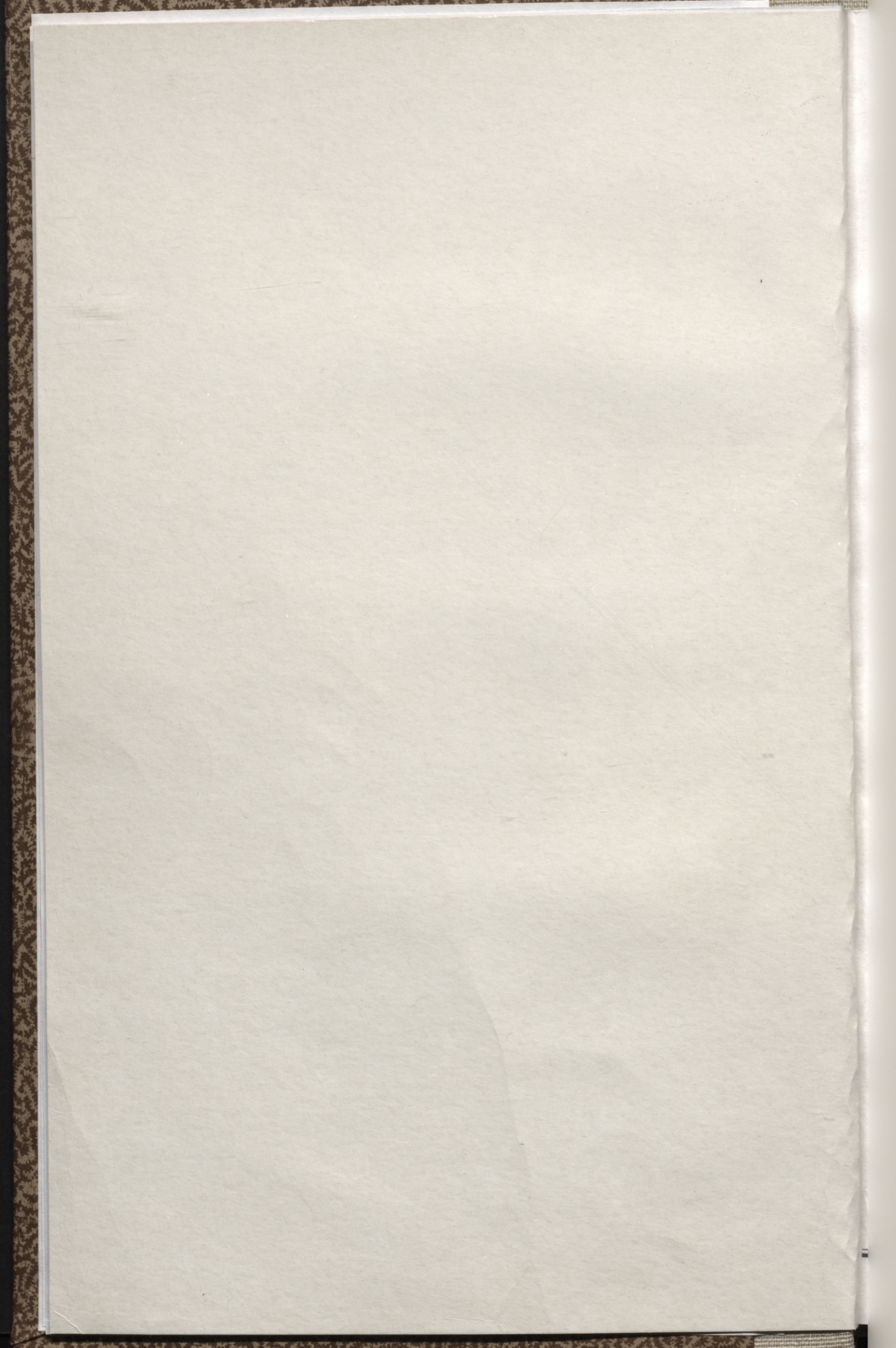

RAKSTU KRĀJUMS

CĒSU NOVADA
VĒSTURE

II

95-6
53

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

7
9

SATURS

ARHEOLOĢIJA

RAKSTU KRĀJUMS

VĒSTURE

CĒSU NOVADA VĒSTURE

II

ZINĀTNISKAS PUBLIKĀCIJAS,
CĒSU VĒSTURES MUZEJA MATERIĀLI

CĒSU MUZEJU APVIENĪBA
1998

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~99-4.438~~

0205030742

jārb. 5. XI. 08. d. š.

pirb. 19. II. 2009. J. B. - B.

Izdevums tapis ar

individuālā uzņēmuma "Pie dzirnakmeņa" īpašnieka Jāņa Kaņepa,

Cēsu pilsētas domes un

Cēsu rajona padomes atbalstu.

SATURS

ARHEOLOĢIJA

- Monētu depozīti Cēsu pilī 7
Zigrīda Apala, arheoloģe, Latvijas Vēstures institūts
Dr. hist. Kristīne Ducmane, arheoloģe, Latvijas Vēstures muzejs
- Cirstu Sīļu Badakmens 17
Dr. habil. hist. Juris Urtāns, arheologs,
Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija

VĒSTURE

- Bēgļu kustība Cēsu novadā Pirmā pasaules kara laikā 27
Solveiga Upīte, vēsturniece, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs
- Skati Līgatnes pagasta pagātnē 67
Valija Šalgunova, ģeogrāfe, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs
- Zemnieku nemieru ideologa, dzejnieka un skolotāja
Jāņa Austriņa dzīve 129
Maruta Cīrule, filoloģe, A. Austriņa memoriālais muzejs
- Cēsu apriņķa ģērbonis 151
Tālis Pumpuriņš, vēsturnieks, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs

ARHITEKTŪRA

- Sakrālās mūra arhitektūras attīstības problēmas
Vidzemē 12. un 13. gadsimtā 163
Dace Puķīte, mākslas vēsturniece, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs

CĒSU VĒSTURES MUZEJA MATERIĀLI

ORIĢINĀLDOKUMENTU PUBLIKĀCIJAS

1905. gada notikumu dalībnieka, vecpiebaldzēna
Jāņa Papēža "Sibīrijas dienasgrāmata." 211
Daumanta Vasmaņa priekšvārds

MUZEJA FONDU AKTUALITĀTES

- K. Dzirkāja arhīvs Cēsu Vēstures muzeja fondos 237
Tālis Pumpuriņš, vēsturnieks, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs
- Rakstnieka K. Skalbes un tulkotājas L. Skalbes Zviedrijas
arhīva materiāli 239
Dināra Klepere, K. Skalbes memoriālā muzeja vadītāja
- Novadnieki — Jāņa Cimzes skolotāju semināra audzēkņi 247
Dace Tabūne, vēsturniece, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs

KULTŪRAS PIEMINEKĻU ARHĪVS

- Roberts Malvess. Arhitektūras un vēstures piemineklis —
ordeņa Cēsu pils. Vēsturiskie skati un plāni. II daļa —
Cēsu pils vēsturiskie skati. /Rīga, 1977., manuskripts/ 255

SATURS

ARHEOLOĢIIA

170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200

VĒSTURE

201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300

ARHITEKTŪRA

301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400

CĒSU VĒSTURES MUZEJA MATERIĀLĀI

401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500

MĪKŠĻA FONDU AKTUĀLĪTĀTĒS

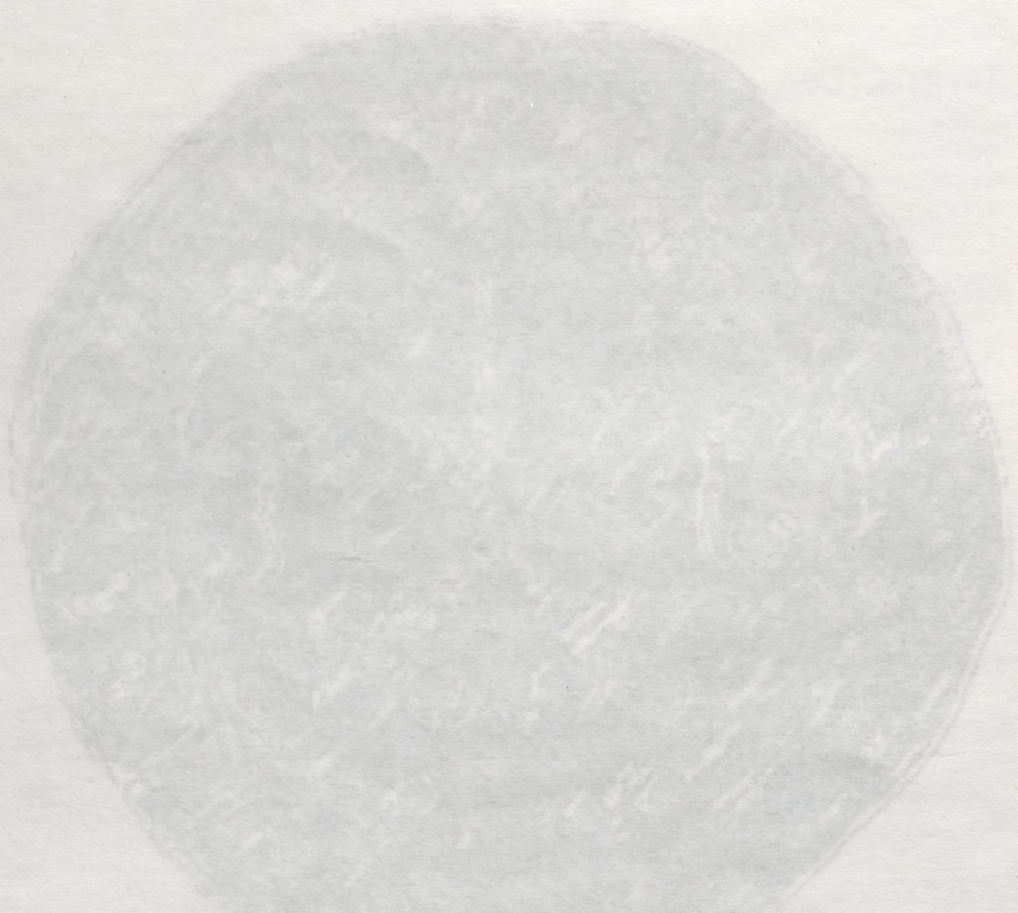
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600

KULTŪRAS PĒMĪNERĶĻU ARĪVĀS

601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700

C
M

ARHEOLOGIA

1. at
Mor
1 -
2 -
3 -
4 -
5 -

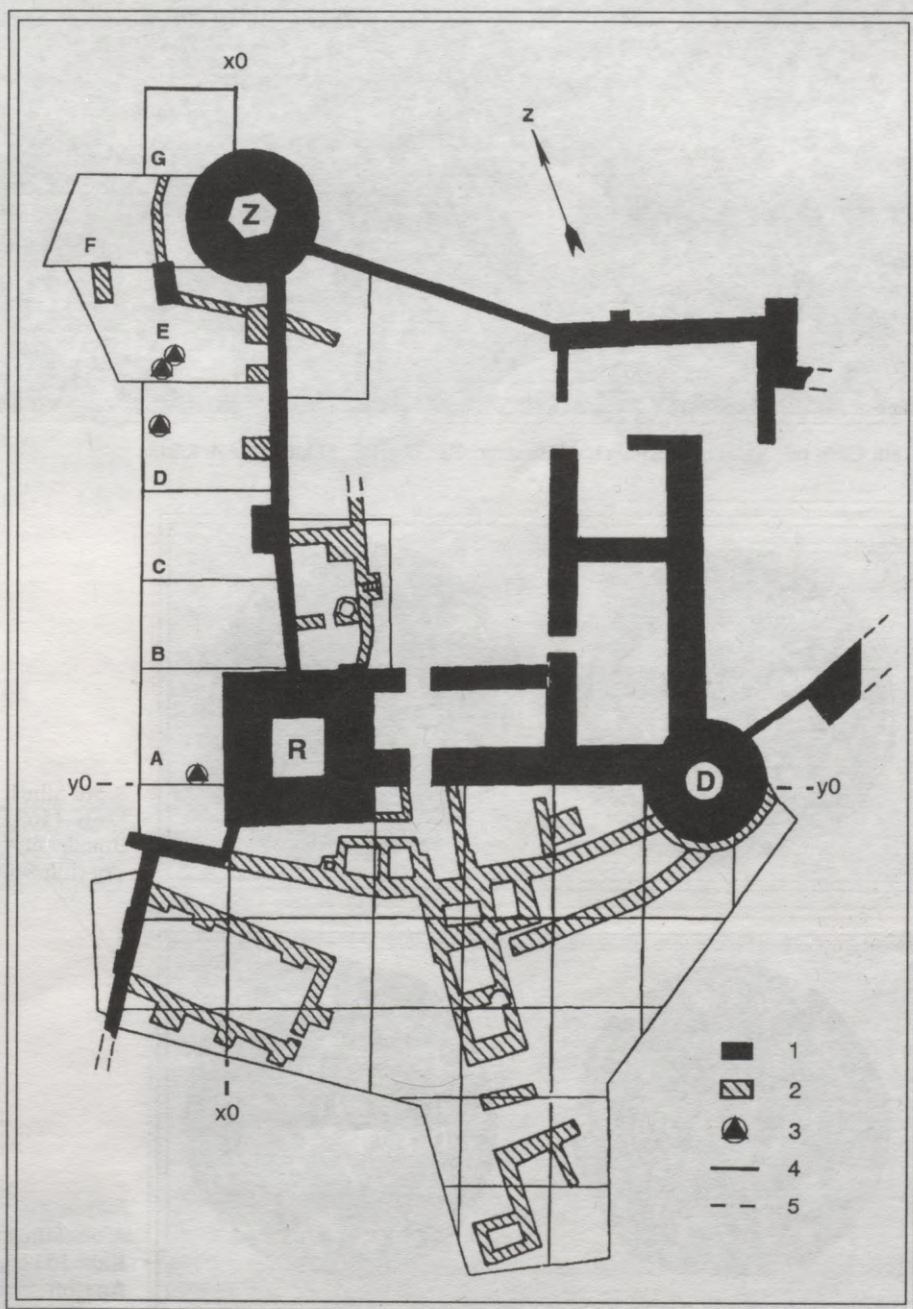
ZIGRĪDA APALA,
KRISTĪNE DUCMANE

CĒSU VIDUSLAIKU PILS MONĒTU DEPOZĪTI

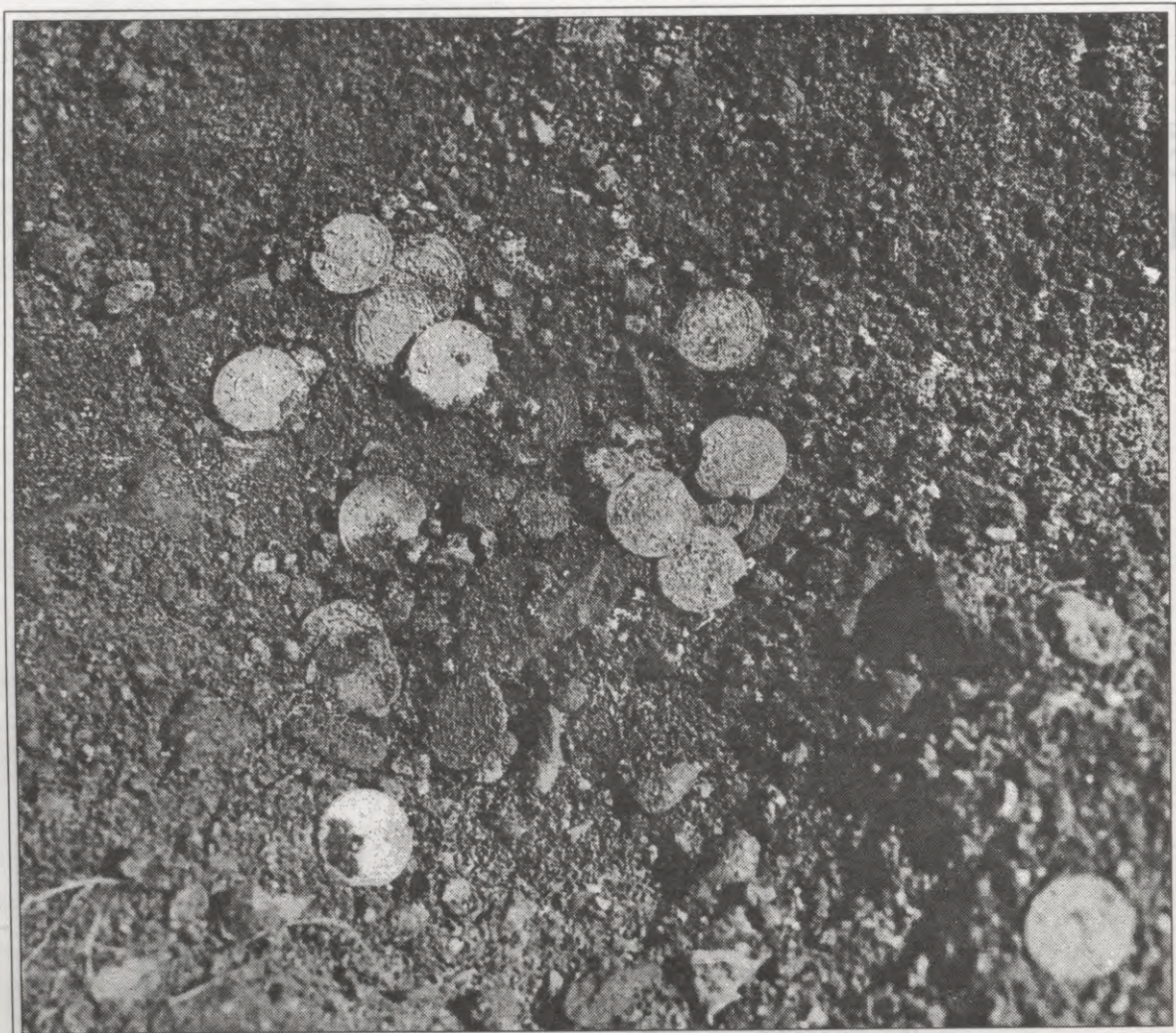
Cēsu kā vienas no Livonijas perioda varenākās pils kultūras slāņi slēpj ne vienu vien unikālu pagātnes liecību. Arheoloģiskie izrakumi Cēsu pilī beidzamajos divpadsmit (1985.—1997.) gados norisa pilsdrupu rietumpusē - nogāzē aiz rietumu korpusa, rietumu un ziemeļu torņu pakājēs. Kultūrslānis, ko šajā teritorijā izpētīja vairāku metru dziļū-

mā, bija bagātīgi piesātināts ar dažādiem viduslaiku piļu kultūrai raksturīgiem atradumiem. Daļa šo atradumu attiecināma uz Livonijas kara laiku, precīzāk 1577. gada septembra sākumu, kad pēc aplenkuma un piecu dienu apšaudes Krievijas cara Ivana IV karaspēks ieņēma Cēsu pili (1). Rietumu nogāzes kultūrslānī atrada arī septiņus depoziētus (2), kuru skaitā ietilpa četri šajā rakstā apskatītie nelielie monētu depoziētus (1.att.). Jāpiezīmē, ka 213 šajos depoziētus atrastās monētas ir lielākā daļa (61,7%) no pavisam 345 pils rietumu pusē atrastajām monētām.

Pirmo monētu depoziētus atrada 1986. gadā, attīrot kultūrslāni A izrakumu laukumā. Atseguma līmenī te iezīmējās ap 57 m² liela daļēji izpētīta saimnieciskas nozīmes ēka, kas

1. att. Cēsu pils plāna shēma.
Monētu depoziētus atradumu vietas.
1 — saglabājušās pils virszemes daļas,
2 — izrakumos atsegtie mūri,
3 — monētu depoziētus,
4 — izrakumos (1974. - 1997. g.) pētītā teritorija,
5 — X un Y piesaistes līnijas,
A, B, C, D, E, F, G — rietumpuses izrakumu laukumi,
Z — ziemeļu tornis,
R — rietumu tornis,
D — dienvidu tornis.

2. att. Cēsu pils. Daļēji attīrītais monētu depoziāts "in situ" D laukuma 4. kārtā.

3. att. Šiliņš.
Kalts 1563. g. Rīgā, arhibīskapa Vilhelma
Brandenburgas markgrāfa laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 0,89 g, Ø 18,0 mm.

4. att. Šiliņš.
Kalts 1572. g. Doles pilī Jana Hodkeviča laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 0,94 g, Ø 19,0 mm.

pils pastāvēšanas beigu posmā piebūvēta rietumu torņa ārsienai. Kultūrlāni ēkas iekšpusē veidoja tumšpelēka ar kaļķu javu, ķieģeļu, jumta seguma dakstiņu šķembām un akmeņiem pārjaukta zeme. Tajā izdalījās 10 — 15 cm bieza mēles tipa dakstiņu kārtā un intensīvi tumša, ogļaina ar dzelzs sārņiem pārjaukta josla ēkas rietumu galā. Dakstiņu kārtā ap 20 x 20 cm lielā laukumā kvadrātā X — 1,9 / — 2,10; Y — 1,8 / — 2 m atrada monētas. Monētas, šķiet, bijušas noglabātas ēkas augšdaļā (aiz spāres?), no kurienes, jumtam sabrūkot, nokļuvušas starp dakstiņiem. Atrastās monētas labi datē ēkas bojāejas laiku.

Depozīta sastāvā (kopskaitā 30) ir šādas monētas (3): Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1563. gadā kaltais šiliņš — 1 (3. att.); Rīgas brīvpilsētā kaltie šiliņi: 1569. — 1; 1571. — 2; 1572. — 2; 1575. — 7; 1576. — 2; 1577. — 4; Pārdaugavas hercogistā Dolē 1572. gadā kaltie šiliņi — 2 (4. att.); Kurzemes un Zemgales

hercogistē hercoga Gotharda Ketlera 1576. gadā kaltais šiliņš — 1; Tallinā zviedru varā kaltie šiliņi, karaļa Ērika XIV (1560—1568) valdīšanas laikā 1568. gadā kaltais šiliņš — 1 (5. att.) un Johana III (1568—1592) valdīšanas laikā kaltie šiliņi — 7 (6. att.). Šis depozīts pieder pie tā sauktā īsa uzkrājuma noguldījumiem, jo starpība starp depozīta jaunāko un vecāko monētu ir 14 gadi. Jaunākās monētas ir 1577. gadā Rīgas brīvpilsētā kaltie šiliņi.

Otro depozītu atklāja nākamajā, 1987. gadā. Pārtīrot D laukuma 4. kārtu, laukuma ziemeļrietumu daļā pamanīja atsevišķas sudraba monētas. Rūpīgi pārmeklējot irdeno, pelēcīgas krāsas ar ķieģeļu un dakstiņu šķembām sajaukto kultūrlāņa zemi, atsedzās viss depozīts (2. att.). Monētas koncentrējās kvadrātā X — 7,20 / — 7,75; Y — 40,65 / — 40,90 m un bija izvietotas divās grupās. Pirmajā grupā ietilpa 29 monētas. Pa vidu tām bija izkaisītas nelielas dzeltena un zila stikla krellītes

5. att. Šiliņš.
Kalts 1568. g. Tallinā Zviedrijas karaļa Ērika XIV valdīšanas laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 1,03 g, Ø 17,5 mm.

6. att. Šiliņš.
Kalts Tallinā Zviedrijas karaļa Johana III (1568—1592) valdīšanas laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 0,90 g, Ø 18,0 mm.

7. att. Feniņš.
Kalts Tērbatas (Tartu) bīskapijā bīskapa Bartolomeja Savijerves (1441—1459) laikā.
Ag, 0,36 g, Ø 14,0 mm.

kā arī viens bronzas gredzens, kura virsmu rotāja smalka vijuma imitācija. Gredzens bija salīpis kopā ar 5 monētām, zem kurām varēja saskatīt auduma paliekas. Tādus pusiziruša auduma fragmentus varēja konstatēt pie monētām vēl dažās vietās. Otrajā grupā, kas atradās 0,6 m attālumā no pirmās, bija tikai 9 monētas, dažas krellītes, smalkas bronzas spirālītes un rozete ar caurumiņiem malās. Attālumums starp abām grupām veidojies daļai monētu noslīdot pa nogāzi zemāk. Tā kā kopā ar monētām atradās sairusi kaklarota (krellītes, spirālītes, rozete un monētpiekars), var pieņemt, ka depoziāts piederējis kādai sievietei un noglabāšanas brīdī bijis ietīts audumā.

Depozītā (kopskaitā 38 monētas) (4) ietilpst Tērbatas bīskapa Bartolomeja Savijer- ves (1444—1459) laikā kalts fenišs, bet izmantots kā rota — monētpiekariņš — 1 (7. att.); Livonijas ordeņmestra Vilhelma Firtenberga 1558. gadā kaltā sudraba ceturtdaļklīpe; Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1563. gadā Rīgā kaltais šiliņš; Rīgas brīv-

pilsētā kaltie šiliņi: 1564. — 1; 1570. — 3; 1575. — 6; 1576. — 3; 1577. — 4 un 1 šiliņš, kuram kalšanas gadu nevarēja noteikt sliktas saglabāšanās pakāpes dēļ; Pārdaugavas hercogistē 1572. gadā Dolē kaltie šiliņi — 4, vietvalža Hodkēviča laikā; Kurzemes un Zemgales hercogistē hercoga Gotharda Ketlera valdīšanas laikā kaltie šiliņi: 1575. — 1 (8. att.); 1576. — 3; Tallinā zviedru varā kaltie šiliņi: karaļa Ērika XIV laikā — 1; Johana III laikā — 8. Tāpat kā 1986. gadā atrastais, arī šis depoziāts noguldīts 1577. gadā.

1988. gada izrakumu sezonā ieguva trešo depoziātu. To uzgāja E laukuma 4. kārtā, planējot plānām kārtiņām kultūrslāni laukuma dienvidrietumu stūrī. Kultūrslānim šajā laukumā raksturīga ir dena, tumšpelēkas krāsas zeme, kas saturēja ķieģeļu, klostera un mēles tipa dakstiņu drumslas vai to lielākus fragmentus, kaļķu javas gabaliņus, akmeņus kā arī atsevišķas oglītes. Monētas atradās kvadrātā X — 6; Y — 7 m trīs kompaktās kaudzītēs — attiecīgi pa 15, 16 un 20 katrā no tām.

8. att. Šiliņš.
Kalts 1575. g. Jelgavā Kurzemes un Zemgales hercoga Gotharda Ketlera valdīšanas laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 0,88 g, Ø 18,0 mm.

9. att. Šiliņš.
Kalts Rīgā 1537. g. Livonijas ordeņa mestra Hermaņa fon Brigeneja laikā.
Ag, 1,05 g, Ø 19,0 mm.

10. att. Šiliņš.
Kalts Tallinā 1561. g. Livonijas ordeņa mestra Gotharda Ketlera laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 0,97 g, Ø 17,5 mm.

Turpat tuvumā bija izkļādātas arī pārējās monētas. Noglabāšanas vai nozaudēšanas brīdī monētas atradušās ādas makā (varbūt nelielā somiņā?), no kura zem monētām vēl varēja saskatīt niecīgas izdēdējušas ādas atliekas. Līdzās atradās maka formu saturošās metāla stīpiņas ar aizdares mehānisma detaļu. Spriežot pēc stīpu formas, maks bijis ovāls (136 x 140 mm) ar augšdaļā pievienotu metāla cilpu piekāršanai pie jostas (5). Depozīta (kopskaitā 63 monētas) sastāvs ir šāds (6): Tērbatas bīskapijas 1515. gadā bīskapa Kristiāna Bomhofera (1514—1518) laikā kaltais vērdiņš ar Tallinas kontramarku — 1; Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1563. gadā kaltais dubultšiliņš — 1 un sliktās saglabāšanās dēļ nenosakāma gada šiliņš — 1; Rīgas brīvpilsētā 1565. gadā kaltā pusmārka — 1 un 1566. gadā kaltais vērdiņš — 1; šiliņi: 1569. — 4; 1570. — 5; 1571. — 7; 1572. — 5; 1575. — 8; 1576. — 2; 1577. — 1; gada skaitlis nesalasāms — 3; Pārdaugavas hercogistē 1572. gadā Dolē kaltie šiliņi — 2; Kurzemes un Zemgales hercogistē hercoga Gotharda Ketlera laikā kaltie šiliņi; 1575. — 1; 1576. — 4; 1577. — 3; Tallinā zviedru varā karaļa Ērika XIV laikā kaltais šiliņš — 1; karaļa Johana III laikā kaltie šiliņi — 12.

Skaitliski lielāko — ceturto monētu depozītu ieguva 1989. gadā. To uzgāja, attīrot E laukuma 6. kārtu, kvadrātā X — 7,45 / — 7,7; Y — 45,8 / — 46,25 m pie kāda no rietumu nogāzes nostiprinājumu koku stabiem. Monētas atradās 25 x 45 cm lielā platībā; dažas no tām ar kultūrslēņa zemi bija ieslīdēju-

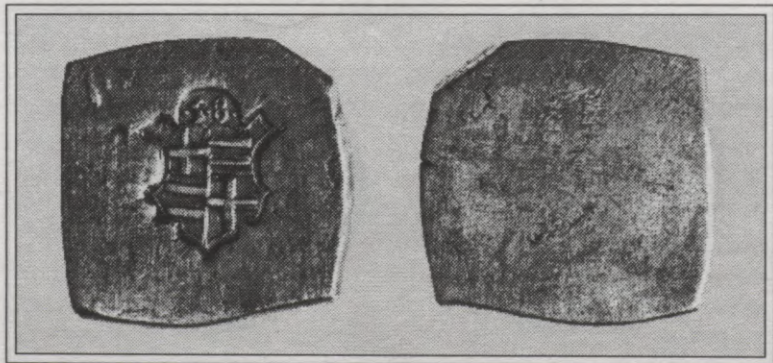
šas iztrūdējušā koka staba iedobē. Depozīta sastāvs (kopskaitā 82 monētas) ir līdzīgs iepriekšaprakstītajam (7): Livonijas ordeņvalstī mestra Hermaņa Brigeneja 1537. gadā Rīgā kaltais šiliņš — 1 (9. att.); mestra Gotharda Ketlera 1561. gadā Tallinā kaltais šiliņš — 1 (10. att.), kā monētpiekariņš; Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1561. gadā kaltais šiliņš — 1; Sāmsalas — Lēnemā bīskapa Magnusa Hāpsalā 1562. gadā kaltais šiliņš — 1; Ārensburgā — 1564. gadā kaltais šiliņš — 1; Rīgas brīvpilsētā kaltie šiliņi: 1565. — 2; 1568. — 1; 1570. — 6; 1571. — 7; 1572. — 4; 1575. — 17; 1576. — 3; kalšanas gads nenosakāms — 3; Pārdaugavas hercogistē 1572. gadā Dolē kaltie šiliņi — 8; Kurzemes un Zemgales hercogistē hercoga Gotharda Ketlera laikā kaltie šiliņi: 1575. — 5; 1576. — 2; Tallinā zviedru varā kaltie šiliņi karaļa Ērika XIV laikā — 4; karaļa Johana III laikā — 14; no ārvalstu monētām depozītā ir karaļa Johana III laikā 1574. gadā Stokholmā kaltā pusēre (11. att.). Jaunākā depozīta monēta ir 1576. gadā Rīgas brīvpilsētā kaltais šiliņš.

Tātad, ar nelielām atkāpēm visu četru depozītu sastāvs ir ļoti līdzīgs. Pārsvārā šeit ir Rīgas brīvpilsētas laikā, it īpaši 1575. gadā, kaltie šiliņi, Pārdaugavas hercogistē 1572. gadā Dolē kaltie šiliņi, Tallinā zviedru varā karaļa Johana III laikā kaltie šiliņi, nedaudz mazāk ir Kurzemes un Zemgales hercogistē hercoga Gotharda Ketlera laikā 1575. un 1576. gadā kaltie šiliņi. No retāk sastopamām monētām 1986. gada depozītā ir 1563. gadā

11. att. Pusēre.
Kalta Stokholmā 1574. g.
karaļa Johana III laikā.
Ag (ļoti zema raudze), 1,26 g, Ø 20,0 mm.

12. att. Klīpe.
Kalta 1558. g. Livonijas ordeņmestra
Vilhelma fon Firstenbergā laikā.
Ag, 8,59 g, 23,0 x 23,0 mm.

kaltais Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa šiliņš (8).

Monētai aversā (turpmāk — Av.) centrā attēlots Brandenburgas ērglis, kura galva daļa riņķa leģendu: GVILHELM (zvaigznīte) D(ei) (zvaigznīte) G(ratia) (zvaigznīte) A(rchi) (zvaigznīte) E (piscopus) (zvaigznīte) RI (gensis) (Vilhelms, no Dieva žēlastības Rīgas arhibīskaps). Monētai reversā (turpmāk — Rv.) vidū Rīgas pilsētas mazais ģērbonis — sakrustotas atslēgas un krusts, sānos 6 — 3 (monētas kalšanas gads), apkārt starp divām punktu joslām leģenda (zvaigznīte) MONETA (zvaigznīte) NOVA (zvaigznīte) RIGE (nsis) (Rīgas jaunā monēta).

1561. gada 28. novembrī Livonijas ordenis un Rīgas arhibīskaps pakļāvās Polijas karalim Sigismundam II Augustam, tomēr, kā

redzam, Rīgas arhibīskaps turpināja kalt nau-
du līdz savai nāvei 1563. gadā, kaļot vērdiņus,
dubultšiliņus un šiliņus. Arī vēlāk Rīgas brīv-
pilsētas laikā vēl dažreiz tika izmantoti šie
spiedņi.

1987. gadā atrastajā depozītā unikāla
monēta ir Livonijas ordeņvalsts mestra Vil-
helma Firstenberga 1558. gadā kaltā sudraba
klipe (9). Tās svars ir 8,59 g. Šī monēta pieder
pie tā sauktajām monētām ārkārtējiem apstāk-
ļiem, kas kalta Livonijas kara laikā un nekādi
neiekļaujas ierastajā Livonijas naudas sis-
tēmā. Vācbaltu privātnumismāts Franciskus
Perns pēc svara daļa klipes trīs grupās: 33 —
34 g, 16 — 17 g, 7 — 8 g (10). Cēsu pilī
atrastā monēta ir vienpusīgi kalta ceturtdaļ-
klipe (12. att.). Uz tās iespiests četrdaļīgs rene-
sances heraldiskais vairogs: 1. un 4. laukā —
ordeņa krusts; 2. un 3. laukā — Firstenbergu
dzimtas ģērbonis — divas sijas. Virs ģērboņa
gada skaitlis 58 (1558.). Klipes kalšana bija
paņēmiens kā paātrināt monētu izgatavošanas

13. att. Vērdiņš.

Kalts 1515. g. Tērbatas (Tartu) bīskapijā bīskapa
Kristiāna Bomhovers laikā
(reversā - Tallinas kontramarka).
Ag, 2,75 g, Ø 26,0 mm.

14. att. Dubultšiliņš.

Kalts 1563. g. Rīgas arhibīskapa Vilhelma,
Brandenburgas markgrāfa laikā.
Ag, 1,72 g, Ø 21,0 mm.

15. att. Pusmārka.

Kalta 1565. g. Rīgā.
Ag, 5,31 g, Ø 30,0 mm.

procesu, bet konkrētā gadījumā arī lai aizvietotu zelta monētu trūkumu, maksājot algotņiem Livonijas kara laikā. Pēc jaunākiem pētījumiem igauņu numismāts Ivars Leimuss par iespējamo klipes kalšanas vietu min Rīgu un Tallinu (11).

Depozīta vecākā monēta ir Tērbatas bīskapa Savijerves feniņš (12), tomēr tādēļ depozīts nav uzskatāms par ilga uzkrājuma depozītu. Šī monēta ir monētpiekariņš, kas lietots kā rota, bet viduslaikos nebija lielas atšķirības starp apgrozības monētu un monētu - rotu. Vajadzības gadījumā šāda monēta varēja atgriezties naudas apgrozībā kā maksāšanas līdzeklis.

1988. gadā atrastajā depozītā ir vairākas interesantas monētas. Vispirms jāmin 1515. gadā Tērbatas bīskapijā bīskapa Kristiāna Bomhofera laikā kaltais vērđiņš ar Tallinas kontramarku (13) (13. att.). Pēc 1515. gada Livonijas naudas reformas 1 māarka (monēta) = 4 vērđiņiem vai 36 šiliņiem, tātad vienā vērđiņā skaitīja 9 šiliņus vai 27 feniņus (14). 16. gadsimta vidū monētmeistari nāca klajā ar iniciatīvu vērđiņus, kas kalti no 1515.—1525. gadam, pielīdzināt 14 šiliņiem, uzspiežot kontramarku, lai tos atšķirtu no vēlāk kaltajiem. Tērbatas bīskaps Jodoks fon Rekke vērđiņu zīmogošanu uzsāka jau 1551. gadā, kam drīz vien sekoja arī Tallina. Vērđiņu kontramarkēšana turpinājās līdz 1556. gadam (15).

Av. Vidū apustuļa Pētera pusfigūra, labajā rokā - atslēga, kreisajā — Evanģēlijs, pie kājām dzimtas ģerbonis — horizontāli dalīts vairogs,

augšdaļā lauva pa kreisi ar cirvi ķetnās, apakšējā daļā trīs koku stumbri, gar monētas malu starp divām punktu joslām apla leģenda: S(ancta) PETRE OR (a) P (ro) NO (bis) (Svētais Pēteri, lūdz par mums).

Rv. Vidū Tērbatas bīskapijas ģerbonis — renesanses heraldiskajā vairogā — sakrustoti zobens un atslēga, virs ģerboņa gada skaitlis 1515, apkārt gar malu starp divām punktu joslām leģenda: MO(neta) NO(va) ARGENTEA TARPAT(ensis) (Tērbatas jaunā sudraba monēta).

Kontramarka uzspiesta monētas reversa pusē virs Tērbatas bīskapijas ģerboņa.

Reta monēta ir Rīgas arhibīskapa Vilhelma, Brandenburgas markgrāfa 1563. gadā kaltais dubultšiliņš (16) (14. att.).

Av. Vidū Brandenburgas ērglis ar Hohencollernu ģerboni uz krūtīm, apkārt starp divām punktu joslām — (zvaigznes veida rozete) GVILHEM + (krusts) D (ei) (zvaigznīte) G (ratia) + (krusts) AR (chi) (zvaigznīte) EP (iscopus) (zvaigznīte) RIGE (nsis): (divi punkti) (Vilhelms, Rīgas arhibīskaps no Dieva žēlastības).

Rv. Vidū — Rīgas pilsētas lielais ģerbonis, tam sānos 6 - 3 — monētas kalšanas gads, apkārt starp divām punktu joslām — MONETA (zvaigznīte) NOVA (zvaigznīte) RIGENSIS (Rīgas jaunā monēta).

Pēc Livonijas konfederācijas sabru-

16. att. Šiliņš.

Kalts 1562. g. Hāpsalā, Sāmsalas - Lēnemā bīskapa Magnusa laikā. Ag (ļoti zema raudze), 0,99 g, Ø 18,0 mm.

17. att. Šiliņš.

Kalts 1564. g. Ārensburgā, Sāmsalas-Lēnemā bīskapa Magnusa laikā. Ag (ļoti zema raudze), 0,98 g, Ø 18,0 mm.

kuma tās lielākā pilsēta Rīga divdesmit gadus saglabāja brīvpilsētas statusu un turpināja kalt naudū pēc tai ierastajiem kalšanas principiem, kurus konkretizēja 1561. gada monētu kalšanas noteikumi. Saskaņā ar tiem no tīrās sudraba mārkas vajadzēja izgatavot 33,9 vērdu un pusmārku aprēķinu mārkas, 35,6 šiliņu un 42,1 feniņu aprēķina mārkas. Pusmārku kalšanu no aptuveni 7-lotīgā sudraba Rīgas brīvpilsēta atsāka 1565. gadā (17) un šāda monēta ir arī 1988. gadā Cēsu pilī atrastā depoziā sastāvā (15. att.).

Av. Vidū Rīgas pilsētas lielais ģerbonis ar ģerboņa turētājiem — heraldiskiem lauvām pie vārtu torņiem, monētas augšdaļā uzraksts — CIVITATI(s), lejasdaļā — RIGENSIS (Rīgas pilsēta). Gar monētas malu auklas nospieduma josla.

Rv. Vidū ornamentālā veidojumā Rīgas mazais ģerbonis, apkārt starp divām joslām uzraksts, kas sākas ar divām zvaigznītēm — MONETA (zvaigznīte) NOVA (zvaigznīte) ARGENTEA (zvaigznīte) 65 (1565 — monētas kalšanas gads).

1989. gadā atrastajā depoziā kā interesantākās monētas ir Sāmsalas - Lēnemā bīskapijas šiliņi, kalti Hāpsalā un Ārensburgā Dānijas karaļa Fridriha II jaunākā brāļa Šlēzviģas-Holšteinas hercoga Magnusa laikā. Pats Magnuss arī ir interesanta personība Baltijas vēsturē.

Livonijas kara ietvaros Kurzemes un Sāmsalas bīskaps Johans fon Minhauzens 1559. gadā meklēja patvērumu Dānijā, kur pēc vienošanās pārdeva Sāmsalu Magnusam, kurš 1560. gadā ieradās Ārensburgā. Drīz vien viņš nopirka arī Tallinas bīskapijas pārvaldes tiesības. Lai iegūtu līdzekļus savas politikas īstenošanai, viņš nolēma uzsākt monētu kalšanu Tallinas bīskapijā, bet nodomu izjauca Tallinas padošanās Zviedrijai 1561. gada jūnijā. Tad Magnuss ar lūgumu atļaut kalt monētas vērsās pie Zviedrijas karaļa Ērika XIV un Tallinas rātes. Neguvis Zviedrijas karaļa atbalstu, Magnuss pats 1561. gadā uzsāka monētu kalšanu Hāpsalā, bet pēc 1563. gada, kad zviedri to ieņēma, monētu kalšana tika pārceļta uz Ārensburgu, kur tās īpaši intensīvi kala 1564. gadā. Bet kas attiecas uz Hāpsalas monētām ar gada skaitli "1564", pētnieki E. Kīlers un I. Leimuss uzskata, ka tās ir veco spiedņu kombinācija ar jaunajiem (18).

Hāpsalā kaltās monētas (19) (16. att.) Av. vidū — Oldenburgas ģerbonis heraldiskā vairogā, apkārt starp divām punktu joslām — MAG (nus)

. (punkts) D (ei) . (punkts) G (ratia) . (punkts) E (piscopus) . (punkts) OC (el) . (punkts) R (ex) . (punkts) 6 Z (1562) . (punkts) (Magnuss — Sāmsalas bīskaps un valdnieks no Dieva žēlastības).

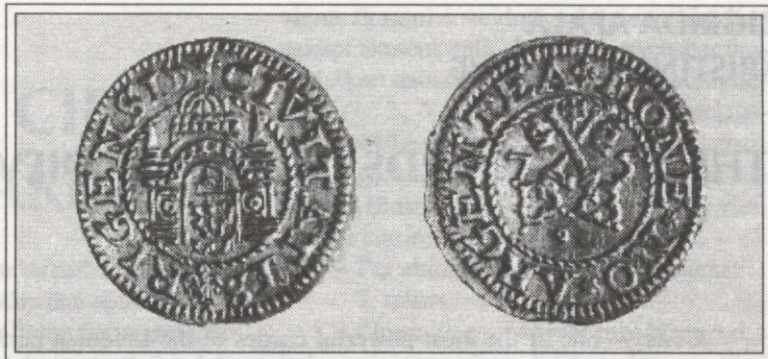
Rv. Vidū bīskapijas ģerbonis — ērglis, apkārt starp divām punktu joslām — MO (neta) . (punkts) BO (va) . (punkts) HAPSAL (ie) (Hāpsalas jaunā monēta) (rozete).

Ārensburgā kaltajai monētai (20) (17. att.) Av. vidū četrlauku ģerbonis — 1. un 4. laukā Oldenburgas, 2. un 3. laukā — Delmenhorstas ģērboņi, sānos 6 — 4 (1564). Apkārt starp divām punktu joslām leģenda: MAG (nus) . (punkts) D (ei) . (punkts) G (ratia) . (punkts) EPS (episcopus) : (divi punkti) O : (divi punkti) C : (divi punkti) (Ocel) RE (x) ; (divi punkti) (Magnuss — Sāmsalas bīskaps un valdnieks no Dieva žēlastības).

Rv. vidū bīskapijas ģerbonis — ērglis, apkārt starp divām punktu joslām leģenda: MO (neta) : (divi punkti) BO : (divi punkti) ARBSBVR (gensis) (Ārensburgas jaunā monēta) — ķekars.

Magnusu savas politikas īstenošanai centās izmantot arī Krievijas cars Ivans IV (1533—1584) uzaicinot Magnusu 1570. gadā uz Maskavu un izsludinot viņu par "Livonijas karali no Dieva žēlastības, igauņu un latvju zemju kungu," pie tam vēl izprecinot Magnusam savu brāļameitu Mariju Vladimirovnu. Diemžēl Magnusa uzsāktās un viņam uzticētās politiskās un militārās aktivitātes cieta neveiksmi un 1578. gadā viņš nodeva sevi karaļa Stefana Batorija lēptiesiskā atkarībā un līdz mūža beigām 1583. gadā dzīvoja Piltenē.

Visu četru depoziā sastāvā visvairāk ir Rīgas brīvpilsētas šiliņu — 114, no tiem 38 (apmēram 1/3 vai 33.3%) kalti 1575. gadā (18. att.). Acīm redzot tas izskaidrojams ar to, ka šajā gadā Rīgas monētu kaltuvē monētu kalšanu ar rokām aizvietoja ar mašīnu, ieviešot veltņu spiedni, kuras darbības pamatā ir divi viens gar otru rotējoši veltņi. Uz viena veltņa tika iegravēts monētas aversa spiednis, uz otra — reversa. Laižot starp šiem rotējošiem veltņiem sudraba plāksni, spiedņi tajā iespiedās un monēta bija izkalta, atlika tikai to no plāksnes izgriezt. Veltņu spiednes ieviešana, protams, paātrināja monētu kalšanu, bet tās kļuva it kā paviršākas, jo bieži vien bija nobīdes un monētu augšējais un apakšējais spiednis ne vienmēr precīzi sakrita.

18. att. Šiliņš.
Kalts 1575. g. Rīgā.
Ag (joti zema raudze), 1.02 g, Ø 18.0 mm.

Atraduma apstākļu un monētu sastāva analīze rāda, ka šie Cēsu pili atrastie depozīti ir tieši Livonijas kara liecinieki un to noglabāšana neapšaubāmi saistāma ar 1577. gada

traģiskajiem notikumiem Cēsu pili. Kā unikāls vēstures avots tie precīzē konkrētos vēstures notikumus un papildina rakstīto avotu ziņas.

Norādes un paskaidrojumi

1. Apala Z. Daži uz Livonijas kara laiku attiecināmi atradumi Cēsu pili // Arheoloģija un etnogrāfija.— R., 1983. — 14. laid. — 14. lpp.
- Апала З.Я., Берга Т.М. Археологические данные о событиях Ливонской войны, полученные при раскопках Цесисского замка в 1985 году // Латвijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis — 1987. — Nr. 5. — 14. — 19. lpp.
2. Apala Z. Cēsu mūra pili atrastie 16. gs. katlu depozīti // Arheoloģija un etnogrāfija. — R., 1994. — 16. laid. — 110. — 114. lpp.
3. Vēstures institūts (turpmāk VI) 213:5299 — 5328.
4. VI 213:6196 — 6234.
5. Apala Z. Pārskats par 1988. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pili. 15.—16. lpp. Pārskats glabājas LU Latvijas Vēstures institūta Arheoloģijas nodaļas arhīvā.
6. VI 213:6705 — 6768.
7. VI 213:7040 — 7060; 7061 — 7121.
8. VI 213:5326.
9. VI 213:6233.
10. Pärn Fr. Sog. Nottaler Livlands aus 1558—1561. — Hamburg. — 23 S. Rokraksta kopija autores bibliotēkā.
11. Leimus I. Das Münzwesen Livlands im 16. Jahrhundert (1515 — 1581/94). Stockholm Studias in Numismatics I. — Stockholm, 1995. — S. 36 (turpmāk — Leimus 1995.).
12. VI 213:6224.
13. VI 213:6708.
14. Leimus 1995. — S. 26 — 27.
15. Turpat. — S. 27.
16. VI 213:6712.
17. VI 213:6710.
18. Leimus 1995. — S. 60.
19. VI 213:7077.
20. VI 213:7103.

THE COIN HOARDS OF CĒSIS MEDIEVAL CASTLE

Summary

Cēsis — one of the most powerful castles of the Livonian period - hides numerous unique witnesses of the past in its cultural layers. Among them are the four described small coin hoards which were found in Cēsis in 1986—1989 during archaeological excavations at the west side of the ruins (Fig. 1). The 213 silver coins of these hoards make up the largest part (61,7%) of all 345 coins found in this territory. But for some small exceptions the content of the four hoards is very similar. It is dominated by shillings of the city — state of Riga, one third of them struck in 1575. However, the hoards also include some rare coins, e. g. the silver klippe of the Master of the Livonian Order Wilhelm von Fürstenberg, 1558, which belongs to the so-called “wartime coins” (Fig. 12).

In the middle of the 16th century the coin masters took the initiative to equalize farthings of 1515—1525 to 14 shillings by marking them with a control - check, so making them different from those of the later period. One coin of this kind has been found in the hoards of Cēsis — a farthing with a control — check of Tallinn struck in 1515 in Tartu. (Fig. 13).

The analyses of the location of finds and the content of the hoards shows that all four hoards were hidden in the west side of the castle during the Livonian War when in early September, 1577, the troops of Russian tsar Ivan IV after a siege and several days of bombardment took Cēsis castle. As a unique historical source, the hoards define more exactly the historical events and supplement the information of written sources.

CIRSTU SĪĻU BADAKMENS

Sīļu badakmens tagad atrodas krūmainā mežā tālu no tuvākajām apdzīvotajām mājām Madonas rajona Jumurdas pagastā, bet agrākos laikos tas pēc administratīvā iedalījuma piederības atradās Cēsu apriņķa Jumurdas pagasta Sīļu māju zemē. Domājams, ka pirmais Badakmens pieminējums rakstos ir 1889. gadā publicētā teika (Balss, 1889), kas vēlāk pārpublicēta A.Lerha-Puškaiša teiku krājumā (Lerhis-Puškaitis, 1903, 358). Cits teikas pieraksts publicēts 1928. gadā (*Brīvā Zeme*, 1928); vēlāk tas pārpublicēts P. Šmita teiku un pasaku kopojumā (Šmits, 1937, 296). Akmens pieminēts arī citos rakstos (Maldups, 1937, 47; Urtāns, 1991), bet plašāk aprakstīts, pieminot arī teiku variantus un norādot uz akmeni kā iespējamu savdabīgu elktēlu, 1988. un 1990. gados (Urtāns, 1988; Urtāns 1990, 20, 68, 69). Sīļu Badakmens apraksti un teiku pieraksti atrodami arī bijušās Pieminekļu valdes arhīva (E. Dzenis, 1928.; E. Ķirsis, 1929.; J. Danovskis, 1931.; A. Ulmanis, 1932.), kas tagad glabājas Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas arhīvā (J. Urtāns, 1981.) materiālos.

Sīļu Badakmens ir ap 2,5 m augsts stabveidīgs akmens, kura garums pie pamatnes ir 2,3 m, platums 1,3 m. Akmens ir rupjgraudains, tajā ir vairākas dziļas plaisas. Gar

vienu šķautni ievēdoti pakāpieni, kas ļauj uzkāpt akmens galā. Akmens virspusē ir vairāki, šķiet dabiski veidojušies, neregulāri dobumi (1., 3., 4. att.). Lielā akmens ziemeļaustrumu pakājē atrodas pāri par pusmetru augsts, 2,3 m garš un 1,3 m plats icapaļas formas akmens (2.att.). Abi akmeņi mūsdienās ir visai padziļi iegrimuši mitrajā meža augsnē.

Par akmeni fiksēti pieci teiku teksti:

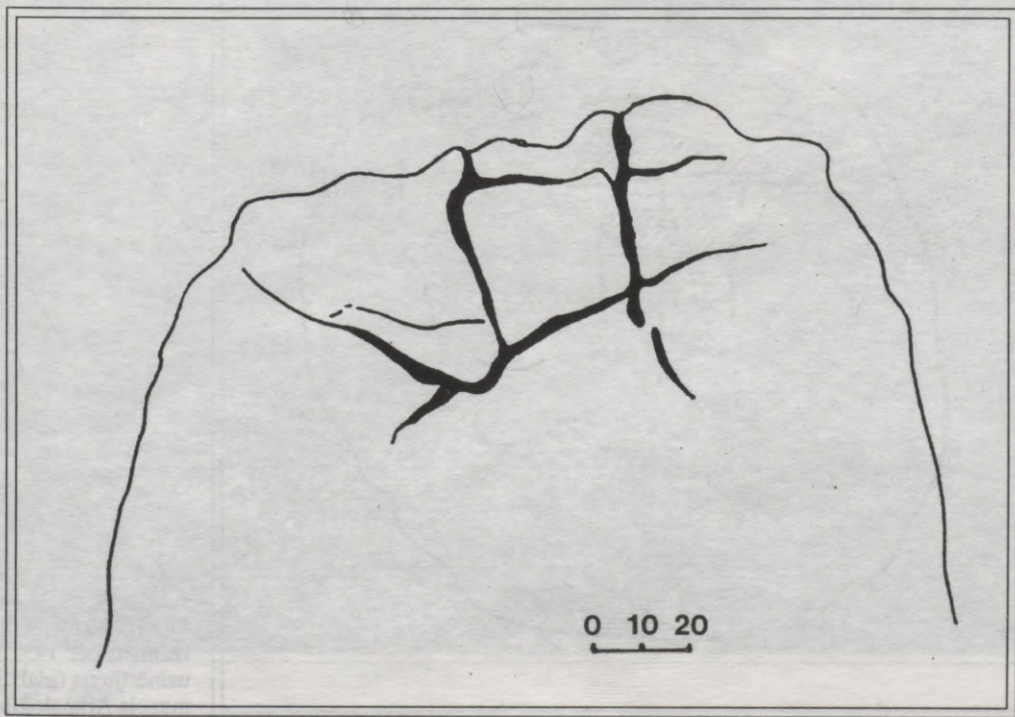
1. teksts

“Jumurdas — Cirstu robežās atrodas liels, milzīgam vīram līdzīgs akmens; tikai galvas viņam nav. Šo akmeni sauc par Bada akmeni. Tai laikā, kad akmeņi runājuši, šis akmens lielījies, ka apgāzīšot visas mājas un apgāzīšot visu. To dzirdēdami, ļaudis lūguši kareivjus, lai viņus jele izglābtu, ka šā akmeņa draudi nepiepildītos. Kareivji tad arī nocirtuši akmenim galvu, kas atronas vēl tagad turpat akmenim līdzās. Pašam akmenim vienos sānos ir sarkana svītra - tās ir iztecējušās asinis, kad akmenim toreiz galva skaldīta.” (Balss, 1889)

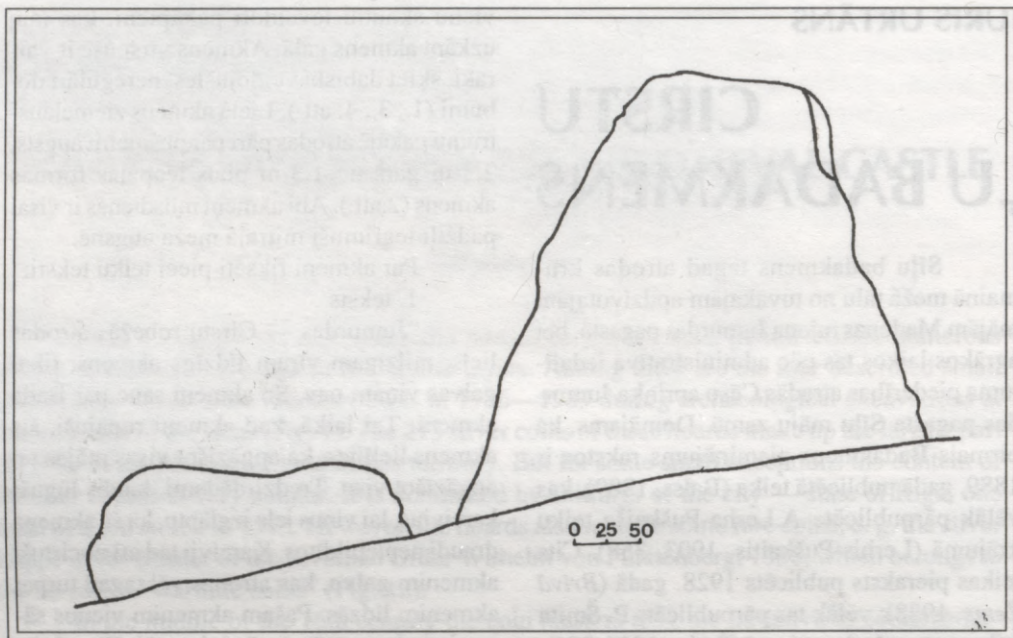
2. teksts

“Jumurdas pagastā atrodas liels akmens, kas izskatās pēc milža bez galvas. Šo akmeni iesaukuši par bada akmeni. Akmens senlaikos, kad akmeņi vēl spējuši runāt, esot aplam lielījies visas mājas apgāzt un visus ļaudis apēst. Šādus draudus dzirdēdami, jumurdieši uzaicinājuši kādu milzi, kas ar lielu un asu zobenu akmenim nocirtis galvu. Tā galva vēl šobrīd redzama akmeņa tuvumā. No asins tecēšanas akmenī palikusi brūna stripa. Tā jumudieši izglābušies no briesmīgā bada akmeņa.” (*Brīvā Zeme*, 1928.)

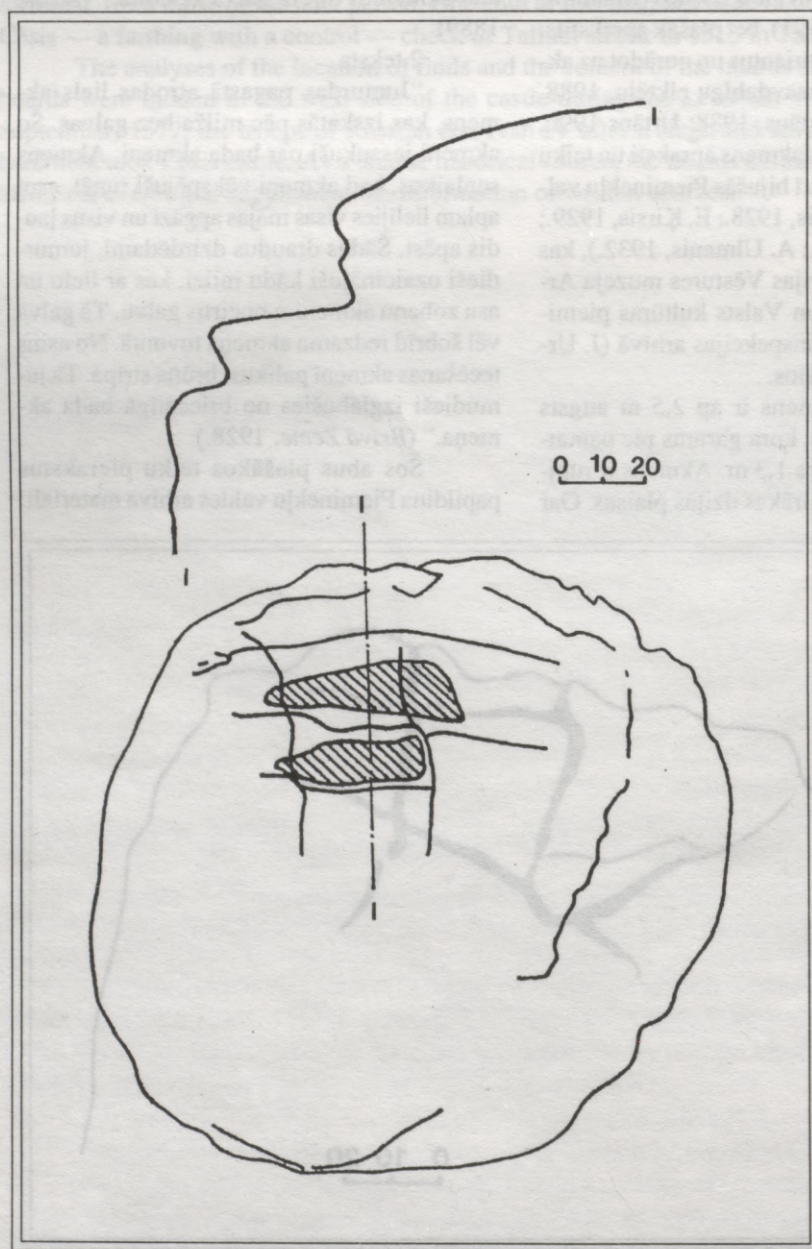
Šos abus plašākos teiku pierakstus papildina Pieminekļu valdes arhīva materiāli:

1. att.
Sīļu Badakmens.
Sānskats. Izzīmēts pēc
1931. gada J. Danovska
uzmērījuma (glabājas
Latvijas Vēstures
muzeja Arheoloģijas
nodaļas arhīvā).

2. att.
Siļu Badakmens.
Sānskats.
Izzīmēts pēc 1931. gada
J. Danovska uzņēmējuma
(glabājas Latvijas
Vēstures muzeja
Arheoloģijas nodaļas
arhīvā).

3. att.
Siļu Badakmens. Virsskats.
Izzīmēts pēc 1931. gada J. Danovska
uzņēmējuma (glabājas Latvijas Vēstures
muzeja Arheoloģijas nodaļas
arhīvā).

3. teksts

“Pēc vietējo veco ļaužu nostāstiem šis akmens pirms zviedru kariem nācis pa jūru un nokritis še. Tas esot bada akmens un ja viņš būtot nokritis kādā robežā, tur būtot bads. Bet nu viņš esot nokritis taisni uz Cirstu un Jumurdas pagastu robežas, pie kam lielākā daļa esot Cirstu pagasta robežā,- tādēļ arī Cirstenieši esot drusku nabagāki. Blakus atrodošais apaļais akmens esot lielā akmens galva, to zviedru karā zaldāti ar zobeniem esot nocirtuši. Arī akmens “pakāpes” esot zaldāti ar zobeniem izcirtuši.”

(E. Dzenis, 1928. gada 25. augustā)

4. teksts

“/.../ Ilgus gadus atpakaļ, neražas gadā, labība augusi vienīgi ap šo akmeni, bet citi lauki bijuši kaili. Kāpieni akmenī iecirsti no zviedru laikiem. /.../ Līdzās lielajam akmenim atrodas otrs mazāks, kas esot lielā akmeņa galva, kura nocirsta tai laikā, kad lielajā akmenī iecirsti pakāpieni. Veci ļaudis stāsta, ka zviedru laikā zem “galvas” aprakta kāda naudas lāde./.../”

(E. Ķirsis, 1929. gada 30. maijā)

5. teksts

“/.../ Vietējie stāsta, ka otrais akmens esot bijis virsū “bada akmenim,” bet esot no

tā novēlies. Par “bada akmeni” stāsta sekošu teiku: akmens esot vēlies pa zemi, kamēr dabūjis tagadējo nosaukumu (vārdu), tad palicis tagadējā vietā. Variants: “Bada laikos” un “ūdens plūdos” akmens esot šurp atnests ar ūdeni. Tam virsū bijusi galva, otrs akmens, kas guļ blakus “bada akmenim.” Kara laikos “bada akmenim” galva esot nocirsta un tā novēlusies.”

(J. Danovskis, 1931. gada 16. jūlijā)

Kultūrlānis pie Sīļu Badakmens nav konstatējams; tā tiešā tuvumā nav zināmi citi senvēstures pieminekļi. Mūsdienās ap akmeni ir lapu koku mežs, bet agrākos laikos šī meža vietā bijušas krūmainas ganības un tīrumi. Sīļu Badakmens kādreizējo kultūrvēsturisko nozīmību apliecina teiku virkne, kam ir tādas savdabīgas iezīmes, kādas nav raksturīgas teikām par citiem Latvijas akmeņiem.

Visos tekstos (1.— 5.) noteikti minēts, ka akmenim bijusi galva, kas nocirsta vai novēlusies (5. teksts). Šī “akmens galva” ir otrs mazākais akmens, kas guļ lielākā akmens pakājē. Galvas cirtēji bijuši kareivji (1.), zaldāti (3.), milzis (2.) vai arī cirtēji tieši nav apzīmēti. Laiks, kad galva cirsta, apzīmēts gan kā “zviedru laikā” (4.), gan kā “zviedru

4. att. Sīļu Badakmens 1981. gadā.

kara laikā" (3.), tomēr citos tekstos laiks nav īpaši norādīts. Atcerēsimies, ka latviešu teikās ar "zvedru laikiem" nereti apzīmētas daudz senāku laiku reālijas, piemēram, par "zvedru kapiem" tautā saukti dzelzs laikmeta latgaļu senkapi.

Balstoties uz teikām, varētu uzskatīt, ka kaut kad agrākos laikos, ieapaļais akmens, kas atrodas lielā akmens pakājē, tiešām atradies uz lielā akmens. Šo domu pastiprina arī tas, ka abi akmeņi nav savietojami, respektīvi, mazākais akmens nav atšķēlies no lielākā akmens, bet katrs no tiem ir atsevišķs akmens blūķis.

Arheoloģiskās apzināšanas materiāli un citas ziņas liecina, ka Latvijā ir bijuši arī citi līdzīgi akmeņu salikumi. Tā Drustu Silnieku akmens elktēlam, kas tagad atrodas Cēsu Vēstures muzejā, kādreiz esot bijusi it kā akmens cepure, kas līdz mūsdienām nav saglabājusies (D. Puķītes un J. Rības informācija). Līdzīgs veidojums — "velna cepure", — bijusi arī uz Sēlpils Baltiņu Velnakmens, kurš pats bijis ap 2 m augsts. Kā 1931. gadā stāstīja Baltiņu saimniece I. Polāne, tad "akmens virspusē bijusi tā kā "cepure" līdzīgi apaļai galvai — "velna cepure". (A. Gusāra 1931. gada 17. septembra ziņojums, glabājas Latvijas Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas arhīvā). Drustu draudzes 1793. gada vizitācijas protokols apliecina, ka Gatartas Viļumos bijusi ziedojumu vieta, kura bija veidota no 13 viens uz otra saliktiem akmeņiem /Bregžis, 1931, 100/. Par šīs kulta vietas izveidojumu tuvāku ziņu trūkst. Pazīstamais Dundagas Puiša kalna viengabala elktēls bija sēņveidīgs /Kruse, 1859, 7, Tab. 47:h/, bet Balvu Ramukstos atradies kāds ap 0,8 m augsts akmens, kas atgādinājis sēni. Akmens priekšpusē bijis iecirsts kaut kas līdzīgs rakstu zīmēm (U. Niedres informācija).

Sīļu Badakmens vienā šķautnē ir mākslīgi iekalti pakāpieni. Šāda veida pakāpieni konstatēti arī vairākos citos Latvijas akmeņos, piemēram, pakāpieni iekalti Nīcgales Lielajā akmenī, pakāpieni ir Aizkraukles Meļķitāru Muldas akmenī un Patkules Ivānu Veln-

akmenī. Visi trīs minētie akmeņi ir seni kultakmeņi, kas saistīti ar ziedojumu tradīcijām, dažādām teikām un nostāstiem, pie akmeņiem atrastas senlietas, kas, iespējams, ir seno ziedojumu paliekas. Nīcgales Lielajā akmenī pakāpieni iekalti nesenos laikos /Jansons, Cigle, 1992, 21/, bet abos pārējos akmeņos pakāpieni iekalti jau agrāk. Gan Aizkraukles Meļķitāru Muldas akmenī, gan Patkules Ivānu Velnakmenī ie iekalti muldasveida iedobumi, kas ļauj abus akmeņus pieskaitīt kultakmeņu - muldakmeņu grupai. Atributējot pakāpienus Sīļu Badakmenī kā sena kultakmens pazīmi, veidojas pretruna ar iepriekšējo secinājumu, ka uz lielā akmens atradies otrs mazākais akmens. Šādā divu akmeņu savstarpējā savietojumā zustu pakāpienu jēga, jo pa tiem tāpat nekur nevarētu uzkāpt. Pretrunu varētu atrisināt, ja pieņemtu, ka pakāpieni iekalti lielākajā akmenī tad, kad otrs akmens vairs neatradies uz pirmā akmens. Spriežot pēc atradumiem un nostāstiem, minētie Latvijas akmeņi ar pakāpieniem izmantoti kulta vajadzībām nesenākā pagātnē, domājams, vēlajos viduslaikos. Iespējams, ka arī pakāpienu parādīšanos Sīļu Badakmenī varētu attiecināt uz šo pašu laiku.

Sīļu Badakmens virsmā ir divi neregulāri iedobumi, par kuru dabisku vai mākslīgu izveidojumu spriest ir visai grūti, jo akmens virsma ir plaisaina un sadēdējusi (3. att.). Tomēr dobumu pastāvēšana kādā akmenī pati par sevi ir zīmīgs fakts. Vidzemē vispār, spriežot pēc arheoloģiskās apzināšanas materiāliem, izplatīts viduslaiku sinkrētisko kulta vietu veids bija lielu izmēru laukakmeņi ar parasti visai vienkāršoti veidotiem gareņiem muldas veida dobumiem. Varētu uzskatīt, ka arī Sīļu Badakmens būtu pieskaitāms šai kultakmeņu grupai, tomēr par akmens kultisko nozīmi neliecina ne teikas, ne nostāsti.

Kā noprotams, tad Latvijā divu akmeņu salikums sēnes veidā ir ticis izmantots kulta vajadzībām, lai gan ne sevišķi plašos apmēros un, šķiet, ne sevišķi senos laikos. Arī kaimiņu zemēs līdzīgu akmeņu lietošana nav

5. att.
Milži veido megalītu.
Zīmējums no J. Piardta grāmatas,
kas izdota 1660. gadā.
Pēc: Schlette, 1985, 69.

bijusi plašāk izplatīta. Tomēr dažāda veida lielu akmeņu salikumi — megalīti, kur uz trijiem un vairāk pamatakmeņiem, veidojot noslēgtu kameru, likti virsū citi akmeņi, plaši izplatīti Latvijai nedaudz attālākās zemēs — Zviedrijas dienvidu daļā, Dānijā, Polijas un Vācijas ziemeļu daļā un zemēs vēl tālāk uz rietumiem. Megalīti ir senkapu virszemes veidojumi, kas šajās zemēs tika veidoti neolīta beigās un bronzas laikmeta sākumā — gadsimtos ap 2. un 3. g. t. miju pirms mūsu ēras. Šim laikam ir raksturīgas arī citas akmens konstrukcijas - menhīri, akmeņu rindas, hendži u.c. Akmeņu veidojumu rašanās iemesli un nozīme joprojām zinātniski tiek diskutēti, jo nav līdz galam noskaidrots ar kādu nolūku vai nolūkiem akmens konstrukcijas tika radītas. Neapšaubāmi ir tas, ka megalītiem bija arī kulta vietu nozīme / *Nordmann*, 1935; *Kossinna*, 1941, 6—13; *Stenberger*, 1964, 121—128; *Filip*, 1969, 798—801; *Bray*, *Trump*, 1979, 13, 75, 146 u. c./

Eiropā megalītiskās būves pēc tautas tradīcijas veidojuši milži. Vācijā, piemēram, tautā megalītīkapus dēvē par “Hünengrab” — “Milžu kapiem” / *Kehnscherper*, 1983, 107./ Šāds tautas uzskats ir atspoguļots arī viduslaiku zīmējumos (5. att. Pēc: *Schlette*, 1985, 69). Atcerēsimies, ka arī Sīļu Badakmeni latviešu tautas tradīcijas ir saistījusi ar milžiem. Megalītiskās būves Eiropā lokalizējās zemēs, kuras apskalo jūras; megalītiskās būves it kā tiecas uz jūru vai nāk no jūras / *Filip*, 1969, 801 (karte)/. Atcerēsimies, ka arī Sīļu Badakmens pēc teikas “nācis pa jūru” (3. teksts) vai atnests ar ūdeni (5. teksts).

Būtu ļoti vilinoši Sīļu Badakmeni piesaistīt Eiropas megalītu kultūrai, tomēr pagaidām šāds pieņēmums var pastāvēt tikai hipotēzes veidā, jo varbūt tautas teikās par Sīļu Badakmeni ir saglabāts kaut kas tāds, kas pagaidām arheoloģiski nav apliecināts?

Literatūra

- Balss*, 1889. — *Balss*. — 1889. — Nr. 23.
Bray, *Trump*, 1979. — *Bray* W., *Trump* D. The Penguin Dictionary of Archaeology. — Penguin Books, 1979.
Bregžis, 1931. — *Bregžis* K. Baznīcu vizitāciju protokoli. Izraksti par jautājumu: Kristīgās ticības cīņa ar latvju tautas reliģiju. — R., 1931.
Brīvā Zeme, 1928. — *Brīvā Zeme*. — 1928. g. 9. novembris.
Filip, 1969. — *Filip* J. Enzyklopoädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas. — Prag, 1969. — Bd. 2.
Jansons, *Cigle*, 1992. — *Jansons* B., *Cigle* I. Latvijas dižākais. — Daugavpils, 1992.
Kehnscherper, 1983. — *Kehnscherper* G. Hünengrab und Bannkreis. — Leipzig — Jena — Berlin, 1983.
Kossinna, 1941. — *Kossinna* G. Die deutsche Vorgeschichte. — Leipzig, 1941.
Kruse, 1859. — *Kruse* Fr. Necrolivonica oder Geschichte und Alterthümer Liv-, Est- und Kurlands griechischen, römischen, byzantinischen, nortmannischen order waräger — russischen, frankischen, angel-sächischen, anglo-dänischen Ursprungs. — Leipzig, 1859.
Lerhis-Puškaitis, 1903. — Latviešu tautas pasakas un teikas / *Sak. A. Lerhis-Puškaitis*. — R., 1903. — VII — 1. sēj.
Maldups, 1937. — *Maldups* A. Apriņķu un pagastu apraksti. — R., 1937.
Nordmann, 1935. — *Nordmann* C. A. Megalithic Culture of Northern Europe. — Helsinki, 1935.
Schlette, 1985. — *Schlette* Fr. Archäologische Geheimnisse unserer Heimat. — Berlin, 1985.
Stenberger, 1964. — *Stenberger* M. Det forntida Sverige. — Stockholm — Göteborg — Uppsala, 1964.
Šmits, 1937. — Latviešu pasakas un teikas / *Sak. P. Šmits*. — R., 1937. — XV sēj.
Urtāns, 1988. — *Urtāns* J. Sīļu Badakmens // *Lauku Dzīve*. — 1988. — Nr. 2.
Urtāns, 1990. — *Urtāns* J. Pēdakmeņi, robežakmeņi, muldakmeņi. — R., 1990.
Urtāns, 1991. — *Urtāns* J. Meža aizsegā // *Mežs*. — 1991. — Nr. 2.

CIRSTU SĪĻU HUNGERSTONE (BADAKMENS)

Sīļu Hungerstone now is located in a bushy forest far away from the closest inhabited farmstead in Jumurdas pagasts, Madona region. According to administrative structure it used to belong to Cēsis district some time ago - it was located on the land of Sīļu farmstead of Jumurdas pagasts. Apparently, the Hungerstone is mentioned in written sources as a legend in 1889 for the first time /Balss, 1889/, which is re-published later in the collection of legends by A.Lerhis-Puškaitis / A.Lerhis-Puškaitis, 1903, 358/. Another record of the legend is published in 1928 /Brīvā zeme, 1928/; later it is re-published in the collection of legends and tales by P.Šmits / Šmits, 1937, 296/. The stone is mentioned in other written sources, too /Maldups, 1937, 74; Urtāns, 1991/, but it is described in more detail in 1988 and 1990, mentioning variants of legends and indicating the stone as a possible special idol image / Urtāns, 1988; Urtāns, 1990, 20, 68, 69/. Descriptions of the Sīļu Hungerstone, as well as the records of legends are found also in the archives of the former Monuments Board (E.Dzenis, 1928; E.Ķirsis, 1929; J.Danovskis, 1931; A. Ulmanis, 1932), which now are stored in the Archaeological Division of the Latvian Museum of History, as well as in the archives of State Culture Monuments Protection Inspection (J.Urtāns, 1981).

Sīļu Hungerstone is about 2.5 m high pole-shaped stone, its length at the foundation is 2.3 m, and width - 1.3 m. The stone is coarse-grained, and there are several deep cracks in it. There are steps made along one edge, which allow to climb to the top of the stone. Several irregular, probably, naturally formed, hollows are located on the top surface of the stone (pictures No.1, 3, 4). A roundish stone (picture No.2), more than a half metre in height,

2.3 m in length and 1.3 m in width is located on the north-eastern foot of the large stone. Nowadays both stones are half-sunk in the ground.

There are texts of five legends recorded about the stone:

Text No.1

"A large stone, similar to a huge man, lies in the Jumurdas - Cirstu territories; it just lacks its head. The stone's name is Hunger Stone. In olden times, when stones used to talk, the Stone swaggered, that it is going to overturn all the houses and everything. After hearing the above, people asked the warriors to save them in order to prevent the fulfilment of the stone's threat. Then the warriors beheaded the stone, and the head still lies next to the stone. There is a red line on the stone's flank - the blood spilt, when the stone's head was split." / Balss, 1889/

Text No.2

"There is a big stone in Jumurdas pagasts, which looks like a beheaded giant. The stone has got the name of a hunger stone. In ancient times, when stones still were able to talk, the stone swaggered to overturn all the houses and to eat up all the people. Hearing such a threat the inhabitants of Jumurda invited some giant, who beheaded the stone with a big and sharp sword. The head is still seen nearby the stone. A brown stripe is still left on the stone due to bleeding. Thus the inhabitants of Jumurda survived the dreadful hunger stone." /Brīvā Zeme, 1928/

Text No.3

"According to the tales of the elderly local inhabitants, the stone came over the sea and fell there before the Swedish wars. It was a hunger stone and if it happened to fall within someone's borders there was famine there. But now it fell on the border between the pagasts of Jumurda and Cirstu, the largest part lying in the part of Cirstu pagasts,- therefore the Cirstu inhabitants are a bit poorer than their neighbours. The round stone located nearby used to be the large stone's head, it was cut off with swords by soldiers during the Swedish War. The soldiers cut also the "steps" of the stone with their swords." /E.Dzenis, 25 August 1928/

Text No.4

".../Long ago, in the year of bad harvest, crops used to grow exceptionally well around the stone, but other fields remained bare. The steps have been cut in the stone since the Swedish times. .../ Next to the big stone there lies another - a small one - which is likely to be the large stone's head, cut off those days when the steps were cut in the big stone. The elderly people used to tell the stories, that there is some chest, full of money, buried under the "head"

during the Swedish times./.../' /E.Ķirsis, 30 May 1929/

Text No.5

".../ The local people say, that another stone used to lie on the top of the "hunger stone", but it happened to roll down. There is a following legend told about the "hunger stone": the stone has rolled along the land until it got its name, then it stopped at the present place. A variant: During the "famine years" and "flood" the stone was moved to this place by water. There used to be a head on it, another stone, which lies next to the "hunger stone". The "hunger stone's" head was cut off during the war time, and it rolled down." /J.Danovskis, 16 July 1931/

There is no cultural layer nearby the Hungerstone, and there are no other monuments of ancient history in its closest neighbourhood. Nowadays, there are deciduous woods around the stone, but previously bushy pastures and fields were located there instead. A number of legends testify to the former cultural and historical value of the SiĶu Hungerstone, and these legends embody some special features, uncharacteristic to the tales on other stones in Latvia.

It is definitely mentioned in all the texts (No.1-5), that the stone has had a head, which was cut off or it rolled down (text No.5). The "stone's head" is the other smaller stone lying at the foot of the bigger stone. The removers of the head were warriors (1), soldiers (3), a giant (2), or they are not mentioned directly. The period of time when it was beheaded has been mentioned during both "Swedish times" (4) and "Swedish war" (3), while in other texts there is no special reference to time. Let us remember, that the "Swedish times" in Latvian legends relate to much more ancient real facts, for example, the Latgallian ancient burial sites used to be called "the Swedish burials". According to tales, the roundish stone, which lies at the foot of the big stone, might be considered to have really lain on the big stone. This idea is supported by the fact, that both stones are not compatible with each other, in fact, the smaller stone has not broken away from the bigger stone, but each of them represent a separate stone block.

Both the archaeological research materials and other information testify to the existence of other similar stone compositions in Latvia, too. So, the Drustu Silnieku stone idol statue, which is placed in the Cēsis Museum of History now, used to have as if a stone hat, which has not survived (information by D.Puķīte and J.Rība). A stone of a similar shape - "a devil's hat" - used to lie on the Sēlpils Baltiņu Devil's stone being of about two metres in height itself. According to I.Polāne's, the Baltiņu landlady, story "there was as if a "hat" similar to a round head - "a devil's hat" - on the top of the stone". (Report of 17 September 1931, by A.Gusārs, stored at the archives of the Archaeology Department of the Museum of History of Latvia). The visitation record of Drustu parish of 1739 testify to the fact that there was a sacrifice site in Gatartas Viļumi formed of 13 stones heaped one on another /Brežģis, 1931, 100/. We lack more detailed information on the cult site's shape. The well-known monolithic idol statue of Puiša Hill in Dundaga was mushroomshaped /Kruse, 1859, 7, table 47:h/, but there was some stone, like a mushroom, in Ramuksti, Balvi, 0.8 m in height. Carvings in the front part of the stone were similar to characters (information by U.Niedre).

There are artificially carved steps on one edge of the SiĶu Hungerstone. Similar steps have been found in several other stones in Latvia, for example, on the Large (Lielais) Stone in Nīcgale, on Meļķitaru Trough (Muldas) Stone in Aizkraukle, and Īvānu Devil's Stone (Velnakmens) in Patkule. All the three mentioned stones are ancient cult stones related to sacrifice traditions, different legends and tales. Artefacts, probably, being the remnants of ancient sacrifices, are found next to the stones. The steps of the Large Stone in Nīcgale are made quite recently /Jansons, Cigle, 1992, 21/, whereas the steps on both of the other stones are cut much earlier. Hollows of a trough shape are cut in both Meļķitaru Trough (Muldas) Stone in Aizkraukle, and Īvānu Devil's Stone (Velnakmens) in Patkule, and this allows to relate both of them to the group of cult stones - stones with trough-shaped hollows. Attributing to the steps of SiĶu Hungerstone as a feature of an ancient cult stone, there arises a contradiction to the previous conclusion, that a smaller stone lay on the big one. The steps in such a composition of the two stones would be senseless, as it is impossible to climb anywhere. The problem could be solved if it were assumed that the steps in the bigger stone were cut after the other stone was removed. According to the finds and legends, the above Latvia's stones with steps have been used for cult purposes during comparatively more recent times, probably, in the Late Middle Ages. The appearance of the steps in SiĶu Hungerstone, possibly, could be related to the same period of time.

There are two irregular hollows on the SiĶu Hungerstone's surface, and it is quite dif-

difficult to make conclusions whether they are of natural or artificial origin, as the stone surface is quite cracky and weathered (picture No.3). Nevertheless, the existence of a hollow in a stone is quite a significant fact itself. In accordance with the materials of the archaeological research, large boulders, usually with simple longish trough-shaped hollows, were quite popular medieval syncretic cult sites in Vidzeme. The Siļu Hungerstone could be considered a representative of the cult stones group, however, neither legends nor tales testify to its cultic significance.

A mushroom-shaped composition of two stones seems to be applied for cult purposes in Latvia, however, not very widely nor very long ago. Usage of similar stones seems quite limited in neighbouring countries, as well. Nevertheless, different kinds of heaps of large stones - megaliths, (stones put on three or more basic stones forming a closed room) were widely spread in more distant countries from Latvia - in the southern part of Sweden, in Denmark, and in the northern part of Poland and Germany, and in the countries westward. Megaliths are the overground formations of ancient burial sites, which were formed in these countries during the Late Neolithic period and the Early Bronze Age - during the centuries around the turn of 2nd and 3rd millennium BC. Another stone constructions are characteristic of this period of time, as well - menhirs, rows of stones, henges, et al. The reasons and significance of the origin of stone formations is still under scientific debate, as there is no final decision made on the purposes for their creation. But megaliths, undoubtedly, were significant as cult sites, too /Nordmann, 1935; Kossinna, 1941, 6-13; Stenberger, 1964, 121-128; Filip, 1969, 798-801; Bray, Trump, 1979, 13, 75, 146, et al./.

According to national traditions in Europe the megalithic constructions were built by giants. In Germany, for example, megalithic graves are popularly called "Henggrab" - "the Giants' graves" /Kehnscherper, 1983, 107/. The medieval drawings reveal the same national opinion (picture No.5; according to: Schlette, 1985, 69). Let us remember, that the Latvian national traditions have linked the Siļu Hungerstone with giants, too. The megalithic constructions in Europe are concentrated in the countries washed by the seas; the megalithic creations as if have a direction towards the sea or comes out of the sea /Filip, 1969, 801 (map)/. Let us remember, that the Siļu Hungerstone also, according to the legend, "has come along the sea" (text No.3) or brought by water (text No.5).

It would be very tempting to consider the Siļu Hungerstone a part of the European megalithic culture, however, for the time being such an assumption can exist just as a hypothesis. Nevertheless, maybe something has survived in the national legends on the Siļu Hungerstone, which is still not confirmed archaeologically.

SOLVEIGA UPĪTE

BĒGLU KUSTĪBA CĒSU NOVADĀ PIRMĀ PASAULES KARA LAIKĀ

Rudens 1915. gads

*Atgāz uz raudu m. Skausen
Arī tūkstotī radās slāņi / ja
Mēģināt vēl vien izsūtīt /
Tā vēlējās m. ar m. N. J.*

*Atgāz vēl izmantojot šķēps
Arī m. slāņi radās slāņi / ja
Mēģināt vēl izsūtīt /
Tā vēlējās m. ar m. N. J.*

*Mēģināt vēl izsūtīt /
Arī tūkstotī radās slāņi / ja
Mēģināt vēl izsūtīt /
Tā vēlējās m. ar m. N. J.*

VĒSTURE

Atgāz uz raudu m. Skausen Arī tūkstotī radās slāņi / ja Mēģināt vēl vien izsūtīt / Tā vēlējās m. ar m. N. J.

SOLVEIGA UPĪTE

BĒĢĻU KUSTĪBA CĒSU NOVADĀ PIRMĀ PASAULES KARA LAIKĀ

Rudens 1915.gadā

*Nekad no rudens mākoņiem
Nav tik daudz tumšu skumju lijis.
Nekad vēl vējš zem debešiem
Tik nežēlīgs un ass nav bijis.*

*Nekad vēl izmisuma šķēps
Nav tik daudz strauju skumju ķēris.
Nekad vēl lielceļš Latvijā
Nav tik daudz rūgtu as'ru dzēris.*

*Nekad vēl tik daudz nopūtu
Nav klusās pusnaktis zvaigznēs raidīts,
Nekad tik sāpīgi nav smaidīts.
Nekad, nekad no nākotnes,-
Ko mūžība vēl klēpī nes,-
Nav tik daudz cerēts, lūgts un gaidīts.*

Fricis Bārda

Viena no sešām pastkartēm, kuras izdevīs J. Rieksts pēc A. Cīruļa zīmējuma tūlīt pēc Latvijas valsts proklamēšanas 1918. gada decembrī.

Ievads

Termins “bēgļu kustība” starptautiskajās tiesībās radās tieši pirmā pasaules kara laikā. Tā neparedzētos apmēros Latvijā sākās 1915. gada pavasarī un beidzās tikai 1917. gada otrajā pusē. Apmēram 2/3 Kurzemes iedzīvotāju pameta savas mājas un ieplūda Ziemeļvidzemē — Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos — ievērojami papildinot to iedzīvotāju skaitu. Tieši šie apriņķi kara gados visvairāk izjuta kara radīto smagumu. Lielākā daļa bēgļu aizplūda tālāk Krievijas impērijā. Šajā laikā Latviju atstāja ap 760000 cilvēku, iedzīvotāju skaits Latvijā samazinājās gandrīz divas reizes. Cēsu apriņķī, kas bija vistuvāk Rīgai, izmitinājās liels skaits bēgļu. Cēsis un apriņķi izveidojās arī dažādas bēgļu apgādes organizācijas, kuras centās nodrošināt ar pārtiku un apģērbu, palīdzēja atrast tuviniekus, iestāties darbā, noformēt juridiskos dokumentus, aprūpēja slimos un nespējīgos bēgļus, palīdzēja bēgļu bērniem turpināt mācības skolās. Uz Cēsu apriņķi evakuējās arī Kurze-

mes un Zemgales pašvaldības, tiesu iestādes, pasta un telegrāfa darbinieki. Uz laiku te apmetās arī Lauksaimniecības centrālbiedrība, Bēgļu apgādāšanas nodaļas vadība u. c.

1933. gada 17. februārī Rīgā izveidoja Bēgļu kapu komiteju, kura darbojās pie Cēsu draudzes. Tās galvenais mērķis bija bēgļu kapu apkopšana, sakārtošana. Komiteja apsprieda arī jautājumu par materiālu, kas stāstītu par latviešu bēgļu kustību, vākšanu un apkopošanu. “Ar to būtu pakalpots mūsu tautai, jo atlapojot bēgļu laikmeta lapaspuses, ikkatram pilnībā būtu iespējams vērot mūsu tautas Golgatas ērkšķu ceļu”.¹ Tomēr šī ideja netika realizēta.

Lai vieglāk varētu izprast, kādos virzienos darbojās tās organizācijas un sabiedriskie darbinieki, kuri palīdzēja no mājām izdzītajiem Kurzemes un Zemgales bēgļiem, pētījums ir sadalīts 11 nodaļās. Materiāls nepretendē uz visaptverošu bēgļu kustības izpēti, tomēr dod kaut nelielu ieskatu maz pētītā tēmā gan novada, gan arī Latvijas vēsturē.

I. Organizācijas, kuras darbojās bēgļu apgādāšanas un atbalstīšanas organizēšanā

Pirmie bēgļi Latvijā ieplūda jau 1914. gada rudenī — poļi, bet 1915. gada sākumā — lietuvieši. 1915. gada aprīlī sākās Kurzemes un Zemgales iedzīvotāju izceļošana, kas ar jaunu spēku atsākās jūlijā. Dienām un naktīm austrumu virzienā plūda cilvēku straumes. No mājām tika izvākta iedzīve — tik, cik vezumā var sakraut, arī mājlopi. Lielajiem bēgļu plūdiem bija vairāki iemesli. Pirmkārt, jau no Lietuvas izceļojušie bēgļi stāstīja par vāciešu pastrādātajām zvēribām, masveida laupīšanām. Arī prese neklusēja, psiholoģiski ietekmējot cilvēkus. Iedzīvotāju izceļošana sekmēja arī dažādi valdības rīkojumi: iznīcināt sējumus, ienaidniekam neatstāt pārtiku, atdot armijas vajadzībām lopus, ienaidnieka apdraudētajos rajonos nepalikt vīriešiem vecumā no 18 — 45 gadiem. Bez tam atsevišķas krievu karaspēka daļas ar varu izdzina cilvēkus no mājām, dedzinot gan ēkas, gan sējumus.

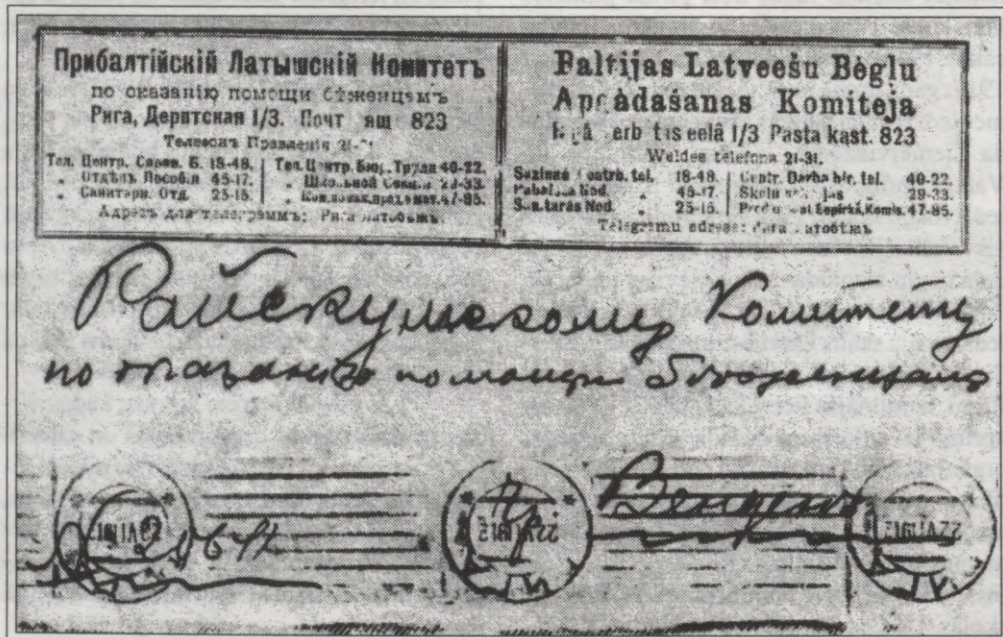
Ne vietējās, ne centrālās varas iestādes neko nebija darījušas, lai palīdzētu bez pajumtes palikušajiem cilvēkiem, tāpēc aktīvu darbību uzsāka sabiedriskās organizācijas. Pirmās, kuras pievērsās šim darbam, bija Latviešu Palīdzības komiteja karā iesauktajiem un viņu ģimenēm un Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība. Lauksaimniecības centrālbiedrība V. Skubiņa vadībā jau 1915. gada jūnijā iesniedza gubernatoram sīki izstrādātu plānu kā regulēt bēgļu plūsmu, ja tāda tiešām būtu, tomēr šo projektu noraidīja. Nepieciešamība pēc organizētas rīcības pienāca ātri — jau jūlijā, kad vācieši, pārrāvuši fronti, strauji tuvojās Rīgai. Tad Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība rīkojās nekavējoties — sāka

organizēt ceļa rādītājus, pārtikas punktus, pārtversmes, meklēja finanses, palīdzēja rekvizīcijas darbā, lai par badā mirstošajiem lopiem bēgļi saņemtu kaut nelielu atlidzību, pūlējās aizsargāt sugas lopus. Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība savu atbalstu bēgļu aprūpē turpināja visus kara gadus.

Otra organizācija, kura daudz palīdzēja bēgļiem, bija Rīgas Latviešu palīdzības komiteja karā iesauktajiem un viņu ģimenēm. To vadīja V. Olavs. Arī tā rūpējās par bēgļu ēdināšanu, izmitināšanu, medicīnisko aprūpi. Tieši šīs organizācijas “paspārnē” 1915. gada 21. jūlijā izveidojās speciāla Bēgļu apgādāšanas nodaļa, kura vēlāk, 1916. gada 7. janvārī izveidojās par patstāvīgu organizāciju — Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komiteju ar 103 nodaļām un apakšnodaļām kara darbības neskartajos pagastos. Arī to vadīja V. Olavs.

Bēgļu vilnim virzoties tālāk uz Iekš-krieviju, Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrības un Bēgļu apgādāšanas nodaļas ierosmē 1915. gada 30. augustā Pēterburgā bēgļu kongresā tika izveidota Latviešu bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja. Tā apvienoja ap 260 bēgļu organizācijas visā Krievijas impērijā. Vietējās bēgļu apgādes organizācijas tai pakļāvās gan tieši, gan pastarpināti — ar Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komiteju. Tās Centrālkomitejas vadībā darbojās pazīstami latviešu sabiedriskie darbinieki: V. Skubiņš, F. Grosvalds, cēsnieks mācītājs V. Maldonis, valsts domnieki J. Zālītis un J. Goldmanis. Centrālkomiteju vadīja V. Olavs.

1914. gada 29. jūlijā Cēsīs Viesīgās biedrības zālē pulcējās Cēsu sabiedrības pār-

Baltijas Latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas vēstule Raiskuma bēgļu apgādāšanas komitejai.

stāvji, pārspriežot, "cik nepieciešami būtu vajadzība un tūliņ tām sievietēm un bērniem, kurām vīri un tēvi aizsaukti karā un patlaban trūcībā atrodoties"...² Šai komitejai tika dots nosaukums — Cēsu latviešu palīdzības komiteja. Par komitejas vadītāju un Goda priekšnieku ievēlēja pilsētas galvu V. Bērsonu, bet locekļiem — Cēsis labi pazīstamus sabiedrības pārstāvjus: Viesīgās biedrības priekšnieku J. Cīruli, Cēsu Amatnieku biedrības priekšnieku A. Rību, Cēsu Nodokļu valdes priekšnieku A. Jansonu, Centrālās kredītbiedrības priekšnieku K. Grāveli, Viesīgās biedrības kases priekšnieku K. Mārtinsonu, apriņķa ārstu K. Plāti, abus Cēsu baznīcas mācītājus V. Maldoni un P. Apkalnu, J. Paukuli, L. Ausēju, J. Rupo, viņu kundzes u. c. Šajā pirmajā sapulcē V. Maldons ieteica ziņas par cilvēkiem, kuriem palīdzība nepieciešama, savākt un apkopot Rīgas guberņas valdē un Sakanajā Krustā, ierosinot palīdzēt mātēm ar maziem bērniem, noorganizēt slimnīcu, sūtīt uz fronti dāvanas. Tā kā otra šāda komiteja pārstāvēja laukus, tad 5. augustā nolēma apvienoties, nosaucot komiteju par "Cēsu un apkārtnes palīdzības komiteju karā iesauktajiem un viņu ģimenēm".³ Katrai no tām bija savs zīmogs. 20. augusta sapulcē par pilsētas komitejas priekšnieku ievēlēja Jēkabu Paukuli, bet vietnieku — Longinu Ausēju. Par lauku komitejas priekšnieku ievēlēja K. Erdmani, bet apvienotās komitejas vadībā palika V. Bērsons.

1914. gada rudenī Cēsu un apkārtnes palīdzības biedrība arvien aktīvāk izvirzīja domu par lazaretē izveidošanu Cēsis, ko pilnībā uzturētu komiteja.⁴ Lazareti nolēma ierīkot Nodokļu valdes telpās. 10 no lazaretē gultām apmaksātu pilsētas nodaļa, 10 — lauku, 1 — L. Ausēja reālskola, 1 — Apkalna jkdzes sieviešu ģimnāzija, 1 — R. Balodis. Vēlāk, 1915. gada janvārī pa vienai gultai lazaretē uzturēt pieteicās Veismaņu pagasts un pilsētas skola. Lazaretē pārzināšanai bija paredzēta speciāla komisija 5 cilvēku sastāvā, bet par lazaretē ārstu piekrita būt dr. Aker-

manis. Lielkņaza Nikolaja vārdā lazaretē organizētāji saņēma atbalsta telegrammu.

1914. gada 5. novembrī nolēma lazareti iesvētīt, šo pienākumu uzticot luterāņu draudzes mācītājam V. Maldonim un pareizticīgo draudzes mācītājam Stepanovičam. Lazarete saucās "Веѣденский латышский лазарет."

1915. gada 13. jūnijā Palīdzības komiteja karā iesauktajiem un viņu ģimenēm nolēma lūgt gubernatoram atļauju sniegt palīdzību karā cietušajiem bēgļiem.⁵ No 1915. gada 8. jūlija tā pārorganizējās par Cēsu bēgļu apgādes komiteju. Virskomitejas protokolos lasāms arī par 6 gultām, kuras izvietotas Pipariņos, tomēr sīkāku ziņu nav.

Lai Bēgļu apgādāšanas komiteja sekmīgāk varētu darboties, vietās, kur bēgļu koncentrācija bija liela, organizējās vietējās komitejas un apakšnodaļas. Tur galvenokārt darbojās sabiedrisko organizāciju darbinieki, inteliģence, studējošā jaunatne gan no vietējās, gan bēgļu vidus. Komiteju mērķis bija izvietot bēgļu siltās, sausās telpās, palīdzēt ar pārtiku un apģērbu. Lai to realizētu, komitejas organizēja ēdināšanas punktus un pārtikas izsniegšanu, noklīdušo bērnu un veco ļaužu patversmes, skolas, lazaretē, kā arī veica bēgļu reģistrāciju.

Vietējo komiteju darbības zona bija paredzēta 5 pagasta vai draudžu robežās, tomēr reāli tās veidojās tur, kur bēgļu koncentrācija bija vislielākā, kā arī atkarībā no vietējo sabiedrisko darbinieku iniciatīvas. Komitejas sastāvā vajadzēja būt 2 pārstāvjiem no katra pagasta, pagasta vecākajam vai tā vietniekam, pa vienam pārstāvim no katras vietējās biedrības, 1 skolotājam, 1 bēgļu pārstāvim, kā arī kooptētām personām, kuru skaits nedrīkstēja pārsniegt pusi no vēlētajiem locekļiem. Bēgļu organizāciju darbība notika Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas pakļautībā, izņemot tās, kuras atskaitījās Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejai un tās, kuras sadarbojās ar organizācijām Ziemeļpalīdzība⁶ un Dzimtene.⁷ Līdz 1916. gada janvārim vietējās komitejas bija izveidojušās vairākos Cēsu apriņķa pagastos.⁸

	<u>Priekšsēdētājs</u>	<u>Lietvedis</u>	<u>Kasieris</u>
Jaunpiebalgā	Voldemārs Kalniņš	Jānis Nīmants	Pēteris Austriņš
Dzērbenē	Jānis Ozols	Pēteris Gaujēns	Pēteris Bauers
Straupē	dr. Vanadziņš	Pēteris Ozoliņš	Kārlis Leikarts
Liepā	Kārlis Jaunzems	Jānis Gailis	Mārcis Rencis
Vecpiebalgā	Jānis Slēze	Pēteris Zirnis	Jānis Ūdre
Skujenē	Konstantīns Vītols	Kārlis Lūļe	Bernhards Purviņš
Drustos	Pēteris Raudzēns	Artūrs Zose	P. Šteinbergs
Raiskumā	J. Bērziņš	P. Puriņš	J. Zariņš
Raunā	Ā. Jende	A. Eglītis	-
Priekuļos	P. Sauleskalns	J. Bickis	Edgars Zēmelis
Veismaņos	Dāvids Liberts	Kārlis Bergolcs	Pēteris Dzenis
Āraišos	P. Bērents	Otto Zariņš	

Cēsis palīdzību bēgļiem jau no 1915. gada 11. jūlija sniedza Cēsu latviešu pilsētas komiteja⁹ — izsniedzot silto ēdienu. 23. jūlijā pilsētas valdes telpās sapulcējās visu to organizāciju pārstāvji, kuras vēlējās bēgļiem palīdzēt. Nolēma, ka arī turpmāk bēgļiem ar partiku palīdzēs pilsētas komiteja, bet par pārējo — izmitināšanu, dažādām izziņām u. c. rūpēsies Bēgļu apgādāšanas nodaļa. Nodaļas biroju atvēra Cēsu Viesīgās biedrības namā. Kad 1915. gada vasarā vācieši pārrāva frontes līniju, uz Cēsīm no Rīgas pārcēlās Sazināšanās birojs, arī Bēgļu apgādāšanas nodaļas priekšnieks V. Olavs un sekretāra palīgs J. Vārsbergs, līdz ar to Cēsu biroja vadībā bija J. Vārsbergs, P. Kulitāns, P. Ķevietis, A. Klīve, M. Paegle, T. Zeiferts, V. Jurgēns. Pie Cēsu biroja noorganizēja arī Juridisko biroju.

1915. gada septembrī Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēde sprieda, ka būtu vēlams uzaicināt Cēsu birojā darboties rakstniekus J. Jaunsudrabiņu un K. Krūzu.

Ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ milzīgs bēgļu pieplūdums bija arī Nītaurē,¹⁰ kas atradās stratēģiski svarīgu ceļu — Rīga—Piebalga un ceļa, kas veda uz Daugavas pozīcijām — krustojumā. Bez tam Nītaurē augustā un septembrī izveidoja rekvizīcijas punktu, tādēļ te koncentrējās liels skaits bēgļu. Šeit ieradās Bēgļu apgādāšanas nodaļas priekšnieks, noorganizēja vietējās inteliģences un sabiedrisko darbinieku sanākumi, izveidoja vietējo ēdināšanas punktu. Par tā vadītāju ievēlēja mācītāju Pēteri Balodi, bet par viņa palīgu — skolotāju Jēkabu Vitoliņu. Ēdināšanas punkts darbojās mācītāja mājā no 1915. gada 27. augusta. Iestājoties aukstam laikam, kad bēgļiem bez pārtikas aktuālas kļuva arī citas vajadzības, ēdināšanas punktu pārveidoja par vietējo bēgļu apgādāšanas nodaļu.

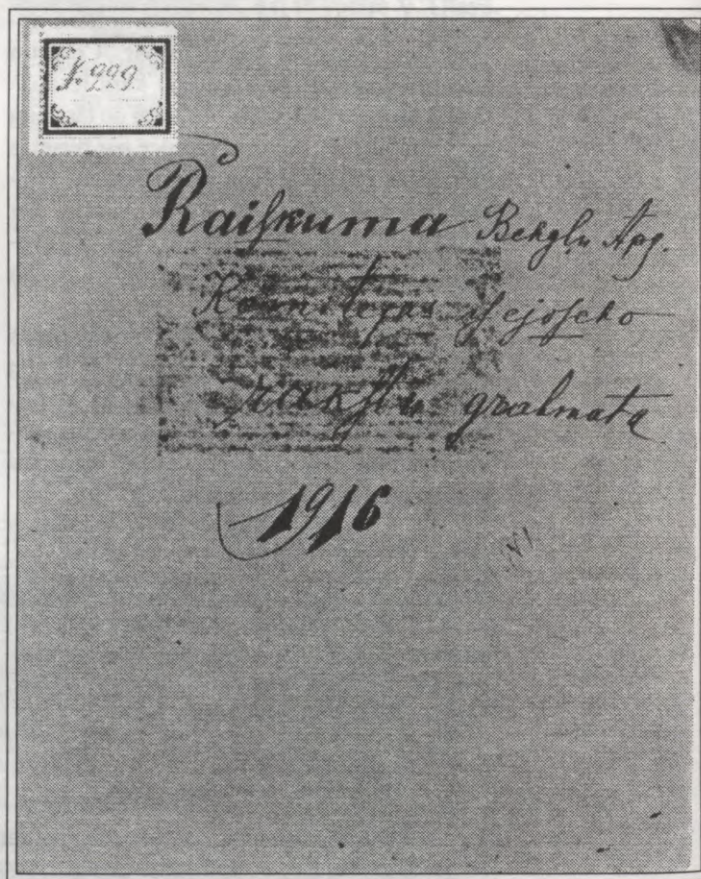
Nītaures, Ķēču, Mores pagastos 1915. gada beigās jau bija izvietojušies ap 3000 bēgļu, bez viņiem — arī karaspēka daļas. Uzliesmoja infekcijas slimības, tāpēc tika atvērta lazarete, kur ārstējošais ārsts bija G. Zēmelis.

Raunas komitejas vadībā bija mācītājs Ādams Jende, kuru nogalināja 1918. gadā sarkanā terora laikā, lietvedis — Augusts Egļītis. Raunas komitejas apgādībā bija visa Raunas draudze ar sekojošiem pagastiem: Raunas, Jaunraunas, Veselavas, Baižkalna, Mārsnēnu, Startu, Brantu, Launkalnes, izņemot Rozes muižu — ap 20 mājas, kuras

atradās tuvāk Priekuļu ēdināšanas punktam. Raunas komitejas apgādībā 1916. gada janvāra sākumā bija 360 ģimenes, t. i. 1245 cilvēki, bet augustā — 2184 bēgļi.¹¹

Raiskuma Bēgļu apgādāšanas komitejas 1. sēdes protokols rakstīts 1915. gada 8. novembrī Pagasta namā, piedaloties priekšniekam J. Bērziņam, vietniekam P. Reinsonam, rakstvedim skolotājam P. Puriņam, kasierim J. Zariņam un kasiera vietniekam K. Vāpam.¹² Komiteju izveidoja pēc pagasta saimnieku iniciatīvas, sākotnēji tai sadarboties ar Valmieras Bēgļu apgādāšanas nodaļu. 1915. gada decembrī Raiskuma pagastā bija 87 bēgļi — 18 ģimenes.¹³ Tā kā Raiskuma bēgļu komitejā nebija bēgļu pārstāvis, komiteja tās darbā kooptēja Auciema skolotāju J. Sijātu, L. Reinsona kundzi, Jāni Gobu, skolotāju K. Puriņu.

1917. gada 8. oktobrī komiteju likvidēja, bēgļu apgādei pārējot Cēsu Bēgļu apgādāšanas komitejas rīcībā.¹⁴

Raiskuma bēgļu apgādāšanas komitejas izejošo rakstu reģistrācijas burtnīca.

II. Bēgļu izvietošana

Kad 1915. gada vasarā, atjaunojoties vāciešu uzbrukumam, atsākās bēgļu straumes, Bēgļu apgādāšanas nodaļas darbinieki pūlējās viņus pierunāt palikt Latvijā, nebēgt prom no dzimtenes, neprotot valodu un nepazīstot citas tautas dzīves veidu. 1915. gada vasarā tika izdots uzsaukums "Aicinājums visiem latviešiem," tomēr bēgļu straumes plūda un plūda, sasniedzot nebijušu vērienu.

Galvenā bēgļu kustība notika caur Rīgu. Pieaugot bēgļu skaitam, pilsētas administrācija darīja visu, lai ne tikai novirzītu bēgļus tālāk, bet arī lai neielaistu Rīgā. Rūpniecību iekārtas jau bija evakuētas, ar tām kopā — strādnieki ar ģimenēm. Evakuējās arī inteliģence. Daudzi rīdzinieki pievienojās bēgļu plūsmai, bet Rīgā palika daļa veco, nespēcīgo cilvēku, sievietes, bērni. Lai novērstu lielo haosu bēgļiem virzoties tālāk, lai tie netraucētu pārvietoties armijai, vajadzības gadījumā varētu dabūt sev un lopiem pārtiku, Bēgļu apgādāšanas nodaļa norādīja galvenos pārvietošanās ceļus. Tie bija Lubānas ceļš un Petrogradas¹⁵ šoseja. 1915. gada sākumā bēgļiem vairs neļāva novirzīties no šosejas, bet lika doties uz Pleskavas guberņu.¹⁶ Tomēr liela daļa bēgļu atrada iespēju kā izvietoties Vidzemes apriņķos. Grāvmalas bija pilnas ar bēgļu atstātām mēbelēm, lopu noganītās, jo trūka lopbarības, bija redzami arī kritušie lopi. Atceļoties savas bēgļu gaitas, V. Ansviesulis rakstīja¹⁷: "... trešajā dienā ap 16-iem apmetāmes Āraišos, šosejas malā kādā alkšņu birzītē pie ceļa, kas ved uz Cēsīm ... it negaidot pie mums ieradās necerēti viesi, un proti: Neimanis, Rozenšteins un Hartmanis, arī no Rīgas, pārtikas preču tirgotāji, kuri ... apmetušies tepat šosejas malā, vienās mājās "Lazdiņos" ar īpašnieku Grosvaldu vārdā. ...divām ģimenēm ierādīja ratnicu par dzīvokli. Pavēss... bet tomēr pajumte. Pavardu, kur ēdienu gatavot, ierīkojām tepat pagalmā no sakrautiem akmeņiem, malku salasījām mežā, tāpat arī sēnes. Āboli arī netrūka saimnieka dārzā. Nevajadzēja tikai pašam slinkam būt. Bēgļiem bija slikta morāle, jo bieži nācās dzirdēt, ka bēgļiem pārmeta vai aizrādīja uz šādu rīcību par privātīpašuma neaizskaramību. Jā, kā tad ar mūsu pamesto mantu rīkojās? Katrs pēc savas patikas, kas tik tur tika klāt. Tad vēl dzirdējām arī tādus izteicienus, kad nav mums, tad lai nav arī jums, un atkal — gan jau vācieši jums arī atņems. Velti jūs mums liedziet, gan redzēsiet, kā tad būs, kad paši būsiet bēgļi.

Mēs gan visas 6 rīdzinieku bēgļu ģimenes nodzīvojam "Lazdiņos" labā saskaņā... ja ko vajadzēja, nopirkām no saimnieka, vienīgi, kas attiecas uz āboliem, tad bērni tos saņēma dāvētus no saimnieka...

Palīdzējām saimniekam labību novākt un kult, šad tad aizbraucām uz tuvējo Cēsu pilsētu. Mūsu mitekli ar katru dienu palika vēsāk... Reiz, aizbraucis Cēsīs, sastapu savu draugu Leci, kurš ... dzīvoja Meijera muižā pie Cēsīm, viņš taisījās iet ārā no turienes ... Lecim bij laimējies citu dzīvokli uziet, lielāku un ērtāku Šķūņu ielā, Kerbeļu mājā un uzaiicināja arī mūs tur dzīvot."

Jau Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēdē 1915. gada 23. septembrī, par bēgļu izmitināšanu runājot, tika nolemts palielināt to nodaļas darbinieku skaitu, kuri rūpētos par bēgļu plūsmas tālāku novirzīšanu Vidzemē u. c., sadalīt Vidzemi deviņos rajonos un katrā rajonā — nodaļas pārstāvi.¹⁸ Vajadzēja ņemt vērā arī bēgļu individuālās intereses attiecībā uz telpām, mājlopu izmitināšanu, lopbarību. 1915. gada rudenī lielākā daļa Latvijā palikušo bēgļu apmetās Vidzemē, galvenokārt Vidzemes latviešu daļā.

1915. gada augusta beigās no Latvijas bēgļu gaitās bija devušies pavisam 15462 cilvēki, no kuriem Rīgas apriņķī apmetās 254, Cēsu apriņķī — 2023, Valmieras apriņķī — 1930, Valkas apriņķī — 1017. Vidzemes guberņas igauņu daļā apmetās 1385, Iekš-krievijā — 6904, Somijā — 28, Kaukāzā — 62, Vidusāzijā — 11 bēgļi.¹⁹

1915. gada 25. septembrī XII armijas pavēlniecība izdeva rīkojumu Nr. 44: "...līdz šim laikam armijas rajonā atrodas liels skaits bēgļu, kuri apmetušies mežos, laukos, uz ceļiem. Pavēlu nekavējoties viņu tālākai novirzīšanai un izmitināšanai sekojošus pasākumus: 1. no 20 verstu līnijas no priekšējām pozīcijām no jūras norobežotai ar upi Aa²⁰ visi bēgļi, kuri nav apmetušies pie vietējiem iedzīvotājiem apdzīvojamās un apsildāmās telpās, tiek pakļauti "izlikšanai" līdz 5. X, ... palikušiem jābūt reģistrētiem bēgļu organizācijā. Izbeidzoties norādītajam laikam, visi ēdināšanas punkti drīkst izsniegt pārtiku ... tikai stabili izmitinājumiem bēgļiem. ... bēgļiem bez pajūgiem jādodas uz visām stacijām starp Rīgu un Cēsīm", kur viņus novirzītu tālāk.²¹ Šis rīkojums lika bēgļiem arī divu nedēļu laikā — līdz 15. X — atbrīvot līniju Sigulda—Nītaure—Ērgļi—Madona. To šķērsojot, bēgļi nedrīkstēja tur uzkavēties ilgāk par 2 diennaktīm. Bēgļu atpakaļatgriešanās tika kategoriski aizliegta, šim nolūkam uz armijas pārvietošanās ceļiem izveidojot armijas un policijas posteņus. Bēgļi drīkstēja izmantot visus ceļus, izņemot tos, kuri bija nepieciešami armijai: Krapenes—Jaunķeipenes, Nītaures—Ieriķu—Cēsu—Valmieras, kā arī Ežu muižas, Dzērbenes, Launkalnes, Smiltenes ceļus.

1916. gada 8. februāra Valdes sēdē, atsaucoties uz šo armijas rīkojumu, Bēgļu apgādāšanas komiteja nolēma rīkoties aktīvāk, izvietojot bēgļus pēc iespējas tuvāk — Vidzemē, Igaunijā, kā arī lūgt bēgļu izraidīšanu atlikt līdz pavasarim.²² Lai palīdzētu bēgļiem orientēties un nosūtītu viņus uz pagaidu mītnēm, jau 1915. gada rudenī lielākajās dzelzceļa stacijās — Cēsis, Valkā, Tērbatā, Pleskavā — norīkoja Bēgļu apgādāšanas nodaļas dežurantus.²³ 1916. gada 3. jūnijā spēkā stājās XII armijas rīkojums par iebraukšanu pilsētās un apdzīvotās vietās armijas darbības rajonā (Rīgas, Cēsu, Valkas, Jaunjelgavas, Jēkabpils, Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas apriņķos).²⁴ Iebraukšana šajos rajonos bija atļauta tikai ar īpašām armiju štābu un guberņu priekšnieku atļaujām. Tās bija uz 2 nedēļām, vienreizējai izmantošanai. Šādi gadījumi varēja būt mirušo izvadīšana, tirdzniecības darījumi u. c. Noteikumi paredzēja brīvu uzturēšanos šajā rajonā tikai tiem, kuri trū dzīvoja līdz 1914. gada 1. jūnijam. Pārējiem teritorija bija jāatstāj 10 dienu laikā. Bez īpašām atļaujām te nedrīkstēja pārvietoties arī ar motocikliem, automobiļiem, velosipēdiem, pretējā gadījumā tos konfiscēja. Tā kā rīkojums skāra absolūti visus Kurzemes un Zemgales bēgļus, tad Valsts

domnieki J. Zālītis un J. Goldmanis Ziemeļu frontes pavēlniekam iesniedza lūgumu šo rīkojumu atcelt.²⁵ 1916. gada novembrī Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas ziņojumā bija publicēta informācija, ka Valsts domnieks J. Zālītis saņēmis atbildes telegrammu Ziemeļu frontes virspavēlnieka uzdevumā, ka bēgļi no Vidzemes netiks izraidīti pēc vietējās armijas izdotiem noteikumiem.

Tuvojoties ziemai, telpu jautājums bēgļiem kļuva ļoti aktuāls, tāpēc Bēgļu apgādāšanas nodaļas darbinieki vērsās pie vietējiem cilvēkiem pēc palīdzības. Atsaucība bija liela. Daudzās apdzīvotās vietās vietējie izlīmēja paziņojumus par iespējām izmitināt gan cilvēkus, gan lopus. Cēsis piedāvāja mitekļus 7607 cilvēkiem, 544 zirgiem, 2149 govīm.

Līgatnes fabrikā piedāvāja vietu 200 bēgļiem, arī Priekuļu mašīnu un izmēģinājumu stacijas telpās izvietojās ap 150 bēgļu ar visu dzīvo un nedzīvo inventāru.²⁶ Telpu piedāvājumi bēgļiem bija arī no Jaunpiebalgas, Rāmuļu, Mores, Dzērbenes un citiem pagastiem.

Apkopojot reģistrēšanas rezultātus, Bēgļu apgādāšanas nodaļa secināja, ka līdz 1916. gada 8. janvārim Cēsu apriņķa pagastos bēgļi apmetušies šādās proporcijās:

Pagasts	vīrieši	sievietes	bērni	kopā
Jaunpiebalga	379	547	487	1431
Dzērbene	27	59	56	142
Straupe	312	550	577	1439
Liepa	102	267	197	566
Skujene	452	754	600	1806
Drusti	153	239	157	549
Raiskums	12	36	50	98
Priekuļi	141	408	310	859
Veismaņi	48	161	128	384
Āraiši	368	645	442	1450

Visblīvāk bēgļu apdzīvotie rajoni Vidzemē pēc Bēgļu apgādāšanas nodaļas datiem bija:

Jaunpiebalga	1431
Tirza	1780
Cesvaine	2149
Lēdmane	1782
Straupe	1439
Skujene	1806
Āraiši	1450 ²⁷
Smiltene	3290.

1916. gada maijā pēc Tatjanas komitejas²⁸ datiem Vidzemē bija izvietojušies 171 tūkstoši, Jekaterinoslavas guberņā — 270 tūkstoši, Maskavas — 170 tūkstoši bēgļu.²⁹

Bēgļiem apmetoties jaunierādītājās telpās, vidzemnieki īres maksu neprasiya, tikai ar retiem izņēmumiem. To pozitīvi novērtēja valdības iestādes un Bēgļu apgādāšanas nodaļa. Dažkārt par nelielu samaksu saimnieki izīrēja telpas arī bēgļu apgādāšanas orga-

nizāciju vajadzībām. Tā Paltmales pagasta Rāvkalnu saimnieks Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas noliktavas ierīkošanai iznomāja šķūni, riju un vienu klēti uz neierobežotu laiku, saimniekam apņēmoties arī noliktavas uzraudzīt.³⁰

Tomēr bija arī gadījumi, kad bēgļi, apmetoties kādās telpās, nonāca konfliktā ar vietējiem iedzīvotājiem. Laikraksts "Jaunais Vārds"³¹ vēstīja, ka ziemai tuvojoties, bēgļi pašrocīgi sāka dzīvot divos saiešanu namos — "Prizēnos" un "Naurēnos". Turpmākā raksta daļa galīgi "sagrāva" lasītāju: "Tur tie atkal rīkojās no brīvas rokas un brīviem līdzekļiem. Citkārt tik mīlās, svētās vietās uzglabā ragavas, iejūdz zirgus, iemitinās paši un zirgi. Patversmēs ievietotie pat darinājuši alu pārdošanai un sievietes piekopusas netiklību." Tomēr šādas situācijas nebija raksturīgas.

III. Bēgļu nodrošināšana ar pārtiku. Ēdināšanas punkti

Jau 1915. gada aprīlī Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrība un Latviešu palīdzības komitejas Dāmu komiteja, vēlāk arī Bēgļu apgādāšanas nodaļa palīdzēja bēgļiem ar pārtiku, organizējot ēdināšanas punktus. To izveidošanā iesaistījās arī citas bēgļu apgādāšanas organizācijas — *Ziemeļpalīdzība* un *Dzimtene*. Pirmie šādi punkti radās Rīgā, bet bēgļiem virzoties tālāk, kā arī tādēļ, ka Rīgā bēgļus nodrošināt ar pārtiku nebija iespējams, ēdināšanas punkti radās laukos, galvenokārt

kur bēgļu koncentrācija bija vislielākā. Pēc 1915. gada beigām, 1916. gada sākuma datiem Vidzemes guberņā bija reģistrēti 15000 bēgļu, kuru apgādei katru mēnesi vajadzēja noorganizēt 300 vagonus ar pārtiku.³²

1916. gada janvārī Latvijas neokupētajā daļā, Pērnavā, Hapsalā, Rēvelē bija noorganizēti 138 ēdināšanas punkti, tai skaitā Cēsu apriņķī — 18.

Visa apgādājamā teritorija tika sadalīta iecirkņos.³³

Apdzīvota vieta	Izveidošanas laiks	Dienā paēdināto cilvēku skaits	Organizācija, kuras pakļautība ir ēdināšanas punkts
V iecirknis			
Skujene	1915. g. 9. IX	1656	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Vecpiebalga	1915. g. 5. IX	653	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Vec-Drustu muiža	1915. g. 14. XI	308	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Jaunpiebalga	1915. g. 16. XI	1480	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Vecpiebalga	1915. g. 28. XI	1165	Dzimtene
Vec-Drustu muiža	1915. g. 1. XI	282	Dzimtene
Dzērbene	1915. g. 17. XI	968	Ziemeļpalīdzība
Gatarta	1915. g. 16. XI	206	Ziemeļpalīdzība
Vecpiebalga, Ozoliņu māja	1916. g. 15. I	1000	Ziemeļpalīdzība
VI iecirknis			
Līgatnes papīrfabrikā	1915. g. 6. IX	3432	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Līgatnes stacijā	1915. g. 4. X	550	Ziemeļpalīdzība
Melturu krogā	1915. g. 29. XII	500	Ziemeļpalīdzība

Bēgļu ēdināšanas punktā.

Apdzīvota vieta	Izveidošanas laiks	Dienā pašdināto cilvēku skaits	Organizācija, kuras pakļautība ir ēdināšanas punkts
VII iecirknis			
Cēsīs, alus darītavā	1915. g. 11. VII	2907	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Cēsīs, Zelovija vasarnīcā	1915. g. 20. X	359	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Vāverkrogā (Āraiši)	1915. g. 28. VII	1050	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Raunā	1915. g. 1. XII	1145	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Straupē	1915. g. 14. XI	1110	Bēgļu apgādāšanas nodaļa
Priekuļu lauks.skolā	1915. g. 26. VII		

1915. gada augustā Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēdē nolēma darbus ēdināšanas punktos veikt sabiedriskā kārtā, izveidojot arī sabiedrisko kontroli. Par kontroles nepieciešamību liecināja arī sūdzības no ēdināšanas punktiem. Tā no Gatartas Cēsu nodaļai atsūtīja sūdzību par pārtikai izsniegto veco gaļu, iztrūkstošo pārtiku un citām nelikumībām.³⁴ Tomēr iespējams, ka daļa šādu sūdzību radās domstarpību dēļ dažādu bēgļu apgādāšanas organizāciju starpā.

1915. gada rudenī Bēgļu apgādāšanas nodaļa noteica visos ēdināšanas punktos vienādas pārtikas normas: 1/4 mārciņas gaļas, 1/2 mārciņas maizes, 1/2 stopu zupas dienā, rēķinot uz vienu cilvēku ne vairāk kā 40 kaņepikas dienā. Šī norma laika gaitā mainījās.

Lai izstrādātu pārtikas normas bērniem no 8 līdz 12 gadu vecumam, Cēsīs novembra beigās valde nolēma sasaukt ārstu sanāksmi.³⁵

Tuvojoties ziemai, Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde nolēma siltā ēdiena vietā izsniegt bēgļiem ik pa divām nedēļām dažādus produktus.

1915. gada beigās, 1916. gada sākumā bija jau jūtams pārtikas produktu trūkums. Lielās lopu un labības rekvizīcijas armijas vajadzībām ietekmēja arī bēgļu uzturu, kaut produkti bēgļu vajadzībām tika izsniegti arī no intendatūras noliktavām. Pārtikas krājumiem izsīkstot, iepirkt tos uz vietas, no saimniekiem, bija ļoti dārgi. Bez tam labība, miltu izstrādājumi, gaļa Cēsu apriņķī, salīdzinot ar kaimiņu apriņķiem, bija ļoti dārgi. Ierobežoto līdzekļu dēļ BAK pārtiku lika iepirkt Iekš-krievijā. Gadījumos, ja tas bija lētāk, produktus atļāva iepirkt arī uz vietas. Piemēram, Piebalgā, cūkgaļas cenām ceļoties, valde atļāva to iepirkt no saimniekiem, ja cena par pudu gaļas nepārsniedz 25 rbļ. Pretējā gadījumā tā bija jāved no Valmieras noliktavas.³⁶ Jāpiebilst, ka iedzīvotāji paši nedrīkstēja iepirkt un pārvest pārtiku no viena apriņķa uz otru. Šim nolūkam 1915. gada novembra sākumā tika izveidota pārtikas iepirkšanas komisija, kurā darbojās K. Ulmanis, E. Bauers, A. Kaksis. Komisija darbojās centralizēti,

Bēgļu Apgādāšanas Nodaļa **pee Latv. Palīdzības Komitejas**

Apleecība

pārtikas līdzekļu saņemšanai no *Raiskuma*
Bēgļu ēdināšanas punkta.

Apakšā parakstītais *Raiskuma* pagasta, *Wahrzunas* apriņķa, *Wales' putes* māju saimnieks *Zahmī Potea* *et. Sjāts* apleecinu Bēgļu Apgādāšanas Nodaliai *pee Latvešu Palīdzības Komitejas*, ka šis zīmes uzrādītājs Kurzemes izbraucejs *pee* pag., *apriņķa*, Kurzemes gub. *peerakstītais Marķings Klavins* *dsivo* manās mājās. *Tapat* apsolos ka augšminētai personai, *vaj kādam no viņa ģimenes locekļiem* otru šādu zīmi nedošu, un ja viņš manas mājas atstātu, tad par to pasiņošu Bēgļu Apgādāšanas Nodaliai *Raiskuma West.* Bēgļu ēdināšanas punkta pārziņim, lai *Klavins* varetu tikt izdzēsts no pabalstu saņēmēju saraksta.

18 jūnijā 191*6* g.

Adrese: _____

Paraksts: *Sjāts*

Apleecība pārtikas saņemšanai Raiskuma bēgļu ēdināšanas punktā.

izmantojot savus pārtikas aģentus, kontaktējoties ar armiju, lūdzot atļauju izmantot gan dzelzceļa vagonus pārtikas atvešanai ar tādiem pašiem noteikumiem kā armijas kravu pārvadāšanai, gan arī nelikt šķēršļus speciālo atļauju izsniegšanai un braukšanas atvieglojumiem šiem cilvēkiem.³⁷

Jau 1916. gada februārī, paredzot cenu celšanos, Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde nolēma veidot pārtikas produktu uzkrājumus. Bez galvenajām noliktavām, kuras atradās tālāk no frontes (Valmierā, Rūjienā, Alūksnē), izveidoja arī vietējās nodaļas, sadalot lauku komitejas rajonos. Šādas noliktavas izveidoja (pie intendantūras noliktavām un dzelzsceļiem) Siguldā, Rankā, Cēsis un Madonā.

Jau 1916. gada martā K. Ulmanis ziņoja, ka bēgļiem gaļu vairs nevarēs izsniegt. Sākumā plānoja vienu mārciņu sālitu cūkgaļu nedēļā, vēlāk to domāja aizstāt ar kviešu miltiem vai 1/2 mārciņu cukura.³⁸

No marta Cēsu biroja darbiniekiem — bēgļiem un viņu piederīgajiem, ja viņi nesauņema pabalstu, bija dota iespēja ar īpašu apliecību iepirkties pilsētas komitejas atvērtajā veikalā.³⁹

Tieši šajā laikā pārtikas krīzes laikā radās domstarpības Raunas komitejai ar Cēsu biroju, Raunas komitejai draudot pāriet *Ziemeļpalīdzības* apgādē. Te izpaudās kārtējās domstarpības starp abām bēgļu apgādes organizācijām. Bez tam bija stingri aizliegts saņemt pabalstus no vairākām organizācijām vienlaicīgi, kā to bija darījusi Raunas komiteja. Par konfliktu atskaitoties Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejai, Cēsu biroja pārstāvis secināja, ka "... ņemot vērā pievestos faktus un citus vērojumus, kurus vajadzības gadījumā esam ar mieru paziņot, grūti spriest zem kādas flagas strādā Raunas komiteja".⁴⁰

1917. gada rudenī, pēc Rīgas krišanas, Vidzemes neokupētajā daļā pārtikas trūkums kļuva jau katastrofāls. 27. septembrī Cēsu pilsētas Valdes telpās notika vietējo organizāciju pārstāvju sapulce.⁴¹ Pēc pārtikas rekvizīcijām armijas vajadzībām un sākoties jaunajam bēgļu pieplūdumam Cēsu apriņķis bija uz bada robežas. Sapulcējušies nolēma sūtīt pārstāvjus uz visām iespējamām organizācijām, lai izstāstītu par ārkārtas stāvokli pārtikas ziņā gan Cēsu apriņķī, gan Vidzemē vispār.

3. oktobrī Vidzemes guberņas pārtikas komiteja⁴² noteica, ka vienam iedzīvotājam uz gadu atstājami 6,5 pudi rudzu, 4,5 pudi miežu, 36 pudi kartupeļu uz vienu pieaugušo, 24 — bērnam. Darba zirga norma mēnesī bija 4 pudi auzas, piena govīm — 4 pudi spēkbarības, jaunlopiem — 2, barojamām cūkām — 4 pudi miežu vai auzu gadā.⁴³ Bija skaidrs, ka Cēsu apriņķa Pārtikas valde netika galā ar pienākumiem, tādēļ steidzīgi tika nolemts tās funkcijas no 1917. gada 11. novembra nodot Vidzemes zemes padomes⁴⁴ valdei. Kaut arī pie Cēsu apriņķa Zemes padomes pilsētā bija nodibināta Karā cietušo apgādāšanas komiteja Fr. Galenieka vadībā, Bēgļu apgādāšanas komiteja šādos ārkārtējos apstākļos nespēja nodrošināt bēgļu apgādi. Armija bija badā, tās vadība lūdza uz 10 dienām aizdot rudzus. Laukos siroja zaldāti, kuri, lai tiktu pie piena, kūtim spridzināja durvis, demolēja klētis. Iedzīvotāji bija ar mieru visu lopbarību nodot Pārtikas valdes rīcībā, bija ar mieru atdot lopus Ruckas, Dukuru muižas kūtīs (Veismaņu muižā pēc mutes un nagu sērgas nebija izdezinficētas kūtīs), lai tikai tie neaizietu bojā bez pārtikas. Laukos un pilsētā valdīja bads, slimības un haoss.

IV. Lopu rekvizīcija.

Dodoties bēgļu gaitās, kurzemnieki bija spiesti ņemt līdzi ne tikai iedzīvi, bet arī mājlopus. Tie tālajā ceļā novārguši, izbeidzoties lopbarībai un uzbrūkot dažādām lopu sērgām, masveidā apmira, arī sugas lopi. Šo situāciju izmantoja veikli cilvēki, kuri iedzīvojās uzpērkot novārgušos lopus par smieklīgi zemu cenu.⁴⁵ Vajadzēja steidzīgi ierīkot rekvizīcijas punktus.

1915. gada 28. jūlija valdes sēdē M. Antons ziņoja, ka tāds izveidots Cēsīs,⁴⁶ taču šādu punktu vēl bija par maz, tāpēc jau oktobrī Skubiņš ierosināja izveidot īpašu komiteju, kura organizētu lopu uzpirkšanu visās vietās,

kur apmetušies bēgļi, vienlaicīgi pasargājot viņus no krāpniekiem.⁴⁷ Rudenī mutes un nagu sērga samazinājās. Tā galvenokārt bija skārusi govīs, zirgi bija izturīgāki. Kurzemniekiem, nododot lopus rekvizīcijas punktos, izsniedza kvītis (tās izsniedza arī par nopostītajiem laukiem, ja uzrādīja pagasta vecākā apzīmogotu un divu liecinieku apstiprinātu izziņu.⁴⁸ Tā kā pagastu valdes bija evakuējušās, izziņas saņemt bija grūti.). Naudu, uzrādot kvītis, varēja saņemt atsevišķos rekvizīciju punktos. 1915. gada beigās tāds izveidojās arī Cēsīs, kur Rīgas rekvizīcijas komisija izmaksāja naudu par Vidzemē reкви-

Lopu rekvizīcijas punktā.

zētajiem kurzemnieku lopiem. Komisija darbojās Cēsīs līdz 1916. gada 28. janvārim, pēc tam pārcēlās uz Tērbatu, Ģildes ielu 9.⁴⁹

Rudenī, Tērbatā uzsākot darbu vērtēšanas komisijai, tā saņēma ļoti daudz iesniegumus atlīdzināt par tiem lopiem, kas bija krituši ceļā. Šie bēgļi saņēma atteikumu, jo maksāja tikai par tiem lopiem, kuri nodoti rekvizīciju punktos. Presē izraisījās diskusija: kurzemnieki taču savus lopus bija dzinuši prōjām, paklausot varas iestāžu rīkojumam neatstāt tos ienaidniekam. Tātad, kurzemnieki, kuri neatstāja lopus vācu armijai, pavēli bija izpildījuši. Ja lopī ceļā gāja bojā, tad zaudējumi bija cēlušies izpildot rīkojumu, pretējā gadījumā tie nebūtu saslimuši un apmiruši, bet tad tos, savukārt, būtu izmantojusi vācu armija.

Ja bēgļi savus lopus rekvizīcijas punktus nodeva izmisuma spiesti, tad obligātā lopu rekvizīcija skāra tieši vietējās zemnieku saimniecības.

No 1915. gada janvāra līdz 1916. gada jūlijam Vidzemes četros apriņķos lopu skaits bija samazinājies par 21% (liellopi — 24,9%, cūkas — 23,4%, aitas — 17,8%).⁵⁰ Rekvizīcijās 82% lopu nodeva zemnieku saimniecības, 12% — muižas.

1915. gada decembrī Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde nolēma izzināt, kuras lauku saimniecības apgādā lazaretēs un patversmes, šīs ziņas iesniegt Cēsīs XII armijas štābā, lūdzot šīs saimniecības atbrīvot no rekvizīcijām.⁵¹

1916. gada arī Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrība vērsās ar lūgumrakstu pie XII armijas vadības.⁵² Šajā iesniegumā Centrālbiedrība uzsvēra, ka pastāvot tāda apjoma rekvizīcijām, tiks iznīcināti sugas lopī Latvijā

tā, ka nebūs tos vairs iespējams atjaunot. Sekoja lūgums XII armijas štāba pakļautībā izveidot Cēsīs centrālo rekvizīcijas komisiju, kuras sastāvā būtu gan armijas, gan civilo resoru, zemkopības ministrijas, lielāko vietējo lauksaimniecības organizāciju pārstāvji, kuri palīdzētu līdzsvarot rekvizīciju komisiju darbu ar zemnieku interesēm. Centrālbiedrība arī lūdza rekvizīciju veikt vienmērīgi visās guberņās, nevis atsevišķās, kā arī izmantot tos lopus, kurus lielā skaitā evakuēja no Kauņas un Kurzemes guberņām — t. i., bēgļu lopus. Galvenais - atbrīvot no rekvizīcijas tos liellopus, kuri ierakstīti biedrības ciltsgrāmatās, kā arī bez izņēmuma visas sivēnmātes ar ciltsrakstiem. Visbeidzot — Lauksaimniecības Centrālbiedrība lūdza lopu rekvizīciju atlikt līdz pavasarim, lai pa ziemu varētu vēl izmantot pienu un piena produktus.

1916. gada rudenī laikrakstī publicēja armijas vadības rīkojumu: "... 2. Vidzemes un Igaunijas iedzīvotājiem armiju rajonā aizliegts atsavināt, izmainīt un pārdot kaušanai ar burtiem "M. 3." apzīmētus sugas lopus, ja nav dabūta atļauja no Zemkopības ministrijas guberņas pilnvarnieka..." Izņēmumus pieļāva gadījumos, ja lopus nenokaujot, zustu gaļas vērtība. Šādā gadījumā policijas klātbūtnē sastādīja īpašu aktu, kuru pēc tam nosūtīja guberņas pilnvarotajam. Tā Lauksaimniecības Centrālbiedrība bija panākusi vienošanos ar armijas vadību sugas lopu saglabāšanā Latvijā.

Drīz bija arī armijas vadības rīkojums no armijas rajoniem — Pērnavas, Vilandes, Valkas, Valmieras, Cēsu — neatļaut izvest lopus un pārtiku, jo tos bija paredzēts rekvizēt intendantūras pārtikas krājumu papildināšanai.⁵³

Sugas lopu saglabāšanas politika turpinājās arī pēc Februāra revolūcijas.

1917. gada 30. oktobrī Vidzemes guberņas Pagaidu Zemes Padome sasauca politisko partiju, sabiedrisko organizāciju, pašvaldību sapulci,⁵⁴ kurā, pārrunājot par pārtikas un rekvizīcijas problēmām, secināja:

1. Latvijas teritorijā rekvizīcijas notikušas jau no kara sākuma;

2. atkāpjoties karaspēkam, pārtikas krājumi bija izpostīti;

3. bija skaidri saprotams, ka pārtika nepietiks, bet frontes tuvumā bija jau bads;

4. ka no Krievijas pārtikas ievadumi kļuvuši arvien retāki.

Vajadzēja izbeigt visa veida rekvizīcijas Latvijā karaspēka vajadzībām, jo tā bija "izsūkņēta" līdz pēdējam. Šis jautājums bija jānokārto Zemes Padomei.

Grūti risinājās arī lopbarības sagādes jautājums. Te savu palīdzību piedāvāja XII armijas intendantūra, piesolot sienu pārdot lētāk, nekā bēgļiem pašiem iepērkot Cēsu

apkārtnē. Nolēma sienu pārdot Bēgļu apgādāšanas komitejai, lai tā varētu to sadalīt bēgļiem.⁵⁵ Tā tiku novērsta spekulācija, ja sienu iepirktu cilvēki, kuriem pašiem tas nebija nepieciešams.

Intendantūrā bija aprēķināts, cik siena nepieciešams vienam zirgam mēnesī. Arī auzas Cēsu apriņķī maksāja par 10 — 12 kapeikām dārgāk, nekā intendantūras noliktavās, tomēr auzas Bēgļu apgādāšanas nodaļa neuzņēmās pārdot, izņemot nelielu daudzumu to bēgļu vajadzībām, kuri bija nodarbināti XII armijas pozīciju nostiprināšanas darbos. Tomēr transporta izdevumi bija lieli, kā rezultātā cenu starpība kļuva nenozīmīga. To, ka Cēsu apriņķī cenas ne tikai pārtikai, bet arī lopbarībai bija ļoti augstas, apliecināja arī Liepas pagasta "Purteteros" un Priekuļu pagasta "Bitēs" dzīvojošo bēgļu vēstule Vidzemes gubernatoram, kurā viņi lūdza lopbarību pārdot vai nu tieši no armijas intendantūras noliktavām, vai ar Bēgļu apgādāšanas komiteju starpniecību.⁵⁶

V. Kurzemes un Zemgales bēgļu nodarbinātība

Pēc Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas datiem Vidzemē apmetušos Kurzemes un Zemgales bēgļu iesaistīšana dažādos darbos notika pakāpeniski, vairākos posmos.

1. posms bija 1915. gada vasarā, kad bēgļu plūdi bija vislielākie un Vidzemē vēl bija droši. Bēgļi lielākoties apmetās lauku saimniecībās, izmitinot tur arī savus lopus un palīdzot lauku darbos.

2. posms bija 1915. gada rudenī, kad tika pabeigta bēgļu — vīriešu nodrošināšana ar darbu.

3. posms bija 1915. gada novembrī un decembrī, kad sākās sistemātiska, organizēta bēgļu iesaistīšana darbā — ierīkojot dažādas darbnīcas, organizējot individuālo darbu, kā arī piedāvājot darbu jau pēc profesijām un interesēm.

Sākumā ar bēgļu iesaistīšanu darbā nodarbojās Viskrievijas Centrālais Darba birojs. Vidzemes un Kurzemes guberņās tas skaitījās kā apgabala birojs, bet pārējā Krievijā kā nacionāls darba birojs.⁵⁷

1916. gada 28. janvārī (citos dokumentos — adv. M. Antona — minēts 1915. gada 29. decembris) tika pieņemta instrukcija Latviešu Centrālā Darba biroja pie Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas darbībai. Par tā darbības vietu izvēlējās Cēsis. (Pēc citiem arhīva dokumentiem — vēl 1916. gada 25. janvārī nebija skaidrs, kur šo biroju

ierīkot — Rīgā vai Cēsīs. Tikai 1. februārī nolēma to ierīkot Cēsīs.) Darba Biroja valdē ievēlēja piecus cilvēkus: A. Klīvi, J. Graudiņu un P. Kulitānu no Cēsīm, Marovski no Rīgas, M. Antonu no Pēterburgas.⁵⁶ Instrukcijā bija noteikts, ka:

1) Latviešu Centrālā Darba biroja darbības rajons būs visa Krievija;

2) biroja uzdevums - apgādāt ar darbu gan bēgļus, gan pārējos civiliedzīvotājus, pēc iespējas nodrošinot tādus pašus darba apstākļus kā pirms kara;

3) lai to paveiktu, Centrālajam darba birojā jāsaistās ar visām bēgļu apgādāšanas komitejām un darba devēju organizācijām, jāievāc ziņas, kas attiecas uz darbu, darba devējiem un strādniekiem. Ja nepieciešams, jāorganizē jauni biroji. Nepieciešamības gadījumā jāorganizē jaunas darbnīcas un arteļi. Ja tie tiek finansēti no Bēgļu apgādāšanas nodaļas līdzekļiem, nepieciešamas precīzas atskaites;

4) Latviešu centrālā Darba biroja vadītāju iecel Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas darbinieki;

5) Latviešu centrālā Darba biroja atrašanās vieta — Cēsis.

1916. gada 3. februārī Cēsis notika Latviešu centrālā Darba biroja valdes pirmā sēde. Par biroja vadītāju izvirzīja A. Klīvi. Šajā laikā pie Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas darbojās arī Rīgas, Valmieras, Cēsu biroji.

Lai vieglāk būtu strādāt, Centrālā Darba biroja valde nolēma darboties pēc Viskrievijas darba biroja kartiņu sistēmas, vienīgi anketas jautājumus papildinot ar punktu "tautība." Šo lēmumu argumentēja ar to, ka saimnieks nespēj saprasties ar strādnieku citā valodā. Liels solis uz priekšu šajā laikā bija arī Latviešu centrālā Darba biroja pāriešana uz kartotēku latviešu valodā. Arī biroja vadītāja zīmogs bija gan latviešu, gan krievu valodā, tāpat daļa veidlapu bija abās valodās. Centrālā Darba biroja mērķis bija aizkavēt latviešus doties darba meklējumos prom no dzimtenes.

1916. gada 31. martā Maskavā paredzēja sasaukt Darba biroju pārstāvju sēdi, taču to atcēla.

Sākuma posmā Centrālais Darba birojs savu pozitīvo nozīmi bija jau pierādījis - ar to saistījās arvien vairāk un vairāk cilvēku. Jau 1915. gada augustā Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde ierosināja iesniegt Vidzemes gubernatoram lūgumu vezumniekus un tranšeju strādniekus organizēt brīvprātīgi ar Darba biroja starpniecību, nevis piespiedu veidā.⁵⁹

1915. gada oktobra sākumā Centrālais Darba birojs noslēdza līgumu ar XII armijas vadību par ne mazāk kā 300 cilvēku noorganizēšanu tranšeju rakšanā. Darba birojs uzņēmas arteļu organizēšanu, strādnieku nogādāšanu uz darba vietām, telpu piemērošanu strādnieku dzīvošanai, ēdināšanu un algu izmaksu.

Centrālais Darba birojs ne tikai mēģināja darba meklētājus nodrošināt ar darbu tepat Latvijā, bet, ja darba piedāvājums bija no Iekšskrievijas, aicināja darba devējus uz personīgu līgumu slēgšanu, piemēram, ar Kostromas meža cirtējiem un Kronštates zemes racējiem. Dažkārt Darba biroja darbiniekus sūtīja komandējumos noskaidrot vietējos darba apstākļus.⁶⁰ Nedaudz vairāk kā mēneša laikā birojs ar darbu apgādāja 2285 cilvēkus, no kuriem tikai 17% bija sievietes, jo pieprasījums pēc sieviešu darba bija mazs. Atsevišķi reģistrēja darbu meklējošo inteliģenci.

Bēgļu apgādāšanā ar darbu aktīvi darbojās arī vietējās Bēgļu apgādāšanas komitejas, jo Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde nolēma, ka nav jādibina atsevišķi sīki darba biroji pie katras komitejas. Galvenais to darbs bija reģistrēt darba piedāvājumus un pieprasījumus, lai varētu datus nosūtīt uz Centrālo Darba biroju.⁶¹

Šajā laikā birojā izvirzījās arī uzdevums apgādāt ar strādniekiem lauksaimniecību, bēgļu iestādes un armiju ar tranšeju strādniekiem. Fiziski stiprākos bija iespējams nosūtīt armijas rīcībā, vājākos — dažādu amatniecības izstrādājumu gatavošanā. Šajā laikā arī radās doma par bērnu un pusaudžu apmācīšanu amatā darbnīcās pieredzējušu

instruktoru vadībā. Tā 1915. gada novembrī sākās jauns posms Centrālā Darba biroja darbībā. Jau 1916. gada 4. novembrī valdes sēdē A. Klīve uzstāja, ka Darba birojiem jābeidz būt par starpniekiem, bet tiem jāklūst par darba piegādātājiem.

Cēsu Darba birojs darbu piedāvāja dārzniekiem, namdariem, laukstrādniekiem, ganiem, kalējiem, galdniekiem, ormaņiem, tomēr lielākā daļa šajā sarakstā neietverta profesiju pārstāvji sev darbu atrada ar grūtībām. Tie bija mežsargi, kontrolasistenti, dzirnavnieki, rakstveži, kantoristi, pārdevēji un daudzu citu profesiju pārstāvji.⁶² Var secināt, ka darbu vieglāk atrada to profesiju pārstāvji, kuru arodu varēja izmantot arī kara apstākļos.

1916. gada vasarā CDB atskatoties uz 5 darba mēnešiem kopš dibināšanas, secinājums bija viens: paveikts bija daudz. Ar Centrālā Darba biroja starpniecību šajā laikā nodarbināti bija ap 15 900 cilvēku. Arī biroja darba organizācija bija kļuvusi precīza, katra mēneša 1. un 15. datumā vajadzēja iesūtīt datus no Bēgļu apgādāšanas nodaļām par darba piedāvājumiem un pieprasījumiem.⁶³ Par labu darbu Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas valde izteica Cēsu Centrālajam Darba birojā pateicību.

1916. gada 20. augustā Latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas valde nolēma Centrālo Darba biroju no Cēsīm pārcelt uz Rīgu, pārcelšanas plānu uzdodot izstrādāt Centrālajam Darba birojā.⁶⁴

Nedaudz par Centrālā Darba biroja darbības jomām.

Arteļi.

Lai novērstu turpmāko Latvijas iedzīvotāju aizplūšanu uz Krieviju, starp bēgļu apgādāšanas organizācijām un XII armijas vadību bija izstrādāts līgums, pēc kura šīs organizācijas apņēmās nodrošināt armijas aizmugurē ap 3000 cilvēku un ap 300 pajūgu pozīciju nostiprināšanā, lauku celtniecībā u. c. armijai nepieciešamos darbos.⁶⁵ Neatkarīgi no darba visus šos cilvēkus sauca par tranšeju strādniekiem. Parasti vīrieši veda granti, kokmateriālus, sievietes raka tranšejas.

Bēgļu apgādāšanas organizācijas bija atbildīgas par šādu strādnieku arteļu izveidošanu, viņu nogādāšanu uz darbu, apgādi ar pārtiku un algas izmaksu vienu reizi nedēļā.

Telpas ierādīja pēc vietējās policijas rīkojuma, piemērojot tās dzīvošanai. Apkuri un apgaismojumu apmaksāja militārās iestādes. Darba dienas ilgums šādos arteļos bija pēc līguma paredzēts no 6.00—18.00 ar 2,5 stundu pārtraukumu no 8.00—8.30 un 12.00—14.00. Melnstrādniekiem paredzamā alga bija 1,83 rbļ., namdariem — 2,50 rbļ., viena

zirga vezumniekam — 3,70 rbļ. Pēc līguma saslimšanas gadījumā dienā maksāja 0,33 rbļ., algu nemaksājot. Bez tam darbā pieņemt drīkstēja tikai Krievijas pilsoņus, kuri savu pilsonību varēja apliecināt ar dokumentu. Strādniekus ar darbarikiem apgādāja, bet to nozaudēšanas gadījumā “atvilka” no algas.

Pirmo šādu arteli izveidoja 1915. gada oktobrī Cēsīs ar 700 strādniekiem. Otrs ar 2000 strādniekiem, kuru izveidoja ap to pašu laiku, bija Līgatnes — Nurmižu artelis.⁶⁶ Šis lielais cilvēku skaits bija izvietots pa šķūņiem, rijām. Strādnieki paši taisīja lāviņas gulēšanai, krāsniņas. Latvieši psiholoģiski šādai dzīvošanai nebija sagatavoti, tāpēc arī neizmantoja kopējo ēdināšanu, bet izņēma pārtikas normas un ēda individuāli vai pa ģimenēm. Kā liecina dokumenti un atmiņas, tranšeju strādnieku stāvoklis bija ļoti smags — gan (neraugoties uz līgumu) nenormētais darba laiks, gan neregulāri saņemta darba alga, sliktie sadzīves apstākļi, kad nebija iespējams pat izžāvēt drēbes, arī miesassodi.⁶⁷ Acīmredzot tādēļ 1916. gada sākumā laikrakstos parādījās Vidzemes gubernatora aizliegums “patvaļīgi, bez svarīga iemesla atstāt vai pavisā pildīt pozīciju nostiprināšanas darbus... tāpat aizliegts izvairīties no iestāšanās darba komandā,” bet turpat blakus: “...aizliegts darba uzņēmējiem un to priekšstāvjiem patvaļīgi grozīt līgumu noteikumus, bez dibināta iemesla aizturēt darba algu un vispār apspiest pozīciju nostiprināšanas strādniekus...”⁶⁸ Noteikumu pārkāpējiem draudēja naudas sods līdz 3000 rbļ. vai 3 mēnešu ilgs cietumsods.

Kā liecina arhīva materiāli, 1916. gada februārī visvairāk bēgļu strādnieku armijas vajadzībām nosūtīja uz Cēsu apriņķi tranšeju rakšanas darbos un uz Rīgu tiltu ierīkošanā pār Daugavu.⁶⁹

Pēc 1917. gada janvāra Centrālā Darba biroja datiem visvairāk pieprasīti bija dažādi amatnieki un vienkāršie strādnieki armijas aizmugures darbu veikšanai.⁷⁰ 1917. gada februārī šiem šiem darbiem vēl trūka 11000 (!) strādnieku. Tāpēc Cēsu un Rīgas apriņķos bija aizliegts pieņemt strādniekus darbam ārpus šiem apriņķiem. Arī par šī rīkojuma nepildīšanu draudēja trīs mēnešu cietumsods vai 3000 rbļ. soda nauda.⁷¹

Nodarbinātība lauksaimniecībā.

Tieši lauksaimniecība bija tā nozare, kurā nodarbošanos atrada visvairāk bēgļu. Kara postošā ietekme uz lauksaimniecību visvairāk izpaudās darba roku trūkuma dēļ. 75% Krievijas, tai skaitā arī Latvijas, vīrieši spēka gados bija mobilizēti armijā, bet no Vidzemes guberņas vien — 91,7 tūkstoši.⁷² Šādos apstākļos darba roku trūkumu kompensēja bēgļi. Tomēr jau 1916. gada pavasarī Bēgļu apgādāšanas komitejas valdē pār-

sprieda jautājumu par vidzemnieku attieksmi pret laukstrādniekiem, izmantojot bēgļus kā lētāku darbaspēku.⁷³ Saimnieki labprātāk ņēma jaunus puīšus un meitas, nevis ģimenes. Sākumā vidzemnieku attieksme pret bēgļiem bija pretimnākoša, tomēr jūtot, ka stāvoklis nostabilizējas un liela daļa bēgļu izvietojas tepat Vidzemē, nereti starp bēgļiem un vietējiem radās domstarpības. Dažkārt, lai iegūtu lētāku darbaspēku, saimnieki pavasaros prasīja lielas īres maksas, vai solīja par darbu labi samaksāt, bet, pienākot rudenim, solījumus nepildīja. Protams, bija arī gadījumi, kad mātes mazus bērnus negribēja atstāt bez uzraudzības, vai bijušam Kurzemes saimniekam bija grūti strādāt cita saimnieka vadībā, vai gluži vienkārši cilvēki bija apātiski, psiholoģiski smagi traumēti. 17% no Vidzemē palikušajiem bēgļiem bija darbaspējīgi, 48% — daļēji darbaspējīgi, 35% — darba nespējīgi.⁷⁴ Bija arī daudzi gadījumi, kad bēgļi labāk iztika ar pabalstu, nekā iesaistījās darbā, tādēļ Bēgļu apgādāšanas nodaļa nolēma šādos gadījumos pabalstu neizsniegt. Liepas nodaļas priekšnieks skolotājs Gailis uzskatīja, ka laukos izkontrolēt, kurš strādā, kurš nē, ir viegli: “... Tas ... kurzemnieču traģisms, ka viņas pie lauku darbiem nepiedalās ... tās labāk gatavas iet tranšejas rakt, nekā pie viņām nepierastiem lauksaimniecības darbiem”.⁷⁵

1916. gada 19. aprīlī Cēsīs notika vietējo sabiedrisko organizāciju *Ziemeļpalīdzības* un Pilsētu savienības 76 pārstāvju sanāksme, kurā piedalījās arī Rīgas pilsētas galvas vietas izpildītājs A. Krastkalns. Te sprieda, ko darīt, lai bēgļus iesaistītu lauksaimniecības darbos, un kā saskaņot dažādo bēgļu apgādāšanas organizāciju darbu.⁷⁷

Vienlaicīgi bēgļu nabadzība un posts bija tik liels, ka viņi bija spiesti lūgties lopbarību, apģērbu, uzturu, pat naudu.

Stāvoklis lauksaimniecībā bija tik bēdīgs, ka Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas valde kopīgi ar Rīgas lauksaimniecības centrālbiedrības valdi vērsās pie bēgļiem ar īpašu aicinājumu palīdzēt lauku darbos. Palīdzēt aicināja arī bērnus no 14 gadu vecuma, bet jaunākus — doties ganu gaitās. Lai izvairītos no pārpratumiem, ar bēgļiem sāka slēgt līgumus.⁷⁸ Arī Cēsu apriņķī pie lauku darbiem bija palikuši vairāk tie, kuriem bija kāda saistība — lopi u. c. Valmieras apriņķī laukstrādnieku meklējumos vietējās komitejas griezušās pat citās guberņās.

1916. gada oktobrī Centrālais Darba birojs, izdarot pārskatu par 8 mēnešiem, t. i. no janvāra līdz augustam, teritorijā no Rīgas līdz Jurjevai, secināja, ka pirms kara vīriešiem maksāts 1—1,25 rbļ. dienā, sievietēm — 60—80 kap. dienā. Kara laikā algas bija pieaugušas par 25—30%, bet cenas — 300—1000%.

Salīdzinot govu vērtību 1914. gadā (15 rbļ.) ar vērtību 1917. gadā, bija jāsecina, ka tā pieaugusi par 100%.⁷⁹ Rudenī, pēc ražas novākšanas, pieprasījums pēc laukstrādniekiem mazinājās, līdz ar to kritās algas. Atkal pieauga to bēgļu skaits, kuri meklēja darbu. Arī no vietējās komitejas Jaunpiebalgā Centrālajā Darba birojā pienāca ziņas, ka saimnieki vairs neatjaunojot darba līgumus. It īpaši bez darba palika sievietes.

Vēl viens virziens bēgļu nodarbināšanai lauksaimniecībā bija sīksaimniecību - ne lielāku par 100 pūrvietām aramzemes - izrentēšana.⁸⁰ Šādos gadījumos Bēgļu apgādāšanas komiteja palīdzēja noslēgt savstarpējos līgumus, dabūt rentniekiem aizdevumus, arī darba rīkus. Atsevišķos gadījumos pati komiteja slēdza līgumu kā zemes nomniece, tālāk to nododot bēgļiem, lai nodrošinātu zemes neaizskaramību no karaspēka un privātpersonām.

Bēgļu apgādāšanas komiteja slēdza līgumus par zemes izmantošanu ar muižniekiem vai to pilnvarotajiem par zemes iznomāšanu.⁸¹ Būdamā zemes nomniece, Bēgļu apgādāšanas komiteja, savukārt, iznomāja to tālāk bēgļiem, pieņemot savu saimniecības vadītāju. Dažkārt ar zemes iznomātājiem izdevās vienoties arī par palīdzību ar inventāru un sēklu. Bēgļu apgādāšanas komiteja palīdzēja arī zemes sadalīšanā bēgļiem - gan praktiski, gan arī izstrādājot līgumu paraugus, kurus publicēja vietējos laikrakstos.

1916. gada aprīlī kļuva zināms, ka arī Helmersenam piederošo Skujenes muižu iespējams vai nu dabūt nomā, vai atpirkt.⁸² Skujenes muižai piederēja 300 pūrvietas

aramzemes, 100 pūrvietas pļavas, 150 pūrvietas ganību. Gadā par muižas nomu prasīja 800 rbļ. Noteikumi bija izdevīgi un Bēgļu apgādāšanas komiteja nolēma lūgt līdzekļus, lai tur ierīkotu bērnu vasaras nometni un bēgļus nodarbinātu lauksaimniecībā. Tomēr jau aprīļa beigās A. Klīve valdes sēdē paziņoja, ka rentēšana nav varējusi notikt. Komentāri netika sniegti. Tad pat tika pārrunāts jautājums par to muižu rekvizīciju, kuras negribēja zemi izrentēt, bet atstāja atmatā.

1917. gada janvārī Centrālais Darba birojs, salīdzinot darba piedāvājumu un pieprasījumu, konstatēja, ka visvairāk darbu meklējuši pusaudži, sievietes, slimības dēļ no armijas atbrīvotie karavīri.⁸³ Pavasarī pieprasījums pēc laukstrādniekiem atkal auga, taču piedāvātā alga bija tik zema, ka retais darbā pieteicās. Vidzemē jau janvārī bija jūtams darba roku trūkums. Bija skaidrs, ka liela daļa zemes paliks atmatā. Tomēr 1917. gada pavasarī daļa Kurzemes bēgļi - saimnieki meklēja rentnieku vai pusgraudnieku vietas. Šiem cilvēkiem bija lielas ģimenes, bet gandrīz nekāds inventārs, tādēļ Centrālais Darba birojs palīdzībai šiem cilvēkiem pievērsa lielu nozīmi.

Darbniecas

Darbniecu organizēšana saistījās ar Centrālā Darba biroja darbības trešo posmu, kad darbā vajadzēja iesaistīt sievietes, pusaudžus un cilvēkus ar ierobežotām darba spējām.

Tuvojoties ziemai, asāk bija izjūtams apģērbu un apavu trūkums bēgļiem. Lai to izgatavošanā varētu iesaistīt pašus bēgļus, Darba birojs vērsās pie Viskrievijas Pilsētu savienības ar lūgumu palīdzēt. Ja šī vie-

Bēgļu kurpnieku darbnīca Priekuļos.

nošanās būtu izdevusies, Pilsētu Savienības pārziņā būtu materiālu sagādāšana, piegriešana un piegāde darbnīcām. Tomēr atsaucības nebija un vajadzēja mēģināt pašiem sagādāt izejmateriālus. Jāņem vērā, ka jau 1914. gada vasarā sākās rūpniecības evakuācija no Latvijas. Sagādnieku pārvietošanos materiāla iegādei apgrūtināja arī speciālo atļauju nepieciešamība. Tomēr, līdzko atklājās, ka izejmateriālu sagāde pašu spēkiem ir izdevīgāka, kļuva skaidrs, ka šādas darbnīcas būs. Līdz ar to būtu iespējams nodrošināt ar darbu ievērojamu daļu bēgļu, izmantot darbnīcas arī armijas apgādē, kā arī apgādāt lauku saimniecības ar inventāru. Līdz 1916. gada 1. janvārim bija atvērtas 11 darbnīcas, no kurām sešas atradās Cēsu apriņķī.

Pirmo šūšanas darbnīcu atvēra Priekuļu muižā 1915. gada 25. septembrī. Divās telpās strādāja 24 šuvējas, 3 piegriezējas, vadītāja. Visus gatavos izstrādājumus — 2206 kleitiņas, bikses, veļu, gultas veļu nodeva Priekuļu bērnu patversmei. 1915. gada 21. novembrī darbnīcu slēdza. (Arhīva dokumentos atskaitēs par darbnīcu var lasīt līdz 1916. gada janvārim.⁸⁴) 1915. gada beigās Dzērbenes Biedrības namā Ziemeļpalīdzības apgādībā atvēra vēl vienu šūšanas darbnīcu. 1915. gada 1. decembrī Priekuļu Mašīnu izmēģinājumu stacijas telpās atvēra galdnieku, kalēju, kurpnieku un seglinieku darbnīcas ar darbu nodrošinot 50 cilvēkus, bet nepieciešamības gadījumā te varēja strādāt 200 cilvēki. Bēgļu apgādāšanas komiteja savā pārskatā uzsvēra, ka telpas bija ļoti piemērotas darbnīcu vajadzībām: plašas, siltas, ar labu ventilāciju, ūdensvadu. Darba dienas ilgums

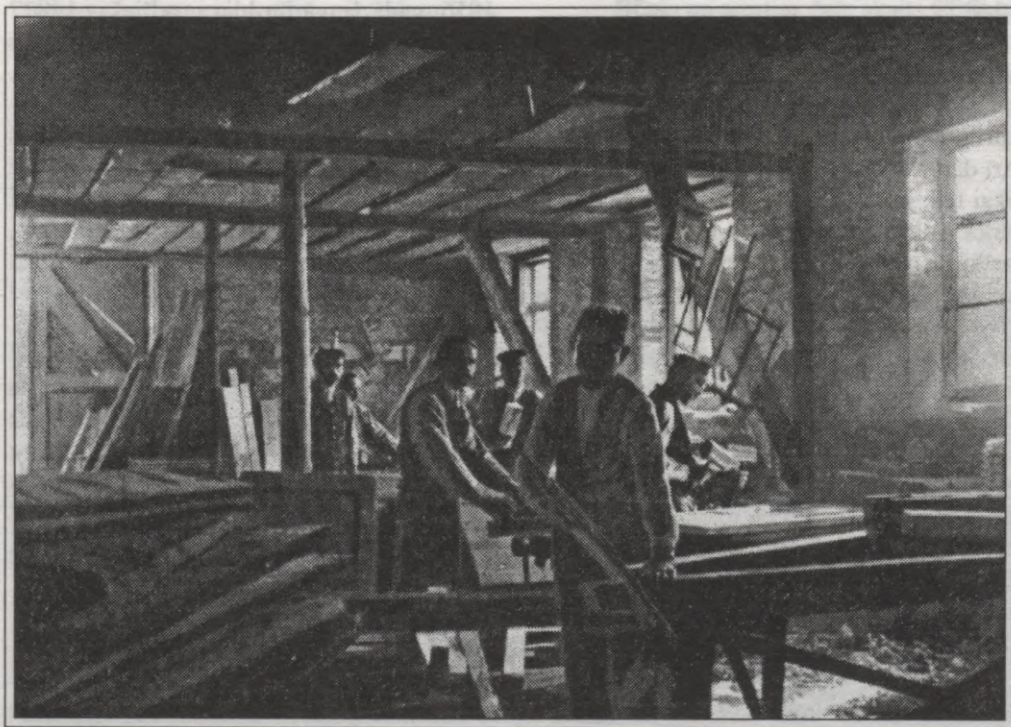
darbnīcās bija 10 stundas.

Kurpnieku darbnīcā Priekuļos strādāja 15 cilvēki, arī divi mācekļi pusaudži. Galvenais uzdevums bija nodrošināt bēgļu bērņus ar apaviem. Darbnīcā bija 2 mašīnas gan apavu sagatavei, gan šūšanai. Līdz 1916. gada 9. janvārim te tika izgatavoti 328 pāri pastalu, 75 pāri kurpju, salaboti 120 pāri zābaku.⁸⁵ Aprīlī te strādāja jau 15 bēgļi — kurpnieki un divi mācekļi.

Kurpnieku darbnīcā rodoties ādas atgriezumiem, radās doma tos racionāli izmantot. Tā radās vēl viena — sedlinieku darbnīca, kurā strādāja pieredzējis meistars un četri mācekļi. Sākumā izstrādājumus gatavoja bēgļu un vietējo lauku saimniecību vajadzībām.⁸⁶

Galdnieku darbnīca izveidojās 1915. gada decembrī. Tai bija labs tehniskais un izejvielu nodrošinājums. Kokmateriālus iepirka no vietējiem iedzīvotājiem. Ēvelmašīnas, virpas un zāģa darbināšanai bija 6 zirgspēku benzīna motors, bet, lai apstrādātu dēļus — 20 zirgspēku vēja dzinējs "Herkules". Darbnīcā bija nodarbināti 20 cilvēki, tai skaitā četri skolnieki no vietējās patversmes, arī no armijas daļām atsūtītie.⁸⁷

Arī kalēju darbnīcu noorganizēja 1915. gada decembrī,⁸⁸ tomēr tā vēl nebija pabeigta. Sākumā te strādāja 10 cilvēki, bet pavasarī, atbrīvojoties citām telpām, te paredzēja izvietot vēl 20 meistarus. Arī šī darbnīca bija ar labu tehnisko nodrošinājumu — kausēšanas krāsnīm, virpu, urbjmašīnu, kalēju laktām, motoru darba galdū iedarbināšanai u. c. Savā darbības sākumā meistari apkala vietējo saimnieku zirgus, uzlaboja lauksaimniecības mašīnas, tomēr darbnīca bija jau

Bēgļu galdnieku darbnīca Priekuļos.

gatava pieņemt arī armijas pasūtījumus. 1915. gada beigās te izgatavoja arī zīmogu Zemkopības departamenta šķirnes un piena lopu saglabāšanas komisijai.

1915. gada 15. decembrī arī Cēsīs, Reiera ielā 1, Tiltiņa mājā tika atvērta šūšanas darbnīca. Sākumā tajā strādāja trīs šuvējas, 1916. gada janvārī — 15, martā — jau 47 šuvējas, bet 65 darbnīcas šuvējas strādāja mājās.⁸⁹ Audumus, diegus u. c. nepieciešamo darbnīca saņēma no Produktu un materiālu iepirkšanas komisijas Valmierā. Gatavo produkciju nosūtīja uz Cēsu biroja noliktavām, lai tālāk tā tiktu sadalīta Cēsu apriņķa vietējām komitejām. 1916. gada janvārī darbnīcā bija jau izgatavotas 2643 kleitas par 4960 rbļ.

Vēl arvien trūka apavi. 1916. gadā Bēgļu apgādāšanas komitejas valdes sēdē nolēma Valmierā, Rīgā, Cēsīs plašāk organizēt kurpnieku darbnīcas, iesaistot šajā darbā kādu speciālistu Grasi, kurš šo darbu apņēms organizēt bez samaksas.⁹⁰ Februārī Priekuļu kurpnieku darbnīcai komitejas valde pasūtīja 200 pārus pastaliņu u. c. apavus bērniem no 10 — 14 gadu vecumam.⁹¹

1916. gada pavasarī arvien grūtāk kļuva piegādāt izejvielas no Iekšķrievijas.

Martā Bēgļu apgādāšanas komiteja lūdza Pleskavas gubernatoru atļaut no Veļikije Lukiem izvest ādas, jo "tā kā komiteja apgādā bēgļus, dodot iespēju darba spējīgiem vīriešiem stāties darbā lauku celtniecībā vai pozīciju nostiprināšanā, tiltu būvē un palīdz arī armijas apgādē ar apaviem, tad tā ir arī iestāde, kas darbojas valsts aizsardzības labā un materiālu trūkuma dēļ tiek bremsēts darbs ... jo darba spējīgie netiks darbā. Lūdzam atcelt aizliegumu no Veļikije Lukiem izvest ādas".⁹²

1916. gada aprīlī jauns lūgums tika adresēts XII armijas vadībai:⁹³ "(apavi) nepieciešami patversmju bērniem un skolniekiem, kuri pretējā gadījumā nevar apmeklēt skolu. Arī darba spējīgie bēgļi uz darbu var nokļūt tikai tad, ja tiem ir apavi. Sākumā komiteja pirka gatavus apavus un drīz visas rezerves izsīka un cenas ādas apaviem auga. Komiteja nolēma atvērt savas darbnīcas apavu izgatavošanai un darbā iesaistīt bēgļus - kurpniekus. Tā varētu iegūt ne tikai lētākus apavus, bet arī apgādāt ar darbu darba spējīgus bēgļus. Tas attaisnosies tikai tad, ja būs izejvielas. Tā tagad Rīgas un Valmieras darbnīcās bija jāsamazina vai pat jāapstādina darbs. Arī Priekuļos materiālu rezerves tuvojas beigām. Lai nebūtu pavisam jāapstādina darbs ... komiteja lūdz atļaut izejvielu iepirkšanu darbnīcām, kas apkalpo bēgļu vajadzības. Kopīgais bēgļu skaits, kas darbnīcās nodarbināti - 120000" (visa veida darbnīcās). Acimredzot, lai gūtu armijas vadības atbalstu, Bēgļu apgādāšanas

nodaļas valde pieņēma lēmumu apavu darbnīcās, īpaši Cēsīs, pieņemt pasūtījumus karaspēka vajadzībām.⁹⁴

Sakrājoties lielākam ādas atgriezumam, Priekuļu kurpnieku darbnīcas pārzinis vērsās pie Bēgļu apgādāšanas komitejas valdes izlemt par to tālāku izmantošanu, kas liecina par stingru materiālu uzskaiti un taupiņu izlietošanu. Valdē nolēma atgriezumus izdalīt lauku komitejām proporcionāli apgādājamo skaitam. Tos, savukārt, izsniedza bēgļiem apavu labošanai. Vienlaicīgi ādas atgriezumus izmantoja arī Priekuļu sedlinieku darbnīca.⁹⁵

1916. gada pavasarī Bēgļu apgādāšanas komitejas valde lēma par lauksaimniecības rīku remontdarbnīcas izveidošanu Baltijas Mašīnu izmēģināšanas stacijā.⁹⁶ Tādā gadījumā kalēju darbnīca tiktu likvidēta. Šis pārmaiņas, acimredzot, bija notikušas, jo jūnijā Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas ziņojumā⁹⁷ Priekuļu darbnīca pieminēta kā darbnīca, kurā labo lauksaimniecības rīkus un mašīnas, apkala zirgus.

Mazais darbnīcu skaits (11 — 12 Vidzemes neokupētajā daļā) izskaidrojams ar naudas līdzekļu trūkumu — vajadzēja irēt telpas, iepirkt materiālu, šujmašīnas u. c. darba rīkus. Iespējams, arī tādēļ organizēja darba sadales kantorus, jo tie darbu bēgļiem, galvenokārt sievietēm, organizēja mājās. Līdz 1916. gada janvārim bija atvērti divi darba sadales kantori — Cēsīs un Priekuļos. Šādu darbu — adīšanu, šūšanu, parasti veica sievietes, kurām mājās bija mazi bērni, vai citi apgādājami tuvinieki. 815 bēgles, kuras strādāja Rīgas, Valmieras, Priekuļu, Cēsu, Rankas darba sadales kantoru pakļautībā, līdz 1916. gada janvārim bija nodījušas 14877 pārus zeķu (no tiem Priekuļos — 2910, Cēsīs — 4240) un 2621 pārus cimdu (Cēsīs — 88). Adīšanai strādniecēm dziju izsniedza uz svara, pret parakstu. Gatavos cimdus vai zeķes kantori atkal nosvēra. Par katru zeķu pāri adītāja saņēma 20 kap., par cimdu pāri — 15 kap. Šuvējas saņēma jau piegrieztu materiālu, gatavo darbu nodeva un algu saņēma par katru sašūto izstrādājumu. Saņemot piegrieztu audumu, darba sadales kantori atstāja pasi. Adītājām dziju izsniedza ar īpašiem čekiem.⁹⁸

Kaut arī dažādās darbnīcas un darba sadales kantori tika veidoti cieši sadarbojoties Bēgļu apgādāšanas komitejai un Centrālajam Darba birojam, tomēr ciešā pakļautībā tie nebija. 1916. gada 10. novembra valdes sēdē R. Benuss ierosināja tos apvienot pie Darba biroja.⁹⁹

VI. Bēgļu bērnu evakuācija un patversmju organizēšana

Milzīgajā haosā, kāds valdīja bēgļiem virzoties no Kurzemes uz austrumiem, cilvēku, lopu un pajūgu jūklī vismagāk klājās bērniem un vecajiem cilvēkiem. Bija neskaitāmi gadījumi, kad par apgrūtinājumu kļuvušo mantu un lopu vidū tika atrasti noklīduši, noraudājušies bērni. Ģimenes locekļi cits citam pazuda ne tikai ceļā. Smagajos bēgļu dzīves apstākļos uzliesmoja infekcijas slimības, kas vispirms skāra vārgākos — bērnus un vecos cilvēkus. Viņus vajadzēja ievietot slimnīcās, bet pārējie nereti devās tālāk.

Pirmā organizācija, kura aktīvi sāka palīdzēt noklīdušajiem bērniem, bija Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība. Pie 1915. gada 9. jūlijā nodibinātā Sazināšanās biroja pēc dažām dienām — 11. jūlijā — izveidoja īpašu nodaļu. Uz šejieni sāka vest noklīdušus bērnus, kuri bija pazaudējuši savus vecākus. Te dežūrēja skolotājas, kuras bērnus iztaujāja, pierakstot par katru no viņiem izziņas kartiņu, kā arī to cilvēku datus, kuri bērnus atveda. Darbu apgrūtināja telpu trūkums, tādēļ Centrālbiedrība lūdza cilvēkus palīdzēt un uz laiku bērnus izmitināt pie sevis.

Kad 1915. gada 14. jūlijā nodibinājās Bēgļu apgādāšanas nodaļa, jau pēc sešām dienām laikrakstos parādījās uzsaukums palīdzēt bēgļu bērniem: "... visi, kam ir bērni zem siltas pajumts, apģērbti un apauti, neaizmirstiet, ka ir tūkstošiem bēgļu bērnu, kuriem nav pajumtes un maizes, bez pienācīga apģērba un apaviem kļuvuši par bezpajumtniekiem starp viņiem svešiem cilvēkiem. Ziedoņiet apģērbu un apavus, cik un kādus katrs

var".¹⁰⁰ Protams, ziedojumi neatrisināja bērnu traģisko likteni. Viņus vajadzēja paēdināt, apģērbt, izmitināt un mēģināt atrast viņu vecākus.

Pamatojoties uz Bēgļu apgādāšanas nodaļas iesniegumu, ar Vidzemes gubernatora A. Keļepovska rīkojumu tika nosūtītas bezmaksas biļetes 30 bēgļu bērnu evakuēšanai uz Cēsīm, kā arī biļetes diviem audzinātājiem un 500 rbļ. bēgļu bērnu uzturēšanai.¹⁰¹ Jau 25. jūlijā uz Cēsīm atveda 47 bēgļu bērnus, kurus pavadīja divi Latviešu Izglītības biedrības skolotāji Jūlijs Cīrulis un Leontīne Leitenant. Katru dienu uz Cēsīm nosūtīja bez vecākiem palikušos bērnus. Viņus izvietoja Jurgūmuižas ielā 2. 27. jūlijā kopā ar Vidzemes gubernatoru apmeklēt jaunatvērto patversmi, ieradās arī Tatjanas komitejas pilnvarotais pārstāvis. Pēc šī apmeklējuma secinot, ka telpas nav īsti piemērotas bērnu izmitināšanai, radās cerība patversmi pārcelt uz Vidzemes muižniecības ģimnāziju Bērzainē, tomēr tā neīstenojās.

Lai palīdzētu arī trūcīgajiem bēgļiem, Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde nolēma, ka nepieciešamības gadījumā patversmēs jāiekārto arī viņu bērni.

Kad 5. augustā no Rīgas atveda nākošo bērnu grupu, patversmē bija jau 120 bērni. Trūka telpas, tādēļ meitenes izmitināja Palasta ielā 13. Bērnus vajadzēja paēdināt, apģērbt. Palīdzēt pieteicās Viskrievijas Pilsētu savienības pārstāvis.

Bēgļu un armijas daļu skaits Cēsīs un apkārtnē pieauga. Telpu trūkuma dēļ Cēsu

Bēgļu bērnu patversmē Rīgā.

Saraksts №1
par 25 oktobri 1915. Raiskuma pagasta jauko-
teem iedzīvotājiem priekšabēgļiem

Maijas numurs	Mantas nojaukums	Iedzīvotāja paraksts
Alpītes for.	veceni mantelis —	J. Jūzats
" — "	trīs rub. naudas —	
" — "	veceni pūķu rāstus	
" — "	pusrubis naudas —	J. Abel
" — "	pusrubis / 5 galu. naudas	
Jāzīmīka	veceni / 1 rublis —	J. Jāzīmīka
Garšoni	dirēdņi / 20 / 100 —	Behagors
" — "	veceni / 1 pūķis un 1 mithe	K. Jāzīmīka
Preemīne	veceni / 1 pūķis pētracim	N. Jūdule
Redriķis	veceni / 1 pūķis rāstus	J. Jūzats
Leifpāls	veceni / 1 pūķis / 100 / 100 pūķis	J. Behagors
Gātes	dirēdņi / 20 / 100 rub. naudas	J. Derjoms
" — "	pusrubis / 2 / 100 rub. naudas	A. Jūzats
" — "	pusrubis / 50 / 100 rub. naudas	" — "
Saraksta o. p. p. J. J. J. J.		

Raiskuma pagasta
iedzīvotāju
ziedojumu saraksts
bēgļiem.

patversmi nolēma atstāt kā etapa patversmi pirms bērnu pārsūtīšanas tālāk.

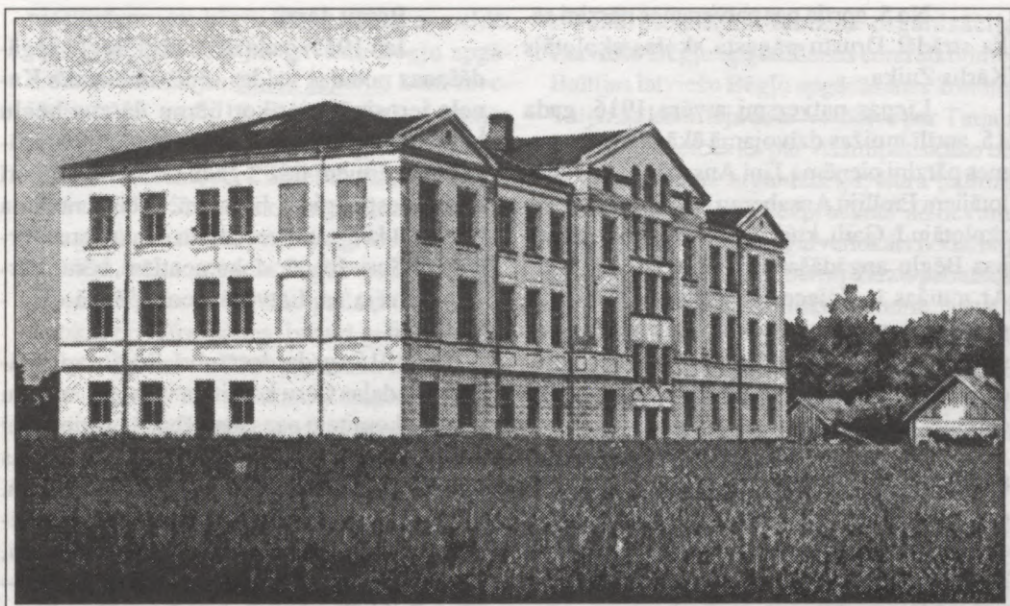
13. augustā daži patversmes bērni slimā ar šarlaku un masalām. 8. septembrī daudz maz apgērbtos 125 bērnus skolotāja J. Cīruļa vadībā aizveda uz Veravu.¹⁰² Cēsīs palika tikai slimie bērni — pilsētas slimnīcā 7 ar šarlaku saslimušie, bēgļu slimnīcā Jauņajā ielā 6 - 25 ar masalām saslimušie bērni. Patversmi uz laiku, līdz 27. septembrim, slēdza. Skolotājas Eiženijas Krauklis gādībā oktobrī patversmē dzīvoja 78 bērni. 15 bērni laimīgi bija atraduši savus vecākus.

Ik pa brīdīm paēdinātos un atpūtušos bērnus sūtīja uz Veravu, kur tika atvērta otra patversme. Abās kopā bija 278 bērni un 6 audzinātāji. Novembrī Cēsu patversmē skolotājas Eiženijas Kraukles vietā sāka strādāt viņas māsa Erna Kraukle.

1915. gada augustā Cēsu apriņķī atvēra otru patversmi bēgļu bērniem — Priekuļos. Kad 1915. gada 27. augustā audzinātāja Zommerfelde no Rīgas uz Priekuļiem atveda

53 bērnus, viņus izvietoja Kursu mājās 2. stāvā. 8. septembrī uz laiku darbu pārtrauca Cēsu patversme, par audzinātāju uz Priekuļiem pārgāja skolotāja Leontīne Leitenante, septembra vidū kopā ar 49 bērniem te ieradās audzinātājas Anna Briede un Anna Žok. Oktobra sākumā Priekuļu patversmē bija jau 200 bērni,¹⁰³ tādēļ daļu no viņiem aizveda uz Lejasciema patversmi. Tomēr uz Priekuļiem veda bērnus no Rīgas, Siguldas, Ķeipenes. 12. oktobrī skolotāja Leitenante aizveda uz Veravu 56 bērnus. Viņas vietā par Priekuļu patversmes pārzini sāka strādāt Nogaļes skolas skolotājs Juris Veselnieks, 21. oktobrī — skolotāja Ludmila Zeiferte, bet 23. oktobrī — skolotāja no Rīgas — Ella Freiberga. Ik pa laikam no Priekuļu patversmes uz citām patversmēm aizsūtīja bērnus, kuri Priekuļos bija apgādāti gan ar apaviem, gan apģērbu, gan gultas veļu. Bērnus apgādāt ar apģērbu bija iespējams tādēļ, ka 1915. gada 25. septembrī Priekuļos atvēra šūšanas darbnīcu, kurā strādāja 24 šuvējas. Apģērbu sūtījumi nāca arī no Rīgas, Valmieras.

Bēgļu bērnu patversme
Priekuļu
Lauksaimniecības
skolā.

Nostabilizējoties frontes linijai, bēgļu kustība, līdz ar to arī noklīdušo bērnu skaits, apsīka. Etapa patversmes Cēsīs un Priekuļos palika kā patstāvīgas patversmes. Bērnu apgādāja ar apģērbiem, apaviem, gulēšanai ierīkoja lāviņas. Lielākajiem bērniem jaunajā skolas ēkā Priekuļos notika mācības 2 klasēs, mazākos izvietoja bērnu dārzā.

Bērnu skaits

	Cēsu patversmē	Priekuļu patversmē
1915. g. 1. VIII	120	-
1. IX	150	53
1. X	32	200
1. XI	33	184
1. XII	64	200
1916. g. 1. I	72	230

Bērnu sadalījums 1916. gada 1. janvārī.

	Cēsu patversmē	Priekuļu patversmē
Zēni	47	138
Meitenes	25	92
Latvieši	61	187
Krievi	1	7
Lietuvieši	10	26
Poļi	-	10
Luterticīgie	60	184
Pareizticīgie	1	8
Katoļticīgie	11	35
Baptisti	-	3
Jaunāki par 6 g.	3	7
6 — 10 g.	10	52
11 — 15 g.	56	153
vecāki par 15 g.	3	18

	Cēsu patversmē	Priekuļu patversmē
<u>Audzinātāju skaits</u>		
Vīrieši	-	1
Sievietes	1	4
Ar mājskolot.tiesībām	1	2
Ar tautskolot.tiesībām	-	2
Bērnu dārzu audzināt.	-	-

104

Bērnu patversmju pārzinis bija T. Zeiferts.

1916. gada pavasarī bērnu skaits Priekuļu patversmē samazinājās — daļu bērnu aizveda uz Veselauskas patversmi un aprīļa vidū 18 katoļticīgos bērnus Lietuviešu Bēgļu apgādāšanas komiteja aizveda uz Elvu. Priekuļu patversme bija izveidojusies kā centrs patversmju darbības koordinēšanā Cēsu apriņķī. Kopā ar Cēsu, Veselauskas (Veselavas) un Liepas audzinātājiem te bija notikušas 2 sēdes.¹⁰⁵

Tuvojoties pavasarim, par ganiem un citos darbos aizgāja 14 bērni. 1916. gada 1. maijā patversmē atradās 105 bērni. Pieci no viņiem mācījās dārzkopību pie Priekuļu muižas dārznieka, seši — Priekuļu darbnīcās apguva amatu. Tā kā patversme nomāja no muižas 1,5 pūrvietas zemi, tad pārējos bērnus katru dienu muižas dārznieks Kaliksons un agromoms Celmiņš nodarbināja dažādos dārza darbos, kas notika pēc mācībām skolā.¹⁰⁶

1916. gada pavasarī Bēgļu apgādāšanas nodaļa noorganizēja patversmes arī Veselauskā un Liepā.

Veselauskas patversme darbību sāka 1916. gada 31. martā ar 48 no Priekuļiem atvestajiem bērniem. Maijā bērnu skaits bija jau 68. Arī Veselauskas patversme no muižas dārza nomnieka P. Sīkas rentēja augļu un skaņu dārzu.

No 5. aprīļa par patversmes pārzini sāka strādāt Drustu pagasta skolas skolotājs Kārlis Zuika.

Liepas patversmi atvēra 1916. gada 15. aprīlī muižas dzīvojamā ēkā. Par patversmes pārzini pieņēma Jāni Ansabergu, par skolotājiem Emīliju Ansabergu un Liepas pagasta skolotāju J. Gaili, kurš vienlaicīgi bija arī Liepas Bēgļu apgādāšanas komitejas lietvedis. Ar muižas īpašnieces baroneses fon Volfas pilnvaroto pārstāvi tika noslēgts līgums par muižas dārza izmantošanu patversmes vajadzībām. Bērnu darbu dārzā vadīja muižas dārznieks Kārklīšs.

Cēsu patversmē 1916. gada 15. aprīlī bija palikuši vairs tikai 15 bērni. Lai arī 13. martā Bēgļu apgādāšanas nodaļas valde sprieda kā palīdzēt Cēsu patversmē dzīvojošajiem bērniem, kuri dzīvoja divās mazās istabīnās, turpat ēda un gulēja — gan slimie, gan veselie. Telpu jautājumu, acīmredzot, neizdevās atrisināt. Tādēļ daļu bērnu nosūtīja padzīvot laukos — uz Liepas patversmi. Cēsu patversme savu galveno nozīmi bija zaudējusi, tādēļ to paturēja kā pagaidu patversmi.¹⁰⁷

1917. gada septembrī, kad pēc Rīgas krišanas atjaunojās bēgļu kustība, patversmju izveidošana atkal kļuva aktuāla. Bērnu patversme Cēsis tika ierīkota Zetleru un Kalnmuižas ielā — Smalnieka mājā, kurā tobrīd vēl atradās karavīri.¹⁰⁸

Bērnu vasaras nometnes

1916. gada pavasarī lielkņazes Tatjanas komiteja, kura galvenokārt finansēja bērnu patversmes, bērnu dārzus, skolas, nolēma netālu no pilsētām ierīkot bērniem vasaras nometnes, gan izīrējot muižas, gan izmantojot vasaras teltis. Šādas nometnes bija paredzēts ierīkot Vidzemes ziemeļu daļā līdz Valmieras apriņķim.¹⁰⁹

Nometņu mērķis bija palīdzēt bērniem uzkrāt spēkus ziemai, nodrošināt ar labāku uzturu. Tatjanas komiteja kategoriski noraidīja iespēju vasaras nometnēs uzturēt bērnus, kuriem bija vecāki, kā arī to vecāku bērnus, kuri dzīvoja mazpilsētās. Šīm nometnēm bija liela nozīme, spriežot pēc tā, kā darbs tika sadalīts ar atpūtu — ekskursijām uz Rīgas Zooloģisko dārzu, tipogrāfijām. Bērniem notika arī tikšanās ar dažādiem māksliniekiem.

Bērnu dārzi

Jau 1915. gada decembrī Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēdē darbinieks Kanelis ierosināja ierīkot bērnu dārzus bēgļu bērniem, arī īpašu patversmi bēgļu mazgadīgajiem bērniem līdz 3 gadu vecumam, kā arī darba nespējīgiem bērniem. Vēlāk nolēma bērnus līdz 5 gadu vecumam evakuēt uz Tērbatu.¹¹⁰ Spriežot pēc dokumentiem, bērnu dārzi pastāvēja arī Latvijas neokupētajā daļā - Vidzemē.

1915. gada decembrī Bēgļu apgādāšanas nodaļas Cēsu komiteja vienojās ar Cēsu pilsētas komiteju par sadarbību. 8 mazie bērni no patversmes pārgāja uz pilsētas komitejas ierīkoto bērnu dārzu tajā pašā patversmes ēkā.

Pēc 1916. gada 15. janvāra datiem Cēsis bija divi bērnu dārzi ar 176 audzēkņiem, Cēsis, Jurgūmuižas ielā 2 un Gaujmalā — Cēsu Palīdzības komitejas bērnu dārzs.¹¹¹

Veco ļaužu patversmes

1916. gada sākumā Krievijas Sarkanā Krusta Vidzemes zonas I Cēsu komiteja bez palīdzības sniegšanas bēgļiem medicīniskajā aprūpē, bezmaksas tējas izsniegšanā, savu uzmanību veltīja arī veco, vientuļo, nespēcīgo bēgļu aprūpei. Komiteja nolēma ierīkot mītni — patversmi. Saskaņā ar Vidzemes nodaļas pilnvarotā rīkojumu, telpas Katrīnkalnā nodeva to īpašnieks V. fon Rautenfelds. Šeit nolēma ierīkot patversmi 40 vecajiem cilvēkiem. Krievijas SK Vidzemes nodaļas pārvalde palīdzēja ar veļu — 60 palāgiem, spilvendrānām, dvieļiem, čībām u. tt. SK Cēsu nodaļas noliktava — ar dzelze gultām, privātpersonas — ar traukiem, mēbelēm u. c.

1915. gada 27. oktobrī veco ļaužu patversme sāka savu darbību. Sākumā te uzņēma 20 sirmgalvjus, bet vēlāk to skaits auga. Tomēr drīz Krievijas Sarkanis Krusts paziņoja, ka šāda veida darbībai nevar piešķirt līdzekļus, tādēļ ierosināja patversmi nodot bēgļu apgādes organizāciju pārziņā. Tā patversme no 1915. gada 2. decembra pārgāja Vidzemes bēgļu aprūpes Pilnvaroto pārvaldes pārziņā.¹¹²

1917. gada 12. septembrī veco ļaužu patversmi ierīkoja arī Lauciņos, Jēkaba Dančauska mājā. Patversmei atvēlēja divas lielas istabas, virtuvi un pagrabu.¹¹³

VII. Izglītība

1915. gada vasarā, vāciešiem tuvojoties Rīgai, no pilsētas evakuējās ne tikai rūpniecības uzņēmumi, strādnieki, valsts iestādes, bet arī kultūras un izglītības iestādes, inteliģence. Frontes linijai nostabilizējoties, nostabilizējās arī dzīve Vidzemes neokupētajā daļā. Svarīgi bija bēgļus ne tikai paēdināt un

apgērbt, bet arī nodrošināt viņu bērnus ar izglītību. Vidzemes neokupētajā daļā skolas vecuma bērni sāka mācīties vietējās skolās, taču viņu bija tik daudz, ka dažviet bija jādomā par jaunas skolas atvēršanu. Par nodrošināšanu ar izglītību, apgādi ar grāmatām un mācību līdzekļiem, kā arī dažādu pabalstu

piešķiršanu, lai bēgļu bērni varētu apmeklēt skolu, rūpējās Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas Skolu sekcija, kuru izveidoja 1915. gada 19. oktobrī. Tajā darbojās ievērojami sabiedriskie un izglītības darbinieki R. Benuss, A. Čikste, E. Antons, E. Pipiņš u. c.¹¹⁴ Skolu sekcijai ar finansēm bija ļoti grūti — skolām nebija grāmatas, skolniekiem trūka apģērba, tāpēc nodaļa vērsās pie sabiedrības ar lūgumu palīdzēt. Atsaucās ne tikai privātpersonas, bet arī grāmatu izdevēji — Valtera un Rapas grāmatu apgāds ziedoja 100 mācību grāmatu komplektu. Skolotāju štatam izmantoja arī evakuēto Kurzemes skolu skolotājus.¹¹⁵

Jaunatvērtās bēgļu skolas darbojās pēc 1914. gada 1. jūlija privātskolu likuma. Bija izveidojusies savdabīga situācija: bēgļu skolās bērni mācījās latviešu valodā (izņemot Krievijas vēsturi un ģeogrāfiju), okupētajā Kurzemē mācības notika vācu valodā, bet Vidzemes neokupētajā daļā — krievu valodā. Ā. Šilde uzskatīja, ka tieši bēgļu skolas bija sākums latviskām tautskolām.¹¹⁶

Pirmo skolu 50 bēgļu bērniem atvēra 1915. gada 27. novembrī Līgatnē.¹¹⁷ Tobrīd tur strādāja tikai viens skolotājs. 1916. gada janvārī skolā mācījās 149 bērni un viņus mācīja četri skolotāji.¹¹⁸ Par skolas pārzini iecēla J. Rudlapu. 1916. gada 18. janvārī atvēra skolu Vecpiebalgā, kur ar 50 skolniekiem strādāja skolotājs E. Pelēks.¹¹⁹

1916. gada aprīlī par Skolu sekcijas locekli ievēlēja pedagogu, literatūras kritiķi T. Zeifertu.¹²⁰ Viņš darbojās kā bēgļu bērnu patversmju organizators, bet vēlāk Cēsīs kā Bēgļu apgādāšanas komitejas bēgļu skolu pārzinis. Par šo laiku viņš pats rakstīja: "Esmu tagad pašā dzīves mudžeklī ... nav ne dienu ne nakti miera. Iznāk veselās naktis nikt ... vagonos, gandrīz katru dienu es esmu savā vietā."¹²¹

1916. gada maija vidū Skolu sekcijas pārzinā Vidzemes guberņā bija astoņas bēgļu bērnu skolas — divas no tām Cēsu apriņķī, bet deviņas Rīgā.¹²² Pie Vecpiebalgas bēgļu bērnu skolas bija ierīkots arī internāts.

Līdz 1916. gada 1. janvārim tika atvērtas vēl sešas skolas ar 1635 skolniekiem un 34 skolotājiem. Mācību gada beigās bija jau 16 skolas ar 2864 skolniekiem un 65 skolotājiem.¹²³ Pārējos bēgļu bērnus izvietoja vietējās pirmmācību skolās. Arī Priekuļu Ministrijas skolā 1916. gada martā mācījās 43, bet Liepas skolā — 24 bēgļu bērni.¹²⁴ Raunas draudzes aprūpē bija 116 bēgļu bērni. Pēc mācītāja, Raunas Bēgļu apgādāšanas komitejas vadītāja Ā. Jendes¹²⁵ iniciatīvas visās draudzes skolās skolotāji bija ierīkojuši to bērnu internātus, kuri bija jaunāki par skolas vecumu. Viņi varēja 3 — 4 reizes dienā paēst un bija skolotāju uzraudzībā.¹²⁶ Izglītības finan-

sēšanā piedalījās daudzas organizācijas: Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja, Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komiteja, Tatjanas komiteja u. c. V. Olavs par Tatjanas komiteju izteicās kā par vissimpātiskāko bēgļu apgādāšanas organizāciju, kura palīdzēja ne tikai izsniedzot bezprocenta aizdevumus lauksaimniecībai, bet galvenokārt nodarbojās ar skolu, patversmju, bērnu dārzu pabalstīšanu. 1915. gadā šim nolūkam komiteja izsniedza 1 miljonu rbļ.¹²⁷ 1916. gada rudenī komitejas pabalstu saņēma arī Cēsu skolas un bērnu dārzi: Cēsu valdības pirmmācības skola, mācītāja Maldoņa skola, Zirdziņa vasarnīca¹²⁸ atvērtais bērnu dārzs pie Gaujas un bērnu dārzs Jurģu muižā 2. Līdzekļus piešķīra 330 bērnu uzturam 8 mēnešiem Cēsu pilsētas komitejai — katru mēnesi izsniedzot 2315 rbļ.¹²⁹

Arī skolas un bērnu dārzi pabalstu drīkstēja saņemt tikai no vienas organizācijas. Izmisuma pilnu vēstuli Straupes Bēgļu apgādāšanas komitejas priekšnieka v. i. mācītājam Grīnera kungam sūtīja Raiskuma skolas skolotājs P. Puriņš: "... Tagad mūsu skolā mācās 11 bēgļu bērni. No Jums dabūju paziņojumu, ka skolās bēgļu bērni caur Jūsu komiteju pabalsta nedabūs, tad griežos pie otras Straupes bēgļu apgādāšanas komitejas, kura darbojas Straupes biedrības namā, ar lūgumu, vai nevarētu šini ziemā bēgļu bērniem kādu mazu pabalstu priekš grāmatām un rakstāmlietām izsniegt... Pēc manām domām šim abām vietējām komitejām vajadzētu sazināties kam un ko katra komiteja izsniegs... gribētu, lai bēgļu bērniņi tiktu pabalstīti, vienalga, vai no vienas jeb otras komitejas..."¹³⁰

1917. gada pavasarī Tatjanas komiteja, trūkstot līdzekļiem, izstrādāja normas skolām, patversmēm, sadalot tās 3 kategorijās:

I kategorijā — lielās pilsētas (Pēterburgā, Maskavā u. c., paredzot uz vienu cilvēku mēnesī 45 rbļ. pārtikai, mācību līdzekļiem, apģērbam, medicīniskajai palīdzībai u. c.);

II kategorijā paredzēja guberņu un apriņķu pilsētas;

III kategorijā — teritorijas ārpus pilsētām, lauku rajoni.

Pirmsskolas vecuma bērniem, kuri vecāki par 5 gadiem, pabalstu norma I kat. bija 25 rbļ., II kat. — 22 rbļ., III kat. — 20 rbļ. Skolās I kat. bija tikai — 12 rbļ., II kat. — 11 rbļ., III kat. — 10 rbļ, bet patversmēs pabalsta norma I kat. bija 35 rbļ. (neieskaitot apģērbu, apavus, veļu), II kat. — 30 rbļ., III kat. — 25 rbļ.

Pārtikas pabalstu norma bērniem līdz 7 gadu vecumam, kuri zaudējuši vecākus, bija I kat. — 25 rbļ., II kat. — 22 rbļ., III kat. — 23 rbļ., bērnu silitēs I kat. — 10 rbļ., II kat. — 8 rbļ., III kat. — 6 rbļ.¹³¹

Normu izmaksas reizēm mainījās pat pa dažiem mēnešiem.

Aktuāls jautājums bija arī darba samaksa ne tikai bēgļu bērnu skolotājiem, bet arī skolotājiem pagastu skolās. Pastāvēja milzīga atšķirība darba samaksā starp dažādām ierēdņu kategorijām. 1917. gada pavasarī bēgļu bērnu skolotāji saņēma tikai 70 rbļ. mēnesī, Jaunraunas pagasta skolotāji — 400 rbļ., Raiskuma skolas — 200 rbļ., Jaunpiebalgas skolas skolotāji — 250—385 rbļ., toties pagastu rakstvežu atalgojums Jaunraunā bija 1500 rbļ., Jaunpiebalgā — 1170 rbļ.¹³²

Daudzi skolotāji materiālo apstākļu dēļ bija spiesti meklēt citu nodarbošanos.

1917. gada rudenī, kad bija izmainījusies politiskā situācija, bēgļu apgādāšana daļēji pārgājusi citu organizāciju rokās, Cēsu apriņķa skolu nodaļa uzaicināja visas apriņķa izpildkomitejas līdz 1. decembrim sniegt ziņas par pagastu robežās esošajām pagastu, draudzes skolām, privātajām, pirmmācību skolām, norādot, cik šajās skolās ir bēgļu bērnu.¹³³

Kursi

Bēgļu apgādāšanas nodaļas skolu sekcija savas darbības sākumā galveno vērību pievērsa bēgļu bērnu izglītībai, tomēr aktuāls bija arī pieaugušo izglītošanas darbs, lai iegūtās zināšanas varētu izmantot tālākā praktiskā darbībā.

Jau 1916. gadā Bēgļu apgādāšanas komitejas Skolu sekcijai valde uzdeva rūpēties, lai notiktu dažādas lekcijas, kursi lauksaimniecībā, tehnikā u. c. "praktiskās zinātnēs".¹³⁴

1916. gada ziemā Cēsu Viesīgā biedrība ierosināja Bēgļu apgādāšanas komitejai kopīgi ar Amatniecības biedrību organizēt bēgļiem dažādas lekcijas.

Arī Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja 1916. gada beigās bija izstrādājusi programmu amatnieku — būvstrādnieku kursiem 6 pilsētās: Pēterburgā, Maskavā, Jurjevā, Pleskavā, Cēsis, Rīgā, neuzliekot par pienākumu šiem cilvēkiem mācību laiku atstrādāt. Kursus plānoja gan strādniekiem, gan inteliģencei, veselajiem un arī invalīdiem.

Liela nozīme dažādu kursu organizēšanā bija Lauksaimniecības Centrālbiedrībai, kuras instruktori veica plašu izglītošanas darbu lauksaimniecībā, lopkopībā, biškopībā (P. Grinups, J. Reņģe u. c.).¹³⁵

Lai bēgļiem palīdzētu tikt galā ar dažādām ikdienas problēmām, organizēja arī cita veida kursus. Piemēram, 1916. gada martā Priekuļu lauksaimniecības skolā J. Bickis noorganizēja bēgļiem lekciju "Par pareizu uzturu." Lekcijai bija tāda piekrišana, ka organizētāji sūtīja Vidzemes gubernatoram lūgumu atļaut lekciju atkārtot.

VIII. Latviešu Bēgļu sazināšanās centrālbirojs

Jau līdz Pirmajam pasaules karam daudzi Latvijas vīrieši bija iesaukti armijā. 1914. gada 16. jūlijā Krievijā sākās daļēja mobilizācija, kas Latvijā skāra Valkas, Valmieras, Cēsu un Ludzas apriņķus, bet karam sākoties, notika vispārēja mobilizācija. Latvijā mobilizēja ap 120000 — 140000 cilvēku.¹³⁶ Kurzemes un Zemgales iedzīvotājiem dodoties bēgļu gaitās, ģimenēm zuda saikne ar saviem tuviniekiem. Liels skaits vīriešu bija mobilizēti tranšēju darbos, tā kā bēgļu vilnim sākoties, tuvinieki nezināja, vai viņi paspējuši evakuēties, vai nē. Ģimenes locekļi cits citam pazuda arī bēgļu gaitās. Izmisušie vecāki meklēja bērnus, bērni — vecākus. Uz namu sienām, sētām, stabiem varēja lasīt paziņojumus, lūgumus, adreses ar vienu mērķi — sameklēt pazudušos tuviniekus.

Pirmā, kas saprata izzīņu biroja nepieciešamību bija Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrība, kura 1915. gada 8. jūlijā Politehniskā institūta agronomijas fakultātes studenta P. Ķevieša vadībā Rīgā, Dzirnau ielā 68 nodibināja Sazināšanās biroju. 14. jūlijā tas pārgāja Bēgļu apgādāšanas nodaļas pārziņā. Biroja mērķis bija pieņemt iesniegumus, pub-

licēt tos laikrakstos, pierakstīt iesniegumu sniedzēju adreses, izsniegt evakuēto iestāžu, amatpersonu adreses. Par biroja darba apjomu liecināja pieprasītāju straujais pieaugums. Tā rezultātā vajadzēja palielināt darbinieku skaitu no sešiem darbiniekiem 10. jūlijā līdz 30 jau 15. jūlijā. 23. jūlijā Sazināšanās birojs drošības dēļ evakuējās uz Cēsim un izvietojās Viesīgās biedrības namā. Tā kā biroja darbinieku lielākā daļa palika Rīgā, Cēsis vajadzēja pieņemt jaunus darbiniekus. Līdz septembrim biroja darbinieki strādāja bez atlīdzības.

Sazināšanās birojus noorganizēja arī Valkā, Valmierā, Smiltēnē, Rūjienā, Siguldā un Tērbatā. Darbību atjaunoja arī birojs Rīgā. Radās doma Cēsu biroju izveidot par Centrālo Sazināšanās biroju, kurš apkopotu informāciju no vietējiem birojiem.

1915. gada 31. augustā Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas sēdē šāda atļauja tika dota. Darbības zona — ne tikai Vidzemes guberņa, bet arī visas tās vietas, kur bija apmetušies Latvijas bēgļi.

1915. gada oktobrī Latviešu bēgļu Sazināšanās centrālbirojā bija jau ap 25000 adreses,¹³⁷ tāpēc Baltijas latviešu Bēgļu

Centrālā Sazināšanās
biroja darbinieki
biroja telpās Cēsīs.

F. 233

№ 4

АДРЕСНАЯ КНИГА

БЪЖЕНЦЕВЪ - ЛАТЫШЕЙ.

Составлена
Латышскимъ Центральнымъ Справочнымъ Бюро
при Прибалтійскомъ Латышскомъ Комитетѣ по оказанію помощи бѣженцамъ
въ г. Венденъ, Лифл. губ.

Выпускъ I.
Буквы А-К.

Издание
Латышскаго Центрального Комитета по оказанію помощи бѣженцамъ.
1916 г.
ПЕТРОГРАДЪ

Типографія Д. Н. Волобуева, Троицкія пр. 5

Cēsu Centrālā
Sazināšanās biroja
sakārtotās bēgļu un
iestāžu adresu
grāmatas I daļa.

apgādāšanas centrālkomiteja apņēmas tās publicēt. Adreses tika izdotas trīs grāmatās alfabēta secībā. 1915. gadā izdeva arī pagastu valžu, iestāžu adresu grāmatu, vēlāk arī tās papildināto izdevumu.

1916. gadā ar Tatjanas komitejas gādību Pēterburgā izdeva bez tuviniekiem palikušo bēgļu bērnu sarakstu. Tur bija arī Cēsu apriņķa patversmēs dzīvojošo bērnu dati. Lai varētu sameklēt tos bērnus, kuri nemācēja par sevi neko pastāstīt, Tatjanas komiteja ieteica bērnus nofotografēt, fotogrāfijas ievietot šajā izdevumā, laikrakstos, atsevišķā albūmā.

1916. gada sākumā, lai iepazīstināt visas Bēgļu apgādāšanas vietējās komitejas ar biroja darbu, un lai veicinātu sadarbību starp tām, par Sazināšanās centrālbiroju Cēsis tika izdota brošūra.¹³⁸

Augustā Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēdē pārrunāja jautājumu par Sazināšanās centrālbiroja evakuāciju. Nepieciešamības gadījumā kā divas iespējamās evakuācijas vietas minēja Rēzekni un Pleskavu,¹³⁹ tomēr 1915. gada novembrī bija skaidrs, ka birojs paliks Cēsis.

1915. gada augustā Cēsu Sazināšanās birojā strādāja 14, bet novembrī 23 darbinieki, viņu vidū arī rakstnieks Kārlis Krūza.

1915. gada rudenī no trijām Sazināšanās centrālbiroja nodaļām (privātpersonu, iestāžu, bērnu), vislabāk bija veicies nodaļai, kuras rīcībā bija iestāžu adreses — pozitīvas atbildes bija saņēmuši 63 % cilvēku, savukārt visliktāk — nodaļai, kura nodarbojās ar pazudušo bērnu meklēšanu. No 114 pieprasījumiem tika norādītas tikai 7 % adreses.¹⁴⁰ Tas izskaidrojams ar to, ka bērni bija izdalīti ne tikai pa dažādām patversmēm, bet arī pie privātpersonām. Daudzi no viņiem bija tik mazi, ka nemācēja pateikt pat savu vārdu. Novembrī bērnu un vecāku sazināšanās nodaļu reorganizēja, reģistrējot visus patversmēs esošos bērnus, līdz ar to atrasto bērnu skaits palielinājās jau decembrī.

1916. gada februārī ievēlēja Sazināšanās centrālbiroja pārvaldi piecu cilvēku sastāvā: no Cēsīm — J. Vārsbergs, P. Ķevietis, no Rīgas — R. Benuss, Ludiņš, no Petro-

gradas Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas — V. Maldonis. Vienlaicīgi viņš bija arī Centrālā darba biroja pārstāvis.

1916. gada aprīlī centrālkomitejas valde vietējām organizācijām izsūtīja mākslinieka Grosvalda zīmētos plakātus, kuros bija norādītas visas bēgļu apgādāšanas organizāciju adreses Baltijā un Krievijā.¹⁴¹

1916. gada maijā Latviešu Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojumā bija rakstīts: "Pēdējās dienās kāds augstāks valdības ierēdnis iepazīsies ar Latviešu Bēgļu sazināšanās centrālbiroja Cēsis iekārtu un darbību, pie kam bijis ļoti apmierināts par biroja sekmiņo darbību un sevišķi atzinīgi izteicies par biroja priekšzīmīgo iekārtu."¹⁴² Tomēr Bēgļu apgādāšanas komiteja pārmeta tām organizācijām un iestādēm, kuras neuzskatīja par nepieciešamu savas adreses atsūtīt Sazināšanās centrālbirojam, tā apgrūtinot biroja darbību.

1916. gada 1. jūnijā Sazināšanās centrālbiroja rīcībā bija 140 000 bēgļu un evakuēto iestāžu adreses.

1916. gada 3. jūlijā Cēsis Hermeistara ielā 17 notika Sazināšanās biroju pārstāvju sapulce. Uz to ieradās divi pārstāvji no Petrogradas Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas, pa vienam pārstāvim no Petrogradas Latviešu labdarības biedrības, Jurjevas, Valkas, Valmieras Sazināšanās birojiem, Cēsu Sazināšanās centrālbiroja darbinieki, Centrālā darba biroja vadītājs, Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas valdes loceklis J. Vārsbergs. Kaut arī līdz šim centrālbirojs centās biroju darbību koordinēt, izrādījās, ka tie cits citam līdzas strādādami, darbību dublē. Cēsu Sazināšanās centrālbiroja darbinieki apņēmas izstrādāt kopēju instrukciju.¹⁴³

No dibināšanas sākuma līdz 1916. gada 9. jūlijam Sazināšanās centrālbirojā bija reģistrēti 52 607 pieprasījumi. 16030 (30%) pieprasītās adreses tika izsniegtas. 1916. gada augustā adresu krājums bija jau 160000. Lai uzlabotu sazināšanās darbu, paralēli veidoja arī kartotēku Tatjanas komitejai.

1916. gada oktobrī Sazināšanās centrālbirojs no Cēsīm pārcēlās uz Rīgu. Tur tas apvienojās ar Rīgas biroju. Jaunā adrese bija Rīgā, Tērbatas ielā 1/3.¹⁴⁴

IX. Medicīniskā palīdzība

Izturēt bēgļu gaitu smagumu varēja tikai cilvēki ar stipru veselību. Steigā dodoties projām no mājām, nebija paņemts siltāks apģērbs. Cilvēki nakšņoja zem klajas debess. Uz rudens pusi, izmitinoties aukstajās rijās un šķūņos, bēgļi nebija pasargāti no saslimšanas. Trūka dzeramais ūdens un pārtika, ne-

bija iespējams kārtīgi nomazgāties. Tas viss veicināja slimību rašanos un izplatīšanos. Visvairāk cieta bērni un vecie cilvēki.

Visaugstākais saslimšanas līmenis bija vietās, kur lielāka cilvēku koncentrācija. Galvenokārt, tas bija ap lopu rekvizīcijas punktiem, kuri bija ļoti nelielā skaitā. Cilvēki nedēļām ilgi

gaidīja savi rindu, guļot zem klajas debess, baidoties bez uzraudzības atstāt savus lopus.¹⁴⁵

1915. gada 7. augustā Vidzemes gubernatora A. Keļepovska vadībā notika apspriede,¹⁴⁶ kurā runāja par steidzīgu, organizētu medicīnisko palīdzību bēgļiem. Pirmkārt, vajadzēja veikt profilaktiskos pasākumus, nodrošināt bēgļus ar dzeramo ūdeni, ziepēm u. tt. Otrkārt, bija nepieciešams sākt organizēt medicīnisko palīdzību ar ārsta konsultācijām, bezmaksas zālēm, izveidot lazaretēs. Sākotnēji bija doma Vidzemes neokupētajā daļā izveidot septiņus medicīniskos punktus. Četros no tiem bija paredzēts ārsts, feldšeris, divas medmāsas, sanitārs. Gultu skaits šajās lazaretēs būtu no 20 — 30. Trijās lazaretēs, kuras atrastos uz Straupes ceļa, strādātu feldšeris, medmāsa, sanitārs. Šīs lazaretēs bija paredzētas 10 — 15 slimniekiem un ārsta palīdzība bija jāsniedz vai nu vietējam, vai tuvākās lazaretēs ārstam.¹⁴⁷ Viena slimnieka aprūpei bija aprēķinātas 75 kapeikas dienā. Par visu šo medicīnisko punktu vadītāju tika iecelts Dr. Ā. Butulis. Tā kā ārstam Rīgā bija arī privātprakse, tad nolēma viņa rīcībā nodot automašīnu.

Visu šo jautājumu kārtošana tika uzdotā Bēgļu apgādāšanas nodaļai Rīgas apriņķa ārsta v. i. K. Žigļevica kontrolē. Tomēr praksē viss izrādījās savādāk. Saslimstība bija pieaugusi tādos apmēros, ka iepriekš plānoto septiņu lazarešu vietā bija nepieciešams atvērt daudz vairāk.

Jau 1915. gada augustā uz Lubānas ceļa vien ierīkoja 10 lazaretēs (katru ar 10 — 20 gultām) tieši lipīgo slimību slimniekiem, galvenokārt saslimušajiem ar dizentēriju. Augusta beigās bija ierīkotas jau 16 lazaretēs, septembra sākumā — 18, bet septembra

beigās — 22.¹⁴⁸ Jāpiebilst, ka armijas hospitāļi šajā laikā, līdz ar izmaiņām frontē 1915. gada vasarā, tika evakuēti uz Jurjevu, inventāru sadalot Sarkanajam Krustam un Pilsētu savienībai.

Sakarā ar mobilizāciju armijā, trūka ārstu, tādēļ vairākās lazaretēs ārsts ieradās vienu reizi 2 — 3 nedēļās. Slimnieku aprūpē iesaistīja arī studentus mediķus. 1915. gada augustā lazareti atvēra Straupē. 24. augustā bēgļu slimnīcu un ambulanci atvēra arī Cēsīs, Jaunā ielā 6, Dr. E. Akermana vadībā. Ne daudz vairāk kā mēneša laikā kopš slimnīcas atvēršanas, tajā bija ārstējušies 130 bēgļi, no kuriem izveseļojās 57, bet nomira 12.¹⁴⁹ No 60 dizentērijas slimniekiem mira septiņi. Medicīnisko palīdzību ambulancē saņēma 260 bēgļi. Katrs slimnieka ārstēšana šajā laikā izmaksāja 15,82 rbļ. Slimnīcas izdevumu sarakstā bija inventāra iegāde, uzturs slimniekiem un personālam, medikamentu iegāde, algas, kancelejas preces un pasta izdevumi, ārsta braucieni vizītēs, mirušo apbedīšana un pat trūcīgo bēgļu apgāde ar drēbēm. Tas viss šī mēneša laikā izmaksāja 2260 rbļ.¹⁵⁰

Septembrī lazaretēs un ambulances noorganizēja Vecpiebalgā (22. IX, sākumā — bez ārsta),¹⁵¹ Nītaurē Dr. Zēmeļa vadībā.

1. oktobrī Bēgļu apgādāšanas nodaļas valdes sēdē Dr. Butulis, sakarā ar lielo slimnieku pieplūdumu, ierosināja Cēsīs izveidot otru lazareti, šim nolūkam izsniedzot kredītu.¹⁵² Oktobrī lazareti atvēra.

1915. gada 8. oktobrī notika Raunas draudzes konventa sapulce,¹⁵³ kurā piedalījās Jaunraunas, Pilsraunas, Baižkalna, Veselavas, Brantu un Mārsnēnu pagastu parstāvji. Sapulcē lēma jautājumu par daļēju finansiālu palīdzību lazaretēs veidošanā. Nav zināms,

Cēsu Bēgļu infekcijas slimnīcas personāls.

Cēsu II bēgļu
slimnīcas personāls.

vai šo lazareti izdevās noorganizēt. Ja izdevās, tad kura no bēgļu apgādāšanas organizācijām to finansēja.

Dizentērijas epidēmijas pirmais uzliesmojums bija jūlijā — reizē ar milzīgajiem bēgļu plūdiem, bet kulmināciju tā sasniedza septembrī. Galvenie slimības perēkļi bija Suntažu, Ērgļu, Jaunķeipenes un Vecpiebalgas rajoni. Parādījās arī daudzi vēdera tīfa (142), masalu (273) un holēras (7) saslimšanas gadījumi. Pēc 1916. gada janvāra datiem no šajā laikā 2499 saslimušajiem, izveseļojās 1599, mira — 537 cilvēki.¹⁵⁴

Bieži vien slimnieki lazaretēs nokļuva ne pēc pašu iniciatīvas. Ārsta, māsas, sanitāra vadībā tika pārbaudīti rajoni 10 — 15 verstu rādiusā no lazaretēm. Pārbaudīja bēgļus visur, kur vien viņi dzīvoja, slimos aizvedot uz lazaretēm, veselos — dezinficējot. Kaut arī bieži vien slimie nebija pierunājami pamest savus tuviniekus, panākumi pārbaudēm bija — lielāko tiesu izdevās slimos no veselajiem izolēt un apslāpēt infekcijas perēkļus. Vienlaicīgi medicīnas darbinieki rūpējās, lai vietās, kur bija apmetušies daudzi bēgļi, būtu vārīts dzeramais ūdens, tiktu izsniegtas ziepes, iespēju robežās ierīkotas pirtis. Lai pārbaudītu bērnu veselību un vienlaicīgi informētu par izsargāšanos no infekcijas slimībām, ārsti apmeklēja arī skolas un patversmes.

1916. gada 1. februārī notika Bēgļu apgādāšanas nodaļas paplašināta valdes sēde. Baidoties no jauna epidēmijas uzliesmojuma, sēdē nolēma arī mazākās pilsētās un centros — Cēsīs, Valmierā, Vecpiebalgā, Valkā — izveidot vietējās ārstu padomes.¹⁵⁵

Lai no saslimšanas ar infekcijas slimībām izvairītos frontē, no 1915. gada 15. ok-

tobra darbojās pārvietojamā motorizētā sanitārā dezinfekcijas nodaļa,¹⁵⁶ jo frontes tuvumā organizēt lazaretis bija aizliegts.

1916. gadā, tāpat kā 1915. gadā, bēgļu slimnīcu ārsti Cēsīs bija Verena un Eduards Akermani, Jaunpiebalgā — dr. Eglīts.¹⁵⁷

Par to laiku savās atmiņās¹⁵⁸ rakstīja žēlsirdīgā māsa Ebba Krēmane. "... Nedabūju daudz atpūsties, kad Sarkanais Krusts mani aizsūtīja uz jau man pazīstamo bēgļu organizāciju Cēsīs, kur pašlaik dibinājās lipīgo slimību lazarete. Še atradu priekšā Dr. Akermana kungu un māsu Prūsi. Ārsts mani pieveda pie kādas lielas istabas vaļējām durvīm. Un ko es redzēju?

Uz grīdas, gar sienām izklāti salmi, uz tiem guļ rindās vīri, sievietes, bērni. Tie ar dizentēriju saslimušie bēgļi. Sienas un kakti netīri, zimekļa tīkliem pārklāti. Istabas vidū divi spaiņi, pie tiem katrs cenšas pirmais nokļūt. Bet, ai! Mērķi nesasniedzis sabrūk savos netīrumos. Stāvu kā sastingusi: kā te kopt, kā te palīdzēt nelaimīgajiem šādos apstākļos? Garāmejošā kopēja redz manu izmisumu. Tā apkampj mani un drudžaini dveš: "Māsiņ, projām, tikai projām no šīs šausmu vietas!" "Nē!" — es atbildēju, "mums te jāpaliek un jāpalīdz, cik un kā spējam." Un tiešām, drīzā laikā mēs iekārtojāmies jau ciešami, nerunājot par ērtībām. Slimniekus, vieglākai pārvešanai no telpas telpā, novietojām uz dēļu lažiņām ar koka kājām. Spilvenu vietā lietojām sienu vai salmu maisiņus. Vēlāk mums Priekuļu lauksaimniecības skola patapināja 40 dzelzs gultas, kurās gan varēja noguldīt pusi no slimajiem bēgļiem...

...Piebiedrojoties vēl divām žēlsirdīgajām māsām, pārņēmām pašas aptieku,

gatavojām visas zāles, mārciņām kašķa smēri, kuras tad izdalījām ambulancei un 8 mums uzticētām bēgļu bērnu patversmēm...

1916. gadā, kādā nemīlīgā rudens dienā, ievēda pie mums 30 bērnus no kazarmēm (Pubuliņos? S. U.), kur telpu trūkuma dēļ dzīvoja ap 20 bēgļu ģimeņu. Tur nu bija iekļuvusi infekcija un rezultātā 30 slimu bērnu. Guldināšana radīja daudz bēdu. Drīz mūs pārsteidza vēl bēdīgāka aina: slimnīcas sētā iebruca divi ores pārsegtas ar segām. Karavīri, orēs stāvēdami, vadīja zirgus. Vērojām caur logiem notiekošo: kareivji

norauj segas, zem kurām sakustas daudz mazu galviņu. Steidzamiem laukā. Mums atvesti 36 puskailli, izbadējušies un slimi bērniņi, kurus karaspēks pa ceļam uzlasījis. Inesām šos mazos cietējus ambulancē un novietojām uz grīdas, jo sēdekļu mums tik daudz nebija. Dr. Akermana kungs ievēda aizsarga potēšanu, ar ko daudz bērnus paglāba no saslimšanas."

1916. gada janvārī dažādu organizāciju pakļautībā Vidzemes latviešu daļā, Narvā, Veravā, Rēvelē kopā bija jau 66 bēgļu lazaretēs.¹⁵⁹

Cēsu apriņķī bija izvietojušās 11:

Vieta	Organizācija	Dibināšanas laiks	Tips, gultu skaits
1. Vecpiebalga	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. 22. IX	30
2. Dzērbene	Ziemeļpalīdzība	1915. g. 16. X	30
3. Jaunpiebalga	Ziemeļpalīdzība	1915. g. 20. XI	30
4. Līgatnes stacijā	Ziemeļpalīdzība		pagaidu punkts
5. Līgatnes papīrfabr.	Bēgļu apgādāšanas nodaļa		25
6. Cēsis, Jaunā ielā 6	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. 28. VIII	lipīgo slimību laz., 50
7. Cēsis, Vaļņu ielā	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. 7. X	lazarete, 40
8. Cēsis, Gaujas kalnā villa "Karola" ¹⁶⁰	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. 28. X	lazarete, bērnu slimn., 25
9. Straupē	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. 14. XI	lazarete, 30
10. Cēsis	Ziemeļpalīdzība	1915. g. 10. XI	pārvietojamā sanitārā nodaļa
11. Nītaure	Bēgļu apgādāšanas nodaļa	1915. g. IX	(1916. g. ziņu par lazareti nav. S.U.)

1916. gada janvārī I Cēsu slimnīcā strādāja Dr. Akermanis un 4 medmāsas, II Cēsu slimnīcā — Dr. V. Treiguts — Akermanis, 2 medmāsas, 1 feldšeris, 1 sanitārs. Vecpiebalgā strādāja Dr. K. Bērziņš, 2 medmāsas, 2 sanitāri.¹⁶¹

Bēgļus slimnīcā ārstēja par brīvu, tādēļ dažkārt, kad palīdzību tajās sniedza vietējiem iedzīvotājiem, izveidojās konflikta situācija, it īpaši, ja saskārās dažādu bēgļu apgādāšanas organizāciju intereses. 1916. gada 13. janvārī Ziemeļpalīdzības darbinieks Kauliņš bēgļu slimnīcā ievietoja uz 30 dienām kādu Zemstu savienības ierēdni — divdesmitgadīgo Sergeju Aņikejevu, radot slimnīcai 64 rbļ. zaudējumu. Pēc mēneša bēgļu slimnīcā ievietoja arī Cēsu alus brūža īpašnieka dēlu Verneru Zīversu, kura vecāki atradās Vīlandē (zaudējumi slimnīcai bija 6,30 rbļ.). Abi slimnieki bija pierēģistrēti kā bēgļi.¹⁶² Sašutuma pilnu vēstuli Cēsu birojam nosūtīja dr. E. Akermanis.¹⁶³ "Jūtos spiests griezties pie Cēsu biroja ar aizrādījumu par Ziemeļpalīdzības aģenta Kauliņ k-ga patvarīgo rīcību, kura parādās uz tam, ka Kauliņ k-gs pēdējā laikā pret manu gribu un bez manas ziņas

sāk bēgļu lazaretē ievietot slimas personas, kurām nav ne mazākās tiesības izmantot brīvo ārstēšanu bēgļu slimnīcās. Viena no šīm personām — kara resora ierēdnis — varēja savai ārstēšanai izlietot vienu no vietējām kara, jeb arī Sarkanā Krusta lazaretēm un otra persona - vietējais reālskolnieks, pārtikušu vecāku bērns, varēja tikpat labi ārstēties ērtajā privātdzīvoklī, vai arī par maksu tikt ievietots vietējā slimnīcā. Abas minētās personas — viena slima ar tifu un otra slima ar šarlaku, tika ievietotas un ārstētas I Bēgļu slimnīcā...

...griežos pie Cēsu Biroja ar lūgumu aizrādīt, ka ... Ziemeļpalīdzības aģentam nav nekādas teikšanas tiesības par svešu organizāciju slimnīcām, ka vienīgais noteicējs slimnieku uzņemšanas jautājumos ir slimnīcas ārsts, ka bēgļu slimnīca ar savām vajadzībām kalpo vienīgi bēgļu vajadzībām un šie līdzekļi nevar tikt izlietoti priekš vietējo pārtikušo iedzīvotāju ārstēšanas, kurām tiesības sagaidīt ārsta palīdzības sniegšanu no citas puses, beidzot, ka ārsta pienākumi ir ārstēt vienīgi bēgļus un nevis kaut kuras privātpersonas.

Beidzot lieku priekšā izdevumus par

abu augšminēto personu ārstēšanu piedzīt no Ziemeļpalīdzības. Ārsts Akermanis.”

Laikā, kad Bēgļu apgādāšanas organizācijām trūka naudas, ar Ziemeļpalīdzību domstarpības izveidojās arī par medicīniskā personāla pārvilināšanu, piesolot lielāku atalgojumu. Piemēram, medicīnas māšai, kura strādāja Baltijas bēgļu apgādāšanas komitejas pakļautībā 40 — 50 rbļ., vietā Ziemeļpalīdzība piedāvāja 60 — 90 rbļ., feldšerim pat 100 rbļ. mēnesī. Lai uzturētu lazaretēs, Baltijas komiteja bija spiesta pieņemt naudu no Ziemeļpalīdzības, kura pēc tam šīs lazaretēs uzskatīja par savām.¹⁶⁴

Konflikta situācija izveidojās arī starp Bēgļu apgādāšanas komiteju un Cēsu pilsētas valdi.¹⁶⁵ Valde pieprasīja Komitejai apmaksāt izdevumus par slimnieku ārstēšanu pilsētas slimnīcā. Tomēr Bēgļu apgādāšanas komiteja uzskatīja, ka bēgļi pilsētas slimnīcā ārstējās tad, kad Cēsis biroja vēl nebija, vai arī bija jau bēgļu slimnīcas, un tad bēgļi tika sūtīti uz tām.

Ārsta palīdzība un zāles bēgļiem bija par brīvu, izņemot hronisko slimību un operāciju gadījumos, kad vajadzēja lielus līdzekļus, bet jautājumu par komitejas darbinieku bezmaksas medicīnisko apkalpošanu nolēma iesniegt izskatīšanai Sanitārajā Padomē.¹⁶⁶

Bēgļus ar hroniskajām slimībām sūtīja galvenokārt uz klīniku Jurjevā, taču arī tur bija liels slimnieku pieplūdums un Jurjevas Bēgļu apgādāšanas nodaļa, ar kuras starpniecību slimo bēgļu nosūtīšana no Latvijas tika organizēta, 1916. gada pavasarī lūdza slimniekus uz ķirurģijas un terapeitiskajām nodaļām vairs nesūtīt vietu trūkuma dēļ.

1916. gada janvārī Dr. Ā. Butulis ierosināja paplašināt medicīnisko palīdzību Rīgā, izveidojot slimnīcu — patversmi slimniekiem ar hroniskajām slimībām.¹⁶⁷

1916. gada janvārī Ziemeļu frontes pilnvarotais bēgļu jautājumos Cēsu Bēgļu apgādāšanas komitejai lūdza nodrošināt vietas slimnīcā bēgļiem ar asinsvadu un nervu slimībām,¹⁶⁸ tomēr ārste V. Akermane kategoriski atteicās no garīgi slimu slimnieku uzņemšanas.

Bieži bēgļu slimnīcām un ambulancēm trūka vajadzīgo medikamentu, māsas vai feldšeri paši bija spiesti doties uz Krieviju vai Igauniju komandējumos. Tāpēc bija lietderīgi medikamentu iegādē pievienoties latviešu strēlnieku bataljonu lazaretēs aptiekai, kas atradās Rīgā.¹⁶⁹

1916. gada februārī, ātrāk nekā Sanitārā padome paredzēja un ātrāk kā citos rajonos, sākās jauns dizentērijas uzliesmojums. Parādījās arī trahoma. Jau 1915. gada novembri radās doma pie Jurjevas universitātes

veikt īpašu apmācību kursu, lai sagatavotu dezinfektorus, taču tā kā arī Pēterburgā bija šādi kursi, šo ideju noraidīja. Kursus vēlāk izdevās noorganizēt un tiem bija liela nozīme, jo Jurjevā sagatavotie speciālisti pazina vietējos apstākļus un mācēja latviešu valodu.¹⁷⁰ Tomēr epidēmijas laikā bieži bija gadījumi, kad studenti — dezinfektori darbu atstāja. Trūka ārstu. Bēgļu apgādāšanas komiteja nolēma pa epidēmijas laiku uz laukiem sūtīt 2 — 3 mazāk nodarbinātos Rīgas ārstus un gadījumos, ja viņi atteiktos, viņu vietā darbam Rīgā pieņemt citus.¹⁷¹

Sanitārās un evakuācijas nodaļas priekšnieks 1916. gada pavasarī izdeva pavēli, kurā uz bēgļiem attiecās rīkojums: “... dzelzceļa valdēm jāuztur pastāvīga pastiprināta uzraudzība par strādnieku stāvokli, periodiski un bieži gādājot par nomazgāšanos, dezinfekciju un kustoņu iznīcināšanu.

2) no 3. jūnija ... iestādes un personas, kuras pa lauku būves u.c. darbiem nodarbina bēgļus, gūstekņus un vispār dažādu kategoriju un nosaukumu algādžus un strādniekus, ir personīgi atbildīgas par viņu rīcībā esošo sanitāro labklājību.”¹⁷²

Ārstu trūkums turpinājās arī 1916. gada pavasarī, tādēļ Sanitārā Padome nolēma bez latviešu ārstiem vajadzības gadījumā bēgļu aprūpē uzaicināt darbā arī ārstus cittautiešus,¹⁷³ kā arī pa vasaru vecāko kursu studentus, kuri studēja medicīnu. 1916. gada pavasarī izraisījās finansiālas domstarpības starp Bēgļu apgādāšanas komiteju un Cēsu ārstu Smilgu, kurš evakuējoties uz Krieviju, savu privātklīniku Vaļņu ielā bija izīrējis bēgļu slimnīcas vajadzībām.¹⁷⁴

Lai apvienotu informāciju, kā arī koordinētu un apvienotu civilo un militāro sanitāro organizāciju darbu Vidzemes guberņā, 1916. gada 15. aprīlī Cēsis notika guberņas Sanitārās rīcības komisijas paplašināta sēde.¹⁷⁵ Šajā sapulcē apsprieda arī jautājumu ko darīt ar lazaretēm, kad tās savu aktualitāti būs zaudējušas. Lai pēc kara Vidzemē būtu pamats plašākai medicīniskai palīdzībai iedzīvotājiem, nolēma tās atstāt.¹⁷⁶ Šī darba veikšanai nolēma izveidot īpašu komiteju no dažādu organizāciju pārstāvjiem.

Atskaitoties par sanitāro stāvokli Vidzemē 1915. — 1916. gadā¹⁷⁷ Bēgļu apgādāšanas komitejas Ārstniecības un sanitārās nodaļas priekšnieks Dr. Ā. Butulis uzsvēra, ka galvenā vērība šajā laikā pievērsta lipīgo slimību norobežošanai no armijas, izveidojot pārvietojamās sanitārās nodaļas. Šim nolūkam transportu mediķu rīcībā nodeva kāda no vietējām ugunsdzēsības nodaļām. Šādas sanitārās nodaļas bija izveidotas arī Cēsis un Valmierā — Ziemeļpalīdzības pakļautībā — pār kurām uzraudzība bija uzdots abu apriņķu ārstiem

— Plātem un Bartam. Viens no lielākajiem trūkumiem šajā laikā bija transporta trūkums, kas kavēja ārstus operatīvi pārvietoties no lazaretes uz lazareti. Slimību izplatību veicināja arī dzeramā ūdens trūkums — akas bija gan pilnīgi izsmeltas, gan, karaspēkam atkāpjoties, aizbērtas. 1916. gada vasarā dzeramā ūdens jautājums atrisinājās, pateicoties slāpju vajadzībai vasarai — akas neizsika.

1916. gada pavasarī mediķi sāka izmantot pretpotes pret tifu un šarlaku.

Lai neatkārtotos iedzīvotāju masveida saslimšana, A. Butulis uzskatīja par nepieciešamu izveidot sanitārās aizgādniecības. To zemākā vienība - pagasts vai draudze, arī vairāki pagasti, bet augstākā — apriņķa un guberņas sanitārā aizgādniecība. A. Butulis ierosināja karaspēka atstātās barakas, vienojoties ar armijas pārstāvjiem, pārņemt Sanitārās nodaļas rīcībā, nepieļaujot to iznīcināšanu. Pēc kara šīs telpas varētu izmantot vietējo iedzīvotāju medicīniskajā aprūpē.¹⁷⁸

1916. gada vasarā salīdzinoši daudz retāk bija saslimšanas gadījumi ar infekcijas slimībām. Vidzemes centrālajā daļā, vēlāk Vidzemes dienvidaustrumu daļā parādījās šarlaks, izsitumu tifs un dizentērija. Tomēr daļa lazaretes netika izmantotas, tādēļ radās doma tās vai nu slēgt pavisam, vai izmantot ambulatorai ārstēšanai. 1917. gada janvārī Bēgļu apgādāšanas nodaļas slimnīcās bija vairs 561 slimnieks (1916. gada oktobrī — 992, novembrī — 512 slimnieki).¹⁷⁹

1917. gada pavasarī bēgļu vidū parādījās cinga. Tas bija izskaidrojams ar nepietiekamo uzturu, līdz ar to arī vitamīnu trūkumu,¹⁸⁰ tāpēc Bēgļu apgādāšanas komiteja iero-

sināja ar produktiem apgādāt vispirms bēgļu slimnīcas. Pārējo — pamatojoties uz ārsta ziņmēs norādīto, ko visvairāk nepieciešams izsniegt slimajiem bēgļiem, kuri slimoja mājās.

1917. gada rudenī Bēgļu apgādāšanas komiteja lūdza Cēsu apriņķa Zemes padomi informēt iedzīvotājus, ka bēgļu slimnīcās, ambulančēs sniedz medicīnisko palīdzību, it īpaši lipīgo slimību gadījumos, arī vietējiem iedzīvotājiem.¹⁸¹

Sarkanā Krusta darbība

Lielu darbu slimo bēgļu aprūpē veica arī Sarkanais Krusts. Pirmā nacionālā Sarkanā Krusta nodaļa tika noorganizēta Jelgavā, kur vēlāk ārsta Jankovska vadībā izveidojās Apvienotā latviešu strēlnieku lazarete. Ar to vēlāk saistījās arī Bēgļu apgādāšanas komitejas Sanitārā nodaļa — gan zāļu, gan inventāra iegādē. 1914. gadā Sarkanā Krusta latviešu nodaļas veidojās arī Vidzemē — Valmierā 1914. gada 31. jūlijā, Valkā un Latgalē.¹⁸²

1915. gada pie Krievijas Sarkanā Krusta nodibinājās Vidzemes nodaļa ar savu medikamentu noliktavu Tērbatā, bet vadību Pēterburgā. Vidzemes nodaļas pakļautībā Cēsīs izveidojās vairākas Sarkanā Krusta komitejas, katra ar savu lazarešu tīklu. Visaktīvāk darbojās Cēsu Sarkanā Krusta vietējā nodaļa, kuras pakļautībā bija lazarete Ruckas muižā. Sākoties lielajam bēgļu pieplūdumam, komitejas lazarete bēgļu rīcībā nodeva 20 gultas vietas.¹⁸³ Vēlāk, aktīvāk darbojoties vietējām bēgļu organizācijām, šī palīdzība vairs nebija nepieciešama un pēdējais bēglis no Sarkanā Krusta lazaretes izrakstījās 18. decembrī.

X. Mirušo bēgļu apbedīšana

Izplatoties lipīgajām slimībām, strauji palielinājās bēgļu mirstība. Visgrūtāk slimības pārcieta bērni un vecie cilvēki. Tā Straupes draudzē no 1916. gada līdz 1917. gadam baznīcas grāmatā reģistrētajiem no infekcijas slimībām mirušajiem (domājams, ne tikai bēgļiem, jo īpašas piezīmes izdarītas reti) 28% bija bērni, jaunieši, 10,8% — vidēja vecuma, bet 12,1% vecie cilvēki.¹⁸⁴

1916. gada pavasarī Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas pārstāvis M. Antons lūdza pareizticīgo un luterāņu mācītājus izsūtīt ziņas par dzimšanas, miršanas, laulību gadījumiem viņu draudzēs.¹⁸⁵ Diemžēl šos datus atrast neizdevās.

Vietās, kur bēgļu apmešanās bija viskoncentrētākā, arī miršanas gadījumi bija biežāki, tādēļ asi izvirzījās jautājums par bēgļu apbedīšanu — kur, par kādiem līdzek-

ļiem u. tt. 1916. gada 13. aprīlī Cēsu pilsētas draudzes vārdā K. Paukulis vērsās pie Bēgļu apgādāšanas komitejas: “Caur bēgļu saplūšanu Cēsu pilsētā, ir Cēsu pilsēta, ir jaunā latviešu draudze nostādīta kritiskā stāvoklī kapsētas ziņā. Tā mazā Brūžu kapsētiņa (vēlāk Brūžu Bērzaines kapi) bija jau gandrīz piekarta. Lūdzam pilsētas valdi pēc jauna zemes gabala priekš jaunās kapsētas, kurš gan ir apsolīts, bet nav no pienācīgām valdības iestādēm apstiprināts un tādēļ tur vēl nevar rakt. Caur bēgļu mirstību, pēc draudzes mācītāja Maldoņa kunga datiem 1915. gadā miruši 146 un 1916. gada trīs mēnešos jau 35, tāpat bēgļi miruši kopā 181 liķis, kuri bez kaut kādas atlidzības Brūža kapos ierakti. Draudzes valde jau rudenī 1915. gadā šos kapus sāka gar malām papildināt un arī tagad to dara, bet radies liels trūkums naudas līdzekļi ...

priekš darba turpināšanas, grāvjus rokot priekš nosusināšanas, pakalnes nolīdzinot priekš kapu vietām ... draudzes valde ieskata par pienākumu griezties pie Baltijas bēgļu biroja ar jo mīlu lūgumu Cēsu pilsētas latviešu draudzei nākt palīgā viņas miroņus novietot un draudzei dot vēl vismaz 100,- rbļ. vienreizīgu pabalstu par jau nomirušajiem un vēl gaidāmiem bēgļu mirēju kapu vietām, kā arī vēlāk priekš kapu vietu uzlabošanas un apkopšanas”.¹⁸⁶

No 1917. gada 1. februāra maksa par mirušo apbedīšanu tika paaugstināta: par bērna apbedīšanu — 1,90 rbļ., par pieaugušo — 2,40 rbļ.¹⁸⁷

1917. gada aprīlī Bēgļu apgādāšanas komitejas valde lūdza tās iestādes, kuras rūpējās par mirušo apbedīšanu, mirušajiem bēgļiem ierādīt brīvkapus.

Cēsīs Pirmā pasaules kara gados visvairāk mirušos bēgļus — 96 — apglabāja Lejas kapos. 72 bēgļi tika apglabāti arī Bērzaines kapos.

1920. gadā pēc K. Ulmaņa ierosinājuma Rīgā nodibināja Brāļu kapu komiteju ar nodaļām Latvijas pilsētās un pagastos, lai uzkoptu un labiekārtotu brāļu kapus.

1933. gada februārī Rīgā laikraksta “Brīvā Zeme” redakcijas telpās sanāca bēgļu kapu komiteja — Dr. E. Akermanis, mācītājs

A. Voitkus, A. Klīve, prof. V. Maldonis u. c. Nolemjot darboties pie Cēsu pilsētas draudzes, komiteja par savu pienākumu uzskatīja apkopt un apzaļumot Kurzemes un Zemgales bēgļu kapus, kā arī uzlikt piemiņas zīmes. Šiem mērķiem komiteja nolēma uzsākt ziedojumu vākšanu Kurzemē un Zemgalē. Arī ministru kabinets ar K. Ulmaņa atbalstu ziedoja 2000 Ls. Pieminekļu celšanu uzticēja tēlniekam K. Jansonam. Bēgļu kapu pieminekļu iesvētīšana notika 1936. gada 14. jūnijā — datumā, kas vēlāk kļuva tik zīmīgs latviešu tautai. Uz pieminekļiem iekala vārdus: “Pieminiet šē Dieva mierā dusošos Kurzemes un Zemgales bēgļus.” Pieminekļus iesvētīja Latvijas ev. lut. arhibīskaps T. Grīnbergs, piedaloties arī prof. Maldonim, mācītājam A. Voitkum, Cēsu vācu draudzes mācītājam, Cēsu pilsētas draudzes mācītājam Piebālgam, Cēsu lauku draudzes mācītājam K. Hermanim,¹⁸⁸ kā arī Jelgavas apriņķa vecākajam Dārzniekam un Talsu pilsētas galvam Reizniekam.

Cēsu rajonā apzināti bēgļu kapi vēl ir Straupes ciema Pārupes kapos — apmēram 750 m lielā teritorijā vēl tagad redzamas mazu krustiņu rindas, uz atjaunotā lielā krusta metāla plāksnītes lasāmas rindas: “Šeit dus no 1. pasaules kara latvju bēgļi”,¹⁸⁹ kā arī Nītaures kapos (apzināti 1996. gada Cēsu muzeja zinātniski kompleksās ekspedīcijas laikā).

Kurzemes un Zemgales bēgļu kapu pieminekļa iesvētīšana Cēsu Lejas kapos 1936. gada 14. jūnijā.

XI. Bēgļu apgādāšanas organizāciju kustība pēc Februāra revolūcijas un tās likvidācija pēc Oktobra apvērsuma

Februāra revolūcija, carisma krišana, divvaldības izveidošanās apstākļos, kad turpinājās kara darbība, izraisīja krasu dažādo politisko spēku polarizēšanos. Tas, savukārt, atstāja iespaidu uz dažādu organizāciju turpmāko darbību.

Jau 1917. gada 5. martā, tūlīt pēc februāra notikumiem, Cēsu sieviešu ģimnāzijas telpās notika paplašināta Palīdzības komitejas sapulce, kurā V. Bērsone apsveica visus "kā brīvus Krievijas pilsoņus."¹⁹⁰

Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas valde marta sākumā paziņoja, ka "... valde darbojas tālāk un rūpēsies, lai bēgļu apgādībā nerastos pārtraukumi. Viņa uzaicina arī savas vietējās organizācijas izpildīt savus pienākumus tālāk."¹⁹¹ Tomēr nedaudz vēlāk Ziņojumā¹⁹² varēja lasīt: "... arī Vidzemē apstākļi grūti un bēgļu nemiers pirmā kārtā vērst pret bēgļu apgādniekiem, it kā tie būtu vainīgi pie līdzekļu trūkuma..." Tieši finansiālo apstākļu dēļ no 1. marta atlaida no darba vietējos centrālkomitejas pilnvarotos (1916. gada rudenī bija divi īpašie un 14 parastie pilnvarotie) bēgļu mācītājus, netika arī īstenoti kursi invalīdiem. Latviešu Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja paziņoja Iekšlietu ministrijas Sevišķajai padomei, ka atsakās no atbildības par sekām, kādas varētu rasties pārtraucot bēgļu apgādāšanas darbu. Šajā laikā savu darbību pārtrauca Ziemeļpalīdzība, tās darba iestrādes pārņēma Viskrievijas Zemstū un pilsētu savienība. Darbu pārkārtoja arī Tatjanas komiteja. Šajos grūtajos un arī neskaid-

rības pilnajos mēnešos Bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja vietējām komitejām norādīja pretoties jebkurai nepamatotai bēgļu skaita un pārtikas normu samazināšanai.

Bēgļu apgādāšanas organizāciju darbība pēc Februāra revolūcijas tiešām bija ļoti sarežģīta. 1917. gada aprīlī Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komiteja nosūtīja Apvienotajai latviešu strēlnieku pulku deputātu padomes izpildu komitejai 8. aprīļa valdes sēdes protokola norakstu:¹⁹³

"1. Ievērojot dažās bēgļu sapulcēs Baltijas komitejai izteikto neuzticību, valde neatrod par iespējamu turpināt bēgļu apgādāšanu no valsts līdzšinējā veidā.

2. Baltijas komitejas valde atzīst par vēlamu, ka bēgļu apgādāšana tiek nodota pašiem bēgļiem un apsveic bēgļu pašdarbību šīnī jomā...

4. ...par komitejas turpmāko darbību vai darbības pārtraukšanu jālemj Baltijas komitejas biedru pilnai sapulcei, kura šim nolūkam visā drīzumā sasaukama.

5. ...bēgļu apgādāšanā nedrīkstētu iestāties pārtraukums..."

Jau martā pie Bēgļu apgādāšanas komitejas vērsās Latvijas Bēgļu organizāciju strādnieku un zaldātu deputātu padomes rīcības komiteja, pieprasot nodot bēgļu apgādāšanu tās rīcībā.¹⁹⁴ Tomēr Bēgļu apgādāšanas komiteja protestēja, pieprasot komitejas pilnsapulci, kā arī turpināt komitejas darbību līdz pilnīgai iedalītās naudas izlietošanai. Arī sasauktā pilnsapulce nenoteica komitejas

Cēsu pilsētas bēgļu komiteja 1917. g.

likvidācijas termiņu un uzaicināja Latvijas bēgļu organizāciju strādnieku un zaldātu deputātu padomes rīcības komiteju, Bēgļu apgādāšanas komitejas darbinieku padomi sūtīt savus pārstāvjus komitejas likvidācijas darbā un jauna budžeta sastādīšanā. Pilnsapulcē, veicot jaunas vēlēšanas, pārvēlēja pusi no valdes locekļiem, bet Latviešu bēgļu organizāciju padomes rīcības komiteja pēdējā brīdī atsacījās pieņemt pilnsapulces lēmumu, jo lēmumam tai neesot pilnvaru. Pilnsapulces rezolūciju nosūtīja bēgļu organizāciju padomei. Neliekot balsot, tā pieņēma rezolūciju nepieļaut Bēgļu apgādāšanas komitejas valdi pie likvidēšanas, pieprasot arī tūlītēju tās darbības pārtraukšanu. Tomēr valde savu darbu nolēma turpināt līdz nākošajam ceturksnim, uzskatot, ka jaunā organizācija pieredzes trūkuma dēļ vēl nebūs spējīga turpināt iesāktu darbu tā, lai nerastos pārtraukums bēgļu apgādē. Domstarpības abām organizācijām turpinājās arī tādēļ, ka Bēgļu apgādāšanas komiteja uzskatīja, ka tai nav zināms ne Latvijas bēgļu organizācijas valdes sastāvs, ne arī tās organizēšanās kārtība. 1917. gada 12. maija sēdē Bēgļu apgādāšanas komitejas valde nolēma, ka "Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas iestādes, kuras ierīkotas no valdības līdzekļiem var tikt nodotas vienīgi tādai organizācijai, kura būtu no valdības pilnvarota saņemt inventāru un tekošos līdzekļus...", ka "Bēgļu organizāciju padome tādas pilnvaras nav uzrādījusi..."¹⁹⁵ Tomēr aprīļa vidū abas organizācijas kompromisu atrada: Baltijas latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas naudas līdzekļiem un inventāram līdz 1. maijam vajadzēja pāriet Latvijas bēgļu organizāciju padomes rīcībā. Komisiju veidoja vienāds skaits abu organizāciju pārstāvji.

Pārorganizēšanas jautājumus izskatīja un risināja katrā valdes sēdē. Maija sākumā nolēma, ka būtu iecerama Izpildu komiteja, kura sastāvētu no bēgļu organizāciju padomes priekšnieka, šīs padomes izpildu komitejas, sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem un diviem Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas pārstāvjiem. Tad arī nolēma sasaukt sapulci, kurā piedalītos visas Vidzemes bēgļu apgādāšanas organizācijas, Latvijas bēgļu organizāciju padomes pārstāvji, strādnieku, strēlnieku, XII armijas zaldātu deputātu, sabiedrisko organizāciju padomju pārstāvji.¹⁹⁶

1917. gada 1. jūnijā Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komiteja vēl darbojās savās vecajās telpās. Latvijas bēgļu organizāciju padomes izpildkomitejas dežurāntam ierādīja vienu telpu, bet izpildkomitejas rīcībā nodeva Bēgļu apgādāšanas komitejas darbinieku sarakstus (kartotēku), algu sarakstus un citus dokumentus.¹⁹⁷ Domstarpības starp abām organizācijām nebeidzās. 1917. gada 21. jūnijā

LBO padomes izpildkomitejas priekšsēdētājs Sudmalis piepeši protestēja pret Valmierā saucamo konferenci, jo uz to esot jāuzaicina arī Rīgas bēgļu delegāti.¹⁹⁸ Tikmēr pagastos notika delegātu vēlēšanas uz konferenci Valmierā 3. un 4. jūlijā.

30. jūnijā sapulcējās Nītaures ēdināšanas punkta rajonā esošie bēgļi, kuri pārstāvēja 700 bēgļus. Sapulci vadīja ēdināšanas punkta pārzinis P. Balodis. Par delegātu izvirzīja bēgļi no Dobeles Indriķi Šifferu.¹⁹⁹

2. jūlijā Liepā par delegātiem ievēlēja skolotāju Indriķi Ansbergu, Straupē — Bergu, A. Eltermāni, J. Būrmeistaru, O. Trautmani, Saulīti; 25. jūlijā Jaunpiebalgā — Pēteri Andreja d. Austriņu un Vili Kristapa d. Freimāni.

1917. gada 3. un 4. jūlijā uz Vidzemes bēgļu apgādāšanas konferenci bija ieradušies 67 delegāti ar balsu tiesībām un 24 — bez.²⁰⁰ (Vēlāk dokumentos — 5626. f., 2. apr., 74. l., 203. lpp., konstatēti 125 balsu tiesīgie konferences locekļi, S.U.)

Dienas kārtībā bija:

1. Prezidija vēlēšanas.
2. Mandātu pārbaudīšana.
3. Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas darbības pārskats.
4. Ziņojumi no vietējām komitejām, nodaļām.
5. Bēgļu pašnoteikšanās un turpmākā apgāde.
6. Zaudējumu atlīdzināšana, aizdevumi.
7. Atgriešanās jautājums.
8. Dažādi jautājumi.
9. Vēlēšanas.

Konferencē izteicās arī Cēsu bēgļu apgādāšanas komiteju pārstāvji. Skujenes nodaļas delegāts informēja, ka Skujenes nodaļas reorganizācija tiekot kavēta. Kāds cits delegāts uzskatīja, ka komitejas priekšnieks un ēdināšanas punkta pārzinis nedemokrātiski izsniedzot pārtiku. Priekuļu pārstāvis Leimānis izteicās, ka darbnīcās Priekuļos jāpieņem vairāk bēgļu, bet Āraišu pārstāvis Kārklīšs ziņoja par Āraišu komitejā notikušo reorganizāciju, uzsverot arī iepriekšējās komitejas priekšnieka apzinīgo darbību. Par vecās komitejas apzinīgo darbību izteicās arī Freimānis no Jaunpiebalgas.

Konferencē viens no risināmajiem jautājumiem bija bēgļu pašnoteikšanās. Par to uzstājās LBO izpildkomitejas priekšsēdētājs Sudmalis, kurš uzskatīja, ka visa bēgļu apgāde, apvienojoties visām bēgļu apgādes organizācijām kopējā organizācijā, jāpārņem pašiem bēgļiem. Viņš ierosināja veidot Vispārējās organizācijas padomi no pilsētu un lauku komitejām, kura izveidotu izpildkomiteju. Arī laukos būtu veidojamas tādas pašas padomes un izpildorgāns. Konferences rezolūcijā bija uzsvērts, ka nedrīkst pārtraukt darbu bēgļu apgādāšanā, bet Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas

komiteja jāreorganizē, ievēlot arī lauku bēgļu padomi, no kuras 30 locekļiem 20 būtu lauku bēgļu pārstāvji, 10 — Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas pārstāvji. Laukos nodaļu, ēdināšanas punktu un citu organizāciju vadībai jāpāriet vēlētu vadītāju pārziņā. Vēlēšanas veicamas ne vēlāk kā līdz 15. augustam.

Konferences rezolūcijā uzsvēra, ka visām bēgļu slimnīcām un ārstiem jāpāriet Bēgļu Sanitārās padomes pakļautībā.

Attiecībā uz bēgļu darba samaksu konferencē norādīja, ka kalpiem un citiem algotā darba strādniekiem atlīdzība no saviem darba devējiem jāsaņem par visu līguma laiku, līdz pat brīdim, kad Kurzeme bija jāatstāj. Bēgļu komitejām uzdeva rūpēties par ganību sagādāšanu bēgļu lopiem, valsts, sabiedrisko, muižu īpašumos, nepieciešamības gadījumā pat rekvizīcijas ceļā.

Visbeidzot konferencē atzinīgi novērtēja arī Latviešu bēgļu apgādāšanas komitejas darbību, uzsverot, ka turpmāk tai jāpāriet pašvaldības iestāžu pārziņā.

Pēc jūlija konferences vietējās komitejās sākās pārstāvju vēlēšanas bēgļu padomei. No Priekuljiem izvirzīja K. Freimani, no Jaunpiebalgas (600 bēgļiem) — J. Melderi, Ē. Kupferu, no Vecpiebalgas — A. Kurzemnieku, F. Diķi, Paltmales (150 bēgļiem) A. Pultruku, K. Pilāgu, Līgatnes (220 bēgļiem) — Jāni Vitolu, Frici Osi, Straupes (1004 bēgļiem) — J. Būmeistaru, O. Trautmani, M. Putniņu, M. Krisbergu, K. Bergu.²⁰¹

9. jūlijā bēgļu sapulcē, piedaloties Sērmūkšu, Bānūžu, Rāmuļu, Veismaņu, Drabešu pagasta bēgļiem, kuru ģimenēm pabalstus izsniedza Viskrievijas Pilsētu un Zemstu savienības organizācijas, bēgļi nolēma pāriet Bēgļu apgādāšanas komitejas pakļautībā. Iemesls, acīmredzot, bija jau no februāra neizmaksātie pabalsti, jo bēgļu pārstāvji lūdza komiteju pabalstus izmaksāt no 1. jūlija, bet parādu piedzīt no Pilsētu savienības.²⁰²

1917. gada 20. jūlijā notika Vidzemes Lauku bēgļu organizācijas padomes sēde, kurā piedalījās 22 (26 ?, S.U.) lauku organizāciju bēgļi. Šeit pārsprieda jautājumu par Vidzemes guberņas Bēgļu lietu padomes lēmumu bēgļu apgādāšanu nodot Vidzemes Zemes padomei. Sapulcējušies nolēma pagaidām lauku bēgļu apgādi atstāt Lauku bēgļu padomes pārziņā, jo pie šī jautājuma apspriešanas guberņas Bēgļu lietu padomē lauku bēgļu pārstāvji nebija pieaicināti.²⁰³

1917. gada jūlija otrā pusē sākās vietējo komiteju pārvēlēšanu sapulces. 20. jūlijā Straupes Viesīgās biedrības namā notika bēgļu sapulce. Sapulcējušies nolēma, ka nestrādās kopā ar līdzšinējo komiteju, bet organizēs paši

savu. Komiteju paredzēja likvidēt ar 1. augustu, nododot dokumentāciju Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejai, bet produktus — Mazstraupes pārtikas komitejai, jo turpmāk bēgļu apgādi paredzēja ar vietējās Pārtikas komitejas starpniecību. Straupē slēdza arī ambulanci, kurā strādāja ārsts Rengarts. (Slimnīcu kara gadus tā arī neatvēra, bija tikai lazarete ievainotajiem).²⁰⁴

30. jūlijā Līgatnē bēgļu sapulcē, kurā ieradās 119 bēgļi, ievēlēja 5 komitejas locekļus: J. Vitolu (priekšsēdētājs), F. Osi, A. Auziņu, P. Ērgelnieku, K. Senolu. Revīzijas komisijā — J. Gaili, G. Koškinu, K. Bandenieku, bet par ēdināšanas punkta pārzini — K. Mengotu.²⁰⁵ Jaunajai komitejai nodeva inventāru, kurā viss bija uzskaitīts līdz pēdējam sikumam: “2 štempelķīseni, ... 1 nazis, ... 1 maizes griežamais, 5 tukšas mucas, ... 2 katli, 1 galda lampa, 1 ķēķa lampa, 1 šūmkarote, 1 zupas karote, 2 glāzes, 1 apakštase, ... 1 drēbju likste, 3 bleķa spaiņi, 1 karafe, 2 priekškaramās atslēgas, 1 skaitāmie kauliņi, ... 1 bleķa lineāls...”²⁰⁶

8. oktobrī Raiskuma komitejas likvidēšanas sēdē bēgļi izteica vēlēšanos pabalstus saņemt no Cēsu komitejas,²⁰⁷ tā izbeidzot vietējās komitejas darbību.

1917. gada 1. augusta valdes sēdē J. Zankevics ziņoja par Vidzemes Zemes padomē spriestajiem jautājumiem attiecībā uz bēgļiem. Bēgļu apgādāšanu bija nolemts nodot Vidzemes Zemes padomes bēgļu apgādāšanas lietu sekcijai līdz ar visām bēgļu apgādāšanas iestādēm, tāpēc no 15. augusta visām Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas iestādēm līdz ar inventāru un pārtikas produktiem (izņemot naudu) vajadzēja pāriet Vidzemes Lauku bēgļu organizācijas padomes rīcībā.²⁰⁸

Bēgļu apgādāšanas komitejas — gan vecās, gan pārvēlētās turpināja darboties te vienas, te otras organizācijas paspārnē.

1918. gada 4. janvāra paziņojumā Iskolats²⁰⁹ norādīja: “Sakarā ar II Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku (proletariāta) diktatūras pasludināšanu un ņemot vērā turpmākos soļus, ka uz vietām pagastos vara pāriet Bezzemnieku padomēm, Iskolats lūdz deputātu padomi veikt priekšdarbus, lai uz vietām visas bēgļu organizācijas pārietu bezzemnieku un strādnieku deputātu padomju pārziņā. Vistuvākā nākotnē tiks norādīti soļi, kādā veidā šīs organizācijas jāpārņem, bet ievērojot uzdevumu svarīgumu, Iskolats aizrāda, lai apriņķu deputātu padomes jau dibinātu speciālas bēgļu nodaļas, kuru uzdevums būtu — pārņemt bēgļu organizācijas. Tāpat nepieciešami izsūtīt pagastu Bezzemnieku padomēm cirkulārus, lai iepazītos ar bēgļu organizācijām un lai veiktu priekš-

darbus, ka uz 1-o rīkojumu varētu pārņemt bezzemnieku padomju pārziņā”²¹⁰

1918. gada janvāra otrajā pusē Cēsu apriņķa strādnieku, karavīru un bezzemnieku deputātu padomes izpildkomitejai pienāca Iskolata Bēgļu nodaļas paziņojums: “Uz Jūsu rakstu Baltijas komitejai no 11. janv. š. g. zem Nr. 203 paziņojam, ka Baltijas latviešu Bēgļu apgādāšanas komiteja no 15. janvāra š. g. likvidēta un tās vietā tagad darbojas Iskolata Bēgļu Nodaļa, pie kuras uz priekšu Jums jāgriežas

visos bēgļu apgādāšanas jautājumos.”²¹¹

Iskolata un tā prezidija protokolos var lasīt, ka Latviešu Bēgļu apgādāšanas Centrālkomiteja Petrogradā darbojās līdz 1917. gada decembrim. Pēc oktobra apvērsuma Bēgļu apgādāšanas komitejas īpašumus Latvijā nodeva padomēm, jo līdzšinējās komitejas “netabilda darba tautas interesēm.”²¹² Tomēr šīs organizācijas pārkārtošana, pilnveidošana un pakļautības noteikšana turpinājās, tā traucējot bēgļu apgādāšanas darbu.

Atsauces un paskaidrojumi

Ievads

¹ Bēgļu gaitu piemiņai. — Cēsis, 1936.

I nodaļa

² Cēsu un apkārtnes latviešu palīdzības komitejas karā iesaukto un viņu ģimeņu atbalstīšanai // Virskomitejas protokolu grāmata. — Cēsu Vēstures un mākslas muzejs (turpmāk — CM) 78479.

³ Turpat.

⁴ Turpat.

⁵ Ķiploks E. Profesors Voldemārs Maldonis. Dzīve, darbs, laikmets. — Nebraska, 1995., 47.lpp.

⁶ *Ziemeļpalīdzība* — valdības izveidota bēgļu apgādāšanas organizācija evakuācijas centralizēšanai, bēgļu apgādei, medicīniskajai palīdzībai, pēc *Dzimtenes* slēgšanas pārņēma tās funkcijas.

⁷ *Dzimtene* - latviešu konservatīvo aprindu izveidotā bēgļu palīdzības organizācija, darbojās Rīgā, Vidzemē, Latgalē, darbību beidza 1916.g. martā.

⁸ Краткий обзор деятельности Прибалтийского латышского комитета по оказанию помощи беженцам. (turpmāk — Краткий обзор). — Р., 1916. — С. 218, 219.

⁹ Turpat. — 220. lpp.

¹⁰ Turpat. — 230. lpp.

¹¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. — R., 1927.—1928. —10.sēj.— 2025—2027 sleja.

¹² Raiskuma pagasta vietējās bēgļu apgādāšanas komitejas protokoli, 1915. gads — CM 30486.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat.

II nodaļa

¹⁵ Tagad Pleskavas šoseja.

¹⁶ Краткий обзор.. — С. 27.

¹⁷ Ansviesulis V. Rīdzenieki pasaules kara bēgļu gaitās. Atmiņas un piedzīvojumi. — R., 1936. — 11.—13. lpp.

¹⁸ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 5626. f., 2. apr., 51. l., 23. lp.

¹⁹ Turpat, 5626.f., 2.apr., 30.l., 17.lpp.

²⁰ Gaujas vāciskais nosaukums — Livlandische Aa.

²¹ LVVA, 5626. f., 2. apr., 6. l., 23. lp.

²² Turpat. — 232. lpp.

²³ Turpat. — 51. l., 37. lpp.

²⁴ Latviešu Bēgļu Apgādāšanas Centrālkomitejas Ziņojums (turpmāk Ziņojums). — 1916. — Nr. 25. — 23. jūn. (6. jūl.) — 305. lpp.

²⁵ Turpat. — 1916. — Nr. 26. — 30. jūn. (13. jūl.) — 319. lpp.

²⁶ Savienība Latvijas Lauksaimniecības Centrālbiedrība un viņas 25 gadu darbs. — LLCB, 1931. — 154. lpp.

²⁷ Краткий обзор.. — С. 29, 31.

²⁸ Tatjanas komiteja (pilns nosaukums: Viņas Ķeizariskās Augstības lielkņazes Tatjanas komiteja) - monarhistu un pilsonisko aprindu nodibinātā labdarības organizācija, nosaukta Nikolaja II meitas Tatjanas vārdā. Komitejas nodaļas bija daudzās Krievijas impērijas pilsētās, arī Cēsīs. Tā galvenokārt darbojās bēgļu apgādē, pazudošo bērnu meklēšanā, patversmju organizēšanā, izglītības jomā. Savu darbību komiteja izbeidza pēc Oktobra apvērsuma.

²⁹ Ziņojums. — 1916. — Nr.46. — 17. (30.) nov. — 604. lpp.

³⁰ LVVA, 5626. f., 1. apr., 6. l., 207. lp.

³¹ Jaunais Vārds. — 1916. — Nr. 71. — 31. marts.

III nodaļa

³² Bērziņš V. Latvija pirmā pasaules kara laikā. — R., 1987. — 91. lpp.

³³ LVVA, 5626. f., 2. apr., 39. l., 99. lp.

³⁴ Turpat, 6. l., 271. lp.

³⁵ Turpat, 51. l., 33. lp.

³⁶ Turpat, 58. l., 47. lp.

³⁷ Turpat, 1. apr., 6. l., 154. lp.

³⁸ Turpat, 2. apr., 58. l., 10. lp.

³⁹ Turpat, 1. apr., 6. l., 223. lp.

⁴⁰ Turpat, 2. apr., 6. l., 301.—302. lp.

⁴¹ Cēsu Avīze. — 1917. — 9. sept. (20. sept.) — 3. lpp.

⁴² Vidzemes guberņas pārtikas komiteja - dibināta 1917. g. martā, pārzināja pārtikas sagādes un sadales jautājumus guberņā, koordinēja un vadīja apriņķa pārtikas komiteju darbu.

⁴³ LVVA, 1198. f., 1. apr., 4155. l., 33. lp.

⁴⁴ Vidzemes zemes padome — ievēlēta 1917. g. augustā kā kopīgs Valkas, Valmieras, Cēsu apriņķu vietējās varas orgāns.

IV nodaļa

⁴⁵ Kļaviņš V. No carisma Latvijā. — R., 1927. — 13.—14. lpp.

⁴⁶ LVVA, 5540. f., 1. apr., 62 A l., 7. lp.

⁴⁷ Turpat, 5626. f., 2. apr., 51. l., 26. lpp.

⁴⁸ Bērziņš V. Latvija pirmā pasaules kara laikā. — R., 1987. — 84. lpp.

⁴⁹ Ziņojums. — 1916. — Nr. 22. — 2. (15.) jūn. — 259. lpp.

⁵⁰ Greitjāne R. Vidzemes bezzemnieku padomju darbība (1917. g. marts — 1918. g. februāris) (turpm. Greitjāne R. Vidzemes). — R. — 1986. — 27. lpp.

⁵¹ LVVA, 5626. f., 2. apr., 51. l., 39. lpp.

⁵² Turpat, 6. l., 34. lpp.

⁵³ Valdības Vēstnesis. — 1917. — Nr.10. — 13. janv.

⁵⁴ LVVA, 1198. f., 1. apr., 4115. l., 41. — 42. lp.

⁵⁵ Turpat, 5626. f., 2. apr., 6. l., 267. lp.

⁵⁶ Turpat, 269. lp.

V nodaļa

⁵⁷ T. Pumpuriņa personīgais arhīvs.

⁵⁸ LVVA, 5626. f., 1. apr., 6. l., 230. lp.

⁵⁹ Turpat, 5540. f., 1. apr., 62. a l., 10. lp.

⁶⁰ Turpat, 5626. f., 2. apr., 30. l., 72.—73. lp.

⁶¹ Turpat, 55. l., 105. lp.

⁶² Ziņojums. — 1916. — Nr.21. — 26. maijs (8. jūn.) — 246. lpp.

⁶³ Turpat. — 1916. — Nr.25. — 23. jūnijs (8. jūl.) — 304. lpp.

⁶⁴ LVVA, 5626. f., 2. apr., 52. l., 72. lp.

⁶⁵ LVVA, 5626. f., 2. apr., 6. l., 37. lp.

⁶⁶ Turpat, 33. l., 16. lp.

⁶⁷ Valeskalns P. Tranšeju un ceļu strādnieki sociālistiskajā revolūcijā. 1917.gads Latvijā. — R., 1957. — 283.—284. lpp.

⁶⁸ Ziņojums. — 1916. — Nr.6. — 11. (24.) febr. — 45. lpp.

⁶⁹ LVVA, 5626. f., 2. apr., 40. l., 66. lp.

⁷⁰ Ziņojums. — 1917. — Nr.61. — 4. (17.) marts — 759. lpp.

⁷¹ Ziņojums. — 1916. — Nr.27. — 7. (20.) nov. — 329. lpp.

⁷² Greitjāne R. Vidzemes.. — R., 1986. — 27. lpp.

⁷³ LVVA, 5626. f., 58. apr., 2. l., 24. lp.

⁷⁴ Ziņojums. — 1916. — Nr.17. — 28. apr. (11. maijs) — 183. lpp.

⁷⁵ Turpat. — 1916. — Nr.19. — 12. (25.) maijs — 213. lpp.

⁷⁶ Pilsētu savienība — organizācija, kuru 1914. gada 8.—9. augustā nodibināja Krievijas pilsētu galvu kongresā. Sākumā palīdzēja slimajiem un bēgļiem un pārtikas jautājumu risināšanā, izveidoja sazarotu medicīnisko lazaretu tīklu. Likvidēta 1918. gada 4. janvārī (Latvijā Iskolata prezidijs lēmumu par tās likvidāciju pieņēma 1917. gada 29. XII). No 1915. gada 10. VII darbojās kopā ar Zemstu savienību (dib. 1914. g. 30. VII), lai organizētu

aizmugures darbību. Zemstu savienība sākumā darbojās hospitāļu, ēdināšanas punktu, medikamentu u. c. apgādē, medicīniskā personāla apmācīšanā, vēlāk — organizēja palīdzību bēgļiem.

- 77 Ziņojums. — 1916. — Nr.17. — 28.apr. (11. maijs) — 182.—183. lpp.
78 Turpat. — 1916. — 5.(18.) maijs — 193. lpp.
79 Niedre O. Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki Pirmā pasaules kara laikā. — R., 1972. — 138. lpp.
80 LVVA, 5626.f., 2.apr., 39.l., 107.lp.
81 Turpat.
82 T. Pumpuriņa personīgais arhīvs.
83 Ziņojums. — 1917. — Nr.61. — 4. (17.) marts — 759. lpp.
84 LVVA, 5626. f., 2. apr., 39. lpp., 107. lp.
85 Краткий обзор.. — С. 66.
86 Краткий обзор.. — С. 66.
87 Краткий обзор.. — С. 65.
88 Краткий обзор.. — С. 66.
89 LVVA, 5626. f., 2. apr., 40. l., 61. lpp.
90 LVVA, 5626. f., 2. apr., 6. l., 230. lpp.
91 Turpat, 233. lpp.
92 Turpat, 274. lpp.
93 Turpat, 325. lpp.
94 Turpat, 52. lpp., 67. lpp.
95 Turpat, 58. lpp., 116.l pp.
96 Turpat, 52. lpp., 67. lpp.
97 Ziņojums. — 1916. — Nr. 23. — 9. (22. jūn.) — 271. lpp.
98 LVVA, 5626. f., 2. apr., 40. l., 62. lp.
99 Turpat, 56. l., 30. lp.

VI nodaļa

- 100 Краткий обзор.. — С. 122.
101 LVVA, 5540. f., 1. apr., 62. A l., 9. lp.
102 Краткий обзор.. — С. 122.
103 LVVA, 5626. f., 2. apr., 39. l., 88.lp.
104 Turpat, 89. lp.
105 Turpat, 41. l., 36. lp.
106 Turpat, 52. l., 46. lp.
107 Turpat, 41. l., 36.—37.lp.
108 Turpat, 793. l., 7. lp.
109 Jaunā Dienas Lapa. — 1916. — Nr.58. — 10. marts.
110 LVVA, 5626. f., 2. apr., 51. l., 23.—26.lp.
111 Turpat, 39. l., 106. lp.
112 Turpat, 102. f., 1. apr., 119. l., 48.—49. lp.
113 Turpat, 5626. f., 2. apr., 793. l, 8. lp.

VII nodaļa

- 114 LVVA, 5626. f., 1. apr., 39. 62.lp.
115 Краткий обзор.. — С. 129.
116 Šilde Ā. Latvijas vēsture. — Daugava, 1976. — 48.—49. lpp.
117 LVVA, 5626. f., 2. apr., 39. l., 62. lp.
118 Turpat, 64. lp.
119 Turpat, 126. lp.
120 Krūza K. Darba drudzī // Karogs. — 1975.— Nr.4. — 124. lpp.
121 Silis J. Zimīgākie vilcieni T. Zeiferta raksturā // Latvju grāmata. — 1925. — Nr.3. — 163. lpp.
122 Ziņojums. — 1916. — Nr.18. — 5. (18.) maijs — 196. lpp.
123 Краткий обзор.. — С. 140.
124 LVVA, 5626. f., 2. apr., 51. l., 33. lp.
125 Turpat, 52. l, 40. lp.
126 Nonācs O. Ziemeļlatvija. — R., 1928. — 10. lpp.
127 Ziņojums. — 1916. — Nr. 25. — 23. jūn. (6. jūl.) — 302. lpp.
128 Pēc 1993. gada 20. martā pierakstītajām cēsinieces Veltas Trumpes atmiņām, P. Zirdziņa vasarnīca "Viktorija" atradās Gaujmalā, Alkšņu ielā 6 (agrāk — Kovārnišu ielā). P. Zirdziņu

- iesaucot Pirmajā pasaules karā, pilnvaru par vasarnīcu noformēja sievas tēvam J. Āboliņam, tirgotājam Hermeistera ielā. Viņš, savukārt, vasarnīcu izīrēja Kurzemes bēgļu bērnu vajadzībām.
- 129 Ziņojums. — 1916. — Nr.46. — 17. (30.) nov.
- 130 CM 14937.
- 131 Ziņojums, 1917. — Nr.59 — 16. febr. (1. marts) — 737. lpp.
- 132 Skolotāju materiālais stavoklis pēc pagastu budžetiem // Latvijas Skola. — 1917. — Nr.2. — 16. jūl. — 26. lpp.
- 133 LCVVA, 1198. f., 1. apr., 4155. l., 3. lp.
- 134 Turpat, 5626. f., 2. apr., 6. l., 113. lpp.
- 135 Ziņojums. — 1916. — Nr.43. — 27. okt. (9. nov.) — 555. lpp.

VIII nodaļa

- 136 Bērziņš V. Latvija. — R., 1987. — 37. lpp.
- 137 Turpmāk — Sazināšanās centrālbirojs.
- 138 Latviešu Bēgļu sazināšanās centrālbirojs Cēsīs pie Baltijas Latviešu Bēgļu apgādāšanas komitejas. — Cēsīs: J. Ozols, 1916.
- 139 LVVA, 5540. f., 1. apr., 62. l., 13. lp.
- 140 Turpat, 5626. f., 2. apr., 30. l., 72. lp.
- 141 Ziņojums. — 1916. — 28. apr. (11. maijs) — 178. lpp.
- 142 Turpat. — 1916. — Nr. 17. — 5. (18.) maijs — 199. lpp.
- 143 Turpat. — 1916. — Nr. 27. — 7. (20.) nov. — 332. lpp.
- 144 Turpat. — 1916. — 13.(26.) nov. — 529. lpp.

IX nodaļa

- 145 LVVA, 5626. f., 2. apr., 30. l., 88. lp.
- 146 Краткий обзор.. — С. 189.
- 147 Turpat.
- 148 Turpat. — 191. lpp.
- 149 LVVA, 5626. f., 2. apr., 30. l., 78. lp.
- 150 Turpat, 74. lp.
- 151 Turpat, 32. l., 123. lp.
- 152 Turpat, 51. l., 24. lp.
- 153 CM 14 804.
- 154 LVVA, 5626. f., 1. apr., 6. l., 230. lp.
- 155 Turpat, 2. apr., 6. l., 231.—232. lp.
- 156 Краткий обзор.. — С. 207.
- 157 Bēgļu kalendārs 1917. gadam. — 1916. — 117. lpp.
- 158 Žēlsirdīgā Māsa. — 1935. — Nr. 1.
- 159 LVVA, 5626. f., 2. apr., 39. l., 101. lp.
- 160 Tagad — 2. slimnieku māja Sarkanā Krusta rehabilitācijas slimnīcā (Valsts rehabilitācijas slimnīcas "Cēsīs" vēsture. — Cēsīs: Labklājības ministrijas Veselības departaments, 1993. — 18. lpp.)
- 161 LVVA, 5626. f., 1. apr., 6. l., 135. lp.
- 162 Turpat, 227. lp.
- 163 Turpat, 226. lp.
- 164 Ziņojums. — 1916. — Nr.17. — 28. apr. (11. maijs) — 179. lpp.
- 165 LVVA, 5626. f., 2. apr., 6. l., 306. lp.
- 166 Turpat, 1. apr., 6. l., 135. lp.
- 167 Turpat, 2. apr., 39. l., 22.—23. lp.
- 168 Turpat, 1. apr., 6. l., 143. lp.
- 169 Turpat, 2.apr., 52. l., 35. lp.
- 170 Ziņojums. — 1916. — Nr. 17. — 28. apr. (11.maijs) — 180. lpp.
- 171 LVVA, 5626. f., 2. apr., 52. l., 29. lp.
- 172 Ziņojums. — 1916. — Nr. 27. — 7. (20.) jūl. — 329. lpp.
- 173 LVVA, 5626. f., 2. apr., 52. l., 43. lp.
- 174 Turpat, 6. l., 234. lp.
- 175 Turpat, 2. l., 318. lp.
- 176 Turpat, 52. l., 50. lp.
- 177 Ziņojums. — 1916. — Nr.17. — 28. apr. (11. maijs).

- 178 Turpat. — 1916. — Nr. 41. — 3. (28.) okt. — 538. lpp.
 179 Turpat. — 1917. — Nr. 55. — 19. janv. (1. febr.) — 710. lpp.
 180 LVVA, 5626. f., 2. apr., 57. l., 12. lp.
 181 Turpat, 1198. f., 1. apr., 4155. l., 37. lp.
 182 Šilde Ā. Sarkanais Krusts latviešu tautas likteņceļos. — Apg. Gauja, 1989. — 11., 12. lpp.
 183 LVVA, 102. f., 1. apr., 119. l., 47., 48. lp.

X nodaļa

- 184 Straupes draudzē mirušo reģistrācijas grāmata. 1914.—1925.g. — CM 14 859.
 185 LVVA, 5626. f., 58. apr., 6. l., 24. lp.
 186 Turpat, 2. apr., 6. l., 342. lp.
 187 Turpat, 57. l., 39. lp.
 188 Bēgļu gaitu piemiņai. — Cēsis, 1936.
 189 Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu piemiņas vietas Cēsu rajonā. — Cēsis: Cēsu muzeju apvienība, 1989. — 32. lpp.

XI nodaļa

- 190 CM 78479.
 191 Ziņojums. — 1917. — Nr. 61. — 4. (17.) marts — 757. lpp.
 192 Turpat. — 1917. — Nr. 65. — 30. marts (12. apr.) — 791. lpp.
 193 LVVA, 5626. f., 2. apr., 57. l., 84. lp.
 194 Turpat, 73. l., 44. lp.
 195 Turpat, 57. l., 84. lp.
 196 Turpat, 72. lp.
 197 Turpat, 12. lp.
 198 Turpat, 23.—24. lp.
 199 Turpat, 74. l., 28. lp.
 200 Turpat, 52. l., 54., 56., 48. lp.
 201 Turpat, 75. l., 8., 10., 11., 12. lp.
 202 Turpat, 73. l., 27. lp.
 203 Turpat, 34. lp.
 204 Turpat, 55. lp.
 205 Turpat, 15. lp.
 206 Turpat, 17. lp.
 207 CM 30486, 2. lpp.
 208 LVVA, 5626. f., 2. apr., 60. l., 14. lp.
 209 Latvijas strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes izpildu komiteja, ievēlēta 1917. gada 29.—30. jūlijā.
 210 LVVA, 5626. f., 2. apr., 216. l., 2. lp.
 211 Turpat, 4. lp.
 212 Iskolata un tā prezidija sēžu protokoli (1917.—1918.). — R., 1973. — 257.lpp.

CĒSIS AREA AND THE REFUGEES OF THE FIRST WORLD WAR

SUMMARY

The article reviews the course of refugees from Kurzeme and Zemgale during the First World War. The material does not claim for a complete investigation of refugees movement, nevertheless, it gives an insight into an unexplored area of the history of Latvia, and Cēsis region in particular. Taking into consideration the regions role in different significant periods of history, the article touches upon the lives of refugees, as well as activities of different organizations for refugees provision exclusively in Cēsis area.

The term refugee movement in international rights appeared during the First World War, when thousands of refugees flew away from countries occupied by Germans. About 760 000 people moved out of Latvia, even exceeding the refugee movement after the Second World War, thus decreasing the population of Latvia catastrophically.

The first refugees — Poles and Lithuanians — came over to Latvia already in autumn 1914. In spring and summer 1915, emigration of refugees from Kurzeme and Zemgale started, and it recommenced after the fall of Riga in August 1917. With the stabilization of the front in the autumn of 1915, Latvia was divided into two parts — subjected to two different powers. Thousands of refugees overflowed the non-occupied part of Latvia, as well, especially Cēsis, Valmiera and Valka regions. That was a very hard time both for the inhabitants of Vidzeme and the people expelled from their homes. About 6 400 people were distributed in different regions of Vidzeme already in August 1915 — 2 023 of them in Cēsis, 1 930 — in Valmiera, and 1 017 — in Valka region. The number of inhabitants in Cēsis region had increased by 8.59%.

The Latvian Aid Committee for Recruits and Their Families and Riga Central Society of Agriculture were the first organizations devoting their efforts to refugees care. In summer 1914, the Aid Committee was established in Cēsis headed by Mr. V. Bērsons, the Mayor of the town.

The article gives a survey of the refugee provision organizations development, their prevalence and fields of activities. The Refugee Provision Committee was founded in January 1916, on the basis of the Refugee Provision Division established in July 1915. It was lead by V. Olavs. The goal of The Committee was to assist the refugees with food, clothes, job, education, accommodation, et al, therefore 103 sub-divisions were set up in villages. In Cēsis region, the Committees were established in Cēsis, Āraiši, Raikums, Liepa, Rauna, Veselava, Vecpiebalga, Skujene, Drusti, and Priekuļi.

Refugees, moving forward to inner Russia, formed the Baltic Latvian Refugee Provision (BLRP) Central Committee established during the refugees congress in Petrograd on 30 August, 1915. This used to be the central organization for refugee provision in the entire Russia, with 252 organizations in Russia itself and about 100 — in Latvia. The All-Russia organizations of liberal nobility and bourgeoisie, Special Soviet of the Ministry of Interior, Tatjana Committee, organizations Dzimtene and Ziemeļpalīdzība, and other organizations participated in the provision of refugees, as well.

In summer 1915, when the huge stream of refugees flooded from Kurzeme and Zemgale, the civil institutions, societies, doctors, educational establishments and other related organizations from Kurzeme and Zemgale located in Cēsis and in the region. The Head Office of the Latvian Agricultural Central Society, as well as the Communications Bureau (Sazināšanās birojs) moved to Cēsis (Priekuļi) in autumn 1915. The Board of the Refugee Provision Division, the Vidzeme Governor, and others also evacuated to Cēsis for a short time.

In order to help the refugees, public catering places were created under the supervision of different social organizations in the non-occupied part of Vidzeme (in January 1916, 18 out of 138 catering places were located in Cēsis area). Nearby the main railway warehouses local food storehouses were formed, including in Cēsis. All-Russia Cities Union warehouse was established there, too.

In the refugees top concentration places, cattle commandeering posts were positioned. In summer 1915, such a post was established in Cēsis, as well, but later on, the Riga Commandeering Commission was located there, which paid out compensations to the refugees for the cattle taken.

In order to help the lost relatives to find each other, as well as to foster the intercommunication of the evacuated institutions, a Communications Bureau was established in Riga, and in July 1915 it moved to Cēsis and developed into the Central Latvian Communications Bureau. According to the Bureaus files, the Latvian Refugee Provision Central Committee in Petrograd published three Address Books. As at 1 July 1916, the Communications Bureaus files in Cēsis comprised already 160 000 addresses.

The article emphasizes the role of refugee organizations in child-care. Children's homes were located in Cēsis, Priekuļi, Liepa, Veselava. Young children were placed in two nurseries (kindergartens), but an old people's home was founded with the support of the Russian Red Cross Vidzeme Department. The School Section was involved in education of children. The first refugee schools in the non-occupied part of Vidzeme opened in Līgatne and Vecpiebalga. Two out of eight Vidzeme schools for refugees (except Riga) were located in Cēsis region. Refugee provision organizations paid significant attention to adult education, as well, organizing various training courses and lectures.

The article focuses also on activities of the Aid Board headed by Dr. A. Butulis. There were 11 refugee hospitals in Cēsis area in January 1916, out of 66 refugee hospitals in the Latvian part of Vidzeme province, Revel, Narva, and Verava. Dr. V. and E. Akermaņi, Eglītis, Zemels and Gailis worked as refugees physicians.

The Cēsis Central Employment Office was involved in providing the refugees with work, trying to provide them with jobs both in the unoccupied part of Latvia and outside it, inviting employers to offer jobs.

A number of refugees were involved in jobs for military needs — trench digging, field construction. Special brigades were formed for this reason. The first brigade, consisting of 700 workers, was organized in Cēsis in autumn 1915, the second — in Līgatne. The Employment Office paid special attention to providing labor force for agriculture. In order to provide the refugees with job, special workshops were set up in Cēsis, Priekuļi, Dzērbene, etc. The products made by dressmakers, shoemakers, blacksmiths, and other craftsmen were used both for the needs of the refugees themselves and the armed forces.

Changes touched upon the operation of the refugee provision organizations after the February Revolution of 1917, especially in summer, when provision for refugees gradually passed over to the refugees themselves.

L. Laicens, a Latvian poet, has expressed his views on this very significant period in Latvia's history: "This time for Latvians in not just refugee time. It is a political time and the only one during the history of Latvia." BLRP Central Committee with its wide network of committees was the very first most serious school of political education for the future establishes of the new country.

VALIJA ŠALGUNOVA

SKATI LĪGATNES PAGASTA PAGĀTNĒ

Priekšvārds

Cēsu vēstures muzejs kopš 1972. gada fondu komplektēšanas nolūkos ik gadus rīko zinātniski kompleksās ekspedīcijas uz vienu no rajona pagastiem. Pirms ekspedīcijas, izstrādājot tās programmu, tiek izpētīta apsekojamā pagasta vēsture. Gatavojoties ekspedīcijai Līgatnes pagastā (1995. g. 5.—17. VI), tika apzināti publicētie materiāli un vēstures avoti par tā vēsturi no viduslaikiem līdz mūsu dienām. Iekļaujoties izpētei atvēlētajā laikā (nepilns gads), rakstā analizēta tagadējā Līgatnes pagasta kā administratīvā iedalījuma vienības (pagasts jeb vaka — muiža — pagasts) attīstība dažādās sociālekonomiskajās formācijās, pieskaroties zemnieku ekonomiskajam stāvoklim atbilstoši katram laikmetam. Pētījums varētu noderēt novadpētniekiem un līgatniešiem, kuri interesējas par savas dzimtas vēsturi.

Ievads

Līgatnes pagasts atrodas Cēsu rajona rietumu daļā, pie robežas ar Rīgas rajonu. Platība 16 056 ha, lauksaimniecībā izmantojamā zeme 5709 ha. (1. att., skat. karti) Pagastā dzīvo 2998 iedzīvotāji (1996. g. 1. janvārī), no tiem — 1442 darba spējīgie, 631 pensionārs, ap 160 pensionāru. Lielākās apdzīvotās vietas — Līgatne (1781 iedzīvotāji), Ratnieki (104 iedzīvotāji), Vildoga (59 iedzīvotāji), Skaļupes (194 iedzīvotāji), Ķempji (119 iedzīvotāji).¹ Līgatnes pagasts robežojas ziemeļos ar Straupes pagastu, dienvidos ar Mores un Nītaures pagastu, austrumos ar Amatas un Drabešu pagastu, rietumos ar Krimuldas un Siguldas pagastu. Pagastu šķērso Rīgas—Pleskavas šoseja (izbūvē Latvijas teritorijā pabeigta 1863. gadā²), Rīgas—Valkas dzelzceļš (izbūvēts 1889. gadā³) ar Līgatnes dzelzceļa staciju (uzcelta 1892. gadā⁴, saspridzināta 1944. gada rudenī). Pagasta teritorija uz ziemeļiem no Rīgas—Pleskavas šosejas līdz Gaujas upei un Sudas purvs iekļauti Gaujas nacionālajā parkā (dibināts 1973. gadā⁵). 19. gs. sākumā pagasta teritorijā izveidojās pirmais papīrražošanas uzņēmums Latvijā — Līgatnes papīrfabrika. Ap to izveidojusies apdzīvota vieta 7 km² lielā platībā ar 1700 iedzīvotājiem, kopš 1993. gada tā ieguvusi pilsētas tiesības⁶.

Līgatnes pagasts ir kādreizējā Rīgas apriņķa Siguldas draudzes teritorija. Tas izveidots, apvienojot kādreizējo Līgatnes, Ķempju, Vildogas un Siguldas pagastu teritorijas vai to daļas. Kolektīvizācijas rezultātā Līgatnes pagastam pievienota daļa no Nītaures pagasta teritorijas. Cēsu rajonam Līgatnes pagasts pievienots 1963. gadā⁷.

Pašreizējās robežās Līgatnes pagasts izveidojies ilgā vēsturiskās attīstības gaitā. To ietekmējušas dažādas sociālekonomiskās formācijas atbilstoši katram laikmetam.

Senākās novada apdzīvotības pēdas saglabājušās arheoloģijas pieminekļos. Agrā feodālisma laika zemnieku dzīvesvietu veids arheoloģiski vēl maz pētīts. 13. gs. rakstītie avoti un kapulauki (pēc analogijas ar izpētītajiem) liecina, ka Līgatnes pagasta iedzīvotāju etniskais sastāvs bija visai raibs — to apdzīvoja latgaļi un lībieši. 13. gs. sākumā vietējo tautību patstāvīgās attīstības gaitu pārtrauca vācu feodāļu iebrukums, kas izmainīja līdz tam te pastāvējušo politisko iekārtu, ekonomisko un garīgo dzīvi. Bijušos valstiskos veidojumus (Jersiku, lībiešu apdzīvoto Satezeli u. c.) iznīcināja, to vietā izveidoja Livoniju, kurā ietilpa Livonijas ordeņa, Rīgas arhibīskapa un citu bīskapu valstiņas. Robeža starp Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapa īpašumiem gāja pa Gaujas upi — ordenim piederēja kreisā krasta, arhibīskapam — labā krasta zemes. Ar vācu agresiju sākās mūra piļu un baznīcu celiecība. Jau 13. gs. pirmajos gadu desmitos uzcēla Siguldas pili un baznīcu. Pilis un pie tām radušās apdzīvotās vietas izveidojās par politiski un ekonomiski ļoti nozīmīgiem Livonijas centriem. Cēsu pils kļuva par Livonijas ordeņa mestru rezidenci (ar pārtraukumiem), bet Siguldas pils bija ordeņa landmaršala — mestra vietnieka un karaspēka pavēlnieka rezidence. Ar muižu saimniecības attīstību un tehnisko progresu radās jauni lauku centri — muižas. Feodālismā Latviju piemeklēja postoši kari — Livonijas karš (1558.—1583.), Polijas—Zviedrijas karš (1600.—1629.), kuros cieta gan pilis, gan zemnieku sētas. Pēc Polijas—Zviedrijas kara Vidzeme un Igaunija kļuva par Zviedrijas aizjūras provinci. Zviedru aristokrātija Vidzemē ieguva lielus zemes īpašumus. Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfas kanclers un palīgs A. Uksenšerna savā īpašumā ieguva apmēram pusi no Vidzemes lauksaimniecībā izmantojamās zemes. Siguldas pilsnovadu ieguva Gabriels Gustavsons Uksenšerns.⁸ 17. gs. beigās Zviedrijas karalis Kārlis XI izsludināja t. s. muižu redukciju un paņēma atpakaļ savā īpašumā apmēram 80% no Vidzemes muižām. Tagadējā Līgatnes pagasta teritorijā redukcija skāra Siguldas — Jaunķempju un Paltmales muižas. Ramas un

Vibrokas muižas palika par kroņa muižām, par kurām bija jāizpērk ķīla. Iepriekšējo īpašnieku rokās palika Nurmīžu muiža (majors fon Bergs).⁹ Arī vēlā feodālisma periodā zemi postīja kari un sērgas, sevišķi 1710. gada Lielais mēris, Ziemeļu karš (1700.—1721.). Pēc Ziemeļu kara Vidzemi iekļāva Krievijas impērijas sastāvā. Cara valdība atcēla muižu redukciju un izdarīja restitūciju — atdeva muižas atpakaļ to bijušajiem valditājiem. 1737. gadā Krievijas cariene Anna Siguldas—Jaunķempju un Paltmales muižas dāvināja feldmaršalam grāfam Lasi.¹⁰ Atjaunojās nopostītās saimniecības, paplašinājās muižu lauki, pastiprinājās zemnieku ekspluatācija, kas pieņēma pašu smagāko formu — dzimtbūtniecisko verdzību. No 18. gs. beigām līdz 1860. gadam iestājās dzimtbūtnieciskās saimniecības sairums un kapitālistisko attiecību veidošanās periods. 19. gs. sākumā zemniekus atbrīvoja no dzimtbūšanas. Vidzemē brīvlaišanu pasludināja 1819. gadā. Zemnieki kļuva personiski brīvi, bet zeme nonāca muižnieku īpašumā. Vidzemē iestājās t. s. kļaušu laiki. 19. gs. sākumā atdzima zemnieku pagastu pašvaldības institūts — sākumā pagasta tiesas, vēlāk vairāku pagasta orgānu sistēmā. Tikai pēc dzimtbūšanas atcelšanas Krievijā 1861. gadā un pēc 1866. gada zemnieku likumiem pašvaldības atbrīvojās no muižu administratīvās kundzības. Atcēla kļaušu nomu un zemnieku pārvietošanās ierobežojumus; muižnieki uzsāka māju pārdošanu zemniekiem privātpašumā.

Ispasules karš Latvijai izvērtās par ļoti grūtu pārbaudījumu. Salīdzinot ar citām tautām, latviešu zaudējumi bija relatīvi lielāki. Daudzi tūkstoši kritušo palika Augustovas mežos, Rīgas apriņķī, Galīcijā u. c. Dažos gadus Latvijas iedzīvotāju skaits samazinājās no

2,5 uz 1,3 milj. cilvēku, t. i., gandrīz uz pusi.¹¹

1917. gada 21. augustā (3. septembrī), kad vācu karaspēks atjaunoja uzbrukumu visā Krievijas 12. armijas frontē un vācu rokās krita Rīga, krievu virspavēlniecība pavēlēja armijai atiet no Ķīšežera—Juglas līnijas uz t. s. Cēsu pozīcijām — Pēterupes grīva—Līgatne—Ogres upe.¹² 1918. gada februārī 12. armija atkāpās neorganizēti, pat haotiski. Pa visiem ceļiem uz ziemeļiem un ziemeļaustrumiem virzījās armijas vezumnieku kolonnas.

1920. gadā veiktā uzskaitē liecina, ka no 499 apsekotajiem Latvijas pagastiem karadarbība aptvērusi 283 jeb 56,74%, ierakumi izvagojuši 272 pagastu teritorijas.¹³ Pilnīgi nopostītas bija 86,7 tūkst. ēku (10,51%), visvairāk Jaunjelgavas, Rīgas, Ilūkstes, Bauskas un Jelgavas apriņķos. Daļēji nopostītas bija 116,1 tūkst. ēku (14,08%).¹⁴ Ceturtdaļa pirmskara aramzemes tika pamesta neapstrādāta, apaugusi krūmiem, vai pat, šaiviņu šķembu izārdīta, kļuvusi lauksaimniecībai nederīga. Sava izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa un attīstītā ceļu tīkla dēļ Līgatnes pagasts smagi cieta no karaspēka darbības.

Pēc Krievijas un Vācijas sabrukuma bija novērsti šķēršļi Latvijas valsts nodibināšanai. 1918. gada 18. novembrī proklamēja Latvijas valsti. Latvijas valsts pirmie pusotra gadi pagāja nepārtrauktās brīvības cīņās (1918.—1920. g.). Latvijas atbrīvotāju interesēs pārveidoja lauku sociālo iekārtu, sadalot muižas un piešķirot zemi par dzimtu tās līdzšinējiem apstrādātājiem u. c., kas vēlējās paši zemi kopt.

Padomju periods, otrā pasaules kara gadi un pēckara notikumi smagi skāra līgatniešu likteņus. 1941.—1949. g. deportēja, arestēja, represēja ap 600 Līgatnes pagasta iedzīvotājus, svešatnē devās 63 ģimenes.¹⁵

Izmantotā literatūra un avoti

Pētījumā par Līgatnes pagasta vēsturi izmantota galvenokārt atbilstošā literatūra un vēstures avoti.

Plašākais izdevums ar ziņām par novada senāko apdzīvotību ir "Latvijas PSR arheoloģija." Konkrēti apraksti par Līgatnes pagastā esošajiem arheoloģijas pieminekļiem, depozītiem, savrupatradumiem un pētījumi par iedzīvotāju etnisko sastāvu un kādreizējo valstisko veidojumu robežām publicēti J. Apala darbā "Arheoloģiskie pieminekļi GNP."

A. Švābes darbā "Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601)" apkopotī Siguldas pilsnovadā 17. gs. sākumā pastāvošie feodālās rentes maksāšanas iecirkņipagasti jeb vakas ar zemnieku sētu nosaukumiem, to lielumu un zemnieku gada nodevu uzskaitījumu.

Zviedru revīziju dokumenti E. Dunsdorfa sakārtojumā "Vidzemes 1638. gada arklū revīzija" sniedz daudzpusīgu informāciju par muižām, to lielumu un zemnieku sētu ekonomisko stāvokli 1638. gadā.

Par muižu iekārtošanu, to lielumu un īpašniekiem līdz pat 19. gs. plašāki izdevumi ir H. Hagemēstera "Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands" un E. Dunsdorfa "Lielvidzemes kartes (17. un 18. gs.)."

Muižu attīstības tendences un zemnieku stāvoklis 18. gs. detalizēti analizēts Dz. Liepiņas darbā "Vidzemes zemnieki un muiža 18. gs. pirmajā pusē".

B. Ābera darbā "Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. I pusē" analizēti 1819. gada Vidzemes zemnieku likumi. Pēc šo likumu izsludināšanas notika dzimtbūšanas atcelšana

Vidzemē un pagasta kā zemnieku pašvaldības institūta atjaunošana.

A. Švābes darbā "Latvijas vēsture 1800.—1914." vispusīgi atspoguļots zemnieku ekonomiskais un sociālais stāvoklis pēc dzimtbūšanas atcelšanas.

A. Rihtera sastādītajā izdevumā "Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Band I. Livland" apkopota plaša informācija par muižām, pagastiem, to īpašumiem 20. gs. sākumā.

Statistiskas un vispārīga rakstura ziņas par katru pagastu un ciemu 1936./37. g. apkopotas Valsts statistiskās pārvaldes izdevumā "Apriņķu un pagastu apraksti."

Uzsākot pagasta vēstures izpēti kā vispusīgs informācijas avots izmantojamas Latviešu konversācijas vārdnīcas.

Darbā izmantotais vēstures avotu materiāls iedalāms četrās lielās grupās:

1) muižu arklū un dvēseļu revīziju akti un kartogrāfiskais materiāls (17.—19. gs.);

2) statistiskie materiāli ar Rīgas apriņķa apdzīvoto vietu sarakstu (1878. g.);

3) Rīgas apriņķa valdes fonds ar pagastu valžu sēžu protokolu norakstiem (1919.—1943. g.), kas glabājas Latvijas valsts vēstures arhīvā;

4) Cēsu un Siguldas zonālo arhīvu dokumenti par pēckara padomju periodu (1944.—1949. g.).

Latvijas valsts vēstures arhīvā kartogrāfiskajā materiālā senākās ir 17. gs. kartes ar Siguldas draudzes Latviešu un Līvu vaku robežām, Siguldas—Jaunķempju un Paltmales muižu zemēm un kādreizējo ciemu teritorijām (7404. fonds).

18. gs. arklū revīziju akti (7348. fonds) sniedz daudzpusīgu informāciju par muižām piederušo zemnieku sētu ekonomisko stāvokli pēc Lielā mēra un Ziemeļu kara postījumiem. Šajos dokumentos ir ziņas par katras zemnieku sētas lielumu, apstrādātām un postā stāvošām platībām, darba spējīgo vīriešu un sieviešu kā arī galvenā darbaspēka — zirgu skaitu katrā sētā.

Dvēseļu revīziju aktos (199. fonds) atrodas 1826. gadā latviešu zemniekiem doto uzvārdu reģistri. Šajos dokumentos rodamas ziņas par pirmajām amatpersonām atjaunotajā zemnieku pašvaldības institūtā — pagastā, ziņas par pagasta apdzīvotām vietām un iedzīvotāju skaitu.

Vidzemes statistiskās komitejas (28. fonds) materiālos ļoti nozīmīgs ir 1878. gada Rīgas apriņķa apdzīvoto vietu saraksts. Tajā fiksēti katra pagasta īpašumi, iedzīvotāji un pagastā ietilpstošās lauku sētas pēc 1866. gada, kad muiža un muižas zemes nomnieki palika ārpus pagasta un veidoja savu pārvaldes iecirkni.

Vidzemes muižu kredītbiedrības (218. fonds) materiālos atrodas katras zemnieku mājas pirkšanas—pārdošanas kontrakts no 1867. līdz 1935. gadam ar norādēm par pērkamās zemes lielumu un cenu, pirmās iemaksas lielumu un mājas izpirkšanas laiku.

Pagasta valdes un tiesas protokoli ir nenovērtējams avots katra pagasta vēstures izpētē. Diemžēl Latvijas valsts vēstures arhīvā šie dokumenti par Paltmales un Ķempju pagastiem nav saglabājušies. Darbā izmantoti Rīgas apriņķa valdes 1919.—1943. gada dokumenti (638. fonds). Šie dokumenti, kas sastāv no Rīgas apriņķa pagastu valžu sēžu protokolu norakstiem, ir sagrupēti pa tēmām: pagastu sapulču un padomju sēžu protokoli, skolu vispārīgās lietas, kooperācijas, labdarības, izglītības, krājaizdevu kases u. c. biedrību lietas, norēķini par izprieču nodokli, par kara zaudējumiem, par pagastu un miestu robežām, tirgotāju un rūpnieku saraksti, nekustamo īpašumu pārdēvēšana, pašvaldību darbinieku algu saraksti u. c. Neraugoties uz tēmu daudzveidību, ir apgrūtināti veikt pagasta valdes darbības vispusīgu analīzi uz šo materiālu pamata. Tādēļ jāizmanto atsevišķi Latvijas valsts departamentu dokumenti.

Latvijas valsts agrārreformas realizācijai katrā pagastā iespējams izsekot izmantojot Iekšlietu Ministrijas Zemes ierīcības departamenta (1679. fonds) materiālus.

Izglītības ministrijas departamenta dokumentos (6637. un 6642. fonds) apkopotas ziņas gan par pagasta skolu iekārtošanu, to celtniecību un remontiem, gan arī par skolotājiem, skolēniem, mazpulku darbību, skautu pulciņiem, ārpusklases nodarbībām, pašdarbības pasākumiem.

Par padomju perioda represijām un deportācijām izmantoti Cēsu un Siguldas zonālo arhīvu Līgatnes pagasta Darbaļaužu Deputātu padomes (468. fonds Cēsīs, 1. un 13. fonds Siguldā) sēžu protokoli un saraksti.

Lielā apjoma dēļ ārpus raksta palikuši šādi vēstures avoti:

1) 1826. gadā katrā sētā dzīvojošo visu zemnieku uzvārdi Paltmales un Jaunķempju pagastos (199. fonds);

2) 1878. gadā reģistrētie Nurmīžu (vēlāk Vildogas) pagasta un tajā ietilpstošo Nurmīžu un Ramas muižu īpašumi un apdzīvotās vietas (28. fonds);

3) izraksti no Cēsu zonālā arhīva Līgatnes pagasta saimniecību grāmatām par pagasta apdzīvotām vietām, iedzīvotājiem un viņu nodarbošanos 1947.—1949. g. un dzīvojamo ēku un saimniecības ēku celšanas gadu (468. fonds). Šo dokumentu trūkums ir tas, ka nav minētas visas apdzīvotās vietas un ziņas par ēkām ir diezgan fragmentāras.

Senākās vēstures liecinieki

Galvenie informācijas avoti par kāda novada senatni ir arheoloģijas pieminekļi, savrupatradumi, depozīti. Tagadējā Līgatnes pagasta teritorijā pie Kalnamaļļu mājām atrastais savrupatradums — akmens laikmeta cirvis ir senākais novada vēstures liecinieks.¹⁶ Uzkalniņkapi pie Zanderu kapsētas, pie Kalnasavēļu un Vecsprinkšļu mājām ir agrā dzelzs laikmeta arheoloģijas pieminekļi.¹⁷ Pēc analoģijas ar izpētītajiem uzkalniņkapiem apbedītie ir baltu cilšu piederīgie, tā sauktie Gaujas zemgaļi.¹⁸ Agrajā dzelzs laikmetā (m. ē. 1.—4. gs.) zemgaļi dzīvoja nevien Lielupes baseina dienviddaļā, bet arī Vidzemes dienvidrietumos. Tā kā vairums šajā laikā Vidzemē dzīvojošo zemgaļu pieminekļu atrodas pie Gaujas, tad šo atzaru arheoloģiskajā literatūrā dēvē par Gaujas zemgaļiem.¹⁹

Līgatnes pilskalns, līdzinie kapulauki Briņķos, pie bijušās Paltmales muižas un uzkalniņkapi pie Vecsprinkšļu mājām ir vēlā dzelzs laikmeta (m. ē. 9.—12. gs.) arheoloģijas pieminekļi.²⁰ Domājams, ka Vecsprinkšļu uzkalniņi pieder lībiešu apbedījumiem.²¹ Vidzemes lībiešu vēlā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulauku lielākā daļa izvietota Gaujas baseinā, bet tie ir maz pētīti. Pēc arheologa J. Apala domām,²² vēlā dzelzs laikmetā Gaujas labais krasts apmēram līdz Jumaras upei ietilpa Imeras latgaļu zemē, bet kreisais krasts — Tālavā. Tālāk Gaujas kreisais krasts līdz Amatas upei, izņemot Cēsis, piederēja Autīnes pilsnovadam. Autīnes pilsnovads, par kuru centru uzskata Priekuļu Sārunkalnu, bija viens no seno latgaļu lielākās feodālās valsts — Jersikas — novadiem. Tam pretī, Gaujas

labajā krastā, starp Jumaras un Braslas upēm atradās Idumejas novads ar centru pie tagadējās Straupes, kuru apdzīvoja idumieši — lībieši kopā ar latgaļiem. GNP dienvidrietumu daļā abpus Gaujas atradās lībiešu novadi: labajā krastā — Toreida un Kubesele ar centriem tagadējā Turaidā un Krimuldā, bet kreisajā krastā — Satezele ar centru Siguldas Libju kalnā. Iespējams, ka Līgatnes pagasta teritorija atradās uz robežas starp kādreizējo latgaļu Jersiku un lībiešu Satezeli.

Līgatnes pagastā pie Incēnu mājām atrodas labi saglabājusies viduslaiku kapsēta, kurā apbedījumi notika saskaņā ar katoļu baznīcas prasībām pēc vācu krustnešu agresijas 13. gs. Kapsēta atrodas “nelielā, stāvā paugurā, kas apaudzis simtgadīgiem kokiem; zālē icaugušas kapu plāksnes un paceļas liels, apdrupis šūnakmens krusts, kura virsmā vienā pusē iekalti seši, bet otrā — četri mazāki krusti.”²³ Rakstītos avotos minēts, ka 1669. gadā te atradusies sv. Ignača baznīciņa, kuru 1841. gadā uzcēla no jauna citā vietā un nosauca par Ķempju baznīcu. 1872. gada 10. maijā (pēc citiem avotiem — 1870. g.) vētras laikā tā galīgi nopostīta, bet tās vietā 1882. gadā uzcelta tagadējā mūra baznīca.²⁴

Kā uzskata arheologs J. Apals,²⁵ Līgatnes pagastā pie Ķempjiem atrasts viens no bagātākajiem un skaistākajiem Latvijas sudrablietu 17. gs. depozītiem. Atrastas “8 saktas, saktu piekariņi, sudraba gredzeni un krelles. Šie priekšmeti ir ļoti sarežģīti un smalki veidoti. Vienai burbuļsaktai aizmugurē iegravēts īpašnieka vārds un gadaskaitlis-ILSE WEWER 1638.”

Livonijas ordeņvalsts administratīvā iedalījuma vienības

13.—14. gs. vācu krustneši pabeidza iekarot tagadējo Latvijas un Igaunijas teritoriju. Vācu feodāļi piespieda vietējos iedzīvotājus pieņemt katoļticību, radikāli izmainīja iekaroto zemju politisko iekārtu, radīja jaunus valstiskos veidojumus, sabiedriski ekonomiskajās attiecībās agro feodālismu nomainīja attīstītais feodālisms. Rīgas bīskaps Alberts un Zobenbrāļu ordenis 1207. gadā sadalīja iekarotās lībiešu zemes, no kurām Gaujas labā krasta teritoriju saņēma bīskaps, bet kreisā — ordenis. Pakļautajās zemēs vācu priesteri, soģi un ordeņa brāļi sāka celt pilis un baznīcas. Tā Siguldā Zobenbrāļu ordenis sāka celt pili 1207. gadā.²⁶ Pilij tika dots nosaukums “Sygwalde.” Uz apkārtnējo novadu šis vārds

pārgāja tikai pēc tam, kad 1212. gada nemiros tika nopostīta Satezeles pils tagadējā Libju kalnā Siguldā.²⁷ Pēc 1224. gada Tālavas sadalīšanas, Gaujas labā krasta zemes līdz pat 16. gs. vidum piederēja Rīgas arhibīskapam, bet kreisā krasta zemes — Livonijas ordenim. Rīgas arhibīskaps un Livonijas ordenis bija divas savstarpēji konkurējošas iekarotāju grupas, kuru attiecības vēlāk kļuva kļūvi naidīgas. Un tā, 1225. gadā Siguldā ieradās Romas pāvesta legāts Modenas Viļums (Vilhelms), lai izšķirtu strīdu starp bīskapu un ordeni, kuri jau bija paspējuši sanaidoties.²⁸ Pāvesta sūtnis nodibināja Siguldas draudzi. (Tās robeža 20. gs. sākumā rietumos gāja pa Desas upi, ziemeļos pa Gauju, austrumos — pa Kumadas

upīti, bet dienvidos robežojās ar Allažu un Nītaures draudzēm.²⁹) Ar sūtņa vizītes laiku saista arī Siguldas baznīcas celtniecību. Baznīca ārpus zobenbrāļu pils mūriem bija domāta ar pils aprūpi saistītajiem amatniekiem un tirgotājiem, kā arī jaunkristītajiem libiešiem. Domājams, ka zemes gabals uz ziemeļiem no baznīcas bija tā vieta, kur pamazām izveidojās Siguldas pilsētiņa, kura pieminēta 15. gs., bet 17. gs. sākumā nopostīta un pirmsmatnējā vietā atjaunota netika.³⁰ Siguldas draudzes baznīca pirmoreiz dokumentos minēta 1483. gadā, 1630. gadā to dēvēja par Sv. Bērtuļa baznīcu. 17. gs. draudzes robežās minēta otra — Sv. Ignača baznīciņa, kuru 1841. gadā uzcēla jaunā vietā un nosauca par Ķempju baznīcu.³¹

Pēc vācu krustnešu iebrukuma Livonijas ordeņvalsti iedalīja komturejās un fogtijās. Vēl pastāvēja īpaši mestra un landmaršala apgabali.³² Siguldas komturejā bija Mālpils pilsties, arī draudze, Nītaure un par draudzēm nosaukti apgabali: Sigulda, Jaunpils (vēlāk Zaube) un Skujene. Sigulda bija landmaršala rezidence.³³ Zemniekiem vācu feodāli saglabāja seno pārvaldes formu — administratīvo iedalījumu vakās jeb pagastos.

Pēc Livonijas kara (1558.—1583.) radās jauns teritoriālais iedalījums — Pārdaugavas hercogiste. To iedalīja 4 apriņķos — Rīgas, Cēsu, Turaidas un Daugavpils. Pēc 1598. gada sīkākā administratīvā vienība Vidzemē bija pilsnovadi jeb stārstijas. Pilsnovadi bija iedalīti muižu novados un pagastos.

Pēc Polijas—Zviedrijas kara (1600.—1629.) Zviedrija ieguva lielāko daļu no Pārdaugavas hercogistes. No 1630. gada tā bija īpaša administratīvi teritoriāla vienība — Rīgas guberņa ar latviešu un igauņu apdzīvotiem apriņķiem. Latvijas teritorijā bija Rīgas un

Cēsu apriņķis. Siguldas pilsnovads ietilpa Rīgas apriņķī. 17. gs. otrajā pusē pilsnovadu vietā ieviesa dalījumu draudzēs.³⁴

Pēc Baltijas pakļaušanas vācu iekarotājiem tur tika radīti feodālie zemes īpašumi, uz kuriem sākumā izveidojās nodevu ievākšanas centri. Jau pirms vācu feodāļu uzkundzēšanās Latvijā pastāvēja zemnieku iedalījums pagstos jeb vakās. Par pagastiem jeb vakām sauca gan feodālo zemes renti, zemes rentes maksāšanas laiku, dzīres feodālās rentes ievākšanas laikā, kā arī dzīrēm izlietos produktus. Pagasta jeb vakas jēdziens saistās arī ar teritoriju. Feodālismā pagasts jeb vaka bija teritoriāli administratīvā iedalījuma vienība. Tas sastāvēja no viena vai vairākiem ciemiem un savrupām sētām. Tā kā vācu feodāļus visvairāk interesēja ienākumi no zemes rentes, pagasts jeb vaka rakstītajos avotos pamazām ieguva dominējošo vietu un ciems nereti nosaukts par pagastu jeb vaku.³⁵ 14. un 15. gs. pieauga vasaļu skaits, kuriem piešķīra ciema novadus ar tur dzīvojošiem zemniekiem. Sākās intensīva zemes izlīdzošana, izveidojās daudz jaunu muižu. Sadalot zemnieku ciemus muižām, tika iznīcināti senie ciemi un to novadi.³⁶ Pamazām izzuda agrākās mielastu nodevas, agrākās pagastu robežas un pašu laucinieku izraudzītie amatu vīri. To vietā ap katru muižu bija saistīts zināms daudzums zemnieku māju, kuru ļaudīm vajadzēja kalpot kungu saimniecībā viņa ieceltu ierēdņu uzraudzībā. Visi kunga valsts ļaudis bija pakļauti muižnieka jurisdikcijai un mājas pārmācībai.³⁷

17. gs. pagasti zaudēja savu administratīvo nozīmi, zemnieku sētas tika uzskatītas par muižas teritorijas sastāvdaļu, tādēļ sīkākā administratīvā iedalījuma vienība (arī vēl 18. gs.) bija muiža.³⁸

Muiža — sīkākā administratīvā iedalījuma vienība 17. un 18. gs.

Muižu iekārtošana Siguldas pilsnovada tagadējā Līgatnes pagasta teritorijā sākās 15. gs. Livonijas ordeņa mestrs Siguldas novadā piešķīra Indriķim Budenbrokam 1415. gadā un Konrādam Budenbrokam 1461. gadā 2 arklus lielu zemes gabalu. (*Arklis — aramzemes platība, ko sauca par viena zirga zemi un kuru varēja apstrādāt ar vienu zirgu, vienu arklus un ecēšām. 17. gs. beigās par arklus sauca tādu zemnieku saimniecību, kas ienesa muižas klaušās un nodevās 60 dālderus [1 dālderis dalījās 90 grašos, 1 grasis- 112 daļās]. Revīzijas arklis — kadastrāla vienība zemnieku aplīkšanai ar klaušām un nodevām,*

kuru noteica atbilstoši zemnieku sētas tīrumu un pļavu platībai, augsnes labumam, darba spējīgo cilvēku un vilcējspēka, kā arī mājlopu daudzumam un citiem saimnieciskiem faktoriem.) 1492. gadā Budenbroki nopirka vēl 2 arklus zemes Mālpils novadā, 1586. gadā pievienoja "Addemoisi" ar 4 arkliem zemes un krogu.³⁹ 1638. gadā muiža ar nosaukumu Vibroka (Sudden jeb Budenbrokshof) ietilpa Mālpils pilsnovadā, tai piederēja 5 arkli zemes, dzirnavas un krogs. Vibrokas muižai Siguldas novadā atradās 2 3/4 arkli zemes Gaujmalā, kādreizējā Atentakas pagasta Ennīt (Ennisch) ciems un Inken mājas. 1638. gadā

apsaimniekotas bija šādas Ennit ciema un Inken zemnieku sētas:⁴⁰

Attacke Matsch — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas;

Wigant Leihe — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Michel Bundseneck — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Harmen Inken — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Jahn Andrejahn — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Sarre Jacks — ar 1/4 arkla zemes, zirga nav, ir 1 govys, darbā iet 3 dienas (kājām);

Lucas Peter — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Inken Mick — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas.

Neapsaimniekotas postā stāvēja 3 sētas: Elpe, Masse Uppe un Jaun Semen, katra 1/4 arklu lielas.

Vibrokas muiža Budenbroku dzimtai piederēja līdz 18. gs. vidum. Arī redukcija to neskāra. No 1758. gada muižas īpašnieks bija Salomons Gersdorfs, no 1818. gada — Eberhards fon Rautenfelds un no 1820. gada — viņa mantinieki. 1837. gadā muiža nonāca barona Volfa rokās.

1561. gadā ordeņmestrs Ketlers piešķīra Siguldas pilsnovadā Nurmižu pagastu Uraderam. Atņemot katram zemniekam daļu zemes, iekārtoja Nurmižu muižu.⁴¹ 1601. gadā Filipam Uraderam piederēja 27 1/2 arkli zemes ar 26 zemnieku sētām,⁴² bet 1638. gadā — tikai 15 sētas:

Hans Redses — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā neiet, jo ir stārstas;

Skadel Tennis (īgaunis) — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas;

Slenge Peter (īgaunis) — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 2 dienas ir panīcis;

Rein Mickel — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas (kājām), ir galīgi panīcis;

Jurring Spainneck (kurzemnieks) — ar 1/8 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā neiet, ir mūrnieks;

Jahn Tupeter — ar 1/2 arkla zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas, ir viens kalps;

Hans Brunswyk — ar 1/2 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, ir viens kalps;

Class Garrehans — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 2 dienas;

Welting Jurring — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 2 dienas, ir viens kalps;

Dieckman Mick — ar 1/2 arkla zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas, ir 2 brāļi;

Hinrich Lussit — ar 1/2 arkla zemes,

2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas, ir viens brālis un kalps;

Sprang Jurring — ar 1/2 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Tutop Peter — ar 1/4 arkla zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 2 dienas;

Wegge Pawel (kurzemnieks) — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys;

Jurring Lew (kurzemnieks) — ar 1/4 arkla zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 2 dienas, ir audžudēls.

Postā stāvēja: Einge — 1/4 arkla zemes, Weste Rein — 1/4, Garre Peter — 1/4, Hincke — 1/2, Bulle — 1/2, Lielciemats ar 6 zemniekiem. Muižas teritorijā atradās divi diķi un divi krogi.⁴³

1682. gadā Nurmižu muiža (Normis-hoff) atradās Gustava fon Berga valdīšanā. 1690. gadā muižai piederēja 9,25 arkli zemes, redukcija to neskāra. Bergu dzimtas rokās tā atradās līdz 1749. gadam. Līdz 1755. gadam nomainījās divi īpašnieki un tad Nurmižu muiža pārgāja Georga fon Duntena rokās un šīs dzimtas mantinieki to pārvaldīja līdz pat 19. gs. beigām. No 1898. gada Nurmižu muiža piederēja baronam Reinhardam Dalvigam.

Ramas muiža ordeņa laikos ar nosaukumu "Tirza" (Tyrsen) piederēja Fitinghofu dzimtai.⁴⁴ 1584. gadā to iegūst Eberhards Koškuls, bet 1590. gadā muižu nopērk Johans Ramms. 1621. gadā Ramas muižu par 160 ungāru guldeņiem J. Ramms ieķīlāja Rīgas birgermeistaram Francim Nīstedam. 1630. gadā muižiņu par 1000 dālderiem un 2205 markām nopērk Heinrihs Meiners.⁴⁵

1638. gadā Ramas muižiņai pieder 3 zemnieki — Abrams Vēvers — ar 1/2 arkla zemes; viņam ir 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas; viņam ir viens brālis un viens kalps; izsēj 2 pūrus rudzu, 2 pūrus miežu un 1 pūru auzas. Nodod (kunga tiesu) — 2 pūrus rudzu, 2 pūrus miežu un 2 pūrus auzu.

Kiauser sētā dzīvo ienācējs no Raunas; viņam pieder ļoti maz zemes, ir 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas.

Kiop Hans ienācis no Kurzemes, jau 8 gadus kā šeit; pieder ļoti mazs zemes gabaliņš, ir galīgi panīcis, darbā iet 3 dienas.

Postā stāv Strunke, kur ir tikai dārza vieta.⁴⁶

Pie Ramas muižas 1601. gadā piederēja 6 zemnieku sētas ar 4 arkliem zemes,⁴⁷ bet 1638. gadā vairs tikai 3 ar 1/2 arklu zemes. 1638. gadā pie muižas jau bija dzimavu diķis, bet dzimavas sabrukušas. Muižai bija savs krogs.⁴⁸

1640. gadā Ramas muižu mantoja Dāvids Rois, bet 1644. gadā citi Meinersa mantinieki viņu apmānīja un par 530 dālderiem muižu pārdeva tiesnesim Joahimam Kipenam. 1682. gadā Ramas muiža piederēja Kārlim

Magnusam Krūzem. 1721.gadā Krievijas valdība atzina Ramas muižu par Krūzes dzimtas īpašumu. 1725. gadā par 900 dālderiem to nopirka Johans Merklijs, 1783.gadā par 6500 Alberta dālderiem — tirgonis Johans Frīdrihs Šrēders.⁴⁹ Vēlāk, 19. gs. muiža gāja no rokas rokā, līdz beidzot 1884. gadā par īpašnieku kļuva R. Dolgois un pārvaldīja Ramas muižu arī 20. gs. sākumā.

Siguldas pilsmuižu iekārtoja 1556. gadā.⁵⁰ Livonijas ordeņa laikā tā atradās landmaršala valdījumā, bet poļu laikos tā bija stārastija un to pārvaldīja stārasts Sklinskis.⁵¹ Paltmales muiža no Siguldas atdalījās par patstāvīgu saimniecisku vienību 1682. gadā,⁵² bet Jaunķempju muiža palika apvienota ar Siguldu vienā muižu kompleksā.⁵³

Iekārtojot muižas, tām piesaistīja ziņāmu daudzumu zemnieku mājas, neievērojot kādreizējo pagastu jeb vaku robežas.

1601. gadā Siguldas pilsmuižai piederēja 56 arkli zemes ar 62 zemnieku sētām, bet 22 1/2 arkli zemes stāvēja postā. Zemnieki piederēja pie 3 vakām — Līvu, Bišofa un Peinena.⁵⁴ Līvu vaka bija 19 1/2 arklu liela ar 24 zemnieku sētām, bet 9 1/2 arkli zemes stāvēja postā. Arī Bišofa vakā apdzīvota bija 19 1/2 arklu liela teritorija, bet postā stāvēja 7 arkli zemes. Bišofa vakā iekārtotas bija 20 zemnieku sētas: Bischof, Sannder, Randell, Grudden, Grissnigk, Symer, Wesunen, Spundell (1/2 arklu liela), Kallnus, Karbe, Behme, Ratnick, Schepell, Kallibenden, Andresen, Syke, Pellin, Bringk, Tause, Jurgke (katra 1 arklu liela).⁵⁵ Peinena (Peinische) vakai piederēja 9 zemnieku sētas ar 9 arkliem zemes: Kallienm, Kallens, Henne, Jacob Leyman, Appuckt, Hintzen, Willum, Blode un Kyre.⁵⁶ Nodevas bija šādas: zemniekiem no katra arkla zemes jāmaksā 7 markas naudā, jādod 1 pods apiņu, 1 pods linu, 10 olas, 1 ass malkas, bet no katras sētas nodevas bija šādas: 1 sieks zirņu, 1 sieks kviešu, 1 sieks linsēklas, 1 aita, 3 vistas un 1 vezums siena.⁵⁷

1638. gada revīzijas materiālos Siguldas pilsmuižas zemnieki skaitās piederīgi 2 vakām — Līvu un Latviešu. (2. att.) Latviešu vakā varam saziņēt 1601. gadā Bišofa un Peinena vakām piederīgās zemnieku sētas:

Jurring Jacob — 1 arkls zemes, 4 zirgi un 4 govys, viņš ir stārasts, ir 20 gadus vecs brālis Michel;

Bemis Tschabbe (kurzemnieks) — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 3 govys, darbā iet ik dienas; ir viens zēns;

Bloding Jahn — 1 arkls zemes, 1 zirgs un 1 govys, darbā iet 3 dienas, ir panīcis;

Sinnap Hans — 1 arkls zemes, 4 zirgi un 4 govys, darbā iet ik dienas;

Sinnap Peter — 1/2 arkla zemes, 1 zirgs un 3 govys, darbā iet 3 dienas;

Kukut Jurring — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 2 govys, darbā iet ik dienas;

Slawek Thomas — 1 arkls zemes, 4 zirgi un 4 govys, ir 2 brāļi un viens kalps, darbā iet ik dienas;

Jacob Kalning — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 2 govys, ir viens brālis un viens vecs iedzīvotājs, darbā iet ik dienas;

Jahn Appock (kurzemnieks) — 1 arkls zemes, 1 zirgs un 1 govys, ir galīgi nabadzīgs un panīcis;

Hans Slawel — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, ir panīcis, darbā iet 3 dienas;

Rutge Clas — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 3 govys, ir puskalps ar zirgu, darbā iet ik dienas;

Hans Kalnen — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet ik dienas;

Hans Kargel — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas;

Tsior Michel — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 3 govys, ir brālis ar savu dēlu, darbā iet ik dienas;

Bisckop Pawel — 1 arkls zemes, 4 zirgi un 2 govys, ir viens kalps, darbā iet ik dienas;

Pigge Jurgen — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, ir viens brālis, darbā iet ik dienas;

Thomas Griwnek — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 4 govys, darbā iet ik dienas;

Peter Pluts — 1 arkls zemes, tikai 1 zirgs, galīgi nekā nav — ne sēj, ne pļauj;

Gruding Jacob — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Jahn Ramden — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 4 govys, ir viens kalps, darbā iet ik dienas;

Sander Jans — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, ir viens kalps, darbā iet ik dienas;

Jets Sckapper — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet ik dienas;

Marting Brinck — 1 arkls zemes, 4 zirgi un 6 govys, ir viens brālis, darbā iet ik dienas;

Pollit Meskaw — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas, ir panīcis;

Michel Terud — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, ir galīgi panīcis;

Lauk Hering — 1 arkls zemes, nav ne zirga, ne govys, ir galīgi panīcis;

Suke Matsch — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 2 govys, ir divi brāļi, darbā iet ik dienas;

Rein Andressen — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 2 govys, ir viens puskalps, darbā iet ik dienas;

Wending Jurris — 1 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, ir viens brālis, darbā iet 3 dienas;

Laur Sunne Muisnek — 1/2 arkls zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Skepel Hans — 1 arkls zemes, 3 zirgi un 5 govys, ir viens kalps, darbā iet ik dienas;

Ratnek Rein — 1 arkls zemes, 1 zirgs un 1 govys;

Dokūmā Eksplikācija.		Lāzaru Vākā.	
1	... ..	2	...
2	...	3	...
3	...	4	...
4	...	5	...
5	...	6	...
6	...	7	...
7	...	8	...
8	...	9	...
9	...	10	...
10	...	11	...
11	...	12	...
12	...	13	...
13	...	14	...
14	...	15	...
15	...	16	...
16	...	17	...
17	...	18	...
18	...	19	...
19	...	20	...
20	...	21	...
21	...	22	...
22	...	23	...
23	...	24	...
24	...	25	...
25	...	26	...
26	...	27	...
27	...	28	...
28	...	29	...
29	...	30	...
30	...	31	...
31	...	32	...
32	...	33	...
33	...	34	...
34	...	35	...
35	...	36	...
36	...	37	...
37	...	38	...
38	...	39	...
39	...	40	...
40	...	41	...
41	...	42	...
42	...	43	...
43	...	44	...
44	...	45	...
45	...	46	...
46	...	47	...
47	...	48	...
48	...	49	...
49	...	50	...
50	...	51	...
51	...	52	...
52	...	53	...
53	...	54	...
54	...	55	...
55	...	56	...
56	...	57	...
57	...	58	...
58	...	59	...
59	...	60	...
60	...	61	...
61	...	62	...
62	...	63	...
63	...	64	...
64	...	65	...
65	...	66	...
66	...	67	...
67	...	68	...
68	...	69	...
69	...	70	...
70	...	71	...
71	...	72	...
72	...	73	...
73	...	74	...
74	...	75	...
75	...	76	...
76	...	77	...
77	...	78	...
78	...	79	...
79	...	80	...
80	...	81	...
81	...	82	...
82	...	83	...
83	...	84	...
84	...	85	...
85	...	86	...
86	...	87	...
87	...	88	...
88	...	89	...
89	...	90	...
90	...	91	...
91	...	92	...
92	...	93	...
93	...	94	...
94	...	95	...
95	...	96	...
96	...	97	...
97	...	98	...
98	...	99	...
99	...	100	...

2. att. Siguldas draudzes Latviešu vakas karte ar eksplikāciju. 1693. g.

Durring Clas (rīdzinieks) — 1 arklis zemes, 2 zirgi un 2 govys, darbā iet 3 dienas;

Skulte Michel — 1 arklis zemes, 2 zirgi un 1 govys, ir 14 g. vecs brālis Hans, darbā iet ik dienas;

Waisol Hans — 1 arklis zemes, 2 zirgi un 4 govys, ir brālis, darbā iet ik dienas;

Skrydel Willem — 1/2 arklis zemes, 2 zirgi un 2 govys;

Marting Slange — 1/2 arklis zemes, 2 zirgi un 1 govys, darbā iet 3 dienas;

Purnav Jurring — 1/2 arklis zemes, 2 zirgi un 2 govys, ir viens brālis, darbā iet 3 dienas.

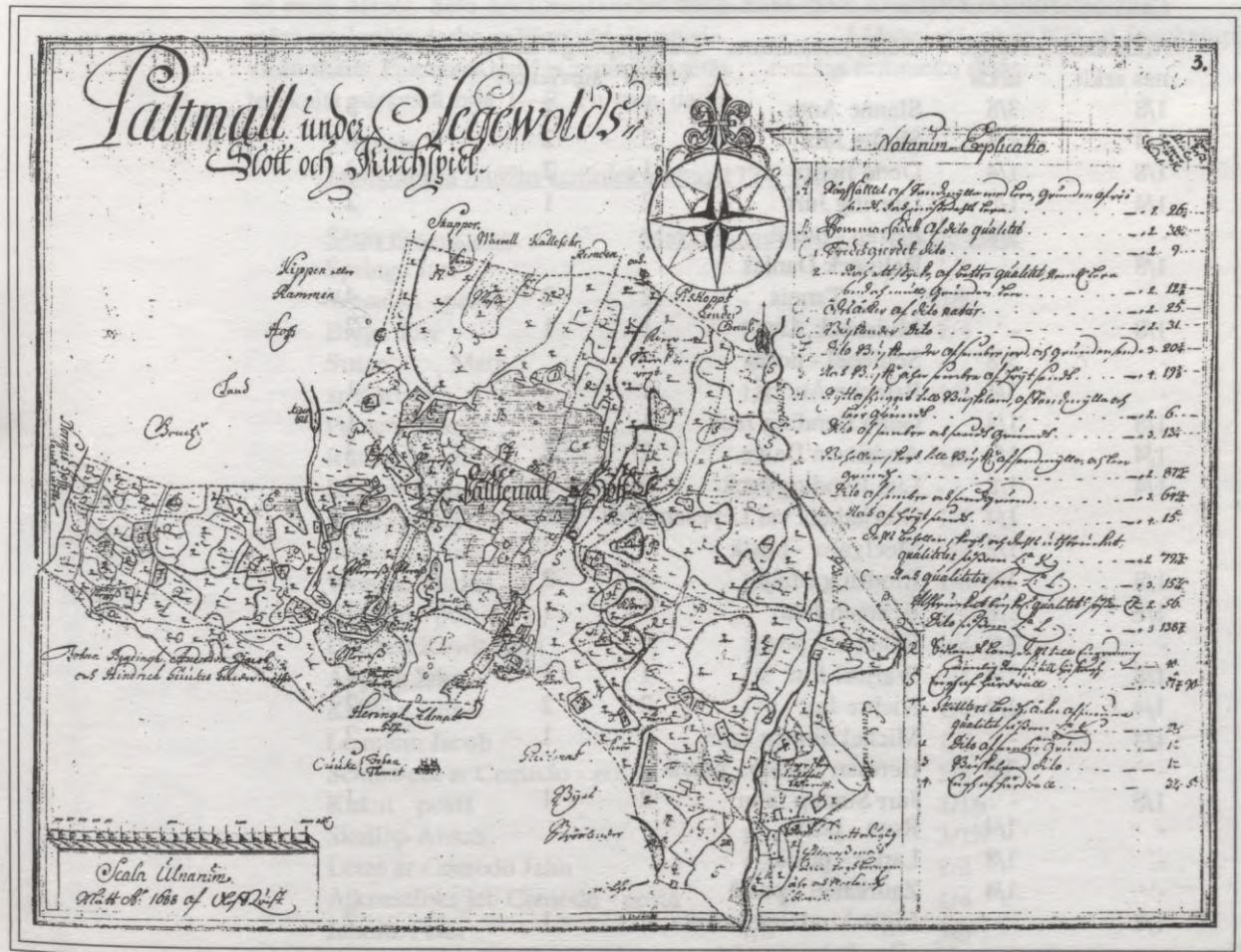
Postā stāv: Kire — 1/2 arklis, Woysules — 1 arklis, Willum — 1 arklis, Letsche — 1 arklis, Rebbe — 1 arklis, Hintzen — 1 arklis, Kewwit — 1/2 arklis, Sussem — 1/2 arklis, Springen — 1/2 arklis, Siaker — 1/2 arklis, Zelpan — 1/2 arklis, Wawel — 1 arklis (korigēts uz 1/2 arklu), Pieck — 1 arklis, Terud — 1/2 arklis, Petern — 1/2 arklis, Dode — 1 arklis, Daudses — 1 arklis, Staiege — 1 arklis, Skarben — 1 arklis, Skibs — 1/2 arklis un vēl viena sēta 1/2 arkla liela.⁵⁸

17. gs. sākumā rakstītajos avotos minēti tikai kādreizējo pagastu jeb vaku nosaukumi. 17. gs. beigās sastādītās kartēs parādīti

Latviešu vakas divi ciemi — Gravan ciems ar 9 zemnieku sētām — Remdan (2 sētas), Schiachar, Gruden, Kaigge, Plutze, Lehlemeise, Grifweneck un Līgatnes krogs un Lācen ciems ar 5 sētām — Kihre, Behmen (2 sētas) un Garritāths (2 sētas).⁵⁹

Iekārtojot muižas, Bišofa vakas zemnieku sētas sadalītas starp 3 muižām — Siguldas muižai Grawan ciems ar iepriekš minētām sētām, Jaunķempju muižai Springe, Wesulan, Bigge, Susse un Karbe, Palmales muižai Behme, Rattnick, Schepel, Galabenden, Andresen, Bringk. Peinena vakas zemnieku sētas sadalītas starp 2 muižām — Paltmales muižai Blode un Kyre un Jaunķempju muižai 7 pārējās sētas.⁶⁰ Paltmales muižai bez jau minētajām Siguldas pilsnovada Bišofa un Peinena vaku zemnieku sētām piederēja vēl Nītaures pilsnovada Putnena vakas 9 zemnieku sētas — Leyan, Loben, Kasekaye, Springell (2 sētas), Labenitz, Siegur, Karkel un Kiggar.⁶¹

Līdz ar to kādreizējie pagasti jeb vakas zaudēja savu administratīvo nozīmi un dominējošā sikākā administratīvā vienība 17. gs. un arī 18. gs. bija muiža. (3. att.) 1625. gadā Zviedrijas karalis Gustavs II Ādolfs piešķīra Siguldas pilsmuižu valsts padomniekam Gabrielam Oksenšernam. Pēc muižu redukcijas

3. att. Paltmales muižas zemju karte ar eksplikāciju. 1693. g.

tā nonāca valsts īpašumā.⁶² 1737. gadā Krievijas ķeizariene Anna Siguldu ar Jaunķempju muižu un Paltmales muižu uzdāvināja senas normāņu dzimtas pēctecim (dzimis 1678. g. Īrijā) feldmaršalam grāfam Lasi (Lasy).⁶³ Viņš bija iestājies Krievijas armijā un kļuvis vairāku ievērojamu Krievijas kara ordeņu kavalieris. No 1730. līdz 1740. gadam viņš bija Vidzemes gubernators, mira 1751. gadā Rīgā. Viņa meita, precējusies ar ģenerālmajoru baronu fon Boii (Boye), saņēma no tēva Paltmales muižu. 1791. gadā viņas dēla atraitne, dzimusi Ģertrūde Dankvarte, pārdeva Paltmali par 32 200 Alberta dālderiem grāfam Georgam fon Braunam (Browne). Braunu dzimta bija grāfam Lasi piederošo Siguldas un Jaunķempju muižu mantinieki līdz 1850. gadam. Šajā gadā Sigulda nonāca grāfa fon der Borha rokās.⁶⁴ Par Jaunķempju muižu ir ziņas, ka 1856. gadā barons Ikskils Gilderbands to pārdeva baronam Sigismundam Volfam par 60 000 rbļ.⁶⁵ Paltmales muiža 19. gs. gāja no rokas rokā — 1829. gadā muižu nopirka Edmunds fon Trompovskis; no 1858. gada tās īpašnieks bija tiesnesis barons Kārlis Georgs Grothuss, kurš 1864. gadā pārceļās uz Cēsīm un ieņēma dažādus amatus Cēsu

apriņķa tiesā. 1866. gadā Paltmales muiža nonāca mācītāja sievas S. Punšeles (dzimusi baronese Vrangele) rokās. Viņa, kā Siguldas draudzes Paltmales muižas dzimtīpašniece, 1867. gadā uzsāka plašu māju pārdošanu zemniekiem dzimtas īpašumā. 1880. gadā Paltmales muižu nopirka Viktors Kibers.⁶⁶

18. gs. I pusē, kad Vidzeme pamazām atžirga no Ziemeļu kara un lielā mēra nodarītā posta, smagās ekonomiska un demogrāfiska rakstura sekas bija jūtamas visās dzīves jomās.

Daudzas zemnieku sētas bija vai nu neapdzīvotas, vai arī karā nodedzinātas, lauki palikuši neapsaimniekoti. Tukšas sētas jeb postažas bija visās Vidzemes draudzēs. Daļa zemnieku bija aizklīduši uz nomaļākām vietām, pat uz Kurzemi, daļa bija aizvesta gūstā uz Iekškrīeviju. Zemnieku sētu skaitam un to saimnieciskajam stāvoklim bija liela nozīme dzimtbūtnieciskajā ekonomikā. Sēta bija saimnieciska vienība. Jo vairāk muižai piederēja zemnieku sētu, jo muižas ekonomiskais potenciāls bija spēcīgāks un tās ienākumi lielāki. Krievijas valdības 18. gs. I pusē organizēto arklu revīziju materiāli sniedz daudzpusīgu informāciju.

1. tabula

Paltmales muižas zemnieku sētas 1724. gadā⁶⁷

Maksāšanas arkli	Tukšie arkli	Sētas nosaukums	Darba spējīgo skaits		Zirgu skaits
			vīrieši	sievietes	
1/8	3/8	Slanne Antz	1	2	3
1/4	1/8	Skulte Jätz	3	2	3
1/8	1/4	Dode Behtz	1	2	3
1/4	1/8	Durring Jurr	2	1	2
-	3/8	Petran - postā			
1/8	-	Rattneck Daniel			
		Tannis	2	2	4
1/8	-	Muisneck Antz	1	1	2
-	3/8	Schiepel - postā			
-	3/4	Brincke Andris	1	1	1
1/8	1/4	Galla Bending Jack	1	1	1
1/4	1/8	Andritzen Dawe	2	2	3
1/4	1/8	Liel Bending Jack	2	2	3
-	1/4	Garriethetz vai Lepesemneek - postā			
-	1/2	Meelgalw - postā			
1/8	1/8	Blodsing Maijk	2	2	2
1/8	1/8	Behmen Jahn	1	1	1
-	3/8	Behmen - postā			
1/8	1/4	Waijsul Jurr	1	1	2
1/4	1/4	Kiehre Jurr	2	2	2
1/4	-	Michel Sinnep Jahn	2	1	2
-	3/8	Herman Sinnep - postā			
1/8	-	Jurr Sinnep Jahn	2	1	1
-	1/4	Rose - postā			
-	1/8	Lapse - postā			
-	1/4	Zaurkakel - postā			
1/8	-	Ligatskrodziniēks Antz	1	1	2
		Ziaule krogusvieta			

Putnens vaka

1/4	1/4	Leijan Abraham	2	3	3
1/4	-	Loben Jahn	1	1	2
1/4	1/8	Kasekaye Mahrtz	1	2	2
3/8	1/8	Springell - Jehkob	3	2	3
-	1/2	Springell - postā			
-	3/4	Labenitz - postā			
1/2	-	Siegur Jahn	2	2	3
1/8	3/8	Karkel Casper	1	1	2
1/2	-	Kiggat Matsch	3	3	4

1724. gadā Paltmales muižai piederēja 36 zemnieku sētas. No tām 11 jeb apmēram 30 % stāvēja postā. 1724. gadā vēl bija maz tādu sētu, kas apstrādāja visu zemes platību. Muižniecība bija spiesta apdzīvotajām sētām ieviest divas arķļu kategorijas — apdzīvotos maksāšanas arķļus un tukšos arķļus. Apdzīvotos arķļos novērtēja zemnieku sētas aramzemju apstrādāto daļu un saimnieka pašreizējo rocību. Tukšos arķļos novērtēja zemi, kas atradās postāžā.⁶⁸ Paltmales muižā visu sētai piederošo zemi apstrādāja tikai 8 saimniecības: 1/2 arķļu lielās Siegur un Kiggat, 1/4 arķļu lielās Loben un Michel Sinnep, 1/8 arķļu lielās Rattneck, Muisneck, Jurr Sinnep un Līgatnes krodzinieks Antz. Liela daļa zemnieku spēja apstrādāt tikai pusi vai trešo daļu no visas zemes. Sētu apsaimniekošanu lielā mērā ietekmēja darba spējīgo vīriešu un sieviešu skaits. Paltmales muižas zemnieku sētās to skaits pārsvarā bija 1—2. Pa trim darba

spējīgiem vīriešiem bija tikai Springell, Kiggat un Skulte sētās. Šāda situācija bija raksturīga visām Rīgas apriņķa zemnieku sētām un tās arī ekonomiski bija vājākas.⁶⁹ Rīgas apriņķa zemnieku sētās saimnieki apstrādāja arī mazākas zemes platības. Arī pušelniecība bija maz izplatīta. Iespējams, ka 1/8 arķļu lielajā Rattneck sētā minētie Daniels un Tannis bija vienīgie pušelnieki. Apdraudēta bija to sētu eksistence, kurās bija viens darba spējīgs vīrietis.⁷⁰ Rīgas apriņķī šādu sētu bija sevišķi daudz. Paltmales muižā tādas bija 11 sētas. Galvenais vilcējspēks zemnieku saimniecībā bija zirgs. To skaits parāda sētas saimes spējas apstrādāt zemi un pildīt klaušas. Četri zirgi turēti 2 sētās — Kiggat un Rattneck, trīs zirgi — 8 sētās, 2 zirgi — 10 sētās, bet pa 1 zirgam bijis 4 sētās.

Līdzīgs stāvoklis bija arī Jaunķempju muižas zemnieku sētās:

2. tabula

Jaunķempju muižas zemnieku sētas 1724. gadā⁷¹

Sētas nosaukums	Maksāšanas arķļi	Tukšie arķļi
Springe Jurr	1/4	1/8
Wesulan - postā	-	3/8
Bigge Jurr	1/8	1/4
Susse Matz ar Karben	1/4	-
	1/8	1/8
Peinena ciems:		
Rutke Ansch	3/8	1/8
Kalnen Jahn	3/8	-
Enne - postā	-	1/4
Schlowel And	1/8	1/4
Wankie Michel	1/8	1/8
Hintzen - postā	-	3/16
Hintzen Kowit Jahn	1/8	1/4
Appoik Jahn	1/8	1/4
Kalling Jahn	1/8	1/4
Leimann Jacob	1/8	1/4
Schloweik ar Comodo - postā	-	5/8
Kukut - postā	-	3/16
Skallop Ansch	1/16	3/16
Letze ar Comodo Jahn	1/4	1/2
Aikmenloks jeb Comodo - postā		1/4
Jahnitz Peter	1/8	3/8

driksētu būt mazāk par simt vīriešu dvēselēm. Pagastu pašvaldība bija pilnīgā atkarībā no muižas policijas. Tikai ar tās atļauju varēja sasaukt pagasta sapulci. Muižas policija apstiprināja visas pagasta amatpersonas; neviens lēmums nestājās spēkā, kamēr to nebija apstiprinājusi muižas policija.

1819. gada Vidzemes zemnieku likums noteica arī kārtību par ieiešanu personas brīvības statusā. Brīvlaišana notika no 1823. līdz 1826. gadam — pirmajos divos gadus brīvību ieguva saimnieki un otrajos divos gados — kalpotāji.⁷⁴ Reizē ar brīvlaišanu notika tā sauktā uzvārdu došana. Pēc likuma katram zemniekam vai ģimenei bija jāizvēlas sev uzvārds, ko atzīmēja revīzijas sarakstā. Lai gan pēc 1819. gada likuma katram bija tiesības izraudzīt sev tīkamu personas vārdu, taču praktiski tāda vai citāda vārda piešķiršana bija atkarīga no muižtura, kas rikojās kā patika un no pagasta rakstveža — kur skrīveri bija mazvācieši vai pārvācoti latvieši, tur deva vācu uzvārdus.⁷⁵ Uzvārdu reģistrācijas laikā Paltmales un Jaunķempju muižas piederēja vienam īpašniekam — grāfam Georgam Braunam (Brovne).⁷⁶ Uzvārdu došanu kāroja Paltmales pagasta tiesa, kurai bija pakļauti Paltmales un Jaunķempju muižu pagasti. Uzvārdi reģistrēti 1826. gadā un to veicis Paltmales pagasta un tiesas rakstvedis Johans Lessings. Pagasta tiesas priekšsēdētājs bija Jānis Lessings. Priekšsēdētājam bija trīs piesēdētāji — Jānis Augstroze, Pēteris Pētersons un Jānis Dolpie.⁷⁷ Piesēdētāju skaitu noteica likums — ja pagasta tiesai pakļauto pagastu iedzīvotāju skaitā ir 500—750 vīrieši, tad ievēlēja trīs piesēdētājus, ja 750—1000, tad jau četrus utt.⁷⁸ Pie uzvārdu došanas dalību ņēma arī pagastu pārstāvji — Paltmales pagasta vecākie Dāvis Lindiņš un Ansis Galiņš, Jaunķempju pagasta vecākie — Jānis Upkalns un Mārtiņš Leikarts un abu pagastu ievēlēti piesēdātāji — Jānis Johansons (vecākais piesēdētājs), Ansis Iknors (otrais piesēdētājs) un Miķelis Vikmests (jaunākais pie-

sēdētājs).⁷⁹ (5. att.) Paltmales pagasta zemnieki par uzvārdiem izvēlējās koku un putnu vārdus — Liepa, Priede, Bērziņš, Ozoliņš, Cīrulis, Balodīts, Vanags, arī augu, dabas un debess spīdekļu nosaukumus — Rudzītis, Siliņš, Krastiņš, Purgailis, Zvaigzne, Saulīte. Vairākiem zemniekiem reģistrēti vāciski uzvārdi — Andermans, Brahmans, Brinkmans, Altenbrauns, Pētersons, Jakobsons, Millers kā arī tādi neparasti uzvārdi kā Benks, Iknors, Plavors, Bulte. 1826. gadā Paltmales pagastā reģistrēti 292 vīrieši un 349 sievietes 38 zemnieku sētās. Uzvārdu reģistrācijas dokumenti sniedz arī pirmo informāciju par jaunās administratīvās iedalījuma vienības — pagasta lielumu, mājām un to saimniekiem:

1. Melngalvi (Melngalve) — Puriņš Jēkabs Mārtiņa d., 25 g., sieva Trīne, 24 g., meita Līze, 3 g.;

2. Vec-Biemi (Vec Behm) — Siliņš Juris Jāņa d., 47 g., sieva Dārte, 41 g., meita Ieva, 15 g., 4 dēli;

3. Jaun-Biemi (Jaun Behm) — Bērziņš Juris Jāņa d., 35 g., sieva Anna, 31 g., dēls Mārtiņš, 6 g., meita Trīne, 16,5 g.;

4. Blodziņi (Blodsiņ) — Kalniņš Andrejs Anša d., 25 g., sieva Līze, 24 g.;

5. Vaisuļi (Vaysul) — Godīgs Jānis Mārtiņa d., 36 g., sieva Līze, 45 g., dēls Pēteris, 11 g., meitas Liene, 7 g., Anna, 4 g., Trīne, 1/2 g.;

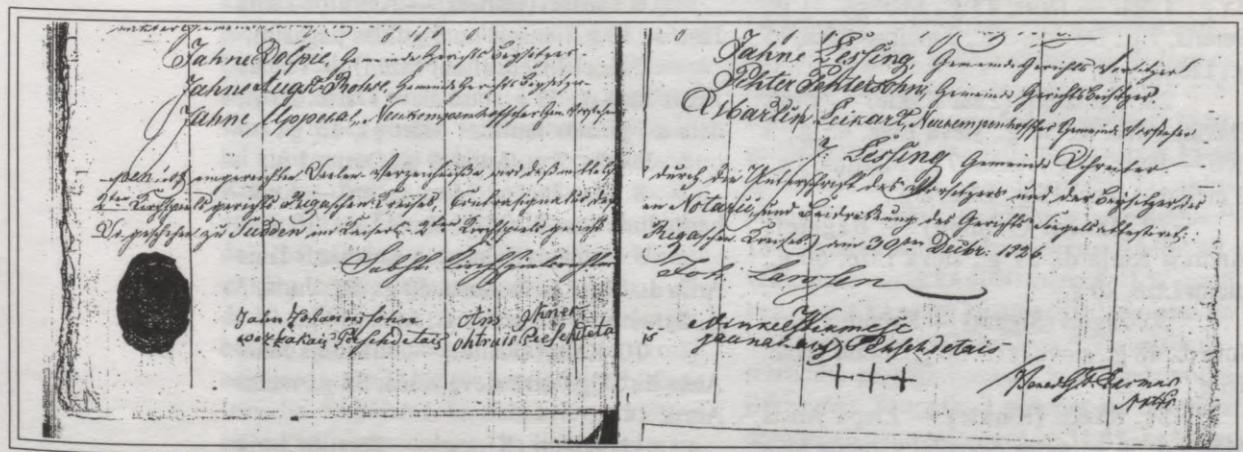
6. Ķīri (Kiere) — Kallešs Jānis Mārtiņa d., 57 g., sieva Grieta, 50 g.;

7. Lejas-Sinapes (Leies Sinep) — Dauguls Dāvids, 35 g., sieva Anna, 35 g., dēli Jānis, 13 g., Ansis, 2 g., meitas Dārte, 14 g., Līze, 10,5 g., Anna, 7 g.;

8. Kalna-Sinapes (Kalne Sinep) — Iknors Stepe Jāņa d., 32 g., sieva Līze, 26 g., 3 dēli;

9. Vec-Sinapes (Vec Sinep) — Mūrnieks Ansis Anša d., 31 g., sieva Līne, 27 g.;

10. Andricēni (Andritzahn) — Andermans Mārtiņš Marča d., 39 g., sieva Līze, 35 g., dēli Ansis, 17 g., Kārlis, 19 g., 3 meitas;

5. att. Paltmales pagasta tiesas un Jaunķempju pagasta amatpersonas. 1826. g.

11. Lapsas (Lapse) — Lessiņš Jānis Mārtiņa d., 31 g., sieva Līze, 29 g., meita Ieva, 4 g., dēls Jānis;

12. Liel-Bendiņi (Lehl Bendiņ) — Saulīts Mārtiņš Stepes d., 32 g.;

13. Gala-Bendiņi (Gallin Bendiņ) — Galiņš Ansis Anša d., 36 g., sieva Līze, 30 g., dēls Mārtiņš, 14 g., meita Trīne, 9 g.;

14. Muižnieki (Muischnek) — Līdeks Dāvis Jāņa d., 53 g., sieva Trīne 55 g.;

15. Briņķi (Brinke) — Krūmiņš Kārlis Jura d., 56 g., sieva Maža, 60 g.;

16. Ratnieki (Rattneek) — Ezerroze Miķelis Anša d., 74 g., sieva Liene, 40 g.;

17. Šķēpeles (Schepel) — Ozoliņš Mārcis Anša d., 46 g., sieva Trīne, 50 g., dēli Dāvids, 20 g., Ansis, 13 g.;

18. Pēterēni (Pehtran) — Krastiņš Jānis Ādama d., 35 g., sieva Liene, 34 g., 2 meitas — Anna, 13 g., Trīne, 11 g.;

19. Durņas (Duhriņ) — Tiltiņš Ansis Pētera d., 51 g., sieva Liene, 50 g., 3 dēli- Dāvids, 20 g., Ansis, 14 g., Miķelis, 8 g.;

20. Dodes (Dohde) — Purgailis Ansis Jāņa d., 59 g., sieva Grieta, 50 g., meita Līze, 15 g.;

21. Skultes (Skulte) — Brinkmans Miķelis Dāvida d., 27 g., sieva Grieta, 24 g., dēls Mārcis, 3 g.;

22. Slaņņi (Slanne) — Ikners Ansis Jāņa d., 45 g., sieva Līze, 40 g., 4 meitas — Trīne, 13 g., Līze, 8 g., Ieva, 6 g., Liene, 3 g.;

23. Lejēni (Leijen) — Saulīts Ansis Jēkaba d., 56 g., sieva Ieva, 59 g., 2 meitas — Līze, 17 g., Ieva, 8 g.;

24. Lobēni (Lohben) — Pētersons Pēteris Mārtiņa d., 24 g., sieva Anna, 24 g., meita Līze 1/2 g.;

25. Kazkājas (Kasskage) — Saulīts Jānis Anša d., 27 g.;

26. Vec-Sprinkšļi (Vezz Sprinsle) — Millers Andrejs Jura d., 50 g., sieva Ilze, 50 g., dēls Mārtiņš, 17 g.;

27. Jaun-Sprinkšļi (Jaun Sprinsle) — Leitmans Pēteris Jāņa d., 46 g., sieva Grieta, 35 g., 3 dēli — Jānis, 13 g., Mārtiņš, 11 g., Pēteris, 7 g., Dāvids, 3 g., 2 meitas- Līze, 15 g., Liene, 9 g.;

28. Caurkakļi (Zaur Kakle) — Upīts Dāvids Anša d., 54 g., sieva Līze, 45 g., 3 dēli — Jānis, 17 g., Ansis, 7 g., Mārtiņš, 3 g., 2 meitas- Liene, 15 g., Līze, 8 g.;

29. Jānēni (Jahnen) — Bagaters Andrejs Kārļa d., 57 g., sieva Līze, 60 g., meita Līze, 20 g.;

30. Žīguri (Siggur) — Krūmiņš Juris Jura d., 48 g., sieva Ieva, 50 g., meita Trīne, 16 g.;

31. Kārkli (Karkle) — Liepa Ansis Mārča d., 54 g., sieva Anna, 50 g., meita Ieva 12 g.;

32. Ķigari (Kiggar) — Augstroze Ansis Kārļa d., 41 g., sieva Anna, 45 g., dēls Jānis, 18 g., 4 meitas — Dārte, 20 g., Liene, 18 g., Ieva, 16 g., Marija, 8 g.;

33. Roze (Rohse) — Augstroze Jānis Kārļa d., 43 g., sieva Līze, 35 g., meita Anna, 2 g., 2 dēli — Kārlis, 12 g., Mārtiņš, 16 g.;

34. Liepēni (Leepen) — Lindiņš Dāvids Jāņa d., 41 g., sieva Babe, 40 g., dēls Jānis, 17 g., 2 meitas — Liene, 7 g., Grieta, 5 g.;

35. Līgatnes krogs — Ikners Mārcis Kārļa d., 32 g., sieva Līze, 30 g., dēls Jānis, 1/2 g., 2 meitas — Anna, 2 g., Ieva, 4 g.;

36. Caunes krogs (Zaune) — Caule Jānis Mārtiņa d., 44 g., otrā sieva Līze 26 g., 2 dēli — Jānis 17 g., Ansis, 1/2 g., 2 meitas — Līze, 9 g., Trīne, 4 g.;

37. Sili (Sille-Semm) — Ivans Jānis Klāva d., 53 g., sieva Grieta, 50 g., meita Dārte, 18 g.;

38. Dzirnavaš — dzirnavnīeks Advičs Mārtiņš Ādama d., 24 g.

Jaunķempju pagastā 1826. gadā reģistrētas 25 mājas, 547 iedzīvotāji, no tiem 195 vīrieši un 352 sievietes, un sekojošas saimnieku ģimenes:⁸⁰

1. Akmeņlauži (Ackmenlause) — Kumode Jānis Pētera d., 36 g., sieva Marija, 35 g., dēls Ansis, 14 g., 2 meitas — Anna, 16 g., Līze, 12 g.;

2. Apogi (Appog) — Kalniņš Jānis Daniela d., 43 g., (ienācis no Siguldas pagasta), sieva Trīne, 39 g., 3 meitas — Marija, 19 g., Anna, 15 g., Maija, 7 g.;

3. Bigas (Bigga) — Rozenpelts Juris Anša d., 57 g., sieva Trīne, 50 g., dēls Juris, 6 g., 3 meitas — Trīne, 20 g., Ieva, 16 g., Anna, 10,5 g.;

4. Sauleskalns (Sauls Kaln) — Indriņš Jānis Kārļa d., 48 g., sieva Ieva, 44 g., 2 dēli — Jānis, 9 g., Ansis, 5 g., 4 meitas- Trīne, 20 g., Grieta, 15 g., Anna, 11 g. un Liene 1/2 g.;

5. Ennes (Enne) — Vanke Jānis Mārtiņa d., 26 g., sieva Anna, 24 g., dēls Ansis, 1,5 g., meita Ieva, 6 g.;

6. Garteči (Gartetz) — Amoliņš Toms Jāņa d., 30 g. (ienācis no Siguldas pagasta);

7. Liel-Incēni (Lehl Inzen) — Tomas Ansis Jāņa d., 51 g., otrā sieva Dārte, 26 g., dēls no pirmās laulības Mārtiņš, 13 g., no otrās- Jēkabs, 7 g., Anna, 9 g., Dārte, 1 g.;

8. Maz-Incēni (Mass Inzen) — Leikhards Juris Jura d., 25 g., sieva Līze, 18 g.;

9. Kalnēni (Kalnen) — Leikhards Jānis Anša d., 57 g., sieva Anna, 50 g., dēls Juris, 7 g., 2 meitas — Trīne, 23 g., Anna, 14 g.;

10. Kaliņi (Kalliņ) — Strazdiņš Jānis Anša d., 57 g., otrā sieva Kača, 32 g., meita Anna, 14 g.;

11. Ķikuti (Kickut) — Tērauds Juris Jāņa d., 39 g., otrā sieva Trīne, 32 g., dēls

Mārtiņš, 3 g., 2 meitas no pirmās laulības — Anna, 14 g., Liene, 7 g., no otrās laulības — Ieva, 4 g., Trīne 1 g.;

12. Karbe (Kaarbe) — Indiņš Ansis Mārtiņa d., 54 g., sieva Baba, 45 g., dēls Juris, 5 g., meita Anna, 8 g.;

13. Leimaņi (Leijmann) — Tērauds Jēkabs Anša d., 27 g.;

14. Jaun-Leči (Jaun Lezze) — Dolpijs Jānis Dāvida d., 48 g., sieva Līze, 42 g., 3 dēli — Ansis, 22 g., Mārcis, 19 g., Jānis, 16,5 g.;

15. Vec-Leči (Vezz Lezze) — Deimots Dāvids Anša d., 46 g., sieva Marija, 42 g., 3 dēli — Mārtiņš, 19 g., Jānis, 14 g., Ansis, 3 g., 3 meitas — Anna, 12 g., Ieva, 8 g., Liene, 6 g.;

16. Ruki (Rutka) — Kumode Ansis Anša d., 55 g., sieva Dārte, 50 g., meita Trīne, 15 g.;

17. Sprīņģi (Springe) — Liepa Ansis Jura d., 21 g., sieva Ieva, 20 g., meita Liene, 1,5 g.;

18. Slavēji (Slawehl) — Millians Jānis Jura d., 59 g., sieva Baba, 50 g., meita Liene, 13 g.;

19. Slavēkas (Slawek) — Leikhards Mārtiņš Pētera d., 32 g., sieva Babe, 30 g., meita Līze, 4 g.;

20. Skaļupes (Sckalup) — Hoeners Indriķis Kārļa d., 34 g., sieva Marija, 30 g., 2 dēli — Ansis, 11 g., Jēkabs, 6 g., 2 meitas — Līze, 9 g., Anna, 3 g.;

21. Zuži (Sussie) — Upmāls Jānis Anša d., 37 g., sieva Anna, 35 g., dēls Mārtiņš, 7 g., 4 meitas — Dārte, 12 g., Ieva, 9 g., Līze, 5 g., Anna, 1 g.;

22. Viesulēni (Wehsulen) — Āboliņš Dāvids Anša d., 31 g., sieva Anna, 23 g., 2 dēli — Jānis, 7 g., Mārtiņš, 2 g.;

23. Vankas (Wancke) — Veidmans Juris Mārtiņa d., 29 g., sieva Sape, 33 g., 3 dēli — Ansis, 7 g., Mārtiņš, 5 g., Juris, 1 g.;

24. Jaunzemi (Jaunsemm) — Zvirgzdīts Jānis Kārļa d., 36 g., sieva Maža, 31 g., 3 dēli — Juris, 10 g., Jānis, 6 g., Ansis, 4 g. un 2 meitas — Līze, 9 g., Liene, 2 g.;

25. Baltiņi (Balten) — dzīvo Ozola Līze, 15 g. veca, 1820.g. miris Mārtiņš Jāņa d. 51 g. vecumā.

Bez minētajiem uzvārdiem, Jaunķempju pagasta zemnieki ieguva arī tādus kā Ozols, Vitoliņš, Zariņš, Lapiņš, Kaņeps, Akots, Amoliņš, Zirnīts, Ziraks, Švalbe, Mikkilps, Kēse, Ēķīts, Berkmans, Vikmans u. c.

Pāreja pareizticībā

Ja Vidzemes zemnieku brīvlaišana notika no 1823. līdz 1826. gadam (pirmajos divos gados brīvību ieguva saimnieki, nākošajos divos gados — kalpotāji), tad pārvietošanās brīvībai pastāvēja ierobežojumi. Pēc brīvlaišanas pirmos trīs gadus zemnieki varēja pārvietoties savas draudzes robežās, nākošos trīs gadus — savā tiesas iecirknī.⁸¹ 1832. gadā zemnieki ieguva kustības brīvību guberņas robežās. Zemnieki ar šādu kustības ierobežošanu nevarēja samierināties. Viņi domāja, ka ierobežojumu varēja grozīt ķeizars ar savu pavēli un ticēja, ka tāda arī dota, bet tiek slēpta.⁸² Smagie klaušu līgumi, neražas gadi un bads, kas sākās 1841. gada pavasarī, novirzīja zemniekus uz domām pārcelties uz Krieviju, kur ķeizars dalot "tukšo zemi." 1841. gada maijā sākās tā sauktā siltās zemes kustība, kad Rīgā sāka ierasties pirmie "siltās zemes" tīkotāji, lai guberņas valdē reģistrētos izceļošanai uz Krievijas dienvidiem. Šī kustība kā sociāla epidēmija izpletās pa visu Vidzemes latviešu daļu, pārgāja igauņu robežu un jūlijā vidū Rīgā sāka ierasties igauņu ļaudis. Guberņas valde 10. jūlijā izdeva rīkojumu sodīt izceļot gribetājus. No šī momenta siltās zemes tīkotāji negāja vis uz pili, bet pie pareizticīgo bīskapa Irinarha. Iespējams, ka daži krievu priesteri arī iestāstīja zemniekiem, ka varēs izceļot tie, kas pāries "ķeizara ticībā."⁸³

Atgriezušies dzimtajā pagastā, sodītie Rīgas braucēji atteicās iet muižas klaušās. Viņiem piedrojam citi to pašu pagastu ļaudis. Izcēlās plaši zemnieku nemieri. Muižniecība par galveno nemieru cēloni apzīmēja pareizticīgo priesteru aģitāciju. 1845. gadā izcēlās liela neraža, bet nākošajā gadā sākās bads. Tikai tagad Krievijas valdība izsniedza trūkumcietējiem lielu naudas aizdevumu, rudzus, auzas un miltus. Šī palīdzība bija pateicīga viela aģitācijai par labu valdībai un pareizticīgai baznīcai. 21. augustā visās muižās izsludināja apkārtrakstu, kas noteica procedūru pāriešanai pareizticībā. Izplatījās baumas, ka tos, kas ierakstīsies krievu ticībā, vēlāk atbrīvos no klaušām, galvas naudas u.tml. Jau 1845. gada pēdējā ceturksnī Vidzemes luterāņu baznīca bija zaudējusi 14084 dvēseles (9520 igauņu un 4564 latviešus).⁸⁴ 1846. gadā iekārtoja 18 pareizticīgo draudzes, katrā ap tūkstoš locekļu, sinode izdalīja līdzekļus pirmo 25 pareizticīgo baznīcu celtniecībai.⁸⁵ 1847. gadā pareizticību pieņēma 54582 cilvēki, tātad vairāk kā 4000 mēnesī. 1852. gadā konversija kā masu kustība bija beigusies un Vidzemē jau bija 87 draudzes.⁸⁶ Visvairāk pareizticībā pārgāja latviešu lauku iedzīvotāji Bērzaunes, Jaunpils, Lazdonas un Nītaures draudzē (Nītaures draudzē — 51,6% no lauku iedzīvotājiem).⁸⁷

Konversijas kustība skāra arī Paltmales un Jaunķempju pagastus. 1870. gadā Paltmales pagastā dzīvoja 143 pareizticīgo draudzes locekļu (t. sk. 60 vīrieši un 83 sievietes): Andricēnos (2 mājās) — 2 vīr. un 5 siev., Biemos — 2 vīr. un 2 siev., Bendiņos — 1 vīr. un 2 siev., Blodziņos — 3 vīr. un 2 siev., Briņķos — 1 vīr. un 2 siev., Žiguros — 2 vīr. un 2 siev., Ķigaros (2 mājās) — 3 vīr. un 2 siev., Lapsās — 2 vīr. un 2 siev., Liepiņās — 2 vīr. un 2 siev., Lejēnos — 3 vīr. un 3 siev., Melngalvjos (2 mājās) — 2 vīr. un 2 siev., Rozēs (2 mājās) — 2 vīr. un 4 siev., Sinepēs — 3 vīr. un 4 siev., Šķēpelēs — 2 vīr. un 2 siev., Slaņos — 2 vīr. un 4 siev., Sprinkšļos (2 mājās) — 8 vīr. un 4 siev., Līgatnē (6 mājās) — 12 vīr. un 28 siev., Paltmales muižā (2 dzīvojamās ēkās) — 6 vīr.

un 6 siev. Paltmales pagasta pareizticīgie skaitījās piederīgi Nītaures pareizticīgo draudzei, kas bija iekārtota 1845. gadā. 1849. gadā uzcēla koka baznīciņu. Pareizticīgo draudzei piederēja 1216 kvadrātasis zemes un kapsētai zeme 800 kvadrātasis. 1869. gadā ticīgie kapsētai nopirka vēl 1 desetīnu zemes. Draudzi apkalpoja mācītājs Nikolajs Nevdočus, bet psalmotāja vietu no 1861. gada izpildīja Pēteris Miezīts — Kokenhūzena pareizticīgo skolas absolvents. Jaunākā psalmotāja vietu no 1861. gada pildīja Ādams Dumpis. Nītaurē darbojās pareizticīgo skola, kurā 1870. gadā mācījās 22 pareizticīgie un 2 luterticīgie skolēni.⁸⁸ Jaunu skolas ēku uzcēla 1877. gadā. Tā bija akmens mūra ēka, kurai 1907. gadā veica kapitālo remontu. 1912. gadā pie skolas

6. Slaņu lūgšanas nams, 1926. g. CM 87395

7. Ziemassvētki Slaņu lūgšanas namā. Centrā sacītājs Jānis Pelkaus, 1920. gadi. CM 87396

uzcēla arī saimniecības ēkas — kūti un klēti.⁸⁹ Nītaures pareizticīgo draudzē darbojās 5 pa-līgskolas, no kurām viena atradās Paltmales pagasta Briņķos. 1870. gadā šīs skolas uzturēšanai valsts izlietoja 25 sudraba rbļ. gadā.⁹⁰

Jaunķempju pagastā pie pareizticīgo draudzes 1870. gadā skaitījās 29 iedzīvotāji, t. sk. 12 vīrieši un 17 sievietes, kas dzīvoja Slavēļos — 1 vīr. un 1 siev., Ennēs — 2 vīr. un 2 siev., Viķos — 1 vīr. un 2 siev., Baltiņos — 6 vīr. un 11 siev. un Incēnos — 2 vīr. un 1 siev. Ķempenieši bija piederīgi Intu pareizticīgo draudzei, kas bija iekārtota 1857. gadā. Šai draudzei baznīca nav uzcelta; dievkalpojumi tiek noturēti Lubert-Rencēnu muižai piederošā zemnieku sētā. Tur atrodas arī pareizticīgo skola. Intu pareizticīgo draudzes mācītājs 1870. gadā bija Dmitrijs Lobenskis, kurš 1859. gadā beidza Rīgas garīgā semināra kursus un no 1860. gada 11. augusta kalpoja Intu draudzē.⁹¹

Pāreja pareizticībā dažādos Latvijas novados notika ļoti atšķirīgi. Niecīgos apmēros šī kustība skāra tos novadus, kur darbojās brāļu draudzes⁹².

1819. gadā brāļu draudžu darbība aizsākās arī Paltmales pagastā. 1826. gadā Slaņos uzcēla brāļu draudzes saiešanas namu. Tas bija vienīgais visā Siguldas draudzē.⁹³ Latviešu zemnieki cītīgi apmeklēja saiešanas namus jeb kambarus, jo draudzes vadītāji bija no pašu vidus izvirzīti rokpeļņi. Viņi mācēja rosināt zemnieku uz pašdarbību, modināja pašapziņu, veicināja zemnieku garīgo un politisko attīstību. Brāļu draudžu kustība satricināja ev. luterisko baznīcu, pārņēma pat tās funkcijas — sāka kristīt, laulāt, izdalīt sakramentu. 1861. gadā šai kustībai bija jāpakļaujas konsistorijas prasībām. 19. gs. beigās saiešanas varēja notikt, slēpjoties aiz baptistu vārda. Pēc Latvijas valsts nodibināšanās, brāļu draudzes izveidojās par Latvijas ev. brāļu draudžu savienību.⁹⁴ 1926. gadā ļoti plaši atzīmēja Slaņos saiešanas nama 100 gadu pastāvēšanas jubileju. (6. att.) Draudzes vadītājs bija Dodu māju saimnieks Jānis Pelkaus. (7. att.) Vēlāk, 20.—40. gados dievkalpojumus vadīja mācītāji Nesaule no Nītaures un Bimbaums no Siguldas.

Māju iepirkšana dzimtas īpašumā

Pēc Vidzemes zemnieku brīvlaišanas, visa zemnieku zeme tagad piederēja muižniekam viņa pilnīgā īpašumā. Par tās lietošanu abas puses slēdza rakstisku vai mutisku līgumu. Zemnieku pienākumus pret muižu vairs nenoteica pēc vaku grāmatām, bet brīvi vienojoties (muižniekam par labu). Parasti rakstveida līgumu vietā izlīdzējās ar mutvārdu norunu un muižas diktētiem noteikumiem, kurus fiksēja uz koka dokumentiem — tā sauktām birkām. Tie bija četrkantaini koka galdiņi, kur uz katras plāksnes ar romiešu cipariem iegriezta attiecīgās mājas kļaušu un nodevu veidu

un daudzumu; vienu birkas eksemplāru saņēma saimnieks, otru paturēja muiža. Parastais nomas veids, tāpat kā dzimtbūšanas laikos, 19. gs. I pusē bija kļaušu noma. Galīgi kļaušas tika izbeigtas ar likumu 1868. gada Jurgos (Vidzemē). Šajos piecdesmit gadu kļaušu laikos likums gan neaizliedza zemniekiem iegūt zemi īpašumā, bet līdz sešdesmito gadu reformām ne lielgruntnieki to pārdeva, ne zemniekiem bija naudas tās pirkšanai.⁹⁵

Māju iepirkšana dzimtas īpašumā Paltmales pagastā sākās 1863. gadā, Jaunķempju pagastā — 1861. gadā.

Māju iepirkšana Paltmales muižā ⁹⁶

* 19. gs. 80 dālderu saimniecība skaitījās pilns revīzijas arkls. 1 kadastra dālderis skaitīja ap 3,2 ha zemnieka mājas kopareāla vai ap 1,8 ha derīgas zemes. Teorētiski 1 zemes dāldera platība var svārstīties starp 0,5 un 8 ha.

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ.kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderis	graši
1863	Jaun - Springsles	Mārtiņš Leitāns Pēteris Leitāns	6000	40	4
1865	Blodziņi Upmaļi	Andrejs Švalbe	6491.55	45	36
1867	Pēterēni	Kaspars Zile	4695	31	27
1868	Durnes 27	Jānis Vittenbergs, 1902.g.dāv.Jānim Jākobsonam	5012	29	59

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ.kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderī	graši
	Jānēni	Pēteris Lindiņš Ansis Lindiņš, 1909.g. 1/2 dāv. Pēterim Sīpolam	5476	35	42
	Kārkli	Pēteris Zicāns, 1911.g. dalās: Kārkles 19b II Rūdolfis Zicāns	3824	24	23
	Ķigari	Jānis Augstroze Kārlis Andermanis	6850	45	55
	Skultes	Pēteris Kreišmanis pārdod 1875.g. Jēkabam Ķimmen, 1894.g. pēk Jēkabs Tauriņš	6475	28	79
	Slannes 17 (Slapi)	Jānis Kalējs Juris Kalējs	4500	32	64 54/112
	Caurkakles	Mārtiņš Liepa	3400	24	31 96/112
	Jaun- Lapsas	Viljams Linters	1350	10	17
1868	Lejāpi un Lobēni	Fricis Pesmanis	9904	61	
	Puķītes	Pēteris Upītis	1860	13	11 62/112
	Kalna Remdēni 39	Mārtiņš Eglītis	5280	38	70 16/112
1868	Jaun- Šķēpeles	Mārtiņš Zicmanis, 1909.g. pērk Jānis Dumpis	3300	31	32 54/112
	Jaun - Sinepi	Mārtiņš Godīgs Mārtiņš Saulīts	2872	22	7 91/112
1870	Vec-Bēmes	Jānis Bībītis	4391	29	55 2/112
	Briņķi	Pēteris Cers, 1912.g. dāv. Jūlijam Plucim	4150	29	65 95/112
	Muižnieki	Jānis Ezerroze	3000	21	7 92/112
	Lejas Sinepi	Juris Zīrāks Kārlis Ciekainis	4200	29	79 19/112
	Vec- Sinepi	Mārtiņš Miķkilps	3800	27	18 72/112
	Vaisuļi	Jānis Ozols	4000	27	33 91/112
1871	Andricēni	Kārlis Andermanis	6000	37	88 40/112
	Purgaiļi 35-c	Pēteris Andrmanis			
	Gala Bendiņi	Jēkabs Jānišs	4400	34	81 31/112
	Andricēni 35-a	Pēteris Andermanis			
	Mūmieki	Kārlis Plucis	1600	15	56 60/112
	Jaun- Ratnieki (Remdēni)	Juris Krūmiņš, 1894.g. pērk Rīga papīrfabriku a/s	2800	25	56 60/112
	Saulītes- 42	Ansis Viģants	1753	18	84 54/112

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ,kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderī	graši
	Jaun- Žīguri	Jānis Kaņeps	1400	11	26 83/112
1872	Liēl- Bendīpi	Juris Plucis	4300	32	34
	Dodes	Jānis Pelkaus	4500	21	18
	Inķkalni	Pēteris Upītis	1626	16	26
	Vec- Lapsas	Jānis Siliņš	4400	30	57
	Melngalvji	Jānis Liepa	2700	19	53 38/112
	Pilikopi 52	Jānis Klēgers	1800	18	69 21/112
	Rozes	Pēteris Grindulis	5000	36	65
	Vec- Šķpeles	Jānis Zvaigzne	4760	34	2 97/112
	Kalna Sinepi	Jānis Bērziņš	3300	25	48
1873	Jaun- Bēmi	Dāvis Matīss	3100	24	36
	Būmaņi	Pēteris Puriņš	2100	18	14
	Kazaskājas	Mārtiņš Rācenis	2700	21	4
	Ķīres	Jānis Brīviņš	4700	37	23
	Liepkalni	Dāvis Liepa	1700	16	50
	Liberti	Kārlis Krastiņš	1632	16	32
	Švankas	Mārtiņš Titmanis	3600	30	41
1874	Vec-Springsles	Kārlis Spunde, Benjamiņš Spunde, 1915.g.pērk Jānis Apinis	3100	24	13
1875	Ratnieki	Jānis Leikarts	4660	30	
	Vec-Žīguri	Dāvis Sīpols	4000	28	39
1878	Jaun- Lobēni 49	Jēkabs Galva	1400	11	75 72/112
	Čaules	Jānis Čaule Kārlis Vītols			
	Lejas Remdēni	Pēteris Sande	5200	40	45 23/112
1880	Vanagi 57, Liepēni 21, daļa no Cigeleilandes	Johans Puriņš, 1904.g. Vanagus pērk Mārtiņš Brēdīks un Krūmiņš (?)	11500	71	68
1891	Skudru kalni	Antons Andermanis	2000	7	18
1899	Lobēni 12	Kārlis Presmanis, 1912.g.pērk Brombergi	4350	30	38
	Kalna Springsles	Jānis Leitāns	2250	17	43
1903	LejasAndricēni 35b	Kārlis Andremanis	3400	19	47
	Vidus Sinepi	Kārlis Ziraks	2100	21	43
1940	Liepēni 21	Johans Puriņš, 1905.g.pērk Jānis Zommers	5400	54	7
	Škapari	Ansis Pētersons	3457	25	26 59/11/

Māju iepirkšana Jaunķempju muižā ⁹⁷

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ.kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderī	graši
1861	Viesulēni	Pēteris Gūtmanis, 1874.g.	4160	25	26
		pārdod Pēterim Kreišmanim,	5500	25	
		1879.g.-Mārtiņam Kasperonam	7600	25	
1862	Bigas	Jēkabs Vikmanis un	4000	25	
		Juris Kalniņš, 1863.g. 1/2 pērk Mārcis Kalniņš	2000	12,5	
1865	Garteči	Jānis Strazdiņš	4000	24	
	Kalnēni	Juris Leikarts, Jānis Leikarts	5700	38	
	Leimaņi	Jānis Upmalis un Ansis Puriņš, 1883.g. ideālo pusi pērk Ansis Puriņš	3600	24	
	Vec - Līči	Jānis Deimuts	4600	27	33
	Rukki	Juris Dolfs, Jānis Dolfs (Dolpfi)	5700	38	
	Saltupi	Ādams Verners	4400	28	
	Slaveki	Pēteris Leikarts, Jānis Leitmans (Leitāns?)	4200	28	
	Vīķi	Pēteris Gūtmanis, 1874.g. pērk Jānis Kreišmanis	9000	36	
1867	Apogas	Jānis Tērauds, 1904.g. daļu dod dēlam Pēterim - Jaunapogas, Augustam paliek Vec- Apogas	4630	29	
	Jaun - Garteči	Juris Zīle	3380	22	
	Jaunzemi	Ādams Šķesters, 1884.g. pērk Juris Dolfs	3800	22	
	Liel - Incēni	Ansis Grosvalds, 1898.g. pērk Mārcis Levits	3500	23	
	Maz - Incēni	Pēteris Leikarts un Jānis Dolfs, 1875.g. pērk Pēteris Leikarts	4000		
	Kallēni	Tenis Kaibe	4200	30	
	Ķikuti	Jānis Purgailis	3490	23	10
	Sauleskalns	Aleksandrs Rākins, 1911.g. pērk Jēkabs Barups	3800	27	16
	Slavēļi	Ādams Bergs	4700	30	
	Vankas	Krišs Vērits	2100	15	
1877	Ennes	Jānis Rencis	5900	28	83
	Jaun- Karbes	Juris Tērauds, 1880.g. pērk Juris Leikarts, 1886.g. pārdod Pēterim Lūsiņam	5580	31	
1878	Kummodes	Pēteris Upītis	6300	30	

Māju iepirkšana Ramas muižā

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ.kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderī	graši
1874	Kopes	Ansis Svalbe, 1881.g. Mārcis Dzelzītis	4400	26	57
	Jaun- Vēveri	Ansis Ozols, 1977.g. pērk Mārtiņš Bērziņš, tad atkal tai pašā gadā pērk Ansis Ozols	3300	24	7
1875	Vec - Vēveri	Jānis Tītmanis	3700	22	41
1876	Sila - Vēveri	Juris Kalniņš	3200	18	82
1883	Kauseri	Jēkabs Celms, 1909.g. pērk K.Lutiņš	3400	20	40
	Makstnieki	Kārlis Kalniņš	3700	20	2
1887	Odiņi- 4	Pēteris Straume, 1912.g. pērk Aleksejs Andersons			

Māju iepirkšana Nurmižu muižā

Gads	Mājas nosaukums	Pircējs	Summa rbļ.kap.s	Zemes vērtība *	
				dālderī	graši
1872	Vērši	Nurmižu pagasta sabiedrība	5000	24	51 91/112
1873	Tūtupi	Jēkabs Āboliņš	4785	29	69 51/112
	Plakšes	Jānis Tītmanis	5900	35	68 13/112
	Bulles	Jānis Kalniņš	5775	33	60 58/112
	Kalēji	Miķelis Ozoliņš	4100	21	43 47/112
	Kille	Jānis Ozols	2000	15	29 26/112
	Maz- Lūsāri	Pēteris Kalniņš	5425	31	46 34/112
	Liel- Lūsāri	Jānis Lūsars, 1897.g. pērk "Maz - Lūsāri-2" Pēteris Upītis			
1874	Plostnieki	Juris Lauge	4300	24	46 11/112
	Ratnieki	Pēteris Lauberts	5850	39	54 68/112
	Spainieki	Andrejs Līcis	6000	30	40 32/112
1876	Sprogas	Jānis Kauliņš, 1879.g. pērk Augusts Adamsons	6475 7127	37	51/112
	Skāduļi	Pēteris Adamsons	3680	23	7 68/112
	Tītmaņi	Mārtiņš Tītmanis	3840	24	56/112
	Inke	Mārtiņš Pētersons	7000	35	34 80/112
1877	Garanči	Kārlis Tītmanis	8500	38	19 23/112
1878	Cūkaīņi 21	Pēteris Upmāls	4600	28	30 57/112
	Liel - Tītmaņi	Pēteris Kalniņš	7200	33	25 50/112
	Lauri 23	Mārtiņš Ozols	2100	17	50 61/112
1879	Kodeļi	Jānis Ceļš	3900	22	89 42/112
	Vilkazeķes	Mārtiņš Blūmiņš, 1919.g. pērk Pēteris Dreimenis	5200	29	12 12/112
1901	Kalna Tītmaņi	Jānis Ošs			

Pagastu pašvaldību patstāvības nostiprināšanās

Visus klaušu laikus pagasti bija bez jebkādas patstāvīgas rīcības spējas. Lielāku patstāvību tie ieguva tikai pēc 1866. gada 19. februārī izsludinātajiem jaunajiem pagastu pašvaldības likumiem. Pēc šiem likumiem muižas policija zaudēja jebkādu varu pār pagasta valdi un pagasta tiesu. Tagad augstākais pagasta varas orgāns bija pilnsapulce, kuru sasauca reizi gadā pagasta valdes, tiesas un vietnieku pulka vēlēšanām. Vietnieku pulks apsprieda visas pagasta saimnieciskās un sabiedriskās lietas: apstiprināja budžetu, pārbaudīja pagasta valdes norēķinus, noteica nodokļus un algas, vēlēja pagasta skolotājus un rakstvežus, iesniedza lūgumus un sūdzības pagasta vārdā utt.. Lēmumus pieņēma ar

vienkāršu balsu vairākumu, izņemot likumā paredzētos gadījumus. Līdz 19. gs. 60. gadiem pagasta tiesas sēdes un pagasta sapulces notika muižā. Tikai 1866. gada 19. februāra likums noteica, ka sēdēm un sapulcēm jāsanāk pagasta namā. Tas jāceļ un jāuztur pagastam ar saviem līdzekļiem. Pēc 1866. gada likuma muiža un muižas zemes nomnieki palika ārpus pagasta un veidoja savu pārvaldes iecirkni, kur muižas policija saglabāja varu uzraudzīt kārtību.⁹⁸

1878. gadā Paltmales muižas pārvaldes iecirknī ietilpa 22 sētas ar 30 dzīvojamām mājām, no kurām 17 bija akmens mūra celtnes. (8. att.) Tajās dzīvoja 280 vīrieši un 332 sievietes:

5. tabula⁹⁹

N.p.k.	Nosaukums	Sētu sk.	Dzīv. ēku skaits	t.sk. akmens mūra	vīriešu sk.	sieviešu sk.
1.	Paltmales muiža ar pagasta magazīnu	1	8	3	41	53
2.	Pusmuiža Bebris	1	2	-	21	25
3.	Krogs-Lauvaskrogs	1	1	1	2	3
4.	Smēde-Lauvaskrogs	1	1	-	1	1
5.	Ķieģeļceplis-Ceple	1	1	-	8	4
6.	Liepēni	1	1	-	7	5
7.	Vanadziņi	1	1	-	4	7
8.	Ūdensdzirnavas	1	1	1	7	5
9.	Pagasta skola- Beķereja un pagasta nams- Beķerkalns	2	2	1	10	10
10.	Papīrfabrika Līgat (īpašnieks- Rīgas papīrfabrika akciju sabiedrība)	11	11	10	177	217
11.	Krogs- Līgat (īpašnieks- Rīgas papīrfabrika akciju sabiedrība)	1	1	1	2	2

8. att.
Paltmales muiža,
1920.—30. gadi.
CM 86496

Paltmales pagastā 1878. gadā dzīvoja 344 vīrieši un 398 sievietes. Pagasta teritorijā ietilpa 55 sētas ar 61 dzīvojamo ēku, no kurām 2 bija akmens mūra celtnes. Pagastam piederēja viens koka lūgšanu nams. Salīdzinājumā ar 1826. gadu, Paltmales pagasta apdzīvoto vietu skaits no 38 palielinājies līdz 55: Būmaņi, Jaunbiemi, Vecbiemi, Avotiņi (Švan- kas), Blodziņi (3 dzīvojamās ēkas, 1 mūra), Skudrukals (akmens mūra), Melngalvi, Vaisuļi, Ķīre, Vecsīpnes, Kalnasīpnes, Lejassīpnes, Rozes, Jaunsīpnes, Mūrnīki, Rāvkalns (Pilīkopi), Saulītes, Inčukalns, Jaunlobēni, Lejēni, Veclobēni, Kazkājas, Caurkakle, Jaunspringsle, Vecspringsle, Jaunspringsļu ūdensdzirnavas, Liepkalni, Jānēni (2 dzīvojamās ēkas), Slaņi, Kārkli, Vecžiguri, Jaunžiguri, Ķigari, Skultes, Dur- nes, Pēterēni, Jaunšķēpeles, Puķītes, Jaun- lapsas, Veclapsas, Kalngrava, Liberti, Vec- šķēpeles, Ratnieki (2 dzīvojamās ēkas), Muiž- nieki, Briņķi, Galabendīņi, Lielbendiņi, Andricēni (2 dzīvojamās ēkas), Čaule (2 dzī- vojamās ēkas), Skapari, Lejasremdēni, Kalna- remdēni, Jaunremdēni un Dodes.¹⁰⁰

Paltmales pagasta apdzīvoto vietu skaits palielinājās pēc 1898. gada, kad bijušais Paltmales muižas īpašnieks sadalīja muižas zemi ap jauno Līgatnes dzelzceļa staciju 100 gabalos, katru 0,5—10 pūrvietu lielumā (pār- svarā 1—3 pūrvietu lielas). Līdz 1919. gadam apbūvēja 77 gabalus. Jaunās apdzīvotās vietas attīstību veicināja Līgatnes papīrfabrika, kas deva darbu apbūvētiem pie preču pārvadā-

šanas, iekraušanas vagonos u. c.¹⁰¹ (Rīgas— Valkas dzelzceļu izbūvēja 1889. gadā).

Līgatnes papīrfabrikas apbūve saistās ar Latvijā pirmā papīra ražošanas uzņēmuma vēsturi. 1814. gadā Rīgas tirgoņi Konrāds Jus- tus Storhs un Kārlis Kibers pēc līguma ar to- reizējo Paltmales muižas īpašnieku grāfu Braunu saņēma pārvaldīšanā zemi gleznainajā Līgatnes upītes ielejā, dodot vietai nosaukumu — Konrādsrūe. 1816. gadā straujā upīte jau grieza jaunuzcelto pārdzīrnavu ratu, tika celtas ēkas dzirnavās strādājošiem, kā arī kal- ve. Ražošanai bija manufaktūras raksturs. Īpašniekiem mainoties, pārdzīrnavas gāja no rokas rokā. 1849. gadā sāka strādāt pirmā mašīna ar tvaika dzinēju, līdz ar to šo papīra manufaktūru varēja dēvēt par fabriku. 1865. gadā fabriku ieguva Rīgas papīrfabriku akciju sabiedrība.¹⁰²

Ap Līgatnes papīrfabriku izveidoju- sies apbūve saistās ne tikai ar Paltmales mui- žas zemi (1878. g. — 11 dzīvojamās ēkas), bet arī ar Jaunķempju muižas zemes īpašumiem. 1888. gadā Jaunķempju muižas īpašnieks bar- ons Sigismunds Volfs tā sauktajā Sprin- ģukalnā iedalīja 22 apbūves gabalus, katru ap 0,5 pūrvietu lielumā. Ap 1912. gadu sākās strauja māju celšana un līdz 1919. gadam visi minētie zemes gabali bija apbūvēti.¹⁰³

Jaunķempju muižas pārvaldes iecirknī 1878. gadā ietilpa 11 sētas ar 18 dzīvojamām ēkām, no kurām tikai 2 bija akmens mūra celtnes. (9. att.) Iedzīvotāju skaits — 105 vīrieši un 125 sievietes:

6. tabula¹⁰⁴

N.p.k.	Nosaukums	Sētu skaits	Dzīv. ēku sk.	t.sk. akmens mūra	vīriešu sk.	sievieču sk.
1.	Jaunķempju muiža ar muižas krogu*	1	8	1	34	40
2.	Pusmuiža Sprinģi	1	1	-	10	17
3.	Pusmuiža Lilienkron (Augšlīgatne)	1	1	-	11	11
4.	Krogs- Šosejas krogs	1	1	1	7	9
5.	Pusmuiža Veckarbes	1	1	-	5	9
6.	Pusmuiža Zusse	1	1	-	8	11
7.	Pusmuiža Rozeskalns	1	1	-	7	7
8.	Vernerī	1	1	-	7	7
9.	Vītoli (Dravanti)	1	1	-	7	9
10.	Baltiņi- mežniecība	1	1	-	6	4
11.	Upītes	1	1	-	3	1

*1811. g. minēts Krogs Wanke ar krodzinieku Miķeli.

Uz muižas zemes atrodas Jaunķempju pagastskolas akmens mūra ēka.

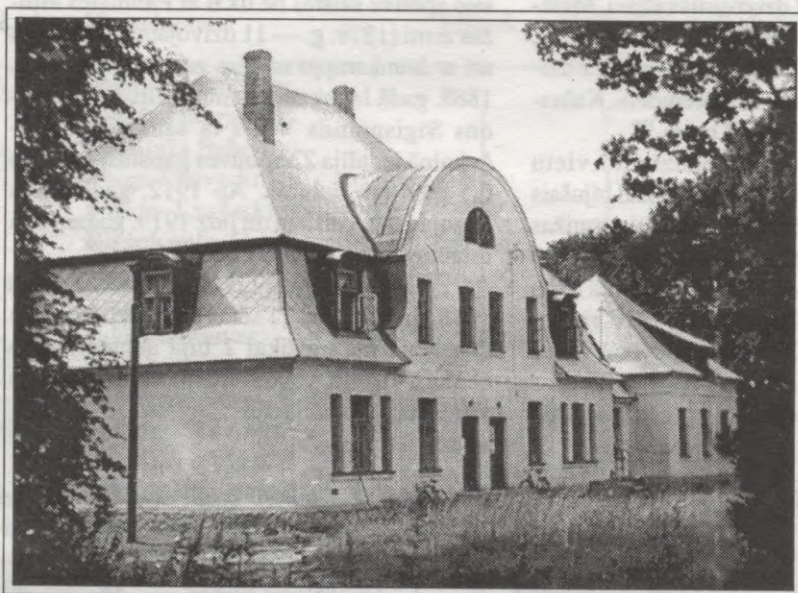
1878. gadā Jaunķempju pagastā bija 25 lauku sētas ar 28 dzīvojamām ēkām, no tām 4 bija akmens mūra celtnes. Pagastā dzīvoja 314 vīrieši un 392 sievietes. 1878. gadā Jaun- ķempju pagastā ietilpa šādas lauku apdzīvotās vietas: Viesulēni, Bigas, Viķi, Jaunzemi, Ru-

kas (2 dzīvojamās ēkas, 1 no tām akmens mūra), Kalnēni (2 dzīvojamās ēkas), Slavēkas (mūra dzīvojamā ēka), Slavēļi (mūra dzīvojamā ēka), Leimaņi, Kukuti, Kalniņi (2 dzīvojamās ēkas), Kaliņi, Apogas, Mazvankas, Mazincēni, Liel- incēni, Sauleskalns, Veclēči, Skaļupi, Vec- garteici (mūra dzīvojamā ēka), Jaungarteici, Ennes, Kumada, Jaunkarbe un Kalpu māja.¹⁰⁵

Par Paltmales un Jaunķempju pagastu namiem, to celšanas laiku un apstākļiem konkrētu ziņu nav. Pēc iepriekš minētajiem muižu un pagastu īpašumu aprakstiem redzam, ka Paltmales pagastam 1878. gadā ir bijis savs pagasta nams Beķerkalnā. Par Jaunķempju pagasta namu drošas norādes nav. Aprakstā par Jaunķempju pagasta skolu ir minēts, ka pirmais pagastskolas skolotājs izpildījis arī pagasta rakstveža amatu, turklāt pagasta valdes sēdes noturētas skolā.¹⁰⁶ Pagasta skola dibināta 1872. gadā. Sākumā skola celta vienkāršu no laukakmeņiem, bet vēlāk piebūvētas divas klases apakšstāvā un divas lielas istabas jumtā. (10. att.) Tāda parādība, ka pagasta valde atradās vienā namā ar skolu, bija visai izplatīta. Iespējams, ka skolas nama paplašināšanas darbi bija veikti sakarā ar pagasta valdes pārcelšanos no Jaunķempju muižas uz savu namu. Arī dokumentos par lauku sētu attā-

lumū no pagasta nama redzam, ka skolas tuvumā esošās mājas ir tuvāk arī pagasta namam: Sauleskalns atradies 1/2 verstis no pagasta nama, Vecleči un Lielincēni 2 verstis, Skaļupi — 3 verstis, Viesulēni un Bigas — 12 verstis.¹⁰⁷

Jaunķempju pagasta skolas pirmais skolotājs bija Ādams Velēns, kurš strādāja no skolas dibināšanas līdz 1898. gadam. Skolotājs Velēns bijis rūpīgs saimnieks. Tā kā muižas īpašnieks skolai bija uzdāvinājis 20 ha zemes, tad skolotājs te bija iekopis krietnu augļu dārzu. Skolotājs Velēns bijis arī cītīgs sabiedriska darbinieks, bet sākoties pārkrievošanai, viņam skolotāja amats bija jāatstāj. Pēc Velēna par skolotāju ievēlēja Kārli Bormanu — Valmieras-Valkas skolotāju semināra absolventu, kurš te strādāja līdz 1922. gada februārim ar pārtraukumu no 1914. līdz 1917. gadam, kad bija iesaukts kara dienestā.¹⁰⁸

9. att. Jaunķempju muiža, 1950. gadi.
CM 86128

10. att.
Ķempju skola, 1922. g.
Fotogrāfs A. Žigurs.
CM 86661

Skolotājs Bormanis blakus skolas darbam nodarbojās arī ar rakstniecību, mācību grāmatu sastādīšanu, ņēma aktīvu līdzdalību sabiedriskos pasākumos. 1909. gadā O. Jēpe Cēsis izdeva K. Bormaņa sastādīto pirmo ģeogrāfijas mācību grāmatu Latvijā — “Zeme”; (11. att.) 1914. gadā iznāca “Ticības mācības metodika.” Skolotāja K. Bormaņa vadībā Ķempju pagasta jauktais koris ar labiem panākumiem piedalījās V Vispārējos latviešu dziesmu svētkos Rīgā.¹⁰⁹ 1921./22. m. g. skolā tika nodibināta pastāvīga otrā skolotāja vieta un pieņemta Alvīna Galiņa. 1922. g. februārī K. Bormanis atstāja Ķempju pagasta skolu un aizgāja uz savu dzimto Nēķena pagastu. K. Bormaņa vietā 1922. gada 6. martā pagasta dome par skolas pārzini pieņēma bijušo Ādažu draudzes skolotāju un ērģelnieku Ansi Bāliņu (bijušā Valkas skolotāju semināra absolventu). A. Bāliņš skolu vadīja līdz 1933. gadam, tad Kārlis-Auseklis Liepiņš, un ap 1937. gadu skola izbeidza savu darbību.¹¹⁰

Paltmales pagasta skola dibināta 1862./63. m. g. Skudrukalnā. Gruntsgabalu, apmēram 60 pūrvietas lielu, un vajadzīgo materiālu dāvinājis muižas īpašnieks, bet pagasts gādājis par darba spēku. Skolā celta uz Paltmales un Ķempju pagasta robežas, lai būtu pieejama abu pagastu bērniem. Pirmais

skolotājs bijis Spunde ar Nitaures draudzes skolas izglītību un jau no bērnības sakropļotu labo roku. Skolēnu bijis 20 — 30, kas dalīti trīs nodaļās. 1875. gadā Paltmales pagasts skolas vajadzībām par 4000 rbļ. nopircis 125 pūrvietas zemes ar ēku, kurā līdz tam bija ierīkota beķereja. (12. att.) Šajā, no kaļķakmens celtajā ēkā dzīvoja mežsargs, kalējs, zemes rentnieks, kā arī beķerejas turētājs. Telpu iekšējam remontam materiālus devusi muiža. Ap 1878. gadu par skolotāju ievēlēts Lapsiņš un pieņemts palīgskolotājs. 1896. gadā ievēlēts Pēterburgas seminārists Jānis Lielups. (13. att.) Skolēnu bijis ap 87 — 123; sadalīti trīs nodaļās, bet ap 1909. gadu — 4 nodaļās. No 1916.—1917. gada skolā darbojušās tikai skolotājas, J. Lielups iesaukts armijā. 1917. gadā, Rīgai krītot vācu rokās, skola bijusi jāatstāj. To ieņēma krievu karaspēks. Mazākās telpās dzīvojuši oficiēri un zaldāti, skolas pagalmā un augļu dārzā izvietoja zirgus; artilērija bija nostādīta turpat skolas tuvumā gar Līgatnes upes abiem krastiem. 1918. gadā, krievu karaspēkam atkāpjoties, skola atstāta ar izdauzītiem logiem, izlauztām durvīm, piemēslotām telpām un apgrauztiem kokiem augļu dārzā. Ap 11. februāri skolas mācības tika uzsāktas Paltmales muižā, bet pēc nedēļas tās pārtrauktas. Ienākot vācu karaspēkam, visa

K. Bormanis.

*Tafnegotams jehs exemplaru
iffaranu pateizību
Z. Leiskarta rēgm
par materiālu dohanu
jehis grahmatas fastakdi-
phanai.
1909. g. julkjā. Autors.*

Zeme.

Chrestomatista ģeografija

tautskolām,

pusškota ar tautas dzeesmām un rakstneetu
darbeem.

Zehris, 1909. g.

©. Jēpe grahmatu tirgotawas apgahbibā.

11. att. K. Bormaņa sastādītās ģeogrāfijas mācību grāmatas pirmizdevums ar autora pateicības ierakstu.

skolas iekārta no muižas tika izsviesta, aizgāja bojā viss skolas inventārs. Vasarā skolā izdarīts visnepieciešamākais remonts, oktobrī pieņemti divi skolotāji. 1919. gadā uz pavasari pieņemta trešā skolotāja. 1920. gada vasaras brīvlaikā izremontētas skolas krāsnis, durvis un ārlogi. 1918.—1920. g. skolas pārzinis bija Jānis Tītmanis, bet no 1920. gada oktobra — Jēkabs Brants (14. att.) — Valmieras skolo-

tāju semināra beidzējs¹¹¹ (tautskolotāja apliecība izdota 1907. g. 1. VI). J. Branta vadībā (līdz 1944. g.) ap 1930. gadu uzcelta jauna skolas ēka; pagastā vadīts jauktais koris. (15. att.)

19. gs. 80. gadu beigās, kad sākās straujš iedzīvotāju aizplūdums uz pilsētām un Krieviju, daudzi mazie pagasti tā saruka, ka nespēja vairs uzturēt savas iestādes. Arī zemnieku lietu komisāri kopš 1890. gada veicināja

12. att. Paltmales pagasta skolas ēka, 20. gs. sāk., fotogrāfs A. Rennigers, st. Ligat. CM 86999

13. att. Paltmales pagasta skolas skolēni un pārzinis Jānis Lielups (augšā pa labi), 1913.g., fotogrāfs A. Rennigers, st. Ligat. CM 86136

pagastu apvienošanu, lai tos pielīdzinātu Latgales un Krievijas "valstīm" ar vairāk tūkstošiem iedzīvotājiem katrā. Rezultātā līdz 1914. gadam pagastu skaits Vidzemes latviešu daļā bija reducēts uz 214.¹¹²

Paltmales un Ķempju pagastus 1893. gadā pievienoja pie Nurmīžiem. (16., 17. att.) Nurmīžu pagastam jau 1868. gadā bija pievienoti Ramas pagasts un Vibrokas pagasta Siguldas draudzē ietilpstošā teritorija. 1909. gadā Nurmīžu pagasts bija 7588,6 desetīnas liels, tajā dzīvoja 3150 iedzīvotāji.¹¹³ Bijušajā Ķempju pagasta namā bija iekārtota nabagmāja.¹¹⁴ Pēc tam Paltmales un Ķempju pagasti atdalījās no Nurmīžiem, bet palika savienoti vienā pagastā. Pēc Latvijas valsts vēstures arhīvā esošajiem dokumentiem Paltmales un Ķempju pagasti kopš 1919. gada darbojās kā patstāvīgas administratīvā iedalījuma vienības.

14. att. Paltmales pagasta skolas, vēlāk Ligatnes 6-kl. pamatskolas pārzinis Jēkabs Brants ar kundzi, 1931. g. CM

15. att. Paltmales kora dalībnieki ar diriģentu J. Brantu. 1922. g., fotogrāfs A. Žigurs, Rīgā. CM 86139

16. att.
Nurmižu muiža,
1920.—30. g.
CM 86495

17. att.
Vildogas 6-kl.
pamatskola,
1930. gadi.
CM 87421

Pagastu pašvaldību darbība Latvijas valsts gados un muižu zemju sadalīšana

Paltmales pagasta valde 1919. gada beigās kā pirmos risināja skolu jautājumus. 10. decembrī Paltmales pagasta skolā par skolotāju pieņēma Mildu Ozoliņu, bet Līgaines papīrfabrikas pamatskolā Veru Sīkais. Pagasta valde pieņēma lēmumu par papīrfabrikas skolas pārzini atstāt Gūtmaņa kungu, noraidot skolas padomes prasību nomainīt nu jau gados veco Gūtmaņa kungu ar Ludvigu Fridrihsona kungu.¹¹⁵ Paltmales pamatskolā 1921. gadā nolēma atvērt ceturto klasi un pieņemt ceturto skolotāju. Skolas ēkā paredzēja veikt remonta darbus: pārcelt klases sienu, pārcelt krāsni, maizes krāsns muti izbūvēt kurināmu no ķēķa puses, ielikt klona grīdu bērnu ķēķī, ielikt atslēgas, dubultlogus, uzlabot bal-

konu un izbalsināt klases.¹¹⁶ Remontam nepieciešamā materiāla aprēķināšanu uzticēja veikt Pēterim Seram.¹¹⁷ Kara darbības laikā Paltmales pagasta namam bija nodarīti zaudējumi par 71871 rbļ. Visu bojājumu uzskaitē sniedz arī priekšstatu par kādreizējo nama lielumu un telpām: bojātas ārdurvis — vienas uz divām pusēm veramas un divas uz vienu pusi veramas; iekšdurvis — četras uz divām pusēm veramas un piecpadsmit uz vienu pusi veramas; cietuši 29 logi ar rāmjiem un stikliem, bojāti 12 logu slēgi; apskādētas divas podiņu krāsnis, viena maizes cepamā krāsns ar plīti, viena plīti ar cepeškrāsni, trīs bleķa krāsnis; bojāti 250 krēsli, skatuve, dekorācijas un 36 kvadrātasis grīdas.¹¹⁸ 1921. gadā nolēma

ierīkot pagasta namā cietumu, izlabot krāsni ziņneša istabā un izremontēt divas istabas aiz kancelejas telpām.¹¹⁹ Šajā laikā Paltmales pagasta valdes priekšsēdētājs bija J. Upīts, darbinis J. Bērziņš, rakstveža palīgs — Pēteris Priedītis, kurš 30. gados ieņēma pagasta sekretāra amatu.

1921. gadā 72 sīkgruntnieki uz Paltmales muižas zemes (t. s. biezi apdzīvota vieta) lūdza pagasta padomi neatdalīt viņus no pagasta, jo viņi "uz priekšu grib palikt kā sīkgruntnieki un negrib miestīņa tiesības."¹²⁰ Padome lūdzēju prasības apmierināja. Pēc agrārreformas, kad šīs biezi apdzīvotās vietas apbūves gabalu skaits paplašinājās līdz 260, tai

piešķīra ciema statusu (Līgatnes stacijas ciems). 20. gadu sākumā valdība bija izstrādājusi projektu par Paltmales pagasta pievienošanu Cēsu apriņķim. Šajā jautājumā pagasta padome pieņēma sekojošu lēmumu: "Lai panāktu robežu noapaļošanu, būtu vēlams Paltmales un Nurmižu pagastus atstāt pie Rīgas apriņķa, bet Ķempju, Ķeču un Nītaures pagastus pie Cēsu apriņķa, jo pēdējiem ir ērtāka satiksme ar Cēsīm. Padome lūdz Rīgas apriņķa valdei parūpēties par Paltmales pagasta atstāšanu pie Rīgas apriņķa."¹²¹ (18.att.)

1921.gadā reģistrēti tirgotāji un rūpnieki, kas darbojušies Paltmales pagastā: J. Briedis Neimaņa mājā tirgoja ar grāmatām,

18. att. Līgatnes pagasta karte. 1925. g.

Erna Poruka Līgatnes stacijas bufetē arī tirgoja ar grāmatām, Līgatnes un Paltmales patērētāju biedrības tirgoja koloniālpieces, D. Vīgants Jaun-Ramā iekārtojās viesnīcu. Pie rūpniekiem pieskaitīti: Pēteris Meņģelis — būvuzņēmējs un darbarīku tirgotājs, Pēteris Lakka sagatavo malku, 3 dzirnavās ar malšanu nodarbojās: A. Liepa Liepkalna dzirnavās, J. Dumpe Jaunšķēpeļu dzirnavās un K. Ezergailis Visendorfa dzirnavās; ar koku sagatavošanu nodarbojās Brakmans un Treija, ar akmeņu drupināšanu — Ed. Bibīts.¹²²

Paltmales muižas sadalīšanas zemes ierīcības projekts sastādīts 1922. gada 17. oktobrī.¹²³ Pirms tā, vietējās zemes ierīcības komitejas sekretārs A. Breikšs ir apzinājis muižas ēku un zemju patreizējo stāvokli, izteicis savus priekšlikumus un devis novērtējumu: muiža līdz šim piederēja baronam Eberhardam Volfam, kuram vēl pieder Lodes muiža Cēsu apriņķī un Pociema muiža Valmieras apriņķī. Īpašnieks muižā tagad nedzīvo. Neatsavināmā daļa ir ierādīta Pociema muižā. Paltmales muiža ir pārņemta valsts pārziņā un ir izrentēta 14 rentniekiem, no kuriem daži tur dzīvo jau apmēram 18 gadus. No muižas Līgatnes — Paltmales miestīņš atrodas 1 verstis, Sprīņu miestīņš — 5 verstis. Zemes kopplatība 5639,30 pūrvietas, aramzeme 734,81 pūrvietas, derīga zeme 3519,56 pūrvietas. Muižai ir 2 strejgabali apmēram 4—5 verstis no centra. Meliorācija būtu izvedama nosusinot Laugas purvu, Trīnes pļavas un Siena purva pļavas. Muižas parks ir iedalāms vietējai laukstrādnieku arodbiedrībai. Jauka vieta — grava ar avotiem muižas vakarpusē; avoti izmantojami priekš mehāniskā ūdenspumpja un atstājami pie miestīņa. Muižas augļu dārza viena daļa atstājama pie mīesta, bet otra — sadalāma 2 dārza saimniecībās. Kā siksaimnieks uzskatāms Ansis Liepa — Liepkalna dzirnavu īpašnieks, kuram no 40 pūrvietām derīgas tikai 30 pūrvietas zemes. Pagastam iedalāma muižā zeme un ēkas priekš nespējnieku mitināšanas. Laukstrādnieku arodbiedrībai priekš biedrības telpu ierīkošanas iedalāmas dažas ēkas muižas centrā ar attiecīgu daudzumu zemes. Ievērojot apdzīvoto vietu tuvumu, zemes labumu un daudzos zemes gribētājus, jaunsaimniecības dibināmas 10 — 12 ha lielumā. Atsevišķu centra saimniecību nav vajadzīgs ierīkot, izņemot zemi, kura tiks rezervēta miestīņa paplašināšanai. Tālāk seko Paltmales muižas rentes māju apraksts: Cepliši — ir tikai dzīvojamā ēka, veca un mazvērtīga; Liču mājas ar 5 ēkām, Zeltkalna mājas ar 6 ēkām un Sila mājas ar 10 ēkām; Paltmales muižas centra ēkas:

1) dzīvojamā ēka 31,1 x 7,8 x 2,6 m (garums, platums, augstums), koka sienas,

šindeļu jumts, ēka veca un remontējama;

2) kūts 46,8 x 7,8 x 2,75 m, koka, vecs dakstiņu jumts,

3) stallis un gubenis 46,8 x 2,8 x 2,75 m, koka sienas, vietām sapuvušas, jumts šindeļu, liekams jauns;

4) dzīvojamā ēka 20,2 x 8,6 x 2,6 m, koka sienas, vietām sapuvušas, šindeļu jumts, liekams jauns;

5) dzīvojamā ēka 11 x 9,2 x 3 m, koka sienas, dakstiņu jumts, liekams jauns;

6) kūts 27,8 x 8,3 x 3,5 m, mūra ēka, puslīdz labā stāvoklī, šindeļu jumts;

7) gubenis 10 x 7,8 x 2,2 m, koka sienas, ēka veca, remontējama, šindeļu jumts, liekams jauns;

8) kartupeļu pagrabs 16 x 10 m, iekš zemes, mūra, vecs un remontējams;

9) piena pagrabs 13,7 x 7 m, iekš zemes, mūra, puslīdz labs, šindeļu jumts;

10) āboliņa šķūnis — 15,5 x 7,6 x 2,7 m, koka sienas, sapuvušas, ēka gluži veca, šindeļu jumts arī vecs;

11) āboliņa šķūnis 33,6 x 11 x 2,7 m, sienas akmeņu, stabos koki, puslīdz labā stāvoklī, šindeļu jumts;

12) dzīvojamā ēka 10,8 x 7,9 x 3,5 m, mūra ēka, vidēji laba, šindeļu jumts liekams jauns;

13) vāgūzis 27,2 x 7,9 x 3,5 m, sienas akmeņu, stabos ķieģeļi, puslīdz labā stāvoklī, šindeļu jumts;

14) dzīvoklis un stallis 37 x 9,1 x 3,2 m, sienas mūra, vidēji labas, dakstiņu jumts, liekams jauns;

15) kūts 34 x 11 x 3,5 m, ir tikai mūri;

16) dzīvojamā ēka 21,2 x 9,5 x 3 m, ķieģeļu sienas, vecas, remontējamas, šindeļu jumts;

17) dzīvojamā ēka 14,6 x 9,5 x 3 m, tāpat- ķieģeļu sienas, vecas, remontējamas, šindeļu jumts;

18) dzīvoklis un stallis 28,8 x 11,4 x 3 m, mūra sienas, ēka remontējama, dakstiņu jumts, vecs;

19) siltumnīca 10,5 x 9,8 x 3 m, mūra sienas bez jumta;

20) dzīvoklis 15,8 x 11,6 x 5 m, mūra sienas, ēka veca, šindeļu jumts liekams jauns;

21) dzīvoklis 23 x 9,3 x 3,5 m, mūra sienas, ēka remontējama, šindeļu jumts liekams jauns;

22) putnu kūts 9,4 x 4,6 x 2,1 m, koka sienas, ēka gluži veca, dakstiņu jumts;

23) cūku stallis 7,5 x 3,7 x 2,6 m, sienas mūra, jumts liekams jauns;

24) pagrabs 8,5 x 6 x 6 m, sienas mūra, ēka veca, iekša sabrukusi, jumts šindeļu, vecs, remontējams;

25) klēts 23,5 x 11 x 3 m, mūra sienas, ēka puslīdz labā stāvoklī, šindeļu jumts;

26) dzīvojamā ēka 23 un 9,8 x 8,4 x 3 m, sienas ir daļa no koka un daļa no mūra, ēka remontējama, šindeļu jumts;

27) kūtiņa 13,4 x 2,5 x 1,4 m, sienas no koka, gluži veca un mazvērtīga;

28) rija 45,5 x 11,2 x 3,5 m, mūra sienas, remontējama, bez jumta;

29) šķūnis 16,8 x 11,2 x 3,5 m, mūra sienas, dakstiņu jumts beigts, ēka remontējama;

30) mašīnu šķūnis 11,3 x 11,2 x 3,5 m, mūra sienas, bez jumta, ēka veca, remontējama;

31) šķūnis 38,5 x 15,4 m, ir palikuši daži akmens stabi, starp kuriem sienu nav.

Zemes ierīcības projektā Paltmales muižas zemi plānoja sadalīt 37 saimniecībās, kopplatībā 733,34 ha, 55 gabalos:

1) jaunsaimniecības ar ēkām — 6 saimn., no 11,24 līdz 23 ha lielas, koppl. 96,69 ha — 9 gab.,

2) jaunsaimniecības bez ēkām — 18 saimn., no 10,74 līdz 18,19 ha lielas, koppl. 241,5 ha — 29 gab.,

3) dārzniecību ar ēkām — 1 saimn., 10,8 ha lielu — 2 gab.,

4) piegriezumam mazsaimniekiem — 1 saimn., 6,10 ha lielu — 1 gab.,

5) sabiedriskām vajadzībām — 4 saimn., no 0,6 — 1,84 ha lielas, koppl. 4,2 ha — 4 gab.,

6) kulturālām vajadzībām — 1 saimn., 9,42 ha lielu — 2 gab.,

7) miesta paplašināšanai — 219,63 ha — 1 gab.,

8) mežsargam dienesta zeme — 1 saimn., 8,28 ha lielu — 1 gab.,

9) nesadalītas rentes mājas — 2 saimn., no 44,2 līdz 54,2 ha lielas, koppl. 98,4 ha — 2 gab.,

10) kūdras izmantošanai — 2 saimn., 19,3 ha lielas, koppl. 38,32 ha — 2 gab.

11) paliek zemes fondā — 3 saimn., koppl. 1350,71 ha — 3 gab.

Latvijas Laukstrādnieku Savienības Līgatnes — Paltmales nodaļai iedalīja 7 muižas ēkas, muižas parku 6,96 ha un zemi kopplatībā 7,36 ha. Biedrība nolēma piešķirtajā Paltmales muižas pils ēkā ierīkot bibliotēku un lasāmu galdū, zāli priekš izrikojumiem, jo biedrība ir spējīga attīstīt rosīgu darbību starp lauku iedzīvotājiem. Biedrībā skaitās 120 aktīvu biedru, starp kuriem ir vietējie sabiedriskie darbinieki un biedrība neseko politiskiem mērķiem, bet cenšas pēc kulturālas attīstības un labklājības nodibināšanas. Biedrības ēku un mantas pārzināšanai paredzēts pieņemt ekonomu, kurš apsaimniekotu piešķirto zemi un vēlāk ierīkotu priekšzīmīgu saimniecību. Tādēļ būtu nepieciešams vēl piešķirt pie pils ēkas atrodošos

klēti. Klēti varētu novietot izrikojumu apmeklētāju zirgus. 1931. gadā daļu no muižas parka (2,66 ha), dārza un ēkām piešķīra Līgatnes ugunsdzēsēju biedrībai.

Paltmales biezi apdzīvotās vietas sadalīšanas projekts izstrādāts 1925. gada 26. maijā.¹²⁴ Projektēts sadalīt sekojoši:

1. Pastāvošās saimniecību vienības no 0,153 līdz 2,824 ha lielumā, kopplatībā 106,103 ha — 120 gab.

2. Jauniedalīti apbūves gabali no 0,274 līdz 2,104 ha lielumā, kopplatībā 71,593 ha — 118 gab.

3. Sabiedriskām un kulturālām vajadzībām no 0,265 līdz 2,342 ha lielumā, kopplatībā 7,290 ha — 12 gab.

4. Zaļvietas un parki no 0,125 līdz 6,228 ha lielas, kopplatībā 18,984 ha — 7 gab.

5. Apceļiem un laukumiem — 24,219 ha kopplatībā.

6. Rezerves gabali — 49,813 ha kopplatībā — 3 gab.

Kopā paredzēts 242 ierīkojamu saimniecību 278,009 ha kopplatībā; 260 gab. Skolas vajadzībām iedalīja 23420 m², tirgus laukumam 9010 m², diķim ar zālvieta 6540 m² un 6690 m², baptistu draudzei 6920 m², Paltmales patērētāju biedrībai 17650 m². Izmaiņas pie sadalīšanas projekta turpinājās līdz pat 1939. gadam. Daudzas prasības tika apmierinātas un izstrādāti papildus projekti. Interesants ir Līgatnes Pienšaimnieku Savienības valdes lūgums (1925. g. 13. X), kuru pagasta valde noraidīja:

“Centrālā zemes Ierīcības komiteja š. g. pavasarī piešķīra Līgatnes Pienšaimnieku sabiedrībai no Paltmales muižas fonda zemes tā saukto mazo Āboliņa māju, bet pagastam piešķīra lielāko Āboliņa māju, kuras abas atrodas gandrīz blakus (2—3 reizes vairāk zemes nekā Pienšaimnieku Sabiedrībai). Stājoties pie jaunās ēkas ieprojektēšanas un ņemot vērā jaunus būvnoteikumus, izrādās, ka Sabiedrībai piešķirtais zemes gabals ir daudz par mazu, lai uzceltu koppienotavas ēku pēc būvkomisijas atzinuma: nākamā gadā ēkas vienu spārnu gar Līgatnes— Nītaures ceļu, bet turpmākos gados uzcelt ēkas otru spārnu gar Rīgas—Opes šoseju, kurā ietilptu siernīca, putnu un olu pieņemšana eksportam, kā arī augļu pieņemšana un kalte. Bez tam vēl sētā būtu jāierīko garāža un palieņņi kādiem 50 zirgiem. Arī priekšpusē ir jāatstāj telpa, kur piebraukt un apgriezt zirgus piena un citu produktu vedējiem. Visu minēto uz piešķirtā zemes gabala nav iespējams ierīkot, nemaz nerunājot par to, ka bij nodomāts ierīkot stajļus priekš cūkām un vaislas stacijai. Bez tam vēl moderniecībai ir nepieciešams ledus pagrabs, kanāls ūdens novadīšanai, kurš pēc zemes krituma var iet tik uz dzelzceļa

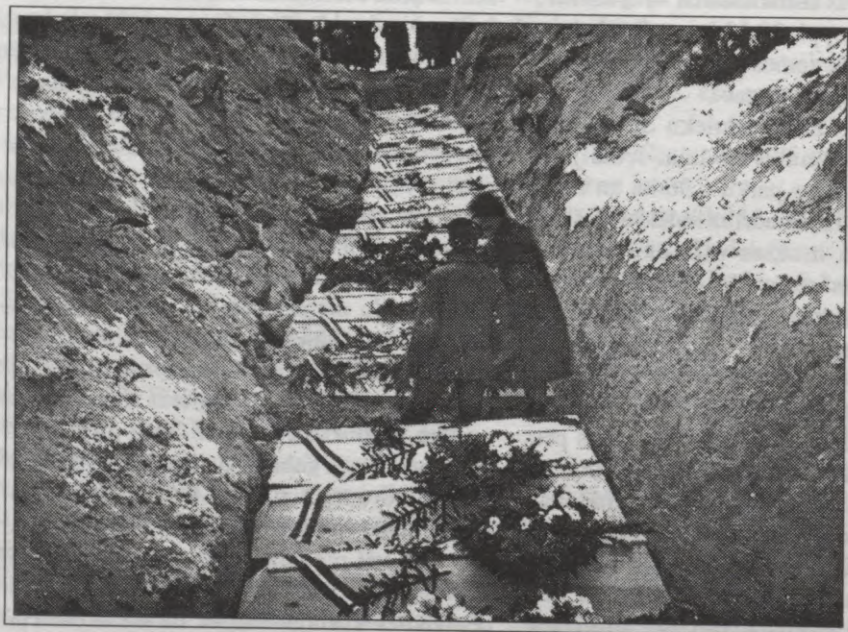
pusi. Tādēļ Piensaimnieku valdes lūgums būtu piešķirt pusi no kopējās zemes platības. Caur to gan pagastam piešķirtā vecā koka ēka būtu jāpārceļ 30 — 40 m gar ceļu uz Līgatnes papīrfabrikas pusi un rastos 10 000 rbļ. zaudējumi, bet par to Līgatnes Piensaimnieku Sabiedrība tiktu pie priekšzīmīgas ēkas un pagasts iegūtu labākas skolas telpas, kādas gan vecā ēkā un tagadējā stāvoklī pagastam nav iespējams ierīkot.” (L. P. S. priekšsēdētājs P. Leikarts, sekretārs J. Čaule).¹²⁵

Agrārreformas gados Paltmales pagasta valdes priekšsēdētāja amatā bija P. Tenisons un pagasta padomes priekšsēdētājs E. Leitmans. 1926. gadā Paltmales pagastu pārdēvēja par Līgatnes pagastu. 1933. gadā izstrādāts projekts Paltmales muižas Vidzemes šosejas brīvjoslas zemes gabaliem.¹²⁶ Zemes ieguvēji: 1) pie Lejasvītolu mājām 1,23 ha Vītols Emma, Vītols Tamlanders Kārlis, Ošiņa Amālija; 2) pie Jaunandricēnu mājām 1,38 ha Brašiņš Augusts; 3) pie Vītolu mājām 1,10 ha Vītols Jānis; 4) pie Čaulu mājām 0,40 ha Līzes Čaules mantiniece — māsa; 5) pie Lauvas kroga 0,39 ha Grīnvalds Augusts; 6) pie Kalnandricēnu mājām 0,62 ha Andermanis Edgars, 7) pie Pasta un telegrāfa departamenta 0,14 ha; 8) pie Vīganta gruntsgabala 0,13 ha Vīgants Artūrs; 9) pie Ivankalna mājām 0,37 ha Līgatnes pagasta pašvaldība; 10) pie Būvmaņu mājām 0,36 ha Puriņš Jānis; 11) pie Vecbiemu mājām 1,09 ha Bibītis Jānis; 12) pie Blodziņu Upmaņu mājām 0,80 ha Švalbe Berta un Ģertrūde; 13) pie Vaisuļu mājām 0,35 ha Ozoliņš-Ozols Alfrēds; 14) pie Melgalvu mājām 0,99 Liepiņš Kārlis; 15) pie Lielzanderu mājām 0,19 ha Mārtiņa un Natālijas Robiņu mantinieki un Reinholds Robiņš. Latvijas brīvības cīņu dalībniekiem piešķīra 13 apbūves gabalus Paltmales biezi apdzīvotā vietā. (19., 20.att.)

1919. gadā Ķempju (dokumentos lietots nosaukums Ķempu) pagasta (21. att.) vecākā amatā bija K. Šķesters, pagasta padomes priekšsēdētājs K. Kalnzemnieks, viņa vietnieks Jānis Grasis, padomes locekļi K. Jansons, M. Morauska, A. Tērauds, A. Kaibe, K. Purgailis, P. Dolfijs, J. Verners, P. Lūsiņš.¹²⁷ 1919. gada 14. septembrī Ķempju pagasta padome, kuras sēde noturēta Jaunzemos, nolēma par pagasta rakstvedi pieņemt Juliju Šmidtu ar algu 150 rbļ. mēnesī. Pagasta padomes priekšsēdētājam noteica mēnešalgu 150 rbļ., palīgam 50 rbļ., padomes locekļiem par katru nokalpotu dienu 1 rbļ., kazacenei par

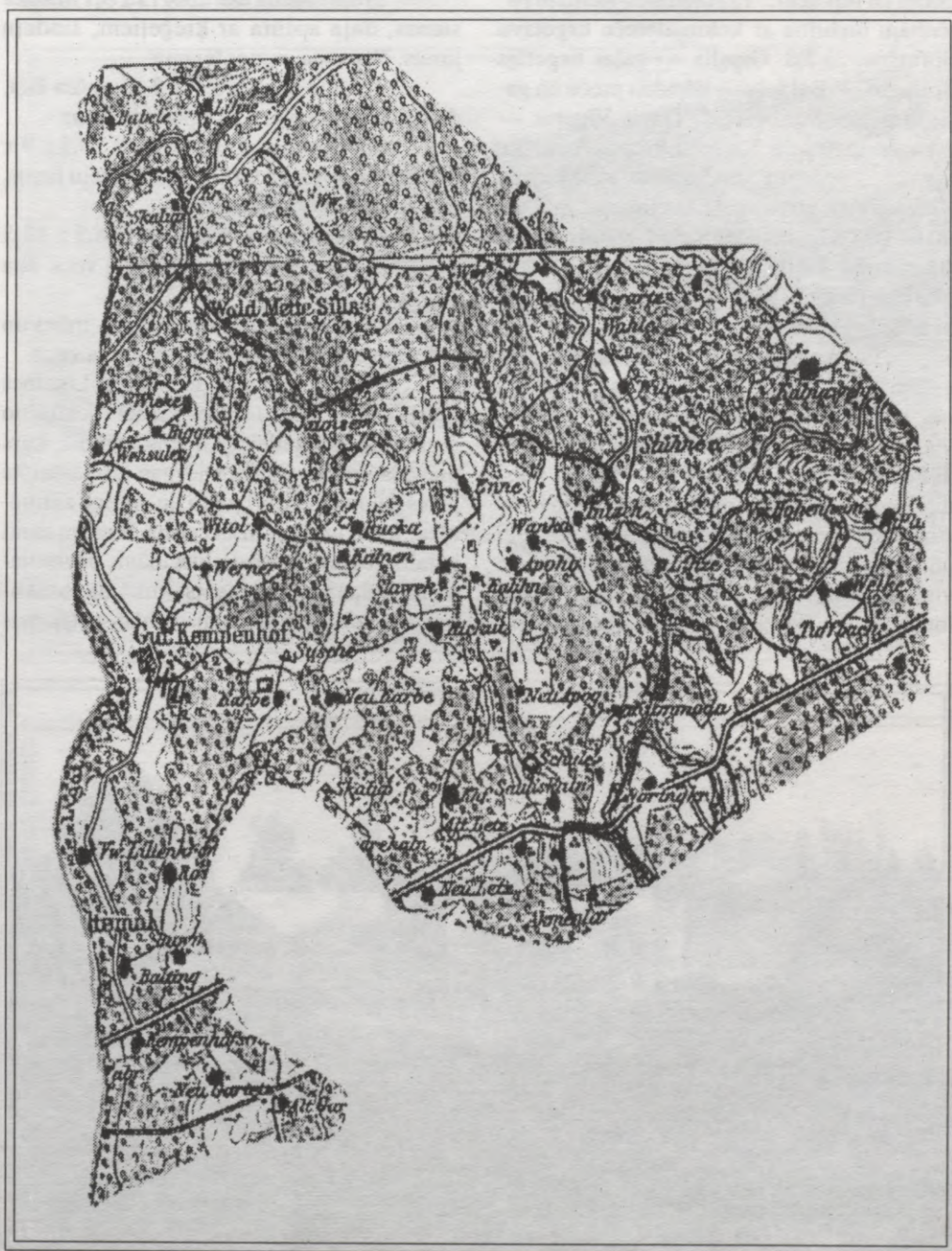
19. att. Brīvības cīņu dalībnieks Jānis Zvaigzne (1886—1945) cara armijas formā, 20. gs. sāk. CM 86272

20. att. Latvijas atbrīvošanas karā kritušo apbedīšana. J. Zvaigznes sūtīta 1919. g.22. XII tēvam uz Ķempju pagasta Jaunapogām. CM 86276

mēnesi 50 rbļ. (ziņnese M. Eglīte). Pagasta nabagu uzturēšanai paredzēja 400 rbļ., pagasta nama remontam, iekārtošanai un elektrības ievilkšanai — 100 rbļ. Rakstveža vietas izpildītājam Ed. Levitam par nokalpotām 24 dienām izmaksāt 120 rbļ. cara naudā (pārējās izmaksas — Latvijas naudā). Priekš neparedzētiem izdevumiem — 390 rbļ. un padomes priekšniekam ir atļauts nepieciešamības gadījumā iedot 100 rbļ. Izdevumu segšanai naudas iekasēšanu noteica sekojošā veidā: zemes īpašniekiem par katru pūrvieta jāmaksā 25 kap., no Sprīņģu bodes jāiekasē 100 rbļ., no dzirnavām 50 rbļ., no sīktirgotavas 50 rbļ., no diviem kuļmašīnu īpašniekiem 50 rbļ., no Ķempju kroga 15 rbļ.¹²⁸ Tā paša gada beigās (3. decembrī) pagasta valdes sēde noturēta jau iekartotajā pagasta namā — Jaunķempju

(dokumentos lietots nosaukums Jaunķempju)¹²⁹ muižā. Ķempju pagasta valde un padome risina jautājumus par palīdzības sniegšanu nabagiem, trūkcietējiem, kara darbībā cietušajiem. Tā, piemēram, 53 gadus vecai Marijai Rakenei atļāva ar “visu savu iedzīvi ierasties pagasta nabagu patversmē, kas iekārtota muižā,” bet drēbniekam Jānim Grasiņam uz atvieglotiem noteikumiem iegādāties “3 pudus rudzu par 20 rbļ. pudā.”¹³⁰ Kara gados Ķempju pagastā galvenokārt cietuši zemnieku tūrumi. Tā pagasta vecākam Kārlim Šķesterim, kas tikai 1917. gada pavasarī bija iesācis savu saimniecību — pircis zirgus, lopus un sēklu, rudenī karaspēka atkāpšanās laikā nopostīja visus sējumus un 1918. gada pavasarī lauki palika neapsēti sēklas trūkuma dēļ.¹³¹ 1921. gada 12. oktobrī Ķempju pagasta padome

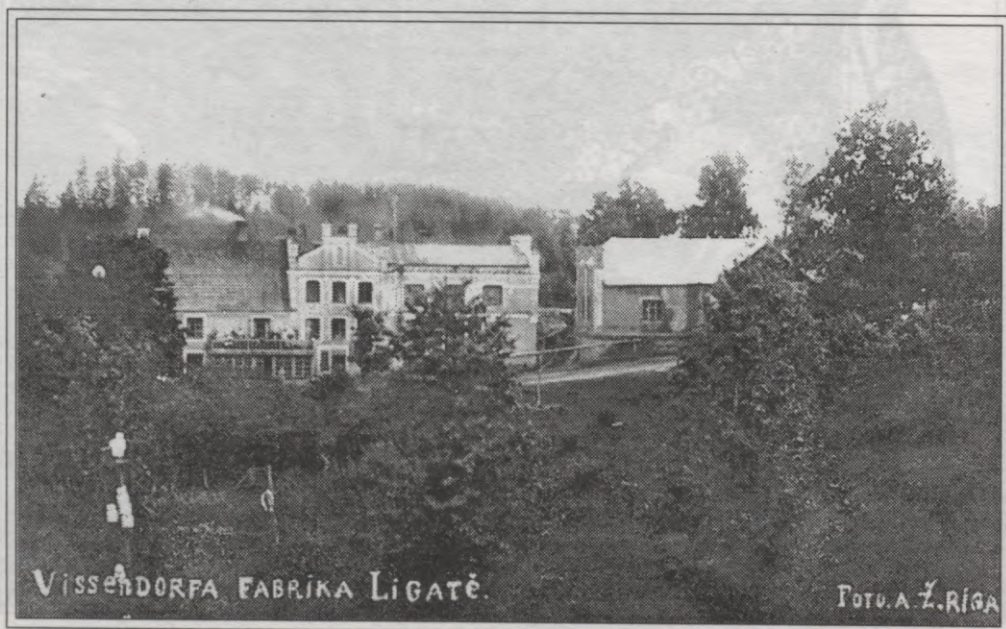
21. att. Ķempju pagasta karte. 1925. g.

pieņēma Alvīni Galiņu par Ķempju I pakāpes pamatskolas otro skolotāju. Skolas pārzinim K. Bormanim un A. Galiņai dzīvoklis, apkure un apgaismojums bija bez maksas. Pagasta padome necēla iebildumus, ka Ed. Dolfijs Sprinģu miestīņā bija atvēris privātu skolu, kurā iet vairāki tā gala bērni, jo Ķempju skola atrodas vienā pagasta malā un daudziem bērniem grūti pieejama.¹³² 1922. gada nogalē pagasta valdes pilnvarotais Kārlis Kreišmanis no Rīgas apriņķa valdes saņēma aizdevumu 50 000 rbļ. pagasta skolas remontam.¹³³ 1921. gada 7. decembrī Ķempju pagasta padome izdeva atļauju Artūram Vīgantam atvērt Ķempju krogā II šķiras restorānu ar reibinošiem dzērieniem, bet ar noteikumu, ka viņam jāmaksā pagasta kasē 1000 rbļ. gadā.¹³⁴ Šajā laikā pagastā jau bija reģistrēti sekojoši tirgotāji un rūpnieki: 1) Paltmales-Ķempju patērētāju biedrība ar koloniālpreču tirgotavu Sprinģos, 2) Ed. Ģipslis — gaļas tirgotājs Sprinģos, 3) Balduss — pārtikas preču un gaļas tirgotājs Sprinģos, 4) Dāvis Vīgants — tējniecības īpašnieks Ķempju krogā. Ar kalķu ieguvu "Kaudzītēs" nodarbojās K. Meijats, Ķempju dzirnavās mala Dreimanis, ar kokmateriālu sagatavošanu nodarbojās Šutte, Blumbergs, Treija, H. Levenšteins, D. Starobinskis, E. Dolfijs un kuļmašīnas īpašnieks bija Jānis Deimuts.¹³⁵

Jaunķempju muižas un divu pusmuižu — Sprinģu un Augšlīgatnes zemes sadalīšanas projekts izstrādāts 1922. gada 14. novembrī.¹³⁶ Pirms sadalīšanas projekta izstrādāšanas Jaunķempju muiža un zemes raksturotas šādi: Jaunķempju muiža ar Sprinģu un Augšlīgatnes pusmuižām kopplatībā 3053,60 pūrvietas piederēja Wolfgangam Klotam un viņa mantiniekiem, kuri dzīvo Rīgā. Tagad muiža valsts pārziņā. Muižas ēkas puslīdz

labā stāvoklī:

- 1) dzīvojamā ēka 21 x 8 x 3 m (garums, platums, augstums m), koka sienas, šindeļu jumts, ēka vidēji veca, remontējama;
  - 2) siltumnīca 16,4 x 3,4 x 1,2 m, mūra ēka, šindeļu jumts, ēka vidēji veca, remontējama;
  - 3) siltumnīca 16,5 x 4 x 1 m, mūra ēka, šindeļu jumts, ēka vidēji veca, puslīdz laba;
  - 4) kūts 16,2 x 5,8 x 2,2 m, koka sienas, šindeļu jumts, ēka veca, remontējama;
  - 5) kūts 17,5 x 12 x 2,2 m, mūra ēka, šindeļu jumts, ēka puslīdz laba;
  - 6) pagrabs 11 x 4,5 x 2 m, mūra ēka, dēļu jumts, ēka veca;
  - 7) jaunā pils 40,5 x 10,1 x 4 m, ķieģeļu sienas, šindeļu jumts, ēka nav pabeigta, vajadzīgs remonts,
  - 8) dzīvojamā ēka 23 x 13 x 3,1 m koka sienas, daļa apšūta ar ķieģeļiem, šindeļu jumts, ēka veca, remontējama;
  - 9) klēts 24,4 x 6,4 x 3 m, mūra ēka, dakstiņu jumts, vecs, ēka puslīdz laba;
  - 10) dzīvojamā ēka un klēts 33,5 x 9 x 3 m, sienas — koka un ķieģeļu, šindeļu jumts, ēka veca, remontējama;
  - 11) dzirnavas ar dzīvokli 16,5 x 13,5 x 3,5 m, mūra ēka, dakstiņu jumts vecs, ēka remontējama;
  - 12) kūts 11,2 x 7,2 x 2,5 m, mūra un koka sienas, šindeļu jumts vecs, ēka veca.
- Muižas parks savienojas ar Līgatnes upītes jauko krastu. Upes krastā, netālu no muižas ir pašstrādājošs ūdens pumpis, kurš pievada muižai ūdeni. Diezgan labi uzturēts plašs augļu dārzs, arī puķu un vīnogu siltumnīca. Ieteikumi: muižas centra ēkas un zemi iedalīt četrām jaunsaimniecībām, pagastnamam, nespējnieku mājai un kultūras pasākumu vajadzībām. Valsts vajadzībām atstājamas

VISSENDORFA FABRIKA LĪGATĒ.

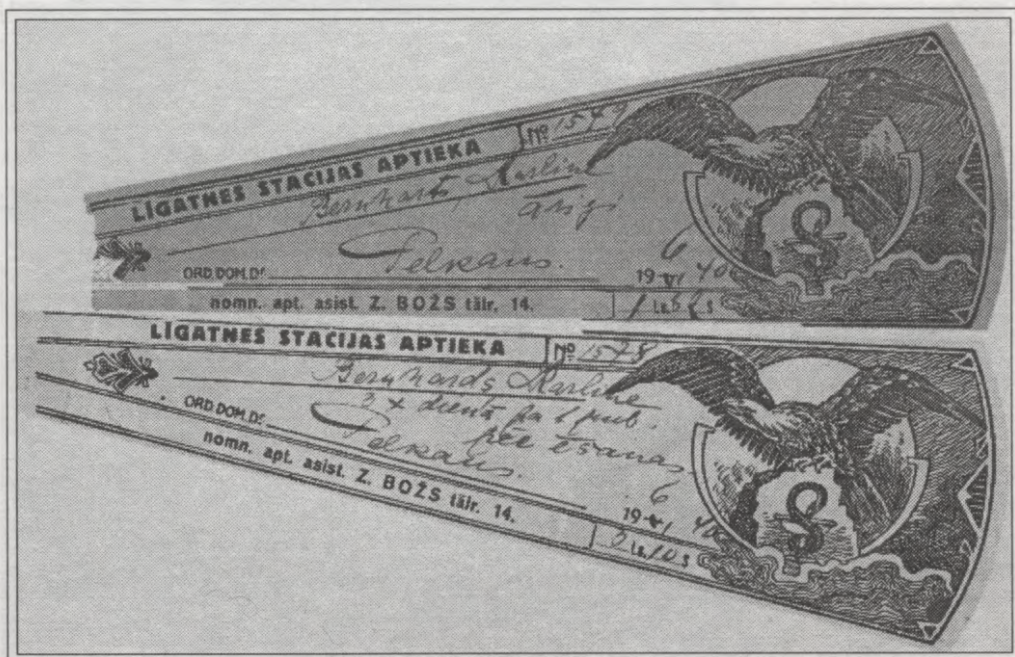
FOTO A. Ž. RĪGA

22. att. Skats uz Visendorfa dzirnavām. 1920. gadi. CM 86021

grants bedres. Iedalot jauno saimniecību platības — vadīties no līdzšinējā vienzirgu zemes apstrādāšanas veida. Muižas pļavas, kas atrodas Paltmales muižas mežos, nav sadalāmas, atstājamas valsts fondā. Zemes ierīcības projektā paredzēja zemi kopplatībā 1148,2 ha sadalīt: 30 jaunsaimniecībās, 4 nedalītās rentes mājas, 4 dalītās rentes mājas, 3 amatnieku saimniecībās, 5 gab. sabiedrības vajadzībām, 1 gab. valsts vajadzībām, 3 apmaiņas gab. ar Vanagu, Vāvuļu un Viķu mājām, neatsavināmajā daļā — Ķempju krogu ar visām ēkām un 52,95 ha, 1 rūpniecisko iestādi- dzirnavas ar 9 ha zemes, 1 dārzniecību ar ēkām un 11,90 ha zemes, valsts zemes fondā — 173 ha un Sprīņģu miesta paplašināšanai — 62,10 ha. Muižas centru iedalīja vienā dārzsaimniecībā kopplatībā 21,29 ha, bet vēlāk, 1924. gada 19. augustā, to sadalīja.

Daļu no dārza saimniecības — 11,90 ha ar parku un muižas jauno pils ēku piešķīra Paulam Saksam.¹³⁷ Jaunķempju muižas šosejas brīvjoslu kopplatībā 5,04 ha sadalīja 5 saimniecībām (1930. g. 10. VII): Vecleču mājām (Jānis Demuts), Sauleskalna mājām (Gustavs Ķempelis), Jaunleču mājām (Jānis Ķēnis), piegriezums Ķempju pamatskolai, kuru rentē Jānis Leitis, Jaunķempju mājām (Jānis Rāka).¹³⁸ Latvijas brīvības cīņu dalībniekiem Ķempju pagastā Sprīņģu kalnā piešķīra 10 apbūves gabalus.¹³⁹

Ķempju pagastu 1933. gadā pievienoja pie Līgatnes pagasta. 1935. gadā Līgatnes pagasta kopplatība — 85,07 km², iedzīvotāju skaits — 3076, t. sk. virieši — 1445, sievietes — 1631. Ev. luterāņu ticības piekritēji — 2694 (87,58%), katoļi — 114 (3,71%), pareizticīgie — 170 (5,53%),

23. att. Līgatnes stacijas aptiekas zāļu signatūra. CM 86946, 86947

24. att. Paltmales patērētāju biedrības nams Jaun-Rama, 1920. gadi. CM 86081

25. att. Paltmales
patērētāju biedrības
biedri, 1920. gadi,
fotogrāfs
Z. Zandovskis
Spriņģos.
CM 86984

26. att. Līgatnes
lauksaimniecības
biedrības biedri.
1937. g.
CM 86080

27. att. Ķempju
lopkopības
pārraudzības
biedrības biedri ap
1935. g.
CM 86570

28. att. Līgatnes un
apkārtnes mednieku
biedrība "Vanags"
1929. g.
CM 86650

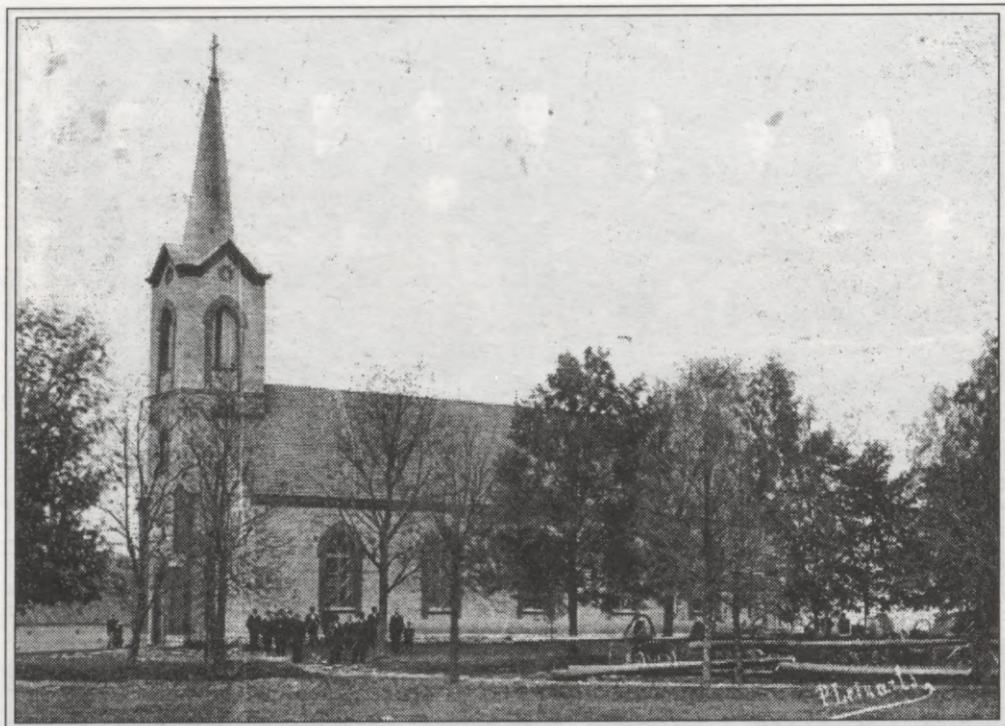

29. att. Līgatnes
ugunsdzēsēju grupa,
1930. g., fotogrāfs
K. Oinas Līgatnē.
CM 86088

30. att. Ugunsdzēsēji
darbā kuļšanas talkas
ugunsgrēkā. 1930.
gadi.
CM 86654

31. att. Ķempju
baznīca, celta
1882. g., fotogrāfs
P. Leikerts,
20. gs. sāk.
CM 86658

vec ticīgie — 13 (0,42%), pārējie un nezināmie — 85 (2,76%). Pagasta teritorijā 465 saimniecības, darbojās E. Engelharta Ķempju dzirnavas un elektriskā spēkstacija, Līgatnes papīrfabrika, M. Trofimova (bij. Visendorfa) dzirnavas (22. att.), J. Dumpja Šķēpeles ūdensdzirnavas, E. Zālītes vilnas apstrādāšanas, tūbu un koka tupeļu fabrika Sprinkšļos, M. Mūrmaņa mehāniskis koku apstrādes uzņēmums un pienotava. Pagastā 8 pārtikas preču tirgotavas, 4 maiznīcas, 4 valsts degvīna tirgotavas, 3 gaļas un desu tirgotavas, 1 drogu tirgotava, 5 veļas un sīku preču tirgotavas, 3 apavu veikali, 2 pulksteņu veikali, 1 sēkļu tirgotava, 1 benzīna uzpildīšanas punkts, 7 frizētavas. Gadatirgus vieta — pie Laivenes, nedēļas tirgus — pie Līgatnes papīrfabrikas un Jaunramas. Pagasta vecākais Jānis Purgailis, darbvedis Pēteris Priedītis, policijas kārtībnieks Andrejs Pilskalns. Pagastā 2 skolas — Līgatnes 6-klasīgā pamatskola, pārzinis Jēkabs Brants un Līgatnes papīrfabrikas 6-klasīgā pamatskola, pārzinis Ernests Priedītis. Rajona ārsts Leonhards Sūrītis, dzīvo ārsta mājā un Edgars Lundbergs — Līgatnes papīrfabrikas ciemā, zobārsts Elvira Priedīte Jaunramā un Henriete Kaparkalēja Līgatnes papīrfabrikas ciemā, vecmātes — Milda Liepiņa Jaunramā un Jūlija Ceipe papīrfabrikā, aptieka — pie Līgatnes dzelzceļa stacijas (23. att.), veterinārfeldšeris Jānis Zile, dzīvo Lejaspēterēnos. Līgatnes pagastā darbojās Līgatnes saviesīgā biedrība (dib. 1898. g.), Paltmales patērētāju biedrība (dib. 1919. g.) (24., 25. att.), Līgatnes piensaimnieku sabiedrība (dib. 1921. g.) (26., 27. att.), Līgatnes un apkārtnes mednieku biedrība "Vanags" (dib. 1926. g.)

32. att. Ķempju
baznīcas altāris,
1930. gadi.
CM 86579

(28. att.) un Līgatnes brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība (dib. 1929. g.) (29., 30. att.). Pagastā atrodas ev. lut. baznīca Ķempjos (31., 32. att.) un baptistu lūgšanas nams Baltajos¹⁴⁰. 1937. gadā Paltmales kapos uzstādīts tēlnieka K. Jansona piemineklis I pasaules karā un brīvības cīņās kritašajiem karavīriem. Lāčplēša kara ordenis piešķirts 4 līgatniešiem — Kārlim Kalniņam, Jānim Sīkam, Augustam Ķīmenim, Arnoldam Rīšmanim.¹⁴¹

30. gadu beigās Līgatnes pagastā tika pārdēvēti vairāki veco māju nosaukumi. Saim-

nieki izvēlējās skanošākus un latviskākus vārdus; zem viena nosaukuma esošās 3, pat 4 mājas tagad tika nosauktas katra savā vārdā; Jakaru mājas agrākais īpašnieks bija tajās pakāries un tautā ieviesās palama šis mājas dēvēt par "jākaras." Respektējot īpašnieku vēlmes, Līgatnes pagasta valde 1938. un 1939. gadā pārdēvēja sekojošus nekustamos īpašumus:

Svanke (īpašnieks Mārtiņš Tītmanis) par Avotiņi;
 Bigas 3a (īpašnieks Estere, Līne, Daumants Kalniņi) par Bigas;
 Bigas 3b (īpašnieks Pēteris Kalniņš) par Strēlnieki;
 Bigas 3c (īpašnieks Pēteris Kalniņš) par Kalniņi;
 Durne (īpašnieks Jānis Jākobsons) par Durņas;
 Kire (īpašnieks Hugo Brīviņš) par Ķīri;
 Veclapse (īpašnieks Aleksandrs Silīņš) par Veclapsas;
 Vecspringsl (īpašnieks Ernests Zālīte) par Vecspringšļi;
 Pilikopi (īpašnieks Jānis Klēģeris) par Rāvkalni;;
 Būvmaņi (īpašnieks Jānis Puriņš) par Būvmaņi;
 Blodiņi un Upmaļi (īpašnieces Berta un Ģertrūde Švalbes) par Blodziņi;
 Putehīte (īpašnieks Augusts Stucis) par Puķītes;
 Slane par Slaņi;
 Inkekalni, arī Incekalni (īpašnieks Voldemārs Upītis) par Inčukalni;
 Lepēni un daļa no Ķieģeļcepļa (īpašnieks Jānis Zommers) par Liepēni;
 Ivankalns (Līgatnes pagasta kapsēta) par Mierkalni;
 Skuderkalns (īpašnieks Eduards Andermanis) par Skudrukalni;

Leijēni (īpašnieks Jānis Pestmāls) par Leijēni;
 Andricēnu Purgaiļi (īpašnieks Kārlis Krastiņš) par Purgaiļi;
 Engeiheim (īpašnieks Mārtiņš Vītols) par Mazmūrnieki;
 Purmaļi (īpašniece Pauline Zīle) par Zīles;
 Purmaļi (īpašnieks Pēteris Miška) par Vairogi;
 Purmaļi (īpašnieks Pēteris Šveicers) par Apsītes;
 Upmaļi (īpašnieks Rudolfs Miķelsons) par Dārziņi;
 Garteči un Vecgarteči (īpašnieks Otto Treiers) par Vecgarteči;
 Vanka (īpašnieks Jānis Vērtis) par Vaņķi;
 Vec Lici (īpašnieces Emma un Valda Demuts) par Vecleči;
 Skolas zeme (bij. Ķempju pagasta skolas zeme) par Kraujēni;
 Lauvas krogs (īpašnieks Augusts Grīnvalds) par Lauviņas;
 Beķereja jeb Pekarņa (Paltmales zemnieku savienības īpašums) par Ainavas;
 Kaļķakmeņu laužuves Raudzītes (īpašnieki Herberts un Erihs Meijāti) par Meijāti;
 Rozas (īpašnieks Gustavs Miške) par Stīpnieki;
 Mālukalni (īpašnieks Jānis Plūmīte) par Plūmītes;
 Vītoli N.41F par Kaņepes;
 Jakari (īpašniece Karlīne Jēkabsone) par Zemītes;
 Zeltkalni — mežsarga mājas par Zaļumi;
 Ceplīši — mežsarga mājas par Purviņi;
 Klētnieki (īpašnieks Indriķis Elsis) par Spodrītes.¹⁴²

33. att.
 LU Teoloģijas
 fakultātes absolventi.
 1. rindā 4. no kreisās
 puses profesors
 Eduards Zicāns.
 1938. g.
 CM 86517

34. att. Natālija un Irma Robiņas pie šūpolēm Lielzanderu māju pagalmā, 20. gs. sāk. CM 87088

Pagasta — administratīvā iedalījuma vienības likvidēšana un atjaunošana laikā pēc II pasaules kara

Pēc 1940. gada 17. jūnija Latvijā tika saglabāts agrākais administratīvais iedalījums pagastos.

1945. gadā tika izdoti Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēti par sīkāku administratīvu teritoriālo vienību ciemu izveidošanu pagastos. To pamatoja ar tautsaimniecības atjaunošanas darbu, ar iedzīvotāju politiskās izglītošanas veicināšanu un ar pārvaldes aparāta tuvināšanu iedzīvotājiem. Ciemu teritoriju robežas un lielumu noteica ceļu un sakaru līdzekļu stāvoklis. Rīgas apriņķa Līgatnes pagastā 1945. gada 16. jūnijā izveidoja divas ciemu padomes: Līgatnes un Ķempju. Par Līgatnes ciema padomes priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Rozi, par sekretāri Zigriņu Bernausku. Par Ķempju ciema padomes priekšsēdētāju ievēlēja Martu Ziminu, par sekretāri Dzidru Jēkabsoni. Līgatnes pagasta Izpildu komitejas priekšsēdētājs 1945. gadā bija Matulēns-Krieviņš, sekretāre B. Ķeizare, pagasta partorgs Gruzīņš, vēlāk A. Sproģis.¹⁴³ Pagastu izpildu komitejas kā starposmu starp apriņķa un ciemu padomēm saglabāja līdz 1949. gadam. Pagasta un ciemu padomju vadītāji ļoti bieži mainījās. 1949. gadā par Līgatnes pagasta IK priekšsēdētāju bija Jurinovs, Līgatnes ciema padomes priekšsēdētājs — Stalis, Ķempju ciema padomes priekšsēdētāja — M. Zimina.¹⁴⁴

1949. gada 31. decembrī tika izdots jauns Latvijas PSR AP Prezidija dekrets, sa-

skaņā ar kuru apriņķu vietā nodibināja lauku rajonus un likvidēja pagastus. Līgatnes un Ķempju ciemus iekļāva jaunizveidotajā Siguldas rajonā. Ķempju ciemu 1954. gadā pievienoja pie Līgatnes ciema.¹⁴⁵ Ciemu apvienošana notika reizē ar mazo kolhozu un padomju saimniecību apvienošanu. Līgatnes ciemu, kuram bija pievienota arī daļa no kādreizējā Vildogas pagasta, 1963. gada 18. decembrī pievienoja Cēsu rajonam.¹⁴⁶ Kopš 1992. gada atjaunota administratīvā iedalījuma vienība — pagasts.

Ekspedīcijas laikā (5.—17. VI), apsekojot ap 300 līgatniešus gan lauku sētās, gan centra daudzdzīvokļu mājās dzīvojošos, iegūti 2400 eksponāti, pierakstītas atmiņas un aizpildītas 54 amatnieku apraksta lapas. Pārsvārā iegūtas fotogrāfijas, grāmatas, sadzīves priekšmeti, amatnieku darba rīki un izstrādājumi, rokdarbi, vairāki ģimenes albūmi. Iegūti materiāli par Līgatnes pagasta kultūras dzīvi, skolu vēsturi, par dažādu biedrību darbību, par Līgatnes papīrfabriku, pienotavu, dzirnavām, tirgotavām, brāļu draudžu saiešanas namu, Ķempju baznīcu un citām iestādēm. Iegūti eksponāti par izciliem novadniekiem, represijās un deportācijās cietušajiem līgatniešiem, kādreizējiem ārstiem, ilggadīgiem skolotājiem, dažādu amatu meistariem un strādniekiem. Pierakstītas jauno zemnieku saimnieciskās darbības problēmas pašreizējos apstākļos un nākotnes ieceres.

PIELIKUMS

1941. gada 14. jūnijā deportētie Ligatnes pagasta iedzīvotāji¹⁴⁷

<u>Uzvārds, vārds</u>	<u>Dzimšanas gads</u>	<u>Dzīves vieta</u>
Linters Artūrs	1901	Jaunlapsas
Linters Milda	1911	Jaunlapsas
Linters Līga	1937	Jaunlapsas
Linters Biruta	1937	Jaunlapsas
Linters Valdis	1928	Jaunlapsas
Lūsiņš Kristīne	81 g. veca	Jaunkarbes
Lūsiņš Pēteris	1891	Jaunkarbes
Lūsiņš Zelma	1891	Jaunkarbes
Lūsiņš Viesturs	1923	Jaunkarbes
Mūrmanis Paulīne	1895	Mūrmaņi
Mūrmanis Zigfrīds	1926	Mūrmaņi
Ezerroze Otto Vilhelms	1904	Muižnieki
Neimanis Jānis Voldemārs	1895	Neimaņi
Novermanis Ernests	1863	Ritumi
Ozoliņš- Ozols Alfrēds	1882	Vaisuļi
Ozoliņš- Ozols Emma	1891	Vaisuļi
Plucis Jānis	1905	Jaunšķēpeles
Plucis Eduards	1891	Jaunšķēpeles
Plucis Evalds	1920	Jaunšķēpeles
Plucis Osvalds	1922	Jaunšķēpeles
Plucis Marija	1894	Jaunšķēpeles
Priedīte Anna	1893	Priedīši
Priedītis Pēteris	1897	Priedīši
Priedītis Augusts	1903	Dūriņas
Dāvis Kārlis	39 g. vecs	Jaungarteči
Dāvis Marija	36 g. veca	Jaungarteči
Dāvis Ināra	12 g. veca	Jaungarteči
Dāvis Juris	3 g. vecs	Jaungarteči
Pestmalis Hermanis		Lejēni
Pestmalis Irma		Lejēni
Pestmalis Kristīne	ap 60 g. veca	Lejēni
Aice (Aide?) Kārlis	1911	Ozoli
Baranovs Vasilījs	1895	Vanagi
Leikarts Elza	1909	Ratnieki
Leikarts Pēteris	1885	Ratnieki
Leikarts Aina Dzintra	1931	Ratnieki
Leikarts Varis	1940	Ratnieki
Leitmanis Anna	1891	Sprinkšļi
Leitmanis Edgars	1922	Sprinkšļi
Leitmanis Eduards	1881	Sprinkšļi
Liepiņš-Liepa Anna Otilija	1893	Melngalvji
Liepiņš-Liepa Kārlis	1884	Melngalvji
Liepiņš-Liepa Jānis	1919	Melngalvji
Purgailis Alvīne	1874	Ķikuti
Purgailis Austrā	1908	Ķikuti
Purgailis Dailis	1932	Ķikuti

Ritums Alfrēds Eduards	1899	Ritumi
Ritums Olga	1900	Ritumi
Stalis Kārlis	1903	Staļi
Šēmelis Milda	1901	Ciliši
Šēmelis Valda	1930	Ciliši
Treijers Karlīne	1876	Jaungarteči
Vanags Jānis	1862	Mūrmaņu māja
Zasters Aleksandrs	40 g. vecs	Jaunbebri
Zasters Alma	39 g. veca	Jaunbebri
Zīle Jānis	52 g. vecs	Pēterēni
Zīle Jānis	1925	Lejaspēterēni
Zīle Jēkabs	1928	Lejaspēterēni
Zīle Laura	1895	Lejaspēterēni
Steprāns Edgars	46 g. vecs	Līgatne ("Ēģipte")
Steprāns Olga	42 g. veca	Līgatne ("Ēģipte")
Steprāns Dzidra	18 g. veca	Līgatne ("Ēģipte")
Steprāns Skaidrīte	14 g. veca	Līgatne ("Ēģipte")
Puriņš A.		Līgatne
Salmiņš Voldemārs	1916	Līgatnes papīrfabrika
Lauva Augusts	1915	Līgatnes papīrfabrika
Dupušs Aleksandrs	1928	Līgatne
Dupušs Bronislavs	1931	Līgatne
Dupušs Zenta	1933	Līgatne
Dupušs Līvija	1935	Līgatne
Pelkaus Jānis- Nikolajs	1909	Dodes
Pelkaus Fēliks (miris 1943.g.)	1909	Dodes
Godīgs Kārlis, represēts 1944.g.	53 g. vecs	
Dāvis Arvids, represēts 1944./45.g.		

Arestētie un mobilizētie Līgatnes pagasta iedzīvotāji II pasaules kara laikā¹⁴⁸

Uzvārds, vārds, tēva v.	Dzimš. gads	Arestēts, mobilizēts, aizvests	Adrese
Migunovs Miķelis Jāņa d.	1901	arestēts	Skultes
Logins Mateas Staņislava d.	1912	arestēts	Jaunbigas
Balodis Augusts Kārļa d.	1898	arestēts	Priedīši
Līkausis Oskars Augusta d.	1903	arestēts	Bērziņi
Krūmiņš Egīls Pētera d.	1923	arestēts	Liepiņas
Špacs Fridrihs Osvalda d.	1911	arestēts	Mūrmaņi
Boja Saša Pētera d.	1913	arestēts	Neimaņi
Semjonovs Aleksandrs	1877	arestēts	Purgaiļi
Lauris Jāzeps Staņislava d.	?	arestēts	63. km dzelzceļa ēka
Vaters Jeronīms Jura d.	1904	arestēts	63. km dzelzceļa ēka
Eglītis Dzintars Jura d.	1922	arestēts	Purmaļi
Bērziņš Artūrs Jāņa d.	1914	arestēts	Ezernieki (Vildogas pag.)
Lapiņš Laimonis	1915	arestēts	Paegliši
Radziņš Jānis Otto d.	1922	arestēts	Radziņi
Skraustiņa Alma Eduarda m.	1922	mobilizēta	Līgatnes papīrfabrika
Dunde Ernests Jāņa d.	1906	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Sūrītis Olga	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika

Vanags Voldemārs Kārļa d.	1921	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Krēsliņš Laimonis Jūlija d.	1923	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Nolbergs Rikards Miķeļa d.	1921	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Blome Jānis Jāņa d.	1923	mobilizēts	Birznieki
Taube Alfrēds	1917	mobilizēts	?
Janovskis Adolfs Paula d.	1928	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Bērziņš Jānis Jāņa d.	1913	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Lācars Ilmārs Jāņa d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Bulte Gunārs Voldemāra d.	1915	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Sedļeckis Leons Leona d.	1914	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Riekstiņš Kārlis Mārča d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Riekstiņš Pēteris Mārča d.	1922	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Krūmiņš Jūlijs Mārtiņa d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Priekūns Voldis Pētera d.	1923	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Priekūns Arnolds Pētera d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Juris Arnis Emīla d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Bērziņš Jānis Mārča d.	1913	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Lapiņš Jānis Jāņa d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Baldonis Eduards Kārļa d.	1910	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Strauts Pauls Kārļa d.	1924	mobilizēts	Slavēji
Baikavs Vasilis Nikolaja d.	1918	mobilizēts	Lielbendiņi
Zillapis Hermīne ?	?	aizvesta	Klētnieki
Brīviņš Hugo Jāņa d.	1891	aizvests	Ķīri
Brīviņš Marta Dāva m.	1902	aizvesta	Ķīri
Purgailis Jānis Jāņa d.	1891	aizvests	Sili
Purgailis Emīlija	1910	aizvesta	Sili
Purgailis Guna Jāņa d.	1928	aizvesta	Sili
Purgailis Ilga Jāņa d.	1929	aizvesta	Sili
Purgailis Daila Jāņa d.	1931	aizvesta	Sili
Āboliņš Jānis	1893	aizvests	Āboliņi
Āboliņš Anna	?	aizvesta	Āboliņi
Āboliņš Ārija Jāņa m.	?	aizvesta	Āboliņi
Liepa Lūcija Jāņa m.	?	aizvesta	Āboliņi
Nātre Alfrēds	?	aizvests	Kārkliņi
Nātre Alma	?	aizvesta	Kārkliņi
Nātre Ilga Alfrēda m.	?	aizvesta	Kārkliņi
Nātre Guntis Alfrēda d.	?	aizvests	Kārkliņi
Nātre Modris Alfrēda d.	?	aizvests	Kārkliņi
Mikus Roberts	?	aizvests	Pagasta nams
Mikus Vilma	?	aizvesta	Pagasta nams
Mikus Biruta Roberta m.	?	aizvesta	Pagasta nams
Mikus Arnis Roberta d.	?	aizvests	Pagasta nams
Kalniņš Velta	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Pelcis Vilis	1922	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Jaunzems Arvīds	1924	mobilizēts	Kaņepes
Ruļovs Boriss	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Kaminka Agripīna	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Artūrs	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Irma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Valda	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Ilze	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Maija	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jankauskis Juris	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Sūrītis Leonards	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika

Sūrītis Amanda	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Sūrītis Zigurds	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Irbe Elita	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Dorills Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Dorills Vera	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Dorills Egīls	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Dorills Ārija	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Ozols Margrieta	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Ozols Austra	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Kleimanis Emīlija	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Zirnis Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Zirnis Aina	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Zirnis Aivars	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Būmanis Artūrs	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Būmanis Emma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Būmanis Dzidra	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Būmanis Aina	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Indriksons Anna	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Zariņš Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Zariņš Biruta	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Zariņš Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Zariņš Pēteris	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Siliņš Maiga	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Siliņš Andris	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Rudzītis Herta	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Rudzītis Māre	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Baumanis Zelma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Kalnāja Gaida	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Kalnājs Agris	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Kalnāja Sarma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gailītis Oskars	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Gailītis Erna	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gailītis Svens	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Krūmiņš Vanda	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gailītis Andris	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Zicmanis Roberts	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Zicmanis Elvīra	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Zilvers Irma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Vītols Augusts	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Krūmiņš Laura	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Krūmiņš Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Krūmiņš Mirdza	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Pusaudzis Zelma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Kārlis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Karlīne	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Uldis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Gunārs	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Ceips Ieva	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Baunsons Ella	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gutmanis Natālija	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jurgens Marija	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Liepiņš Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Liepiņš Alma	?	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Liepiņš Aivars	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Liepiņš Jānis	?	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Blumbergs Arvīds	1921	mobilizēts	Kurzemnieki
Bokmanis Kārlis Mārtiņa d.	1910	mobilizēts	Līgatnes pagasta nams

Godīgs Ēriks Kārļa d.	1923	mobilizēts	Mārtiņi
Andersons Kārlis Andreja d.	1909	mobilizēts	
Kreitāls Jānis Kārļa d.	1918	mobilizēts	Jaungarteči
Kreitāls Jānis Kārļa d.	1922	mobilizēts	Jaungarteči
Kreitāls Ernests Kārļa d.	1925	mobilizēts	Jaungarteči
Vītols Imants Eduarda d.	1922	mobilizēts	67. km dzelzceļa ēka
Lindbergs Voldemārs Teodora d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Janovskis Ādolfs Paulīnes d.	1928	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Ozols Kārlis Jāņa d.	1913	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Bulte Voldemārs Pētera d.	1921	mobilizēts	63. km dzelzceļa ēka
Brokers Jānis Ādama d.	1924	mobilizēts	63. km dzelzceļa ēka
Vītols Ēriks Eduarda d.	1921	mobilizēts	63. km dzelzceļa ēka
Balodis Orests Kārļa d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Jaunzems Artūrs	1919	mobilizēts	Vidusandricēni
Šperliņš Ernests Ernesta d.	1908	mobilizēts	Šperliņi
Melngalvis Jānis Kārļa d.	1909	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Kaibe Osvalds Jāņa d.	1926	mobilizēts	Kaliņi
Losevs Pēteris Andreja d.	1927	mobilizēts	Zariņi
Cirītis Pēteris Pētera d.	1926	mobilizēts	Veckūlas
Tormanis Jānis Eduarda d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Pēteris Kārļa d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Kūte Laimonis Jāņa d.	1928	mobilizēts	Kūtes
Krastiņš Tāivaldis Pētera d.	1927	mobilizēts	Skrastiņi
Ekerts Kārlis Kārļa d.	1908	mobilizēts	Ekerti
Desainis Alfrēds Kārļa d.	1923	mobilizēts	Jaunslavēji
Desainis Eduards Kārļa d.	1928	mobilizēts	Jaunslavēji
Priedītis Jānis Kārļa d.	?	mobilizēts	Viķi
Dolfijs Nikolajs Augusta d.	?	mobilizēts	Vecruki
Segliņš Reinholds Ernesta d.	1920	mobilizēts	Elki
Segliņš Roberts Ernesta d.	1917	mobilizēts	Elki
Švanka Artūrs Friča d.	1907	mobilizēts	Vanadziņi
Freija Jānis Augusta d.	1920	mobilizēts	Priediši
Cipulis Jānis Jāņa d.	1921	mobilizēts	Jaunbigas
Kalnzemnieks Osvalds Kārļa d.	1923	mobilizēts	Kalnzemnieki
Vīgants Otto Jāņa d.	1915	mobilizēts	Saulītes
Siliņš Jānis Mārtiņa d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Grīnbergs Arnolds Rūdolfa d.	1921	mobilizēts	Grīnbergi
Jansons Jūlijs Jāņa d.	1910	mobilizēts	Neimaņi
Jansons Alfrēds Jāņa d.	1913	mobilizēts	Neimaņi
Jansons Osvalds Jāņa d.	1922	mobilizēts	Neimaņi
Grabaža Ādolfs	1921	mobilizēts	Grabaži
Ziediņš Jānis Pētera d.	1931	mobilizēts	?
Jāgars Kārlis Kārļa d.	1913	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Vilciņš Jēkabs Kārļa d.	1912	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Dancis Jānis Kārļa d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Aide Jānis Mārtiņa d.	1910	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Legzdiņš Jānis Jāņa d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Aļlens Imants Pētera d.	1926	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Zariņš Edmunds Augusta d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Lokmanis Augusts Jāņa d.	1910	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Šleja Jānis Augusta d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Šleja Gunārs Augusta d.	1926	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Eduards Pētera d.	1914	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Klūga Alberts Jāņa d.	1914	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Apinis Kārlis Mārča d.	1907	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Murehs Staņislavs	1917	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Vanags Arvīds Pētera d.	1921	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Kurlis Elmārs Ernesta d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika

Uggalis Aleksandrs Jāņa d.	1914	mobilizēts	?
Miškins Aleksandrs Miķeļa d.	1919	mobilizēts	Vecsprinkšļi
Stuburs Ernests	1924	mobilizēts	Skaļupi
Gaļevskis Aleksejs	1909	mobilizēts	Palkavnieki
Magdenburgs Vasilijš	1911	mobilizēts	Vecsprinkšļi
Ulānovs Safons Vasilija d.	?	mobilizēts	Jaunbiemi
Ulānovs Nikolajs	?	mobilizēts	Jaunbiemi
Ulānovs Vladimirs	?	mobilizēts	Jaunbiemi
Ulānovs Vera	?	mobilizēta	Jaunbiemi
Ceips Pētera Jāņa d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Semjonovs Mihails Smorogina d.	1918	mobilizēts	Baltāji
Čilla Eduards	?	mobilizēts	?
Čeizars Ēriks Tatjānas d.	1925	mobilizēts	Jaunlapsas
Melngailis Eduards Jāņa d.	1911	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Lēģers Vilhelms	1924	mobilizēts	Stūrīši
Lēģers Reinholds	1925	mobilizēts	Stūrīši
Meldris Artūrs	1927	mobilizēts	Sperliņi
Cinovskis Artūrs Jāņa d.	1928	mobilizēts	Staprāni
Kļaviņš Jānis Kārļa d.	1915	mobilizēts	Staprāni
Možājevs Miķelis Heokta d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Treibergs Kārlis Kārļa d.	1922	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Linde Oskars	1917	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Baldons Augusts Kārļa d.	1925	mobilizēts	Lobēni
Alejs Harijs Adolfa d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Alejs Ēvalds Adolfa d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Auers Bruno Fridriha d.	1918	mobilizēts	Aueri
Eizenbergs Dailonis Kārļa d.	1925	mobilizēts	Eizenbergi
Simsons Vilis	1929		Somsona māja
Simsons Zenta	1926		Simsona māja
Dzirkalis Arvīds	1912		Deičmaņa māja
Grunte Roberts	1916		Bukšāri
Zommers Jānis	73 gadi	aizvests	Liepenes
Zommers Emma	43 gadi	aizvests	Liepenes
Zommers Margarita Jāņa m.	16 gadi	aizvesta	Liepenes
Zommers Ruta Jāņa m.	22 gadi	aizvesta	Liepenes
Zommers Haralds Jāņa m.	18 gadi	aizvests	Liepenes
Priedītis Elvīra	37 gadi	aizvesta	Durņas
Priedītis Ilze	9 gadi	aizvesta	Durņas
Priedītis Augusts	3 gadi	aizvests	Durņas
Jākobsons Karlīne	65 gadi	aizvesta	Durņas
Jākobsons Emilija	38 gadi	aizvesta	Bajāri
Jākobsons Jānis Jāņa d.	17 gadi	aizvests	Bajāri
Jākobsons Aina Jāņa m.	12 gadi	aizvesta	Bajāri
Zicāns Eduards Jāņa d.	60 gadi	aizvests	Saulgrieži
Zicāns Irma Aleksandra m.	62 gadi	aizvesta	Saulgrieži
Jansons Arvīds Pētera d.	1914	aizvests	Saulgrieži
Šperliņš Ludmila Friča m.	1908	aizvesta	Šperliņi
Šperliņš Rauls Ernesta d.	1939	aizvests	Šperliņi
Neimanis Zelma Mārtiņa m.	?	aizvesta	Neimaņi
Neimanis Jānis Jāņa d.	?	aizvests	Neimaņi
Matīss Velta Pētera m.	?	aizvesta	Jaunbiemi
Ulānovs Vera Safona m.	1928	aizvesta	Jaunbiemi
Puriņš Jānis Jāņa d.	1901	aizvests	Leimaņi
Puriņš Vilma	1911	aizvesta	Leimaņi
Puriņš Inese Jāņa m.	1939	aizvesta	Leimaņi
Puriņš Adeline	1871	aizvesta	Leimaņi
Atgāzis Anna Pētera m.	1901	aizvesta	Jaunapogas
Atgāzis Kārlis	1897	aizvests	Jaunapogas

Atgāzis Marta Kārļa m.	?	aizvesta	Jaunapogas
Zvaigzne Eduards	?	aizvests	Vecšķēpeles
Zvaigzne Rozālija	?	aizvesta	Vecšķēpeles
Zvaigzne Laima	?	aizvesta	Vecšķēpeles
Zvaigzne Aina	?	aizvesta	Vecšķēpeles
Zvaigzne Spodra	?	aizvesta	Vecšķēpeles
Leikarts Voldemārs Pētera d.	1902	aizvests	Lielbendiņi
Leikarts Alvīne	1903	aizvesta	Lielbendiņi
Leikarts Māris Voldemāra d.	1936	aizvests	Lielbendiņi
Leikarts Juris Voldemāra d.	1942	aizvests	Lielbendiņi
Ziediņš Pēteris Pētera d.	1906	aizvests	Lejasšķapari
Ziediņš Milda Augusta m.	1909	aizvesta	Lejasšķapari
Ziediņš Inta Pētera m.	1934	aizvesta	Lejasšķapari
Ziediņš Jānis Pētera d.	1931	aizvests	Lejasšķapari
Robiņš Reinholds Mārtiņa d.	1883	aizvests	Lielzanderi
Robiņš Alma Jāņa m.	1904	aizvesta	Lielzanderi
Robiņš Dzidra Reinholda m.	1928	aizvesta	Lielzanderi
Robiņš Mirdza Reinholda m.	1930	aizvesta	Lielzanderi
Inķēns Jānis	?	aizvests	Lielzanderi
Inķēns Līvija	1928	aizvesta	Lielzanderi
Inķēns Helēna	?	aizvesta	Lielzanderi
Inķēns Milda	?	aizvesta	Lielzanderi
Inķēns Alnis	?	aizvests	Lielzanderi
Inķēns Rūta	?	aizvesta	Lielzanderi
Inķēns Alvīne	?	aizvesta	Lielzanderi
Kalniņš Matilde	?	aizvesta	Bigas
Kalniņš Zelma	?	aizvesta	Bigas
Kasparsons Mārtiņš Kārļa d.	?	aizvests	Viesulēni
Kasparsons Emma	?	aizvesta	Viesulēni
Kasparsons Nellija	?	aizvesta	Viesulēni
Kasparsons Kārlis	?	aizvests	Viesulēni
Zakss Pauls	?	aizvests	Ligzdiņas
Zakss Irma	?	aizvests	Ligzdiņas
Inveiss Kārlis	1889	aizvests	Augšligatnes
Inveiss Anna	1892	aizvesta	Augšligatnes
Inveiss Mirdza Kārļa m.	1926	aizvesta	Augšligatnes
Dolfijs Voldemārs	?	aizvests	Ruki
Gipters Kristīne	?	aizvesta	Ruki
Dolfijs Reinholds	?	aizvests	Ruki
Dēmutis Valda	1926	aizvesta	Vecleči
Dēmutis Emma	1896	aizvesta	Vecleči
Zirāks Lūcija	1905	aizvesta	Lejas Sinepi
Zirāks Maija	1936	aizvesta	Lejas Sinepi
Zirāks Juris	1939	aizvests	Lejas Sinepi
Zirāks Māris	1944	aizvests	Lejas Sinepi
Dreimanis Olga	?	aizvesta	Lejas Sinepi
Zirāks Arnolds	1901	aizvests	Lejas Sinepi
Zirāks Lonija	1906	aizvesta	Lejas Sinepi
Zirāks Laila	1933	aizvesta	Lejas Sinepi
Upītis Voldemārs	?	aizvests	Inķukalni
Upītis Anna	?	aizvesta	Inķukalni
Upītis Elmārs	?	aizvests	Inķukalni
Upītis Edvīns	?	aizvests	Inķukalni
Vītols Konstantīns Jāņa d.	1905	aizvests	Vitoli
Vītols Jānis	?	aizvests	Vitoli
Lukstiņš Alberts Pētera d.	1921	mobilizēts	Lukstiņi
Ošiņš Vilhelms Jāņa d.	1908	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Andermanis Artūrs Eduarda d.	1920	mobilizēts	Skudrukalns

Viņķelis Paulis Reiņa d.	1913	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Meisters Adolfs Augusta d.	1923	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Vērmanis Augusts Marča d.	1909	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Grieznis Augusts Jāņa d.	1911	mobilizēts	Simsoni
Niedra Artūrs Arvīda d.	1921	mobilizēts	Akmeņlauži
Niedra Imants Arvīda d.	1924	mobilizēts	Akmeņlauži
Plūmīte Jānis Jāņa d.	1927	mobilizēts	Plūmītes
Liepiņš Arvīds Jāņa d.	1924	mobilizēts	Palkavnieki
Siksnis Elmārs Jāņa d.	1924	mobilizēts	Rozaskalns
Barons Laimons Teodora d.	1925	mobilizēts	Melngaiļi
Jaunzems Edgars Ernesta d.	1917	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Gailītis Artūrs Aleksandra d.	1908	mobilizēts	Jaunkaliņi
Bērziņš Alfrēds Mārča d.	1915	mobilizēts	Jaunzemi
Bambis Hermanis Pētera d.	1907	mobilizēts	Bambi
Darviņš Voldemārs Pētera d.	1906	mobilizēts	Darviņi
Plūme Alfrēds Pētera d.	1920	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Plūme Pēteris Pētera d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Plūme Voldemārs Pētera d.	1926	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Līcis Rolands Kārļa d.	1926	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Mūrmanis Jānis Jāņa d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Artmanis Adolfs Alberta d.	1920	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Bērziņš Artūrs Jāņa d.	1922	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Ķimēns Edmunds Eduarda d.	1927	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Šulcs Kārlis Rūdolfa d.	1909	mobilizēts	Rudziši
Rozens Ansis Jāņa d.	1920	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Skādulis Alfrēds Alfrēda d.	1911	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Skādulis Jānis Alfrēda d.	1923	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Skādulis Arvīds Alfrēda d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Zviedris Kārlis Jāņa d.	1915	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Zviedris Arnolds Jāņa d.	1920	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Polis Herberts Alfrēda d.	1924	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Polis Alfrēds Alfrēda d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Alfrēds Hermaņa d.	1923	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Briedis Vilis Kārļa d.	1925	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Ozoliņš Hermanis Hermaņa d.	1912	mobilizēts	Ozoliņi
Pulste Edgars Jāņa d.	1922	mobilizēts	Granstkalni
Zviedris Alfrēds Jēkaba d.	1910	mobilizēts	Zviedri
Zviedris Arvīds Jēkaba d.	1918	mobilizēts	Zviedri
Riekstiņš	?		?
Lavrinovičs Antons Alberta d.	1912	mobilizēts	Līgatnes papīrfabrika
Miška Arnis Jāņa d.	1924	mobilizēts	Rozas
Miška Alberts Jāņa d.	1922	mobilizēts	Rozas
Ermanis Augusts Jāņa d.	1915	mobilizēts	Kārkliņi
Apinis Jānis Mārtiņa d.	1921	mobilizēts	Mežvāvuļas
Zunde Modris Jāņa d.	1926	mobilizēts	Vaisuļi
Simsons Haralds Augusta d.	1922	mobilizēts	Vidzemes šosejas 65. km
Dāvis Jānis	1908	mobilizēts	Stūriši
Balodis Elmārs Augusta d.	1924	mobilizēts	Priedīši
Harjo Pēteris	1906	mobilizēts	Čaulēs
Incis Elmārs Augusta d.	1922	mobilizēts	Ašmaņi
Incis Roberts Augusta d.	1920	mobilizēts	Ašmaņi
Incis Jānis Augusta d.	1924	mobilizēts	Ašmaņi
Ivanovs Osips Pētera d.	1910	mobilizēts	Ašmaņi
Eglītis Jānis Jura d.	1927	mobilizēts	Purmaļi
Balodis Imants Hugo d.	1926	mobilizēts	Priedīši
Šķesteris Jānis Jāņa d.	1911	mobilizēts	Ozolkalni
Zicāns Pāvils Eduarda d.	1912	mobilizēts	Aptieka
Šauriņš Ausmonis Mārtiņa d.	1926	mobilizēts	Priedīši

Graudiņš Kārlis Jāņa d.	1913	mobilizēts	Priedīši
Rabacs Alfrēds Jēkaba d.	1893	mobilizēts	Neimaņi
Gaļevskis Aleksejs Nikolaja d.	1909	mobilizēts	Neimaņi
Nazārovs Jānis Gavrila d.	1912	mobilizēts	Lejēni
Ūlands Alīde	?	aizvesta	Ūlandi
Ūlands Ligita Mārtiņa m.	?	aizvesta	Ūlandi
Ūlands Aivars Mārtiņa d.	?	aizvests	Ūlandi
Mazulis Karlīne	?	aizvesta	Ūlandi
Stūre Kārlis	50 g.	aizvests	Stūrķigari
Stūre Alma	50 g.	aizvesta	Stūrķigari
Stūre Anna Kārļa m.	21 g.	aizvesta	Stūrķigari
Stūre Edgars Kārļa d.	19 g.	aizvests	Stūrķigari
Stūre Zenta Kārļa d.	15 g.	aizvesta	Stūrķigari
Stūre Rolands Kārļa d.	12 g.	aizvests	Stūrķigari
Zicāns Emma	30 g.	aizvesta	Jaunkārkli
Zicāns Ausma Augusta m.	11 g.	aizvesta	Jaunkārkli
Zicāns Imants Augusta d.	4 g.	aizvests	Jaunkārkli
Zicāns Rūdolfs	67 g.	aizvests	Jaunkārkli
Zicāns Emīlija	65 g.	aizvesta	Jaunkārkli
Zālite Ernests	75 g.	aizvests	Sprinkšļu dzimnava
Zālite Marija	38 g.	aizvesta	Sprinkšļu dzimnava
Zicmanis Ludmilla	?	aizvesta	Kārkliņi
Liepiņš Dzintra		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Jānis		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Vilhelmīne		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Raita		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Andris		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Eglītis Guntis		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Indriksons Eiženija		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Indriksons Irēne		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Indriksons Ženija		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Krākavs Oskars		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Krākavs Emīlija		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Krākavs Edvīns		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Tīsis Gaida		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Tīsis Māra		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Treibergs Eduards		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Treibergs Marta		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Treibergs Ināra		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Kēze Elvīra		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Kēze Ilona		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Riekstiņš Harijs		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Eduards		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēna Anna		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Līvija		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Milda		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Ilze		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Helēna		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Ruta		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēns Alvis		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Iņķēnieks Aina		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Upīte Jānis		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Upīte Milda		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Upīte Normunds		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Upīte Ināra		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Upītis Viesturs		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Ozols Ernests		aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Ozols Vilhelmīne		aizvesta	Līgatnes papīrfabrika

Ozols Pēteris	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Bērziņš Eduards	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Sveikulis Alīde	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Džimijs	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Lapiņš Anna	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Vīksne Milda	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gebhards Hildegarde	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Plūme Vallija	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Inzels Mārtiņš	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Inzels Olga	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gulbis Jānis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Gulbis Velta	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gulbis Jānis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Gulbis Ilze	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gulbis Alvīne	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Jūlijs	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Anna	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Šmits Ojārs	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Bīmanis Jānis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Bīmanis Elza	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Dreimanis Alīse	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Jānis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Milija	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Zelma	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Rūdolfs	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Mirdza	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Vija	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Jonāts Jānis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Grasis Elga	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Grasis Dace	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Subers	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Fricis	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Vilma	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Andriāna	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Ilze	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Cīrulis Trīne	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Gūtmanis Mirdza	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Ķesa Voldemārs	aizvests	Līgatnes papīrfabrika
Ķesa Ērika	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Ķesa Rita	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika
Ķesa Irēna	aizvesta	Līgatnes papīrfabrika

**Bezīpašnieku mājas Līgatnes pagastā
(1946.gada 21. decembrī)¹⁴⁹**

Nr.	Saimniecības nosaukums	Bijušais īpašnieks	Kam ēkas nodotas lietošanā	Kopējā vērtība (rbj.)
1.	Rāvkalni	Klēģeris Jānis	Griļevs Kirovs Tretjakovs Želabovskis Jānis	20762 8886 10989
2.	Jaunšķēpeles	Eķerts Jānis	Plūcis Elza	11462
3.	Sauleskalns	Ķempels Fridrihs	Rozentāls Lidija	7213
4.	Melngalvji	Liepiņš Kārlis	Mālesats Anna	26330
5.	Stūrķigari	Stūre Alma	Pistonovs N.	9737
6.	Upesgravas	Kļaviņš Andrejs	Miculēna Anita	9407
7.	Priedīši	Priedītis Pēteris	Līgatnes lauksaimniecības banka Gūtmanis Alvīne	7250 10094
8.	Ratnieki	Leikarts Pēteris	Draguns Eduards Dergačovs Matvejs Invalidu nama palīgsaimniecība Invalidu nams	6692 11460 37230 21135
9.	Bajāri	Jekabsons Jānis	Brants Arvids	21135
10.	Vecleči	Demuts Emma	Vasiļjevs Mihails Akmentiņš Jānis	9787 19526
11.	Lejasškapari	Ziediņš Milda	Janitēns Jānis	33225
12.	Neimaņi	Puriņš Jānis Neimanis Jānis	brīva Līgatnes patērētāju sabiedrība	11770 55303
13.	Jaunslavēkas	Leikarts Pēteris	Desainis Kārlis	15802
14.	Cīliši	Cīlītis Jānis	Mednis Hermanis	16240
15.	Augšlīgatnes	Inveiss Kārlis	Zimina Marta Dolfijs Ludvigs Ertners Kārlis	32628 6016 3598
16.	Jaunsinēpes	Gubenis Arnolds Godīgs Vilma	Bogdans Jānis Dzelzceļa palīgsaimn.	8486 28101
17.	Līgasvītoli	Vītols	Līgatnes lauksaimn. kooper. s-ba	43888
18.	Lielbendiņi	Leikarts Voldemārs	Zabarovskis Jāzeps Višņakova Daija Dunde Jānis	12536 2727 400
19.	Briņķi	Plūcis Eduards	Plūcis Jānis	19936
20.	Vecšķēpeles	Zvaigzne Eduards	Linde Pauline	30464
21.	Birztales	Plūcis Eduards	Jansons Jānis	12239
22.	Ezeri Briņķi	Plūcis Eduards	Ķešāns Milda	10212
23.	Ceļmala- Vecšķēpeles	Zvaigzne Eduards	Treifelds Ella	36251
24.	Inķēni	Inķēns Eduards	Mūrmanis Jānis	3719
25.	Gādnieki	Līgatnes izp.komit.	Plūksne Jānis	9220
26.	Vecezeri	Smiltiņš Olga	Ezers Gustavs	7269
27.	Birzītes	Šulcs Valērija	Dolfijs Marija	6895
28.	Viesulēni	Kasparsons Mārtiņš	Putniņš Alma	11911
29.	Vītoli	Vītols Konstantīns	Ozols Artūrs	22797
30.	Ligzdiņas	Sakss Pauls	Litvinovičs Adolfs Līgatnes virsmežniecība	15890 31893
31.	Galabendiņi	Kažoks	Rīgas patērētāju biedrība	55933
32.	?	Sperliņš Ernests	Lācis Emma	9673
33.	Durņas	Priedīte Elvira	Trains Jāzeps Griļevs Katrīna	23801 24469
34.	Jaunkārklī	Zicāns Augusts	Zicāns Rūdolfs	21620
35.	Jānēni	Lindiņš Adolfs	Bonders Jāzeps	26826

36. Ķīri (Nektari)	Brīviņš Hugo	Rozenbergs Vilhelms	29472
		Brīviņš Oskars	42110
37. Uzvaras	Brīviņš Hugo	Šaraks Pēteris	23165
38. Lejaspēterēni	Zīle Jānis	Krešanovs Timofejs	23972
39. Vecgarteči	Treijers Karlīne	-	14753
40. Jaunlobēni (Arāji)	Alstiņš Jānis	Zeimalš Alvīna	7927
41. Ritumi	Ritums Jānis	Roze Jānis	6079
42. Viesulēni	Kasparsons Augusts	Eizenbergs Voldemārs	3417
43. Slaņi	Silkalns Kārlis	Nītaures virsmežniecība	7957
		Silkalns Kārlis	18270
		Liepiņš Aleksandrs	27462
44. Jaunlapsas	Linters Artūrs	Šuliņš Marija	8778
45. Sili	Purgailis Jānis	Brīvkalns Alfrēds	14098
		Jakobsons Žanis	11513
46. Sidrabi	Silaks Jūlijs	Bikovs Oto	6434
47. Vecsprinkšļu dzirnavas	Zālītis Ernests	Neimanis Kārlis	19770
		Rīgas apriņķa rūpkombināts	73774
48. Sauleskalns	Ķempels Fridrihs	Lazdiņš Elga	15081
49. Jaunsprinkšļi	Leitmanis Eduards	Krūmiņš Mirdza	6447
50. Kraujēni	Izpildu komiteja	Leitis Jānis	11366
		Egerts Jānis	16815
51. Ķīkuti	Purgailis Jānis	Vērmanis Mārtiņš	19640
52. Jaunzemi	Dolfiji	Kauliņš Eduards	8103
		Bērziņš Kārlis	9579
53. Bigas	Kalniņš Matilde	Bērziņš Leontīne	44588
54. Inčukalns	Upīts Voldemārs	Ozols Jānis	12774
		Fonda zeme	26561
55. Jaunapogas	Abgāzis Anna	Azīts Marta	8033
56. Nomaļi	Abgāzis Anna	Dubovs Kristīne	5522
57. Vaisuļi	Ozoliņš- Ozols Alfrēds	Nolbergs Pēteris	19223
		Linde Arnis	25230
58. Baltāji	Apinis Rūdolfs	Noviks Konstantīns	24287
59. Doniņi	Izpildu komiteja	Jansons Kristīne	11111
60. Vidussinēpes	Zirāks Arnolds	Monte Mārtiņš	30067
		Paširs Antons	16083
61. Klētnieki	Elsings Indriķis	Saulītis Emīlija	9296
62. Nadoļski	Nadoļskis Aleksandrs	Skaduls Alvīne	7044
63. Blakšinieki	Blakšinieks Milda	Kapeika Bertulis	1790
64. Jaunķīkuti	Purgailis Jānis	Zaķis Jānis	14989
65. Lielzanderi	Robiņš Reinis	Eglītis Artūrs	44199
66. Smēdiši	Robiņš Reinis	Klūga Jānis	7840
67. Jaunlobēni	Alstiņš Jūlijs	Lasmanis Jūlijs	8608
68. Ķerpes	Bērziņš Zelma	Ķerpe Pauline	3188
69. Rūķi	Dolfijs Voldemārs	Krauklis Roberts	16002
70. Šķēpeles dzirnavas	Plūcis	Rīgas apriņķa rūpkombināts	63416
71. Jaunšķēpeles	Plūcis Marija	Šņeskovs P.	7840
72. Brīdiši	Eglītis Rūdolfs	Verliņš Jānis	7647
73. Klētnieki	Doršs Aleksandrs	Salenieks Anatolijs	24301
74. Mierkalni	Āboliņš Jānis	Fridenberga Olga	5571
75. Jaunrūķi	Dolfijs Reinholds	Šauriņš Elza	12446
76. Jaungarteči	Dāvis Kārlis	Neredzīgo palīgsaimniecība	15696
77. Blodziņi	Švalbe	Līgatnes MZIP	93698
78. Vecžiguri	Sīpols Rūdolfs	?	21330
79. Viķi	Kreišmane Karlīne	?	80430

Sarakstā iekļautas arī 1941. gada 14. jūnijā deportēto iedzīvotāju mājas.

**No Vācijas un lāgeriem 1945., 1946. gadā atgriezušos
līgatniešu saraksts¹⁵⁰**

Nr.	Uzvārds, vārds	No kurienes, kad	Adrese
1.	Stepanovs Osips	PSRS 1946.g. 18.XII	Vecsprinkšļos
2.	Silkalns Kārlis	Mordovijas PSR 1946.g. 16.X	Slaņos
3.	Rasiņš Artūrs	Orgalkaja (I.T.L.M.V.D.) 1947.g. 7.I	Ozollejās
4.	Zicāns Rūdolfs Zicāne Hermīne un Emīlija	Kurzeme 1945.g. 10.VIII, tālāk rakstīts, ka Vācija- Pomērānija	Jaunkārkli
5.	Killa Edvards	Komsomoļskas lāgers 1946.g. 16.IX	Lazdukalns
6.	Ziediņš Milda	Kurzeme 1945.g. 5.VII	Škaparos
7.	Eihe Enrihs	Vācija 1945.g. 15.XII	Zīles
8.	Švanka Artūrs	lāgers 1947.g. 15.IX	Vanadziņi
9.	Eglītis Dzintars	lāgers 1946.g. 30.VI, tad 15 mēnešus cietumā	Purmaļos
10.	Ķeizars Ēriks	Ļeņingradas apgabals (mobilizēts no Veclečiem)	Ķeizaros
11.	Lazdiņš Edgars	Vācijas amerikāņu zona 1946.g. 26.VIII	tagad patē-rētāju biedrības darbinieks
12.	Graudiņš Kārlis	Breslava Vācijā 1946.g. 30.VIII (mobilizēts no Āboliņu mājas)	Priedišos
13.	Saulītis Jānis	Tula 1946.g. 19.XI (mobilizēts no Mūrmaņu galdniecības)	
14.	Ligers Reinholds	Harkova 1946.g. 20.I (mobilizēts no Jaungartečiem)	Ezeri
15.	Grīnbergs Arnolds	Beļģija 1945.g. 23.XI	Ezeri
16.	Bērziņš Eduards	Vācija 1946.g. 28.I	Bērziņi
17.	Bērziņa Alīda	Vācija 1946.g. 28.I	Bērziņi
18.	Kreitāls Eduards (nodarbojies ar kuļgarnitūru Jaungartečos)	Molotova nometne Nr.101	Ceriņi
19.	Zaķis Jānis	Kurzeme	Jaunkikuti
20.	Pētersons Hilda	Kurzeme	Vītegas
21.	Dombrovskis Kārlis	Kurzeme	Lielincēni
22.	Puntūzis Zenons	Vācija	Skola
23.	Gailītis Oskars	Vācija	Līgatnes papīrfabrika
24.	Eglītis Minna	Kurzeme	Zariņi
25.	Lazdiņš Edgars	Vācija	Legzdiņi
26.	Bergs Jānis	Vācija	Rozītes
27.	Klāvs Gunārs	Vācija	Plūmītes
28.	Buzuls Zelma	Kurzeme	Jaunzemjos
29.	Kreitāls Erness	Vācija	Puķītes
30.	Straute Edīte, Augusts un Bernhards	Vācija	Slavēļas
31.	Putniņš Jānis	Vācija	Viesulēni
32.	Rieksts Jānis	Vācija	Bigas
33.	Zilgalvis Emma	Vācija	Tenisoni
34.	Ūlands Mārtiņš un Alīda	Vācija	Ainavas
35.	Grīnbergs Arnolds (Līgatnes ciema padomes sekretārs)	Vācija	
36.	Bērziņš Eduards (Līgatnes patērētāju b-bas šoferis) un Alīda	Vācija	

Līgatnes pagasta 1949. gada 25. martā deportēto iedzīvotāju saraksts 151

N.p.k.	Uzvārds, vārds, tēva vārds	Dzimšanas gads	No kurienes izsūtīts (mājas nosaukums)	Izsūtījumā no	Nometināšanas vieta (sākotnējā)	Miris izsūtījumā	Atbrīvots no izsūtījuma	Izsūtīšanas lietas Nr.
1.	Vīgante Matilde Kārļa m.	1889	Saulīši	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	11.11.49.	-	11103
2.	Levišs Emma Mārča m.	1887	Lielincēni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		-	11112
3.	Sīpols Kristīne Dāvja m.	1869	Vecžiguri	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	11.04.49.	-	11162
4.	Alstiņš Jānis Jāņa d.	1892	Jaunlobepu	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		12.03.56.	11176
5.	Krieviņš Paulīne Kārļa m.	1881	Vāvuļi	25.03.49.	Amūras apg. Kuibiševas raj.		10.05.57.	11247
6.	Krieviņš Jānis Eduarda d.	1912	Vāvuļi	07.02.55.	Amūras apg. Ivanovkas raj.		10.05.57.	11247
7.	Krieviņš Valentīna Eduarda m.	1918	Vāvuļi	25.03.49.	Amūras apg. Šimanovskas raj.		14.07.56.	11247
8.	Silkaļns Bruno Kārļa d.	1930	Slaņi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		29.05.56.	11256
9.	Miķe Emma Pētera m.	1880	Veckārkli	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		21.06.56.	11267
10.	Priedītis Rita Edmunda m.	1915	Zviedri- Sprindi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		26.06.58.	11275
11.	Priedītis Aivars Jāņa d.	1944	Zviedri- Sprindi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		26.06.58.	11275
12.	Priedītis Daina Jāņa m.	1941	Zviedri- Sprindi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		26.06.58.	11275
13.	Priedītis Maija Jāņa m.	1940	Zviedri- Sprindi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		15.07.56.	11275
14.	Robiņš Jānis Jāņa d.	1891	Mazzanderi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		29.08.57.	11282
15.	Robiņš Jānis Pētera d.	1866	Mazzanderi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	20.01.52.	-	11282
16.	Robiņš Kristīne Antona m.	1865	Mazzanderi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	17.04.49.	-	11282
17.	Jēkabsons Karlīne Viļa m.	1866	Skulti	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	22.07.50.	-	11293
18.	Jurēvičs Elza Jāņa m.	1934		25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		04.07.56.	11293
19.	Jurēvičs Valija Jāņa m.	1932		25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		04.07.56.	11293
20.	Meisters Jānis Antona d.	1893	Kalnaremdēpi	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	25.05.52.	-	11309
21.	Bergs Gaida Aleksandra m.	1918	Lejas Andricēni	27.03.49.	Omskas apg. Kormilovkas raj.		24.11.56.	12402
22.	Andermanis Alfrēds Kārļa d.	1906		29.01.53.	Omskas apg. Kormilovkas raj.		31.08.56.	12402

N.p.k.	Uzvārds, vārds, tēva vārds	Dzimšanas gads	No kurienes izsūtīts (mājas nosaukums)	Izsūtījumā no	Nometināšanas vieta (sākotnējā)	Miris izsūtījumā	Atbrīvots no izsūtījuma	Izsūtīšanas lietas Nr.
23.	Baldonis Anna Nikolaja m.	1914	Lobēni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		15.07.55.	18202
24.	Baldonis Andrejs Eduarda d.	1949	Lobēni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		15.07.55.	18202
25.	Baldonis Zenta Eduarda m.	1942	Lobēni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		15.07.55.	18202
26.	Dzirkalis Ella Andreja m.	1906	Papīra fabrika	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		24.10.56.	3976
27.	Dzirkalis Jānis Andreja d.	1906	Papīra fabrika	11.11.54.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		30.07.56.	3976
28.	Zicāns Rūdolfs Pētera d.	1873	Jaunkārkli	26.03.49.	Omskas apg. Kormilovkas raj.	15.06.49.	-	74
29.	Zicāns Emīlija Jāņa m.	1878	Jaunkārkli	25.03.49.	Omskas apg. Kormilovkas raj.	26.04.49.	-	74
30.	Pavasars Milda Andreja m.	1917	Oli	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		06.02.57.	8120
31.	Pestmalis Kristīne Pētera m.	1874	Lejāni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	11.11.49.	-	9644
32.	Pestmalis Irma Jāņa m.	1908	Lejāni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		04.05.57.	9644
33.	Pestmalis Marta Antona m.	1915	Lejāni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.		04.05.57.	9644
34.	Pestmalis Maija Hermaņa m.	1942	Lejāni	25.03.49.	Tomskas apg. Kolpaševas raj.	11.11.50.	-	9644

Dzelzs Kārlis ¹⁵²

Dzejnieks un rakstnieks. Īstajā vārdā — K.Dzelzītis. Dzimis 1892. gada 25. jūnijā Nurmižos. Studējis tieslietas. Advokāts Rīgā. Vairāku dzeju grāmatu autors.

Andermanis Jūlijs ¹⁵³

Dzimis 1865. gada 15. augustā Līgatnes pagasta skolā. Mācījies Rīgas reālskolā, Rīgas politehnikumā tirdzniecības fakultāti beidzis 1890. gadā. Valsts dzelzceļu un transporta biroja Ceļa daļas vadītājs. Darbojies Pēterpilī.

Zicāns Eduards ¹⁵⁴ (33. att.)

Dzimis 1884. gada 10. oktobrī Līgatnes pagasta Jaunžiguros, miris 1946. gada 30. aprīlī Nirnbergā, Fišbahas latviešu bēgļu nometnē. Izglītības darbinieks, teologs, dzejnieks.

Mācījies Paltmales pagasta skolā pie skolotāja J. Lielupa. 1903. gadā beidzis Valmieras skolotāju semināru, no 1905. gada līdz 1919. gadam strādāja tajā par pedagogu un 1917. gadā evakuējās uz Sizraņu, Latvijā atgriezās 1920. gadā N. Draudziņas ģimnāzijas inspektors, Rīgas skolotāju institūta skolotājs. 1926. gadā beidza LU Teoloģijas fakultāti, papildināja zināšanas Berlīnes un Leipciņas universitātēs. 1929. gadā ebreju valodas lektors LU, 1930. gadā privātdocents, 1934. gadā LU ieguva teoloģijas doktora grādu, par disertāciju "Arābieši Vecajā Derībā un viņu attiecības pret izraēliešiem" saņēmis Kultūras fonda balvu. No 1934. gada docents, no 1935. gada vecākais docents, no 1938. līdz 1940. gadam un no 1942. līdz 1944. gadam profesors vispārējā reliģiju vēsturē. 1944. gadā devies uz Vāciju, kur trimdā miris. Tulkojis latviešu valodā psalmus, publicējis rakstus par Veco Derību un latviešu mitoloģiju — Saules kāzas, Pērkons, Garā pupa u. c. un estētiku. Trimdā atkārtoti izdoti Zicāna "Ābece" un lasāmgrāmata "Viegla gaita", 1963. gadā izdots dzejoļu krājums "Virši zied".

Kļaviņš Augusts-Vilhelms ¹⁵⁵

Dzimis 1875. gada 19. aprīlī Paltmalē. Studējis Tērbatā medicīnu, lauksaimniecību. Pirms kara nodarbojies ar lauksaimniecību savā īpašumā, ierīkodams plašu koku skolu, sierniecību un putnkopību. Karā vadījis brīvprātīgo latviešu sanitāru pulciņu un vēlāk bijis Dr. Butuļa palīgs Kurzemes bēgļu epidēmisko lazarešu ierīkošanā un apgādāšanā. Piedalījies arī kaujās pret Bermontu un lieliniekiem. Darbojies vairākās izglītības un atturības organizācijās. Ārsts diētists, propagandē veģetāru diētu par ārstēšanas galveno līdzekli. Rakstījis grāmatas, publicējis presē, lasījis priekšlasījumus. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni.

Inveiss Jānis ¹⁵⁶

Dzimis 1896. gada 12. novembrī Ķempju pag. "Rozeskalnos," miris 1984. gada 21. jūlijā Milvuokos, ASV. Mācījies Paltmales pagasta skolā un Siguldas draudzes skolā, V. Blūma reālskolā Rīgā un 1916. gadā Toropecas reālskolā Pleskavas guberņā. 1916. gadā sāka studēt Pētera I politehniskā institūtā kuģu būvniecību, bet tika mobilizēts un beidza Pēterpils Konstantīna artilērijas kara skolu, kā virsnieks piedalījās I pasaules karā. Pēc kara studijas atjaunoja, 1923. gadā Latvijā studēja LU mehānikas fakultātē, beidza 1933. gadā. 1927. gada 1. jūlijā uzsāka mācību spēka gaitas LU mehānikas fakultātē. 1944. gadā emigrēja.

Robiņa Natālija ¹⁵⁷ (34. att.)

Dzimusi 1885. gada aprīlī bijušā Siguldas pagasta Lielzanderu mājās, mirusi 1918. gada 31. janvārī Šveicē. Dzejniece un tulkotāja — pirmā Raiņa dzejas tulkotāja franču valodā.

Beigusi Maldoņa ģimnāziju Rīgā, viņa dodas uz Šveici, lai ārstētos un studētu Lozannas universitātes filoloģijas fakultātē. 1915. gada maijā sākas viņas sarakste ar Raini un Aspaziju, augustā viņa ierodas Kastaņolā, kur nodzīvo pusgadu. Šajā laikā viņa pārraksta un tulko Raiņa rakstus laikrakstiem. 1917. gadā Natālijai strauji pasliktinās veselība. Viņa aizbrauc uz Moržu, uz Montānu, septembrī viņa ir Mježā. 12. novembrī Natālija ir iztulkojusi pirmo cēlienu no "Uguns un nakts," 26. decembrī — pārtulkoti četri cēlieni, nepabeigts paliek 5. cēliens.

Baidiņš Aleksandrs¹⁵⁸

Dzimis 1888. gada 29. novembrī Līgatnes fabrikā. Studējis Tērbatā medicīnu. No 1914. līdz 1918. gadam kara ārsts, tad ordinators Rīgas pilsētas slimnīcā, asistents universitātē. No 1925. gada Rīgas kara slimnīcas ordinators. Publicējis latviešu, vācu, franču žurnālos.

Zvaigzne Eduards-Valdemārs¹⁵⁹

Dzimis 1884. gada 21. aprīlī Līgatnes pagastā. Mācījies Cēsu pilsētas skolā. Bijis darbvedis Siguldas pagastā. No 1922. līdz 1934. gadam — Rīgas apriņķa valdes priekšsēdētājs. No 1934. gada Rīgas apriņķa pašvaldības vecākais. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeņa trešo šķiru. Siguldā dažādu biedrību loceklis, "Vidzemes Šveice" valdes priekšsēdis.

1919. gadā noorganizējis Paltmales patērētāju biedrību Līgatnē, bijis tās valdes priekšsēdētājs 5 gadus, 3 gadus — Doles krājaiždevumu sabiedrības padomes priekšsēdētājs. 1924. gadā nodibinājis lauksaimniecības ekonomisko paju sabiedrību "Gauja," bijis tās valdes priekšsēdētājs. 1926. gadā nodibinājis Latviešu zemnieku kredītsabiedrību un divus gadus bijis tās valdes loceklis. 1929. gadā nodibinājis Bīriņu dzīvokļu kooperatīvu. No 1929. gada bijis Rīgas apriņķa Brīvības pieminekļa komitejas priekšsēdētājs. No 1934. gada kara aviācijas fonda Rīgas apriņķa apakškomitejas priekšsēdētājs. Bijis 5. Rīgas aizsargu pulka kasieris.

Lindiņš Rūdolfs¹⁶⁰

Dzimis 1887. gada 11. decembrī Līgatnes pagastā. Studējis Pēterpilī, četrus gadus apmeklējis Psihoneiroloģiskā institūta juridisko nodaļu, tad LU Juridisko fakultāti. 1913. gadā izsūtīts kā politiski neuzticams.

1918. gadā atgriezies Latvijā. 1919. gadā ievēlēts Tautas padomē, pēc tam Satversmes sapulcē. 1921. gadā bijis zemkopības ministra biedrs. Laikraksta "Laukstrādnieks" redaktors. Daudz rakstījis sociālistiskajā presē. Ir interesantas un oriģinālas studijas par A. Upīti un A. Niedru.

Lāce Anna¹⁶¹

Dzimusi 1891. gada 19. oktobrī Ķempju muižā. Režisore, LPSR Nopelniem bagātā mākslas darbiniece (1955. g.). 1926. gadā pārcēlās uz Maskavu. Režisore latviešu teātri "Skatuve." No 1957. gada — Valmieras teātri. Piešķirts ordenis "Goda zīme."

Siliņš Edgars¹⁶²

Dzimis 1927. gada 21. martā Līgatnē. Fizikis, fizikas un matemātikas zinātņu doktors (1979. g.), profesors (1985. g.), Dr. habil. phys. (1992. g.). 1992. gadā LZA akadēmiķis, kopš 1968. g. LZA Fizikālās enerģētikas institūta laboratorijas vadītājs. Publicējis piecas monogrāfijas, 1983. gadā grāmatu sērijas "Cietvielu fizika" dibinātājs un atbildīgais redaktors.

Visendorfs Henrijs — īstajā vārdā **Indriķis Kiperts**¹⁶³

Dzimis 1861. gada 24. martā Valmieras apriņķa Groziņu dzirnavu nomnieka Hermaņa Kiperta un Karlīnes ģimenē. Mātes brālis Henrijs Visendorfs Parīzē adoptēja Indriķi un deva tam savu vārdu — Henrijs Visendorfs. 1880. gadu vidū viņš pārcēlās uz Pēterburgu, nodibināja vilnas audumu tirdzniecības uzņēmumu, bija Izglītības ministrijas loceklis. Izdeva A. Lerha-Puškaiša "Latviešu tautas teiku un pasaku" 5. sējumu un Kr. Barona "Latvju dainu" 1. sējumu.

Visendorfs iepirka saviem vecākiem Kipertiem Līgatnes dzirnavas. Ap 1905. gadu Visendorfa uzņēmums bankrotēja, kokvilnas pārstrādāšanas mašīnas pārdeva izsolē, bet dzirnavu darbību drīz atjaunoja. Par nomnieku pieņēma Ezergaili, bet pēc nelaimīgas viņa bojāejas, Visendorfs izīrēja Līgatnes dzirnavas Ieriķu audumu austuves īpašniekam. Henrijs Visendorfs mira 1916. gada 1. septembrī. Viņa atraitne Gerharda, dzimusi Engberta, pēc 1922. gada, dzīvoda ma Parīzē, ūdensdzirnavas pārdeva par apmēram 25000 latu.

Brutāne Valija¹⁶⁴

1911. gada 28. janvārī Rīgā — 1990. gada 7. aprīlī Rīgā. Mācījies Līgatnē un Vildogas pamatskolā. Dzejniece, tulkotāja. Tēlojumu krājuma "Uz Līgatni man brauciet līdz" autore.

Jannaus Kārlis¹⁶⁵

Dzimis 1874. gada 1. jūnijā Dzērbēnē, miris 1963. gada 17. jūnijā Jūrmalā. Ārsts un rakstnieks. Strādājis par zobārstu Līgatnē no 1920. līdz 1922. gadam.

Bormanis Kārlis¹⁶⁶

Dzimis 1877. gada 22. februārī Taurenē "Zaļkalnā." Valkas skolotāju semināra absolvents. Strādāja par skolotāju Rikterē, Ķempjos, Taurenē. Mācību grāmatu autors. Bijis Ķempju biškopības biedrības priekšnieks, Ķempju-Paltmales lauksaimniecības biedrības dibinātājs un sekretārs.

Brants Jēkabs¹⁶⁷

Dzimis 1887. gada 4. martā Jaunpiebalgā. Beidzis Jaunpiebalgas Jāņa skolu, Vecpiebalgas draudzes skolu un Valmieras skolotāju semināru. Līgatnes pagasta skolas pārzinis, Rīgas apriņķa skolu valdes loceklis. Kora diriģents. Apbalvots ar Triju zvaigžņu ordeni.

Bērziņš Pēteris¹⁶⁸

Dzimis 1848. gadā Raunā. Skolotājs, rakstnieks. 1875. gadā skolotājs Līgatnes papīrfabrikā, no kurienes, kā vajātam revolucionāram, bija jāaiziet 1882. gadā. Miris 1926. gadā.

Knoriņš Vilhelms Vilis¹⁶⁹

Dzimis 1890. gada 29. augustā Skujenes pag. "Cieļos," miris 1938. gada 29. jūlijā Maskavā. Literatūrkritiķis, publicists, vēstures zinātņu doktors (1935. g.). Mācījies Paltmales pamatskolā, Siguldas draudzes skolā, beidzis Valmieras skolotāju semināru. Darbojies LSD organizācijās Līgatnē un Rīgā.

Norādes un paskaidrojumi

¹ Statistiskā atskaite (veidlapa Nr. 1). Līgatnes pagasta valdes dokumenti.

² Pētersone P. Straupes zirgu pasta stacija // Cēsu novada vēsture I. Zinātniskas publikācijas, Cēsu Vēstures muzeja materiāli. — Cēsis: Cēsu muzeju apvienība, 1995. — 104. lpp.

³ Turpat. — 105. lpp.

⁴ Līgatnes papīrfabrika / Sast. A. Balodis. — 1990.

⁵ Maksiņš A., Skudra I., Limbēna R., Brikmanis J. Gaujas nacionālais parks. — R, 1979. — 3. lpp.

⁶ Statistiskā atskaite (veidlapa Nr. 1). Līgatnes pilsētas valdes dokumenti.

⁷ Cēsu zonālais valsts arhīvs, 468. fonds, 1. apraksts (informācijas lapa).

⁸ Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes (17. un 18. gs.) (turpm. Dunsdorfs E. Lielvidzemes) — Melburna, 1986. — 117. lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Turpat.

¹¹ Bērziņš V. Latvija pirmā pasaules kara laikā. — R, 1987. — 255. lpp.

¹² Turpat. — 209. lpp.

¹³ Turpat. — 254. lpp.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Siguldas zonālais valsts arhīvs. 1. fonds, 1. apraksts, 12., 14., 15. lieta.

¹⁶ Puķīte D., Vilka A. Arheoloģijas pieminekļi Cēsu rajonā // Cēsu novada vēsture I. Zinātniskas publikācijas, Cēsu Vēstures muzeja materiāli. — Cēsis: Cēsu muzeju apvienība, 1995. — 22. lpp.

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Apals J. Arheoloģijas pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā (turpm. Apals J. Arheoloģijas) — R, 1986. — 51.—55. lpp.

¹⁹ Turpat.

- ²⁰ Puķīte D., Vilka A. Arheoloģijas pieminekļi Cēsu rajonā // Cēsu novada vēsture I. Zinātniskas publikācijas, Cēsu Vēstures muzeja materiāli. — Cēsis: Cēsu muzeju apvienība, 1995. — 22. lpp.
- ²¹ Cēsu Vēstures un mākslas muzeja Kultūras pieminekļu arhīvs. Fonds "Arheoloģija," lieta nr. 66.
- ²² Apals J. Arheoloģijas.. — 75., 88.—89. lpp.
- ²³ Turpat. — 109.—112. lpp.
- ²⁴ Latviešu konversācijas vārdnīca (turpm. LKV). — R, 1935. — 12. sēj. — 23421.sl.
- ²⁵ Apals J. Arheoloģijas.. — 117. lpp.
- ²⁶ Turpat. — 96. lpp.
- ²⁷ Zeids T. Senākie valstiskie veidojumi Latvijā latviešu buržuāziskās historiogrāfijas apgaismojumā. Kritisks apcerējums // Vēstures problēmas V. — R, 1962. — 25. lpp.
- ²⁸ Jansons G. Arhitektūras pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā (turpm. Jansons G. Arhitektūras) — R, 1987. — 50. lpp.
- ²⁹ LKV. — R, 1939 — 19. sēj. — 38642.sl.
- ³⁰ Jansons G. Arhitektūras.. — 50. lpp.
- ³¹ LKV. — R, 1939. — 19. sēj. — 38642. sl.
- ³² Latvijas padomju enciklopēdija (turpm. LPE). — R, 1984. — 5.₂ sēj. — 26.—33. lpp.
- ³³ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 82. lpp.
- ³⁴ LPE. — R, 1984.— 5.₂ sēj. — 26.—33. lpp.
- ³⁵ Liepiņa Dz. Par ciema novadu Vidzemē (turpm. Liepiņa Dz. Par ciema) // Arheoloģija un etnogrāfija (turpm. AE). — R, 1978. — 12. laid. — 138. — 160. lpp.
- ³⁶ Turpat.
- ³⁷ Ābers B. Vidzemes zemnieku stāvoklis 19. gs. I pusē (turpm. Ābers B. Vidzemes). — R, 1936. — 180. lpp.
- ³⁸ LPE. — R, 1984.— 5.₂ sēj. — 26.—33. lpp.
- ³⁹ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 119. lpp.
- ⁴⁰ Latvijas Vēstures Avoti. 4. sēj.: Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Latviešu novadi / Izd. E. Dunsdorfs (turpm. LVA). — R., 1938. — 1. burtn. — 283. lpp.
- ⁴¹ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 17. lpp.
- ⁴² Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601.). Herausgegeben von Arveds Švābe (turpm. Die älteste..) // Latvijas Universitātes Raksti. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultāte. Sērija 113. — R, 1933. — 438.— 440.lpp.
- ⁴³ LVA. — 248. — 251. lpp.
- ⁴⁴ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 117. lpp.
- ⁴⁵ Hagemeister H. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands (turpm. Hagemeister H. Materialien) — R, 1836. — 168.— 169.lpp.
- ⁴⁶ LVA. — 252. lpp.
- ⁴⁷ Hagemeister H. Materialien.. — 438. — 440. lpp.
- ⁴⁸ LVA. — 252. lpp.
- ⁴⁹ Hagemeister H. Materialien.. — 168., 169. lpp.
- ⁵⁰ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 117. lpp.
- ⁵¹ LVA. — 236. lpp.
- ⁵² Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 117. lpp.
- ⁵³ Liepiņa Dz. Par ciema.. — 134. lpp.
- ⁵⁴ Die älteste.. — 438.— 440. lpp.
- ⁵⁵ Turpat.
- ⁵⁶ Turpat.
- ⁵⁷ Turpat.
- ⁵⁸ LVA. — 242.—248. lpp.
- ⁵⁹ LVVA, 7404. fonds, 1. apr., 1863. lieta (karte).
- ⁶⁰ LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 15. lieta, 756. lp., 741. lp.
- ⁶¹ LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 15. lieta, 756. lp.
- ⁶² Hagemeister H. Materialien.. — 168., 169. lpp.
- ⁶³ Turpat.
- ⁶⁴ Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 117. lpp.
- ⁶⁵ LKV. — R, 1906. — 25. burtnīca — 1706. sleja.

- 66 Turpat.
- 67 LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 15. lieta, 756. lpp.
- 68 Liepiņa Dz. Par ciema.. — 65.— 69. lpp.
- 69 Turpat. — 73. lpp.
- 70 Turpat. — 72. lpp.
- 71 LVVA, 7348. fonds, 1. apr., 15. lieta, 741. lp.
- 72 Ābers B. Vidzemes.. — 109. lpp.
- 73 Švābe A. Latvijas vēsture 1800.—1914. (turpm. Švābe A. Latvijas) — R, 1991. — 332. lpp.
- 74 Ābers B. Vidzemes.. — 109. lpp.
- 75 Švābe A. Latvijas.. — 129. lpp.
- 76 Dunsdorfs E. Lielvidzemes.. — 117. lpp.
- 77 LVVA, 199. fonds, 1. apr. 331. lieta, 101. lpp.
- 78 Ābers B. Vidzemes.. — 109. lpp.
- 79 LVVA, 199. fonds, 1. apr. 331. lieta, 101. lpp.
- 80 LVVA, 199. fonds, 1. apr., 192. lieta, 1.—14. lpp.
- 81 Ābers B. Vidzemes.. — 109. lpp.
- 82 Švābe A. Latvijas.. — 190. lpp.
- 83 Turpat. — 191. lpp.
- 84 Turpat. — 207. lpp.
- 85 Turpat. — 208. lpp.
- 86 Turpat. — 209. lpp.
- 87 Turpat.
- 88 Cēsu Vēstures un mākslas muzejs (turpm. CM) 13670.
- 89 LVVA, 1113. fonds, 1. apr. 4. lieta, 2.—6. lpp.
- 90 CM 13670.
- 91 Turpat.
- 92 Švābe A. Latvijas.. — 209. lpp.
- 93 Kaudzītes Matīss. Brāļu draudze Vidzemē. — R, 1878. — 106. lpp.
- 94 LKV. — R, 1928.—1929. — 2. sēj. — 2773. sleja.
- 95 Švābe A. Latvijas.. — 143. lpp.
- 96 LVVA, 218. fonds, 2. apr., 8272.— 8331. lieta.
- 97 LVVA, 218. fonds, 2. apr., 3563.— 3585. lieta.
- 98 Švābe A. Latvijas.. — 341. lpp.
- 99 LVVA, 28.fonds, 1.^a apr., 17. lieta, 324. lp.
- 100 Turpat, 321. lp.
- 101 Maldups A. Apriņķu un pagastu apraksts (turpm. Maldups A. Apriņķu). — R, 1937. — 570. lpp.
- 102 Jansons G. Arhitektūras.. — 122. lpp.
- 103 Maldups A. Apriņķu.. — 570. lpp.
- 104 LVVA, 28.fonds, 1.^a apr., 17. lieta, 188. lp.
- 105 Turpat, 187. lp.
- 106 LVVA, 6642. fonds, 1. apr., 138. lieta, 67. lp.
- 107 LVVA, 28. fonds, 1.^a apr., 187. lpp.
- 108 LVVA, 6642. fonds, 1. apr., 138. lieta, 67. lp.
- 109 CM 39726—39766.
- 110 LVVA, 6637. fonds, 2. apr., 864. lieta, 105. lp.
- 111 LVVA, 6642. fonds, 1. apr., 139. lieta, 50. lp.
- 112 Švābe A. Latvijas.. — 333. lpp.
- 113 LKV. — R, 1909. — 61. burtnīca — 2958. sleja.
- 114 Richters A. Verkehrs- und Adressbücher: Livland. — R, 1900. — 27.—28. lpp.
- 115 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 8. lieta, 114. lp.
- 116 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 585. lieta, 545. lp.
- 117 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 586. lieta, 162. lp.
- 118 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 90. lieta, 104.—105. lp.
- 119 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 586. lieta, 163. lp.
- 120 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 585. lieta, 335. lp.

- 121 Turpat, 474. lp.
- 122 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 344. lieta, 145. lp.
- 123 LVVA, 1679. fonds, 172. apr., 1423. lieta, 1.—140. lp.
- 124 LVVA, 1679. fonds, 172. apr., 1424. lieta, 1.—221. lp.
- 125 Turpat, 44. lp.
- 126 LVVA, 1679. fonds, 172. apr., 1423. lieta, 141. lp.
- 127 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 648. lieta, 1.—9. lp.
- 128 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 8. lieta, 252. lp.
- 129 Turpat, 267. lp.
- 130 Turpat, 117. lp.
- 131 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 648. lieta, 1. lp.
- 132 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 586. lieta, 403. lp.
- 133 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 119. lieta, 1. lp.
- 134 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 587. lieta, 101. lp.
- 135 LVVA, 638. fonds, 1. apr., 344. lieta, 89. lp.
- 136 LVVA, 1679. fonds, 172. apr., 1379. lieta, 1.—105. lp.
- 137 Turpat, 43. lp.
- 138 Turpat, 105. lp.
- 139 LVVA, 6821. fonds, 1. apr., 188. lieta, 8. lp.
- 140 Maldups A. Apriņķu.. — 570. lpp.
- 141 Lāčplēša kara ordeņa kavalieri. Biogrāfiska vārdnīca. Latvijas Valsts vēstures arhīvs. — R.: Jāņa sēta, 1995. — 228., 285., 468. lpp.
- 142 LVVA, 638. fonds, 2. apr., 355. lieta, 3., 8. lp.
- 143 Siguldas zonālais valsts arhīvs, 1. fonds, 1. apr., 3. lieta, 1.—28. lp.
- 144 Turpat.
- 145 Turpat, 13. fonds, 1. apr.
- 146 Cēsu zonālais valsts arhīvs, 468. fonds, 1. apr.
- 147 These Names Accuse. — Stockholm, 1982.
- 148 Siguldas zonālais valsts arhīvs, 1. fonds, 1. apr., 12. lieta, 30.—41. lp.
- 149 Turpat, 14. lieta.
- 150 Turpat, 12. lieta, 21. lp.
- 151 Rīgas apriņķa deportēto iedzīvotāju saraksts // Latvijas arhīvi. Pielikums. — 1995. — Nr. 3. — 117. lpp.
- 152 Latviešu rakstniecība biogrāfijās / LZA Literatūras, folkloras un mākslas institūts (turpm. Latviešu rakstniecība). — Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1992. — 369. lpp.
- 153 Šmits P. Latvijas vadošie darbinieki (turpm. Šmits P. Latvijas vadošie). — R., 1935. — 13. lpp.
- 154 Latviešu rakstniecība.. — 369. lpp.
- 155 Šmits P. Latvijas vadošie.. — 222. lpp.
- 156 Celms A. Prof. Dr. ing. Jānis H. Inveiss // Universitas. — 1982. — Nr. 49 (212). — 52.—54. lpp.
- 157 Leite A. Pirmā Raina tulkotāja franču valodā // Literatūra un Māksla. — 1985. — 6. sept.
- 158 Latvijas darbinieku galerija 1918. — 1928. (turpm. Latvijas darbinieku). — R. 1929. — 168. lpp.
- 159 Šmits P. Latvijas vadošie.. — 494. lpp.
- 160 Latvijas darbinieku.. — 64. lpp.
- 161 Latvijas PSR Mazā enciklopēdija. — R.: Zinātne, 1968. — II sēj. — 220. lpp.
- 162 Kalinka L. Latviešu profesors Parīzē // Labrīt. — 1994. — 18. aprīlis.
- 163 Latvju Dainu aizgādānis Henrijs Visendorfs // Universitas. — 1986. — Nr. 58.
- 164 Latviešu rakstniecība.. — 63. lpp.
- 165 Šmits P. Latvijas vadošie.. — 189. lpp.
- 166 Turpat. — 80.—81. lpp.
- 167 Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi (1894. — 1919.). — R. 1936.
- 168 Turpat.
- 169 Latviešu rakstniecība.. — 166. lpp.

A SIGHT INTO THE HISTORY OF THE LĪGATNE PAGASTS

Summary

The research of Līgatne pagasts history was carried out before the scientific expedition to this village by the Cēsis Museum of History (5—17 June 1995). The population of the present territory of Līgatne pagasts from medieval times up to nowadays is analysed on the basis of written information and historical sources. The study reveals the destruction of both the village — a former administrative unit of Latvian farmers, and the pagasts or vaka — a feudal rent payment district after invasion of German feudal lords. It also describes the existence of the new administrative unit — estate in the territory of Līgatne during the 15th—18th centuries.

Basing on documents, the revival of the pagasts as a municipal institution in the 19th century has been described, as well as the course of the most important historical events after abolition of serfdom, such as giving of family names, conversion, and purchase of farms as a family property exactly in Līgatne pagasts.

306 inhabitants of Līgatne became landowners after the agrarian reform in the first Republic of Latvia. The Soviet times and German occupation period severely affected the lives of people there. The appendix contains documents informing us about the repressed and emigrated inhabitants of Līgatne during 1941—1949.

“Bez nacionālām jūtām., Bez vēstures, kas spēj iedvesmot.”

19. GADSIMTA 60. GADU ZEMNIEKU NEMIERU IDEOLOGA, DZEJNIEKA UN SKOLOTĀJA JĀŅA AUSTRĪŅA DZĪVE

I *“Ak, latvju cilts, jūs zemnieki...”*

“Latvieši ir tauta bez nacionālām jūtām un nacionālā lepnuma., bez vēstures, kas spēj iedvesmot,”¹ raksta baltvācu liberālis P. Ungerns-Šternbergs.

Mācītājs G. Braže: “Šis mazās tautiņas liktenis ir tāds pats kā pārējo jau no dzimšanas dzīvot nespējīgo tautiņu liktenis, kuras nezin no kurienes un kādā kārtā uz ziemeļiem izlauzušās: tās mirst jau mātes miesās. Lai atmināties tikai lībiešus, krievņus un vissīkstākos no viņiem — igauņus. Latvietim nav nekādas nacionālas pagātnes, tādēļ tas nezina, nedomā un necer uz nacionālu nākotni.”²

Mācītājs K. A. Berkholcs: “Latvietim nav nekādas “tautas sajūtas,” bet ir tikai “kārtas sajūta.” Latvietis apzīmē zemnieku. Latviešu valoda ir zemnieku valoda. .. Vai katrai ļaužu kārtai vajadzēs savas valodas? — Latvietim jāmirst!”³

Baltvācu muižniecība visai ātri atrod paradoksālu ceļu, pa kuru ar likumu apejams zemniekiem izdevīgais 1804. gada 20. februāra Vidzemes zemnieku likums. Viņi ierosina atcelt dzimtbūšanu.

1819. gada 26. martā vidzemnieki iegūst savu “putna brīvību” — brīvību bez zemes, brīvību ar ierobežotām pārvietošanās tiesībām un neierobežotām tiesībām saņemt miesassodu.

“Cilvēka vērtību nenosaka tiesības, ko viņš izlieto, bet gan pienākumi, ko tas uzņemas,”⁴ saka Vidzemes liberālo muižnieku vadonis, jurists un filozofs Hamilkars Felkerzāms.

1860. gada 13. novembrī cars Aleksandrs II ar nedaudzām izmaiņām apstiprina

pēc landmaršala Felkerzāma principiem 1847. gadā izstrādāto un 1849. gadā uz 6 gadiem kā pagaidu likumu pieņemto Vidzemes zemnieku likumu, kurš nosaka, ka zemnieku zeme skaidri nodalāma no muižas zemes, to nedrīkst pievienot muižu laukiem, bet jāpārdod vai jāiznomā zemniekiem.

Likuma “tēvu” muižnieki iedēvē par “svešinieku Vidzemē,” bat pašu likumu nosauc par “cīrvi pie muižniecības saknēm.” Brālības, visu aptverošas mīlestības, altruisma un pienākuma apliecinātājs Hamilkars Felkerzāms tiek atstumts no lielās politikas un, dziļi sarūgtināts, 1856. gadā mirst 45 gadu vecumā. Vidzemes bruņniecība bijušā landmaršala bēres ignorē. Šķirstu pēdējā ceļā uz saviem pleciem nes pirmie latviešu saimnieki.

“...latviešu .. zemnieks, ko pati daba nolēmusi verdzībai, nav radīts brīvai dzīvei,”⁵ kritiķis E. Lēnings izsaka baltvācu vidū valdošo pārliecību.

10 gadus cīnījušies par 1849. gada likuma nodošanu aizmirstībai, pret tajā paredzēto visas zemnieku kļaušu zemes obligāto pārdošanu vai iznomāšanu zemniekiem un kļaušu darba pagaidu raksturu, muižnieki panāk, ka četrus gadus pēc Felkerzāma nāves pieņemtais Vidzemes zemnieku likums gan vēl satur landmaršala ieteiktos latviešu gruntniecības rašanās priekšnoteikumus, taču vienlaikus liek tai visus iespējamos šķēršļus. Zemes izpirkšanu stipri kavē neparasti augstā cena un nomas maksa, pārdošanas un iznomāšanas “brīvo līgumu” sistēma. Baltijas ģenerālgubernatora kancelejas pārvaldnieks A. Tīdebēls jau 1866. gadā atzīst, ka viens no kardinālajiem 1949. gada zemnieku likuma pamatprincipiem, kas nosaka, ka zemnieku zeme obligāti atdalāma no muižas zemes, ar muižnieku pūliņiem pārvērsts par fikciju. “Šis likums par Vidzemes zemniekiem aizsargā viņus tādā pašā mērā kā siets virs galvas lietussarga vietā,”⁶ 1868. gada 12. jūnijā raksta slavofilu avīze “Moskva.”

1861. gada 19. februārī dzimtbūšanu atceļ arī pašā 1853.—1856. gada Krimas kara izpostītajā, nogurdinātajā un apkaunotajā Krievijā. Atšķirībā no Vidzemes, kur zemnieki 1819. gadā tika atbrīvoti no zemes, bet muižnieki no jēlkādiem pienākumiem pret “arāju kārtu,” Krievijas agrārā reforma paredz, ka zemniekiem paliek lietošanā māja ar sakņudārzu un noteikta, sādžas pilngadīgajiem locekļiem periodiski pārdaļāma, kopienas tīrumu daļa, bet muižniekiem jāpārdod zemi tieši tam zemniekam, kurš to agrāk izmantojis. Krievijas zemnieku likumā noteiktā zemes izpirkšanas forma paredz visu zemnieku kļūšanu par zemes īpašniekiem. Baltvācu muižnieki to nosauc par “pārmērīgu pickāpšanos” un “radikalitāti.”⁷

Vidzemes zemnieku likums stājas spēkā tikai 1863. gada jūnijā — 31 mēnesi pēc tā apstiprināšanas. Paredzējama, ka 1861. gada 19. februāra reforma izraisīs Baltijas zemnieku vēlēšanos panākt viņiem izdevīgas pārmaiņas arī 1860. gada Vidzemes zemnieku likumā, Baltijas muižniecība cenšas nepieļaut vidzemnieku iepazīšanos ar likuma saturu, mēģina iegaltot, ka tas neparedz neko vairāk kā vien Baltijā jau 1816., 1817. un 1819. gadā veiktos pārkārtojumus.

1861. gada decembrī Baltijas ģenerālgubernators V. Līvens uzdod Vidzemes civilgubernatoram M. Esenam Rīgā aizliegt Krievijas agrārās reformas latviešu teksta izdošanu. Pēc V. Līvena norādījuma Kurzemes civilgubernators J. Brēverns likuma tulkojuma izdevējam Stefenhāgenam pavēl visus 500 pasūtītos tulkojuma eksemplārus nosūtīt uz Vitebskas guberņas Latgales apriņķiem. 260 eksemplāri tomēr 1862. gada oktobrī parādās Rīgas tirgotāja Mīnusa veikalā. Sekodama ģenerālgubernatora ieteikumam, landrātu kolēģija nekavējoties asignē 500 rubļus vēl neizpirkto eksemplāru nopirkšanai. Likuma tulkotājam mācītājam Šulcam aizliedz pārdot vai citādi izplatīt pat viņam piederošos piecus eksemplārus.

Pilnīgi noklusēt Krievijā paredzētos lauksaimniecības pārkārtojumus Baltijas muižniekiem, protams, neizdodas. 1862. gada oktobrī "Pēterburgas Avīžu" izdevējs Krišjānis Valdemārs raksta: "...tūkstošiem atvaļinātu zaldātu, tirgotāju, ebreju un ceļotāju paziņo latvietim un igauņim šīs uzbudinošās vēstis."⁸

Par Krievijas zemnieku likumu neklusē arī pašas "Pēterburgas Avīzes." "Tad ar troksni pacēlās gaisā Pēterburgas ugunīgā bumba, aicinādama augstus un zemus partiju cīņā, kuras karstums tikai tad vēl rima, kad šis meteors pārsprāga. Zemē krītošais akmens iesitās dziļi Latvijas zemē..."⁹ mācītājs R. Šulcs 1863. gada 17. septembrī Latviešu literārās (draugu) biedrības sapulcē raksturo jaunlatviešu laikraksta darbību un iespaidu.

Kronvalda Atis pauž arī "otrās puses" viedokli: "Pār Baltijas veciem kauliem pārskrēja drebuļi, kad šis necerēts pārkoņa lietus sāka pa mūsu auglīgām palejām izgāzties. Latviešu tauta nosvinēja pirmo gara pamošanās brīdi. Bet dobja ņurdēšana un kunkstēšana izcēlās iz pakrēslibas mikstiem spilveniem. Citi jau ticēja pastara dienu tuvumā esam."¹⁰

"Pēterburgas Avīzes" seko pieteikuma lapā ierakstītajam kredo: "Bet pāri visam jāceļ tautas pašapziņa, cauri visam jāvirza brīvības doma, līdzās visam arvien jāpatur skaudrs lepnums pret šobrīd vēl vareno kungu kārtu."¹¹ 1862. gada 27. septembrī landmaršals

P. Līvens iesniedz iekšlietu ministram P. Valujevam sūdzību par "Pēterburgas latviešu ziņotāja" saturu un tā izraisīto zemnieku "bīstamo noskaņojumu."

Līvens ziņo: "Tēlojot vēsturiskos notikumus, avīze ar sajūsmu runā par revolūciju un sacelšanās rezultātiem... Tā slavina zemnieku brīvību Krievijā un īpaši daudzina agrārās attiecības ārzemēs, ļaujot zemniekiem pašiem izdarīt secinājumus no avīzē ievietotajiem ziņojumiem, kuri nesatur nekā, kas varētu radīt cenzūras iebildumus."¹²

Laikraksts cenšoties "modināt zemniekus, savos vienīgajos lasītājos, neapmierinātību ar viņu pašreizējo stāvokli, izraisīt viņos jaunu prātu un naidu pret citām tautībām, pie kurām vispār pieder vietējo iedzīvotāju izglītotās un mantīgās šķiras, un iedragāt vietējo ļaužu cieņu pret reliģijas dogmām, morāles noteikumiem, īpašuma tiesībām, vārdu sakot, pret visiem pamatiem, kas sargā sabiedrisko kārtību."¹³

"Drīzā laikā, šim laikrakstam vēl lielākā mērā uzmusinošas idejas izplatot un iedvešot, jāizceļas nopietnām jūkam, kuru apspiešana tad laikam neizdosies bez bruņotu spēku lietošanas,"¹⁴ secina landmaršals.

"Pēterburgas Avīzes" ne ar pušplēstu vārdu nemudina zemniekus uz bruņotu cīņu ar kaklakungiem. Tās "tikai" "sēj vēju." 1864. gada rudenī vairākas Vidzemes pagastvaldes pa pastu saņem proklamāciju, kura vēstī par "pļaujas" tuvošanos:

"Dedzīgi mīloti tautas brāļi! Mēs latviešu tauta gan karsti ilgodamies ilgi esam gaidījuši no augsta krona žēlastību, ka lai tas pie mūsu Tautas dzīves=kārtas arī kādu žēlastību parādītu, — mūsu tautai arī savā Tēvu=zemē Pastāvīgu būšanu dāvinādams, — bet visa šī mūsu gaidīšana un cerība ir veltīga, jo mūsu Tautas spiedēji un ienaidnieki ir stiprāki kā visa mūsu ķeizara laba nodoma, un ir uz visu viltību daudz gudrāki ne kā tā čūska Paradizes dārzā; Tie pazaudē visu mūsu taisnību un nogriež pēc savas patikšanas visu kas mums no augsta krona tiktu vēlēts. Redzi visā Vidzemē ir mums saimniekiem atsacīts, mājas tiek izpostītas, un mēs no tūkstošiem gadiem Vidzemes iedzīvotāji, esam tagad visiem pasaules vazankiem līdzī darīti. Mūsu Tēvu zemeir mums latviešiem no svešas Tautas plēsoniem atņemta, un mums un mūsu sievām un bērniņiem pāriet pie viņu durvīm maizes paspānes un žēlastības lūgties. Tāpēc lai saņemam sirdis Kā Tauta Kas sevi pestīties grib, un lai darām tā kā citas Tautas un pestījamies sevi, savus piederīgus un savu dārgu Tēvu zemi.

Tēvu zemes pestīšana ir svēts darbs un no paša Dieva daudz kārtīgi pavēlēts. Tāpēc lai mēs to darām ar steigšanu, ar karstu un

drošu prātu, un pirms kamēr vēl mēs paši, pēc mūsu ienaidnieku prāta cits citu kā zivis ūdenī aprijamies lai mēs pestijamies sev šādā kārtā:

Vispirmāk, būs jums Pagasta priekšnieki, kas šo rakstu lasat to paslēptu glabāt un pēc izlasīšanas uz nāburgu valsti Pagasta vecākajiem slepeni nostellēt lai tie arī tā dara kā šē apakšā no mūsu biedrības padoms dots un pavēlēts tiek. Tad būs jums Pagasta priekšnieki un tiesas vīri izmeklēt klusā garā kādus vīrus, cik jūs paši domājat ka vajaga priekš muižas uz varēšanas, salasīt, un ja ne citādi par naudu uzpirkt. Tiem būs tai no šīs biedrības nosacītā laikā tai Januar mēnes iesākumā 1865¹⁵ slepen muiža uzbrukt, un, lai nu ir kas par lielkungu, līdz ar viņa piederīgiem un visiem bērniem nokaut. Jums nevajaga daudz priekš darba vīru nedz arī tiem kādu lielu bruņu; jums vajag tik kādi 4^{ti} jeb 5^{ci} jeb mazāk dūšīgu vīru kas notaisītām melnām mutēm bez žēlastības pēdīgo kas kunga piederīgi no kauj.

Ja domātu ka tam lielkungam nevar labi viņa dzīvokli klāt tikt, un tam plintes nebūtu, tad ar steigšanu visu muižu vajag aizdedzināt un gaidīt viņa ārā nākšanu, kur tad voi ar akmini par galvu un pie dzīvības neatstāt; Ja tam kādi palīgi tad ja vajaga lai krīt un mirst visi.

Kā minēts lielas apbruņošanas nevajaga ja plintes un pulvera nau tad ir vēl: ciri, izkaptis, akmini un uguns.

Ja šinī augšā minētā naktī tas neizdotos, tad darat to vēlāk jeb agrāk un kad vien laiku man.

Ja jūsu valstī trūkst vīru kam sirdis krūtīs, — tad uzpirkat kādus no pilsētām, dodat tiem naudas un nežēlojat, jo tā uzvarēšana būs liela, un paši piepalīdzat tiem ceļu rādīdami.

Apstaigājat Rīgā Maskavas porštātē (nesalāsams vārds) tur tiks jau kādi vīri uz to sameklēts kas gatavi būs ar minētu darbu līdziet Kad pēc viņiem brauc jeb tos der tad vajaga zemnieku drēbes priekš tiem līdz būt. Kādām valstīm caur biedrības gādāšanu arī tiks ģipte piestellēta un ja var tad ar to vajaga palīdzēties klusībā.

Arī var būt kad valstis pārmijās un katris iet uz nāburga valsti

Kad lieli=kungi un viņu piederīgie beigti, tad dzīvojat savās mājās visi mierīgi un gaidat pamācīšanu no šīs biedrības kura jums tad grāmatu piestellēs bet ne ar pastu.

Augstam kronim pretī neturaties ne par matu, pildat visu kā vajaga. Ja zaldāti nāk uzņemat viņus visus kā viesus un kā brāļus, un ja tie nāk pirms kungi beigti tad lūkojat tos sevim par palīgiem dabūt.

Pie izmeklēšanas kas muižu postijis un

Lielkungu nāvējis, lai nezin neviens. — Ja kas ko izsacīs, tas tiks caur šīs biedrības gādāšanu gabalos sakapāts

Tā mums jādara un sava tauta no posta, un Tēvu zeme no aprīdamiem suņiem jāglābj; — tad priecāsies mūsu sirdis un liksmosies mūsu bērni, tā nāksim mēs pie pastāvīgas būšanas un mums nebūs apkārt jāskraida, — tad gaviļēs mūsu Tauta simtiem gadus, tie enģeļi liksmosies un līdz ar mums pateiks mūsu augstam debesTēvam kura prāts ir lai mēs pestīti topam, viņš lai mums nāk pie šīm izdarīšanām par palīgu Amen .

Tai 20 Oktobr Biedrības locekli
1864. (..) ¹⁶

Tikai 69 gadi pagājuši, kopš Garlībs Merķelis "Latviešos" pravietoja:

"Šī lēnprātīgā padevība, šī mierīgā klusēšana zem patvaļas sitieniem, ... , nav tas, par ko to uzskata muižnieki. Tā nav stulba rezignācija, bet apslēptas dusmas, nozīmīgākais simptoms vislielākajam izmisumam, kas ir tuvu, ļoti tuvu. Tauta vairs nav verdziski paklausīgs suns, ko var ar sitieniem dzīt važās. Tā ir tīģeris, kas klusās dusmās grauž važas un ar ilgām gaida to acumirkli, kad varēs tās sagraut un savu kaunu nomazgāt asinīs. Neskaitāmas ir pazīmes, kas to vēstī, tāpat kā apakšzemes dunoņa vēstī zemestrīces tuvošanos."¹⁷

"Es nolieku šo savu darbu cilvēces acu priekšā kā dokumentu tai baismīgajai prāvai, kuru nākotne agri vai vēlu uzsāks pret manas tēvzemes apspiedējiem. Lai nākotne tiesā! — Tā reiz tiesās — un drīz!"¹⁸

Baltijas guberņu zemnieku cerības panākt izdevīgākus zemes iegūšanas noteikumus vēl vairāk stiprina 1863. gada poļu sacelšanās, Labā krasta Ukrainas, Baltkrievijas, Lietuvas un Latgales zemnieku nemieri un šo notikumu izraisītās tālākās Krievijas agrārās likumdošanas pārmaiņas.

Lai sašķeltu zemnieku un šļautiņu kustību, apslāpētu zemnieku nemierus un mazinātu Žonda¹⁹ dekrētu iespaidu uz tautu, Aleksandrs II 1863. gada 1. martā izdod dekrētu, ar kuru rietumu guberņu zemniekus pārved uz izpirkumu, bet izpirkuma maksu samazina par 20%. Tā paša gada augustā cars pavēl zemi zaudējušajām Rietumu guberņu zemnieku ģimenēm piešķirt 3 desetīnas²⁰ lielus zemes gabalus, bet vaļiniekiem un iebūviešiem - dārzus no sabiedrības zemēm.

1864. gada 19. februāra Polijas zemnieku likums paredz visas zemnieku apstrādātās zemes šķietami bezmaksas pāriešanu zemnieku īpašumā (faktiski daļēju izpirkumu paaugstinātu zemes nodokļu veidā), nogriezumam atdošanu, 3 morgu²¹ lielu zemes gabaliņu piešķiršanu bezzemniekiem.

Vidzemes žandarmērijas apakšpulkvedis Andrejanovs raksta, ka "Vidzemes guberņas zemnieki pievērsuši uzmanību apvērsumam, kas noticis impērijas iekšienē 1861. gada 19. februārī, tie sākuši lolot cerības dabūt zemi īpašumā .. beidzot 1. marta ukazs šo cerību pārvērtis par pārliecību."²²

Kurzemes guberņas žandarmērijas apakšpulkvedis Kocebū 1963. gada 28. decembrī ziņo gubernatoram: "... vispār tautā ir slikts prātu noskaņojums. Tā cēlonis, no vienas puses, ir jaunlatviešu propagandas ietekme, bet no otras - mūsu robeža ar saplosīto Lietuvu, kur zemnieki pazaudējuši katru izpratni par īpašumu, tiesībām un likumīgo kārtību."²³

Krišjānis Valdemārs 1862. gadā Leipcigā anonīmi izdotajā brošūrā "Baltische, namentlich Livländische Bauernzustände" ("Baltijas, īpaši Vidzemes, zemnieku stāvoklis") atklāj latviešu un igauņu zemnieku ekonomiskā un politiskā stāvokļa traģiskumu un tā cēloņus: "Vidzemē tikai nedaudzi tūkstoši .. "zemnieku" pieder .. vidusšķirai, kamēr no rokas mutē dzīvojošā masa arvien vēl ir vairākus simttūkstošus liela, lai arī dzimtbuvc atcelta jau pirms vairāk kā četrdesmit gadiem. Kāpēc tad šī tik milzīgā pārsvarā esošā masa palikusi nabaga? Kāpēc viņu sejās redzama vergu pazemība, kāpēc viņu pierēs tik dziļas grumbas ierakstījušas bēdu pilnās rūpes vai notrulinātā vienaldzība?"

Kāpēc igauņu un arī latviešu tautas dziesmu pamattonis ir dziļa melanholija, kāpēc viņiem kopēja tieksme, un taisni turīgākajiem, uzskatīt savu tēvuzemi ar muguru? Kāpēc vārds "zemnieks" Vidzemē ir lamuvārds, bet citur apzīmē ļoti cienījamu kārtu?

Atbilde uz šiem jautājumiem ir pārāk vienkārša. Latvietis un igauņi ir svešinieki savā Tēvzemē; viņam nav tēvzemes, un viņš nedrīkst arī sev tādu iegūt. Tiesība un patstāvība ir tādas lietas, ko viņš palaikam savā šaurākajā tēvzemē nedrīkst meklēt, bet gan ārpus tās. (...)

Vidzemes nabadzīgais zemnieks, kā jau pa pusei dzimtcilvēks, ir vēl arvien visu brīvo cilvēku nicināts. Vislielākā centība un visrosīgākā darbība viņam palaikam te nevar palīdzēt. Vidzeme vēl tagad, kā pirms gadsimtiem, ir:

Debasis muižniekiem,
Paradīze garīdzniekiem,
Zelta bedre ārzemniekiem un
Elle iedzimtajiem."²⁴

Tūkstošiem zemnieku tāpat kā 40. gados "cilā spārnus" tālam un grūtam ceļam uz nepazīstamajām Krievijas iekšējo guberņu "siltajām zemēm". Zemnieki pieprasa likvidēt klaušas, atsakās pildīt klaušas, parakstīt "brīvos" līgumus ar muižnieku diktētiem notei-

kumiem un strādāt muižās pēc agrākajiem noteikumiem, nepakļaujas rīkojumiem par izlikšanu no mājām. Ķeras pie terora un dedzināšanām, pretojas varas orgāniem un soda ekspedīcijām, atbrīvo apcietinātos ("kā minēts lielas apbruņošanās navajaga, ja plintes un pulvera nau tad ir vēl: cīri, izkaptis, akmini un uguns."), rīko bruņotas akcijas, gadiem ilgi prāvojas ar muižniekiem.

Uz Rīgu un Pēterburgu plūst Baltijas ģenerālgubernatoram, Krievijas iekšlietu ministram, troņmantniekam un pašam caram adresētu sūdzību un lūgumrakstu straume. Bērzaunes muižas zemnieks Oto Vankins trešajā sūdzībā caram raksta, ka savā un 19 no mājām izliktu zemnieku vārdā personīgi jau 21 reizi griezies draudzes tiesā, 1 reizi Cēsu bruģu tiesā, 17 reizes Cēsu apriņķa tiesā, 14 reizes Rīgas un 2 reizes Pēterburgas instancēs.

Krievijas zemnieki 1861. gada 19. februāra reformas gaitā zaudē vairāk nekā piektdaļu zemnieku zemes. ir spiesti izpirkt zemi par cenu, kas divkārt un trīskārt pārsniedz tās īsto vērtību, un nonāk parādos. 45 no 49 guberņām, kurās ir spēkā 1861. gada Krievijas zemnieku likums, izceļas zemnieku nemieri.

Baltijas guberņu zemniekos savām acīm neredzētā Krievijas zemnieku likuma satura nepārzināšana rada nepamatotas ilūzijas par Aleksandra II labdarību un veltīgas cerības. Viņi protestē pret 1860. gada Vidzemes zemnieku likumā saglabāto "brīvo līgumu" sistēmu un lūdz "tādus pašus labus un taisnīgus likumus, kādi .. ir Krievijas un Polijas zemniekiem."²⁵

Šādas vēlmes lūgumrakstos 1862. gada 15. septembrī izsaka arī Vecpiebalgas, 1863. gada 11. februārī — Vecpiebalgas un Veļķu, 1863. gada 7. martā — Ogresmuižas, 1863. gada 20. martā — Veselavas zemnieki.

Piebaldzēni visu latviešu zemnieku vārdā lūdz:

"1) lai nomas maksas noteikšanai par zemi, uz kuras mēs dzīvojam, būtu zināms stabils un ne visai smags mērs un lai turpmāk muižnieks nevarētu apspiest mūs, bieži pārmērījot zemi, nosakot par to augstāku maksu, nekā tā ir faktiski un rezultātā uzlikt mums augstāku naudas nomu, un

2) lai mums tiktu piešķirtas īpašuma tiesības uz to zemi, kuru mēs tagad nomājam, par taisnīgu un ne pārāk augstu izpirkšanas maksu."²⁶

Visi zemnieku lūgumi un sūdzības tiek nosūtīti ģenerālgubernatoram faktu izmeklēšanai, bet ģenerālgubernators tos, savukārt, nosūta apriņķu un draudžu varas orgāniem, tādējādi apsūdzēto pārvēršot izmeklētājā un prokurorā, bet sūdzētāju — apsūdzētājā.

Piebalgas un Ogresmuižas zemnieku lūgumu izmeklē Cēsu apriņķa 4. iecirkņa

draudzes tiesnesis barons A. Pālens. Tiesas sēdē, nopratinājis rakstītājus, viņš ziņo landmaršalam P. Līvenam, ka Vecpiebalgas zemnieki nekādi netiek apspiesti, un sūdzēties viņus sakūdijs pagasta ārsts — jaunlatvietis Jurjāns. Sūdzības tiek noraidītas, lūgumu parakstījušos pagastu vecākos, pagastu tiesu priekšsēdētājus un piesēdētājus atceļ no amatiem par piešķirto pilnvaru pārkāpšanu, bet Piebalgas zemniekus pats ģenerālgubernators V. Līvens "pagodina" ar brīdinājumu, ka viņi "par šādu caurcaurēm vieglprātīgu sūdzību iesniegšanu turpmāk tiks saskaņā ar likumu smagi sodīti."²⁷

Zemnieks Dāvids Grīntāls, kurš dzīvo Pēterburgā un piedalās sūdzību iesniegšanā, 1865. gada 19. martā raksta Ādamam Krasņam: "...lūdzu nesūdzēties, nav neviena, kam varētu sūdzēties, un, ja noplēsi zābakus, tad nenopelnīsi pat pastalas."²⁸

Lūgumu un sūdzību rakstītājus meklējot, atklājās, ka muti no mutes, no rokas rokā un pastaratos pa Vidzemes ceļiem un krogiem, tirgiem un sētām, saiešanas namiem un baznīcām ceļo nezināmu autoru sacerētas paskvilas, pamfleti un proklamācijas, "letofilisma barveža"²⁹ Krišjāņa Valdemāra brošūra "Baltische, namentlich livländische Bauernzustände" un tās tulkojumu noraksti, Jura Alunāna nomniekam Rušmanim rakstītā vēstule par gaidāmajām reformām, Kurzemes mācītāju 1862. gada sinodes protokola noraksti ar Šulca pret "Pēterburgas Avīzēm" vērsto runu, Jāņa Ruģēna satīriskais dzejrojums "Die Synode von Wolmar im Jahre 1863" ("1863. gada Valmieras sinode").

Baidoties no Lietuvas zemnieku nemieru izplatīšanas visā Baltijā, Aleksandrs II un valdība 1963. gadā ar īpašu vērību seko notikumiem Vidzemes un Kurzemes guberņās. Ar žandarmu korpusu apvienotās Ķeizara kancelejas III nodaļas 1863. gada pārskatā minēts, ka Baltijas novadā 386 muižās reģistrēti "vērā ņemami zemnieku nepaklausības gadījumi", trešdaļā no tām ievests karspēks. 30 muižās zemnieki "trakojuši", 11 muižās uzbrukuši kareivjiem, 39 muižās pretojušies savu kaimiņu apcietināšanai vai ar varu atbrīvojuši apcietinātos. Sodīti 1280, tiesai nodoti 223, uz citām guberņām izsūtīti 26 zemnieki.³⁰

"Tautai ir jābūt savam skolotājam, un viņa pati to nekad neizvēlas un arī nevar izvēlēties. Skolotāju izrauga vēsture, Dievs. Latviešu skolotāji ir vācieši..."³¹ apgalvo mācītājs K. Ulmanis.

"Skolotāji "izmanto vecās un "labās" "audzināšanas" metodes: rīkstes, važas un nagaikas, "zvidru gardīnes," policijas un karspēka daļu pastiprināšanu, pulcēšanās aizliegšanu, spiegu vervēšanu. Muižnieku kon-

vents subsidē policijas papildu nodaļu uzturēšanu un neuzticamo personu "uzraudzīšanu."

1863. gada 3. maijā landmaršals P. Līvens lūdž žandarmērijas korpusa šefu V. Dolgorukovu pastiprināt guberņā esošās karspēka daļas³² un saņemt solījumu, ka 4 bataljoni, kas stāv Rīgā, ātri tikšot pārvērsti par 4 pulkiem.³³

13. augustā Cēsu bruģu tiesnesis Grīnblats ziņo Vidzemes civilgubernatoram A. Etingenam: "Nav šaubu, ka lauku iedzīvotāju vidū izplatās ļauna kustība, un, man šķiet, es droši varu apgalvot, ka Vecpiebalga ir it kā tās centrs. Kā man ziņo (barons Viktors Volfs), ebreji un zemnieki nogādā uz Vecpiebalgu pulveri, bet, kur to glabā, man nav izdevies uzzināt. Ārsts Jurjāns tāpat kā agrāk pulcina ap sevi zemniekus, aizbildinoties ar to, ka tie esot viņa pacienti; policijai ļoti grūti kontrolēt, kāds mērķis ir viņa braucieniem pa mājām un zemnieku apmeklēšanai."³⁴

Grīnblats atstāta no Cirstu muižas īpašnieka Štrandmaņa saņemtās ziņas, ka apkārtnes kalēji "nepieņem no viņa darbus, jo tie aizņemti ar šauteņu labošanu Vecpiebalgas un Ogresmuižas zemniekiem, kuras viņi nepārtraukti dod izlabot."³⁵

Bruģu tiesnesis lūdž uz pļaujas laika beigām Cēsu un Vecpiebalgas tuvumā izvietot kazakus: "Līdz tam laikam es varu garantēt pilnīgu mieru, bet tad, kad zemnieki jūtas brīvi no darbiem un tiem ir vairāk naudas, ļaunprātīgiem emisāriem .. var izdoties .. pamudināt viņus uz kaut kādu neprātīgu demonstrāciju. Bet, ja uz septembra sākumu te ierastos kāds simts kazaku un tiktu izvietoti pa mājām uz ziemu un ja tie būs sadalīti starp Cēsīm un Vecpiebalgu, tad es ticu, ka morālais iespaids būs tāds, ka tiktu garantēta mierīga rekrušu iesaukšana un mierīga ziema."³⁶

Vidzemes civilgubernators A. Etingens par šo jautājumu raksta Baltijas ģenerālgubernatoram V. Līvenam, kurš apsola uz norādītajiem apriņķiem "kārtības uzturēšanai" nosūtīt kazaku nodaļu vai citas karspēka daļas.

1863. gada 20. augustā ģenerālgubernators V. Līvens raksta Vidzemes gubernatoram: "Vispirms, man šķiet, ir nepieciešams, lai attiecīgo apriņķu policija pastiprinātu uzraudzību savos iecirkņos pār lauku iedzīvotāju izturēšanos un uzskatītu par savu pienākumu aizkavēt miera traucēšanu visiem tās rīcībā esošiem līdzekļiem, it īpaši visādi cenšoties atklāt kūdītājus, un, ja tas izdarīts, tūlīt tos apcietināt. Gubernatora rakstā minētās personas, kuras tiek turētas aizdomās par zemnieku kūdīšanu, neizlaist no uzraudzības, vienmēr sekot viņu rīcībai un, ja viņu turpmākā uzvedība aizdomas apstiprinās, tūlīt zi-

ņot man, lai varētu attiecīgi rīkoties. Beidzot, būtu lietderīgi pavēlēt visām to apriņķu muižu valdēm un pagasta tiesām, par kurām ir runa, ļoti stingri sekot, lai uzraudzītu zemniekus".³⁷

Karaspēkam, policijai un (bieži vien talārotajiem) algotajiem ziņu pienesējiem vienotiem spēkiem izdodas panākt, ka 1863. gada beigās Baltijas guberņu zemnieku nemieru vilnis noplok, tomēr vēl 1864. gadā III nodaļā no Kurzemes pienāk ziņas, ka "zemnieku noskaņojums visā guberņā vispār līdzinās trīsošam magnēta rādītājam kompasā bez stabila atbalsta."³⁸

1864. gada oktobrī Baltijas ģenerāl-gubernators V. Līvens savas kancelejas sevišķu uzdevumu ierēdnim, valsts padomniekam Šmitam uzdod zemnieku nemieru izmeklēšanu. Ieteikdams visu Šmitam nepieciešamo informāciju saņemt no gubernatora A. Etingena un sekot viņa norādījumiem, Līvens uzsver šīs lietas īpašo slepenību.

Padomnieks Šmits ziņo, ka zemnieku vidū cirkulē "... pamfleti atskaņās, skarbas zemnieciskas ironijas caurausti, to kuriem dvēš neapmierinātība ar zemnieku kārtas stāvokli Vidzemē un Kurzemē, kā arī naidis un nicināšana pret muižniekiem, tā saucamajiem viņu apspiedējiem, pret protestantu garīdzniecību un vāciešiem vispār."³⁹

Kratīšanās iegūst divus pamfleta "Latviešu tautas gājums" eksemplārus, trīs pamfleta "Latviešu Jāņu dienas dziesma 1863" eksemplārus, ziņas par apmēram 10 "Latviešu tautas gājuma" norakstiem, divus pamfleta "Veca Pētera domas" norakstus, "Die neue Vermessung der Bauernländereien oder die Revisoren in Livland" ("Jauna zemnieku zemes mērīšana vai revidenti Vidzemē"), daudz satīriskas dzejas par mācītājiem.

Izmeklētāji atrod 62 dumpīgo vārsmu izplatītājus — 16 skolotājus, 7 muižu pārvaldniekus, 7 saimniekus, 6 pagastu amatvīrus, 6 mūrniekus un būvmeistarus, 3 tirgotājus, 2 dzimavniekus, 2 skolniekus, 2 ierēdņus, vienu vaļinieku, kalpu, muižas stārstu, dārznieku, viesnīcnieku, ārstu un 5 protokolos neminētas nodarbošanās personas.⁴⁰

Dažnedažādās iestādēs krājas Vidzemes guberņas muižnieku un Cēsu apriņķa amatpersonu ziņojumi un sūdzības par Vecpiebalgas pagasta ārstu Jāni Anžu Jurjānu. Valsts padomnieks Šmits ziņo: "Ģenerāl-adjutanta kungs barons Līvens, ar rakstu Nr. 584 no 1863. gada 30. aprīļa, lūdza Vidzemes guberņas šefa kungu, ņemot vērā to, ka ārsts Jurjāns tiek turēts aizdomās par neapmierinātības celšanu latviešu vidū sakarā ar pastāvošajām agrārajām attiecībām, pakļaut viņa darbību un satiksmi ar zemniekiem, cik vien tālu tas iespējams, vietējās policijas ierēdņu uzraudzībai un novērošanai. (..)

Visi pret ārstu Jurjānu esošie rādītāji pārāk skaidri to raksturo kā aģitatoru, kas darbojas letofiļu garā, tādēļ viņa darbošanās tādā pagastā kā Vecpiebalga, kurš, kā vispār zināms, jau tā ir pārāk apskausts savu visai nebēdīgo iedzīvotāju labklājības un enerģiskuma dēļ, būtu jāuzskata par ārkārtīgi bīstamu."⁴¹

1862. gadā no Pēterburgas pārceldamies uz dzimtajiem Ērgļu "Meņģeļiem" tuvo Vecpiebalgu, Krišjāņa Valdemāra, Jura Alunāna un Krišjāņa Barona studiju un pārliecības biedrs Jānis Anžs Jurjāns līdz "ved" Tērbatas "latviešu vakaros" izlolotās jaunlatviešu idejas un mērķus. Vecpiebalgu ātri aplido neticamā ziņa, par dakteri, kurš "kungs būdams," nekaunās runāt "zemnieku" valodā.

Pirmajā Vecpiebalgas laikā Jurjāns mitinās muižas vecajās zaldātu kazarmās. Grāmatplauktā rindojas ārsta miļākā dzejnieka Heinriha Heines dzeju sējumiņi, kurus pamanījis, mācītājs Frīdrihs Ferdinands Šilings, kā odzi ieraudzījis, iebrēcas: "Tā ir inde!" No portretiem pie sienas raugās pats caur asarām smejošais jaunvācietis un Ziemeļamerikas neatkarības cīņu vadonis, prezidents Džordžs Vašingtons uz balta zirga. Šai sabiedrībā mēdz pulcēties apkārtnes gaišākie vīri. Viņu vidū ir arī divdesmitgadīgais Liepkalnes, pēc tam Ogres pagastu palīgskolotājs Jānis Austriņš — arī savā ziņā piebaldzēns, jo 1842. gada 20. septembrī (pēc jaunā stila 2. oktobrī) Vecpiebalgas mācītājmuižā piedzimis un turpat arī uzaudzis. Tēvs Reinis Austriņš bijis muižas stārstas, bet māte Lote — modere.

Jānim pasaulē nākot, tēvs bijis jau 47 gadus vecs, un zēnu uzaugam redzēt viņam nav lemts. Krustmāte — mācītāja Šilinga izglītotā māsa Katrīna, cik spēdama, centusies Jānim palīdzēt. Mācītājmuižā viņš audzis kā saimes bērns, drīkstējis lasīt Šilingu mājas bibliotēkā atrodamos vērtīgos vācu rakstnieku darbus un skolā drīz vien ieguvis liela "grāmatnieka" slavu.

Šilinga jaunkundze krustdēlam iemācījusi perfektu un bagātu vācu valodu, klavieru un vijoles spēli un citas inteliģentam cilvēkam noderīgas iemaņas un zināšanas. Kad Jānis pabeidzis skolastēva Andža Rātmindera vadīto Vecpiebalgas draudzesskolu, viņa astoņpadsmitgadīgo jaunekli sagatavojusi skolotāja pārbaudījumiem. Ap 1860. gadu Austriņš droši varējis stāties Dzērbenes mācītāja Keislera vadītās speciālās eksāmenu komisijas priekšā un sākt savu mūža darbu.

Pēc Jurjāna ierašanās jaunlatviešu idejas un "Pēterburgas Avīžu" informācija strauji izplatās arī Piebalgā. Ar viņa "svētību" top vecpiebaldzēnu lūgumraksts caram, Austriņš palīdz sastādīt Ogresmuižas zemnieku lūgumu iekšlietu ministram. Jurjāna nozīmi abu

dokumentu tapšanā apliecina 4. Cēsu iecirkņa draudzes tiesneša barona A. Pālena atzinums: "Salīdzinot minēto Ogresmuižas pagasta amata vīru lūgumrakstu, kas iesniegts viņa augstībai Iekšlietu ministra kungam ar Vecpiebalgas pagasta valdes iesniegto lūgumrakstu viņa majestātei mūsu kungam un ķeizaram š. g. 15. septembrī, tik ļoti uzkrīt šo abu lūgumrakstu līdzīgums, ka ir pamats domāt, ka abus rakstījusi viena persona."⁴²

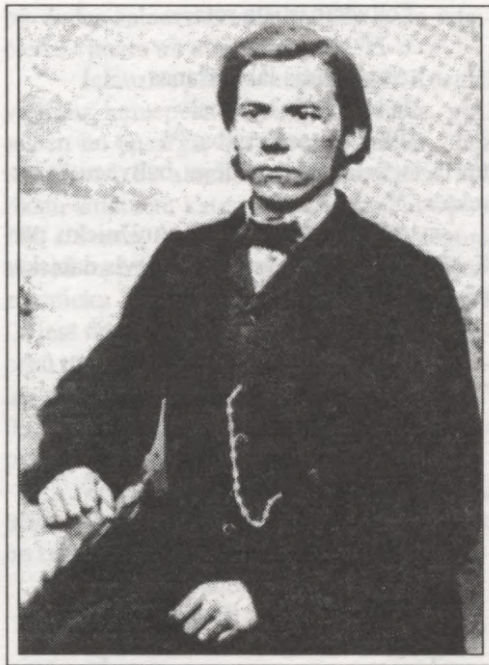
Jāņa Austriņa tuvākajiem draugiem nav noslēpums, ka viņš iemēģina roku ne vien epistulārajā žanrā, bet arī dzejā un prozā. Dažs labs no viņa ar šifru parakstītajiem darbiņiem un anekdošu iesūtījumiem jau nodrukāts laikrakstos "Mājas Viesis" un "Pēterburgas Avīzēs"! Austriņš ".. bija sācis iesūtīt Leitānam priekš "Mājas Viesa" dažus dzejoliņus ar pāra burtu parakstu. Vienu no tiem ar virsrakstu "Pavāra zēna mīlestības solišana" atminu vēl kā itin humoristīgu sacerējumu. (..) Rakstījis viņš bija starp citu jau arī kādu stāstu par naudas racējiem. Un tas izzināts ticis arī jau muižnieku aprindās."⁴³ Kaudzītes Matīss stāsta atmiņās "Kāda nepazīta pirmcensona piemīņai".

Itin "humoristīgs gabals" ir arī 19 četrindru pantus garais dzejojums par Kaudzīšu "Mērnieku laiku" Švauksta vecākajiem brāļiem — augstprātīgajiem un ārišķīgajiem kaulīgajiem latviem — "deičiem". Kādā 60. gadu svētdienas rītā baznīcēni anonīmo dzejoli atraduši uz ceļa. Antons Austriņš par šo notikumu stāsta autobiogrāfijā "Radu raksti": "Atceros skolas gados⁴⁴ redzējis norakstā pagaru satīrisku dziedājumu "Vecpiebalgas baznīcas luktu gulētāji", kurš cirkulēja pa mūsu pusi no rokas rokā. Stāstīja, ka savā laikā kādu svētdienas rītu šī dziesma, tāpat uz rakstītām lapiņām, spilītē iespraustām, bijusi izkaisīta pa ceļiem, un baznīcēni to ar lielu ziņkāri uztvēruši. Sacēlies uztraukums. Lieta nodota bruģu kungam, bet izmeklēšana beigusies "bez panākumiem sūdzētāju pusē."⁴⁵

Zemnieku nemieru izmeklēšanas lietā dzejojums saucas "Kāds vārdiņš par Vecpiebalgas baznīcā gājējiem."

1865. gadā vecpiebaldzēns J. Vīgants dzejoli norakstījis ar virsrakstu "Kāds vārdiņš par tiem luktu gulētājiem baznīcā.." Iespējams, ka arī otru Vīganta norakstīto satīrisko dzejojumu "Gaudas pār Piebalgu", kurā izzoboti piebaldzēnu netikumi — slavenais "andeles gars", blēdība un izlaidība, sacerējis Jānis Austriņš.

Nopietns saturs un drūma noskaņa ir citam iespējamam Austriņa darbam — dzejojumam "Pie mūsu senču Daugavas", kuru dzejnieks Apsesdēls 19. gadsimta 90. gados iemācījies no kāda Rozbeķu amatnieka. Amatnieks, savukārt, lapu ar dzejoli dabūjis

J. Austriņš 19. gs. 60. gadu sākumā.

no kāda cita laucinieka, kuram tā Rīgā esot tikusi nomesta priekšā uz ielas.⁴⁶

1862. gada beigās Jānis Austriņš uzraksta 66 astoņindru pantus garu dzejojumu, kurš tautā izplatās anonīmos nokrakstos ar virsrakstiem "Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē," "Latviešu tautas gājumi, sevišķi Vidzemē," "Tautas gājums," "Latviešu tautas gājums no vecim laikiem," "Latvju cilts" un "Latvju tautas gājums.. (Vēlāk ieguvis arī nosaukumus "Šestjdesjat šestj kupļetov"⁴⁷, "Latvju tautas liktenis" un "Jēkaba Vīlipa klaušu revolucionāra gauda (1840)").⁴⁸

"Latviešu tautas gājums.." tapis Merķeļa "Latviešu" un Krišjāņa Valdemāra brošūras "Baltijas, sevišķi Vidzemes, zemnieku stāvoklis" iespaidā. Austriņš tēlo latviešu brīvo dzīvi pirms krustnešu iebrukuma, kad tās

"klausij saviem ķēniņiem
un kvēpināja dievekļiem
kā allaž tādas tautas,
kam savas vaļas ļautas,"⁴⁹

krustnešu "varas darbus"⁵⁰ un "viltus uz-mākšan"⁵¹, sešus "asins laiku"⁵² gadsimtus, kad

".. plēsoņi tad vairojās
un savā starpā dalījās
to zemi ko laupija.

Un latvju sviedrus rija,"⁵³

19. gadsimta latviešu zemnieku stāvokli un ilgas pēc savas zemes.

Valdemāra brošūra "Baltijas, sevišķi Vidzemes, zemnieku stāvoklis" ir arī 1863. gada vidū sacerētā pamfleta "Karš starp ritergaru un brīvības varu" pamatā. Austriņš bez aplinkiem pasaka, ka

"cilvēcības īsta rota,

(..)

Avots visas labklāšanas

Ir vien mīļa brīvība.

Tā ir tautas dzīvība,"⁵⁴

un tā iegūstama, izdeldējot baltvācu "riterektes."⁵⁵

Austriņš ironizē par muižnieku pārliecību, ka pats Dievs viņiem devis dabiskas tiesības valdīt pār latviešiem:

"Ļaudis melš, ka ādelīgiem,⁵⁶

Klaus', kas tie par kumēdiņiem:

Ādelīgas asins esot,

Jau no dzimšanas tie nesot

Savos kaulos valdīšanu,

Paši teic ar lielišanu,

Ka tiem asins savādas

Un pār citiem augstākas.

Ja tas tiesa, tad jāsaka,

Ka to ādelīgu slakka

Radīta būtu piektā dienā,

Ar tām zivīm, putniem vienā,

Līdz ar citiem kustonišiem

Blusām, asins sūcējišiem,

Kas tāpat māk sūkt un kost

Tā kā tie .."⁵⁷

Viņš atļaujas sludināt dižciltīgām ausīm gauži netīkamas iedomas:

"Taču visi iraid brāļi,

Lai iekš goda, mantas tāļi,

Dzimuši no vienas mātes,

Tāpat sajūt sāpes, vātes,

Visiem dzīvība ir dota,

Radītāja mīļa roka

Visiem savas dāvanas

Deva lai tie priecājās."⁵⁸

Pamfletā "Karš starp ritergaru un brīvības varu" Austriņš stāsta par Krievijas 1861. gada 19. februāra zemnieku likumu un 1863. gada 1. marta likumu rietumu guberņām:

"Arī Krievu tumšos mežos

Gaisma aust un spīd tos gružos,

Visā lielā platā valstī

Milijoni uzsauc karsti:

Brāļi, nu lēc brīvības saule,

Viss, kas līdz šim guļ un praulē

Lai nu mostās, atjēdzās,

Cilvēcība tuvojās.

Prieka as'ras birst pār vaigiem

Arī veciem, kas iekš baigiem

Pavadiši savu mūžu,

Tie nu rāda spirktu dūšu,

tiem tas laiks ir nācis klātu,

Kas nu apgaismos to prātu

Kas ļaus laimi, priekus smelt

Skolām, mājām pie tiem zelt.

Krievi, Poli, Litauvieši,

Piņņi,⁵⁹ Lapi, Kaukāzieši,

Kādas seši desmit tautas,

Kam nu brīvībs rektes ļautas

Visas tagad teic ar prieku

Savu lielu apžēlnieku,

Kas tos glābis, pestījis,

Vergu saites sarāvis.

Citi likumi tiem doti,

Kas ir uzteicami ļoti,

Dzimtu kungu veca vara

Iraid lauza, tagad dara

Katrs zemnieks savas mājās

Savus darbus, kas tam klājās,

Visur atskan liksmība!

Lūk ko dara brīvība."⁶⁰

Vidzemes 1860. gada zemnieku likumu viņš uztver kā latviešu un igauņu tautu uzplaukšanas šķērsli un cer, ka Aleksandrs II tās aizstāvēs. Pamfletā "Karš starp ritergaru un brīvības varu" Austriņš uzdod jautājumu:

"Kad gan reiz tas rīts te ausīs

Kas tās grūtas saites lauzīs!

Kad gan to ķeizara vārdu

Sagaidīsim mīļu, gārdu:

"Tam tā būs būt." "

"Latviešu tautas gājumā.." viņš vēl lielā ticībā aicina "vājos zemes ļautiņus"⁶¹ palīdzību meklēt pie "lielā" tautu "apžēlnieka"⁶² Pēterburgā. Dzejojums nobeidzas ar to pašu, ar ko Krišjāņa Valdemāra brošūra sākas — ar uzrunu caram:

"Tu kas ar labiem likumiem

apgādājs Krievus Poļus

iekš goda un iekš tikumiem

tie spers nu lielus soļus

tās tautas tagad gavilē

un Tavus darbus noslavē

pa visām malu malām

līdz pašam pasaulis galam.

Ja tava mīļa tēva sirds,

kas pavalstniekus mīļo

tā katram mīļi preti mirdz

kas tavā valstī dzīvo.

Tās acis Tevim nepiekūst,

uz visiem raudzīt ne liek zust

nevienam apakšniekam

ja to mēs vērā liekam

Ak lielais Ķeizars arī mēs

mēs tavi bērni esam

un ko Tu mūsu žēlīgs tēvs

uzliec; to labprāt nesam

mēs ticam Tavas actiņas

mums sūtīs paglābšanu

Jā tiešām paglābšanu."⁶³

Aleksandrs II pieder tai Krievijas galma konservatīvo muižnieku grupai, kuru, neatkarīgi no nacionālā sastāva, tolaik mēdz dēvēt par "vācu partiju." Kad ģenerālgubernators P. Šuvalovs viņam jautā, vai Krievijas zemnieku likumi nevarētu tikt attiecināti arī uz Baltijas guberņām, cars nekavējas ar atbildi: "Par to nevar būt ne runas." 1864. gada beigās Šuvalovs izsaka varbūtību: "Tā kā zemnieki tiks atbrīvoti Krievijā, saņemot zemi, un tas pats tagad notiek Polijā, tad sagaidāms, ka Baltijas novada zemnieku kārtā radīsies cerības uz tās likteņa pārmaiņām tādā pašā veidā." Cara atbilde ir: "Nekā līdzīga. Tos⁶⁴ es sodu, bet šie⁶⁵ ir uzticami kalpi."⁶⁶

1863. gada pavasarī "žēlīgs tēvs" ar 176 lielgabaliem bruņoto, 126 tūkstošus vīru lielo Krievijas armiju raida pret 15 — 20 tūkstošiem poļu brīvības cīnītāju.

Maijā cara karaspēks pie Biržiem sakauj Sigismunda Serakovska 2000 vīru lielo zemnieku nodaļu, ar kuru viņš dodas uz Kurzemi, lai saceltu kājās turienes zemniekus. Ievainoto Serakovski saņem gūstā un vēlāk soda ar nāvi.

Jau aprīlī Ādažu barona Grīnvalda zemnieki atsakās pildīt klaušas. Lai viņus piespiestu paklausīt, uz Ādažiem tiek nosūtīti 100 iekšējās apsardzības bataljona zaldāti. Nepaklausīgo zemnieku vadoņus apcietina un nodod hoftiesai.

Jūlija vidū Kurzemes žandarmērijas apakšpulkvedis Kocebū ar sevišķu uzdevumu ierēdņi Bīnenštammu un Jelgavas iekšējās apsardzības bataljona zaldātu rotu izpilda Kurzemes gubernatora pavēli atjaunot mieru un kārtību Kauņas guberņas pierobežas muižās — Mežmuižā, Mazberķenē un Blankenfeldē. Kad Kocebū pavēl galvenos "kūditājus" sodīt ar 100 rikšu sitieniem, zaldātu ķēdes ielenktais zemnieku pūlis sāk izģērbties, pieprasot sodīt visus vai nevienu. Kocebū izziņo trauksmi un ataicina karaspēka rezerves. "Nedzirdēts priekš latviešiem sitienu skaits un zaldātu izveicība sodīšanas laikā stipri ietekmēja zemnieku pūli, tā ka pēc eksekūcijas pabeigšanas vairs neradās gribētāji saņemt tādu pašu sodu, bet krita ceļos un lūdza piedošanu,"⁶⁷ Kurzemes guberņas žandarmu štābvirsnieks Kocebū ziņo žandarmu korpusa šefam V. Dolgorukovam.

Nospiedis ceļos Mežmuižas zemniekus un "nomierinājis" mazberķeniešus, Kocebū turpina "uzvaras gājieni" uz Plāteriem-Zibergiem piederošo Dvieti, kur, tāpat kā Sventā un Pilskalnē, nemieri nerimst jau kopš gada sākuma.

Papildinājis aprīlī Dvietes zemnieku mājās izvietoto rotu ar 84. Šliselburgas kājnieku pulka zaldātiem, 30 kazakiem, 1 bataljonu no Daugavpils un 1 rotu no Rīgas, Kocebū

bū dodas salauzt zemnieku, pēc paša izteiciena, "ļauno un dumpīgo garu."⁶⁸

Ielauzies 1200 zemnieku pūli, Kocebū vadītais karaspēks to sašķeļ 4 daļās, pusi sasien un apsargā, bet pārējos pakļauj "bez ieročiem." 69 saimnieki tiek sodīti ar 100 rikstu sitieniem katrs, 48 kalpi saņem 50 — 100 sitienus, 8 saimniekus, važās ieslēgtus, aizved uz Jelgavu, 8 Dvietes un 1 Dunavas⁶⁹ zemnieku izsūta uz attālākām guberņām, 10 Dvietē no citiem ciemiem ieradušos, kā Kocebū raksta, "kūditājus" un "nosodāmās Dvietes zemnieku rīcības pret varas orgāniem"⁷⁰ līdzdalībniekus noper līdz ar vietējiem dumpiniekiem.⁷¹

Zemnieku sūdzības un lūgumi rikošetā trāpa pašus "žēlastības," "palīdzības," "labo un taisnīgo" likumu gaidītājus.

"Ak Aleksanders otrais liels

Tavs vārds uz radu radiem

taps teikts un slavēts tas ir ties',

uz tūkstoš, tūkstoš gadiem,

Tavs vārds nedzēšams, nemirstams

no tautu tautām slavējams

kam brīvību tu devi

tie slavē visi Tevi..."⁷²

1863. gada vidū sacerētājā pamfletā "Latviešu Jāņu dienas dziesma 1863" Jānis Austrīņš vairs necer, ka "ķeizers" latviešus "mīlēs un saudzēs."⁷³

15 četrindēs protestēdams pret Vidzemes zemnieku likuma 359.§ 3. punktā paredzētajām muižnieku tiesībām, neizsniedzot pasi, ierobežot zemnieku pārvietošanās brīvību, viņš nonāk pie briesmīgās atziņas

"Tu maza vāja latvju tauta,

Tu spiesta, šausta, saistīta;

Tas vārds tev piekrit "mocekle"

(..)

Tevis jānolād kā Ījabam

Dzimtsdiena tavam dzimumam.

Nelaimīgs ir, kas piedzimis

Šai zemē, tapis latvietis.

Tevis glābšanas un taisnības

Daudz vairāk būt' iekš pasaules,

Ja lopu kārtā piedzimis

Tu būt' iekš citas zemītes."⁷⁴

Pamfleti uzsāk savu, no dzejnieka gribas vairs neatkarīgo, gadu desmitus garo "gājumu." Vairāki noraksti pasaulē aiziet no Cēsīm. 1896. gada oktobrī Cēsis notikušajā gadatirgū Spāres pagasta tiesas skrīveris Jānis Silmits izplata "Latviešu Jāņu dienas dziesmu 1863." Āraišu draudzes skolotājs Lucis pratināšanā liecina, ka pie viņa kratīšanas laikā atrasto pamfletu "Jāņu dziesma" saņēmis no Drabešu pagasta vecākā Jēkaba Vilipa, kuram tas no Rīgas atsūtīts pa pastu. Arī Luča mā-

ceklis Kārlis Mandelbergs izgatavojis daudzus "Latviešu Jāņu dienas dziesmas.. norakstus. Jēkabs Vilips no Rīgas saņemto sūtījumu pāraksta daudzos eksemplāros. Vienu "Latviešu Jāņu dienu dziesmas.." norakstu viņš 1863. gada 12. decembrī aizsūta Pēterburgas jaunlatvietim Dāvidam Grīntālam, kurš to savukārt nodod Krišjānim Baronam. Līdz ar pamfletu nosūtītajā vēstulē Vilips Grīntālam pastāsta, ka no nezināmām personām Rīgā pa pastu saņemto "Latviešu Jāņu dienas dziesmu 1863" pārakstījis 30 eksemplāros, bet to pieticis tikai Straupes, Nītaures, Burtnieku, Skujenes un Smiltenes "kārumniekiem."

"Pēterburgas Avižu" redakcijā pienāk pamflets "Karš starp ritergaru un brīvības varu."

Pēterburgas latviešu sabiedrībā cirkulē turienes Latviešu biedrībā 1864. gada 5. aprīlī Krišjānim Valdemāram līdz ar apsveikuma dzejoli dāvinātā pamfleta "Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē" noraksti.

Pašā Vidzemē kratīšanās atrod liezeriešu — pagasta skolotāja P. Blumberga un skolnieka J. Sērmūkšas — izgatavotos "Gājuma" norakstus. Pagasta tiesas skrīveris un skolotājs Jēkabs Pētersons pratināšanā liecina, ka "...vispirms uzdevis savam palīgam Blumbergam izgatavot pamfleta kopiju, ko pēc tam iedevis mūrniekam Mārtinsonam, kurš savukārt to uzticējis Dubinskas pārvaldniekam Pēterim Spundem."⁷⁵ Pētersona māceklis Sērmūkša no Blumberga saņemto pamfletu norakstījis un pēc dievkalpojuma nolasiņis Piebalgas baznīcā.

Vecpiebalgas draudzes skolas skolotājs Jātnieks pārrakstījis gan pamfletu "Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē", gan "Latviešu Jāņu dienas dziesmu 1863." Iespējams, ka žurnālā "Отечественные записки"⁷⁶ 1967. gada maija nummurā publicētajā Pēterburgas universitātes jurisprudences studenta Krišjāņa Valdemāra uzticības personas un sakarnieka Jūlija Kalēja (Kuzņecova) rakstā "Baltijas zemnieku saimnieciskā un tikumiskā dzīve" izmantotie teksti sākotnēji nākuši no viņa rokām. Kaudzītes Matīss rakstā "kāda nepazīta pirmcensona piemiņai" atceras, ka krievu valodas skolotājs Jātnieks uzdevis skolēniem lasīt un tulkot žurnālā krieviski un latviski ar krievu burtiem iespiesto dzejojumu "Latvju tautas liktenis" un "Jāņu dziesma," līcis minēt to autoru un stāstījis, ka latviešiem rodoties jauni dziesminieki, kuri, no vajāšanām bīdamies, vēl slēpjot savus vārdus, bet nāksot brīvāki laiki, un tad atklāšoties, ka dzejoļu sacerētājs daudziem vecpiebaldzēniem labi pazīstams. Vairāki skolnieki dzejojumus arī norakstījuši.

1877. gadā "Latviešu tautas gājumu.." pārrakstījis Lubānas saimnieks Pēteris Celmiņš.

Kurzemē tas tiek lokalizēts un izplatās kopā ar 1871. un 1872. gada nemieros populāro "Rīmi par mācību saviem tautas brāļiem" — iespējams, Užavas jūrskolas dibinātāja, Ernesta Dinsberģa brāja, literāta Krišjāņa Dinsberģa sacerējumu. (Pats Ernests Dinsberģis "Latviešu tautas gājumu.." pazinis jau 1863. gada sākumā.)

Pārrakstīti no dzirdētā un nokrakstiem, skandēti no galvas un dziedāti, Austriņa dzejojumi tautā dzīvo vēl ilgi pēc tos ierosinājušo notikumu nogrimšanas pagātnē, folklorizējas un ieskan citu laiku un citu dzejnieku sacerējumos. Pēc "Latviešu tautas gājuma.." parauga savu "Mājas Viesa" 1867. gada 27. nummurā publicēto dzejojumu "Kalpu dzīves apdziedātājs" uzraksta neatšifrētais —, kalpu desmitnieks, "Pēterburgas Avižu" Literāriskā pielikuma 1903. gada 56. numura "Purva malā" iespiesto "Ko, muzik, vairāk vēlēties?" sacer Enkudrenka. Arī Vecpiebalgas gadotāpušie Pumpura politiskie dzejoli "Atbalss 14. februārim un 26. martam 1869" un "Lurbuvalsts" atgādina "Ķirpa"⁷⁷ dalībnieku Jāņa Anža Jurjāna un Reiņa Kaudzītes drauga, arī Kaudzītes Matisam labi pazīstamā Trikātas skolotāja Jāņa Austriņa darbus.⁷⁸

Austriņa "vētras un dziņu" laikmetu 1864. gada decembrī noslēdz arests un pilnīgs publicēšanās aizliegums.

Kaudzītes Matīss rakstā "Kāda nepazīta pirmcensona piemiņai" stāsta, ka, viņaprāt ap 1865. gadu par nepārspējamu aizdomīgu sīkstuli un izsūcēju izdaudzīnātajam Ērgļu baronam Tranzē vasaras laikā nodegušas divas rijas un, dedzinātājus meklējot, pārmeklēti Vecpiebalgas ārsts Jānis Anžs Jurjāns un skolotājs Jēkabs Pilsātnieks. Kratīšanā pie Jurjāna atrastajā Austriņa vēstulē varas iestāžu uzmanību piesaistījuši vārdi "unsere Federation" — "mūsu savienība." Toruden Cēsu, Valmieras un Rīgas apriņķos izplatās nezināmas "biedrības" parakstītās proklamācijas "Dedzīgi mīloti tautas brāļi!" iespaidota, Valmieras bruģu tiesa Austriņu nekavējoties apcietina. Pirms aresta viņš vēl paspēj iemest iekurtajā krāsnī papīru vīstokli un pratināšanā skaidro, ka dedzinājis "makulatūru." Zemnieku nemieru izmeklēšanas vadītājs, valsts padomnieks Šmits ziņo, ka sadedzināti vairāki manuskripti un "pie Austriņa ir atrasts kāds vācu valodā uzrakstīts satīrisks dzejolis par 1863. gadā Valmierā noturēto sinodi, tāpat divi 1863. g. martā Ogresmuižas pagasta amata vīru iekšlietu ministra kungam rakstītā lūgumraksta eksemplāri, kurā tie pamfleta "Latvju tautas liktenis" garā savā un latviešu zemnieku vārdā žēlojas par zemnieku materiālo eksistenci, kas tiekot apdraudēta no dzimtkungu puses."⁷⁹

Mūžam klusais, neizdibināmais Jurjāns pēkšņi atklāj savas pārsteidzošās runas

dāvanas un pārliecina tiesu, ka skolotājs Austriņš, vārdus "unsere Federation" rakstīdams, nemaz īsti nav zinājis, ko tie nozīmē. Nekādas savienības, protams, nav un nav bijis.

Šmita ziņojumā pieminētais "kāds vācu valodā uzrakstīts satīrisks dzejolis par 1863. gadā Valmierā noturēto sinodi" ir Austriņa pagatavotais Jāņa Ruģēna 327 rindas garā dzejojuma "Die Synode von Wolmar im Jahre 1863," kuru pats autors pratināšanā, ar visnopietnāko seju par "kverkšīnātājiem" irgodamies, apzīmē par "garīgu drāmu", noraksts. Apsūdzību par pamfleta "Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē" (jeb, kā rakstīts Šmita ziņojumā, "Latvju tautas liktenis") sacerēšanu pierādīt neizdodas. Pēc vairākām nedēļām Austriņu atbrīvo, bet ceļš uz laikrakstu redakcijām viņam slēgts uz visiem laikiem.

II "Mierīgā, laimīgā ģimilijas dzīvē"

1863. gadā pārcēlies uz Trikātu, Jānis Austriņš sāk 36 gadus garo tikai 26. novembrī iesvētītās Cempu Tranzē⁸⁰ pagastskolas skolotāja darba cēlienu.

"Mācības bija skaidra sapratīga lasīšana, rakstīšana, rēķināšana, dziedāšana (meldiņi un 2 balsīgi), bībeles stāsti un katķissa izskaidrošana," viņš raksta togad iesāktajā "Laiku=grāmatā priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem" — vienā no pašām pirmajām Latvijas pagastu hronikām. (1873. gadā minētajiem priekšmetiem pievieno Vidzemes vēsturi, bet 1874. — krievu valodu). "Katrā nedēļā mandegos⁸¹ sanāca skolā tie bērni, kas nebija pastāvīgi skolā un tape te mācīti lasīt, dziedāt, bībeles stāstos un katķissī. (..) Skolotāja lone⁸² bij: 10 pūrvietas zemes, kuras pagasti gan pirmoreiz iestrādāja un iesūdoja, bet kas pašam pēc jā-apstrādā — viens gabaliņš pļavas, kas pašam jāpļauj; līdz 7 vezumi liels un 100 Rubl naudas par gadu. Katrā ziemā saimnieki katrs 4 — 5 pēd malkas pieveda. Vasaras un rijas malkas vajadzībām lielskungs skolotājam ievēlēja te pat muižas mežā, lai tas kritušus kokus un žagarus priekš tam ņem. Zināms ka pašam jāuzcērt un jāuzlasa bij.

Skolotājs J. Austriņš no Vec Piebalgas 1863. g. še atnākdams atrada jo laipnīgu uzņemšanu."⁸³

Lauku darbi paņem daudz laika un spēka, bet pašam skolotājam neiekoptajā vietā ienākot, ir tikai 21 gads, un pietiek abu. 1866. gada 15. oktobrī viņš raksta skolasbiedram Pēterim Zaravičam:

"Mans mīlais vecais draugs!

(..)

Tu esi tiešām liels reiznieks⁸⁴ šovasar bijis un daudz ko stāstīt vari — kas man nabagam to dos, man jātup mājās un jārauga kā rudzi gubā, sēkla tūrumā, sers rijā top u. t. pr. Tu pie aplāta galda sēsdamies vari to prieku baudīt, pa nedēļām pasierēt,⁸⁵ bet man, kam pašam par visu jāgādā, visur rokas jāliek klāt, tikai reti kāda diena paliek pasprīngēt. Redzi tā katrai kārtai ir savi prieki un savi grūtumi; tomēr ar tādu vaļeniņu būšanu kā Tev vis vairs nemītos. Kas tas par prieku, kad rudenī un īpaši šoruden bagāta Dieva svētība klēti redzama, kad no visa kas ir var sacīt tas ir mans ar to es varu darīt kā tūk un man neviens uz kakla netup. Redzi tas ir ļoti jauki un dara ka visus vasaras pūliņus un sviedru tiešām aizmirst. (..)

Es vēlētos Tevi atkal drīz pie sevīm redzēt un tā dažas stundiņas draudzībā pavadīt; Tu būsi man katrā reizē "willkommen."⁸⁶ (No šās puses arī nevaru neko vērā liekamu stāstīt, viss tek pa vecām slīdēm. Kāzas man šurp turp gadās kur vairāk pa vācu vīzei krietni iet, pat rītā .. būšu kāzās, kur jau sarēķinātas kādas 16 mamzeles; te ies atkal gaiši. — Piebaldzēni laikam bizmaņa miegā iesnauduši .. un nekāda plikša nebūs. Es ar gan pats, ja par mani zināt gribēji — tik lēkāju un brēkāju un domāju, lai vēl velkās gadu, sievas dēļ vis nemirs badu; jā kad es vien gribētu, es varētu tiešām .. it zaļi dzīvot, bet es šai pusē ļoti pruntīgi iztuos. — (..)

Tavs

vecs uzticams draugs

J. Austriņš⁸⁷

Nepaiet ne gads, kad Austriņš jau gatavs arī "badu ciest" un 1867. gada 3. septembrī raksta Zaravičam: "Mans mīlais draugs! Te nu Tu redzi, kas Tev jādara — uz kāzām jānāk! Man jau ir apnicis kākerēt un ķīķerēt došos labāk mierīgā, laimīgā ģimilijas dzīvē. Kas tas par jaukumu būs ar sieviņu dzīvot! Brūti tepat izraudzijos, to Mariju Cempu muižā, ko reiz abi apmeklējām. Bet voi dzird! Tev neviens uz kakla netup uz kāzām tev jānāk. Tur nepalīdz ne čīkstēt nei pikstēt. (..) Pats uz Piebalgu vairs nevarēju aiziet, bij ar mīlestību jādarbojās. Lielas dzīres pie man nebūs, taču gribētu ar saviem draugiem papriecāties. Nolikta laikā Tev sagaidīs

Tavs

vecs īsts draugs

J. Austriņš⁸⁸

"Nolikta laikā" — 1867. gada 17. septembrī, plkst. 4 pēcpusdienā — Trikātas baznīcā Jānis Austriņš un Marija Briede tiek salaulāti.

"Mierīgā, laimīgā ģimilijas dzīvē" aizrit turpat divi gadu desmiti. 1885. gada 6. septembrī Austriņš atkal raksta Zaravičam:

“Mans mīļais vecais draugs un biedrs!

Ļoti priecājos no Tevim to karti dabūjis. Nevien tādēļ, ka caur to redzu, ka mani neesī vēl aizmirsis, bet arī par to, ka Tu nu laimīgs brūtgāns esi un gribi tai pašā kārtā iestāties, kur es jau priekš 18 gadiem iebraucu. (..) Es nu gan ar to līdz šim neesmu nožēlojis, ka tik agri apprecējos, jo esmu ar savu dzīvi un likteni mierā. Bērnu man vairāk nav, kā viens dēls. Tas tagad 17 g. vecs Valmierā apriņķa skolu izgāja un ir tagad Tērpates zeminārijā. (..) mājas saimniecība, zemkopība, skolas darbs, skrīverība visus prātus un laiku aizņem, ka maz laika atliek uz citām lietām domāt. Gan jau redzēsi, kas apšievosies, ka tad dažādi laika kavekli un vajadzības ieradīsies no kam līdz šim ne ko nezināji.. — Šovasar gribēju līdz ar dēlu kādas nedēļas no mājām atrāisties un dažus vecus radus un draugus apmeklēt. (..) Bet to visu izdarīt laiks neatļāva. varēju tik Piebalgā Kaudzītes, Jumurdiešos savu māsu un Kaišašus apmeklēt (..) Tā sasodītā skrīverība neatļauj no mājas ilgi nost būt. Bet, ko darīt, kad grib labi cauri tikt, tad arī tā jākopj. (..)

Tavs

vecais dr. un darba biedrs

J.Austriņš.⁸⁹

Ar “sasodītu skrīverību” Austriņš sāk nodarboties 1868. gadā, kad tikko ģimēni nodibinājušajam skolotājam tiek samazināta alga. “Lai gan dienestnieku loni lieliski cēlās, visas lietas un vajadzības dārgākas palika, tomēr jaunieceltie Cempu Jaun Vāles pag. vietnieki pie lonu apspriešanas 30. Decembr. 1867. sub. Nr. 127. apsprieda, ka pag. skolotājs, kas līdz šim 100 Rubl dabūja, tik lai dabū 1 Rubl no katra skolas bērna, tas būtu līdz 30 Rubl sidr. par gadu. Vēlāki tai 12 Febr. 1868. sapulcējās visi, — tiklab Cempu=Jaun Vāles kā JaunBregul pag.vietnieki un nosprieda Nr. 7. skolotāja loni 80 Rubl. par gada un tā tam 20 Rubl no agrākajai lona atņēma. - Skolotājs tika spiests, savas caurtikšanas dēļ, arī pag. skrīvera amatu pieņemt,⁹⁰ viņš atzīmē “Laiku=grāmatā.”

Austriņa laikā skola plešas plašumā. 1865. gadā tiek uzbūvēta klēts, 1868. — rīja, 1875. gadā pabeigts skolas jaunais gals, jeb “pagastmāja,” izremontēta “vecā,” 1863.gadā uzceltā, ēka, starp klēti un kūti uzcelts vāgūzis. 1882. gadā skolai uzceļ piebūvi.

“Jaunvāles skola uzcelta tieši mežā, Austriņš šeit iekopa dārzu, audzināja dažādas puķes un kokus, pieradināja bērnus cienīt dārza skaistumu. Nebija gadījums, ka bērni aiztiktu stādus dārzā vai klasē. Skola nekad nebija tik skaista kā Austriņa laikā,⁹¹ atceras Cempu-Jaunvāles pagasta vecākā Pētera Rozenberga meitas H. Čičerina un E. Rozenberga. Skolas logos cauru ziemu zied puķes.

1878. gadā dārzā ierīko lapeni. Koku stādīšana skolotājam liekas vismaz tikpat nozīmīgs notikums kā ēku celšana un “Laiku=grāmatā” paliek ieraksti: 1864. gada “Oktobrī tapa tas ozols kūts priekšā, kā mazs, tikko pirkstu resns kociņš iestādīts;”⁹² 1883. gada “29. Oktober, kā Mārtiņa Lutera 400 g. dzimšanas dienā, tapa stādīti tie 12 kļavi, gar abām pusēm tam ceļam, kas še skolā ievēd. Ja pēc laikos tie par lieliem kokiem uzaug, tad lai piemin ka tie, kā itin mazi kociņi ir no skolotāja J. Ausriņa stādīti 29. Oktobrē 1883. g. ar toreizējo skolas bērnu piepalīdzību.”⁹³

Austriņš ir sirsnīgs un aizraujošs stāstītājs, kurš pat rēķināšanas stundas padara interesantas, uzdevumu saturu smeļot bērniem pazīstamajā pagasta saimnieciskajā dzīvē. Vakaros vedina laukā pētīt zvaigznes, stundām spēlē vijoli. Kaupiņleļā rīko bērnu svētkus un koncertus. Māca skolniekiem nekur un nekad citur nedziedātas, varbūt paša sacerētas, dziesmas:

“Nāc, pavasar, nāc ar varēšanu,

Un ziemu nomāc ar viņas spiešanu.

Tā nomākt ar nāktos, kas garu mums spiež.

Cik ilgi lai mēs salstam, mēs sasilt vēlamies.

Nāc, pavasar...”

1875. gadā Austriņš “Laiku=grāmatā” stāsta par talantīgās mūziķes, jaunās baroneses Agneses fon Tranzē bērēm:

“.. visur, kur vien tā gāja, tā mīlestību, laipnību, labprātību un līdzcietību ikvienam, arī tam mazākam, rādīja. (..) Skolotājs Austriņš vēlēja, lai viņas labais gars būtu jo projām .. sargeņģelis un skubinātu šo pagastu iedzīvotājus, tāpat kā viņa, mīlestību un labu darīt, visam augstam, lielam un svētam pakal dzīties.”⁹⁴

“Mīlestību un labu darīt, visam augstam, lielam un svētam pakal dzīties” Jānis Austriņš cenšas iemācīt arī saviem skolēniem.

“Austriņa nozīme Jaun Vālē ļoti liela. Viņš atmodināja tur visu sabiedrisko dzīvi,”⁹⁵ liecina “Vec Bāģu saimnieka Rozenberga meitas.

“Šinī gadā 24. April Trikates draudzē dibinājās dziedātāju=biedrība, kuras nolūks bij: aizvienam sapulcēties, 4 balsīgu vīru=koru dziedāšanu kopt, derīgas runas un priekšlasīšanas turēt un tā nevien derīgu laika kavekli, bet it īpaši par prāta apgaismošanu un gara izglītošanu gādāt,” Jānis Austriņš 1866. gadā raksta “Laiku=grāmatā”.

Viņš pats ir Trikātas dziedāšanas (no 1876. gada 8. februāra — Labdarišanas) biedrības kora “vadonis,” daudzu pasākumu ierosinātājs un sarīkotājs. Laicīgo un garīgo koncertu, teātra izrāžu, “viesīgu vakaru” un zaļumu svētku ienākumi tiek novēlēti bada cietējiem, viesuļvētras, krusas un ugunsgrēku izpostītajiem zemniekiem, ievainotu karavīru

kopšanai, 1872. gadā atvērtajai biedrības grāmatu krātuvei un citiem labdarīgiem mērķiem.

Trikātes dziedāšanas biedrība sadarbojas ar valmieriešiem, smilteniešiem un, protams, arī ar Austriņa vecpiebaldzēniem. Kaudzītes Matiss šos laikus piemin "Atmiņās no tautiskā laikmeta": "26. martā 1869. dibināja Vecpiebalgā Dziedāšanas biedrību un gadu vēlāk tādu pašu Vietalvā. Dzērbenei bij arī jau sava biedrība "Dziesmu vaiņags." Tika turēti priekšlasījumi un sarīkoti ar lielu censību un dedzību pirmie laucinieku biedrību koncerti.

Tā pieminētā Vecpiebalgas Dziedāšanas biedrība sarīkoja divus garīgus koncertus baznīcā ar tolaik ļoti ievērojamā⁹⁶ Trikātes vīru kora līdzdalību 1870. un 1871. ap Jāņa dienu. Vecpiebalgas dziedātāji tad brauca arī savu reizi uz Trikāti tādā pašā gadījumā 1871. gada augusta mēnesī uz beigām. Caur to starp šīm abām biedrībām nodibinājās karsta draudzība uz mūžu.

Vēl 1888. gadā pēc Trešiem vispārīgiem dziesmu svētkiem, kad Vecpiebalgā — pastāvot jau toreiz jaunam biedrības namam — sarīkoja "dziesmu svētku atskaņas" ar garīgu un laicīgu koncertu un kad abās pusēs daži dziesmu ozoli jau bij lūzuši, bet citi nākuši vietā, pēdējo reizi Trikātes koris ņēma dalību un pēdējo reizi bij redzams viņa baltumbaltais un tālu pazīstamais karoga nesējs Berkava tēvs pildam savu cienīgo pienākumu.⁹⁷

1871. gadā Jānis Austriņš par šiem notikumiem stāsta "Laiku=grāmatā": "29. August Trikātes dzied. biedrība līdz ar Vec Piebalgas dzied. biedrību deva garīgu koncerti Trikātes baznīcā. Tāds liels un brangs koncerts gan reti uz zemēm dzirdēts: Te dziedāja vīru kori dažas lielas un grūtas dziesmas, un Vec Piebalgas jaukts koris daudz gabalus iz tās dziesmas ko sauc: "Radīšana" (die Schöpfung) no Haidn. Koncerta ienākums tapa kurlmēmo skolai novēlēts. Pēc beigta koncerta tapa dziedāšanas svētki Trikātes draudzes skolā noturēti, pie kā arī Vec Piebaldzieši dalību ņēma."⁹⁸

1873. gadā: "22-trā April tapa Vec Brengul muižas vecā kungu ērbeģi, kurā vairāk kā 100 gadus tik kungi bij dzīvojuši un valdījuši, pirmoreiz še mūsu vidū Latviešu teaters spēlēts no Trikātes dziedātāju= biedrības, grāmatu krātuvei par labu. Izrādīja tās lugas: Kāds brīdis kantorī un : Lakstīgala un brāļa meita. Spēlēšana izdevās brangi, un šī jauna lieta "teaters" sacēla dažādas domas un iespaidus ļaužu starpā. 26. Augustā atkal tai pašā vietā no dzied. biedrības laicīgs koncerts un teaters: Operete "Mucinieks un muciniece" priekš kāda labdarīga mērķa tapa izriktēts. Pie koncerta arī Vec Piebalgas vien-

kārš jauktais koris piebiedrojās. Arī te no V. Piebalgas bij atnācis, šī laika Latviešu valodas lielākais pratējs, Latviešu karstākais aizstāvētājs un stiprākais karotājs Kronvalda Atis. Šo teicamo tautieti Trikātes dzied. biedrība priecīgi uzņēma, un tas draugu pulciņā dažas svarīgas kodolīgas runas turēja."⁹⁹

"Ak, tie bij jauki, šie latviešu tautas pamošanās laiki! V. Piebaldzēni brauca pie Trikātiešiem, šie atkal uz V. Piebalgu, kopā koncertēja, padzīvojās, izpriecājās. Neaizmirstamais Kronvalds ar savām dzīvības pilnām runām visus aizgrāba. Uz visu to domājot, man asras acīs spiežas. Sak, kā tad bij, un kā tagad ir?! No tās sajūsmības, kas toreiz visus pārņēma, nekas vairs nav manāms. Idealismus ir pazudis, materialismus visus pārņēmis,"¹⁰⁰ Austriņš 1917. gadā raksta Kaudzītes Reinim.

"Šī jauna lieta "teaters" sastop tikpat lielu vietējās hernhūtes pretestību kā jebkurš cits laicīgs ļaužu brīvā laika pavadīšanas veids. "Jauna Brenguļ un it īpaši Cempu J. Vāles saimnieki gandrīz visi piederēja pie tās tā nosauktās ernūteru jeb brāļu=draudzes (..) Viņu ciets likums bij no visiem pasaules priekiem, dančiem un lustēm atrauties, ik svētdienas un noliktos brīžos sa=iešanas mājā sapulcēties, tur dziedāt, priekšsacītāju sprediķos klausīties un tad labi izraudāties (..) Protams, ka tāda brāļu draudze arī daudz labuma, kā tāda brāļu draudze arī daudz mīlošanu, pazemīgu garu un grūtos pārbaudīšanas laikos 1843.—1847. pastāvību uzturējusi, bet arī neviens neliegs, kas starp pašiem brāļiem, kas jo svēti un dieva bijīgi priekš ļaudīm izlikās, tomēr daudz nikni liekuļi, auksti varizieri un skauģi atradās. Brāļu=draudze nepalike vis tai istā pazemībā, kas iesākumā viņas augstākais glītums un košums bijis, bet sāka nocitiem nošķirties, protams, sevi par daudz labāku, par draudzi to izredzētu turēt, par maz = pulciņu saukties un visus citus nososdīt, kas ar tiem vienu valgu nevilka. Viņu nolūks bij, it īpaši vecas Latviešu tautas dziesmas, ko par blēņu un mauku ziņģēm nosauca, pagalam izdeldēt, no visa, kas cilvēka prātu jautru un līgsmu dara atrauties un priekš ļaudīm svēti un glīti izlikties,"¹⁰¹ 1863. gadā rakstīts "Laiku=grāmatā".

Divus gadus pēc Austriņa ierašanās izveidotā dziedāšanas biedrība "Ernūteriem un arī citiem tumsoņiem un bizmaņiem .. bij ļoti preti un nepatika, tie to tūliņ nīdēja, nicināja un meklēja iznīcināt."¹⁰²

Dziedāšanas biedrības sapulces, priekšlasījumi un "viesīgi vakari" bieži notiek Trikātes draudzes skolā: 1876. gadā hernhūtieši un baznīcas priekšnieks barons Kampenhauzens šī iemesla dēļ padzen draudzes lielākās daļas ļoti milēto skolotāju un ērģel-

nieku Kārli Jūliju Johansonu, un izceļas t. s. Trikātas baznīcas nemieri. Labu prātu "ernūteri," protams, netur arī uz Austriņu, kurš nereti viņus "aizķer" biedrībā un tišuprāt nerro, kopā ar Jaunvāles pagasta vecāko, baznīcas konventa locekli Pēteri Rozenbergu apmeklējams saiešanas namus un šķīstību slavinošas lūgšanas dziedādams ar vārdiem:

"Svabadiem un brīviem
Dod mums skatīt tavu pasauli,
Tavā taisnībā ietītiem
Smelt no tavas pilnības."¹⁰³

Jānis Austriņš sagādā bagātīgu materiālu Kaudzītes Matīsa grāmatai "Brāļu draudze Vidzemē," "Atmiņām no tautiskā laikmeta" sniedz ziņas par Jāni Ruģēnu un Pēteri Krumbergu.

1887. gadā brāļi Kaudzītes no Austriņa saņem paša melni ierāmētu, ar mitruma iztrieptu tinti un neierasti plašā rokrakstā rakstītu vēstuli:

"Mani mīļie!

Ar dziļi noskumušu sirdi Jums rakstu un daru zināmu, ka mans vienīgais dēls Aleksandrs ir miris. Tērpatā tas bij saslīmis, tapa Mercā mājā pārvests, bet te ar ātro diloni sirgdams, 10. Mai no mums šķīrās. Viņš Jūs cienīja un mīlēja, tādēļ, ja maz vien iespējams, nāciet uz viņa bērēm, kuras būs 15. Mai. Jūs ar to mums apbēdinātiem lielu prieku un mieru atnestu. Tādēļ uz Jums varen gaidīsim.

Jūsu dziļi apbēdināts
J. Austriņš"¹⁰⁴

Divdesmit četrus gadus rakstītās "Laiķu=grāmatas" pēdējais ieraksts beidzas ar vārdiem "Caur dažādām nepatikšanām un dzīves sarežģījumiem esmu tā uztraukts un sanīcis, ka nepatīk vairs šo laiku grāmatu tālāk vest.

Sevišķi mana vienīgā dēla Jāņa Aleksandra nāve (10 Mai 1887) darīja lielu iespaidu uz mani. Lielas nepatikšanas cēlās arī caur obligatoriskas krievu valodas ieviešanu mūsu tautas=skolās. Nomanu ka ar to izglītības un attīstības ziņā ne kā nepanāks. Tas viss mani tā sāpināja un sabojāja, ka nolēmu šo grāmatu vairs tālāk neturpināt.

31. Decembrī 1887. — J. Austriņš"¹⁰⁵

III Tilta galā

Ilgajos skolotāja un skrīvera darba gados iekrājās mierīgu un pārtikušu vecumdienu nodrošināšanai nepieciešamos naudas līdzekļus, Jānis Austriņš ar sievu 1898. gada oktobrī pārceļas uz Valmieru un tur aizvada mūža pēdējo divdesmitgadi. "Kā vecu vīru

ar sirmu galvu un kuplu, sirmu bārdi Valmiera viņu pazina labi, tikai to gan laikam nezināja, ka šis vīrs, kuru dēvēja par vecu skolotāju, kādreiz jaunības dienās mūsu tautas atmodas gados teicis drošus vārdus par mūsu tautas apspiedējiem, bet pēc tam bijis spiests klusēt visu mūžu."¹⁰⁶ dzejnieks Kārlis Eliass stāsta atmiņu rakstā "Dzīves ceļā sastaptie."

Cempos iekrāto "nebaltai dienai" noguldījis muižnieku kredītbankā un vairākus tūkstošus rubļu testamentā novēlējis Cempu skolas bērnu Ziemassvētku rīkošanai, vecais skolotājs Valmierā iztieka galvenokārt ar vācu valodas un klavierspēles privāttundās nopelnīto. Viņam "ir tas gods" vācu valodu mācīt arī slavenajam "šanas" biedrības virsaitim Miķelim Amālijas dēlam Vanagam.

Vācu sarunvalodu mācot, Austriņš mēdz skolēnus ieinteresēt ar kādu joku vai anekdoti, kuru pēc tam analizē un izskaidro. Kārlis Eliass stāsta: "Klavieru stundās man nu tik viegli negāja kā šiem "kungu valodu" mācoties. Sākām ar pirkstu vingrinājumiem, kad jāspēlē oktāvas, tāpat citi vingrinājumi, uz katru taustiņu liekot nošu grāmatā norādīto pirkstu. Kad nu kaut kas nebija pareizi vai piesities aplam taustiņš, vecais vīrs dažreiz diezgan sāpīgi cirta man pa pirkstiem. (..) Bet vai nu Jānis Austriņš vien tā darijis? (..)

Mācoties tos vingrinājumus un pirmos vieglākos gabalus, vajadzēja turēt takti, visu laiku skaitot līdz "eine, zweie, dreie".. Tas nu man nepavisam nepatika. (..) Taču tai spēles grāmatā tā bija rakstīts, tādēļ ar smagu sirdi padevos. Tomēr sāku mājās gausties par tām klavieru stundām, bet tad tēvs solīja nopērt. Bija vien jāpaklausa un jāiet tai "klavieru jūgā"(..)

Sen jau aizmirsti sitieni pa pirkstiem (katrā ziņā — pelnīti!) tādēļ šobrīd, pametot skatu atpakaļ sen pagājušos gados, ar cieņu varu pieminēt savu skolotāju veco Jāni Austriņu. Taču tas būs viņa nopelns, ka dzīvi vēlākajos gados, būdams pavisam vājš muzicētājs, varu dažkārt ar aizrautību likt pirkstiem slidēt pār klavieru taustiņiem."¹⁰⁷

Kaudzītes Matīsam 1899. gada 10. augustā rakstītās vēstules atpakaļadrese ir: "Volmar u mosta" — "Valmierā pie tilta."¹⁰⁸ 1903. gada 21. oktobrī Reinim Kaudzītem sūtītās — "pie tirgotāja K. Elias kunga Valmierā."¹⁰⁹ Tirgotāja krustdēls Kārlis Eliass atceras: "Austriņš mīta Pārgaujā, Cēsu (tagad Rīgas) ielā, Corna mājā, taisni pretim turīgā čigāna Sīmaņa mājai, kur dažkārt pulcējās viņa trokšņainie tautas brāļi. Šis nams ar vēlāk izbūvētu jumta istabu, ir palicis vesels, kara viesuļu neskārtis.

No sētas puses pa koka kāpnēm dažus pakāpienus uzkāpuši, caur tīri uzkoptu virtuvi iegājām istabā, kur mūs saņēma vecs, sirms

vīrs, kurā pazinu dažkārt uz ielas redzēto. Ar tēvu viņi draudzīgi sarunājās, bet es bijīgi raudzijos uz vecajām klavierēm.”¹¹⁰

1917. gadā mājas īpašniece Corna kundze ēku par 1000 rubļiem pārdod ebrejiem, kuri tur iecerējuši iekārtot lupatu fabriku. 1918. gadā Austriņš pārceļas uz Stacijas ielu “Wolmar, Neustadt, Bahnhofs Straße Nr. 60” 1919. gadā viņš raksta Reinim Kaudzītem:

“Ar 23. Aprīli biju piespiests savu vecu dzīvokli atstāt, kurā 16 gadus biju mierīgi mitis. Nemaz nebij iespējams kādu derīgu korteli atrast. Bij jāņem pašas lielās ielas malā viena istaba un par to jāmaksā 8 rubl. mēnesī īres. Ar šo dzīvokli nu gan nepavisam neesmu mierā. Vasarā te bij nāvīgi putekli un nemitējošs troksnis. Vāci automobili un kara=rati te pastāvīgi rībēja un māju tricināja. Tagad atkal, ziemu, izrādās, ka dzīvoklis visai auksts un man, vecam cilvēkam siltuma ir mīļa un patīkama. (..) Bet pāriet uz citu dzīvokli ar nav vis viegli. Strādnieks tagad grib 3 rubl, zirdzinieks 5 rubl. par stundu.”¹¹¹

Jāņa Austriņa mūža beigu cēlienam lemts paiet I pasaules kara un Oktobra revolūcijas radītā sabrukuma, haosa, trūkuma un pusbada laikā, kad uz Valmieras “skatuves,” lielgabalu kanonādēm, ložmetēju rejām un šauteņu blīkšķiem skanot, par varu cīnās vācu okupanti, “sarkanie” un “baltie” latvieši, un cits citu nomaina dažādas “krāsas” terori.

1917. gada 29. oktobrī (pēc jaunā stila 9. novembrī) 6. un 7. strēlnieku pulks ieņem Valmieru, un tur nodibinās jau pavasarī izveidoto strādnieku un zaldātu deputātu padomju vara.

1918. gada februārī visa Vidzeme un Igaunija krīt vācu nagos. “Sarkanie” latvieši atkāpjas uz Krieviju. 6. pulks dodas uz Petrogradu un apsargā Taurijas pili. Pēc Ziemassvētkiem uz turieni izsauc arī 7. pulku.

Jukums Vācietis grāmatā “Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme” stāsta par strēlnieku boļševizēšanās iemesliem: “Latviešu strēlnieku pulkos bija gandrīz tikai kalpu un citādi mazturīgu vecāku dēli. (..) Latviešu gājēju kārtas cilvēka dzīves ceļojums bija vienkāršs: kalps, puskalps un pagasta nabags. (..) Peļņa bija diezgan laba. Bet tas pakāpiens, kuru ieņēma latviešu gājēji sabiedriskā dzīvē bija visai niecīgs un pat nicinoši zems. Bet tanī pašā laikā tautas izglītība tapa arvien augstāka un augstāka. Attīstības ziņā latviešu kalps bieži vien stāvēja augstāk nekā tas barons, pie kura viņš kalpoja; starpība bija tikai tā, ka barons nēsāja melnas, bet kalps nātna bikses. Tāda apziņa bija kā morāliska nasta uz tautas pleciem, kuru bij nepieciešams novelt izdevīgā gadījumā. No seniem laikiem Latvijā bieži atkārtojāsvisniknākie zemnieku dumpji, kuri tika apspiesti bez žēlastības.

Reformu un stāvokļa uzlabošanas vietā dabūja nagaikas un karātavas. Pēdējā un vislielākā sacelšanās pret valdību bija 1905. gadā, un, cik bēdīgi tā nobeidzās priekš latviešu gājēja, to atminējās katrs latviešu strēlnieks. Gandrīz katram latviešu strēlniekam un oficerim bija bēdīgas atmiņas no tām mežonībām, kuras pastrādāja Latvijas baroni kopā ar krievu ģenerāļiem pie latviešu mazturīgām aprindām. Katram bij piemiņā nošautais vai pakārtais tēvs, māte, brālis, tuvāks radnieks vai draugs. 1917. gada revolūcija norisinājās kara laikā, kad latviešu proletārieši visi bija apbruņoti. Tie, kuriem pēc 1905. gada aizliedza mājā turēt pat tuteņus priekš cūku kaušanas, 1917. gadā, būdami frontē, turēja savās rokās flintes, ložmetējus, rokas granātas; viņu rīcībā bija artilērija — un visu to viņi negribēja izlaist no rokām. Ar vārdu sakot, kara apstākļos revolūcija uz reizi atdeva visu varu apbruņotai proletāriešu masai. Tas ir fakts. Laiks pats no sevis novadīja šo masu pie Ļeņina, un Ļeņins deva viņai tikai ideoloģiju. Un ko varēja prasīt no latviešu strēlnieka? ... Viņam vajadzēja būt tādām, kādu vēsture viņu atvadīja līdz revolūcijai, un darīt to darbu, kuru viņam uzdeva revolūcijas izbīdītie apstākļi: 1) censties paturēt iegūto varu un 2) patstāvīgi noteikt tautas nākošo modus vivendi. (..) Pēc Oktobra revolūcijas par frontes turēšanu vairs nevarēja būt ne runas.. Pamazām latviešu pulki tika izvilkti no Baltijas uz citām Krievijas daļām. (..) Toreiz mēs runājām, ka nāks laiks, kad mēs ar maziem spēkiem darīsim lielas lietas. Pasaules karā Vācija tiks sakauta. Mums, latviešiem, vajaga būt stipriem, lai tai brīdī varētu griezties atpakaļ uz Latviju, izdzīt no turienes svešiniekus un padarīt — “Latviju priekš latviešiem.”¹¹²

No 1918. gada februāra līdz novembrim Valmierā valda vācu terors. Saskaņā ar ar 3. martā Brestļitovskā parakstīto meiera līgumu, Latvija tiek saraustīta trīs gabalos: Latgale paliek Krievijai, bet Kurzeme ar Rīgu — Vācijai, Vidzeme un Igaunija ar salām vācu kontrolē drīkst pašas izlemt savu turpmāko likteni, bet vācu karaspēkam tur atļauts palikt nenoteiktu laiku. Saskaņā ar 27. augusta papildprotokolu Vācija iegūst arī Vidzemi un Igauniju. Jukums Vācietis raksta: “Baltiju Vācija gribēja pataisīt par savu koloniju. Vācieši uz to jau sen tīkoja. Pēdējos pārdesmit gados Baltija tika pat kolonizēta ar Vācijas emigrantiem. Krievu valdība, it īpaši Baltijas administrācija, uz to skatījās ļoti vienaldzīgi. Visvairāk šinī ziņā cieta Latvija. Pēc 1905. gada baroni ievilka no Vācijas vairāk tūkstošu kompatriotu, kuri pa daļai kā kolonisti, pa daļai kā muižu dienderi dzīvoja visā plašā Latvijā.

Latvieši tika spiesti emigrēt uz Krieviju. Šis vēsturiskais virziens dabūja savu gala spiedienu 1915. gadā, kad latvieši tika izkļudināti no savas dzimtenes ar krievu administrācijas palīdzību. Tā nebija nekas cits kā latviešu evakuēšana uz austrumiem. (..) Ja Vācija būtu pasaules karu nobeiguse kā uzvarētāja, tad šiem baronu darbiem būtu sekojuse priekš latviešu tautas briesmīga vēsturiska katastrofa: latviešu tauta būtu palikuse Latvijā mazumā pret citām tautām. Pabalstīti no Vācijas, Latvijā virsroku būtu ņēmuši vācieši. Vācieši būtu palikuši par politiskās un sabiedriskās dzīves noteicējiem — no sākuma tikai Latvijā, pēc tam visā Baltijā. (..) Baltija bija dārgs kodols priekš visas pasaules.”¹¹³

1918. gada 12. aprīlī vācu ģenerālštābs Rīgā pavēl sasaukt landrāta sapulci. Igaunijas, Vidzemes, Rīgas un Sāmsalas apvienotā zemes padome nosūta “Viņa majestātei, vācu ķeizaram, Prūsijas karalim” vēstuli ar vēlmi izveidot apvienotu Baltijas hercogisti un to pievienot vācu valstij ar Prūsijas karaļa personālūniju. Jau jūnijā tiek nodibināta kolonizācijas apvienība “Kurzeme.” Tikai Kurzemē vien paredzēts izvietot vairāk nekā divus miljonus vācu kolonistu. Latviešu tauta ir atbruņota, 550000 kurzemieņu un zemgaliešu uz Krieviju devušies bēgļu gaitās, vairāk nekā 200000 Latvijas fabriku strādnieku ar ģimenēm uz turieni evakuēti līdz ar uzņēmumiem. Simtiem tūkstoši aizgājuši ar cara armijas daļām un sarkano strēlnieku pulkiem, sagūlušī bēgļu ceļu malās un aizmugures kapsētās, palikuši kara laukos, vai gūstā velk dzīvību ārzemēs.

Oktobra vidū “Viņa majestāte, vācu ķeizars, Prūsijas karalis” atbild Vidzemes landmaršalam, ka neiebilst pret Baltijas hercogistes nodibināšanu tad, kad Vācijas liktenis būs izšķirts Rietumu frontē. 9. novembrī Vācijā sākas revolūcija, 11. novembrī Kompjēnā tiek parakstīts pamiera līgums, saskaņā ar kuru Vācija apņemas palikt ieņemtajos apgabalos līdz tam laikam, kad tiks pieņemts Antantes galīgais lēmums.

18. novembrī Rīgā tiek proklamēta neatkarīga Latvijas Republika. 21. novembrī Jānis Austriņš raksta Kaudzītes Reinim: “Vakar 20. nobr. Valmierai bij liela ievērojama svētku diena. Pilsēta bij pušķojusies sarkanbaltiem karogiem. Pulkst. 12 aizdarījās visas tirgotavas un citas atklātas vietas. Papriekšu lielajā pilsētas parka zālē sagāja skolu jaunība, pēc tam citi. Tiem pasludināja kāds no Rīgas deleģēts kungs, ka pirmdien, 18. nobr. ir Rīgā nodibināta patstāvīga demokrātiska Latvijas brīvvalsts. (..) Visi sajūsmināti 2 reiz dziedāja: “D. svētī Latviju!” Pulkst 4. sanāca baznicā varen liels ļaužu pulks uz svinīgu D. kalpošanu. Baznica bij, cik drīzu-

mā iespējams, izpuškota un elektriski koši apgaismota. Mācītāji Beldav un Adamovič kk sprediķoja ļoti skaisti un pamācoši. (..) visi dziļi sajūsmināti, dievnamu atstājām. Ak kaut tas tā ilgi paliktu un šī jaundibinātā valsts pastāvētu. Es varu tik līdz ar veco Simeonu izsaukties: “Kungs, lai nu tavi kalpi mierā aiziet, jo manas acis tavu pestīšanu ir redzējušas.”¹¹⁴

1918. gada 1. decembrī:

“Ar lielu prieku saņēmām ziņu, ka Latvijā demokrātiska brīvvalsts nodibināta. (..) — Bet vai šī jaunā brīvvalsts varēs pastāvēt? Par to ir stipri jāšaubās. Vai “sabiedrotās valstis” to atzīs un apstiprinās? Par lielu kavekli būs pašu latviešu nevienprātība. (..) Kaut jele Krievijā lielniecismu uzvarētu, tad arī mūsējiem dūša saplaktu.”¹¹⁵

Sarkanā armija lauž 3. martā parakstīto Brestļitovskas miera līgumu un sāk uzbrukumu rietumu virzienā. 8. vācu armija atkāpjas bez kaujas. Lielinieku rokās nonāk vācu ieroči, municijas un pārtikas krājumi. 5. decembrī sarkanā armija ienāk Latvijā. 22. decembrī Valmiera atkal ir lielinieku rokās.

Karojošo nacionālo, politisko un militāro spēku “spēle” risinās turpat Austriņa Stacijas ielas dzīvokļa logu priekšā. 1919. gada 21. februārī viņš raksta Reinim Kaudzītem: “.. mans tagadējais dzīvoklis ir pašas lielās ielas malā, kas iet no stacijas uz tiltu un pilsētu. Arī visiem, kas brauc Valmierā no Cēsīm, Smiltenes, Trikates te garām jābrauc. Vasaru nu bij gan diezgan ko ciest no putekļiem un dažādiem trokšņiem. Īsti vācu kara=rati vienmēr rībēja un viņu milzu automobili, kurus sauc par “tanks,” visu māju tricināja. Bet nu, šinis pēdējās dienās iet vēl dzīvāki. Pastāvīgi te dienās un naktīs automobiļi: gan lieli, gan mazi, gan vienkārši, gan lepmi ierīkoti, kā jau priekš augstiem kungiem, — te garām šurp un turp skraida. Citi no tiem pielikti, piepildīti ar sazin kādām mantām, citi ar zaldātiem. Lielgabali top vesti un līdz ar tiem municijas rati. Šķūtnieki ved labību, kartupeļus uz stacijas pusi. Iela dažubrīd pa 3 kārtām pilna. Zaldāti nāk un iet uz vienu jeb otru pusi. Pastāvīga ielas trokšņa dēļ te nevar visus lielgabala šāvienus dzirdēt, bet laucinieki stāsta, ka dzirdot aizvienam niknu lielgabalu dunoņu.”¹¹⁶

1919. gada sākumā visā Latvijā, izņemot mazu teritoriju Liepājas apkārtnē, valda padomju vara un bads, plosās sarkanais terors. Zeme un bankas, lieli tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi tiek nacionalizēti, muižu vietā izveido komūnas, bet pārējo zemi uz vienu gadu izrentē zemniekiem, tā padarot viņus par savu saimniecību nomniekiem. Pēc pašu lielinieku ziņām, šai laikā ar nāvi sodīti 3632 “kontrevolucionāri” un “šķīras ienaidnieki”,

pēc citiem datiem — 5000. Pēc padomju varas aiziešanas gar asinīm notašķīto Vecpiebalgas baznīcas sienu un ateju bedrēs paliek nomocītu un nošautu liķu kaudzes. Jānis Austriņš 20. jūnijā Kaudzītes Reinim nosūta 25 pantus garu dzejojumu, kura pirmajā daļā ironizē par lielinieku mācību un tās īstenojumu:

“Ak svētīlaimība, augsta rota,
Tu debešķīgais baudījums,
No komunisma tiek mums dota,—
Tas paliks mūsu mantojums.

Augsti teicams tribunālis
Tas tikai taisnu tiesu spriež,
Un pretinieku, lai vai brālis,
Notiesā, nošauj, bedrē sviezī!”

Dzejojuma otrajā daļā paša autora sāpe un sašutums izlaužas tiešāk:

“Bet ziniet to: Dievs visus sodīs,
Kas viņa likumus pārkāpj,
Un komunistus smagi slodzīs,
Kas melo, pieviļ, tautu krāpj.
Tie tribunāla briesmu darbi,
Tās asinis un asaras,
Tie paliks mūžu mūžam skarbi
Iekš mūsu tautas vēsturas.

Un tūkstoš paaudzes tos lādēs
Tas bendes darbus pieminot,
Un gadu simteņiem jūs smādēs
Par jūsu darbiem runājot.”¹¹⁷

“Pa vaļas brīžiem sacerēju vienu dzejolu par komunismu. Nosūtu tev vienu norakstu no tā. Redzēsi, ka nav vairs tā spara, kas agrāk bij. Ja, ja viss iet uz leju. Daba rāda labu, auglīgu vaigu, tik cilvēki ir jauni,”¹¹⁸ vecais vīrs raksta draugam.

“Zaldāti nāk uz vienu jeb otru pusi.”¹¹⁹ Marta sākumā “baltie” latviešu un vācu spēki pie Skrundas sāk ofensīvu pret “sarkanajiem.” Līdz marta beigām gandrīz visā Kurzemē un Zemgalē līdz Lielupei gāzta padomju vara. 22. maijā vācieši ielaužas Rīgā un sāk “balto” teror, bet “sarkanie” atkāpjas uz Krustpils pusi. Maijā igauņu un latviešu Ziemeļlatvijas brigāde atbrīvo gandrīz visu Vidzemi un ieiet Cēsīs. 29. maijā padomju vara krīt arī Valmierā.

1919. gada 20. jūnijā Jānis Austriņš raksta Kaudzītes Reinim: “Tikko tā ziņa izpaudās, ka Rīga ir krituse, tad lielinieki sāka posties uz aiziešanu, visu ko vien varēja, rāva un sakopoja un veda projām. (..) Abas pilsētas krājkases, kuras bij tautas bankā savienotas, tie iztukšoja, pat naudas skapu atslēgas līdz paņemdami. (..) Jā, redzi nu, mīļais Reini, kādus laikus mēs esam pašā dziļā vecumā piedzīvojuši? Par ko agrāk ne sapņot nesapņojām, tas tagad jāredz un

jāpiedzīvo! Pie tā nomanu, ka jo vecāks palieku, jo grūtāka un smagāka paliek tā nasta, kas jānes, jo vairāk sāku ilgoties pēc miera, pēc tā mūžīga miera. Nekāda fiziska darba strādāt vairs nespēju, garīga darba darītājs ar vairs neesmu. Jaunā skolu sistēma man visu darbu atņēma, nav ko strādāt. Lielinieki manu mazo krājumiņu izkrājkases izņēma. Traucos gan priekš laik izņemt kādu daļu, bet tik krenkas dabuju, un ko lai ar tiem dara?”¹²⁰

1919. gada 1. septembrī: “Grūtie laiki un dārdzība sāk arī mani spaidīt. Darba un pensijas nav; pelnīt ne kā nevaru; līdzekļi sāk izsīkt, tomēr cerēju, ka varbūt varēšu kaut kā cauri sisties, kamēr vairs ne kā nevajadzēs.”¹²¹

1919. gada 6. septembrī:

“.. labi nomanu, ka vakars dzīves vakars tuvojas, nespēks un nevarība vairojas, jautrība un apjautība zūd, atmiņas spēja iet mazumā. Tad vēl ir rūpes, ka pilsētā dzīvojot, pie tegeedējās dārdzības, dzīves līdzekļi ātri dilst un jābaidas, ka ja tie pavisam izsīkst — ko tad?? (..) Bet tomēr cerēju, ka labi malā un galā tikšu.”¹²²

Dzīvesbiedre Marija un dēls Aleksandrs jau sen atraduši mieru zem Trikātas kapsētas velēnām. Aizsaulē arī vairums seno draugu. “ — Zināms, — ir jau cēlies viens cits jauns augums, bet ar to es nevaru saieties un saprasties. Tiem ir citādi dzīves uzskati, citādi centieni, citādi nolūki, tie raksta pat citādā latv. ortogrāfijā, (ķeksīšu ortogrāfijā), ar visu to nevaru aprasties, nei saprasties. Esmu kā atgriezts maizes riecens, kas klaiņpam vairs nepielīp,”¹²³ Austriņš atzīstas 1918. gada 1. decembrī rakstītā vēstulē. Viņš ir pārāk lepns un godprātīgs, lai grūtos laikos izmantotu citu palīdzību. 1919. gada 20. janvārī Reinim Kaudzītem: “..labāk es pietieku ar mazumiņu un dzīvoju kā varu, pats par sevi, nekā es citiem esmu par nastu un apgrūtinājumu.”¹²⁴

1919. gada 3. aprīlī:

“Gudrais Zīraks jau saka: “labāk nomirt, nekā diedelēt. (..) Daudzreiz man uznāk tādas grūtsirdīgas, sērīgas domas, ka labāk būtu visu tādu posta dzīvi beigt un — — — — — pie miera iet. Nav neviena, kas pēc manis raudātu un sērotos; es nozustu no pasaules kā sūds no kalta rata.”¹²⁵

9. augustā Austriņš “savam mīļam draugam un bijušam ilggadīgam pagastu vecākam Pēteram Rozenbergam”¹²⁶ atdāvina “Laiku=grāmatas” manuskriptu. Sadedzinājis vēstules, fotogrāfijas, atlikušos manuskriptus un citas būtiskas liecības par viņa 77 gadus garo “gājumu” Jānis Austriņš 1919. gada 8. decembrī iziet no mājas uz visiem laikiem. 1920. gada aprīlī Gauja atdod vīru, kurš reiz rakstīja bargos patiesības vārdus:

“Ak Latvju cilts jūs zemnieki
Jūs mani tautas brāļi
pa Kurzemi un Vidzemi
kas esat tūvu tāļu
Jūs uzskatot man sirds sāk lūzt
un asras acīs spiežās, plūst,
kad labi nomana
kā jums ir dzīvošana.

(..)

Tas nepazīst vēl Vidzemi
kas raksta tā un domā
ka zemnieki ir bagāti
tiem lēta naudas noma,
tas lielāks pulks no zemturiem
ir līdzīgs vājiem nikuļiem
kas tikai velkās cauri
un pūš iekš vācu tauri.

(..)

Kam vēders tukšs, prāts apdullis
tas staigā tā kā miegā,
no grūtiem darbiem noguris
tāds ir ar to jau mierā
kad ir tik diena vakarā
un mūžs nodzīvots vecumā
tāds maz par to tur bēdas
cik sāp tam viņa rētas.

(..)

Te Vidzeme priekš lielkungiem
ir pati debess jauka
un zelta bedre svešniekiem
kas nāk no cita lauka
te mūsu tēviem garīgiem
kā paradzē klājās tiem,
bet zemniekam te elle,
tas čīkst un pikst kā pele.

(..)

Tā iet, tā iet vēl Vidzemē
tā iet, vēl vienreiz saucu,
tāpat te tēvu zemītē
es beidzot sacīt traucu
Uz kungiem cerēt viss ir velt
tie neļaus mūsu laimi zelt:
tie gādā vēl arvienam
lai mēs kā tārpi lienam.”¹²⁷

Neraugoties uz baznīcas pretestību,
kādreizējo Cempu skolotāju un draudzes sa-
biedriskās dzīves rosinātāju izdodas apbedīt
Trikātas kapsētā, pašā lielās kapsētas alejas
malā, līdzās sievai un dēlam.

“Laiku=grāmata” sākas ar vārdiem
”Laiku=stāsti ir tie dzīvākie, patiesīgākie lie-
cinieki. Tie cilvēku darbus bez kāda želuma
taisni un pareizi apspriež: tos jaunus darbus
nosoda un pie mūžīga kauna=staba kaldina
un tos, kas Dievam par godu un savai tēvu
zemei par labu ir darbojušies godina un ar
neizdzēšamu spodribu aplāj.”¹²⁸

“Dievam par godu un savai tēvu zemei
par labu” dzīvojis pats Jānis Austrīņš — dzej-
nieks, par kura darbu izplatīšanu draudēja
izsūtīšana trimdā, dzejnieks, kuram bija lieg-
tas publicēšanās iespējas, dzejnieks, kurš
pirms nāves sadedzināja savas vēstules un
manuskriptus. Laiks skalo mūžības krastā
arvien jaunas un jaunas viņa dzīves liecības.

Norādes un paskaidrojumi

¹ Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā. — Rīga: Zinātne, 1986. — 190. lpp.

² Viese S. Mūža raksts. — Rīga: Liesma, 1985. — 29., 30. lpp.

³ Turpat. — 12. lpp.

⁴ Ģermanis U. Latviešu tautas piedzīvojumi. — Rīga: Jāņa sēta, 1990. — 175. lpp.

⁵ Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmeta maiņā. — Rīga: Zinātne, 1986. — 191. lpp.

⁶ Turpat. — 150. lpp.

⁷ Turpat. — 153. lpp.

⁸ Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958. — 101. lpp.

⁹ Latviešu literatūras vēsture // Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts. — Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1963. — 2. sēj. — 88. lpp.

¹⁰ Pussars R. Pie dižozola saknēm. — Rīga: Zvaigzne, 1985. — 61. lpp.

¹¹ Turpat. — 60. lpp.

¹² Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmeta maiņā. — Rīga: Zinātne, 1986. — 214. lpp.

¹³ Turpat. — 214. lpp.

¹⁴ Pussars R. Pie dižozola saknēm. — Rīga: Zvaigzne, 1985. — 77. lpp.

¹⁵ “naktī tai 10 November 1864” pārsvītrots un pārlabots.

¹⁶ 1864. g. novembrī no Rīgas uz Ērgļiem nosūtītā proklamācija // Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958.

- 17 Merķelis G. Latvieši. — Rīga: LVI, 1953. — 103. lpp.
- 18 Turpat. — 145. lpp.
- 19 Poļu Nacionālā valdība.
- 20 Lauku mērs: 1,0925 ha jeb 2,94 pūrvietas.
- 21 Lauku mērs: apmēram 0,5 ha.
- 22 Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958. — 102. lpp.
- 23 Turpat. — 135. lpp.
- 24 Valdemārs K. Baltijas, īpaši Vidzemes zemnieku stāvoklis // Valdemārs K. Tēvzemei. — Rīga: Avots, 1991. — 80., 89. lpp.
- 25 Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga, LVI, 1958. — 104. lpp.
- 26 Turpat. — 104., 105. lpp.
- 27 Turpat. — 106. lpp.
- 28 Turpat. — 107. lpp.
- 29 Kurzemes žandarmērijas apakšpulkveža Kocebū dots jaunlatviešu vadītāju apzīmējums. Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmeta maiņā. — Rīga: Zinātne, 1986. — 205. lpp.
- 30 Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmeta maiņā. — Rīga: Zinātne, 1986. — 79. lpp.
- 31 Turpat. — 194. lpp.
- 32 Turpat. — 113., 131. lpp.
- 33 Turpat.
- 34 Turpat. — 107. lpp.
- 35 Turpat. — 130. lpp.
- 36 Turpat. — 131., 132. lpp.
- 37 Turpat. — 132. lpp.
- 38 Turpat. — 138. lpp.
- 39 Turpat. — 154., 155. lpp.
- 40 Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga: Liesma, 1987. — 148. lpp.
- 41 Latvijas vēstures avoti. 1.sēj.: Dokumenti par "Pēterburgas Avīzēm". — Rīga, Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937. — 260., 264. lpp.
- 42 Turpat. — 115. lpp.
- 43 Kaudzīte M. Kāda nepazīta pirmcensona piemiņai // Brāļu Kaudziņu raksti. — Rīga: VAPP daiļliteratūras apgādniecība, 1941. — 6. sēj. — 173. lpp.
- 44 1893.—1900.
- 45 Atziņas. — Cēsis un Rīga: O. Jēpes izdevniecība, 1924. — 3. sēj. — 110., 111. lpp.
- 46 Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga: Liesma, 1987. — 183., 184. lpp.
- 47 "Sešdesmit sešas kuplejas."
- 48 Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga, Liesma, 1987. — 155. lpp.
- 49 Noraksts "Latvju cilts". Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejs (turpm. RLMVM), J.Austriņa fonds, 49304.
- 50 Turpat.
- 51 Turpat.
- 52 Turpat.
- 53 Turpat.
- 54 RLMVM 85495.
- 55 die Ritterrechte (vācu val.) — bruņinieku tiesības
- 56 adelig (vācu val.) — muižniecisks, aristokrātisks
- 57 RLMVM 85495.
- 58 RLMVM 85495.
- 59 Somi.
- 60 RLMVM 85495.
- 61 RLMVM 49304.
- 62 Turpat.
- 63 Turpat.
- 64 1863. g. poļu sacelšanās dalībnieki.
- 65 Baltvācu muižniecība.
- 66 Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmeta maiņā. — Rīga: Zinātne, 1987. — 25., 156. lpp.
- 67 Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958. — 117. lpp.
- 68 Turpat. — 123. lpp.
- 69 Plāteriem-Zībergiem piederošo Dunavas, Ancenišķu, Rubenes un Kazimirišķu muižu zemnieki dumpojās no 1863. g. aprīļa.
- 70 Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958. — 124. lpp.
- 71 Turpat. — 128. lpp.

- 72 "Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē." — RLMVM 49304.
- 73 Turpat.
- 74 Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga: Liesma, 1987. — 138., 139. lpp.
- 75 Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga, LVI: 1958. — 157. lpp.
- 76 "Tēvzemes piezīmes."
- 77 J. A. Jurjāna vienotais Vecpiebalgas inteliģentu pulciņš 19. gs. 60. g. beigās — 70. g. sākumā.
- 78 Par J. Austriņa pamfletu izplatību grāmatās: Apinis A. Neprasot atļauju. — Rīga: Liesma, 1987., 147. — 155. lpp.; Kozins M. Zemnieku kustība Latvijā XIX gs. 60. gados. — Rīga: LVI, 1958. — 157. lpp.
- 79 Latvijas vēstures avoti. 1. sēj.: Dokumenti par "Pēterburgas Avizēm" — Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937. — 257. lpp.
- 80 Vēlāk Jaunvāles skola.
- 81 der Montag (vācu val.) — pirmdiena
- 82 der Lohn (vācu val.) — alga
- 83 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 13., 14. lpp.
- 84 reisen (vācu val.) — ceļot
- 85 spazieren (vācu val.) — pastaigāties
- 86 willkommen (vācu val.) — gaidīts
- 87 Latvijas Akadēmiskā bibliotēka, ZAFB RK 1183 9.
- 88 ZAFB RK 1508 14 (1).
- 89 ZAFB RK 1508 14 (1).
- 90 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 19. lpp.
- 91 RLMVM 66045.
- 92 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 16., 54. lpp.
- 93 Turpat.
- 94 Turpat. — 36., 37. lpp.
- 95 RLMVM 66045.
- 96 1873.gada 26.—29.jūnijā Rīgā notikušo 1. Vispārīgo latviešu dziedāšanas svētku dziesmu karā Trikātas koris saņēma "4-to goda=maksu."
- 97 Kaudzīte M. Atmiņas no tautiskā laikmeta. — Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. — 169. lpp.
- 98 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 25. lpp.
- 99 Turpat. — 30. lpp.
- 100 ZAFB RK 1591 72 (3).
- 101 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 14., 15. lpp.
- 102 Turpat. — 18. lpp.
- 103 E. Rozenbergas, H. Čičerinas atmiņas. — RLMVM 66045.
- 104 ZAFB 1620, XV 93 XCIII.
- 105 Austriņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 69. lpp.
- 106 RLMVM 97382.
- 107 RLMVM 97382.
- 108 ZAFB RK 1591 72 (3).
- 109 RLMVM 6521.
- 110 RLMVM 97382.
- 111 RLMVM 6520.
- 112 Vācietis J. Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme. — Rīga: Avots, 1989. — 154.—157. lpp.
- 113 Turpat. — 183., 184. lpp.
- 114 RLMVM 6523.
- 115 RLMVM 6518.
- 116 RLMVM 6519.
- 117 RLMVM 6513.
- 118 Turpat.
- 119 RLMVM 6519.
- 120 RLMVM 6513.
- 121 RLMVM 6524.
- 122 RLMVM 6526.

- ¹²³ RLMVM 6518.
¹²⁴ RLMVM 6520.
¹²⁵ RLMVM 6517.
¹²⁶ No "Laiku=grāmatas" manuskriptā ierakstītā veltījuma. Austrīņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga, Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 5. lpp.
¹²⁷ Austrīņš J. Latviešu tautas gājums, sevišķi Vidzemē. — RLMVM 49304.
¹²⁸ Austrīņš J. Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem. — Rīga: Latvijas Nacionālo Skolotāju Savienība, 1928. — 5., 6. lpp.

MARUTA CĪRULE

"LACKING PATRIOTIC FEELINGS... LACKING HISTORY, WHICH MAY INSPIRE."

Summary

The article follows the life story of one of the most significant authors of Latvian rebellious literature — Jānis Austrīņš, a teacher, a choir conductor and a poet, who used to be the ideologist of the peasants' movement of 60-ties of the last century. His life story reflects development of political, economic, social and cultural course in Latvia during almost 80 years.

The most important and generally known literary works of Austrīņš have been created in early 60-ties of the nineteenth century when the minds of Latvian and Liv peasants were alarmed by several reforms and decrees, such as the strict regulations of the Vidzeme Peasants Law, passed in 1860, the Agrarian Reform of Russia announced on February 19, 1861 by the Tsar Alexander II, decrees issued on March 1, 1863 and February 19, 1864 after suppression of the Polish rebellion.

The above Agrarian Reform of Russia envisaged very severe regulations for land buy-out, it created an opportunity for landed gentry to take possession of the most valuable plots of land, and it drove farmers into debts. Therefore, wide peasants' disturbances took place in 45 out of 49 provinces in the territories where the law was effective. Nevertheless, it was more liberal than the Baltic variant of the Agrarian Reform. The landed gentry of the Baltic Germans criticized "excessive" compliance and "radicalism" of Russian Peasants' Law.

Despite the efforts of the landed gentry of the Baltic Germans not to allow the Latvian peasants to become acquainted with the Latvian translation of the Russian Peasants' Law, news concerning liberation of serfs reached the peasants of Vidzeme and Kurzeme. Not knowing the exact contents of the law, they overestimated the scope of the Tsar's philanthropy. The rumours were spread that the Tsar has allotted land to the peasants of Vidzeme and Kurzeme provinces, too, but the German landed gentry, as well as local authorities were not willing to obey the order.

The Polish Rebellion of 1863, the struggle of Lithuanian peasants against Polish landed gentry, as well as further changes in agrarian legislation of Russia inspired the peasants of the Baltic provinces even more. The peasants of Vidzeme and Kurzeme provinces demanded "the same kind of good and just laws, as Russian and Polish peasants have got now", they protested against the system of "free agreements", they did not obey the instructions concerning their turning out of the houses. The peasants attacked the landlords, burned the mansion buildings, resisted punitive expeditions and tried to release the arrested.

Being driven into poverty or fully ruined, thrashed and put into chains, spied out, imprisoned and deported to remote regions of Russia, many Latvian peasants started to "flap their wings" again for a long "flight" to the South-Russia's southern provinces.

Streams of obedience testimonies, complaints and petitions by peasants of Vidzeme and Kurzeme provinces flooded the Russian authorities addressed to the Tsar, Successor to the throne and Minister of Internal Affairs.

The newspaper "Pēterburgas Avīzes", pursued by landlords and clergymen, as well as several other brochures, letters, pamphlets and other satirical works by Juris Alunāns, Jānis Ruģēns and unknown authors cruised along the Latvian roads, taverns, market-places, farms and churches.

62 distributors of political essays had been found. During the search such pamphlets as "Latviešu liktenis" (Fortune of Latvians), "Vecā Pētera domas" (The Thoughts of Old Peter), "Jauna zemnieku zemes mērišana vai revidenti Vidzemē" (New Peasants' Land Surveying or Inspectors in Vidzeme) and a number of satirical poems on clergymen were found. Jānis Austrīņš, the teacher of Cempu School, was arrested in December 1864. Two copies of the 7 March 1863 petition of Ogresmuiža peasants to the Minister of Interior Affairs, as well as a copy of the pamphlet "Die Synode von Wolmar im Jahre 1863" were found there. He was suspected to be the author of the pamphlet "Latviešu liktenis" (Fortune of Latvians). Austrīņš confessed in distributing the copies, but he refused the "copyright". The attempt to prove the incrimination failed and he was released. The twenty two years old teacher and poet lost further opportunities to publish his compositions.

Jānis Austrīņš worked as a teacher in Cempu School and he inspired the cultural life of the village for thirty six years. In 1898 he moved to Valmiera where he earned his living by giving private lessons of German and piano playing. When he lost his wife, his son and physical strength, as well as the last means of existence and joy of living in the vortex of war and revolutions, he drowned himself in the River Gauja on December 8, 1919.

In 1928 The Union of Latvian National Teachers published a book "Laiku=grāmata priekš Jaun Brengul, Cempu un Jaun Vāles pagastiem" written during 1863 and 1887 by Jānis Austrīņš. It was one of the first chronicles of Latvia's villages. A year later the writer Kaudzītes Matiss, a friend of Austrīņš, disclosed to the public in one of his articles, that Austrīņš was the author of several famous pamphlets, very popular in Vidzeme, Kurzeme and with Latvian society in Petersburg.

"In honour of the Lord and to the benefit of my fatherland" ("Dievam par godu un savai tēvu zemei par labu") - the preface words of the "Laiku=grāmata" can be said with confidence to describe the life of Jānis Austrīņš.

HERALDISKĀ KOMITEJA UN CĒSU APRIŅKA ĢĒRBONIS

Trešā Atmoda — astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā — pamodināja arī Latvijas iedzīvotāju interesi par savas valsts un savu pilsētu ģērboņiem. Šī interese galvenokārt saistījās ar praktisku vēlmi — autentiski atjaunot pirmskara oficiālo simboliku. Sabiedrībā mazāk zināms par apriņķu ģērboņiem. Daļēji tas izskaidrojams ar to, ka līdz šim šāda administratīva un pašvaldības vienība Latvijā nav atjaunota un pašreizējais rajonu iedalījums tam neatbilst. Bez tam apriņķu ģērboņi pārsvarā izstrādāti trīsdesmito gadu otrajā pusē un to pielietošanas laiks bija īsāks nekā valsts vai arī daudzu pilsētu ģērboņiem.

Šajā rakstā mēģināts apskatīt Cēsu apriņķa ģērboņa izveidošanas gaitu, kā avotus izmantojot galvenokārt Heraldiskās komitejas materiālus, kas glabājas Latvijas Valsts Vēstures arhīvā. Cēsu apriņķa ģērboņa izveide skatīta Latvijas heraldiskās sistēmas tapšanas kontekstā.

Cēsu apriņķis Latvijas republikas pirmajos gados saglabājās tāds, kāds tas bija XVIII gs. beigās, kad Vidzemes guberņā izveidoja 4 apriņķus — Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas.¹ Tikai ar 1924. gada 26. jūnija Valsts prezidenta izsludināto "Likumu par Latvijas teritorijas iedalīšanu apriņķos" no 8 Valkas apriņķa un 33 Cēsu apriņķa dienviddaļas pagastiem un Iršu kolonijas izveidoja Madonas apriņķi. Savukārt no Valkas apriņķa Cēsu apriņķim pievienoja Druvienas un Lizuma pagastus, bet no Valmieras apriņķa — Lielstraupes, Mazstraupes, Rozbeķu, Stalbes un Unguru pagastus. Šī likuma 1. pants no-

teica, ka: "Apriņķis ir atsevišķa pašvaldības un administratīva vienība. Apriņķa pašvaldības vienībā neietilpst pilsētas."² Likums stājās spēkā ar 1925. gada 1. aprīli. Līdz ar to Latvijas teritorijā agrāk pastāvējušo 17 apriņķu vietā bija izveidoti 19. No jauna, bez jau pieminētā Madonas apriņķa, izveidoja arī Jaunlatgales apriņķi. Šāds administratīvais iedalījums pamatos vēl pastāvēja padomju okupācijas pēckara sākumposmā, līdz kamēr ar Latvijas PSR Augstākās Padomes 1949. gada 31. decembra dekrētu likvidēja apriņķus un pagastus kā traucējošus komunistiskās partijas darbam un, lai vietējo administratīvo iedalījumu pielīdzinātu pārējām PSRS teritorijām. Apriņķu vietā izveidoja 58 lauku rajonus.³

Cariskās Krievijas laikā netika izveidota apriņķim noteikta simboliska ģērboņa veidā. Tā 1820. gada Cēsu apriņķa pagastu vecāko un pagasttiesu priekšsēdētāju amatzīmi medaļas veidā rotāja Vidzemes simbols - grifs (fantastisks zvērs ar lauvas ķermeni, ērgļa spārniem, knābi un nagiem). (1. att.) Šis simbols sastopams arī uz Cēsu apriņķa pasta (1863.—1903. g.) 1864. gadā izdotajām pastmarkām. Ar 1872. gadu uz pastmarkām bija attēlota bruņinieka roka ar zobenu, kas dažkārt nodēvēts par Cēsu apriņķa ģērboni. Laikposmā no 1872. gada līdz 1884. gadam šīs markas ar nedaudz grozītu zīmējumu un dažādām krāsu variācijām piedzīvoja 5 izdevumus (1872., 1875., 1878., 1880., 1884.).⁴ (2. att.) 1889. gadā Krievijas galvenais pasta un telegrāfa priekšnieks prasīja grozīt Cēsu apriņķa pastmarku veidu, jo formas un zīmējuma ziņā tās esot par daudz līdzīgas valsts pastmarkām. Pēc tam "landrātu kolēģija no Cēsu apriņķa pastmarkām pavisam noņēma ģērboni, kam tur neesot vietas, jo Cēsu apriņķa pasta esot zemes, bet ne bruņniecības organizācija. Vidzemes bruņniecības ģērboni tad aizstāja ar Cēsu pilsdrupu skatu..."⁵ (Šīs markas izdeva tikai 1901. gadā.) Heraldiski neizstrādāta pastmarkā zīmētā roka ar zobenu uz pasta sūtījumiem simbolizēja Cēsu apriņķa pastu vairākus gadu desmitus.

Pirms Latvijas valsts proklamēšanas 1918. gadā nevar runāt par kaut kādām stabi-

1. att. Cēsu apriņķa pagastu vecāko 1820. g. sudraba amata zīme ar Vidzemes ģērboni (Cēsu Vēstures muzeja inv. Nr. 4492).

2. att. Cēsu apriņķa pasta 1878. g. un 1884. g. izdotās pastmarkas.

lām heraldiskām tradīcijām apriņķa simbolikā. Arī valsts pirmajos gados heraldikā bieži virsroku guva diletantisms. Par vienu no Latvijas heraldikas tapšanas atskaites punktiem var uzskatīt "Likumu par pašvaldības iestāžu ģērboņiem," kuru izsludināja Valsts prezidents J. Čakste 1923. gada 4. jūnijā. Tā 1. punkts noteica, ka "katrai pilsētai ir savs ģērbonis, kuru lieto pilsētas valde un tai padotās iestādes, saskaņā ar pilsētas valdes lēmumu." Savukārt 2. punktā bija noteikts, ka "Apriņķu un miestu pašvaldību iestādēm un tām padotām iestādēm var piešķirt tiesību lietot ģērboņus." Šis likums arī paredzēja, ka "ģērboņu jautājuma izšķiršanai nodibināma heraldiska komiteja" (3. punkts), kura "pārbauda ģērboņus, kurus tagad lieto pilsētas un citas pašvaldības iestādes, kā arī pašvaldības iestāžu iesūtītos ģērboņu projektus; bez tam komitejai ir tiesība izstrādāt projektus jaunradīto pilsētu, miestu un apriņķu ģērboņiem" (7. punkts). Komitejas lēmumi stājās spēkā pēc Valsts prezidenta apstiprināšanas (10. punkts).⁶

1923. gada 19. jūnijā Valsts prezidenta ieceltais Heraldiskās komitejas loceklis, pazīstamais latviešu sabiedriskais un politiskais darbinieks Fridrihs Grosvalds (* 1850. g. Valmieras apr. Šķirstiņu muižā — † 1924. g. Rīgā) sasauca komitejas pirmo sēdi. Saskaņā ar "Likumu par pašvaldības iestāžu ģērboņiem" sēdē vēl piedalījās Pašvaldību departamenta direktors Juris Zankevics (* 1884. g. Svītenes pag. — † 1954. g. Vācijā), Valsts papīru spiestuves valdes priekšsēdētājs Rihards Zariņš (* 1869. g. Ķieģeļu pag. — † 1939. g. Rīgā), Mākslas akadēmijas direktors Vilhelms Purvītis (* 1872. g. Jaunpils (Zaubes) pag. — † 1945. g. Vācijā) un Valsts statistiskās pārvaldes direktors Marģers Skujenieks (* 1886. g. Rīgā — † 1941. g. nošauts PSRS). Šo iestāžu vadītāju pārstāvniecību noteica likuma 3. punkts. Par komitejas priekšsēdētāju vienbalsīgi ievēlēja F. Grosvaldu, bet par sekretāru J. Zankevicu.⁷

Savas darbības sākumposmā Heraldiskā komiteja galveno vērību veltīja pilsētu ģērboņu izstrādāšanai atbilstoši nacionālās

valsts interesēm. Nedz komiteju locekļiem, nedz pašvaldību darbiniekiem un māksliniekiem nebija pieredzes, lai radītu vienotu ģērboņu sistēmu. Komitejai iesniegtajos projektos nereti bija jūtama pašvaldību un mākslinieku vēlme atbrīvoties no iepriekšējo varu simboliem, kā arī pārlietu tieksme ģērboņos ietvert visdažādākos, it kā nacionālos elementus. Ģērboņu projektos ietvertais lokālpatriotisms bieži bija pretrunā ar gadsimtos Eiropā izstrādātajiem heraldikas likumiem. Otrajā sēdē pēc komitejai iesniegto projektu caurskatīšanas, tās locekļi "atzina par vajadzīgu iepazīties no pilsētām un apriņķiem atsaukmes par viņu vēlamajiem ģērboņiem, aizrādot, ka dažādu vietu skatus nav ieteicams uzņemt ģērboņos, bet tajos ievietojami zināmi zīmoli ar īpašu nozīmi."⁸

Kā solis uz vienotas heraldiskās sistēmas izveidi jāvērtē 1923. gada 1. oktobra sēdē pieņemtais lēmums par ģērboņu zīmējumu lielumu, kas noteica, "ka tie pagatavojami (pats ģērbonis, bez turētājiem un varbūtējiem izgreznojumiem) 20 cm augstumā (garumā) un 17 cm platumā."⁹

Heraldiskās komitejas darbības sākumposmā pašvaldību ģērboņu projekti tapa ar izcilā grafiķa Riharda Zariņa tiešu līdzdalību to izveidošanā. Lai paātrinātu šo darbu, viņš komitejai ieteica, "ka pilsētu ģērboņu zīmējumus varētu pagatavot mākslas akadēmijas audzēkņi par Ls. 30,- priekš katras pilsētas, katra ģērboņa 2 zīmējumus krāsās un vienu grafisku."¹⁰ Šādi, kā jauns mākslinieks, savu darbību heraldikas jomā uzsāka arī grafiķis Kārlis Krauze.

Apriņķu ģērboņu izveidi kavēja neveiksmīgā pašvaldību reforma. 1923. gada 30. jūlijā Valsts prezidents izsludināja Saeimas pieņemto "Likumu par apriņķu pašvaldību likvidēšanu", kas paredzēja apriņķu pašvaldības likvidēt līdz 1924./25. budžeta gada beigām. Šo darbu veikšanai katrā apriņķī bija jāizvēl pašvaldības likvidācijas valde.¹¹

Lai gan ar 1924. gada 25. marta likumu Valsts prezidents apturēja apriņķu pašvaldību likvidēšanu,¹² tomēr pastāvošā nenoteik-

tība iespaidoja arī darbu pie apriņķu ģērboņu izveides. "Pašvaldības Balss" rakstīja, ka: "Dažas pilsētu un apriņķu pašvaldības neželēja līdzekļus un lika māksliniekiem pagatavot attiecīgo ģērboņu projektus, kurus iesūtīja iekšlietu ministrijai apstiprināšanai. Ministrija projektus nodevusi Heraldiskajai komisijai, kura ģērboņu apstiprināšanu atlikusi gaidot uz apriņķu valžu likvidēšanu. Tagad nolemts šo likvidāciju apturēt un apriņķu pašvaldības ar nepacietību gaida uz jauniem ģērboņiem."¹³

Pēc Heraldiskās komitejas "Ienākušo un izejošo rakstu žurnāla" 1923. gadam, redzams, ka 13. augustā Cēsu apriņķa valde ziņoja, ka ģērboņa projekts tiks iesūtīts augusta beigās vai septembra sākumā.¹⁴

Uz šo laiku attiecināms Cēsu amatniecības skolas direktora — mākslinieka Augusta Jullas (* 1872. g. Liepas pag. — † 1958. g., apbedīts Liepas kapos) zīmētais Cēsu apriņķa valdes ģērboņa projekts divu dažādu izmēru variantos.¹⁵ A. Jullas projektā mēģināts iekļaut senlatvju karognesēju, tā atgādinot, ka Cēsu apkārtnē bijusi Latvijas karoga prototipa dzimtene (3. att.). Tomēr šis darbs kā neatbilstošs heraldikas likumiem nav guvis komitejas atbalstu un pievienots neizmantojamiem projektiem.

Komiteja pirms ģērboņu apstiprināšanas ne tikai apspriedās ar pašvaldībām, bet

kā ekspertu uz savām sēdēm uzaicināja baltvācu vēsturnieku, atzītu lietpratēju Baltijas heraldikas jautājumos Hermani Bruīngu (* 1849. g. Tērbatā — † 1927. g. Rīgā).¹⁶ Pēc viņa vērtējumiem vairākas pilsētas saglabāja savus vēsturiskos simbolus, kā arī bija iespējams novērst daudzas nepilnības un izveidot heraldiski pareizus ģērboņus.

1925. gada 31. oktobrī Valsts prezidents J. Čakste ar likumu apstiprināja 39 pilsētu un miestu ģērboņus, kuri pašvaldībām bija jāievieš lietošanā viena gada laikā.¹⁷ Līdz ar to bija noslēdzies Latvijas heraldikas pirmais posms, bet joprojām neatrisināts palika jautājums par apriņķu ģērboņu izveidošanu. Šajā laikposmā Heraldiskā komiteja piedzīvoja arī personālas pārmaiņas, jo pēc F. Grosvalda nāves 1924. gadā par priekšsēdētāju kļuva M. Skujenieks, bet par Valsts prezidenta iecelto locekli — Cēsu apriņķa Veļķu pagastā dzimušais pazīstamais diplomāts Hermanis Albats (* 1879. g. — deportēts uz PSRS, † 1942. g.).¹⁸

Heraldiskā komiteja darbu pie pašvaldību ģērboņiem atsāka tikai pēc piecu gadu pārtraukuma 1930. gada 5. martā. Šajā sēdē priekšsēdētājs M. Skujenieks ziņoja, ka "komitejas galvenais uzdevums, kuras dēļ tā sanākusi, būs — pārbaudīt, resp. izstrādāt ģērboņu projektus 18 jaunajām pilsētām, kurām ģērboņu nav, kā arī — visiem 19 apriņķiem."

3. att. Augusta Jullas zīmētā Cēsu apriņķa valdes ģērboņa projekts (LVVA, 3723. f., 1. apr., 184. l., 26. lp.).

Tomēr kā pirmā "sabiedrībā izvirzījusies nopietna prasība pēc — apgabalu ģērboņiem," tas ir Vidzemei, Latgalei, Kurzemei un Zemgalei. "Šo ģērboņu izstrādāšanu likums gan nav uzlicis par pienākumu Heraldiskai komitejai, bet komiteja ir viskompetentākā iestāde šā jautājuma konkrētai ierosināšanai un tālākvirzīšanai."¹⁹

Dažas aprīņu pašvaldības bija iesūtījušas ģērboņu projektus, kurus "atzina par pieņemamiem pēc idejiskā satura un izdomas" un "komiteja nolēma saskaņot šo ģērboņu projektus ar heraldikas prasībām, izdarot tajos vajadzīgos pārgrozījumus, par ko apņēmās rūpēties profesors Zariņa kgs., resp. nodot projektus attiecīgai pārstrādāšanai — vajadzīgo zīmējumu izgatavošanai māksliniekam Krauzes kgam vai citiem, kas jau agrāk šos darbus ir veikuši komitejas uzdevumā."²⁰

Šajā sēdē komiteja nolēma arī maksu par vienu ģērbonim nepieciešamo zīmējumu pagatavošanu paaugstināt no Ls 30,- uz Ls 40,-²¹ 1930. gada 11. aprīlī Cēsu aprīņa valde ziņoja, ka tā iemaksājusi vajadzīgo summu par ģērboņa projekta zīmējumu.²²

Kaut gan heraldiskā komiteja aktīvi atsāka darbu, tomēr jau pēc sešām sēdēm 1930. gada 19. novembrī tā atkal uz ilgāku laiku savu darbību pārtrauca. Tā bija paspējusi izstrādāt "Noteikumus par Latvijas apgabalu ģērboņiem"²³ un daļēji to zīmējumus. Valsts prezidentam apstiprināšanai nolēma nosūtīt 2 pilsētu un 7 aprīņu ģērboņus.²⁴ Cēsu aprīņķis bija to 12 skaitā, kuriem vēl nebija ģērboņa projekta.²⁵

Neskatoties uz to, ka 1933. gadā Aprīņu pašvaldību savienība griezās pie Heraldiskās komitejas ar lūgumu apstiprināt aprīņu ģērboņus²⁶ un līdzīgu vēlmi 1934. gadā izteica Pilsētu savienība²⁷, tā darbu atsāka tikai 1935. gada 4. maijā.

Atjaunojot darbu, komiteja to atkal sāka ar agrāk "jau pieņemto ģērboņu aprakstu pārbaudīšanu, resp. salīdzināšanu ar ģērboņu zīmējumiem, lai varētu ģērboņu zīmējumus līdz ar aprakstu iesniegt Valsts prezidentam apstiprināšanai."²⁸ Tā pie ģērboņiem tika Mazsalacas un Pļaviņu pilsētas un Bauskas, Rēzeknes, Rīgas, Valmieras un Ventspils aprīņķi,²⁹ bet nolēma pārskatīt agrāk pieņemtos Daugavpils un Jaunlatgales aprīņu ģērboņus.³⁰

Nākamajā sēdē Heraldiskā komiteja sanāca 1936. gada 20. novembrī un atzina, "ka stila vienādības un darbu ērtākas kārtošanas labā vēlams būtu ģērboņu projektu zīmēšanu, resp. izgatavošanu nodot līdzšinējam māksliniekam K. Krauzem."³¹

Grafīķis Kārlis Krauze (* 1904. g. 2. februārī Pleskavas gub. Gorku c., Krievijā — † 1942. g. 28. aprīlī Čkalovas apg. KPFSR)

dzimis muižas pārvaldnieka un šuvējas ģimenē. (4. att.) Pēc tēva nāves 5 gadu vecumā kopā ar māti ieradās Latvijā un dzīvoja Kārļu muižā pie Cēsīm. Mācījies Cēsu elementārskolā. 1932. gadā beidzis Latvijas Mākslas akadēmijas Grafikas meistardarbnīcu ar diplomdarbu — ofortu "Zemgaļu aiziešana no Tērvetes" (vad. R. Zariņš). No 1920. gada strādājis Valstspapīru spiestuvē, (1925.—27.) bijis mākslas gravēšanas māceklis (nosūtīts papildināties uz Vīni). No 1927. gada līdz 1933. gadam — mākslas gravēšanas meistars. LMA Grafikas meistardarbnīcas vadītāja palīgs (1934.—38.), Grafikas meistardarbnīcas vadītājs (no 1938. g.), vecākais docents.

Atbrīvots 1940. g. novembrī sakarā ar LMA reorganizāciju atbilstoši okupācijas varas prasībām. 1941. gada 14. martā arestēts, par oficiālo iemeslu uzrādot darbību organizācijā "Tēvijai sargs." Pievolgas kara apgabala kara tribunāls Soļļeckas cietumā 1941. gada 4. decembrī K. Krauzem piespriedis nāvessodu. Nošauts.

Izstādēs piedalījies no 1928. gada. Jau divdesmitajos gados R. Zariņa atbalstīts, sācis aktīvu radošo darbību lietišķajā, grāmatu grafikā, stājgrafikā. Viņu uzskata par pirmo latviešu grafiķi, kas pievērsies vara grebumam. Daudz strādājis pie Latvijas pašvaldību ģērboņu izveidošanas.³² K. Krauze piedalījies gandrīz visu aprīņu ģērboņu izstrādāšanā.

4. att. Kārlis Krauze.

No 1936. gada līdz 1938. gadam bija Heraldiskās komitejas intensīvākais un ražīgākais darba laiks. Tā sanāca uz vairāk nekā divdesmit sēdēm, lai novestu līdz galam pašvaldību ģērboņu izveides darbu. Neapšaubāmi to veicināja pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma valstī notiekošās ideoloģiskās pārmaiņas, kad pieauga arī nepieciešamība ģērboņus izmantot kā pilsētas un aprīņķus reprezentējošus elementus tautas pašapziņas nostiprināšanai.

Aprīņķu un jauno pilsētu ģērboņu izveides gaitu sarežģīja tas, kas šīm pašvaldībām lielākoties iepriekš nebija savas simbolikas. Heraldiskās komitejas locekļi deva māksliniekam idejiskos norādījumus no kādiem elementiem jāveido ģērboņi, dažkārt tikai pēc tam vienojoties, kurai pašvaldībai to piešķirt. Mākslinieks izgatavoja skici ar zīmuli un, ja tā apmierināja komitejas locekļus, tad tie lika attiecīgos ģērboņus pagatavot divos eksemplāros krāsās un vienu grafisko (viens zīmējums krāsās pēc apstiprināšanas palika Valsts prezidenta kancelejā, bet otrs — attiecīgai pašvaldībai). 1937. gada 12. marta sēdē komiteja, kuras sastāvā tad bija bez jau iepriekš pieminētajiem J. Zankevica un H. Albata Valsts statistiskās pārvaldes direktors Voldemārs Salnais (* 1886. g. Lubānas pag. — †1948. g. Zviedrijā), Mākslas akadēmijas rektors Jānis Kuga (* 1878. g. Ikšķiles pag. — † 1969. g. ASV) un Valstspapīru spiestuves pārvaldnieks Ludolfs Liberts (*1895. g. Tirzas pag. — † 1959. g. ASV), nolēma "likt izgatavot

turpmāk visiem ģērboņu projektiem vēl vienu lieku zīmējuma eksemplāru krāsās, kam jāpaliek Komitejas rīcībā tās informācijai. Līdz šim pašai Komitejai nepalika neviena eksemplāra no pieņemtajiem ģērboņu projektu zīmējumiem, kas bija Komitejas darbā traucējošs apstāklis, jo trūka vajadzīgā pārskata un materiālu."³³

Šajā sēdē komitejas locekļi apskatīja arī "dažu jaunu ģērboņu projektu uzmetumus ar zīmuli" un nolēma "Cēsu aprīņķim pieņemt šādu ģērboņa projektu, ko lūgt izgatavot krāsās vienā eksemplārā": "Zaļā laukā sudraba senlatvju jātnieks sudraba zirgā ar vairogu valsts krāsās" (5. att.).³⁴

1937. gada 9. jūnijā par Komitejas priekšsēdētāju ievēlēja Hermani Albatu.³⁵ Šajā sēdē arī pieņēma galīgi mākslinieka K. Krauzes krāsās izgatavoto Cēsu aprīņķa ģērboņa projekta zīmējumu pēc iepriekš minētā apraksta un nolēma lūgt izgatavot pārējos zīmējumus: 2 krāsās un 1 grafisko.³⁶ Ģērboņa lauks bija tumši zaļā krāsā.

Cēsu aprīņķa ģērboņa visi nepieciešamie zīmējumi bija gatavi uz nākošo sēdi, kas pēc vasaras pārtraukuma sanāca 1937. gada 9. novembrī.³⁷ Likās, ka ar to tas gatavs apstiprināšanai un mākslinieks turpināja izstrādāt citu pašvaldību ģērboņus.

Tomēr no jauna Cēsu aprīņķa ģērbonis nonāca komitejas uzmanības lokā, kad 1938. gada 25. maija sēdē 3. lasījumā no heraldikas viedokļa caurskatīja 26 agrāk pieņemtos pašvaldību ģērboņu projektus, pirms tos iesniegtu Valsts prezidentam apstiprināšanai. Protokolā pie Cēsu aprīņķa ģērboņa apraksta piezīme: Galīgu lēmumu pagaidām atliek."³⁸

Līdz nākamai sēdei, kas notika 1938. gada 20. jūnijā, mākslinieks K. Krauze pārveidoja Cēsu aprīņķa ģērboņa zīmējumu, saglabājot zaļo lauka krāsu. Komitejas locekļi apskatot "mākslinieka Krauzes pārzīmēto ģērboņa projektu Cēsu aprīņķim un atzīst to par piemērotu, bet vienojas grozīt lauka krāsu no zaļas uz melnu, pārveidojot ģērboņa aprakstu sekojoši": "Melnā laukā uz labo pusi pagriezies sudraba senlatvju jātnieks sudraba zirgā ar paceltu āvu labā rokā un vairogu valsts krāsās kreisā rokā."³⁹ (6.att.) Heraldikā ģērboni pieņemts aprakstīt it kā no vairoga turētāja puses un skatītājs redz tā spoguļattēlu. Tādēļ ģērbonī labā puse atrodas no skatītāja pa kreisi un otrādi.

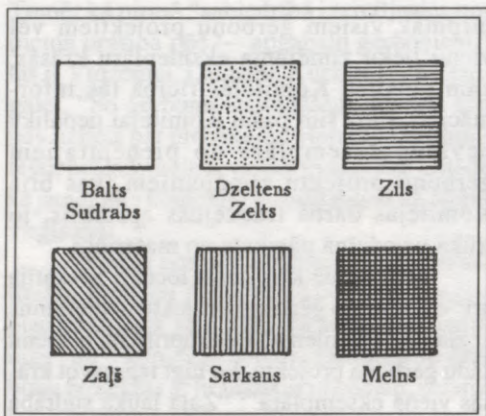
Ši bija arī pēdējā Heraldiskās komitejas sēde, kurā piedalījās K. Krauze. Lai gan vēl pilnībā nebija izstrādāti visi pašvaldību ģērboņi, turpmāk šos darbus uzticēja Mākslas akadēmijas diplomandam grafiķim Arnoldam Dimiņam (* 1911. g. Ilzenes pag. — † 1965. g. Rīgā).

5. att. Kārļa Krauzes veidotā Cēsu aprīņķa ģērboņa sākotnējā varianta grafiskais zīmējums (LVVA, 3723. f., 1. apr., 985. l., 68. lp.).

6. att. Cēsu aprīņķa 1938. g. 30. septembrī apstiprinātā ģērboņa grafiskais zīmējums (LVVA, 3723. f., 1. apr., 986. l., 11. lp.).

7. att. Latvijas heraldikā pieņemtie krāsu grafiskie apzīmējumi.

Nākamajā sēdē 1938. gada 30. jūnijā komitejas locekļi vēlreiz pārbaudīja Cēsu apriņķim proponēto ģērboņa projektu, kurā ietverts senlatvju karavīra motīvs. Pret projektu radās daži iebildumi, par kuriem protokolā nekas nav teikts, un lēmumu atlika.⁴⁰

Māksliniekiem, izstrādājot ģērboņa projektus, daudz laika aizņēma heraldiski precīzi realizēt komitejas locekļu idejas dažādos variantos. Pārrunā par pašvaldībām, kurām vēl ģērboņi nebija piešķirti, tika izteikti idejiski ierosinājumi izlietot ģērboņu motīviem: kombināciju ar vairākām krāsainām svītrām, resp. balķiem, kā arī ar vairākiem rombiem, kādu zivi, vairogu, lāci vai irsi. Komitejas locekļi lūdza A. Dimiņu izgatavot attiecīgus zīmējumu projektus.⁴¹

Tuvojās valsts 20 gadu jubileja un tādēļ bija jāsteidzina ģērboņu projektu izstrāde. Iespējams, tāpēc Heraldiskā komiteja nesāka Cēsu apriņķim ieteikt zīmēt jaunu ģērboni, bet 1938. gada 2. augustā pieņēma galīgi K. Krauzes "iepriekšējās sēdēs izstrādāto ģērboņa projektu pēc šāda apraksta: "Melnā laukā uz labo pusi pagriezies sudraba sen-

8. att. 1938. g. 30. septembrī apstiprinātā Cēsu apriņķa ģērboņa krāsainā zīmējuma melnbalta reprodukcija.

latvju jātnieks zirgā ar paceltu āvu labā rokā un vairogu valsts krāsās kreisā rokā" (8. att.) A. Dimiņam bija jāizgatavo šī ģērboņa trūkstošie krāsu un grafiskie zīmējumi.⁴²

1938. gada 5. augustā Heraldiskā komiteja konstatēja, ka "Tagad visām pilsētām un apriņķiem, kam ģērboņu vēl nebija, attiecīgie ģērboņu projektu zīmējumi galīgi pieņemti." Līdz ar to pieņēma ģērboņu projektu heraldisko aprakstu.⁴³ Komitejas locekļi pārrunāja arī heraldiskā atlasa izdošanas iespējas, kā arī jautājumu par ģērboņos lietojamo krāsu pamattonu noteikšanu.⁴⁴

Vienā no savām pēdējām sēdēm, 1938. gada 17. augustā, komitejas pārstāvji, pārrunājot jautājumu par Latvijas ģērboņu attēlos lietojamo galveno krāsu — sarkanās, zilās un zaļās pamattoni, vienojās lūgt A. Dimiņu vai K. Krauzi izgatavot saziņā ar komitejas locekļiem J. Kugu un L. Libertu minēto krāsu tonu paraugus, lai panāktu ģērboņu attēlos šo krāsu vienādību.⁴⁵

Šai sēdē nolēma nosūtīt visus komitejas pieņemtos 20 pilsētu un 14 apriņķu ģērboņu projektus un šo projektu aprakstu pie attiecīga pavadraksta Valsts prezidentam ar lūgumu ģērboņus apstiprināt.

1938. gada 30. septembrī Valsts prezidents Kārlis Ulmanis ar lēmumu Nr. 169 apstiprināja iesniegtos ģērboņus.⁴⁶ Apstiprinātajā aprakstā jātnieks palicis bez zirga, jo teksts vēl piedzīvojis pēdējos redakcionālos labojumus (9. att.).

Tādējādi noslēdzās Latvijas pašvaldību heraldiskās sistēmas izveidošanas process un pilsētas un apriņķi ieguva savu simboliku. Diemžēl, tās pilnvērtīgai pielietošanai bija atlicis vairs īss laika sprīdis, jo okupāciju varas to aizliedza, vai dažkārt ļāva lietot stipri deformētā veidā.

Jāatzīmē, ka līdz mūsdienām saglabājušies visi trīs Cēsu apriņķa ģērboņa zīmējumi. Valsts prezidenta kancelejas un Heraldiskās komitejas eksemplāri glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīvā, bet Cēsu apriņķa pašvaldības — Cēsu Vēstures muzejā.

Šajā rakstā izsekojām tām problēmām, kas bija Cēsu apriņķa ģērboņa tapšanas gaitā, bet lielākā vai mazākā mērā tās skāra gandrīz visus ģērboņus.

Apriņķi vēl nav atjaunoti un diez vai tas notiks agrākajās robežās, tomēr, kā Cēsu novada kopības simbols, ģērbonis varbūt atradīs plašāku pielietojumu arī mūsdienās.

*Apostiprinu
Valsts Prezidents K. Ulmanis*

1938.gada 30. septembrā.

Rīga.

Cēsu

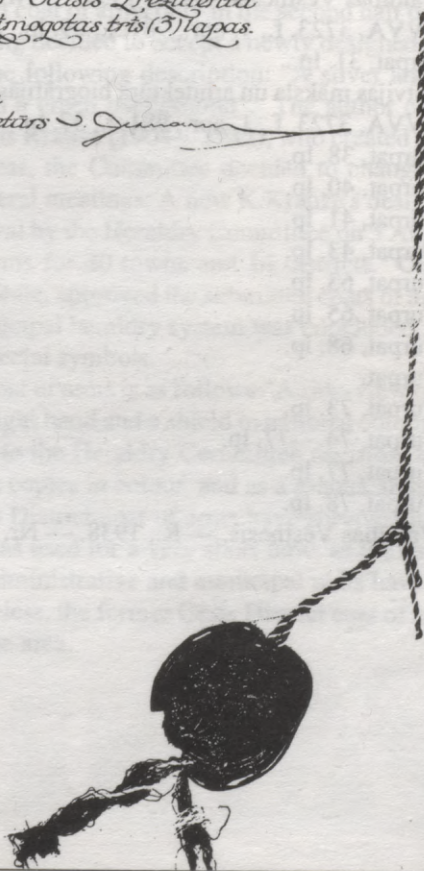
apriņķa ģērboņa apraksts.

*Melna lauvā uz labo pusi pagrie-
zies sudraba senlatviņu jātnieks ar
paceltu āru labajā rōdā un oīs
rogu oalsts rīzās kreisajā rōdā.*

*Heraldiskās komitejas
priessēdētājs K. Abulis*

*Cauršietas un ar Valsts Prezidenta
lielo zīmogu aizzīmogotas trīs (3) lapaš.*

*Valsts Prezidenta
senretārs J. Jansons*

9. att. Cēsu apriņķa ģērboņa apraksts.

Norādes un paskaidrojumi

- ¹ Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1710.—1800. — Stokholma, 1973. — 250.—251. lpp.
- ² Pašvaldības Balss. — R., 1924. — Nr.4. — 303. lpp.
- ³ Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss // A. Drīzuļa red. — R., 1967. — 566. lpp.
- ⁴ Šneiders E. Latvijas pastmarkas. Ilustrēts katalogs. — R., 1929. — 19.—22.lpp.
- ⁵ Jenšs J. Cēsu apriņķa pasta vēsture // Pasta un Telegrāfa Vēstnesis. — R., 1937. — Nr. 12. — 766. lpp.
- ⁶ Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums. — R., 1923. — 9. burtnīca — 170. lpp.
- ⁷ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 3723. f., 1. apr., 981. l., 2. lp.
- ⁸ Turpat, 3. lp.
- ⁹ Turpat, 5. lp.
- ¹⁰ Turpat, 8. lp.
- ¹¹ Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums. — R., 1923. — 17. burtnīca — 281.—282. lpp.
- ¹² Pašvaldības Balss. — R., 1924. — Nr.1. — 80. lpp.
- ¹³ Turpat. — 60. lpp.
- ¹⁴ LVVA, 3723. f., 1. apr., 992. l., 7. lp.
- ¹⁵ Turpat, 184. l., 26. lp.
- ¹⁶ Turpat, 981. l., 10., 18. lp.
- ¹⁷ Valdības Vēstnesis. — R., 1925.— Nr.269. — 1. dec.
- ¹⁸ LVVA, 3723. f., 1. apr., 981. l., 15. lp.
- ¹⁹ Turpat, 21. lp.
- ²⁰ Turpat, 21. lp., 22. lp.
- ²¹ Turpat, 22. lp.
- ²² Turpat, 993. l., 2. lp.
- ²³ Valdības Vēstnesis. — R., 1930. — Nr. 96. — 30. apr.
- ²⁴ LVVA, 3723. f., 1. apr., 981. l., 28. lp.
- ²⁵ Turpat, 28.lp.
- ²⁶ Turpat, 993. l., 3. lp.
- ²⁷ Turpat.
- ²⁸ LVVA, 3723. f., 1. apr., 98. l., 29. lp.
- ²⁹ Valdības Vēstnesis. — R., 1936. — Nr. 146. — 3. jūlijā.
- ³⁰ LVVA, 3723. f., 1. apr., 981. l., 29. lp., 29. lp.
- ³¹ Turpat, 31. lp.
- ³² Latvijas māksla un arhitektūra biogrāfijās // Enciklopēdija. — R., 1996. — 2. sēj. — 40. lpp.
- ³³ LVVA, 3723. f., 1. apr., 981. l., 37. lp.
- ³⁴ Turpat, 38. lp.
- ³⁵ Turpat, 40. lp.
- ³⁶ Turpat, 41. lp.
- ³⁷ Turpat, 43. lp.
- ³⁸ Turpat, 63. lp.
- ³⁹ Turpat, 65. lp.
- ⁴⁰ Turpat, 68. lp.
- ⁴¹ Turpat.
- ⁴² Turpat, 73. lp.
- ⁴³ Turpat, 74.—77. lp.
- ⁴⁴ Turpat, 77. lp.
- ⁴⁵ Turpat, 78. lp.
- ⁴⁶ Valdības Vēstnesis. — R., 1938. — Nr. 241. — 22. okt.

HERALDRY COMMITTEE AND THE CĒSIS DISTRICT COAT OF ARMS

SUMMARY

The article surveys the course of development of the Cēsis district coat of arms, using, mainly, the sources of Latvia's Heraldry Committee (1923—1940) stored at the Latvia State Archives. The creation of the Cēsis district coat of arms is reviewed in the context of development of Latvia's heraldry system.

During the first years of the Republic of Latvia, proclaimed in 1918, Cēsis district remained the same as it was established in late 18th century. Considerable territorial changes affected the district during the state administrative reform in 1925. Cēsis district, established as a result of this reform, remained unchanged until December, 1949, when districts as administrative and municipal units were liquidated by the legislative institutions of soviet occupation.

The district did not develop a joint coat of arms during the rule of tsarist Russia. A knight's arm with a sword depicted on the stamps, issued by Cēsis District Post Office (1863—1903), with some objections could be considered a common symbol.

On 4 June 1923, the President of the State proclaimed "The Law on the Coats of Arms of Municipal Institutions", stipulating establishment of the Heraldry Committee in order to develop coats of arms for towns and districts. During the first stage of activities, the Committee paid its main attention to creation of coats of arms for towns of the newly established national state. Initial designing of coats of arms for districts was delayed by uncertain course of the administrative and municipal reform. Besides, the Heraldry Committee members were inexperienced in solving heraldry problems. The Cēsis District coat of arms project, designed by the artist Augusts Julla (1872—1958), might be related to the early stage of activities of the Committee. It depicts an ancient Latvian standard-bearer, as, according to the 13th century chronicle, Cēsis area is considered to be the birth-place of the prototype for the red-white-red Latvian flag. Nevertheless, the project was not accepted due to incompliance with heraldry principles.

The Heraldry Committee, while creating municipalities coats of arms with interruptions, returned to the development of Cēsis District coat of arms only in the second half of the thirties. On 12 March 1937, the Committee meeting decided to accept a newly designed coat of arms project for Cēsis District according to the following description: "A silver ancient Latvian rider with a shield in national colours on a green background". The author of the design was the talented Latvian graphic artist Kārlis Krauze (1904—1942), who created most of municipal coats of arms in Latvia. Nevertheless, the Committee decided to change the design and the colour of the background after several meetings. A new K.Krauze's design of the Cēsis District coat of arms got the final approval by the Heraldry Committee on 5 August 1938, together with other unaccepted coats of arms for 20 towns and 14 districts. On 30 September 1938, K.Ulmanis, the President of the State, approved the submitted coats of arms. Thus the development process of the Latvian municipal heraldry system was concluded, and Latvia's towns and districts obtained their own special symbols.

The final description of the Cēsis District coat of arms is as follows: "A side-view of an ancient Latvian rider with a raised halberd in his right hand and a shield in national colours in his left hand on a black background". According to the Heraldry Committee decision, each project of the coat of arms had to be made in three copies in colour, and as a graphical drawing. All the three drawings of the accepted Cēsis District coat of arms have survived up to now. Unfortunately, in reality the coat of arms was used for a very short time, as the soviet occupation started already in 1940. Districts as administrative and municipal units have not been re-established in the present Latvia. Nevertheless, the former Cēsis District coat of arms could be more applied as the historic symbol of the area.

AND THE CĒSIS DISTRICT COAT OF ARMS

pp. 151-152 — 3791 — 3792 — 3793 — 3794 — 3795 — 3796 — 3797 — 3798 — 3799 — 3800 — 3801 — 3802 — 3803 — 3804 — 3805 — 3806 — 3807 — 3808 — 3809 — 3810 — 3811 — 3812 — 3813 — 3814 — 3815 — 3816 — 3817 — 3818 — 3819 — 3820 — 3821 — 3822 — 3823 — 3824 — 3825 — 3826 — 3827 — 3828 — 3829 — 3830 — 3831 — 3832 — 3833 — 3834 — 3835 — 3836 — 3837 — 3838 — 3839 — 3840 — 3841 — 3842 — 3843 — 3844 — 3845 — 3846 — 3847 — 3848 — 3849 — 3850 — 3851 — 3852 — 3853 — 3854 — 3855 — 3856 — 3857 — 3858 — 3859 — 3860 — 3861 — 3862 — 3863 — 3864 — 3865 — 3866 — 3867 — 3868 — 3869 — 3870 — 3871 — 3872 — 3873 — 3874 — 3875 — 3876 — 3877 — 3878 — 3879 — 3880 — 3881 — 3882 — 3883 — 3884 — 3885 — 3886 — 3887 — 3888 — 3889 — 3890 — 3891 — 3892 — 3893 — 3894 — 3895 — 3896 — 3897 — 3898 — 3899 — 3900 — 3901 — 3902 — 3903 — 3904 — 3905 — 3906 — 3907 — 3908 — 3909 — 3910 — 3911 — 3912 — 3913 — 3914 — 3915 — 3916 — 3917 — 3918 — 3919 — 3920 — 3921 — 3922 — 3923 — 3924 — 3925 — 3926 — 3927 — 3928 — 3929 — 3930 — 3931 — 3932 — 3933 — 3934 — 3935 — 3936 — 3937 — 3938 — 3939 — 3940 — 3941 — 3942 — 3943 — 3944 — 3945 — 3946 — 3947 — 3948 — 3949 — 3950 — 3951 — 3952 — 3953 — 3954 — 3955 — 3956 — 3957 — 3958 — 3959 — 3960 — 3961 — 3962 — 3963 — 3964 — 3965 — 3966 — 3967 — 3968 — 3969 — 3970 — 3971 — 3972 — 3973 — 3974 — 3975 — 3976 — 3977 — 3978 — 3979 — 3980 — 3981 — 3982 — 3983 — 3984 — 3985 — 3986 — 3987 — 3988 — 3989 — 3990 — 3991 — 3992 — 3993 — 3994 — 3995 — 3996 — 3997 — 3998 — 3999 — 4000

During the first years of the Republic of Latvia proclaimed in 1918, Cēsis district remained the same as it was established in late 18th century. Considerable territorial changes affected the district during the state administrative reform in 1927. Cēsis district, established as a result of this reform, remained unchanged until December, 1949, when district as administrative and municipal units were liquidated by the legislative institutions of the State.

The district did not develop a joint coat of arms during the rule of Swedish knights and with a sword depicted on the shield, issued by Cēsis District Council in 1903, with some variations could be considered a common symbol.

On 4 June 1923, the President of the State proclaimed "The Law on the Coat of Arms of Municipal Institutions", separating establishment of the Heraldry Committee. In order to develop coats of arms for towns and districts. During the first stage of activities, the Committee paid its main attention to creation of coats of arms for towns of the newly established national state. Initial designing of coats of arms for districts was delayed by the change of the administrative and municipal reform. Besides, the Heraldry Committee had to deal with the project of coat of arms for Cēsis District. The Cēsis District coat of arms project, designed by the artist Augusts Jūlijs (1873-1938) might be related to the early stage of activities of the Committee. It depicts an ancient Latvian standard-bearer, as according to the 13th century chronicle, Cēsis area is considered to be the birth-place of the prototype for the red, white and Latvian flag. Nevertheless, the project was not accepted due to technical reasons with the principles.

The Heraldry Committee, while creating national coat of arms with lions, returned to the development of Cēsis District coat of arms only in the late 1920s. On 12 March 1927, the Committee meeting decided to start a newly designed coat of arms project for Cēsis District according to the following description: "A shield with a shield in national colors on a green background. The shield of the design was the intended Latvian coat of arms (1920-1937) with a red and white design of municipal coats of arms in Latvia. Nevertheless, the Committee decided to change the design and the colour of the background after several meetings. A new design was approved by the Heraldry Committee on 14 June 1928, together with other unaccepted coats of arms for 20 towns and 14 districts. On 2 September 1928, K. Ulmanis, the President of the State, approved the submitted coat of arms. Thus the development process of the Latvian municipal heraldry system was completed and Latvian towns and districts obtained their own special symbols.

The final description of the Cēsis District coat of arms is as follows: "A shield with an ancient Latvian shield with a raised halberd in the right hand and a shield in national colors in his left hand on a black background". According to the Heraldry Committee decision, the project of the coat of arms had to be made in three copies in colour, and as a single drawing. All the three drawings of the accepted Cēsis District coat of arms have survived up to now. Unfortunately, in reality the coat of arms was used for a very short time, as the soviet occupation started already in 1940. District as administrative and municipal units have not been re-established in the present Latvia. Nevertheless, the former Cēsis District coat of arms could be more applied as the historic symbol of the area.

DACE PUKĪTE

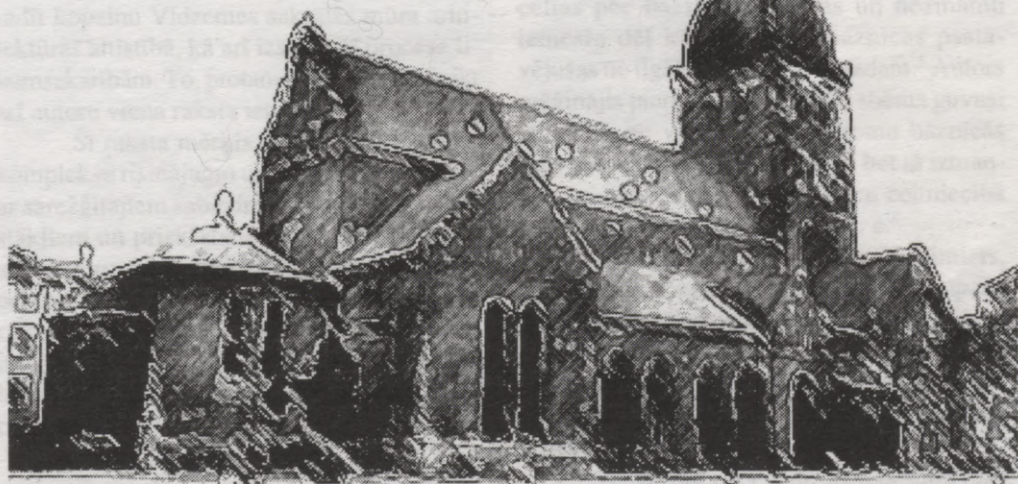
SAKRĀLĀS MŪRA ARHITEKTŪRAS ATTĪSTĪBAS PROBLĒMAS VIDZEMĒ 12. UN 13. GADSIMTĀ

Ievads

Mūra arhitektūra Latvijas ziemeļdaļā 12. un 13. gadsimtā ir attīstījusies ļoti ātri, bet pats šis izpētījums ir ļoti jauns. Nav ne jaunas, bet gan Vidzemes pirmās mūra baznīcas ir izveidotas daudzu citu un senājo viduslaiku arhitektūras piemēru redzēšanai, jo tie ir senākie mūsu zemes mūra arhitektūras piemēri, kuri esatlabojies Baltijā. Neņemot vērā to, ka viduslaiku valdītāji ideoloģiskais spēks bija reliģija, un tā baznīcu tehniskā vispārīgā attīstība radījusi domas un ierosināja realizāciju.

Šī raksta tiešam nolūkam ir vajadzīga pastiprināta interese par mūsu zemi. Bet šeit, ja runājam par Vidzemes 12. un 13. gadsimta baznīcām ir vai nu monogrāfiska rakstura raksturojumi, vai arī zinātniski darbi, kuri ražo zinātniski specifiskas ar šo tēmu saistītu zinātnes problēmas. Šāds pētījums nav spējusi veikt kopā Vidzemes 12. un 13. gadsimta arhitektūras attīstību, tā ir jāveic katrā ziņā, jo šāds pētījums ir vajadzīgs, lai mēs varētu saprast, kāpēc un kāpēc.

Šī raksta mērķis ir parādīt, kāpēc un kāpēc Vidzemes 12. un 13. gadsimta arhitektūras attīstība ir tāda, kāda tā ir, un kāpēc tā ir tāda, kāda tā ir.

ARHITEKTŪRA

attīstībai un mākslai, tomēr viņa vēsturiskā pētīšana bija trii subjektīva.

Latvijā vien no pirmajiem zinātniekiem — viduslaiku arhitektūras pētniekiem bija V. NEIMANIS. Viņš savos darbos mudzaprāskātā par Latvijas arhitektūras mākslu un arhitektūras' kā arī veica mūsu arhitektūras pētījumus par Rīgas viduslaiku baznīcām. Ziemeļvidzemes baznīcām viņš darbos bija veiktas divas reizes V. Neimaniņa pētījumi izveidoti Latvijas viduslaiku arhitektūras pētījumos, kas ir tā mērķa un valdības lēmums (1226. gadsimts, Nr. 1226 — 1300), gadam arhitektūras māksla, kā arī arhitektūras māksla un pētījums, kas ir tā mērķa un valdības lēmums (1226 — 1300), gadam.

Nākamie pētījumi Latvijas arhitektūras pētījumos izveidoti pētījumos: N. Čuplins. Vairāku arhitektūras pētījumu virzītāja zinātniskā palme, kas ir tā mērķa un valdības lēmums — S. KARBINGU, A. TILGI un V. VAGU. Ziemeļvidzemes S. Karbinga pētījumi Latvijas arhitektūras pētījumos, kas ir tā mērķa un valdības lēmums.

Pētījumi par Latvijas arhitektūras pētījumiem un Latvijas arhitektūras pētījumiem, kas ir tā mērķa un valdības lēmums — V. Vagu, A. Tilti, kā arī arhitektūras pētījumi par Latvijas arhitektūras pētījumiem, kas ir tā mērķa un valdības lēmums.

ARHITEKTŪRA

DACE PUKĪTE

SAKRĀLĀS MŪRA ARHITEKTŪRAS ATTĪSTĪBAS PROBLĒMAS VIDZEMĒ 12. UN 13. GADSIMTĀ

Ievads

Mūra arhitektūra Latvijas teritorijā ieviesās 12. gs. otrajā pusē, bet plašāku izplatību guva 13. gadsimtā. Nav nejausība, ka tieši Vidzemes pirmās mūra baznīcas ir bijušas dažādu laiki un zemju viduslaiku arhitektūras pētnieku redzeslokā, jo tie ir senākie monumentālās arhitektūras paraugi, kuri saglabājušies Baltijā. Ņemot vērā to, ka viduslaikos valdošais ideoloģiskais spēks bija reliģija, tieši baznīcu celtniecībā vispilnīgāk attīstījās radošā doma un jaunākie sasniegumi.

Šī raksta tapšanu noteica sabiedrības pastiprinātā interese par minēto tēmu. Bez tam, joprojām par Vidzemes 12., 13. gadsimta baznīcām ir vai nu monogrāfiska rakstura pētījumi, vai arī zinātniski darbi, kuri risina kādas īpaši specifiskas ar sakrālo arhitektūru saistītas problēmas. Šāda pieceja nav spējusi radīt kopainu Vidzemes sakrālās mūra arhitektūras attīstībā, kā arī izsekot šī procesa likumsakarībām. To, protams, neapņemas veikt arī autore viena raksta ietvaros.

Šī raksta mērķis ir iezīmēt problēmu kompleksu risinājumu un iepazīstināt lasītāju ar sarežģītajiem sabiedriski politiskajiem apstākļiem un priekšstatiem par monumentālo arhitektūru zemēs, no kurām tādā vai citādā ceļā to ieviesa Latvijas teritorijā. Kā šo zemju celtniecības paņēmieni attīstījās Vidzemē 12. un 13. gadsimtā? Cik lielā mērā Vidzemes baznīcu celtniecības principi izplatījās Igaunijas teritorijā?

Īss literatūras apskats

Viduslaiku arhitektūra līdz pat 19. gadsimtam bija maz pētīta kā Rietumos, tā Austrumos. Tas izskaidrojams ar jaunās, kapitālistiskās sabiedrības noliedzošo attieksmi pret feodālisma kultūras sasniegumiem. 19. gadsimtā romantiķi atkal pievērsās viduslaiku

zinātnei un mākslai, tomēr viņu vēsturiskā pieceja bija tīri subjektīva.

Latvijā viens no pirmajiem zinātniekiem — viduslaiku arhitektūras pētniekiem bija V. NEIMANIS. Viņš savos darbos sniedza pārskatu par Livonijas tēlotāju mākslu un arhitektūru,¹ kā arī veica monogrāfiska rakstura pētījumus par Rīgas viduslaiku baznīcām.² Ziemeļvidzemes baznīcām viņa darbos bija veltītas dažas rindas. V. Neimanis pirmais izstrādāja Livonijas viduslaiku arhitektūras periodizāciju, norādot, ka romānika ir valdošā līdz 1220. gadam. No 1220. — 1300. gadam arhitektūrā ienāk pārejas stils no romānikas uz gotiku, bet par gotiku var runāt no 1300. — 1550. gadam.³

Nākošo posmu Livonijas arhitektūras pētniecībā ievadīja zviedru zinātnieks H. Čelīns. Viņš arhitektūras pētniecību ievirzīja zinātniskā gultnē, izaudzinot jaunu pētnieku paaudzi — S. KARLINGU, A. TŪLSI un V. VAGU. Zviedru zinātnieks S. Karlings, pētot Livonijas arhitektūru, novērtējis Latvijas un Igaunijas viduslaiku celtnes savdabīgās iezīmes, kā arī Rīgas baznīcu lomu Latvijas un Igaunijas sakrālās mūra arhitektūras attīstībā. Tomēr viņš ir pārspīlējis Zviedrijas arhitektūras ietekmi uz šīm celtnēm.⁴

Periodā pēc II pasaules kara Igaunijas un Latvijas viduslaiku arhitektūras pētniecībai ir pievērsies igauņu mākslas zinātnieks V. Vaga. Autors centies pierādīt, ka līdzšinējie pētnieki pārvērtējuši trīsjomu zāles baznīcu nozīmi senās Livonijas arhitektūrā. Balstoties uz būvapjomu un detaļu analīzi, V. Vaga norāda, ka Livonijas trīsjomu baznīcas ir celtas pēc bazilikas shēmas un nezināmu iemeslu dēļ kā zāles tipa baznīcas pastāvējušas ne ilgāk kā līdz 1400. gadam.⁵ Autors mēģinājis pierādīt, ka bazilikas shēma guvusi izplatību ne vien pilsētu trīsjomu baznīcās Latvijas un Igaunijas teritorijā, bet tā izmantota arī nelielu draudzes baznīcu celtniecībā Rūjienā, Burtņiekos, Urvastē u. c.⁶

Savukārt vācu zinātnieks H. Timlers, oponentējot V. Vagam, uzsveris Vestfāles īpašo nozīmi tieši zāles tipa baznīcu izplatībā Livonijā 13. gadsimtā.⁷

Jānorāda, ka iepriekšminētie autori secinājumus izdarījuši, galvenokārt vizuāli apsekojot baznīcas.

20. gadsimta pēdējie gadu desmiti Latvijā iezīmējušies ar jauniem Vidzemes 12. un 13. gadsimta sakrālās mūra arhitektūras pētījumiem. Laika posmā no 1968.—1974. gadam Ikšķiles senvietu, t.sk. Ikšķiles baznīcu, pētīja arheologs J. Graudonis^{8,9} un arhitekts G. Jansons.¹⁰ No 1966.—1973. gadam arheoloģiskos pētījumus Salaspils Mārtiņsalas senvietu kompleksā, t. sk. baznīcā, veica arheologs Ē. Mugarēvičs.¹¹ Nozīmīgi ir arī

viņa pētījumi par Latvijas sakariem ar Austrumu zemēm 12. un 13. gadsimtā.¹² 1990. gadā Krimuldas baznīcas izpēti uzsāka arheologs N. Treijs. Izpēte veikta tikai daļēji.¹³

1982. gadā izpēti nodegušajā Rūjienas baznīcā veica arhitekts U. Pastnieks.¹⁴ Ilgstoši pie nodegušās Rīgas sv. Pētera baznīcas būvēstures izpētes strādāja vēsturnieki R. Širants un R. Malvess, kā arī arhitekti G. Erdmanis, G. Zirnīs u. c.^{15 16}

Vēl jāpiemin Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora vēsturnieku veikums: Z. Bēta Krimuldas lut. baznīcas (1981. g.)¹⁷ un Liepupes lut. baznīcas (1978. g.)¹⁸, M. Caunes Cēsu sv. Jāņa baznīcas (1987. g.)¹⁹, P. Pētersones Āraišu lut. baznīcas (1980.-tie g.) vēsturiskās izpētes.²⁰

Vērā ņemami ir arhitektūras vēstures pētnieku, arhitektu G. Jansona²¹ un J. Vasiļjeva²² Vidzemes viduslaiku baznīcu apraksti.

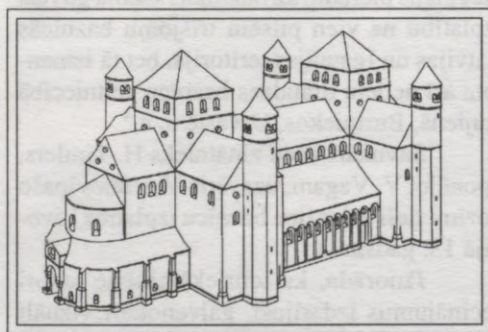
Sakrālās mūra arhitektūras attīstība Rietumeiropas un Skandināvijas zemēs 11. un 12. gadsimtā

Romānikas un gotikas konstruktīvā sistēma

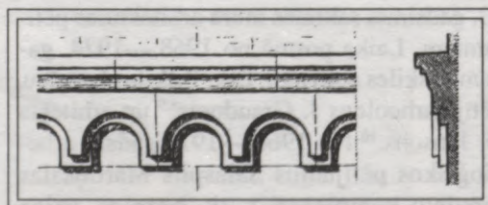
Romānikas konstruktīvā sistēma

Neskatoties uz to, ka katra zeme viduslaiku arhitektūrā ieviesa zināmu savdabību, sakrālā mūra arhitektūra balstījās uz romānikai un gotikai raksturīgajiem konstruktīvajiem pamatprincipiem. Romāņu celtnieki sastāvēja it kā no atsevišķām, skaidri saprotamām ģeometriskām formām. Svarīgi bija absolūti visi ģeometriskie ķermeņi, kuri viens ar otru saliedējās. Celtnieki turējās no šo apjomu līdzsvara (1. att.). Romānikā sienas kalpoja, lai uztvertu velvju spiedienu spēkus. Lai nesadrumstalotu sienu plaknes, logu ailas bija mazas. Romāņu stilam bija raksturīgas pusaplocekļa formas — pusaplocekļa arkas, logi, portāli, arkatūru joslas (2. att.). Romāņu katedrālē telpai bija noslēgts raksturs. Tā precīzi dalījās vidus un sānu jomās. Valdošās proporcijas — 1:2. Sānu joma — divas reizes šaurāki par

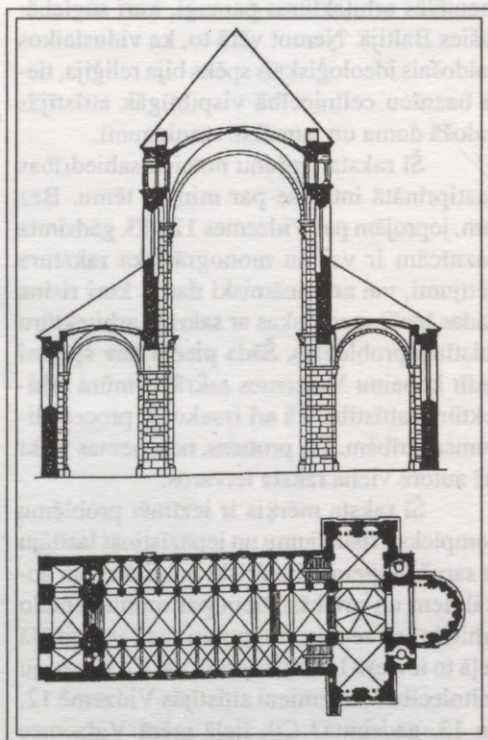
vidusjomu. Parasti vidusjoma viena traveja atbilda divām travejām sānu jomā (3. att.). Pārsedzei izmantoja cilindriskās, krusta un buru velves.

1. att. Romānika. Hildesheimas sv. Mihaēla katedrāle (993.—1022.g.).

2. att. Arkatūru josla.

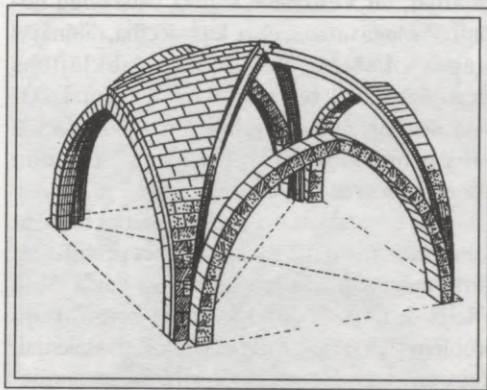

3. att. Romānikas celtnieku konstruktīvā sistēma. Špeijeras doms (11. gs.).

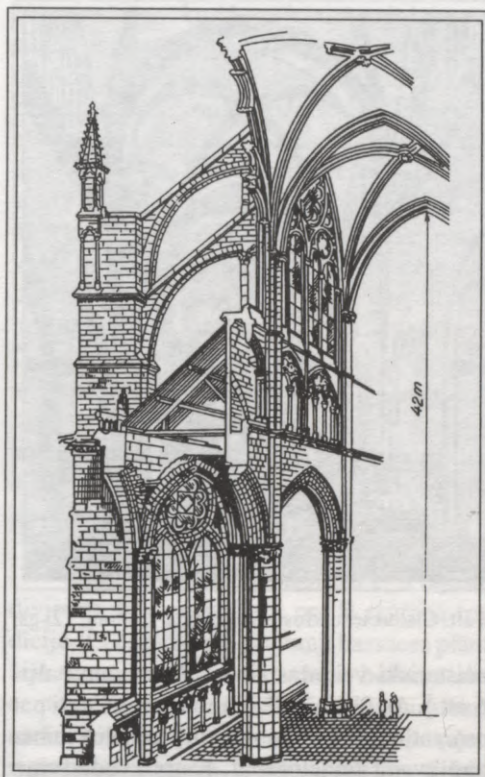
Gotikas konstruktīvā sistēma

Ja romānika izcēlās ar metodisku mērķtiecību, tad gotikas arhitektūru varētu uzskatīt par fantāzijas un loģiskā prāta triumfu. Šī stila rašanās pamatā bija tieksme pēc plašas, vienotas, gaismas pielietas telpas. Sānu joma ar vidusjomu bija vienāda platuma vai arī dalījumā 2:3. Gotikā velvju darbību lokalizēja nervīras (velvju ribas), tāpēc

galvenais balsts bija nepieciešams vairs tikai atsevišķos punktos (4. att.). Izmantoja bultveida arkas, kuras samazināja sānspiedienu. Vienmērīga biezuma sienas kļuva liekas. Izcēlās tikai nodarbinātais sienu karkass (5. att.), bet pārējo daļu aizņēma logi. Valdīja vertikālais akcents.

4. att. Krusta velve.

5. att. Gotika. Amjēnas katedrāle. 13. gs.

Baznīcas Rietumeiropā 11. un 12. gadsimtā

Francija.

Pateicoties vēsturiskajiem apstākļiem, Francijā feodālisms veidojās visstraujāk. Tas radīja priekšnoteikumus romānikas attīstībai. Francijā vienlaicīgi uzplauka patstāvīgas arhitektūras skolas, kuras divu, triju paaudžu laikā sintezēja savus sasniegumus. Jau 12. gadsimtā tie noveda pie gotikas kā jaunas arhitektoniskas sistēmas, kuru pamatoti piedēvēja francūžiem.

Vācija.

Vācijā 10. un 11. gadsimtā trūka priekšnoteikumi progresīvai sociāli politiskai attīstībai. Nebija centralizētas iniciatīvas, nebija vadošā arhitektūras tipa, kura evolūcija novestu pie auglīgas radošas sintēzes. Vienīgais pirmavots bija Karolingu kulta arhitektūra, kurai bija izstrādāts funkcionāli attaisnots plāns. Tomēr viņi atsacījās no progresīvām konstrukcijām un vēl 11. gadsimtā izmantoja limeniskas koka pārsedes. Zināma loma vācu sakrālās arhitektūras attīstībā bija lombardiešiem, bet viņu celtniecības paņēmieni un tektoniskais dekors (arkādu galeriju motīvi, lāpstīņas, arkatūru frīzes) nesaplūda vienotā veselā ar Karolingu kompozicionālajiem paņēmieniem.

12. gadsimtā Vācija vēl joprojām bija atrauta no tām progresīvajām strāvām, kuras rietumos no Reinas jau virzījās pārejā uz go-

tiku. Vācija savu jaunradi izteica bagātinātās romāniskās formās. Aizejot no raksturīgo formu stingrības, vēlajā romānikā (1150.—1250.) Vācija veda uz dekoratīvismu, neradot pamatu gotikas attīstībai.^{23,24} Tomēr Vācijai bija nenoliedzama nozīme vāciski romānisku celtnu radīšanā. Tās izcēlās ar simetrisku līdzsvaru, mieru un plastiski izteiksmīgām lielu masu kombinācijām.

Ziemeļvācija.

Ievērojama nozīme Livonijas mūra arhitektūras attīstībā bija Ziemeļvācijai. Kopš 12. gadsimta otrās puses šai teritorijai bija noteikta loma arī vācu arhitektūras tālākajā attīstībā: te, tālu no celtniecības centriem, **cistercieši dibināja** savus klosterus. Viņi izcēlās ar progresīvām, tehniski labi izpildītām celtnu konstrukcijām, kā arī vienkāršām, bet labām proporcijām. Tomēr viņu arhitektūra bija pasvītroti klosteriska, bet ne pilsētnieciska. Līdz pat 12. gadsimtam cisterciešu celtnēm bija limeniski pārsegumi, bet velves, kā arī profilēti balsti un konsoles parādījās tikai kopš 12. gs. sešdesmitajiem gadiem. Celtnēm bija tieksme uz monumentalitāti, bet monumentālu efektu nesasniedza vis ar mēroga vai dekora palīdzību, bet gan ar konstruktīvi loģisku skaidrību visos celtnes elementos. Nebija nekādu rotājumu, bija tikai kailas,

6. att. Cisterciešu klostera baznīca. Lenina. 12. gs.

meistariski veidotas sienu plaknes un balsti (6.att.). Ar 1157. g. lēmumu bija aizliegti pat torpi, atļaujot vienīgi nelielus tornišus jumta korē zvanu ievietošanai. Katrs kvadrants viņu celtnēs bija ļoti nozīmīgs un atbildīgs tektonisks elements un tika rūpīgi apstrādāts.

Tomēr vislielākā nozīme cisterciešiem bija ķieģeļu arhitektūras attīstībā Ziemeļaustrumu Vācijā. Plašā teritorijā no Nīderlandes līdz Baltijai kā galvenais celtniecības materiāls kļuva ķieģelis.²⁵ Tas bija kā radīts cisterciešiem, jo veda uz formu vienkāršību arī gotikā. Cistercieši izstrādāja virkni konstruk-

7. att. Cisterciešu klostera baznīca. Lenina. 12. gs.

ciju, kas ļāva sasniegt ļoti izteiksmīgus plastiskus efektus (7. att.). Tā ziemeļos veidojās priekšnoteikumi jaunai, savdabīgai arhitektūras skolai, kur ķieģelis kā celtniecības materiāls nosacīja jaunus konstruktīvos, kompozicionālos un dekoratīvos principus.²⁶

Vestfālene.

Ar 1180. gadu Ziemeļvācijas teritorija sadalījās, un Vestfālene ieguva patstāvīgu nozīmi. Pieauga tirdzniecība, kuģniecība, dibinājās jaunas pilsētas. Vestfālenes labklājības pieaugšanā loma bija arī Baltijas zemēm. Izšķirošā nozīme sakrālās arhitektūras būvniecībā vairs nebija klosteriem, bet gan pilsētām un atsevišķām draudzēm.²⁷

12. gadsimta beigās Vestfālenes baznīcu celtniecībā izvirzījās divas būtiskas problēmas, kuras guva atrisinājumu savdabīgā veidā. Visā Vācijā degpunktā atradās velju konstrukciju problēma. Pretēji kaimiņzemēm, Lejassaksijai, Reinzemei un Hessenai, Vestfālenē neapmierinājās ar vienkāršām krusta velvēm, bet mūrēja buru velves. Pateicoties velju konstrukciju tehniskajai izstrādāšanai, kā arī pārvarot bazilikas konstruktīvās formas, vestfālenieši pirmie Vācijā ieviesa halles jeb zāles tipa baznīcas. Zāles baznīcās noteicošā bija doma par telpas vienotības iespaidu (8. att.). Tāpēc vestfālenieši atsacījās no šķērsjoma, vai arī tas bija ļoti vāji izteikts un samanašs galvenokārt fasādēs. Pateicoties telpas un atsevišķo elementu attiecībām, celtnēs viss saplūda ideālā vienībā. Kā Vestfālenes baznīcu īpatnība jāuzskata arī masīvais četršķautņu tornis baznīcas rietumu galā, iespējams, aizgūts no Skandināvijas zemēm.

8. att. Padebornes Doms.

Skandināvijas zemes

Skandināvijas zemēs kristianizācijas process vilkās gandrīz trīs gadu simtus.²⁸ 831. gadā nodibināja Hamburgas arhibīskapiju, kur sv. Ansgars darbojās par pāvesta legātu Ziemeļu zemēs.²⁹ Misionāri sastapās ar spēcīgām pagānisma tradīcijām un sīvu vietējo iedzī-

voņāju pretestību.³⁰ Misijai labvēlīgi apstākļi radās tikai tad, kad Skandināvijas zemju valdnieki paši pieņēma kristīgo ticību, tā pavērot iespēju sistemātiskam misijas darbam, kā arī par misionāriem izskolojot vietējos spējīgākos jauniešus. Skandināvijas zemēs feo-

dalizācijas process iestājās vēlu, laikā, kad Rietumeiropā romānikas un gotikas tipoloģiskie un konstruktīvie pamati jau bija izveidojušies. Tāpēc arī šīs zemes nepārdzīvoja romānikas un gotikas arhitektūras pilnīgus attīstības ciklus.

Pirmās mūra celtnes Skandināvijas zemēs ieviesa vācu misionāri ap 11. gadsimtu.

9. att. Kreklinbijas baznīca 13. gs.

Ņemot vērā to, ka 11. gadsimtā, salīdzinot ar citām zemēm, kristianizācijas procesu nobiedza ar vietējo misionāru spēkiem, zināmā mērā brīvprātīgi, Skandināvijas zemēs Rietumeiropas klasiskās romānikas kulta celtnu tradīcijas attīstījās radošāk. Tāpēc kopš 12. gadsimta var runāt par vietējām iezīmēm. Cēla nelielas vienjoma baznīcas, plānā taisnstūrveida ar kvadrātveidīgu vai pusaploces apsīdu, lēzeniem divslīpņu jumtiem. Izplatīti bija masīvi, kvadrātveida torņi ēkas rietumu galā. Celtniecības materiāliem izmantoja rūpīgi apstrādātus kaļķakmeņu vai laukakmeņu kvadrus (9.att.). 13. gadsimta baznīcām gotikai raksturīgo vertikālo akcentu panāca ar uzsvētu masu un proporciju palīdzību — stāvas jumta formas, šauras, garas logailas u. c.

Gotlande.

No 91 Gotlandes baznīcas 27 ir bijušas divjomu, ko var uzskatīt par šī reģiona tradīciju.³¹ 12. gadsimtā divjomu baznīcas plānā bija tuvas kvadrātam ar vienu balsta stabu centrā. 13. gadsimtā celtajām divjomu baznīcām bija krusta velves uz diviem līdz četriem balstu stabiem. Stabi parasti bija cilindrveidīgi ar tēlnieciski veidotiem kapiteļiem un bāzēm, izpildīti augstā profesionālā līmenī. Arī pārējās celtnu konstrukcijas izcēlās ar augstvērtīgu apstrādi.^{32, 33}

Senkrievu valsts

10. gadsimtā kā vienots veidojums radās Senkrievu valsts. Kņazs Vladimirs, apzinoties reliģijas īpašo nozīmi vienotas valsts saglabāšanā, centās apvienot vietējo cilšu dažādos kultus vienotā reliģiskā formējumā. Šādi mēģinājumi beidzās nesekmīgi. Tāpēc viņš vērsās pie kaimiņzemes Bizantijas, lai gatavā veidā pārņemtu kristīgo ticību un ar to saistīto literatūru, mākslu, arhitektūru. Bizantijas būvmeistaru vadībā 996. gadā Kijevā pabeidza pirmo monumentālo mūra ansambli Krievzemē ar centrālo Desjatinnajas baznīcu. Kā celtniecības materiālus izmantoja ķieģeļus. Tie bija Bizantijai raksturīgie — plānie, plakanie (плинф), mūrēti kaļķu javā. Arī būvpaņēmienos un fasāžu apdarē dominēja Konstantinopoles tradīcijas: sienu mūrējumā katrā otrā ķieģeļu rinda bija izvirzīta. Šo nelīdzeno virsmu bija viegli apmest ar kaļķu javu, kurai pievienoja saberztu ķieģeļu putekļus (цемянка).³⁴ Tā veidojās polihroma fasādes apdare.

11. gadsimtā plauka pilsētas. Strauji attīstījās amatniecība un tirdzniecība. Krievzeme kontrolēja tirdzniecības ceļus no Baltijas līdz Melnajai jūrai. Sākot ar 11. gs. veidojās vietējie celtniecības arteļi un attīstījās arhitektūras nacionālās īpatnības, kādas izpaudās jau agrāk senkrievu koka celtniecībā: proporciju izjūta, silueta izpratne.³⁵ Mūra

arhitektūrā veidojās tie ideāli, kuri vēlāk noveda pie spožās Novgorodas, Pleskavas, Polockas mākslas. Raksturīgas bija gludas, monumentālas sienu plaknes. Iespaudu panāca ar stingru loģisku konstruktīvu formu bez liekas ornamentikas. Atšķirībā no Bizantijas, Krievzemē bija jāatrisina arī gluži citi, ar telpas izmantošanu saistīti uzdevumi — nācās kristīt lielas ļaužu masas. Tas noteica nepieciešamību pēc plašām telpām. Tā veidojās no Bizantijas atšķirīgs telpu plānojums. Atšķirās arī materiālu izvēle — marmora kolonnu vietā bija šķērsgrīzumā krustveida ķieģeļu balsta stabi, marmora grīdas seguma vietā sarkanā šifera (сланец), kaļķakmens, keramikas grīdas plātnes.³⁶ Summējoties vietējo apstākļu uzspiestajām prasībām, veidojās savdabīga Senkrievu arhitektūras skola.

12. gadsimtā sabruka vienotā Kijevs Krievzemes valsts. Šajā feodālās sadrumstatības periodā veidojās atsevišķas kņazistes (10. att.). Arhitektūras attīstība bija atkarīga no militāri politiskajām vai arī dinastiju savstarpējām attiecībām.³⁷ Mainījās pasūtītāji. Tie galvenokārt bija laicīgie tirgotāji, amatnieki, bajāri. Notika pāreja no vērienīgām, dinamiskām katedrālēm uz vienkāršām, laikoniskām formām, kompaktiem apjomiem.³⁸

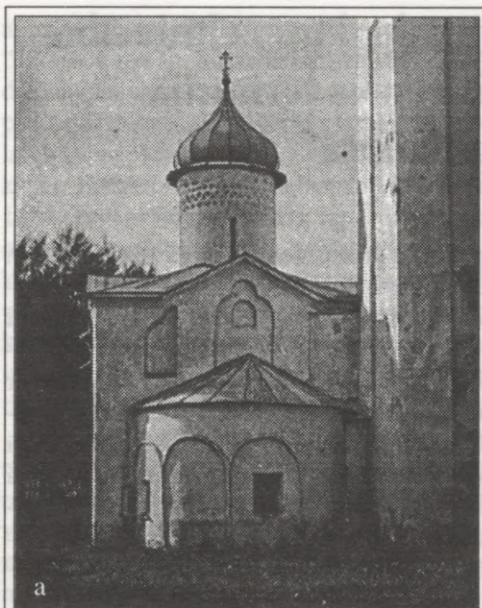
10. att. Krievzemes karte feodālās sadrumstalotības periodā 12. un 13. gadsimtā. Apzīmējumi: 1.— Krievzemes robežas pirms tatāru-mongoļu iebrukuma; 2.— Krievzemes kņazistu un zemju robežas (aptuvenas); 3.— 12.-13. gs. sāk. Krievzemes iekarotās teritorijas; 4.— tirdzniecības ceļi

Polockas un Pleskavas kņazistes.

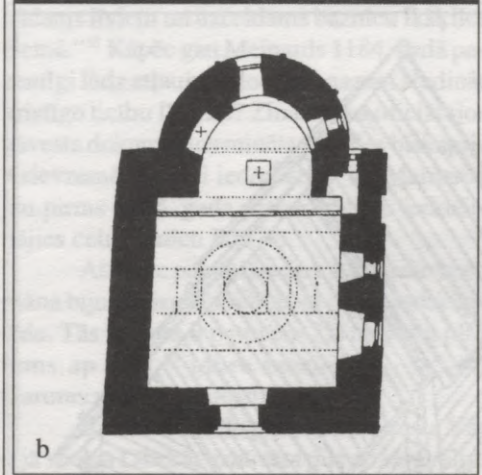
Tā kā Daugavas un Gaujas tirdzniecības ceļi un daļa Vidzemes teritorijas 11. un 12. gadsimtā bija pakļauta Polockas un Pleskavas kņazistēm,³⁹ īsumā pievērsīsimies sabiedriski politisko notikumu raksturojumam un sakrālās māras arhitektūras attīstības procesiem šajās zemēs.

Pēc tam, kad 11. gadsimta piecdesmitajos gados Kijevas meistari nobeidza Polockas Sofijas katedrāli, sākoties feodālās sadrumstalotības procesiem, vērienīgā celtniecība apsīka. No Kijevas meistarus nevarēja pasūtīt, jo Polockas kņazs ar Kijevas kņazu

bija kara stāvoklī.⁴⁰ Tāpēc Polockas, arī Pleskavas kņazistēs jau 11. gadsimtā veidojās savdabīga arhitektūras skola.⁴¹ Formējās klosteri,⁴² kuros cēla nelielas baznīciņas (11. att.). Ja Kijevā u.c. kā galveno būvmateriālu izmantoja ķieģeli, tad Polockā un Pleskavā — kaļķakmeni. Lai atmosfēras iedarbībā kaļķakmens nebojātos, fasādes apmeta ar kaļķu javu, kurai piejauca ķieģeļu putekļus, tā iegūstot sārtu nokrāsu. Šādā javā ar rievām iezīmēja kvadrus. Celtnes mūrēja čaulmūra tehnikā. Mūra ārpusi lika no kaļķakmens kvadriem, vidū pildot ar laukakmeņiem kaļķu javā (12. att.). Plānojumā šīs baznīcas bija

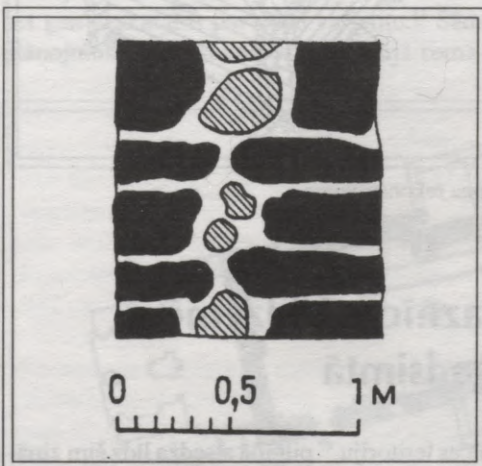

a

b

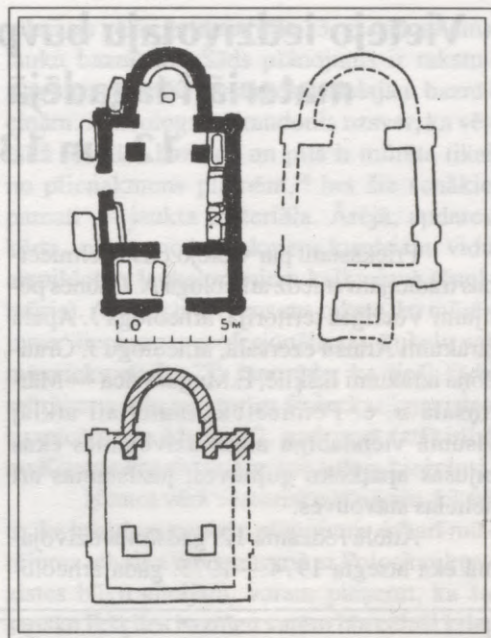
11. att. Pleskavas kņaziste. Uspenskas baznīca.

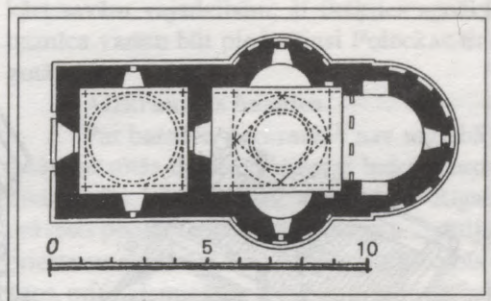
12. att. Čaulmūra šķērsgriezums.

vienkāršas - taisnstūrveida ar pusaploces apsīdām. Nelielajām baznīciņām interjeros izpalka balstu stabi (13. att.).

Polockā bija sastopamas baznīcas, kuras neatbilda Krievzemes viduslaiku arhitektūrā pieņemtajām formām. Tā, piemēram, Beļičkas klosterī atklāja baznīcas pamatus (5,7 x 5,1 m), kur A galā bija viena pusaploces

13. att. Perejaslavļa. Baznīcu plāni. 11. gs.

14. att. Balkāni. Svētā krusta baznīca.

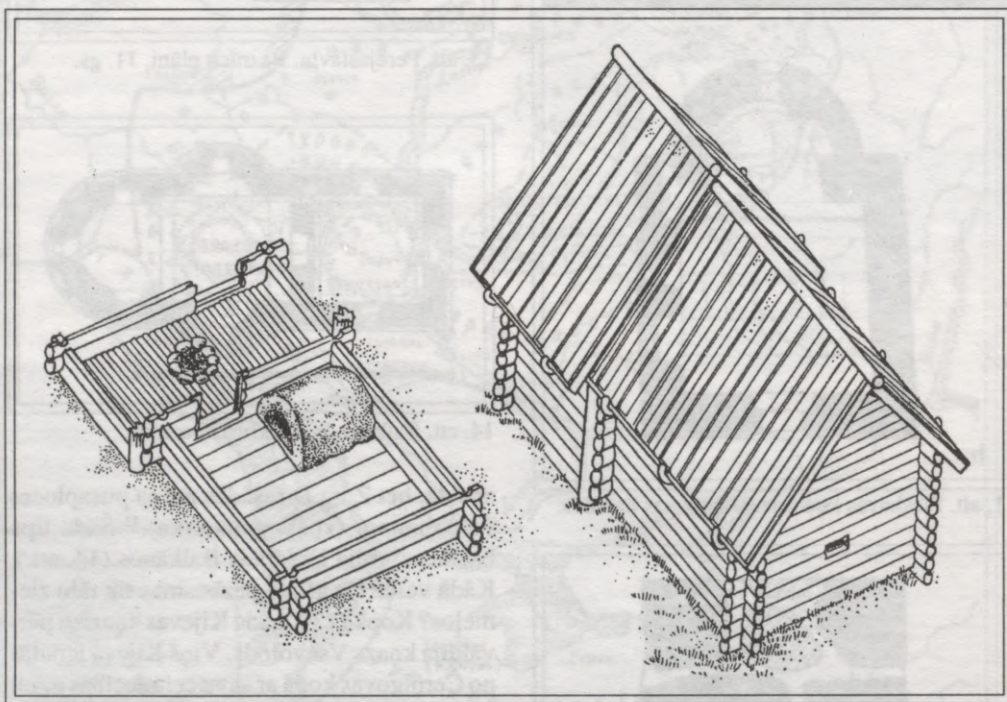
apsīda, bet Z un D fasādēs arī pa pusaploces veidojumam (храм трихонка).⁴³ Šāda tipa baznīcas⁴⁴ bija izplatītas Balkānos (14. att.). Kādā veidā tās kļuva pazīstamas tik tālu ziemeļos? Kopš 1139. gada Kijevas kņazisti pārvaldīja kņazs Vsevolods. Viņš Kijevā ieradās no Čerņigovas kopā ar savu celtniecības arteli un nodibināja draudzīgas attiecības ar Polockas kņazisti — tolaik ievērojamu tirdzniecības centru. Tieši Čerņigovas arhitektūrā bija sastopama Balkānu sakrālās arhitektūras ietekme. Ņemot vērā iepriekšminētās vēsturiskās likumsakarības, šāds baznīcas plānojums (храм трихонка) nav jāuzskata par nejaušību. Polockas un Pleskavas kņazistēs baznīcas savos apjomos bija līdzsvarotas, piezīmētām formām, valdošās bija ļoti proporcionētas sienu plaknes. Interjerus plānoja tā, lai tie būtu aptverami no viena redzes punkta.⁴⁵

Vietējo iedzīvotāju būvpaņēmieni un celtniecības materiāli tagadējā Vidzemes teritorijā 12. un 13. gadsimtā

Priekšstatu par vietējo cilšu celtniecības tradīcijām sniedz arheologa A. Caunes pētījumi Vecrīgas teritorijā, arheologa J. Apala izrakumi Āraišu ezersalā, arheologu J. Graudona izrakumi Ikšķilē, Ē. Mugurēviča — Mārtiņsalā u. c. Pētniecības materiāli atklāj visumā viendabīgu ainu: dzīvojamās ēkas bijušas apaļkoku guļbūves, pazīstamas arī nelielas stāvbūves.

Attēlā redzamā 12. gadsimta dzīvojamā ēka atsegta 1974.—1975. gada arheolo-

ģiskajos izrakumos Vecrīgā pie Peldu un Ūdens ielas (15. att.). Rekonstruētās ēkas izmēri pamattelpai ir 4,5 x 4,5 m, bet piebūvei — 3 x 4,5 m. Apkurei izmatotas krāsnis — cepļi, krautas no akmeņiem un pārklātas ar māliem. Sastopami arī atklāti pavardi, kurus veido apli likti akmeņi. Šāda aina pavērās tagadējā Vidzemes teritorijā brīdī, kad Rietumeiropā mūra arhitektūra virzījās uz gotiku, bet Austrumeiropā monumentālajā mūra arhitektūrā veidojās savdabīgas vietējās celtniecības skolas.

15. att. Rīga, 12. gs. dzīvojamā ēka. Arhitekta G. Jansona rekonstrukcija.

Pareizticīgo mūra baznīcas Vidzemē 12. un 13. gadsimtā

Ikšķiles pirmā baznīca.

Līdz šim plašākā literatūrā iesakņojies uzskats, ka Ikšķiles baznīca ir gotlandiešu būvētā pirmā mūra celtnie Baltijā. Jāpievienojas Ikšķiles senvietas arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes autoriem J. Graudonim un G. Jansonam, ka rakstīto avotu nepilnība, kā arī arheoloģisko izrakumu rezultāti joprojām neatrisina ar Ikšķiles baznīcas celtniecību saistīto problēmu loku.⁴⁶ 1966.—1973. g. līdz dolomīta klintij attīrot 1879. gadā celtās baz-

nīcas teritoriju,⁴⁷ pilnībā atsedza līdz šim zināmās senās Ikšķiles baznīcas pamatus. Bez tam attaisnojās jau 1879. gadā izteiktā hipotēze,⁴⁸ ka pirms šīs senceltnes ir pastāvējusi vēl kāda agrāk celta baznīca. Pētnieki šīs vissenākās baznīcas atsegtos pamatus saista ar Holšteinas pilsētas Zēgebergas auguštīniešu klostera garīdznieka Meinarda (dzīv. ap 1125.—1196. g.) darbību. Arheologs J. Graudonis min, ka “tā, domājams, bijusi Daugavā iebrāucošo vācu tirgotāju bāze”.⁴⁹ Dažkārt kā pamatu šādam

apgalvojumam citē Indriķa hronikā teikto: "...vācu tirgotāji, ko ar līviem saistīja draudzības saites, mēdza bieži, braukdami kuģos pa Daugavas upi, apmeklēt Līvzemi."⁵⁰ Viena laicīgi jānorāda, ka pētnieki izsaka izbrīnu, kāpēc Indriķa hronikā Meinarda vārds līdz 1184. gadam netiek minēts, tāpat kā netiek minēta šī senākā baznīca. Acīmredzot tāpēc, ka tā nebūs bijusi saistāma ar Meinarda vai vācu misionāru darbību — vācu misionāriem kalpojošā hronista Indriķa pienākums bija izcelt Meinardu kā pirmo un vienīgo kristīgās ticības nesēju pagāniem lībiešiem.

Nozīmīgs ir uz 1184. gadu attiecināmais teksts Indriķa hronikā: "Dabūjis atļauju no Polockas kņaza Vladimira, kam līvi, kuri vēl bija pagāni, maksāja meslus, un reizē saņēmis no viņa dāvanas, minētais priesteris drosmīgi stājās pie Dievam tikama darba, sludinādam līviem un uzceldams baznīcu Ikšķīles ciemā."⁵¹ Kāpēc gan Meinards 1184. gadā pazemīgi lūdz atļauju Polockas kņazam sludināt kristīgo ticību Ikšķīlē? Zināms, ka oficiālajos pāvesta dokumentos minēta Ikšķīles bīskapija Krievzemē.⁵² Grūti iedomāties, ka Meinards jau pirms 1184. gada patvarīgi būtu iedrošinājies celt baznīcu Ikšķīlē.

Atsegtie pamati liecina, ka baznīca pēc plāna bijusi taisnstūrveidīga ar pusaploces apsidu. Tās radiuss ir patuveni 2,6 m, joma plātums ap 7 m.⁵³ Mūru biezums — 1,5 m. Garums nav konstatējams (16.att.).

Baznīca ar šādu plānojumu atrasta Vācijā vecajā Lībekā, uzbūvēta pils aizsargvalnī. Vācu zinātnieks R. Haupts norāda, ka šāds plānojums nav raksturīgs Vācijas baznīcām, bet gan uzskatāms par dāņu variantu.⁵⁴ Šāds plānojums ir pazīstams Skandināvijā romā-

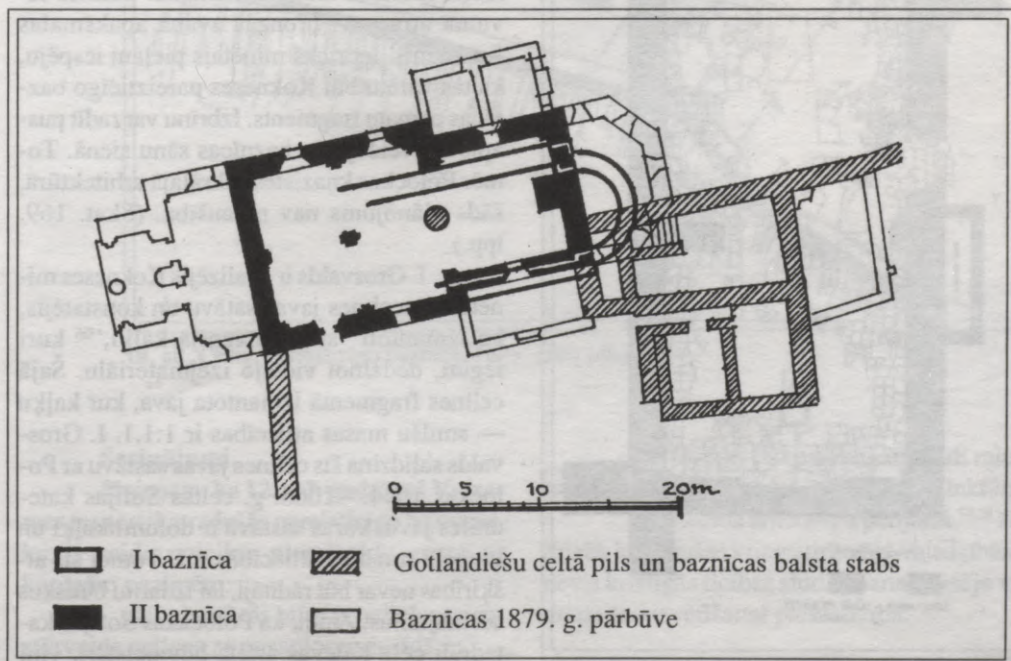
nikas un vēlās gotikas (līdz 13. gs. sākumam) lauku baznīcām. Šāds plānojums ir raksturīgs⁵⁵ arī senās Krievzemes nelielajām baznīcām. Arheologs J.Graudonis uzsver, ka vēlākā Ikšķīles baznīca un pils ir mūrēta tikai no plienakmens plātnēm,⁵⁶ bet šie senākie pamati — jaukta materiāla. Ārējā, apdares kārtā, mūrēta no kaļķakmens kvadrēm, vidū aizpildot ar laukakmeņiem kaļķu javā (čaulmūris). Arhitekts G. Jansons raksta, ka mūrējums "liecina par profesionālu akmeņkaļu vai mūrnieku darbu."⁵⁷ Jānorāda, ka tieši šāds mūrējums bija raksturīgs Polockas kņazistes baznīcām jau 11. un 12. gadsimtā (atšķirībā no Kijevas kņazistes, kur izmantoja ķieģeļus).

Ņemot vērā vēsturisko situāciju, kā arī to, ka baznīcas pamatu plānojums, kā arī mūrējuma tehnika nav pretrunā ar Polockas kņazistes būvtradīcijām, varam pieņemt, ka šo senāko Ikšķīles baznīcu varētu būt cēlušī krievu būvmeistari. Zinot, ka krievu tirgotāji savos atbalsta punktos cēla baznīcas galvenokārt savām vajadzībām, šī Ikšķīles senākā baznīca varētu būt piederējusi Polockas tirgotājiem.

Aizkraukles baznīca.

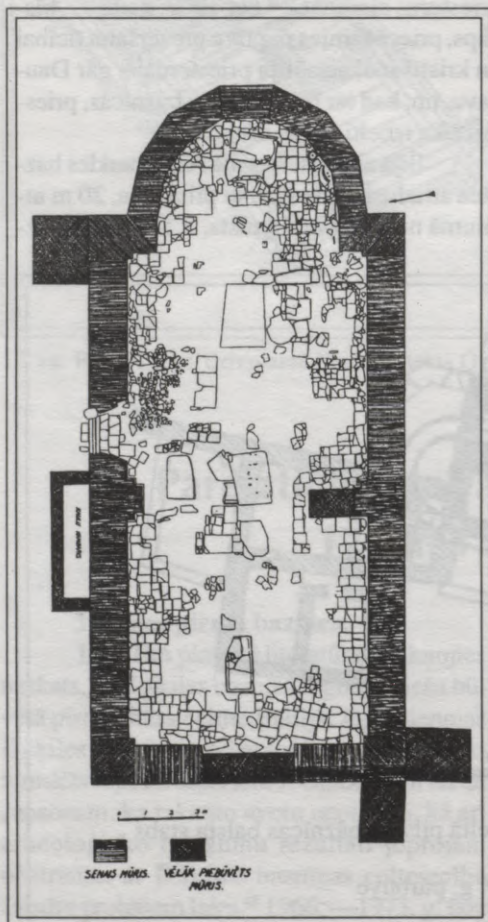
Par baznīcu Aizkrauklē nav saglabājušās rakstītās liecības. Vienīgi Indriķa hronikā minēts, ka 1206. gada vēlā rudenī "Rīgas prāvests pēc arhibīskapa norādījuma ... sūtīja priesterus sludināt,"⁵⁸ bet 1207. gadā "... bīskaps, priecādamies par līvu pievēršanu ticībai un kristīšanu, aizsūtīja priesterus ... gar Daugavu, un, kad tur bija uzceltas baznīcas, priesteri tika iecelti savās draudzēs."⁵⁹

Bija zināms, ka senā Aizkraukles baznīca atradusies pie lībiešu pilskalna, 20 m attālumā no Daugavas krasta, 2,5 m augstā uz-

16. att. Ikšķīles baznīca. 12. gs. Pēc G. Jansona uzmērījuma zīmējuma.

kalniņā. 1939. gadā arheologs P. Stepiņš veica arheoloģisko un arhitektonisko izpēti.⁶⁰ Novācot velēnas un būvgružus, pilnībā bija iespējams atsegt baznīcas pamatus, grīdas segumu, kā arī rietumu galā sienas, saglabājušās līdz 1,5 m, bet austrumu galā līdz 0,3 m augstumam. Baznīca pēc plāna ir taisnstūrveida 21,90 x 12,05 m (17. att.). Tai pieslēdzas pusaploces apsīda, kurai izdalās precīzas 6 šķautnes. P. Stepiņš uzsver, ka "baznīca ir ļoti simetriska."⁶¹ Tā mūrēta čaulmūra tehnikā: ārmaļās likti kaļķakmens kvadri, bet vidus pildīts laukakmeņiem kaļķu javā. Sienas bijušas apmetas gan no iekšpuses, gan ārpuses. Pie apsīdas būvgružos atrasti sarkana apmetuma gabali "laikam no šķautnēm."⁶² P. Stepiņš norāda, ka kāds logs apsīdas daļā ir bijis ar pusaploces augšējo daļu. Baznīcas grīda klāta ar taisnstūrveida kaļķakmens plātnēm. Baznīca, iespējams, degusi, jo atrasti pelni un ogles, kā arī, neskarot pirmatnējo plānojumu pārbūvētas sienas. Pēc pārbūves draudzes telpas logu augšējā daļa bijusi smailāka. Zināms, ka 1205. gadā Aizkraukles pils "ar Dieva žēlastību ... bija nodedzināta."⁶³ Jādomā, ka šajā laikā būs cietusi arī baznīca. P. Stepiņš baznīcu tiecas datēt ar 1207. gadu saistībā ar Indriķa hronikā minētajiem faktiem par baznīcu celšanu gar Daugavas un Gaujas ūdensceļiem. Tomēr jājautā, kāpēc 1207. gadā, kad

17. att. Senās Aizkraukles baznīcas plāns.

Mārtiņsalā, Krimuldā, Liepupē, Rubenē baznīcas bija celtas no laukakmeņiem, steigā, zemākā tehniskā kvalitātē, plānojumā tuvas kvadrātam un drīzāk pielīdzināmas nelielām kapelām, Aizkrauklē celta gan plānojumā, gan kvalitātē tik atšķirīga baznīca.

Baznīcas atrašanās vieta, plānojums, augstas profesionalitātes čaulmūris, sārtā apmetuma gabali, rūpīgi apdarinātās kaļķakmens grīdas plātnes, pusaploces loga apsīdā ļauj pieskaitīt šo baznīcu Krievzemes būvartēju meistarību darbam. Ņemot vērā arī baznīcas novietojumu pie intensīvi apdzīvotas vietas, kura vienlaicīgi bija arī Daugavas tirdzniecības ceļa atbalsta punkts, jāpieņem, ka šī varētu būt bijusi krievu tirgotāju pareizticīgo baznīca. Ja tā cietusi 1205. gadā, nodedzinot Aizkraukles pili, tad vēlāk to, acīmredzot, atjaunoja vācieši, piemērojot savām vajadzībām. Uz to norāda vēlākās smailloka logu ailas, kapakmeņu atradumi u. c.

Kokneses baznīca.

Kokneses pils kā Kokneses feodālās kņazistes militārs, politisks un saimnieciskais centrs pastāvējusi laikā no 10.—13. gs. sākumam. 1966. gadā, veicot izrakumus Kokneses pilī, arheologa A. Stubava vadībā,⁶⁴ slāni, kurš datējams ar 12. gs. vidu un otro pusi, atsegts ovāls sienas mūrējums. Tā kā šim atsegumam pāri klājās vēlāk mūrētu celtņu konstrukcijas, iznīcinot kopējo pamatu apveidu, tad grūti spriest par šīs senākās celtnes plānojumu. Arheologs A. Stubavs norāda, ka "celtnes ieejas saglabājusies daļa ar akmens pakāpieniem un plāksnēm ievērojami atšķiras no Kokneses parastajām koka dzīvojamām ēkām gan konstrukcijas, gan tehnikas ziņā."⁶⁵ Atrasts arī dzelzs darbarīks, kurš piemērots dolomīta akmeņu laušanai un apstrādāšanai. Celtnes tuvumā atrasts arī bronzas zvana apakšmalas fragments. Iepriekš minētais pieļauj iespēju, ka tas varētu būt Kokneses pareizticīgo baznīcas pamatu fragments. Izbrīnu var radīt pusaploces veidojums baznīcas sānu sienā. Tomēr Polockas kņazistes sakrālajā arhitektūrā, šāds plānojums nav nejausiība. (Skat. 169. lpp.)

I. Grosvalds ir analizējis Kokneses minētās senceltnes javas satāvu un konstatējis, ka izmantoti "stipri magnija kaļķi,"⁶⁶ kuri iegūti, dedzinot vietējo izejmateriālu. Šajā celtnes fragmentā izmantota java, kur kaļķu — smilšu masas attiecības ir 1:1,1. I. Grosvalds salīdzina šīs celtnes javas sastāvu ar Polockas 1044.—1066. g. celtās Sofijas katedrāles javu, kuras sastāvā ir dolomītkalķi un ķieģeļu smalkne attiecībās 1:1. Tomēr šīs atšķirības nevar būt rādītāji, lai izdarītu būtiskus secinājumus. Zinot, ka Polockas Sofijas katedrāli cēla Kijevas arteļa būvmeistari, viņi pat Polockā bija spiesti piemēroties vietējiem

apstākļiem. Ja Kijevā kā būvmateriālu izmantoja ķieģeli, tad Polockā — vietējo kaļķakmeni. Ņemot vērā to, ka Latvijas teritorijā ķieģeļu dedzināšana šajā laikā nebija izplatīta, ķieģeļu smalknes vietā izmantoja vietējos izejmateriālus — smiltis un no vietējā dolomīta dedzinātos kaļķus.

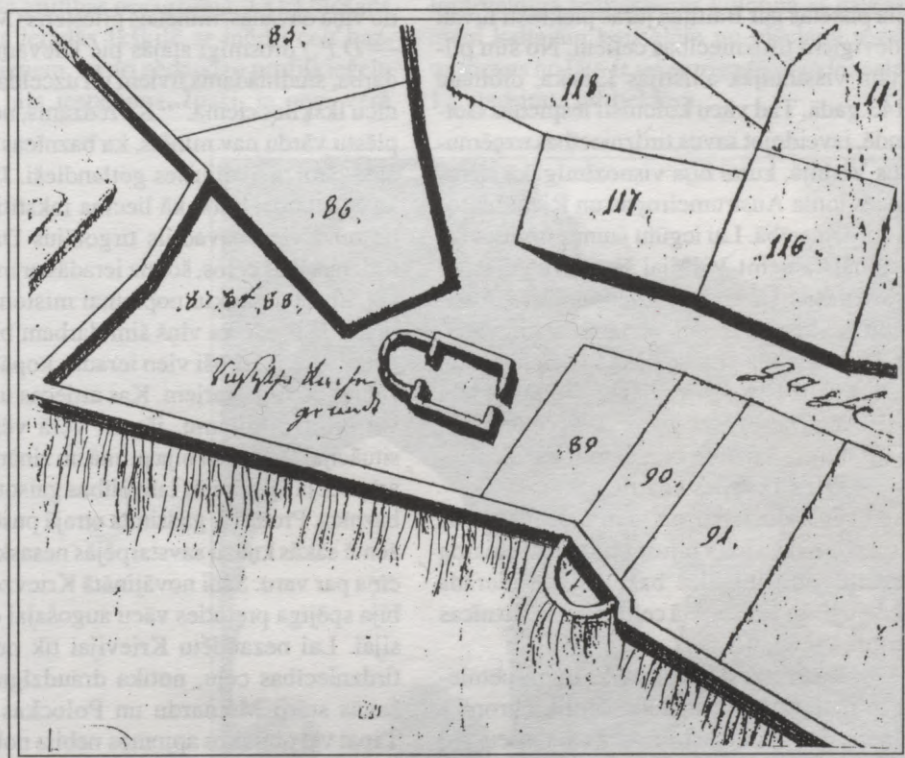
Rīgas sv. Nikolaja brīnumdarītāja baznīca.

Pilsētās, kuras bija saistītas ar galvenajiem tirdzniecības ceļiem starp rietumiem un austrumiem, krievu tirgotāji izveidoja savas sētas ar baznīcām, dzīvojamām ēkām, preču noliktavām. Rakstītās, kā arī arheoloģiskās liecības par Rīgas "Krievu sētu" pētījis arheologs A. Caune.⁶⁷ Rīgas pareizticīgo baznīca pirmo reizi rakstos minēta 1299. gadā, vēlākajos laikos minēta arī "krievu kapsēta". Rīgas sv. Nikolaja baznīca bijusi pakļauta Polockas metropolitam.⁶⁸ Par šīs baznīcas plānojumu trūkst sīkāku ziņu. "Pēc 16. gs. apraksta Rīgas sv. Nikolaja baznīca bijusi mūra celtne ar velvētiem griestiem un dakstiņu jumtu. Zvani bijuši novietoti tornī ar atsevišķu

ieeju no ārpuses."⁶⁹ Pēdējo reizi baznīca dokumentos minēta 1618. gadā.⁷⁰ Sakarā ar blīvo apbūvi, izpētes darbi teritorijā starp Jēkaba un Aldaru ielām nav pieejami.

Cēsu pareizticīgo baznīca.

Cēsu vēsturiskās topogrāfijas problēmas pētījušas vēsturnieces M. Caune⁷¹ un R. Zandberga.⁷² 1295. gadā Rīgas parādnieku grāmatā minēti Krievu vārti (porta Ruthenorum).⁷³ R. Zandberga izsaka domu, ka Cēsu Krievu baznīca varējusi pastāvēt jau pirms vācu iebrukuma.⁷⁴ Tomēr sīkākas ziņas par to nav saglabājušās. Vienīgi 1665. gada pilsētas nekustamo īpašumu sarakstā atzīmēts, ka no Krievu baznīcas atlikušas tikai sienas.⁷⁵ Cēsu pilsētas 1693. gada plānā baznīca tomēr vēl atzīmēta un atradusies Katrīnas ielā, laukumā starp 86. un 89. gruntsgabalu. Šajā plānā redzams, ka tā bijusi taisnstūrveida ar pusaploces apsīdu, orientēta A—R virzienā. Ieeja bijusi rietumu galā (18. att.). Vēl 1789. gadā tagadējo L. Katrīnas ielas Nr.16.—18. māju pagalmā bijuši manāmi Krievu baznīcas pamatu fragmenti.⁷⁶

18. att. Cēsis. Pareizticīgo baznīca. 1693. gada plāns.

Secinājumi.

Jāpieņem, ka 12., 13. gadsimtā Vidzemes teritorijā atradušās pareizticīgo baznīcas, kuras veido noteiktu pieminekļu grupu ar kopīgām pazīmēm:

plānojumā tās bijušas nelielas taisnstūrveida celtnes ar pusaploces apsīdām;

izmantoti būvpaņēmieni, kādi raksturīgi senās Krievzemes sakrālajā arhitektūrā; kā liecina arheologu pētījumi,^{77,78} tās drīzāk kalpojušas krievu tirgotāju vajadzībām, nevis kristīgās ticības sludināšanai vietējo vidū un to iesvētīšanai pareizticībā.

KATOĻU BAZNĪCU CELTNIECĪBA VIDZEMĒ

12. gadsimta pēdējā trešdaļā celtās baznīcas

Vēsturiskais apskats

Tā kā 12. gadsimta II pusē sākās nesaskaņas pašu Krievzemes kņazistu starpā, Polockas un Pleskavas kņazu ietekme Daugavas lejtecē mazinājās. Toties pastiprinātu agresiju pret Baltijas jūras dienvidu piekrastē dzīvojošajām latviešu, igauņu un senprūšu ciltīm uzsāka vāci. Šī darbība aktivizējās pēc tam, kad 12. gadsimtā katoļu baznīca uzaicināja Ziemeļvācijas bruņiniekus doties krusta karā nevis uz Palestīnu (Austrumos krustnešiem nācās ciest zaudējumus), bet pret neticīgo tautām šeit pat Eiropā, kur feodālisms vēl nebija attīstījies tik tālu, lai tās varētu vienoti stāties pretī iebrucējiem. Ar to sākās nesaudzīga Baltijas jūras dienvidu piekrastē dzīvojošo tautu pakļaušana. Formāli šī pakļaušana izpaudās kristīgās ticības pieņemšanā. Vācu kolonisti cēla pilsētas gar Baltijas jūras piekrasti tuvāk izdevīgiem tirdzniecības ceļiem. No šīm pilsētām visstraujāk attīstījās Lībeka, dibināta 1143. gadā. Tad vācu kolonisti iespiedās Gotlandē, izveidojot savus tirdzniecības uzņēmumus Visbijā, kurai bija visnozīmīgākā starpnieces loma Austrumeiropas un Rietumeiropas tirdzniecībā. Lai iegūtu jaunus tirgus, vāci mēģināja atņemt Visbijai šīs privilēģijas un atrast tiešus sakarus ar Baltijas jūras Austrumu piekrastes tautām un tālāk ar krieviem. Ar 12. gadsimta II pusi sākās vācu tirgotāju braucieni uz Rīgas jūras līci un Gotlandē labi pazīstamo Daugavas tirdzniecības ceļu. Agresijā izšķiroša nozīme bija katoļu baznīcai.

Otrā Ikšķiles baznīca.

Dažādu laiku un zemju arhitektūras pētnieku redzeslokā bijusi bīskapa Meinarda iesvētītā otrā Ikšķiles baznīca. Kā pierāda arheoloģiskā izpēte,⁷⁹ tā celta pirmās baznīcas teritorijā (16. att.).

Kad celta šī baznīca? Vairums pētnieku to datē ar 13. gadsimtu. Indriķa hronikā minēts, ka bīskaps Meinards baznīcu ceļ 1184., bet pili 1185. gadā. Šādu secību apstiprina arī arheoloģiskās un arhitektoniskās izpētes rezultāti — pils būvkonstrukcijas piemūrētas jau iepriekš uzceltās baznīcas sienām.⁸⁰ Par labu 12. gadsimta buvei runā arī vēsturiskie fakti — 1196. gadā Ikšķiles baznīcā apbedīts bīskaps Meinards, bet 1198. gadā — Bertolds. Arhitekts G. Jansons, analizējot vēsturiskos faktus, atzīst, ka 12. gadsimtā celtā baznīca varetu būt pastāvējusi nepārtraukti līdz pat 14. gadsimtam, kad Meinarda pišļus pārveda uz Rīgas Doma baznīcu.⁸¹

Līdz šim, atsaucoties uz Indriķa hroniku, vairums zinātnieku kā baznīcas cēlājus min Gotlandes akmeņkaļus. Kas varēja būt Ikšķiles otrās baznīcas cēlāji? Kāpēc šī 12. gadsimtā celtā baznīca bija augstvērtīgākā izpildījumā par 13. gadsimtā celtajām baznīcām Mārtiņsalā, Krimuldā, Liepupē, Rubenē?

Baznīcas vēsturiskā, arheoloģiskā un arhitektoniskā izpēte nesniedz pamatotu celšanas datējumu, kā arī ziņas par būvmeistariem, ņemot vērā ievērojamos zudumus pārbūvju rezultātā. Tāpēc šī raksta ietvaros lai atļauts daudzajām hipotēzēm pievienot vēl vienu.

Vēlreiz atgriezīsimies pie Indriķa hronikā rakstītā. 1184. gadā "Dabūjis atļauju no Polockas kņaza Vladimira, kam līvi, kuri vēl bija pagāni, maksāja meslus, un reizē saņēmis no viņa dāvanas, minētais priesteris (Meinards — D.P.) drosmīgi stājās pie Dievam tīkama darba, sludinādams līviem un uzceldams baznīcu Ikšķiles ciemā."⁸² Kā redzams, ne ar pušplēstu vārdu nav minēts, ka baznīcas celtniecībā būtu piedalījušies gotlandieši. Jāsecina, ka Meinards, kurš, kā liecina rakstītie avoti, ne reizi vien pavadījis tirgotāju Daugavas tirdzniecības ceļos, šoreiz ieradās ar mērķi būvēt atbalsta punktu nopietnai misionāra darbībai. Jādomā, ka viņš šim darbam bija īpaši gatavojies un droši vien ieradās kopā ar Vāczemes būvmeistariem. Kas attiecas uz augstvērtīgo izpildījumu, jāņem vērā vēsturiskā situācija: šī vāciem bija pirmā un zināmu laiku arī pēdējā vispārējās labvēlības gaisotnē celtā baznīca. Proti, 12. gadsimta otrajā pusē Krievzemē sākās kņazu savstarpējās nesaskaņas un cīņa par varu. Šādi novājinātā Krievzeme nebija spējīga pretoties vācu augošajai ekspansijai. Lai nezaudētu Krievijai tik nozīmīgo tirdzniecības ceļu, notika draudzīga vienošanās starp Meinardu un Polockas kņazu. Tāpat vēl plašākos apjomos nebija nobriedusi konfliktsituācija starp lībiešiem un vācu tirgotājiem.

Pievēršoties arhitektonisko būvformu un celtniecības paņēmieni aprakstam, jākonstatē, ka mūris no plienakmens kvadrēm nebūt nav svešs Vāczemes arhitektūrā. Tur nelielo lauku baznīcu celtniecībā izmantoja būvmateriālus, kādi bija pieejami attiecīgajā reģionā.⁸³ Atšķirības mūrējumā un javas ķīmiskajā sastāvā nav iespējams konstatēt, jo baznīcas (1184. g.) un gotlandiešu celtās pils (1185. g.) būvniecībai izmantots Ikšķiles kaļķ-

akmens un turpat dedzinātie kaļķi. Tomēr I. Grosvalda veiktā javu analīze liecina, ka Ikšķīles baznīcas Z siena, kuru varētu datēt ar 1184. gadu, ir mūrēta ar vājāku javu, kur kaļķis un smilts ir attiecībā 1 : 3,3. Gotlandiešu celtās Ikšķīles pils javas sastāvs ir trekns — 1 : 0,4 — 0,4. Interesanti, ka Ikšķīles baznīcas neapšaubāmi "gotlandiskais" triumfa arkas balsta stabs arī uzrāda treknu javas sastāvu — 1 : 0,9.⁸⁴

Ikšķīles baznīcas divjomu plānojums nebūt nav raksturīgs vienīgi Gotlandes baznīcām (skat. iepriekš), bet sastopams arī Vācijas sakrālajā arhitektūrā. Jānorāda, ka draudzes telpas centrā šķērsgrīzumā krustveida balsta stabs ir raksturīgs arī Vācijas romānikas un gotikas arhitektūrā. Attiecībā uz smailloka ailām un profilķieģeļu pielietojumu, vairums pētnieku, t.sk. arhitekts G. Jansons, šīs būvformas saista ar 13. gadsimtu.⁸⁵ Minētajam apgalvojumam nav pamata. Ja Skandināvijas zemēs 12. gadsimtā valdošā bija romānika un ķieģeļu apdare nebija raksturīga, tad Vācijā jau 12. gadsimta beigās plauka gotika un plaši pielietoja profilķieģeļus.⁸⁶ Tādā gadījumā vācu būvmeistariem tik pieticīgu smailarku izveidošana grūtības nesagādāja. Tā kā bīskaps Meinards ieradās Ikšķīlē ar mērķi celt baznīcu, jāpieņem, ka arī nedaudzo profilķieģeļu piegāde bija iespējama. Īpaši, ja ņem vērā

faktu, ka Rīgai 13. gs. sākumā dedzināta māla būvmateriālus ievada no Vācijas.

Vēl neatrisināts paliek jautājums, kādā veidā varēja rasties "gotlandiskais" balsta stabs (19. att.) absolūti netradicionālā vietā. (Arī šī raksta autorei nav izdevies rast analogijas.) Novietota triumfa arkas centrā, šī kolonna traucē altārdaļas kopiespaida uztveri. Šķiet, atrisinājumu sniedz Indriķa hronika. Pēc tam, kad 1184. gadā Ikšķīles baznīca bija uzcelta, 1185. gadā aptuveni februāra mēnesī "... lietuvji nopostīja Līvzemi un ļoti daudzus aizveda gūstā. Glābdamies no viņu niknuma, sludinātājs kopā ar ikšķīliešiem patvērās mežos. Pēc lietuvju atkāpšanās minētais Meinards pārmeta līviem muļķību, kāpēc viņiem neesot nekādu nocietinājumu."⁸⁷ 1185. gada vasarā "... no Gotlandes tika atvesti dzirkaļi... Tā nu virs (pils — *D.P.*) pamatiem pacēlās mūri..."⁸⁸ Jādomā, ka lietuviešu uzbrukuma rezultātā postīta tika arī jaunuzceltā Ikšķīles baznīca. Tādā gadījumā Gotlandes meistari vienlaicīgi ar pils celtniecību laboja arī bojāto baznīcu, t. sk. triumfa arku, kuras nostiprināšanai bija nepieciešams papildus balsts. Šī cilindroidīgā kaļķakmens kolonna ar kaļķakmenī kaltajām konsolēm un pieclapu rozeti uz vienas no tām ir raksturīga Gotlandes salas 12. gadsimta arhitektūrā.

19. att. Ikšķīle. II baznīca. "Gotlandiskais" balsta stabs. 1974. g. foto.

13. gadsimta I trešdaļā Vidzemē celtās baznīcas

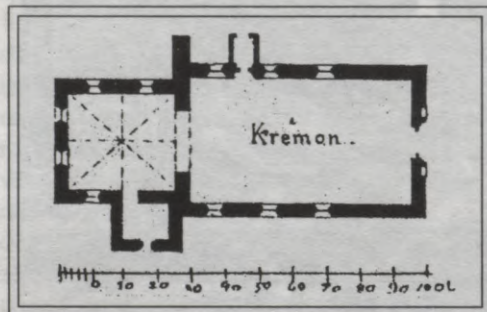
Nākošo Vidzemes sakrālās arhitektūras tipoloģisko grupu veido baznīcas, kuras celtas 13. gadsimta pirmajā trešdaļā. Tas bija laiks, kad bīskaps Alberts uzsāka sistemātisku Livonijas pakļaušanu vācu feodāļu varai.⁸⁹ Vienlaicīgi pieauga pret iekarotājiem vērsta tautas kustība. Reliģijai bija piešķirta īpaša loma varas nostiprināšanā.

Indriķa hronikā minēts, ka 1206. gadā "... Rīgas prāvests pēc arhibīskapa norādījuma ... sūtīja priesterus sludināt. Pirmais no viņiem, Alebrands, devās uz Turaidu ... un uzcēla baznīcu Kubeselē (Krimuldā — D.P.). Uz Metsepoli (Ē. Mugurēvičs šo vietu saista vai nu ar Skulti, Liepupi vai Limbažiem) norīkoja priesteri Aleksandru, ... kas ... sāka turpat dzīvot ... un celt baznīcu."⁹⁰ 1206./1207. gada ziemā priesteris Daniels "... aizsūtīts pie idumiešiem ... uzcēla baznīcu pie Braslas" (jādomā — Straupes Baukalnā).⁹¹ 1208. gadā bīskaps sūtīja uz Imeru savu audzēkni Heinrichu (hronikas autoru Indriķi — D.P.), kurš, "uzcēlis baznīcu un saņēmis par to beneficiju, apmetās pie viņiem uz dzīvi..."⁹²

Krimuldas baznīca.

Raksturīgi, ka Krimuldas baznīca celta netālu no Kubeseles pilskalna. Par to, ka tā sākotnēji bijusi mūra celtnē, pētnieku vidū domstarpību nav. Altārtelpas izmēri ir 9,65 x 8,35 m (platums) (20. att.). Krimuldas baznīcas vizuālo apsekošanu veicis arhitekts G. Jansons. Viņš izsaka domu, ka draudzes telpa šai baznīcai varētu būt piebūvēta vēlāk un secina, ka "altārdaļas vispārējā apjoma veidols nerunā pretī 13. gadsimtā izplatītajiem."⁹³ Analizējot velvi un tās ribu formu un izmantotos profilķieģeļus, kā arī konsoles, G. Jansons secina, kas šīs būvformas varētu atbilst vēlākajai romānikai, kas nav pretrunā ar baznīcas datējumu — 1206. g.

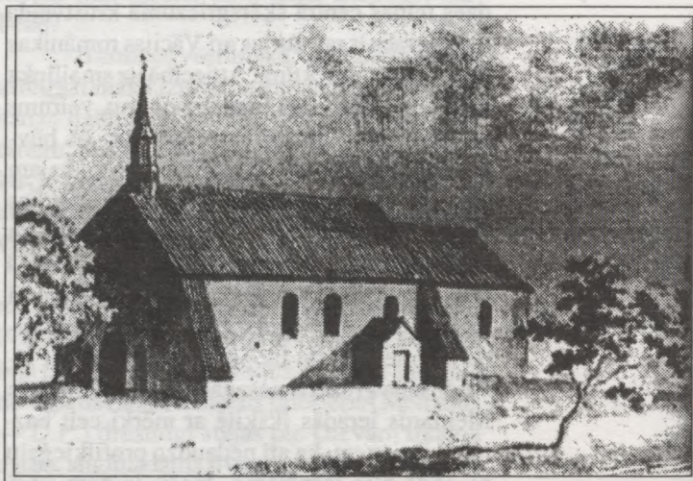
Zināmu skaidrību jautājumā par draudzes telpas un altārdaļas celšanas laiku ienes arheologa N. Treija 1990. gada pētījumi. Kaut arī darbi tika pārtraukti, būtisks ir autora

20. att. Krimuldas baznīca. R. Gulekes 1896. g. uzmērījums.

secinājums: draudzes telpa ir jaunāka nekā altārtelpa, jo apbedījumi paiet zem draudzes telpas sienas.⁹⁴

Jāsecina, ka sākotnēji Krimuldas baznīca varēja pastāvēt kā neliela, plānā tuva kvadrātam kapela, kurai vēlāk piebūvēta draudzes telpa un agrākā, iespējams, patstāvīgā ēka pārvērsta par altārdaļu. (21. att.)

21. att. Krimuldas baznīca. J. K. Broces 1794. g. zīmējums.

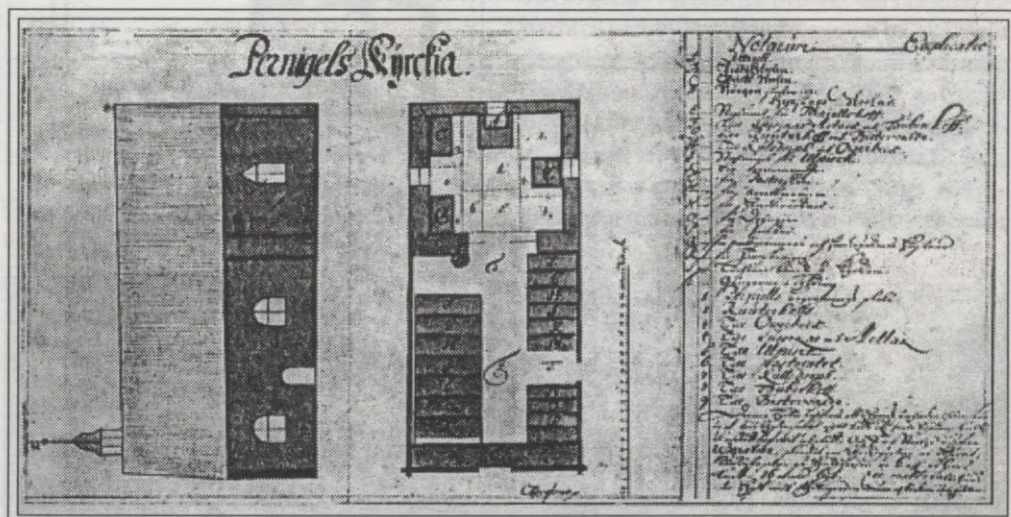
Liepupes baznīca.

Vēsturnieku vidū nav vienprātības, kur atradusies Indriķa hronikā minētā baznīca Metsepolē — Skultē, Liepupē vai Limbažos. Arheologs Ē. Mugurēvičs norāda, ka Metsepoles centram "vajadzēja atrasties pie lielā ceļa gar jūru, iespējams, tagadējās Liepupes tuvumā, kur pie pilskalna ar raksturīgiem viduslaiku nocietinājumiem ir vēl sena baznīca..."⁹⁵

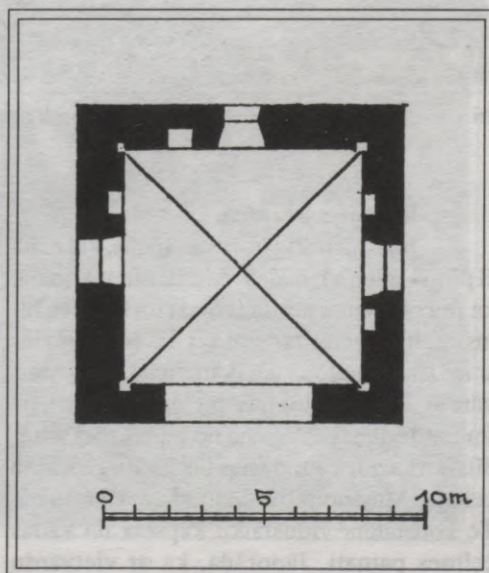
Kad 1783. gadā uzcēla tagadējo Liepupes baznīcu, vecajai baznīcai nojauca satrupējušo koka draudzes telpu un mūra altārdaļu pārsedza ar četrslīpņu jumtu, aizmūrējot triumfa arku un tajā iekārtojot divviru vārtus (22. att.). Nav noskaidrots, vai šī mūrētā altārdaļa ir pastāvējusi kā atsevišķa celtnē, vai arī tai jau sākotnēji bijusi piebūvēta koka draudzes telpa (23. att.). Neatkarīgi no tā jāsecina, ka šī mūrētā daļa bijusi pārsegta ar krusta velvi, sienās atradušās bultveida nišas (24. att.), bet austrumu fasādē abās pusēs loga ailai laukakmens mūri iedziļināti grieķu krusti (25. att.). Minētās celtnes proporcijas, detaļas un būvpaņēmieni (26. att.) atbilst 13. gadsimta pirmās trešdaļas mūra arhitektūrai. Šis secinājums varētu sniegt atbildi uz jautājumu, kur atradusies sākotnējā Metsepoles baznīca. Acīmredzot tā bijusi Liepupe.

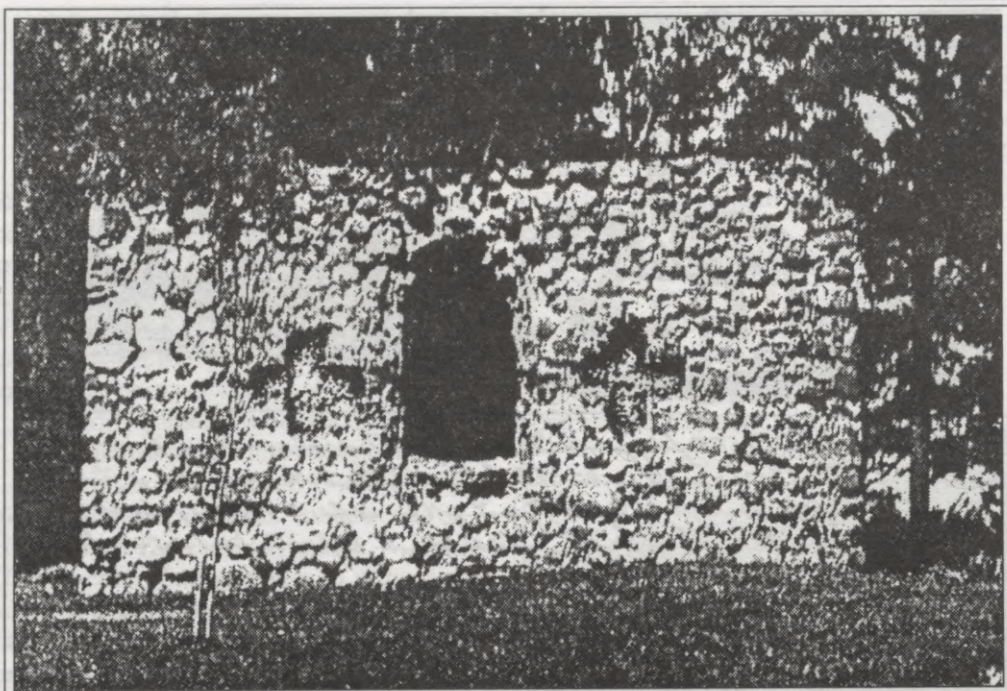
22. att. Vecās Liepupes baznīcas altārdaļa pēc draudzes telpas nojaukšanas. J. K. Broces 1817. g. zīmējums. (Skat. atsevišķi stāvošo taisnstūrveida būvi no jaunās baznīcas pa kreisi.)

23. att. Liepupes baznīca. O. Bergmaņa 1692. g. uzmērījuma zīmējums.

24. att. Liepupes baznīca. Altārdaļa. Pēc P. Kampes 1934. g. uzmērījuma.

25. att. Liepupes baznīca. Altārdaļas austrumu fasāde. 1935. g. foto.

26. att. Liepupes baznīca. Altārdaļas austrumu fasāde. 1975. g. foto.

Rubenes baznīca.

Joprojām atklāts ir jautājums, kur celta šī pirmā Imeras baznīca. A. Bilenšteins domā, ka Imeras centrs atradies Sedā un baznīca bijusi celta Ēvelē. Arheologs Ē. Mugurēvičs sniedzis izsmeļošu pārskatu, analizējot vietvārdus un arheoloģijas pieminekļus senajā Imeras teritorijā.⁹⁶ Vienā no hipotēzēm norādīts, ka baznīca atradusies līdzās 16. gadsimtā celtajai Mujānu pilij Ķikutu baznīcas kalnā. Te konstatēta viduslaiku kapsēta un kādas celtnes pamati. Jānorāda, ka ar vietvārdu

“Baznīcas kalns” tautā apzīmē viduslaiku kapelu vietu pie kapsētām, un nosaukums vēl neliecina, ka šeit varētu būt bijusi baznīca. Ar senās Imeras baznīcas vietu saista arī tagadējo Rubenes baznīcu Vaidavas pilskalna tuvumā.

Par labu šim pieņēmumam liecina tās novietojums nozīmīgā Rīgas—Straupes—Valmieras—Tartu—Pleskavas tirdzniecības un satiksmes ceļa malā un Vaidavas pilskalna tuvumā. Šāds novietojums ir tipisks 13. gadsimta pirmajā trešdaļā celtajām Vidzemes baznīcām.

Ē. Mugarēvičs norāda, ka Rubenes baznīca "sākotnēji bijusi koka celtnē; mūrēts dievnams radies tikai 18. gadsimtā."⁹⁷ Līdzīgi, kā Krimuldā un Liepupē, Rubenes baznīcas senākā altārdaļa ar sakristeju ir bijusi mūra celtnē 13,60 x 9,40 m, altārtelpas lielums 6,80 x 8,10 (platums) (27. att.). 1684. gada vizitācijas protokolos minēta mūra altārdaļai piebūvēta koka draudzes telpa, par kuru 1707. gadā teikts, ka tā ir sliktā stāvoklī. Tāpēc 1739. gadā koka draudzes telpas vietā uzbūvē mūra,⁹⁸ kura skatāma vēl mūsdienās. (28. att)

Baznīcas apsekošanu ir veicis arhitekts G. Jansons,⁹⁹ kurš, analizējot mūrējuma tehnisko izpildījumu, kā arī velvju fragmentu konstruktīvo sistēmu, ir konstatējis, ka baznīcas senākā — altārdaļa varētu būt attiecināma uz 13. gadsimtu.¹⁰⁰ Viņš arī norādījis, ka nepieciešama objekta padziļināta izpēte. Rundāles pils muzeja speciālisti, veicot krā-

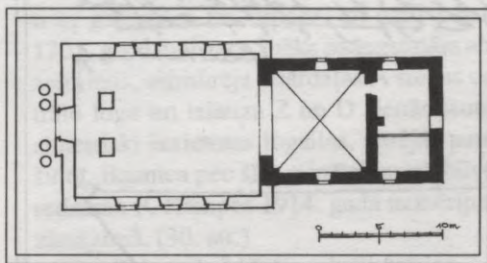
sojuma zondāžas, tieši baznīcas altārdaļā atklāja viduslaiku sienu gleznojumus.

Visas pazīmes liecina, ka Rubenē varētu būt Indriķa hronikā minētā pirmā Imeras baznīca.

Siguldas baznīca.

Uz 13. gadsimta pirmo trešdaļu attiecināma arī Siguldas baznīca. Indriķa hronikā rakstīts, ka Siguldas pils pastāvējusi jau 1210. gadā un 1212. gadā skaitījies pabeigta. Baznīca celta uz dienvidiem no pils, kurā jau atradies ordeņa brāļiem domātā kapela. Kad celta Siguldas baznīca, rakstītie avoti klusē. Indriķa hronikā minēts, ka 1225. gada pavasarī Romas pāvesta legāts Modenas Vilhelms "...Siguldā sniedza ... dievticīgas pamācības un jo dedzīgi aicināja līvus turpmāk vairs nēnoniecināt savas kristības sakramentus un nēatgriezties pagānismā."¹⁰¹ Šo gadaskaitli pieņemts uzskatīt par Siguldas baznīcas dibināšanas gadu.

Pirmās rakstītās ziņas ir tikai kopš 1673. gada. Vizitācijas protokolos rakstīts, ka baznīca pārbūvēta, draudzes telpu un altārdaļu pārsedzot ar vienlaidu jumtu. Senāko vizuālo priekšstatu sniedz J. H. Kelča 1692. g. uzmērījuma zīmējums (29. att.). Tajā baznīca redzama jau pēc minētās pārbūves. Arhitekts G. Jansons izsaka domu, ka ap 14.—15. gs. sākotnējās četrstūrīnās ēkas austrumdaļā piebūvēta

27. att. Rubenes baznīca. Pēc G. Barkāna 1951. g. uzmērījuma.

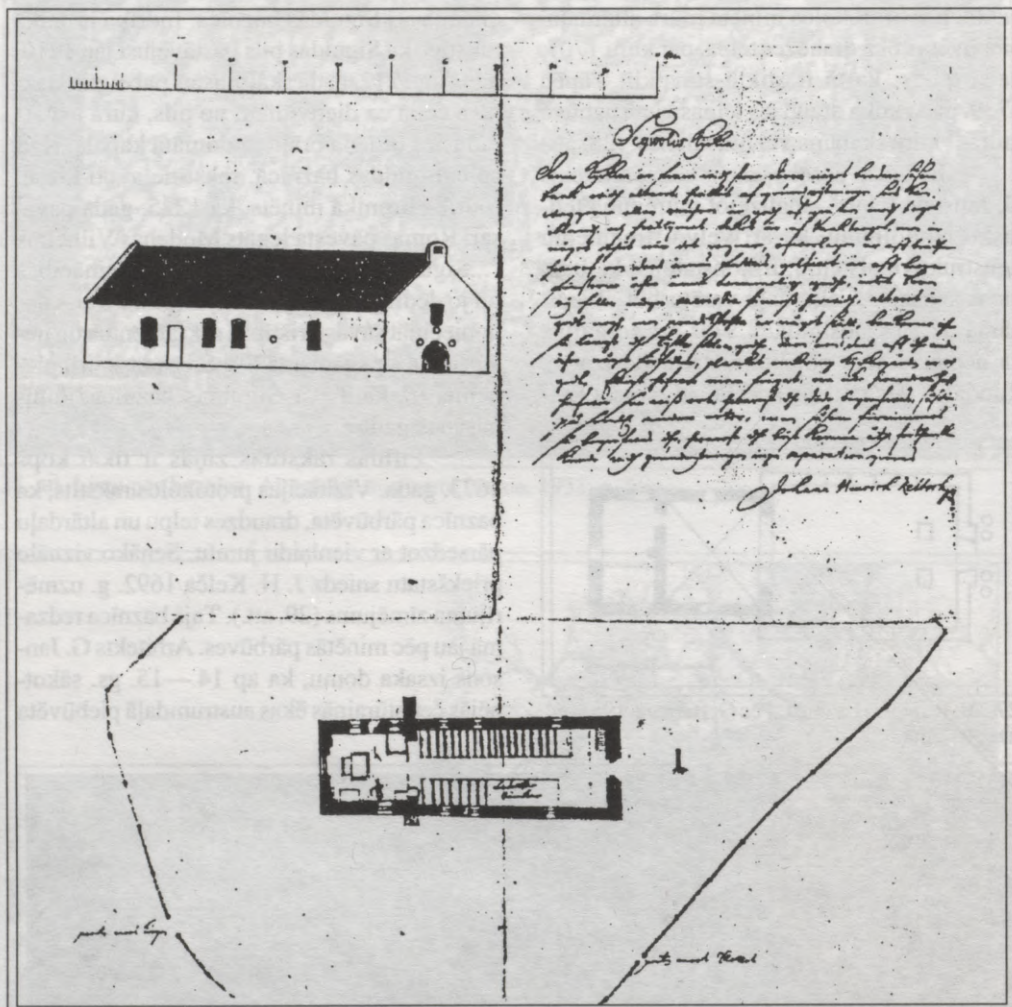

28. att. Rubenes baznīca. 1985. g. foto

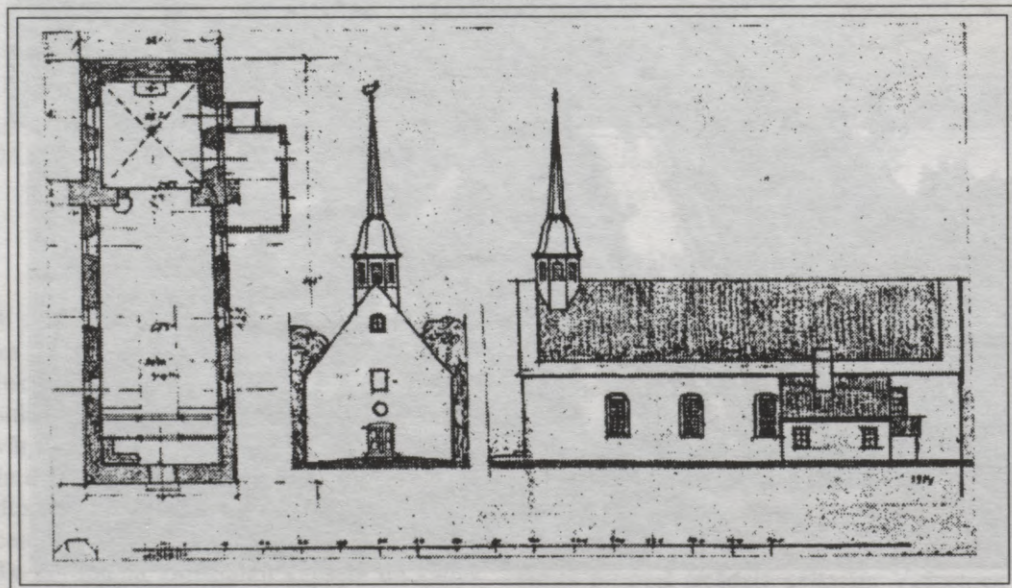
jauna altārdaļa, tādējādi pagarinot baznīcu. "Iespējams, ka celtnes jaunā draudzes telpa tikusi iecerēta platāka par esošo, tālab jaunā altārdaļa celta biežākām sienām un augstāka par veco baznīcu." Lai pārsegtu baznīcu ar vienlaidu jumtu, draudzes telpa tikusi paaugs-

tināta līdz altārdaļas augstumam.¹⁰²

Nemot vērā iepriekš aprakstīto 13. gs. sākumā celto baznīcu pārbūvju secību un atsevišķas būvformas, jādome, ka arī Siguldas baznīcas pārbūvju gaita varētu būt bijusi līdzīga iepriekš minētajām. Uz altārdaļas se-

29. att. Siguldas baznīca. J. H. Kelča 1692. g. uzmērījuma zīmējums.

30. att. Siguldas baznīca. P. Kampes 1914. g. uzmērījuma zīmējums.

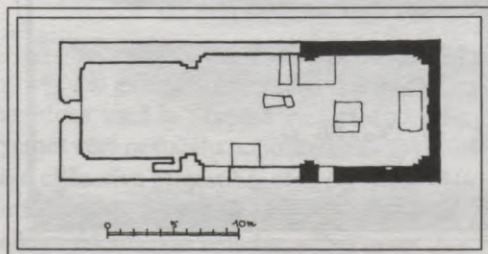
nāko izcelsmi norāda biežās mūra sienas. Iespējams, ka šai nelielajai, pēc plāna gandrīz kvadrātveida altārdaļai sākotnēji bijusi piebūvēta koka draudzes telpa, kuru vēlāk no-mainīja ar mūrētu. Arhitekts G. Jansons, analizējot 1692. gada zīmējumā redzamās R un Z fasādes detaļas, tās attiecina uz 14. vai 15. gs.¹⁰³ Iespējams, ka minētajā laikā sākotnējai mūra altārdaļai piebūvēta šī attēlā redzamā draudzes telpa, tikai ar plānākām sienām, kā tas raksturīgs vēlāko gadsimtu mūrējumiem. Uz šādu pārbūvi varētu norādīt arī mūru sadurvietās Z un D sienām piebūvētie kontrforsī. 1692. gada uzmērījumā redzamais altārdaļas austrumu sienā iebūvētais logs arī liecina par labu altārdaļas datējumam ar 13. gs. sākumu un ir sastopams iepriekš apskatīto baznīcu altārdaļām.

Baznīcu arī vēlākā laikā skārušas pārbūves — 1692. gadā Ļaudonas dzirnavnieks J. Dēņike jumtgalē uzcēla astoņstūrainu tornīti ar galerijām un kupolu, un gaili smailē. 1701. gadā meistars Spāks paaugstināja abus zeminus, aizmūrēja altārdaļas A sienas centrālo logu un izlauza Z un D sienās jaunas, simetriski izvietotas logailas, pārējās paplašinot. Baznīca pēc šim minētajām pārbūvēm redzama P. Kampes 1914. gada uzmērījuma zīmējumā. (30. att.)

Salaspils Mārtiņsalas baznīca.

Mārtiņsalas baznīcas arheoloģisko izpēti 1969. g. veica arheologs Ē. Mugurēvičs. Pēc viņa domām, 12. gs. beigās celtā baznīca bijusi koka būve, kuru, kā vēsta rakstītie avoti, 1202. — 1203. g. ziemā nodedzināja zemgaļi. Mūra baznīca celta "1197. g. iesvētītās kap-sētas teritorijā, par ko liecina zem mūra sienām atsegtie kristīgo apbedījumi. ... Visagrāk radusies baznīcas austrumu daļa, kas, spriežot pēc atrastajām monētām, celta 13. gs. 20.—40. gados."¹⁰⁴ Līdz šim publicētajos materiālos nav sniegta sīkāka baznīcas arhitektoniskā analīze, tomēr spriežot pēc arheoloģiskās izpētes materiāliem, jāsecina, ka sākotnējā baznīcas daļa pēc plānojuma ir bijusi tuva kvadrātam un aizņēmusi austrumu daļas vienu treveju (31. att.).

Gan pēc iepriekš minētā datējuma, gan plānojuma šī celtnē iekļaujas to Vidzemes mūra baznīcu grupā, kuras celtas 13. gs. sākumā. Tās pēc plāna ir tuvas kvadrātam.

31. att. Salaspils Mārtiņsalas baznīca. Plāns.

Āraišu baznīca.

Āraišu baznīcai nav veikta kompleksa izpēte. Apkopotajā vēsturiskajā materiālā P. Pētersone secina, ka pirmās ziņas par Āraišu baznīcu parādās tikai 1445. gadā zemju pirkšanas un pārdošanas aktā. Āraišu draudzes mācītāja E. J. A. Kornēlija 1804. g. 4. oktobra Rīgas Kamervaldei iesniegtajā izziņā teikts, ka baznīca, kā arī netālu esošā pils vai Veccēsis dibināta Zobenbrāļu ordeņa mestra Vinno (1202.—1209.) laikā. Tomēr šo ziņojumu nevar uzskatīt par dokumentālu pamatojumu.¹⁰⁵

Kā liecina arheologa J. Apala pētījumi, Āraišu mūra pils celta 14. gs.¹⁰⁶ J. Apals izsaka domu, ka arī baznīca varētu būt celta ap šo pašu laiku. Apsekojot baznīcas un pils mūru tehnisko izpildījumu, jāsecina, ka tas ir ievērojami atšķirīgs. Pils sienas celtas čaulmūra tehnikā, gar ārmalu liekot lielus laukakmeņus pāmaiņus ar dolomītakmeņiem. Atsevišķu būvkonstrukciju apdarei izmantoti kalti dolomītakmeņi. Turpretī baznīca mūrēta no laukakmeņiem bez jebkādas detaļu apdares.

Senākais ir J. H. Kelča (J. H. Keltš) 1691. gada uzmērījuma zīmējums (32. att.). Šai laikā taisnstūrveida draudzes telpas izmēri bijuši 18,29 x 12,19 m, bet mūru biezums 1,85 m. Austrumu galā bijusi zemāka un šaurāka taisnstūrveida altārdaļa. Iespējams, ka baznīcas ārsienas bijušas neapmestas, jo 1698. gada ziņojumā mūrnieks Sausiņš iesaka arī ārsienas apmest ar kaļķiem.¹⁰⁷ Pašlaik Āraišu baznīcai logu un durvju ailas segtas ar segmentarku. Par logu pirmatnējo formu un izmēriem grūti spriest. Logu nišās redzami izvīrīti laukakmeņi, tie varētu liecināt vai nu par zemas profesionalitātes amatnieku darbu vai arī logi tikuši paplašināti. Altārdaļas austrumu galā piebūvēja ģērbkambari 1 ass (2,133 m) garumā un platumā (33. att.). Tāpat kā Siguldas, arī Āraišu baznīcu 1791. g. skāra ievērojama pārbūves - to paplašināja, kādreizējo altārdaļu uzmūrējot vienādā platumā ar draudzes telpu. 1879. gadā baznīcu vēlreiz paplašināja pārvēršot austrumu galā piebūvēto ģērbkambari par altārdaļu. Šādi pagarināta gandrīz divas reizes, baznīca kļuvusi neveikla savās proporcijās (34. att.). 13. gs. pirmajā trešdaļā celtajām baznīcām bijušas mūrētas griestu pārsedes. Vizuāli apsekojot Āraišu baznīcas draudzes telpas senāko daļu, liecības par velvētu griestu segumu nav samānāmas.

Ņemot vērā to, ka taisnstūrveida altārdaļa pārbūvju rezultātā tika nojaukta un sākotnējie mūri ir saglabājušies tikai tagadējās draudzes telpas rietumu daļā, par baznīcas pirmajiem varēs spriest, attīrot sākotnējās altārdaļas pamatus draudzes telpā. Hipotētiski pastāv trīs varianti: baznīca jau sākotnēji celta sastāvoša no diviem būvķermeņiem; baznīcas

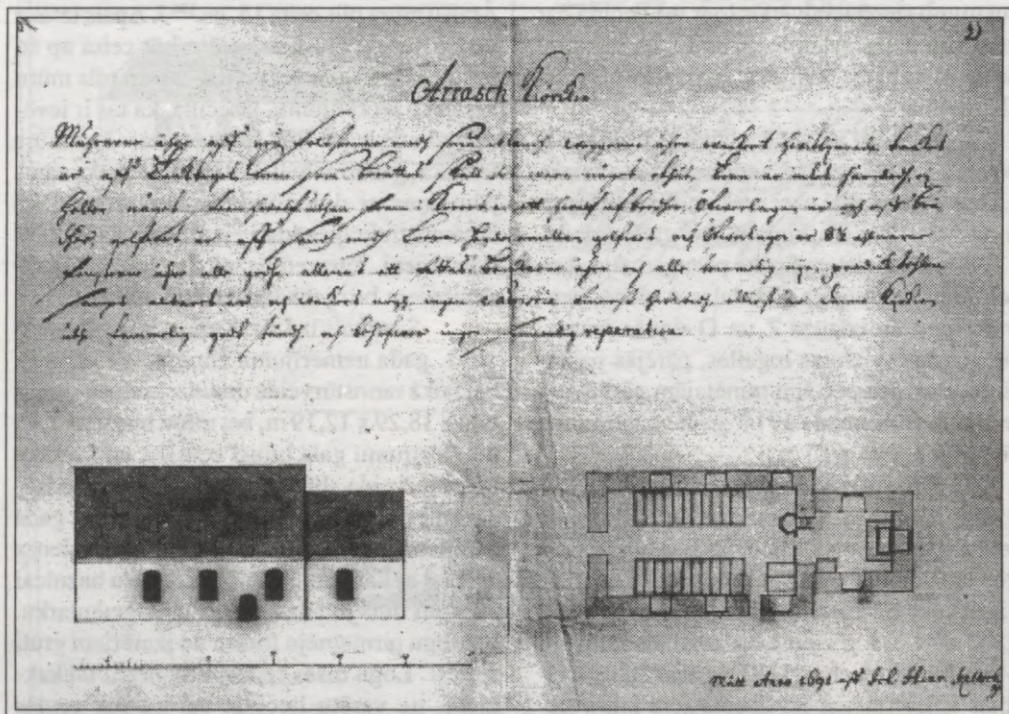
amatkorpuss bijusi altārdaļa kā neliela kapela, kurai draudzes telpa piebūvēta vēlāk.

Līdzīgi kā Vācijas un Skandināvijas 12. gs. lauku baznīcām, Vidzemē 13. gs. vidū un beigās celtajām baznīcām gotikai raksturīgo vertikālo akcentu panāca būvējot ievērojami stāvākus jumtus, tajā pašā laikā saglabājot romāniskās masīvās sienas.

Par labu tam, ka Āraišu baznīca varētu būt celta 13. gs. sākumā, liecina senākajos zīmējumos redzamās romāniskās būvformas ar izteikti lēzenu jumta slīpumu (32. att.).

Velkot paralēles ar iepriekš apraksti-

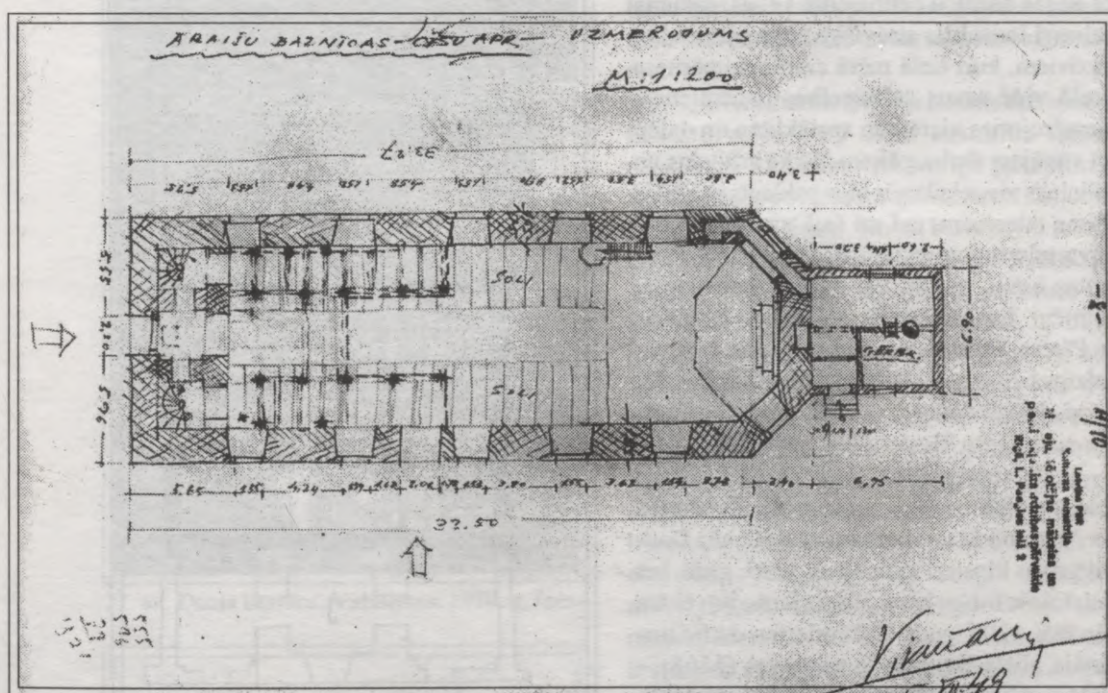
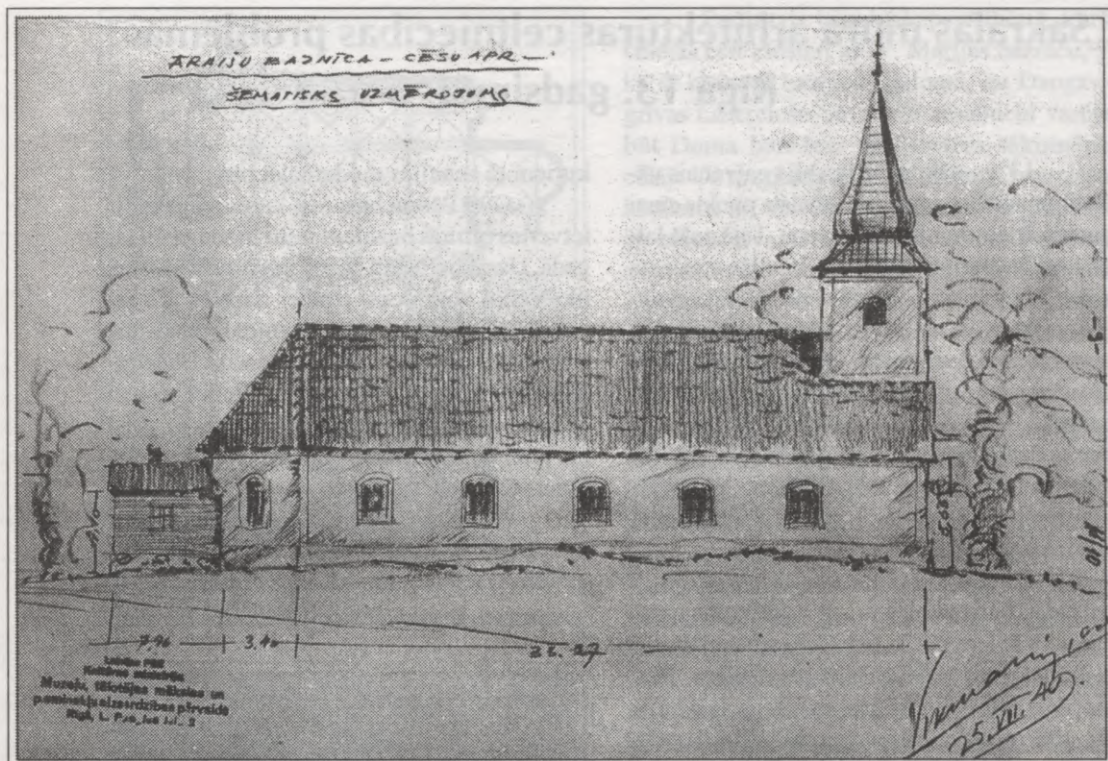
tajām 13. gs. sākumā celtajām baznīcām, jākonstatē, ka situācija ir līdzīga. Āraiši bijusi intensīvi apdzīvota vieta. Tā atradusies pie tirdzniecības ceļa, kas veda no Lielvārdes caur Zaubi, Nītauri, Āraišiem uz Cēsīm. Tā kā vācu mērķis bija nostiprināties sešu tirdzniecības ceļu satekpunktā Cēsīs, bija ļoti nozīmīgi pakļaut vietējās ciltis. Jādomā, ka ar tādu nolūku cēla arī Āraišu baznīcu. Āraišu baznīcu varētu ierindot 13. gs. pirmajā trešdaļā celto baznīcu skaitā. Izvirzītās hipotēzes apstiprināt vai noliegt varēs tikai šī pieminekļa kompleksas izpētes rezultātā.

32. att. Āraišu baznīca. J. H. Kelča 1691. g. uzmērījuma zīmējums.

33. att. Āraišu baznīca. J. K. Broces 1772. g. zīmējums.

34.a, 34.b att. Āraišu baznīca. Arhitekta Vikmaņa 1949. g. uzmērījuma zīmējums.

Secinājumi.

13. gs. sākumā provincē celtās mūra baznīcas uzrāda visumā viendabīgu ainu. Nemot vērā nestabilo politisko situāciju (vietējo cilšu sīva pretestība, cīņa par varu starp ordeni un bīskapu, nemitīgi ārējie draudi), šim laikam raksturīgas nelielas, plānā tuvas kva-

drātam laukakmens mūra kapelas. Tām piebūvētas koka draudzes telpas, tā kapelu pārvēršot par altārdaļu. Ar laiku koka draudzes telpas nomainīja ar mūrētām, vai arī cēla jaunu baznīcu, kā tas bija Liepupē. Uz profesionālu meistarību klātbūtni norāda atsevišķu detaļu — arku, velvju u. c. izbūve.

Sakrālās mūra arhitektūras celtniecības problēmas Rīgā 13. gadsimtā

13. gs. sākumā Rīga bija galvenais vācu tirdzniecības centrs un atbalsta punkts ciņai par apkārtējo zemju pakļaušanu. Tajā pašā laikā Latvijas teritorija bija no Vācijas atgriezta zeme, tās šķīra jūra. Vietējo iedzīvotāju skaitliskais pārsvars un brīžiem arī pārspēks radīja nestabilitāti iekarotājiem. Vienlaicīgi risinājās ciņa par ietekmju sfēru pārdalīšanu starp vācu namniekiem, bīskapu un ordeni, kā arī ciņa par tirdzniecības ceļu pakļaušanu starp vāciem un Krievzemes kņazistēm. Visas šīs pretrunas atspoguļojās Rīgas 13. gs. sakrālajā arhitektūrā.

Kā jau iepriekš minēts, vietējiem iedzīvotājiem nebija mūra celtniecības tradīciju. Vāciem nācās balstīties uz savā zemē izstrādātajiem būvniecības principiem. Pētniecības darbu sarežģī tas, ka Vācijā šajā laikā jau bija izveidojušās sazarotas vietējās celtniecības skolas (skat. iepriekš). Tas nozīmēja, ka Rīgas baznīcu celtniecībā 13. gs. sākumā galvenā loma bija atsevišķu būvmeistaru kolektīviem, kuri lielā mērā empīriski pārnesa svešā vidē savus celtniecības paņēmienus, piemērojoties vietējiem apstākļiem un daļēji arī vietējam darbaspēkam. Tā kā arhitekts un celtnieks visos laikos ir bijis pakļauts valdošās šķiras interesēm, tad arī šajā gadījumā vācu būvartēļu amatniekiem nācās izdabāt savu tautas brāļu, turklāt vēl dažādo grupējumu, vēlmēm. Lai būvētu tik apjomīgas baznīcas kā Pētera, Doma klostera un Jēkaba, bija vajadzīgs labi organizēts meistar kolektīvs. Jādomā, ka sākotnēji tie varēja būt Daugavgrīvas cisterciešu klostera būvamatnieki.

Daugavgrīvas cisterciešu klostera abats no 1202.—1211. gadam bija Teodorihs no Marienfeldas abatijas Vestfālēnē. Daugavgrīvas klosteri sāka būvēt 1205. gadā, bet cisterciešu mūku konvents uz jaunajām ēkām pārcēlās 1208. gadā.¹⁰⁸ Teodoriha darbu turpināja abats Bernhards no Lipēs (1168.—1224.), cēlies no dižciltīgas Vestfālenes dzimtas tagadējā Lipšates pilsētā. Viņš Baltijā aktīvi darbojies sakrālās arhitektūras un piļu celtniecībā. Lipēs dzimtai bija īpaša nozīme jaunu, progresīvu būvkonstrukciju popularizēšanā un zāles tipa baznīcu ieviešanā Vestfālēnē.¹⁰⁹

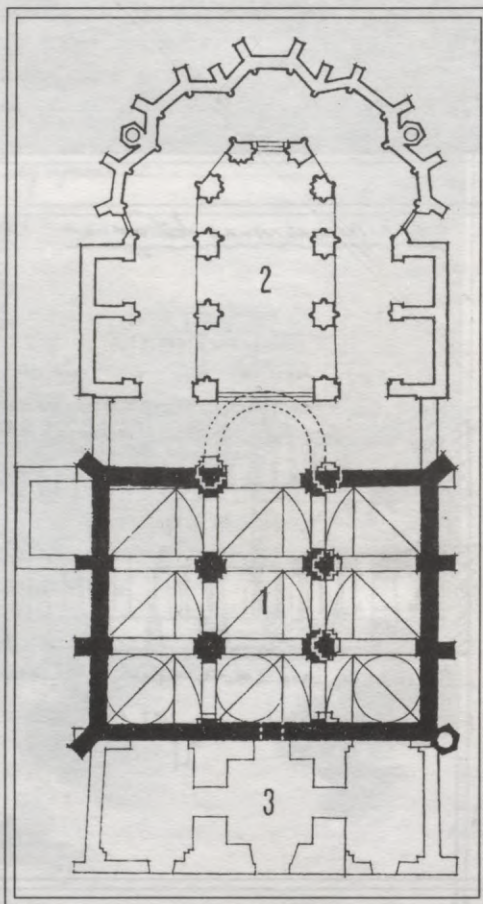
Sākotnējā Pētera baznīca.

Ņemot vērā to, ka Daugavgrīvas cisterciešu klosterim bija visciešākā saikne ar Vestfāleni, nav nejaušība, ka Rīgas namnieku pasūtītā pirmā Pētera baznīca 1209. gadā bija celta kā zāles tipa. Jāpieņem, ka šo pasūtītāju vidū būs bijuši arī Vestfālenes emigranti,

kuriem tā skaitījās modernākā būvforma.

Otrā Pētera baznīca, kuras sienās bija ietvertas pirmās baznīcas mūri, nodega 1941. gadā. Uzsākot Pētera baznīcas rekonstrukciju, tika veikti kompleksi izpētes darbi.¹¹⁰ To rezultātā atsedza pirmās baznīcas pamatus, sienu un balstu stabu fragmentus. Apstiprinājās hipotēze, ka sākotnējai Pētera baznīcai ir bijis izteikts zāles tipa plānojums.¹¹¹ Visi trīs jomi bijuši vienāda platuma, baznīcas platums pārsniedzis garumu.

Atsegtajos pamatos parādījās gotikai raksturīgā karkasu sistēma, kur velvju sānspeidienu uztvēra kontrforsī sienās (35. att.).

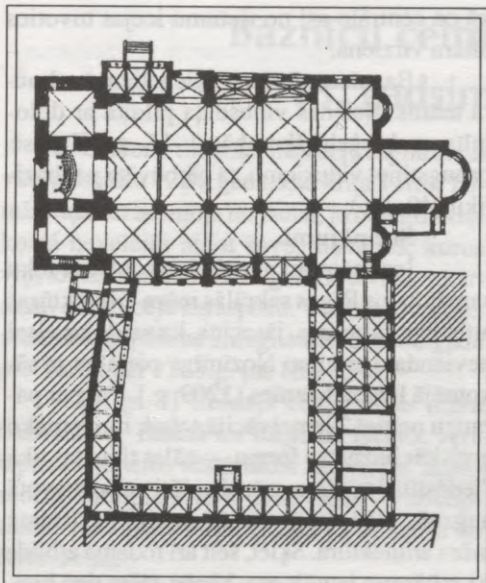

35. att. Pētera baznīca. Plāns.

Doma baznīca.

1211. g. bīskaps Alberts ārpus Rīgas mūriem lībiešu apdzīvotajā teritorijā iesvētīja laukumu jaunās baznīcas celtniecībai.

Dažādu laiku un valstu arhitektūras vēstures pētnieku vidū norisinājušies strīdi, vai Doma baznīca sākotnēji plānota kā zāles tipa vai bazilika. Piemēram, G. Freimūts uzskata, ka bazilika senajā Livonijā vispār neeksistē, turpretim H. Šrade un V. Vaga apgalvo, ka tā celta pēc bazilikas shēmas.¹¹²

36. att. Doma baznīca. Plāns.

37. att. Doma baznīca. Vidusjoms. 1979. g. foto.

38. att. Doma baznīca. 1979. g. foto.

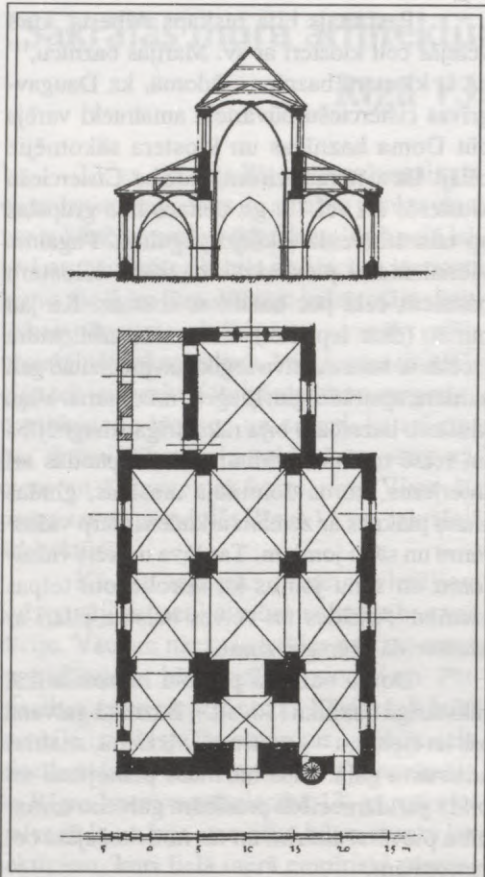
Pasūtītājs bija bīskaps Alberts, kurš vēlējās celt klosteri ar sv. Marijas baznīcu,¹¹³ kā šī klostera baznīcu. Jādomā, ka Daugavgrīvas cisterciešu būvartēja amatnieki varēja būt Doma baznīcas un klostera sākotnējie cēlāji. Uz to norāda zināma līdzība. Cisterciešu klosteros arī vēl 13. gs. celtnes bija grupētas ap taisnstūrveida iekšējo pagalmu. Pagalma vienai malai pieslēdzās baznīca. Klosteru baznīcas cēla pēc bazilikas shēmas. Kā jau minēts (skat. iepriekš), cisterciešu arhitektūra izcēlās ar konstruktīvu loģiku un precizitāti gan akmens apstrādē, gan ķieģeļu mūrējumā. Viņu klosteru baznīcām bija raksturīga smagnējība un reizē monumentalitāte. Tas izpaudās arī interjeros, kuros dominēja masīvas, gludas sienu plaknes ar zemām arkādēm starp vidusjomu un sānu jomiem. Tas ļāva uztvert vidusjomu un sānu jomus kā norobežotu telpas vienību. Arkādes un velves balstīja pilāri ar krustveida šķērsgrizumu.

Doma baznīca plānota kā romānikai raksturīga bazilika (36. att.). Bazilikā galvenā ass iet rietumu — austrumu virzienā, ar altāri austrumu galā. Šāds baznīcas plānojums atbilda garīdzniecības prasībām galveno uzmanību pievērst altārim un tur notiekošajām ceremonijām.

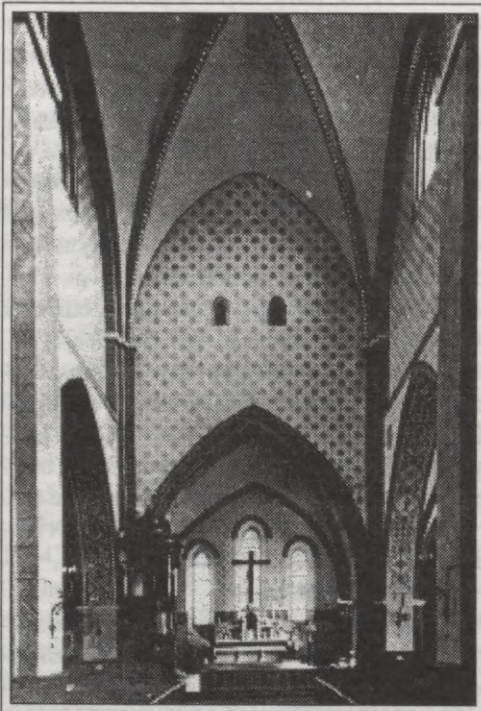
Doma baznīcai ir vāji izteikts šķērsjoms, taisnstūrveida kora daļas austrumu sienai pieslēdzas romānikai raksturīga pusaploces apsīda. Šādas pusaploces apsīdas ir arī sānjomu austrumu gala sienās. Doma baznīca sāka celt no kalmiem kaļķakmens kvadrēm. Pēc bīskapa Alberta nāves (1229. g.) darbus pārtrauca un atsāka tikai gadsimta vidū, turpmāk kā būvmateriālu izmantojot ķieģeļus. Baznīcu nobeidza kā zāles tipa — pārsedzot visus trīs jomus ar vienlaidu jumtu. Pēc laika (13. gs. b.—14. gs. sāk.?) paaugstinot vidusjomu, baznīcu pārbūvēja par baziliku (37. att.). Saglabājot romānikai raksturīgo konstruktīvo sistēmu, bija izmantoti tikai atsevišķi, gotikai raksturīgi elementi — bultveida arkas u. c. (38. att.). Ņemot vērā gadsimta garumā ieilgušo Doma baznīcas celtniecību, tās būvvēstures atrisināšana ir viens no sarežģītākajiem procesiem Latvijas viduslaiku arhitektūras pētniecībā.

Jēkaba baznīca.

Ne mazāk sarežģīta un problemātiska ir arī Jēkaba baznīcas būvvēsture. Baznīca celta vienlaicīgi ar jaunā Rīgas pilsētas kvartāla izveidošanu laikā no 1215.—1225. g. kā Rīgas pilsoņu baznīca.¹¹⁴ Taisnstūra altārdaļai pieslēdzas draudzes telpa. Draudzes telpu divos jomos daļa šķērsgrizumā krustveida pilāri ar arkādēm, kuras atdala vidusjomu no sānu joma (39. att.). Igauņu arhitektūras vēstures pētnieks V. Vaga uzsver, ka tā plānota kā bazilika,¹¹⁵ tomēr jāpievienojas Jēkaba baznīcas vēsturiskās izpētes autora R. Malvesa

39. att. Jēkaba baznīca. Plāns un šķērsgriezums.

40. att. Jēkaba baznīca. Vidusjoms.

vedoklim, ka tā plānota kā zāles tipa baznīca. Baznīcas plānojums tuvs kvadrātam, turklāt ar galveno ieeju sānu joma ziemeļu fasādē. Ņemot vērā, ka tā bija Rīgas namnieku baznīca, šāds plānojums, jādodomā, daudz vairāk atbilda viņu interesēm — ieejot baznīcā visupirms kontaktēties ar saviem līdzpilsoņiem,

kā pa centrālo asi no rietumu ieejas tuvoties altāra virzienā.

Baznīca mūrēta no ķieģeļiem čaulmūra tehnikā (sienas vidusdaļa pildīta ar dolomīta un ķieģeļu šķembām). 15. gs. II pusē, paaugstinot vidusjomu, tā pārbūvēta par baziliku (40. att.).

Secinājumi.

Iezīmējot tikai nelielu problēmu loku sarežģītajos Rīgas sakrālās mūra arhitektūras attīstības procesos, jāsecina, ka veidojas visai neviendabīga aina. Nozīmīgs piemērs ir sākotnējā Pētera baznīca (1209. g.). Tai par paraugu ņemot Ziemeļvācijā tolaik modernāko gotiskās baznīcas formu — zāles tipu, tas tika "iedēstīts" svešā zemē, absolūti nesagatavotā augsnē, vidē, kurā vispār nebija pazīstama mūra arhitektūra. Šķiet, šeit arī rodama atbilde uz mūžseno jautājumu, kāpēc zāles tipa baznīcas neguva atsaucību un gan Rīgā, gan arī provincē tās pārbūvēja par bazilikām. Neizprotot gotikas, t. sk. zāles tipa baznīcu būtību, mēģinājumi aizsteigties priekšā noteiktai un likumsakarīgai konstrukciju un formu attīstības secībai cieta neveiksmi.

Pierādījums šim apgalvojumam varētu būt Doma un Jēkaba baznīcas. Doma baznīcu plānoja kā trīsjomu baziliku pēc romānikai raksturīgajiem principiem: velvju sānspiedienu uztvēra masīvās, vienlaidu būvētās sienas. Sekojot Ziemeļvācijas gotiskajiem paraugiem, to nobeidza kā zāles baznīcu.

Jēkaba baznīcu būvēja kā zāles baznīcu pēc plāna tuvu kvadrātam. Šādā veidā gan formāli it kā bija panākta modernāka būve, bet nebija izprasta un atrisināta galvenā būtība — radīt vienotas, plašas un gaišas telpas iespaidu. Protams, ka to nevarēja panākt uz romānikas konstruktīvās bāzes, kur velvju spiediena spēku uztveršanai bija nepieciešami masīvi pilāri un starpjomu arkādes. Tāpat ar plašām un gaišām logu ailām nedrīkstēja sadrumstalot ārējo sienu plaknes. Vienīgā iespēja izgaismot telpu bija paaugstināt vidusjomu un tā sienās iebūvēt logus.

Neapšaubāmi, vēlākā laikā ievērojama nozīme bija arī Vācijas lielo tirdzniecības pilsētu ietekmei, kurās valdošā būvforma bija bazilika.

Viduslaiku arhitektūras pētnieki kā Rīgas celtniecības skolas raksturīgu īpatnību min šķērsgrizumā krustveida pilārus.¹¹⁶ Jānorāda, ka šādu romānikas pilāru formas pamatā ir nevis stilistiskas, bet gan tīri funkcionālas dabas risinājums. Šī ir loģiskākā forma velvju konstrukciju balstīšanai: pilāru lāpstiņas kalpo velvju atspaidu arku uztveršanai, bet velvju ribas (nerviras) balstās uz konsolēm, iebūvētām pilāru gropēs. Šādi pilāri ir plaši izplatīti gan senās Krievzemes, gan Vācijas romānikas baznīcās.

Baznīcu celtniecība Vidzemē

13. gadsimta II trešdaļā

Galveno tirdzniecības ceļu sagrābšanu vāci pabeidza 1224. gadā, kad krita Tartu. Tomēr ciņas uzliesmoja no jauna, jo Novgorodas kņazi nevēlējās atdot savus novadus, kuros viņi ievāca meslus. 1234. gadā krievi savukārt sakāva iebrucēju karaspēku. Vēlreiz Livonijas ordeņa karapulki smagi sakāva 1262. gadā pie Tartu, bet 1268. g. pie Rakveres.¹¹⁷

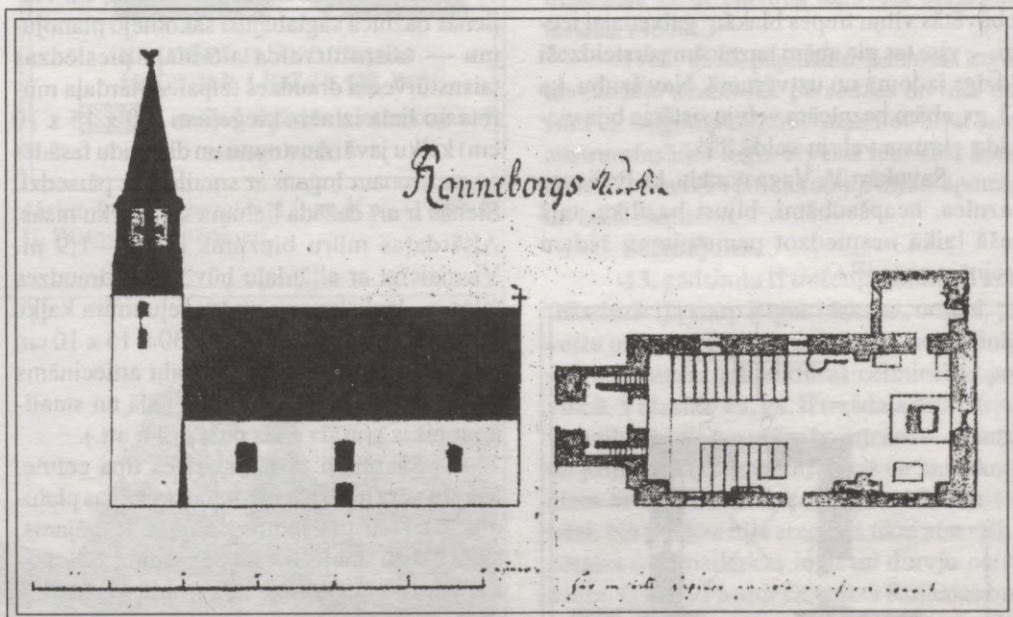
13. gs. II trešdaļā celtas divas mūra baznīcas — Raunā un Rūjienā. Ņemot vērā iepriekš minētos vēsturiskos faktus, tās, acīmredzot, pildīja galveno uzdevumu — nostiprināja vācu pozīcijas virzienā uz Igauniju un Krievzemi.

Raunas baznīca.

Rauna bija pazīstama kā nozīmīgs politiskais centrs ar spēcīgi nostiprinātu pilskalnu — Tanīsa kalnu. No Cēsīm cauri Rau-

nai, Gaujienai, Alūksnei uz Pleskavu veda ceļš, kuru svešzemju tirgotāji pazina jau pirms vācu iebrukuma.¹¹⁸ Tāpēc Rīgas arhibīskaps savos īpašumos nozīmīgu lomu piešķīra Raunai. 1262. g. iepretim Tanīsa kalnam cēla mūra pili un arī baznīcu. Bīskaps Raunas pili periodiski izvēlējās par savu rezidenci.

Priekšstatu par senāko Raunas baznīcu sniedz J. H. Kelča 1691. gada uzmērījuma zīmējums (41.att.). Tā bijusi vienjoma. Altārdaļa, vienādā platumā ar draudzes telpu, atradusies zem kopēja vienlaidu jumta. Zinot, ka Siguldas un arī Āraišu baznīcas altārdaļu pārbūvēja vienādā platumā ar draudzes telpu, izvirzās jautājums, vai šāda pārbūve nav skārusi arī Raunas baznīcu? Jautājuma noskaidrošanai nozīmīga ir austrumu fasāde. Te zeminī redzami nelieli pāra lodziņi, kuros aptver

41. att. Raunas baznīca. J. H. Kelča 1691. g. uzmērījuma zīmējums.

42. att. Raunas baznīca pirms 1937. g. pārbūves.

pusaploces niša ar tikko jaušamu lauzumu. Zemāk nišas abās pusēs ir vēl pa nelielam lodziņam (42.att.). J. H. Kelča uzmērītajā plānā redzams, ka baznīcas austrumu galā bijis logs. Pārbūvējot sakristeju no ziemeļu sienas austrumu galā, šī sienas daļa tika bojāta. Iepriekš aprakstītā austrumu fasādes kompozīcija ir raksturīga 13. gadsimta baznīcām. Jāpieņem, ka Raunas baznīcas altārdaļa jau sākotnēji bijusi vienādā platumā ar draudzes telpu. Livonijas 13. gadsimta baznīcām mūrēti torņi ir izņēmums. Tā kā Rauna ir Rīgas arhibīskapa īpašums un nozīmīgs centrs, jāpieļauj iespēja, ka Raunas baznīcas tornis celts vienlaicīgi ar baznīcu. Apsekojot torņa un baznīcas korpusa sadurvietu, šī doma apstiprinājās.

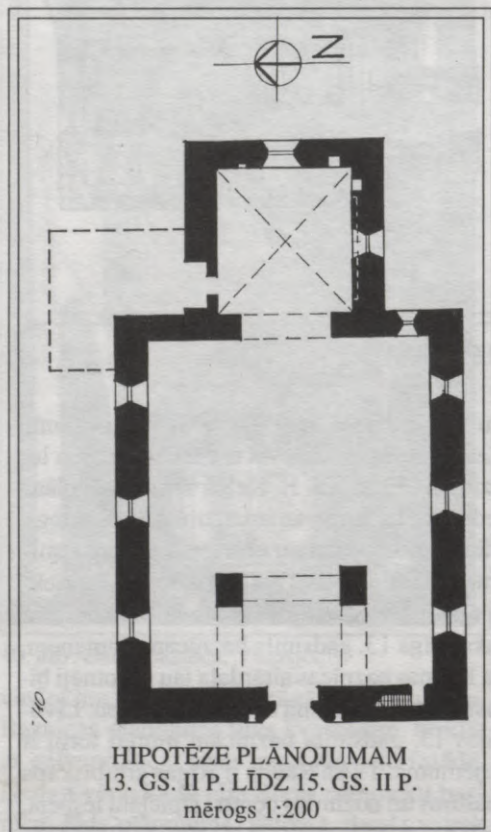
1803.—1804. g. un 1936.—1937. g. pārbūvju rezultātā baznīcu telpiski pārkārtoja, 13. gadsimtā celtajai draudzes telpai izbūvējot šķērskorpusu.¹¹⁹ Tādējādi baznīcas centrālo asi pārorientēja ziemeļu (altārdaļa) — dienvidu virzienā. Kas attiecas uz griestu pārsedzi, pagaidām nav izdevies konstatēt pazīmes, kas liecinātu, ka griesti bijuši velvēti.

Rūjienas baznīca.

Līdz šim viduslaiku arhitektūras vēstures pētnieku vidū nav bijusi vienprātība, vai Rūjienas baznīca celta un jau sākotnēji pastāvējusi kā trīs jomu bazilika, vai arī kā zāles tipa baznīca. V. Neimanis to pieskaita "pie iespaidīgākajām pārejas stila celtnēm," būvētu vienlaicīgi ar ordeņa Rūjienas pili.¹²⁰

Arhitekts P. Kundziņš uzskata, ka Rūjienas baznīca ir "neapšaubāmi saistīta ar Jēkaba baznīcu Rīgā... Vidusjoma un sānjomu attiecības, kvadrātam tuvie plānu elementi, taisnstūra koris, kas mazliet platāks par vidusjomu, arkādu un triumfa loku formas, ārsienu un vidussienu augstuma samēri un pat mūrī iebūvētās vītņu trepes blakām galvenajai ieejai — viss tas pie abām baznīcām pārsteidzoši līdzīgs izdomā un uztvērumā. Nav šaubu, ka 13. gs. abām baznīcām velvju sistēma bija viena - krusta velvju veidā."¹²¹

Savukārt V. Vaga norāda, ka Rūjienas baznīca, neapšaubāmi, bijusi bazilika, tajā pašā laikā nesniedzot pamatojumu šādam secinājumam.¹²²

43. att. Rūjienas baznīca. I un II būvperiods. U. Pastnieka uzmērījums.

Vienīgā rakstītā liecība par Rūjienas baznīcas sākotnējo izskatu ir G. Bergmaņa vēstījumā draudzesi, kurā teikts: "Zema, maza viņa bijuse, — maziem, apaļi velvētiem logiem ne vis augstāka nekā līdz tagadēju starp stabu velvēm. Starp 1450-tā un 1480-tam gadam viņu uztaisīja tik augstu un lielu kā viņa tagadīt ir."¹²³ Kad celta Rūjienas baznīca? Līdz šim dominē G. Bergmaņa 1888. gadā rakstītais: "Burhard von Hornhausen — bruņinieku meisters, kas šē valdīja no 1259.—1261. gadam, Bērtuļa dienā šīs baznīcas gruntsakminu iemūrēja."¹²⁴

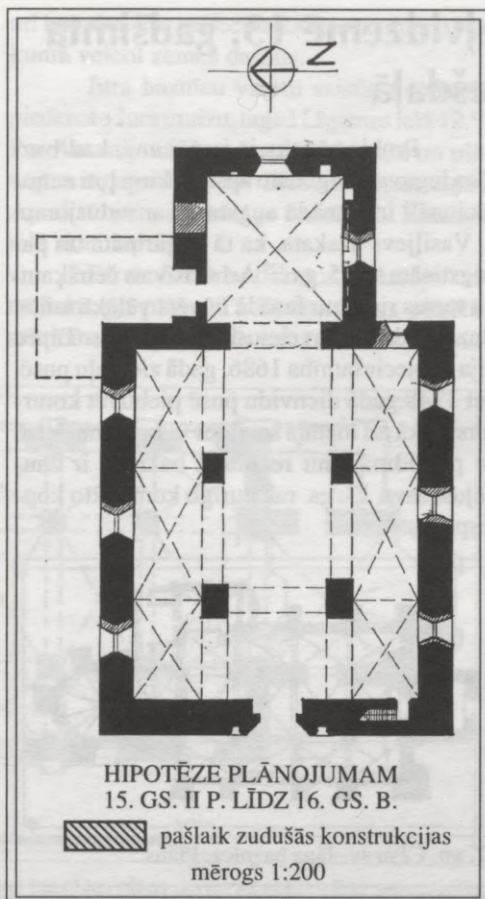
1974. gada naktī no 10. uz 11. aprīli Rūjienas baznīca izdega pilnībā. 1985. gadā, pirms baznīcas restaurācijas, arhitekta U. Pastnieka vadībā veica arhitektonisko un arheoloģisko izpēti.¹²⁵ Tās rezultāti ļauj pārskatīt līdz šim izteiktos hipotētiskos pieņēmumus. Raksta autore pateicas arhitektam U. Pastniekam par iespēju izmantot viņa nepublicētā pētījuma materiālus.

Izpētes rezultātā konstatēja, ka Rūjienas baznīca saglabājusi sākotnējo plānojumu — taisnstūrveida altārdaļa pieslēdzas taisnstūrveida draudzes telpai. Altārdaļa mūrēta no liela izmēra ķieģeļiem (30 x 15 x 10 cm) kaļķu javā. Austrumu un dienvidu fasādēs — pa vienam logam ar smailarkas pārsedzi. Sienās ir arī dažāda lieluma smailarku nišas. Altārdaļas mūru biezums ir 1,8—1,9 m. Vienlaicīgi ar altārdaļu būvēta arī draudzes telpa — laukakmeņu un ķieģeļu mūra kaļķu javā. Arī šo ķieģeļu izmēri ir 30 x 15 x 10 cm (43. att.). Uz pirmo būvperiodu attiecināms perspektīvais portāls rietumu galā un smailarku nišas portāla abās pusēs (44. att.).

Sākotnēji tā bijusi zāles tipa celtnē. Ņemot vērā ievērojamo draudzes telpas platumu, baznīcu trīs jomos dalījuši, iespējams, koka balstu stabi. Griestu pārsegums bijis koka, jumts — divslīpņu ar kārniņu vai skaidu

44. att. Rūjienas baznīca. Rietumu portāls. 1973. g. foto.

45. att. Rūjienas baznīca. 15. gs. II p.—17. gs. b., U. Pastnieka uzmērījums.

46. att. Rūjienas baznīca. 1973. g. foto.

segumu. U. Pastnieks uzskata, ka tornis šajā pirmajā būvperiodā nav bijis.

Otrajā būvperiodā, kuru hronoloģiski nav izdevies precizēt, ir mūrēti rietumgala pirmie divi šķērsgriezumā četrstūra balstu stabi. Divas arkas savienojušas stabus ar rietumu gala sienu un tikušas tai pieblendētas. Izpētes autors uzskata, ka tā varētu būt pamatne, sagatavota torņa celtniecībai (43.att.).

Trešajā periodā Livonijas karā 1560. gadā baznīca nodega, 1598. gadā minēts, ka "stāv tikai mūri."

17.gadsimtā zviedru valdīšanas laikā uzmūrēja vēl divus šķērsgriezumā četrstūra balsta stabus un arkādes. Sānjomu travejas bijušas segtas ar krusta velvēm, jo gan atsevišķās vietās ārsienās, gan uz visiem četriem arkādu balstiem saglabājušies velvju pamatakmeņi (45. att.).

1689. gadā mūrniekmeistars H. N. Elksteins par 17 dālderiem paaugstina būves mūrus. Izpētes autors U. Pastnieks secina, ka tikai šajā laikā baznīca ieguvusi bazilikālo izskatu (46.att.).

1781. gadā, paplašinot baznīcas logus, tie zaudēja smailloku pārsedes un tika aizstāti ar segmentarkām, izņemot altārdaļas austrumfasādes logu. Izpētes rezultātā konstatēts, ka baznīca jau sākotnēji bijusi apmesta un balti balsināta.

Secinājumi.

13. gadsimta II trešdaļā nemitīgā konfliktsituācija starp Rīgas bīskapu, ordeni, pāvestu un augošo pilsētnieku slāni neveicināja sakrālās mūras arhitektūras celtniecību provincē. Vidzeme 13. gs. II trešdaļā bija pārstāvēta tikai ar divām mūra baznīcām — Raunas un Rūjienas. Baznīcas mūrētas no laukakmeņiem ar romānikai raksturīgām biežām sienām. No gotikas bija aizgūtas tikai atsevišķas detaļas — smailarkas logu un durvju pārsedzēm. Gan U. Pastnieka veiktā Rūjienas baznīcas grafiskā analīze, gan arī detaļu izpildījums liecina par celtnieku mērķtiecīgu, profesionālu darbību. Nevar noliegt viduslaiku arhitektūras pētnieku izteikto domu, ka meistari, kuri strādāja pie Rīgas baznīcu būves, bija izmantoti arī provinces baznīcu celtniecībā. Piemērojoties vietējam celtniecības materiālam — laukakmenim, viņi būvformas noveda līdz vienkāršām un loģiskām konstrukcijām. Rūjienas baznīcu nevar uzskatīt par apzināti plānotu baziliku. Tās draudzes telpa pēc plāna ir tuva kvadrātam. Kā liecina arhitektoniskā izpēte, paaugstināto vidusjomu tā ieguva tikai 17. gs. beigās.

Baznicu celtniecība Ziemeļvidzemē 13. gadsimta pēdējā trešdaļā

13. gadsimta II pusē tirdzniecības ceļu nozīmīgākajos mezglu punktos veidojās pilsētas kā amatniecības un tirdzniecības centri. Ievērojamākās starp tām — Cēsis, Straupe un Valmiera attīstījās pēc noteikta plānojuma. Pilsētas centrālo daļu aizņēma tirgus laukums, kuram pieslēdzās baznīca ar kapsētu. Ja iepriekš minētās baznīcas 12. gs. beigās un 13. gs. pirmajā un otrajā trešdaļā vāci cēla ar mērķi nostiprināt pozīcijas un pakļaut vietējos iedzīvotājus iekarotajās teritorijās, tad 13. gs. pēdējā trešdaļā situācija mainījās. Izmantojot ordeņa un bīskapa aizvien pieaugošās nesaskaņas, tāpat kā Rīgā, arī provincē savas pozīcijas nostiprināja pilsētnieki. Baznīcu cēla kā pilsētas dominanti un pilsoņu pašapziņas un bagātības apliecinātāju.

Senākais avots, kurš piemin Ziemeļvidzemes 13. gs. pēdējā trešdaļā celtās baznīcas, ir Vartbergas Hermaņa hronika, kurā teikts, ka viņš un Jānis, Rīgas arhibīskaps, sāk celt un apdāvina baznīcas Valmierā, Cēsīs, Burtņiekos un Trikātā brāļu daļā.¹²⁶

Cēsu sv. Jāņa baznīca.

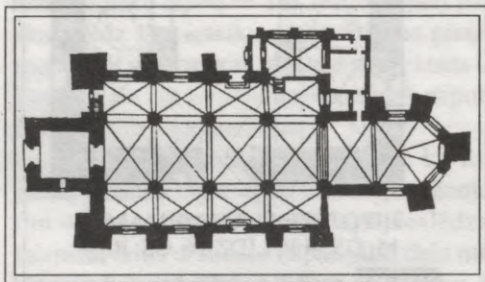
Cēsu sv. Jāņa baznīca ir viena no apjomīgākajām Ziemeļvidzemē. Tā plānota pēc bazilikas shēmas (47. att.). Seši šķērsgrizumā krustveida pilāri to daļa trīs jomas. Vidusjoma un sānu jomu attiecības ir 2:1. V. Vaga uzsver, ka Cēsu Jāņa baznīca jau sākotnēji bijusi plānota un arī uzbūvēta kā bazilika, uz to norāda starpjomu arkādu nelielais augstums — 5,8 m¹²⁷ (48. att.).

Savukārt R. Malvess norāda, ka Cēsu Jāņa baznīcai, tāpat kā Rīgas Doma un Jēkaba baznīcām, vidusjoms paaugstināts 15. gs. II pusē. Cēsu Jāņa baznīcas rietumu sienas ziemeļu pusē saglabājušās kāpnēs, kuras vedušas daudz augstāk, nekā tagadējās sānjomu velves. R. Malvess uzskata, ka 15. gs. sānjomu velves pazeminātas, lai izceltu paaugstināto vidusjomu.¹²⁸

Cēsu sv. Jāņa baznīca 17. un 18. gs. atkārtoti cietusi ugunsgrēkos, iebrūkot gan vidusjoma, gan sānjomu velvēm. Joprojām nav veikta kompleksa arhitektoniskā izpēte, t. sk. ķieģeļu un profilķieģeļu salīdzinošā analīze saistībā ar Livonijas ordeņa Cēsu pili, kas varētu sniegt atbildi uz virkni jautājumu.

Salīdzinot smagnējās, masīvās, gludās starpjomu arkādu plaknes ar Rīgas Doma un Jēkaba baznīcu būvformu proporcijām, jāsecina, ka tās neapšaubāmi kalpojušas kā ietekmju avots un jāpievienojas R. Malvesa uzskatam, ka Cēsu sv. Jāņa baznīca plānota kā bazilika, bet sākotnēji pastāvējusi pārjūmta ar vienlaidu jūmtu.

Problemātisks ir jautājums, kad baznīca ieguva poligonālo apsīdu, kura ļoti netradicionāli ir vienādā augstumā ar vidusjomu. J. Vasiļjevs uzskata, ka tā pagarināta un paaugstināta ap 15. gs.¹²⁹ Arī masīvais četršķautņu tornis rietumu fasādē būvēts vēlākā laikā. Baznīca daudzkārt cietusi ugunsgrēkos. Tāpēc bija nepieciešamība 1686. gadā ziemeļu pusē, bet 1748. gadā dienvidu pusē piebūvēt kontrforsus, kā arī metāla savilces vidusjomā. Visu šo papildinājumu rezultātā baznīca ir zaudējusi savu 13. gs. raksturīgo kompakto kopiespaidu.

47. att. Cēsu sv. Jāņa baznīca. Plāns.

48. att. Cēsu sv. Jāņa baznīca. Vidusjoms. 1992. g. foto.

Cēsu sv. Katrīnas baznīca.

Cēsu pilsētas 1688. gada plānā kreisajā stūrī piezīmē norādīts, ka pilsētas apgabalā "kopš seniem laikiem" atradušas sešas baznīcas: Jāņa, Pils baznīca, Krievu, Katrīnas, Antonija un Jura.¹³⁰

Nelielā sv. Antonija baznīca atradusies Raunas vārtu priekšā. Ap baznīcu bijusi

arī kapsēta. Par to liecina kaulu atradumi, laukumā veicot zemes darbus.

Jura baznīcu varētu saistīt ar pilsētu piederošo Jura muižu, tagad Ligatnes ielā 12.¹³¹ Par Antonija un Jura baznīcu izskatu un plānojumu pagaidām nav izdevies atrast ziņas. Aprakstu par pareizticīgo baznīcu L. Katrīnas ielā skat. iepriekš.

Par sv. Katrīnas baznīcu saglabājies zīmējums un plāns. Tā būvēta ārpus pilsētas mūriem, un varētu būt celta kā Cēsu pilsno-

vada lauku draudzes baznīca. Cēsu sv. Jāņa baznīcas 1687.—1724. gada vizitācijas protokolos Katrīnas baznīca nosaukta par Jāņa baznīcas filiālbaznīcu. Tā esot vecā, tagad sabrukusi zemnieku baznīca ārpus pilsētas.¹³² Lietuvju metrikā 1582. gada Cēsu pils revīzijā teikts, ka iepretī Katrīnas baznīcas vārtiem ir arī mūra baznīciņa, nosaukta sv. Katrīnas vārdā, kur sanāk latvieši uz luterāņu mācītāja sprediķi. Par to, ka šai laikā baznīca būtu bojāta, nekā netiek minēts.¹³³ Iespējams, ka baznīcu sagrava poļu — zviedru karā (1600.—1629.), tad arī celtni pameta un to vairs neatjaunoja.

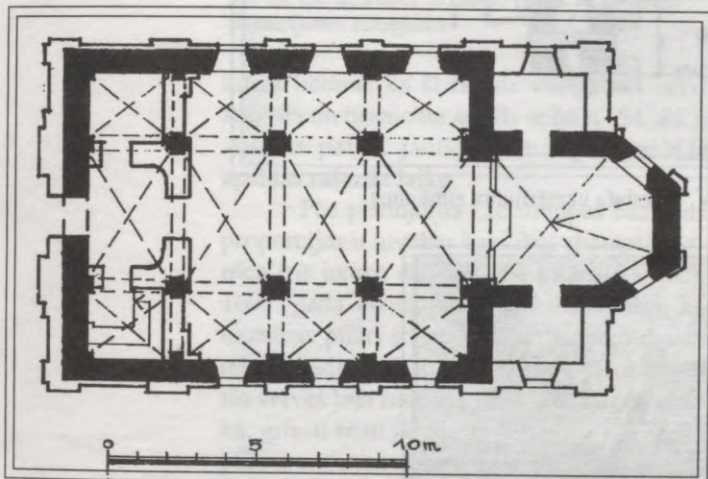
Katrīnas baznīcas taisnstūrveida draudzes telpai pieslēdzas poligonāla apsīda. Katrīnas baznīca bijusi segta ar vienlaidu jumtu. R. Zandberga uzskata, ka tā bijusi zāles baznīca, dalīta trīs jomos ar sešiem pilāriem (49. att.). Šādu plāna rekonstrukciju sniedzis arī arhitekts K. Dzirkalis. Ņemot vērā, ka Krimuldas baznīcas draudzes telpas platums ir 11,58 m, Siguldas — 9,14 m, Āraišu — 12,9 m, Trikātas — 12,8 m, Raunas — 11,58 m, bet Cēsu sv. Katrīnas baznīcas draudzes telpas platums — 9,93 m, nav pamata uzskatīt, ka tā bijusi trīs jomu. Arī J. K. Broces 1797. gadā zīmētajā Katrīnas baznīcas plānā velves uzrādītas tikai altārdaļā, draudzes telpā pilāri nav zīmēti (50. att.). Baznīcas plānā rietumu galā zīmēts perspektīvais portāls, no kura pa labi — soda niša. Ieeja atzīmēta arī dienvidu fasādē.

Baznīca mūrēta no kaļķakmeņiem. Logailas un ēkas stūri — no apstrādātiem kaļķakmens kvadrātiem, kā tas redzams E. V. Ulprehta 1797. gada zīmējumā (51. att.). 1842. gadā cēla Cēsu pareizticīgo baznīcu, Katrīnas baznīcas mūrus ietverot šajā ēkā. Arhitektes R. Zandbergas rekonstrukcijas zīmējumā redzams tagadējās pareizticīgo baznīcas plāns savietots ar Katrīnas baznīcas plānu (49. att.).

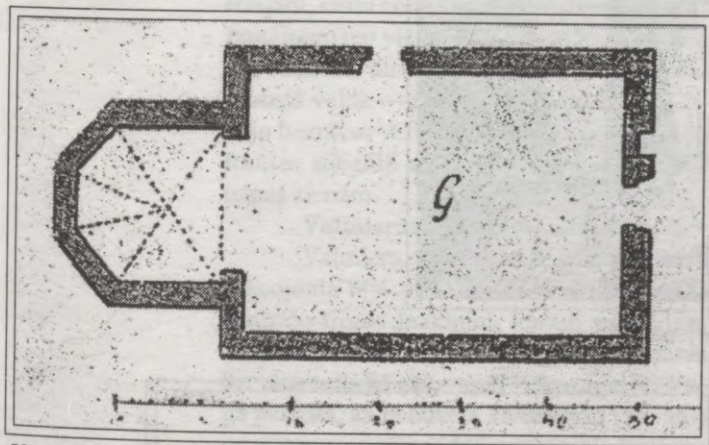
Lielstraupes baznīca.

Jau 13. gs. beigās Straupe bijusi blīvi apdzīvota vieta pie nozīmīga tirdzniecības ceļa. 1356. gadā tā pirmoreiz vēstures avotos minēta kā pilsēta.¹³⁴ Straupes iedzīvotāji bijuši namnieki un baudījuši tādas pašas tiesības kā rīdzinieki.

Pirmā, 1206. gadā Baukalnā (?) celtā Straupes baznīca¹³⁵ tika nodedzināta jau pēc pieciem gadiem.¹³⁶ Iepriekš minētie fakti runā par labu tam, ka tagadējā Lielstraupes baznīca varētu būt celta 13. gs. beigās. Mūsdienās baznīca uztverama kā Lielstraupes pils ansambļa sastāvdaļa (52. att.). Ka baznīca sākotnēji varēja būt atsevišķi stāvošs būvķermenis, norāda Broces zīmējumā redzamā aizsardzības siena, kura savienoja baznīcu ar pils korpusu (53. att.). Uz to norāda arī rietumu zelmīna nišas,

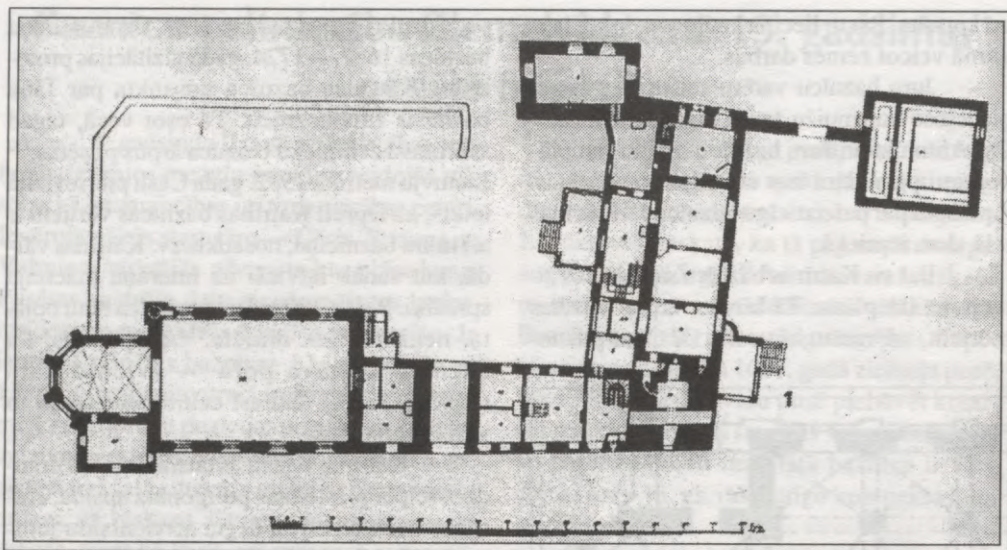
49. att. Cēsis. Sv. Katrīnas baznīcas plāns savietots ar tagadējo pareizticīgo baznīcas plānu. R. Zandbergas rekonstrukcija.

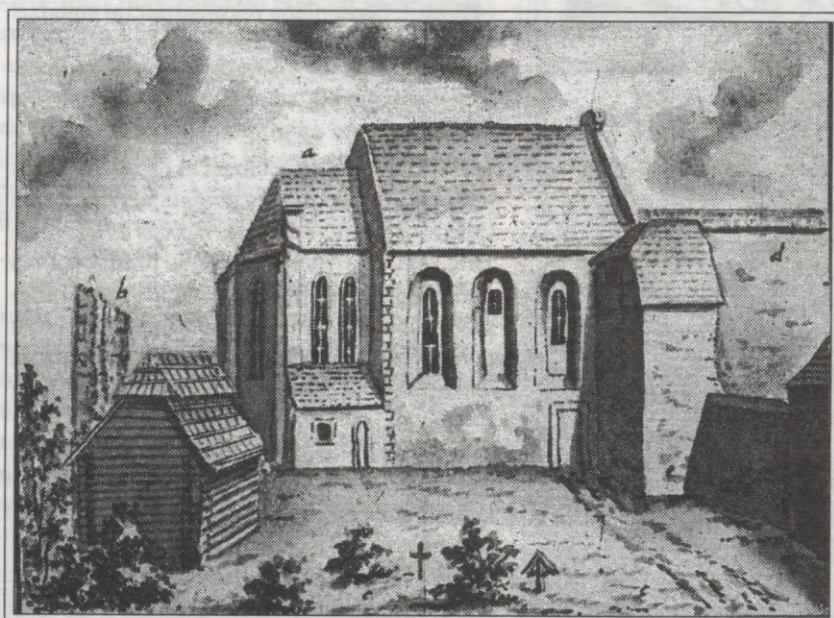
50. att. Cēsis. Sv. Katrīnas baznīcas plāns. J. K. Broces 1797. g. zīmējums.

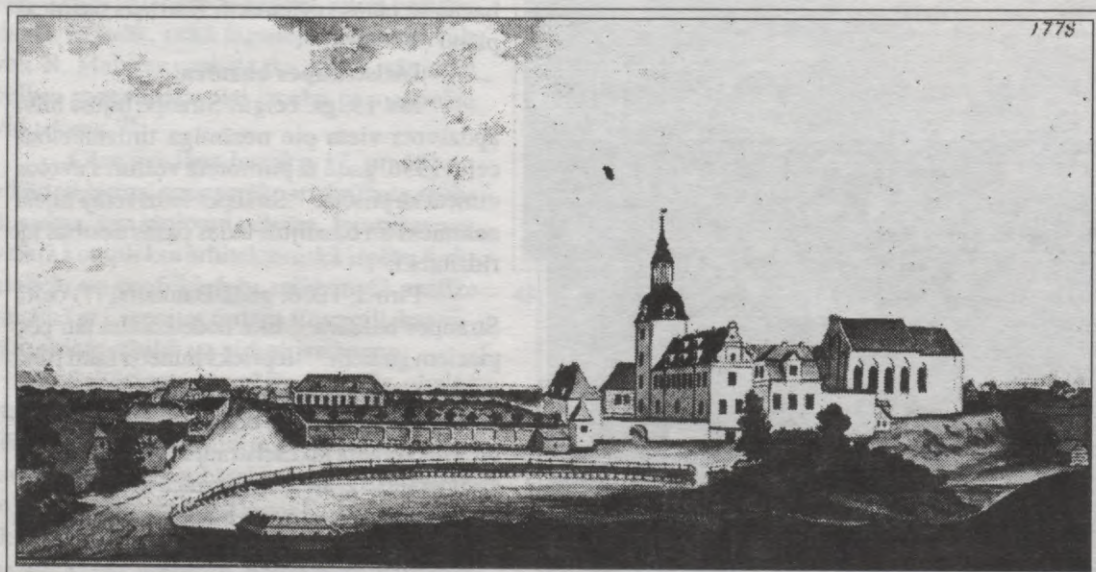
51. att. Cēsis. Sv. Katrīnas baznīca. E. V. Ulprehta 1797. g. zīmējums.

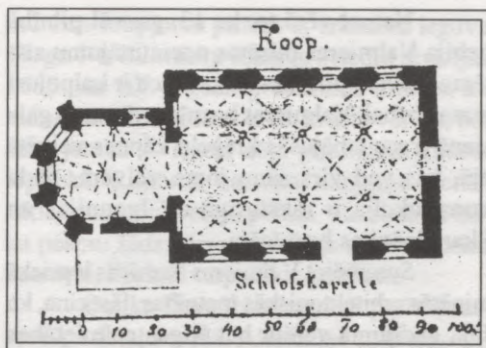
52. att. Lielstraupes baznīcas un pils plāns. Arhitekta V. Bokslafa uzmērījuma zīmējums.

53. att. Lielstraupes baznīca. J. K. Broces 1772. g. zīmējums.

54. att. Lielstraupes baznīca. J. K. Broces 1779. g. zīmējums.

55. att. Lielstraupes baznīcas plāns. R. Gulekes uzmērījuma zīmējums.

kuras liecina, ka šī fasāde varēja būt brīvi stāvoša un nesaistīta ar pils apbūvi (54. att.). Atklāts paliek jautājums par poligonālās apsīdas rašanās laiku.

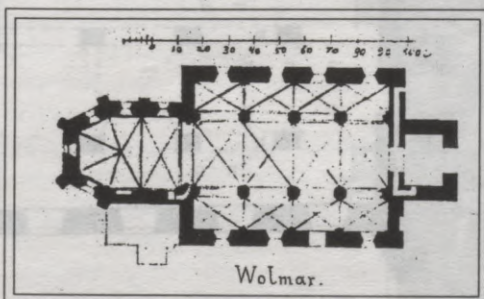
Pēc plānojuma Lielstraupes baznīcas proporcijas ir tuvākas bazilikas shēmai. Baznīcu trīs jomos dalījuši seši pīlāri (55. att.). 1697. gada vizitācijas protokolā minēts, ka baznīcas pīlāri ir ļoti lieli un aizņem daudz telpas, kādēļ tie būtu noplēšami. Tā kā mūrētās velves bija zudušas 1684. gada ugunsgrēkā, griesti būtu jāsedz ar dēļiem. 1727. gadā pīlārus nojauca un telpu pārsedza ar limeniskiem dēļu griestiem.

Lielstraupes baznīca ir viena no tām retajām, kurai netika paaugstināts vidusjoms. Jautājumu par vienotas, gaismas pielietas telpas radīšanu atrisināja iepriekšminētā, gluži robustā veidā — nojaucot pīlārus. Par sākotnējo baznīcas velvējumu liecina puskolonnas formas stiegrāji ar kapiteļiem pie draudzes telpas sienām.

Valmieras sv. Sīmaņa baznīca.

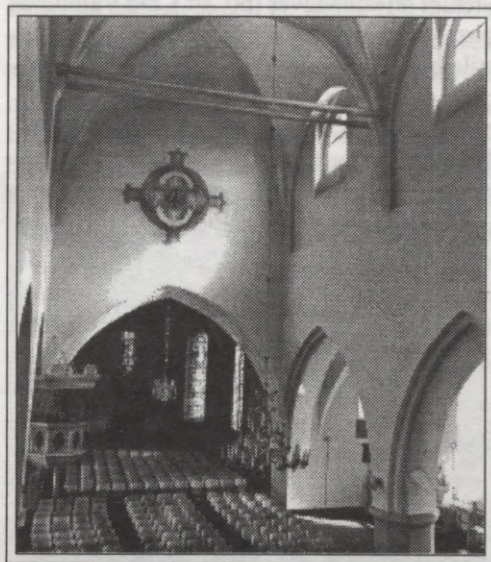
Valmiera, līdzīgi kā Cēsis, pēc sava plānojuma bija tipiska viduslaiku pilsēta ar centrālo tirgus laukumu, kuram pieslēdzās baznīca. K. Klasens norāda, ka Valmieras baznīca celta kā zāles tipa.¹³⁷ Savukārt V. Vaga uzskata, ka tā būvēta kā bazilika (56. att.) un ar paaugstinātu vidusjomu pastāvējusi jau sākotnēji. Kā galveno argumentu V. Vaga min vidus un sānjomu velvju ribu profilējuma identitāti.¹³⁸

Tomēr jānorāda vispārzināms fakts — 1702. gadā Ziemeļu kara laikā no Valmieras

56. att. Valmieras sv. Sīmaņa baznīcas plāns. R. Gulekes 1896. g. uzmērījuma zīmējums.

baznīcas bija atlikušas tikai sienas. Bez tam 13. gs. velvēm bija raksturīgas smagnējas, spēcīgi profilētas atspaidu arkas. Valmieras baznīcas velvju ribu profilējums ir izsmalcinātāks un kontrastē ar romānikai raksturīgajām masīvajām būvformām, kas liecina par velvju vēlāko izcelsmi (57. att.).

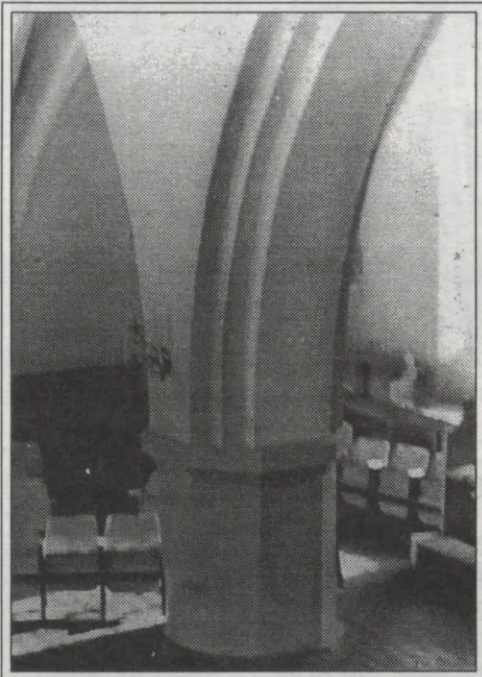
57. att. Valmiera. Sv. Sīmaņa baznīca. 1974. g. foto.

Arī V. Heine norāda, ka vidusjoms ticis paaugstināts vēlākā laikā.¹³⁹ Rietumu sienā redzami senāki mūri dažus metrus virs ērģelēm. Šeit samanāmas arī aizmūrētas durvis, kas, domājams, vedušas uz zemākā vidusjoma bēniņu telpu. Bez tam, vidusjoma gludajā sienā virs arkādēm mūri viscauri vienādā augstumā samanāma precīza šuve, kura liecina, ka baznīcas vidusjoms paaugstināts. Veicot arhitektonisko izpēti, atklājās, ka līdz šim ar 13. gs. datētās sānjomu velvju ribas pieslēgušās sienai ar taisnstūra galiem un konsoles pievienotas tikai 18. (19.?) gs. Zondāžās konstatēja, ka sākotnējās logu smailarkas aizmūrētas, un loģailas veidotas kā segmentarkas. (58. att.)

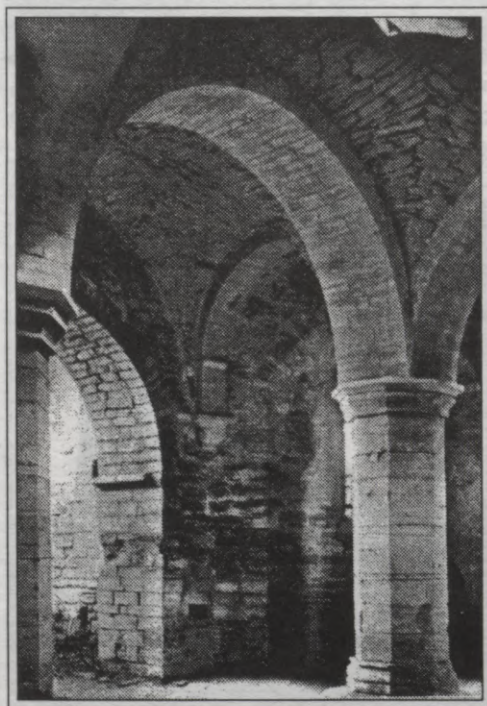

58. att. Valmiera. Sv. Sīmaņa baznīca. 1988. g.

Valmieras Sīmaņa baznīcas draudzes telpu trīs jomos dala zemi, drukni astoņstūra pīlāri (59. att.), kuri jāuzskata kā absolūts izņēmums. Acīmredzot, šeit atbilde jāmeklē konstruktīvajā risinājumā. Ja Rietumeiropā un Skandināvijas zemēs daudzstūra pīlāri bija izmantoti zāles tipa baznīcās un uz tiem balstījās vienīgi griestu velves (60. att.), tad Valmieras baznīca jau sākotnēji bija plānota kā romāņu stila bazilika ar smagnējām starpjomu arkādēm un velvēm. No konstruktīvā viedokļa zemo, smagnējo astoņstūra balstu forma ir loģisks atrisinājums.

59. att. Valmieras sv. Sīmaņa baznīcas pīlārs.

60. att. Visbija. Sv. Gara baznīca.

Ņemot vērā to, ka 13. gs. vēl pilnībā nebija Valmieras pilsētas nocietinājumu sistēma, nevien pils, bet arī baznīca ir kalpojusi aizsardzībai. Valmieras baznīcas rietumu gala sienā ir saglabājušās ķieģeļu kāpnes velvētā ejā, kas ved virs sānu joma velvēm. Šāda konstrukcija ir raksturīga arī Igaunijas un Skandināvijas baznīcām.

Summējot Valmieras baznīcas iepriekš minētās arhitektoniskās īpatnības, jāsecina, ka šajā gadījumā varētu būt Rīgas celtniecības skolas (zemās starpjomu arkādes u. c.) un skandināvisko ietekmju savstarpējā mijiedarbība.

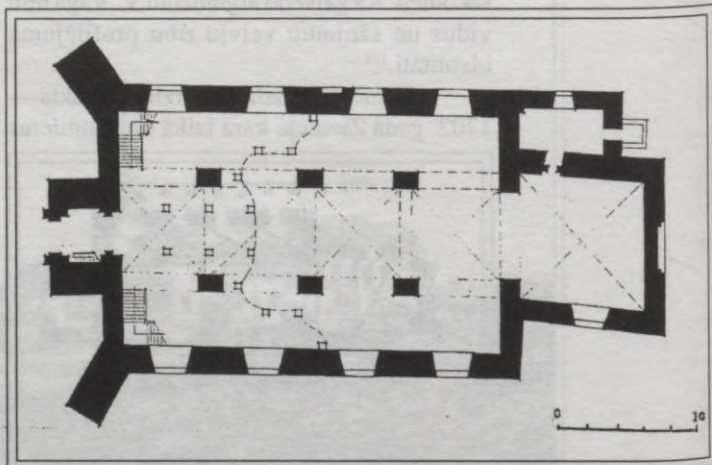
Burtnieku sv. Marijas baznīca.

Kā iepriekš minēts, arī Burtnieku baznīca dibināta 1283. gadā. V. Vaga norāda uz šīs baznīcas tuvību ar Rūjienas baznīcu, secinot, ka tās būvējis viens un tas pats meistars. V. Vaga uzskata, ka arī Burtnieku baznīca celta kā bazilika.¹⁴⁰

Jānorāda, ka Rūjienas baznīcas draudzes telpa ir tuva kvadrātam un varēja būt iecerēta kā zāles tipa baznīca. Turpretim Burtnieku baznīca uzrāda plānojumu, kāds raksturīgs bazilikām (61. att.). Vidusjoma platums attiecībā pret sānu jomiem ir 2:3. Izteikts ir arī bazilikām raksturīgais pagarinājums virzienā no rietumiem uz austrumiem — uz altārdaužu. Ja Rūjienas baznīcas grafiskā analīze liecina par seno celtnieku spēju proporcionēt un precīzi nospraust ēkas pamatkontūras, tad Burtnieku baznīcas plānā samanāmas izteiktas novirzes, kas liecina par neprasmī dabā nospraust precīzas ģeometriskas formas.

Iepriekš minētais varētu liecināt, ka 13. gs. beigās vietējie būvmeistari, iespējams, patstāvīgi veica darbus provinces baznīcu celtniecībā.

Uz tuvību ar Rūjienas baznīcu norāda starpjomu arkādu forma un proporcijas (62. att.), kā arī būvpaņēmieni. Jādomā, ka līdzīgi kā Rūjienas, arī Burtnieku baznīcai sākotnēji draudzes telpu trīs jomos varētu būt dalījuši koka balstu stabi. Zināms, ka Rūjienas baznīca

61. att. Burtnieku baznīca. J. Galviņa 1977. g. uzmērījums.

mūrētus starpjomu pilārus ar arkādēm ieguva 17. gs. Par Burtnieku baznīcu zviedru revīzijas 1683. un 1684. gada protokolos minēts, ka vidusjomu sedz četras koka krusta velves, bet sānu jomus — lēzeni dēļu griesti. Kā minēts iepriekš, Rūjienas baznīcai sānjomu sienās atklājās mūrētu velvju pēdas. Vai zināmu laika posmā šāds pārsegums bijis arī Burtnieku baznīcai, liecinās turpmākie pētījumi.

Gotika Burtnieku baznīcā parādās atsevišķu detaļu vaidā. Altārdaļas austrumu fasādē zondāžu rezultātā atsedza četras smailāru logailas (63. att.), kuras veido noteiktu ritmu, vienlaicīgi veicot arī dekoratīvas funkcijas.

Neatkarīgi no tā, vai plānotas kā zāles tipa vai bazilikas, visām Vidzemes trīsjomu baznīcām laika gaitā tika paaugstināts vidusjoms. Izņēmums ir Lielstraupes un Burtnieku baznīcas (64. att.), kuras līdz mūsu dienām saglabājušas vienlaidu jumta pārsegumu.

Trikātas baznīca.

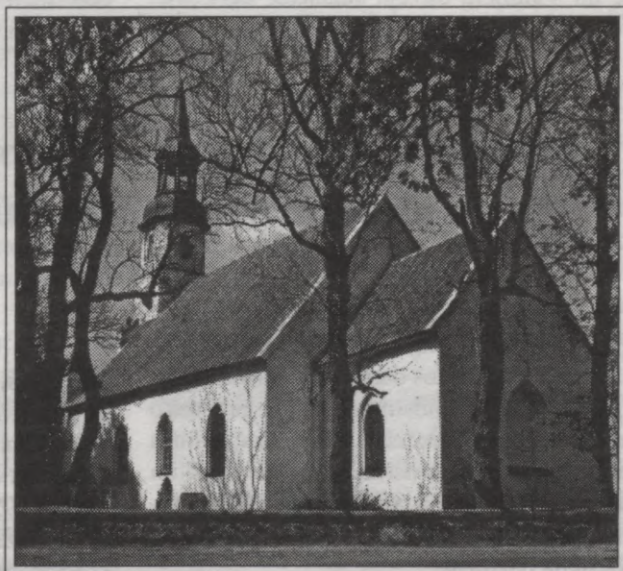
Arī Trikātas baznīca dibināta 1283. gadā. Jādomā, ka ģeogrāfiskais stāvoklis un tirdzniecības ceļu virziens noteica Trikātas baznīcas zināmu līdzību ar Raunas baznīcu. Abas ir vienjoma celtnes abām altārdaļa sākotnēji ir bijusi vienāda platuma ar draudzes telpu, kā tas redzams J. H. Kelča 1691. gada uzmērījuma zīmējumā. (65. att.) Draudzes telpas izmēri bijuši 19,35 x 12,8 m. Atšķirībā no Raunas, Trikātas baznīca būvēta bez torņa. Laikā no 1694. — 1696. gadam baznīcai piebūvēja kontrforsus, altārdaļu un jumta korē koka zvanu tornīti. Mūsdienu izskatu Trikātas baznīca ieguvusi atkārtotu pārbūvju rezultātā (66. att.): 1855. gadā iesāka būvēt koka torni rietumu fasādē, 1876. gadā baznīcas sienas paaugstināja par vienu asi (2,133 m).¹⁴¹ Kāda bijusi baznīcas sākotnējā griestu pārseide, pagaidām nav izdevies konstatēt.

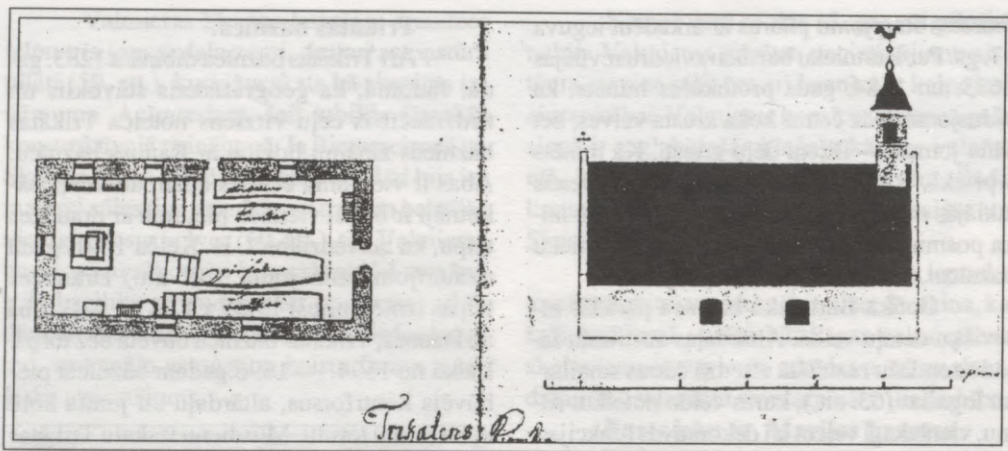
62. att. Burtnieku baznīca. Vidusjoms. 1991. g. foto.

63. att. Burtnieku baznīca. Logs altārdaļas austrumu fasādē. 1991. g. foto.

64. att. Burtnieku baznīca. 1993. g. foto.

65. att. Trikātas baznīca. J. H. Kelča 1691. g. uzņēmējuma zīmējums.

66. att. Trikātas baznīca. 1973. g. foto.

Secinājumi.

13. gs. pēdējā trešdaļā noteicošā loma bija pilsētniekiem. Pilsētu teritorijas apbūvēja pēc noteikta plāna, kur centrālā vieta bija ierādīta tirgus laukumam un baznīcai ar kapsētu. Augošajās provinces pilsētās — Cēsīs, Straupē un Valmierā būvēja baznīcas, kuru proporcijās un būvkonstrukcijās jaušama Rīgas

baznīcu ietekme. Var pieņemt, ka meistari, kuri piedalījās Rīgas baznīcu būvniecībā, tālāk savu pieredzi izplatīja, ceļot baznīcas Vidzemes ziemeļu daļā — t. i. tirdzniecības ceļu virzienā uz Igauniju un Krievzemi. Tas liecina, ka 13. gs. beigās radā patstāvīgas celtniecības brigādes, kuras spēja strādāt empīriski.

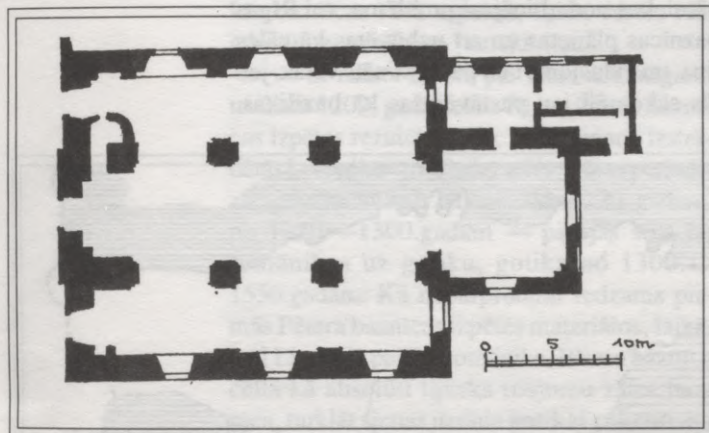
Rīgas un Ziemeļvidzemes trīsjomu baznīcu nozīme Dienvidigaunijas sakrālās mūra arhitektūras attīstībā

Igaunijas viduslaiku arhitektūras pētnieks V. Vaga savos darbos norāda uz Dienvidigaunijas 13. gadsimta baznīcu ģenētisko saikni ar Rīgas baznīcām. Kā pamatpazīmes minēti griezumā krustveida balstu stabi un atsevišķu būvdetaļu profilējumi, kādi sastopami baznīcām Nio, Urvastē un Pērnavas sv. Nikolaja baznīcās.

Iepriekšminētās pazīmes ir pārāk pieticīgas, lai baznīcas Nio un Urvastē piedēvētu "Rīgas skolai." Toties ievēriba jāpievērš Pērnavas sv. Nikolaja baznīcai. Celtni nopostīja otrā pasaules kara laikā un drupas novāca 1953. gadā. V. Vaga norāda, ka tā celta kā bazilika. Tomēr baznīcas plāns tuvs kvadrātam (20 x 25 m), kā tas raksturīgs zāles

tipa baznīcām. Turpretī masīvie balstu stabi (2,2 x 2 m) un zemās arkādes (h — 5 m) raksturīgas bazilikām.

Jāsecina, ka Pērnavas sv. Nikolaja baznīcas celtniecībā vērojami tie paši procesi, kas Rīgas un Ziemeļvidzemes 13. gs. trešajā ceturtdaļā celtajām baznīcām — zāles tipa un bazilikas būvformu savstarpējā mijiedarbība.

67. att. Pērnavas sv. Nikolaja baznīca. Pēc E. Kjunerta uzmērījuma.

Jāpievienojas V. Vagas izteiktajiem secinājumiem, ka Pērnavas sv. Nikolaja baznīca ir tipiska "Rīgas celtniecības skolas" pārstāve, kurai kā paraugs varētu būt kalpojusi Rīgas sv. Jēkaba baznīca.

68. att. Pērnavas sv. Nikolaja baznīcas vidusjoms. Foto pirms 1944. g.

Kopsavilkums

Pēdējos trīsdesmit gados par daudzām Vidzemes 12. un 13. gs. mūra baznīcām ir veikti monogrāfiska rakstura pētījumi. Dažādu specialitāšu pārstāvji savas kompetences ietvaros ir aplūkojuši vienu vai dažas celtnes un ar tām saistītās parādības. Kompleksa izpēte vismazāk ir skārusi tieši Cēsu rajona ļoti nozīmīgus objektus: "Krievu baznīcu" L. Katrīnas ielā, Āraišu, Raunas, Straupes un Cēsu sv. Jāņa baznīcu. Tas nevar būt par šķērslī apkopot dažādu nozaru zinātnieku nenoliedzami nozīmīgos pētījumus un secinājumus; sagrupēt Vidzemes 12. un 13. gs. sakrālo mūra arhitektūru laikā un telpā, izdalīt noteiktu parādību loku, kas nākotnē, padziļinot pētījumus, varētu novest pie argumentētākiem secinājumiem.

Literatūrā valdošais ir pieņēmums, ka pirmo mūra baznīcu Baltijā cēluši gotlandieši Ikšķilē. Apkopojot Latvijas zinātnieku pētījumu materiālus un analizējot tos kontekstā ar Krievijas un Baltkrievijas arhitektūras vēsturnieku pētījumiem par senkrievu sakrālās mūra arhitektūras attīstību un būvpaņēmieniem jāsecina, ka Ikšķiles I baznīcu, Aiz-

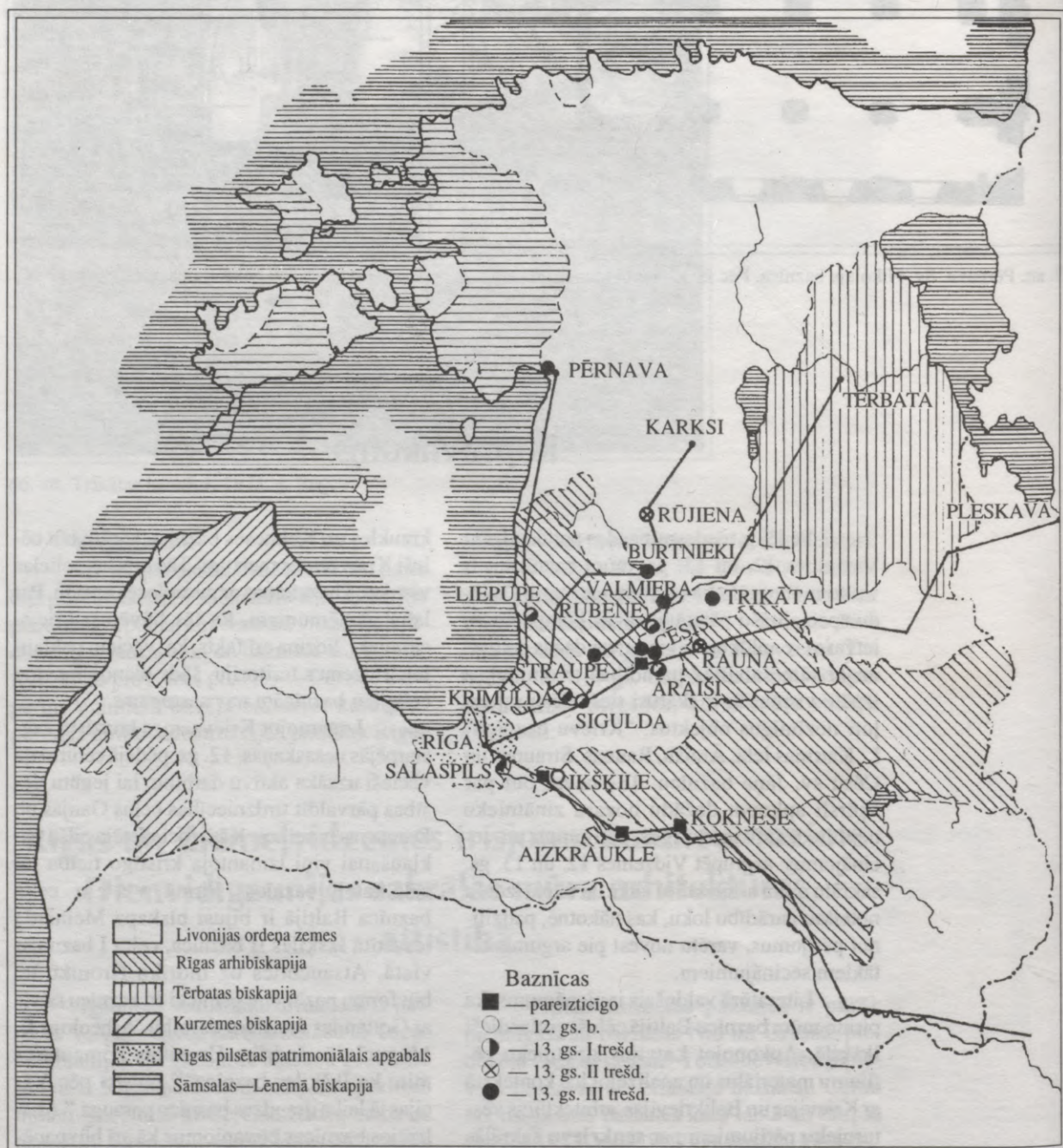
kraukles un Kokneses baznīcu varētu būt cēluši Krievzemes meistari. Tās bijušas nelielas vienjoma baznīciņas ar pusaploces apsīdu. Par labu pieņēmumam, ka tās būvējuši krievu celtnieki, liecina arī fakts, ka, vāciešiem pakļaujot Vidzemes teritoriju, šāds plānojums viņu celtajām baznīcām nav sastopams.

Izmantojot Krievzemes kņazistu savstarpējās nesaskaņas, 12. gs. pēdējā ceturtdaļā vācieši uzsāka aktīvu darbību, lai iegūtu tiesības pārvaldīt tirdzniecības ceļus Gaujas un Daugavas baseinos. Kā ieroci vietējo cilšu pakļaušanai viņi izmantoja kristīgo ticību un cēla katoļu baznīcas. Pirmā vācu celtā baznīca Baltijā ir bijusi bīskapa Meinarda iesvētītā Ikšķiles II baznīca, celta I baznīcas vietā. Atsaucoties uz Indriķa Hroniku un būvformu pazīmēm, pētnieki šo baznīcu saista ar Gotlandes meistarību. Arheologs Ē. Mugerēvičs Indriķa Hronikas komentāros min, ka Ikšķiles baznīca¹⁵ būvēta pēc Vācijas tā laika draudzes baznīcu parauga." Analizējot baznīcas būvjomus kā arī būvpaņēmienus un izmantotos būvmateriālus, jāsecina, ka to cēluši vācu meistari.

Nākošajā posmā, 13. gs. pirmajā trešdaļā, mainījās politiskā situācija. Vāci uzsāka nesaudzīgu militāru agresiju pret vietējām ciltīm un sastapās ar sīvu pretošanos. Tas atspoguļojās sakrālajā mūra arhitektūrā, kur vērojama visumā viendabīga aina: Krimuldas, Siguldas, Liepupes, Rubenes, Mārtiņsalas baznīcas sākotnēji bijušas nelielas kapelas, plānā tuvu kvadrātam. Tām vēlāk piebūvētas draudzes telpas, kapelu pārvēršot par altārdarīti. Problemātisks ir jautājums, vai šai baznīcu grupai pieskaitāma arī Āraišu baznīca? Kartografējot 12. un 13. gs. Vidzemē celtās baznīcas, jāsecina, ka tās celtas blīvi apdzīvotā vietā, nozīmīgu pilskalnu tuvumā, pie tirdzniecības ceļiem (69. att.).

Visas šī posma baznīcas mūrētas no vietējiem būvmateriāliem. Raksturīgi, ka visām iepriekš minētajām kapelām bijušas mūrētas krusta velnes. Tas, neapšaubāmi, liecina par profesionālu meistarību klātbūtni.

Ja 13. gs. pirmajā trešdaļā provinces baznīcu celtniecībā iezīmējas visumā viendabīga aina, tad daudzkārt sarežģītāki procesi vērojami Rīgas sakrālās mūra arhitektūras attīstībā. Tāpēc nav nejaušība, ka dažādu laiku un zemju viduslaiku arhitektūras pētnieku redzeslokā ir bijušas Rīgas 13. gs. baznīcas. Zinātniekus nodarbinājusi problēma, vai Rīgas baznīcas plānotas un arī uzbūvētas kā zāles tipa, un vidusjoms tām paaugstināts vēlāk, jeb tās sākotnēji jau pastāvējušas kā bazilikas.

69. att. Sakrālās mūra arhitektūras celtniecība 12. un 13. gs.

Iedziļinoties viduslaiku sakrālās mūra arhitektūras pētnieku savstarpējā polemikā kā arī pētniecības metodikā, jāsecina, ka novārtā atstāta pamatbūtība. Pētot 13. gs. mūra arhitektūras attīstību, pamatkodols nebūt nav meklējams atsevišķu sīku būvelementu analīzē (V. Vaga u. c.), bet primārais ir jautājums, **kā un vai senie celtnieki (un arī pasūtītājs) izprata konstruktīvo sistēmu, pārnesot svešas zemes celtniecības tradīcijas teritorijā, kurā nav pazīstama mūra arhitektūra.**

Aplūkojot Rīgas 13. gs. trīs nozīmīgākās baznīcas šādā aspektā, šķiet, varētu rast atbildi uz vairākiem jautājumiem.

Šī raksta autore par īpaši nozīmīgiem uzskata 1209. gadā celtās Rīgas Pētera baznīcas izpētes rezultātus. Pēc V. Neimaņa izstrādātās Livonijas viduslaiku arhitektūras periodizācijas romānika ir valdošā līdz 1220. gadam, no 1220.—1300. gadam — pārejas stils no romānikas uz gotiku, gotika no 1300.—1550. gadam. Kā nepārprotami redzams pirmās Pētera baznīcas izpētes materiālos, laikā, kad Livonijā pastāv romānika, Pētera baznīca celta kā absolūti tipiska trīsjomu zāles baznīca, turklāt sienas uzrāda **gotikai raksturīgo karkasu sistēmu.** Tas nozīmē, ka zemē, kurā nav mūra celtniecības tradīciju, vācu būvmeistari "iedēstīja" savas zemes tolaik modernāko būvformu — klasiski "tīru" zāles baznīcu tipu. Pateicoties sienu karkasa konstrukcijai, bija iespējams veidot plašus logus, būvēt augstus pilārus, panākt vienotas, gaismas pielietas telpas iespaidu, kāda arī bija zāles tipa baznīcu pamatbūtība.

Blakus 1211. gadā dibinātā Doma baznīca sākotnēji bija plānota kā izteikta klostēriem raksturīga bazilika. Iespējams, ka saistībā ar Pētera baznīcu meklējama atbilde, kāpēc Doma baznīcu nobeidza ar vienlaidu pārsegumu, raksturīgu zāles tipa baznīcām. Celtnieks, arhitekts vienmēr ir bijis pakļauts pasūtītāja vēlmēm. Jādomā, ka saskatot Pētera baznīcā sev vēlamu saturu, bet neizprotot formu, kura novedusi līdz šim saturam, pasūtītājs arī Doma baznīcai vēlējās vienlaidu jumtu.

Uz šī fona īpašu interesi izraisa Jēkaba baznīca. Atsakoties no Pētera baznīcas gotiskās karkasu sistēmas, bet paturot vienīgi kvadrātam tuvu plānojumu, tā sākotnēji, acīmredzot, bija iecerēta kā zāles tipa baznīca. Tomēr ar romāniskajām konstrukcijām nebija iespējams atrisināt zāles baznīcai raksturīgo vienotas, gaismas pielietas telpas iespaidu. Savukārt gotikas konstruktīvā sistēma nevarēja veidoties, nenoejot dabīgo attīstības ceļu: romānika — pārejas stils no romānikas uz gotiku — gotika. (Šāda pakāpenība vērojama Rietumeiropas zemju arhitektūrā.) **Jāsecina, ka zāles tipa baznīcu konstruktīvās būtības neizpratne ir iemesls, kāpēc gan Doma, gan Jēkaba baznīcai rezultātā bija jāpaaugstina vidusjoms, lai izgaismotu centrālo draudzes telpu.**

Livonijas viduslaiku arhitektūras pētnieki lieto jēdzienu "Rīgas 13. gs. celtniecības skola." Kā šīs skolas galvenās pazīmes tiek minētas zemās arkādes un šķērsgrīzumā krustveida balstu stabi. Pēc autores domām īpaša uzmanība būtu jāpievērš arī **zāles tipa un bazilikas, romānikas un gotikas konstruktīvo sistēmu savstarpējai mijiedarbībai. Tieši šeit meklējama atslēga tām raksturīgajām pazīmēm, kuras būtu noteicošās tā dēvētai Rīgas celtniecības skolai un kuras savu tālāko izpausmi guva Rūjienas, Cēsu, Valmieras un Pērnavas baznīcu celtniecībā.**

Jānorāda, ka tieši šinīs provinces baznīcās Rīgas celtniecības skolas principi bija pakļauti daudz lielākai radošai brīvībai, kā tas, piemēram, redzams Valmieras baznīcā.

Jāsecina, ka pasaules tautu viduslaiku arhitektūras plašajā klāstā sava noteikta un paliekoša vieta ir arī Vidzemes 13. gs. baznīcām.

Jākonstatē, ka Latvija ir zeme, kurā ir unikāli viduslaiku arhitektūras pieminekļi, tomēr joprojām nav veikta šo objektu kompleksa izpēte.

Šajā rakstā izvirzītās hipotēzes varētu būt neliela iestrāde turpmākiem padziļinātiem pētījumiem.

Norādes un paskaidrojumi

- ¹ Neumann W. Grundriss einer Geschichte der bildenden Künste und des Kunstgewerbes in Liv-, Est- und Kurland vom Ende des 12. bis zum Ausgang des 18. Jahrhunderts (turpm. Neumann W. Grundriss). — Reval, 1887.
- ² Neumann W. Der Dom zu st. Marien in Riga. Baugeschichte und Baubeschreibung. — R., 1912.
- ³ Neumann W. Grundriss..
- ⁴ Karling S. Baltikum och Sverige // In: Antikvariska studier III. — Stockholm, 1948.
- ⁵ Вага В. Проблема пространственной формы в средневековой архитектуре Латвии и Эстонии (turpm. Вага В. Проблема). — Тарту, 1960.
- ⁶ Вага В. Средневековая архитектура Эстонии // Диссертация на соискания ученой степени доктора искусствоведения (turpm. Вага В. Средневековая архитектура Эстонии // Диссертация). — Тарту, 1964.
- ⁷ Thümmeler H. Рецензия на книгу В.Вага: Проблема пространственной формы в средневековой архитектуре Латвии и Эстонии. Тарту, 1960 // Zeitschrift für Kunstgeschichte, XXV. — S. 281.
- ⁸ Graudonis J. Ieskats Ikšķiles vēsturē // Daugavas raksti (turpm. Graudonis J. Ieskats Ikšķiles). — R., 1991. — 66., 87. lpp.
- ⁹ Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1973. gadā (turpm. Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās) // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1973. gada pētījumu rezultātiem (turpm. ASM). — R., 1974., 30.—33. lpp.
- ¹⁰ Jansons G. Ikšķiles baznīcas un pils arhitektūra (12.—13. gs.) // Zinātnes Vēstnesis (turpm. Jansons G. Ikšķiles baznīcas). — 1993. — Nr.9. — 1.—18. lpp.
- ¹¹ Mugurēvičs Ē. Mārtiņsalas pils un baznīca (1967. gada izrakumi) (turpm. Mugurēvičs Ē. Mārtiņsalas pils un baznīca) // Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai 1967. g. arheoloģiskajiem izrakumiem un etnogrāfiskajai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā (turpm. RT). — R., 1968. — 63.—68. lpp.
- ¹² Mugurēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.—12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis (turpm. LZAV). — 1987. — Nr.5. — 10.—27. lpp.
Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi Latvijā laikā no 11.—15. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija (turpm. AE). — R., 1974., 11. laid. — 220.—239. lpp.
- ¹³ Treijs N. Krimuldas luterāņu baznīcas izpēte (manuskripts) (turpm. Treijs N. Krimuldas luterāņu). — R., 1990. — Kultūras ministrijas Pieminekļu inspekcijas dokumentācijas centrs (turpm. KM PIDC), lieta "Krimuldas baznīca".
- ¹⁴ Pastnieks U. Rūjienas baznīcas izpēte (turpm. Pastnieks U. Rūjienas). — R., 1982. — KM PIDC, lieta "Rūjienas baznīca".
- ¹⁵ Pētera baznīcas atdzimšana / Sast. Holcmanis A. (turpm. Pētera baznīcas). — R., 1995.
- ¹⁶ Zirnis G. Pētera baznīca. — R.: Zinātne, 1984.
- ¹⁷ Bēts Z. Arhitektūras piemineklis — bijusī Krimuldas ev. lut. baznīca / Vēsturiskās izpētes materiāli (manuskripts). — R., 1981.— Kultūras pieminekļu projektēšanas restaurācijas kantoris (turpm. KPPRK).
- ¹⁸ Bēts Z. Liepupes baznīca / Vēsturiskās izpētes materiāli (manuskripts). — 1978. — 1. sēj. — KM PIDC.
- ¹⁹ Caune M. Cēsu sv. Jāņa baznīca / Vēsturiskās izpētes materiāli (manuskripts). — R., 1987. — 1. sēj. — KPPRK.
- ²⁰ Pētersone P. Āraišu baznīcas vēsturiskā izpēte (manuskripts). — Cēsu Vēstures un mākslas muzeja Kultūras pieminekļu arhīvs (turpm. CM KPA), lieta "Āraišu baznīca".
- ²¹ Jansons G. Arhitektūras pieminekļi GNP. — R.: Zinātne, 1987.
- ²² Васильев Ю. Рига. Памятники зодчества. — Рига, 1971.
Васильев Ю. Латвия // Памятники искусства Советского Союза. Белоруссия. Литва. Латвия. Эстония (turpm. Васильев Ю. Латвия). — Москва: Искусство, 1986.
- ²³ Mobius F., Mobius H. Sakrale Baukunst. Mittelalterliche Kirchen in der DDR. — Berlin, 1969.
- ²⁴ Scharfe S. Deutsche Dorfkirchen (turpm. Scharfe S. Deutsche Dorfkirchen). — Königstein—Leipzig, 1938.
- ²⁵ Much H. Norddeutsche Backsteingotik Ein Heimatbuch 4.—7. aufl. (turpm. Much H. Norddeutsche). — Braunschweig, Hamburg, Westermann, 1929.

- 26 Zaske W. Gotische Backsteinkirchen Norddeutschland zwischen Elbe und Oder. — Leipzig, 1970.
- 27 Kästner K.W. Der Raum Westfalen in der Baukunst des Mittelalters. — Münster, Westfalen, 1955.
- 28 Кан А. С. История Скандинавских стран. — Москва, 1971.
- 29 Trūps H. Katoļu baznīcas vēsture. — R., 1992. — 115. lpp.
- 30 Bilmanis A. Zviedrijas vēsture. — R., 1925.
- 31 Roosval I. Die Kirchen Gotlands. — Leipzig, 1911.
- 32 Kjellin H. Die Hallenkirchen Estlands und Gotlands. — Lund, 1928.
- 33 Kampe P. Gotzemes (Gotlandes) salas pagātnes un celtniecības pieminekļi. — R., 1932.
- 34 Раппопорт П. А. Зодчество древней Руси (turpm. Раппопорт П. А. Зодчество древней). — Ленинград: Наука, 1986.
- 35 Грабар И. История архитектуры. — Москва: И.Кнебель. — Т. 1. — С. 4.
- 36 Раппопорт П.А. Зодчество древней .. — С. 29., 40., 42.
- 37 Turpat. — 37. lpp.
- 38 Turpat. — 50. lpp.
- 39 Turpat. — 80. lpp.
- 40 Turpat. — 80. lpp.
- 41 Грабар И. История .. — с. 8.
- 42 Turpat. — 82. lpp.
- 43 Turpat. — 82. lpp.
- 44 Nickel H. L. Osteuropäische Baukunst des Mittelalters. — Leipzig, 1981.
- 45 Раппопорт П.А. Зодчество древней .. — С. 50.
- 46 Jansons G. Ikšķiles baznīcas .. — 1.—18. lpp.
- 47 Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskās..
- 48 Jansons G. Ikšķiles baznīcas..
- 49 Graudonis J. Ieskats Ikšķiles.. — 82., 83. lpp.
- 50 Indriķa hronika / Ā.Feldhūna tulkojums, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri (turpm. Indriķa hronika). — R., 1993.
- 51 Turpat. — I:3.
- 52 Mugarēvičs Ē. Kristīgās ticības izplatība Latvijas teritorijā 11.—12. gs. un katoļu baznīcas ekspansijas sākums // LPSR ZA vēstis. — R., 1987. — Nr. 5. — 10.—27. lpp.
- 53 Jansons G. Ikšķiles baznīcas.. — 13. lpp.
- 54 Haupt R. Geschichte und Art der Baukunst in Nordelbingen in den Herzogtümern Holstein und Lauburg sowie den Fürstentümern Lübeck und Ratzeburg. — Holstein, 1925. — S. 165.
- 55 Пилявский В. И., Тиц А. А., Ушаков Ю. С. История русской архитектуры. — Ленинград: Стройиздат, 1984. — С. 105.
- 56 Graudonis J. Ieskats Ikšķiles.. — 82. lpp.
- 57 Jansons G. Ikšķiles baznīcas.. — 13. lpp.
- 58 Indriķa hronika. — X: 14.
- 59 Turpat. — XI:2.
- 60 Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // Senatne un Māksla. — 1940., Nr. II. — 30.—40. lpp.
- 61 Turpat. — 33. lpp.
- 62 Turpat. — 34. lpp.
- 63 Indriķa hronika. — IX:9.
- 64 Stubavs A. Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1966. gadā // ASM., 1966. — R., 1967. — 35.—38. lpp.
- 65 Turpat. — 36. lpp.
- 66 Grosvalds I. Latvijas viduslaiku mūra piļu javas (turpm. Grosvalds I. Latvijas) // AE. — R., 1983. — 14. laid. — 146. lpp.
- 67 Caune A. Pati Rīga ūdenī. — R., 1992. — 87.—107. lpp.
- 68 Turpat. — 96. lpp.
- 69 Turpat. — 96. lpp.
- 70 Turpat. — 99. lpp.
- 71 Caune M. Cēsis Livonijas ordeņa laikā (turpm. Caune M. Cēsis Livonijas) // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls (turpm. LVĪŽ). — R., 1994. — Nr. 11. — 110.—118. lpp.
- 72 Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte (manuskripts) (turpm. Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskā centra). — R., 1979. — II sēj., 1.d. — CM KPA.
- 73 Turpat. — 66. lpp.
- 74 Turpat. — 66. lpp.

- 75 Turpat, 67. lpp.
- 76 Caune M. Cēsis Livonijas.. — 114. lpp.
- 77 Mugurēvičs Ē. Krustiņveida piekariņi..
- 78 Vilcāne A. Daži rakstīto avotu fakti par Jersiku arheoloģisko izrakumu gaismā // LVIŽ. — R., 1997. — Nr. 1.
- 79 Graudonis J. Ikšķiles arheoloģiskā..
- 80 Graudonis J. Ieskats Ikšķiles.. — 78. lpp.
- 81 Jansons G. Ikšķiles baznīcas.. — 15. lpp.
- 82 Indriķa hronika. — I:3.
- 83 Scharpe S. Deutsche Dorfkirchen..
- 84 Grosvalds I. Latvijas.. — 148. lpp.
- 85 Jansons G. Ikšķiles baznīcas..
- 86 Much H. Norddeutsche..
- 87 Indriķa hronika.. — I:5.
- 88 Turpat. — I:6.
- 89 Senie Latvijas vēstures avoti. I. Nr.33. — R., 1937.
- 90 Indriķa hronika. — X: 14.
- 91 Turpat. — X:15.
- 92 Turpat. — XI:7.
- 93 Jansons G. Arhitektūras.. — 41.—46. lpp.
- 94 Treijs N. Krimuldas luterāņu.. — 1. lpp.
- 95 Mugurēvičs Ē. Komentāri // Indriķa hronika (turpm. Mugurēvičs Ē. Komentāri). — R., 371., 372. lpp.
- 96 Turpat.
- 97 Turpat. — 367. lpp.
- 98 Kampe P. Baznīcu celtniecība Vidzemē Zviedru valdības pēdējos 50 gados (turpm. Kampe P.) Baznīcu celtniecība). — R., 1937. — 48. lpp.
- 99 Jansons G. Arhitektūras.. — 46., 47. lpp.
- 100 Jansons G. Iesniegums. 1976. g. 4. sept., inv. nr. 7389. — KMPIDC lieta "Rubenes baznīca".
- 101 Indriķa hronika. — XXIX:3.
- 102 Jansons G. Arhitektūras.. — 52. lpp.
- 103 Turpat. — 52. lpp.
- 104 Mugurēvičs E. Mārtiņsalas pils un baznīca.. — 54., 55. lpp.
- 105 Apals J. Vēstures avotu ziņas par Āraišu mūra pili // AE. — R., 1996. — 18. laid. — 35. lpp.
- 106 Turpat.
- 107 Berents P. Āraišu baznīca un draudze 700 gadu gaitā. — Cēsis, 1927. — 6. lpp.
- 108 Mugurēvičs Ē. Komentāri. — 361. lpp.
- 109 Thümmeler H. Die Bedeutung der Edelherrn zur Lippe für die Ausbreitung der westfälischen Baukunst im 13. Jahrhunderts. Westfalen, Hanse, Ostseeraum. — Münster, 1955.
- 110 Zirnis G. Pētera baznīca. — R.: Zinātne, 1984.
- 111 Pētera baznīcas.. — 23. lpp.
- 112 Freimuth G. Hallenkirche und Basilika in Altlivland. — Revaler Botl, 1929. — Nr. 173. Bara B. Проблема.. — C. 3., 4.
- 113 The Dom Cathedral Architectural Ensemble in Riga. — Leningrad, 1980.
- 114 Malvess R. Sv. Jēkaba baznīca Rīgā un tās būvēsture (manuskripts) (turpm. Malvess R. Sv. Jēkaba baznīca). — R., 1972. — I sēj. — 2.lpp. — KM PIDC.
- 115 Bara B. Проблема .. — C. 8., 9., 10.
- 116 Turpat.
- 117 Pāvulāns V. Satiksmes ceļi.. — 70., 71. lpp.
- 118 Turpat. — 70. lpp.
- 119 Kundziņš P. Raunas baznīca. — R., 1938.
- 120 Neumann W. Grundriss..
- 121 Kundziņš P. Rūjienas baznīca // Ilustrēts mēnešraksts. — R., 1929.
- 122 Bara B. Проблема ..
- 123 Bergmanis G. E. L. Uz jaunu gadu. — Rūjiena, 1888.
- 124 Turpat.
- 125 Pastnieks U. Rūjienas..
- 126 a) Scriptorum rerum Prussicarum II, 50. lpp.; b) Hermanni de Wartberg Chronicon Livoniae. p. 50.
- 127 Bara B. Проблема.. — C. 50.
- 128 Malvess R. Sv. Jēkaba baznīca.. — 27. lpp.

- 129 Васильев Ю. Латвия. — С. 434.
- 130 Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskā centra .. — 65., 66. lpp.
- 131 Turpat. — 66. lpp
- 132 Turpat.
- 133 Turpat. — 92. lpp.
- 134 Dubiņš E. Lielstraupes pils (manuskripts). — 1. lpp.— СМ КРА.
- 135 Indriķa hronika.— X : 15.
- 136 Turpat. — XV : 2.
- 137 Clasen K. Grundlagen baltendeutscher Kunstgeschichte. Heinz Löffler zum Gedenken. Ost-baltische Frühzeit. Herausgegeben von C. engel. Baltische Lande. I Bd. — Leipzig, 1939.
- 138 Vara V. Проблема ..
- 139 Heine V. Beiträge zur Geschichte der Stadt Wolmar. — Riga, 1884.
- 140 Vara V. Проблема..
- 141 Kampe P. Baznīcu celtniecība..
- 142 Vara V. Средневековая архитектура Эстонии / Диссертация. — С. 117.
- 143 Turpat. — 115. lpp.
- 144 Turpat. — 120. lpp.
- 145 Mugerēvičs Ē. Komentāri. — 337. lpp.

Attēlu atsauces

1. att. Mrusek H. J. Romanik. — Leipzig, 1972. Kopija no attēla 15. lpp.
2. att. Гнедичь П. П. История искусств. — С.-Петербург: Издание А. Ф. Маркс. — Т. 1. Kopija no 376. att.
3. att. Mrusek H. J. Romanik. — Leipzig, 1972. Kopija no attēla 231.lpp.
4. att. Cittautu mākslas vēsture. — R., 1968. — II sējums. Kopija no 47.att.
5. att. Гнедичь П. П. История искусств. — С.-Петербург: Издание А. Ф. Маркс. — Т. 1. Kopija no att. 459.lpp.
6. att. Mrusek H. J. Romanik. — Leipzig, 1972. Kopija no 87. att.
7. att. Mrusek H. J. Romanik. — Leipzig, 1972. Kopija no 86. att.
8. att. Kästner K. W. Der Raum Westfalen in der Baukunst des Mittelalters. — Minster, Westfalen, 1955.
10. att. История русской архитектуры. — Ленинград: Стройиздат, 1984. Kopija no attēla 110. lpp.
11. att. а) Грабар И. История архитектуры. — Москва: И. Кнебель. — Т. 1.
б) Псков. Ленинград: Искусство. — 1986.
13. att. Раппопорт П. А. Зодчество древней Руси. — Ленинград: Наука, 1986. Kopijas no attēliem 45. lpp.
Пилявский В. И., Тиц А. А., Ушаков Ю. С. История русской архитектуры. — Ленинград: Стройиздат, 1984. Kopija no attēla 105. lpp.
14. att. Nickel H. L. Ostereuropäische Baukunst des Mittelalters. — Leipzig, 1981. Kopija no attēla 88. lpp.
15. att. Caune A. Rīga zem Rīgas. R.: Zinātne, 1985. Kopija no attēla 63.lpp.
16. att. Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1993. — Nr. 9. Pēc G. Jansona uzmēr. zīm. 15. lpp.
17. att. Senatne un Māksla. — 1940. — Nr. II. Kopija no 5. attēla 36. lpp.
18. att. Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte. — R., 1979. — II sēj. 2. d. (manuskripts СМ КРА). Kopija no plāna Nr. 17.
19. att. D. Puķītes foto.
20. att. Kampe P. Salaspils un Ikšķiles senie celtniecības pieminekļi. — R., 1934. Kopija no 39. attēla.
21. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 38. att.
- 22.att. Broce J. K. Sammlung verschiedener Livlandischer Monumente (turpm. Broce J. K. Sammlung). — V sēj. — 218. Fotokopija.
23. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 45. att.
24. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 46. att.

25. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 47. att.
26. att. KMPIDC, Inv. Nr. 10477. O. Poļakova foto.
27. att. KMPIDC, lieta "Rubenes baznīca".
28. att. KMPIDC, Inv. Nr. 80372. M. Vanagas foto.
29. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 74. att.
30. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 75. zīm.
31. att. D. Ķibildas zīmējums.
32. att. CVVA, 7404-1-2250. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 86698.
33. att. Broce J. K. Sammlung.. — I sēj., 49. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 19896.
34. att. KMPIDC, lieta "Āraišu baznīca". KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 86978, 86979.
35. att. Zirnīs G. Pētera baznīca. — R.: Zinātne, 1984. Kopija no attēla 16. lpp.
36. att. Памятники искусства Советского Союза. Белорусия, Литва, Латвия, Эстония. — Москва: Искусство, 1986. Kopija no attēla 417. lpp.
37. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 35035-38. Foto Birzmalis. 1979. g.
38. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 35041. Foto Birzmalis. 1979. g.
39. att. Kundziņš P. Ilustrētais mēnešraksts. — R., 1929. Kopija no attēla 236. lpp.
40. att. Kundziņš P. Ilustrētais mēnešraksts. — Kopija no attēla 235. lpp.
41. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no attēla.
42. att. СМ КРА, foto neg. Inv. Nr. 1800. Kopija no pastkartes.
43. att. KMPIDC, lieta "Rūjienas baznīca". Inv. Nr. 23 488.
44. att. D. Puķītes foto.
45. att. KMPIDC, lieta "Rūjienas baznīca". Inv. Nr. 23 478.
46. att. D. Puķītes foto.
47. att. Памятники искусства Советского Союза. Белорусия, Литва, Латвия, Эстония. — Москва: Искусство, 1986. Kopija no 252. att.
48. att. V. Rozenbergas foto.
49. att. Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte (manuskripts). — 1.sēj. — R., 1979. Zīmējums pēc Nr. 40415 uzmērījuma.
50. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 26. att. 125. lpp.
51. att. Broce J. K. Sammlung.. Fotokopija. LVM, foto neg. Inv. Nr. 36 115.
52. att. W. B. Bocklaff. Schloss Gross-Roop. Livland — Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen III Jahrg. — Rīga, 1909. — S. 135.—137. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 37699.
53. att. Broce J. K. Sammlung.. I, 48. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 19868.
54. att. Broce J. K. Sammlung.. V, 104. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 19873.
55. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 93. att. 191. lpp.
56. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no attēla.
57. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 2444. S. Kviesītes foto.
58. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 93129. M. Vanagas foto.
59. att. D. Puķītes foto.
60. att. Roosval I. Die Kirchen Gottlands. — Leipzig, 1911. Kopija no attēla.
61. att. KMPIDC, lieta "Burtnieku baznīca". Inv. Nr. 44004.
62. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 114337. M. Vanagas foto.
63. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 86425. A. Holma foto.
64. att. KMPIDC, foto neg. Inv. Nr. 86431. A. Holma foto.
65. att. Kampe P. Baznīcu celtniecība.. Kopija no 81. att. 185. lpp.
66. att. D. Puķītes foto.
65. att. Вага С. Средневековая архитектура Эстонии / Дисертация. — Тарту, 1964. Zīmējums pēc uzmērījuma.
66. att. Вага С. Средневековая архитектура Эстонии / Дисертация. — Тарту, 1964. Fotokopija no 108. att.

Dace Puķīte

DEVELOPMENT OF SACRED STONE ARCHITECTURE IN VIDZEME DURING THE 12th AND 13th CENTURIES

SUMMARY

Stone architecture appeared in the territory of Latvia in the middle of the 12th century, but it won a wider spread in the 13th century. The trade routes of the rivers Daugava and Gauja, which connected the West and the East, played a significant role in its development.

The Danes tried to rule the trade routes of the river Daugava in the 11th century already. Records in the Chronicles about building of churches in the Danish colonies in Kurzeme date back to 1048 and 1164. Possibly, they were built of wood, as the churches are said to have been burnt down.

During the 10th—12th centuries Russian Principalities from the East implemented their intentions to subject the trade routes of the rivers Gauja and Daugava, as well as the surrounding areas, much more effectively. Particular settlements, such as Jersika, Koknese, Tālava, Ikšķīle, were dependent on the Ancient Russia, and paid impost to Russian princes.

ORTHODOX CHURCHES IN VIDZEME IN THE 12th AND 13th CENTURIES

To date, it is assumed, that the first stone church in the Baltics was built in Ikšķīle by the inhabitants of Gotland. Summarizing the material of the archaeological research, it should be concluded, that small single-vault churches with a semicircular apse existed in the territories of Vidzeme, governed by Russian Principalities.

The First Stone Church of Ikšķīle

A part of the foundation of such a building was uncovered in the interior of the ancient Ikšķīle church during archaeological excavations. It is dated the second half of the 12th century. The foundation could belong to the Ikšķīle Principality Orthodox Church. The Heinricus de Lettis Chronicle records seem to testify to this fact: Bishop Meinhard, wishing to build his own church in Ikšķīle, went to see the Prince of Polock in 1284 and submissively asked for his permission to do so.

Koknese Castle Church

A part of the building of oval construction, stone-forged stairs and floor—tiles were discovered during archaeological excavations in Koknese Castle. The stone decoration and building, as well as the fragment of a bell found in the neighborhood, allows to assume hypothetically, that it used to be the Koknese Orthodox Church.

The Church of Aizkraukle Ancient Town

Well—preserved church foundation and wall fragments were uncovered in Aizkraukle Ancient Town. The church has a single—vault, rectangular design with a semicircular apse. According to the archaeologist P. Stepiņš, the Aizkraukle Church dates back to the year 1207 mentioned in the Heinricus de Lettis Chronicle, when German missionaries expanded their activities and built churches in the territory of Vidzeme. Nevertheless, the small chapels built by them in Mārtiņšala, Krimulda, Sigulda, Lielupe, Rubene differed greatly both in building quality and planning. The planning, building technique and fragments of reddish plastering of Aizkraukle Church testify, that, also in this case, the ancient building might be considered one of the orthodox churches built by Russian Princes.

Cēsis Orthodox Church

As the last but not least, the Cēsis Orthodox Church should be mentioned. It was drawn in the ancient plans of the Cēsis town as "the Russian church" and appeared as a rectangular building with a semicircular apse. Its construction time is not dated.

Summarizing the above, it has to be concluded, that the first stone churches of Vidzeme were built by merchants of the Russian Principalities. According to archaeological research, they did it for their own needs. All the churches had common features.

CONSTRUCTION OF CATHOLIC CHURCHES IN VIDZEME IN THE 12th AND 13th CENTURIES

Taking advantage of the mutual disagreements between Russian Principalities, the Germans started active fight for the rights to govern the trade routes all over the basins of the rivers Gauja and Daugava during the last quarter of the 12th century. Christian faith was used as a weapon, as well, and Catholic churches were built.

The Second Church of Ikšķile

The Second Church of Ikšķile, consecrated by bishop Meinhard, used to be the subject of research for investigators of medieval architecture of different ages and countries. According to the archaeological research, it was built in the territory of the First Church. Referring to both the Heinricus de Lettis Chronicle and the building shapes, the researchers relate the church with the activities of Gotlandis craftsmen. However, the Chronicle indicates, that the church was built by bishop Meinhard in 1284. During the winter of the same year, the Lithuanians ruined Livland. The newly built church must have been ruined, too, as Meinhard was forced to take cover in the woods.

In 1285, bishop Meinhard invited stone-cutters from Gotland to build a castle in Ikšķile. It has been concluded by an architectonic investigation, that the defensive walls of the castle were attached to the formerly built church.

Analyzing the building dimensions of the Second Church of Ikšķile, it has to be stated, that the two-vault design still in no way indicates its Gotlandic origin, although, 27 out of 92 churches in Gotland are of two-vault. Small churches of the same layout are found in Germany, as well. The central bearing pillar of a cross-shaped design in the parish room is characteristic of German, but not Gotlandis churches. The profiled brick decoration of the entrance doorway is not characteristic of Gotlandis churches of the 12th century, either. All the above makes one think, that the Ikšķile Church was built by German builders.

The issue of the bearing pillar of the triumph arch is still open. It shows Romanesque forms, typical of Gotlandic churches of the 12th century - cylindrical, with sculpturally shaped top part, where three small half-pillars are based on spherical corbels. How can the uncharacteristic location of the bearing pillar be explained, since analogous have not been found up to now? As it was mentioned earlier already, it is possible, that the newly built church was ruined by Lithuanians. In that case, the stone-cutters, invited from Gotland to build a castle in 1285, repaired the damaged church, too.

Beginning with 1202, the German expansion increased. The subjecting of the territories of Vidzeme was completed in about 1208. Despite the above, they were still facing fierce resistance of the local tribes, foreign enemies, as well as the continuous fight for power between the Archbishop and the Order. Such political situation created unhomogeneous representation of sacred stone architecture, too.

CONSTRUCTION OF CHURCHES IN VIDZEME IN THE FIRST QUARTER OF THE 13th CENTURY

Provincial churches At the beginning of the 13th century, taking into account the unstable political situation, small churches were built in a hurry. Such churches have been found in Mārtiņšala, Krimulda, Sigulda, Liepupe, Rubene. According to the results of archaeological and architectonic research, they were small chapels close to a square by design. Later on the parish rooms were attached to the buildings, turning the chapel into a part of the altar.

Problems of building the churches in Riga

The local inhabitants of Riga territory still preferred to wooden log building traditions. Therefore, the builders of the Daugavgrīva Cistercian Abbey, founded in 1205, played

a significant role. From 1211, Bernhard from Lippe (town of Lippstadt in Westfalen, Germany) was an Abbot of the Abbey. It is known, that the Lippe family had an exceptional influence on the development of hall-type churches in Westfalen.

The building of Riga Peteris Church refers to this time-period. The most ancient plan of foundation, uncovered during archaeological excavations, shows typical features of a hall-type church. As one can see, the wall was shaped by a framework system typical of the Gothic style. It was especially significant, taking into account the intentions to create an impression of a wide, light and united room, characteristic of the Westfalen building school.

The researchers of the Medieval architecture are interested in the following question: why the hall-type churches did not win prevalence in the territory of Latvia? The late spread of stone architecture could be one of the reasons. During the time, when the West European architecture was on its way to the Gothic style, the Romanesque style was developing with difficulty in the territory of Latvia. Also later, from 1300 to 1550, the massive walls, typical of the Romanesque style, basically prevailed, and the Gothic style appeared just in the form of separate constituent parts. So, it was impossible to create the impression of a full-of-light united hall, characteristic of the hall-type churches. In these circumstances basilicas turned out to be more appropriate, while light filled the space through the windows of a raised mid-vault. Therefore, it was no coincidence, that the Riga Dome and the Jēkaba Church were rebuilt into basilicas, having existed as a hall-type churches for a while.

THE CHURCHES BUILT IN THE PROVINCE OF VIDZEME IN THE MIDDLE OF THE 13th CENTURY

The Āraiši, Rauna and Rūjiena churches have survived from the middle of the 13th century. Boulders were still used as the main building material.

The Rūjiena Church also has been a point of intersection in the researchers' debate - whether the church was built as a hall-type church or a basilica. During the archaeological and architectonic research of 1982, it was stated, that the church had retained its original layout. At the beginning, the ceiling was supported by wooden constructions, but in the 15th century the church had acquired the built-in-stone three-vault division, as well as the shape of a basilica.

CONSTRUCTION OF CHURCHES IN THE PROVINCE OF VIDZEME IN THE LATE 13th CENTURY

The late 13th century was the time, when the Pope's power weakened, and both the Order and the Bishop were fighting for power. However, craft and, simultaneously, trade were developing fast. The sacred stone architecture reflected those processes. Straupe, Cēsis and Valmiera developed in significant centres of craft and trade. The churches built in those areas have survived until nowadays and indicate a certain influence of Roman churches.

It should be mentioned, that those churches have left considerable influence on the construction of South Estonia churches. The Pērnavā St. Nicolas Church can be mentioned as the most striking example.

The building of Riga's Gothic church reflects to this time period. The most ancient plan of foundation, uncovered during archaeological excavations, shows typical features of a hall-type church. As one can see, the wall was raised by a frame of resting typical of the Gothic style. It was especially significant, taking into account the intention to create an impression of a wide, light and united room, characteristic of the Western building school.

The research of the styles of architecture used in the following question: why the hall-type churches did not win prevalence in the territory of Latvia? The late spread of stone architecture could be one of the reasons. During the time, when the West European architecture on its way to the Gothic style, the Romanesque style was developing with difficulty in the territory of Latvia. And from 1200 to 1300, the stone - wall, typical of the Romanesque style, remained the dominant style in the construction of churches. It was important to ensure the uniformity of a hall-type church, characteristic of the hall-type churches. In these churches, the walls were raised one by one, and the space between the walls was filled with a vaulted ceiling. In these churches, the walls were raised one by one, and the space between the walls was filled with a vaulted ceiling. In these churches, the walls were raised one by one, and the space between the walls was filled with a vaulted ceiling.

IN THE MIDDLE OF THE 13TH CENTURY

In 1281, bishop Heinrich von Buxhövden was elected to the Riga diocese. He initiated the construction of the Riga Cathedral, which was completed in 1333. The cathedral is a prime example of Gothic architecture in Latvia. It features a large nave with a high vaulted ceiling, a choir with a tall spire, and a transept with a large rose window. The cathedral is considered one of the most important monuments of Gothic architecture in the Baltic region.

CONSTRUCTION OF CHURCHES IN THE PROVINCE OF VIDZEME IN THE LATE 13TH CENTURY

The late 13th century was the time, when the Polish power weakened and in the Order and the Bishop were fighting for power. However, craft and simultaneously trade were developing fast. The local stone architecture reflected these processes. Stone churches and castles were built in this period. The churches built in this period have survived until nowadays and make a certain influence on the construction of South Estonian churches. The Pernava St. Nicolas Church can be mentioned as the most striking example.

THE CONSTRUCTION OF CHURCHES IN VIDZEME IN THE FIRST QUARTER OF THE 13TH CENTURY

At the beginning of the 13th century, taking into account the unstable political situation, small churches were built in a hurry. Such churches have been found in Mērtiņpils, Krimulda, Sigulda, Luga, Rēbene. According to the results of archaeological and architectural research, they were small churches, close to a square by design. Later on the parish rooms were attached to the building, making the church a part of the parish.

Problems of building the churches in Riga

The local inhabitants of Riga territory still preferred the wooden log building traditions. Therefore, the building of the Daugavpils Cathedral Abbey, founded in 1201, played

MUZEJA MATERIALI
CĒSU VĒSTURES

1905.GADA NOTIKUMU DALĪBNIKĀ, PIEBALDZĒNA JĀŅA PAPĒŽA "SIBĪRIJAS DIENASGRĀMATA"

XX gadsimta raksturīga pazīme ir bijusi cilvēku masveida migrācija no viena zemeslodes rajona uz citu. Miljoniem ļaužu dzīvo vai pat jau raduši mūžīgo mieru tālu no vietām, kur pirmo reizi skatījuši saules gaismu. Pārceļošana notikusi dažādu iemeslu dēļ: tai pamatā bijuši ekonomiski un sociāli apsvērumi, reliģiskās un nacionālās pretrīkības. Ļoti liela loma bijusi arī mūsu gadsimta kariem un revolucionārajiem satricinājumiem.

Latviešu tauta nav izņēmums. Grūti būs atrast ģimeni, kura nevarētu minēt Austrālijas vai Amerikas onkuli, tanti, brālēnu, māšicu. Retāk, bet gadās dzirdēt par radiem Anglijā, Vācijā, Zviedrijā, Krievijā. Kāpēc tā noticis — skaidrot lieki, tomēr jāatzīmē, ka mūsu tautiešu pārvietošanās, atšķirībā no citām lielajām ceļotāju masām, galvenokārt ir bijusi piespiedu rakstura un to ne tik daudz noteikusi Latvijas iedzīvotāju brīva izvēle, cik visai sarežģītā Latvijas vēsture 20. gadsimtā. Rezultātā radies augšminētais stāvoklis.

Tomēr izceļotāju likteņi veidojušies visai dažādi. Diezin vai kāds no pēckara latviešu trimdiniekiem rietumos varēs apgalvot, ka no Eiropas uz Ameriku aizdzīts varmācīgi. Ja Latvijā kara un okupācijas radīto apstākļu dēļ nācās pamest pret savu gribu, tad tālākie ceļi pār okeānu jau bija pašizspriesto vēlmju diktēti. Citādi tas bija ar mūsu tautiešiem austrumos. Tur, tālu no Latvijas, plešas **Sibīrija**. Domāju, nekļūdīšos apgalvodams, ka Sibīriju šajā gadsimtā paguvuši aplūkot krietni vairāk latviešu, kā Ameriku, Angliju un Vāciju, par Austrāliju nemaz nerunājot. Pie tam, ja rietumu latvietim apnīka mīt kājām ķenguru zemes putekļus, viņš sēdās kuģī vai lidmašīnā un devās meklēt krāšņāku un likteņa apmīlotāku zemes stūrīti. Sibīrijas latviešiem tas viss bija pilnīgi citādi — viņi te neieradās brīvprātīgi un tāpēc neko nespēja līdzēt kuģi, lidmašīnas vai dzelzceļi. Garus gadus un gadu desmitus Sibīrija kļuva par viņu dzīves vietu, bet daudzi desmiti tūkstošu mūsu tautiešu tur atrada savu kapu.

Latvieši un Sibīrija — tas mūsu apziņā vispirms uzjundī atmiņas par 1941. un 1949. gada deportācijām. 20. gadsimta četrdesmito gadu nacionālā katastrofa (valsts neatkarības zaudēšana, karš, vairākas okupācijas u. tt.) likusi piemirst faktu, ka latvieši uzsāka "apgūt" Sibīriju jau deviņpadsmitajā gadsimtā, ja vēl ne agrāk. Sibīrijā nokļuva gan kriminālnoziedzumus izdarījušie, gan arī pirmie politiskajos noziegumos apvainotie — Kauguru nemiernieki, Bebru "kartupeļu dumpja" dalībnieki un citi. Tomēr tieši mūsu gadsimts izveidojās par laikmetu, kad latviešu valoda kļuva par tādu pat pašsaprotamu Sibīrijas dzīves sastāvdaļu kā plašā taiga, varenās upes, klinšainie kalni un nežēlīgi dzeļošie odu bari.

Pirmais nopietnais solis šajā virzienā tika sperts pēc 1905. gada revolūcijas. Tās apspiešanas laikā Sibīrijā nokļuva tūkstošiem latviešu, pie tam, ņemot vērā revolūcijas visai aso raksturu Latvijā, rezultāts bija tāds, ka Sibīrijā nonākušo revolucionārās kustības dalībnieku vidū latvieši sastādīja 10%—12%, kaut latviešu skaits no kopējā Krievijas iedzīvotāju skaita bija tikai 1,5%.¹

Represēto 1905. gada kustības dalībnieku vidū bija ne mazums Cēsu novada ļaužu. Viens no viņiem — Jaunpiebalgas pagasta "Jaunķidēnos" dzimušais Jānis Papēdis. Mūsu zināšanas par J. Papēdi nav visai plašas. Bijis pulksteņmeistars, 1905. gada notikumu dalībnieks. Tālākais ceļš — kā jau visiem cara "tētiņa" pretiniekiem — arests, tiesa, cietums un nometināšana Sibīrijā. Par Jāņa Papēža nometinājuma vietu kļuva Verhoļenskas apriņķa Kačugas ciems. Laiku īsinot, viņš sev iekārtojās atmiņu albumu, kuru devis saviem likteņa biedriem, lai tie tajā atstātu savus dzeļoļus un novēlējumus. Tiktāl viss skaidrs, jo pat vēl mūsu dienās sastopami līdzīga veida albumi, īpaši skolu jaunatnes vidū. Tomēr vienā ziņā J. Papēža albums ir krasi atšķirīgs. Izrādās, ka Sibīrijā nokļuvušajam pulksteņmeistaram bijis savs vaļas prieks un viņš aizrāvējis ar fotografēšanu. Tādēļ albums ļoti bagātīgi ilustrēts ar fotogrāfijām.

Kādreiz pietiekoši bieži sastopama enciklopēdiskā izdevuma lappusēs par Verhoļenskas novadu teikts: "Verhoļenskas trimda — attāla un barga politisko izsūtīto izolācijas vieta cariskajā Krievijā. Cariskās valdības izsūtītie revolucionāri Verhoļenskas trimdā tika nometināti sīkās grupās nomaļās sādžās milzīgajā Irkutskas guberņas Verhoļenskas apriņķa teritorijā. Aukstais klimats, bargais režīms, izolācija no pārējās pasaules, nožēlojamais kroņa pabalsts (9 rbļ. mēnesī) radīja nepanesamus dzīves apstākļus politiskajiem nometinātajiem..." Turpat norādīts, ka Verhoļenskas trimdā bijuši gan dekabristi,

gan poļu 1863. gada nacionālās atbrīvošanās kustības dalībnieki u.c. Minēts, ka pēc 1905. gada revolūcijas te nokļuvuši ap 170 politizsūtīto, kuru vidū, atbilstoši enciklopēdijas tapšanas laikā valdošajam laika garam, vārdā saukti divi — Mihails Frunze un Valeriāns Kuibiševs.³ Par izsūtītajiem latviešiem ne vārda. Kāpēc? Vai to būtu liegusi "vienotās padomju tautas" radišanas (lasi: pārkrievošanas) politika? Tas būtu visticamākais variants. Ne mazāk nozīmīgs varēja būt apstākļi, ka šajā laikā, Krievijas diktatora Josifa Staļina darbības rezultātā, Sibīrija bija pilna ar mūsu tautiešiem, pie tam tie nesaņēma pat augšminēto "nozēlojamo kroņa pabalstu deviņu rubļu apmērā." Skaidrs, ka šajā situācijā atgādinājums par izsūtītajiem latviešiem nevarēja būt īpaši piemērots.

Bet varbūt esam par daudz piekasīgi un J. Papēdis šeit bijis vēža vientuļnieka lomā un latviešu te bijis pārāk maz, lai to īpaši atzīmētu? Nu ko — mēģināsim pārlicināties paši, par pamatu ņemot tādu darbu kā "Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata", un ātri vien nāksies secināt, ka šis pieņēmums nebūs īstais. Sākot ar 1909./10. gadu, Verhoļenskas trimdā, galvenokārt pēc katorgas izciešanas, nokļuvuši sekojoši latvieši-revolucionārās kustības dalībnieki: Andrejs Sermulis (1880.—1938.?), Mārtiņš Vilks (miris Birjuļskā 1913. g.), Kristaps Zvejnieks (1887.—1916.), Alfrēds Turks (1883.—1916.) Jānis Ņuzis (Jods; 1883.—1937.), Jānis Skrandis (Jods, Melnais; 1882.—1943.), Auguste Boksberga — Degtjarova (mir. 1964. g.), Frīdrihs Bergmanis (Kažus, Skals; 1887.—1943.), Eduards Auziņš (Dadzis; 1877.—1938.), Jānis Bokmelders (Skorpions 1876.—1943.) un virkne citu. Garāmejot minēti daži uzvārdi, kuriem atsevišķu šķirkļu nav, piemēram, Fricis Roziņš, H. Vintiņš, K. Nekunde un citi.⁴ Pie tam visi minētie atradās Verhoļenskas trimdā pēdējos gados pirms Pirmā pasaules kara. Raksturīgi, ka "Revolucionāru piemiņas grāmata" nav minēti pirmo, drīz pēc 1905. gada revolūcijas Verhoļenskā nokļuvušie, latviešu vārdi. J. Papēža albums norāda, ka pirmā izsūtīto latviešu grupa šeit ieradusies jau 1908. gadā. Vai minētās grāmatas sastādītājiem tie būtu šķituši nepietiekoši nozīmīgi un tāpēc apietī? Grūti teikt, bet pateicoties J. Papēdim, kurš īpaši aktīvi savu albumu papildinājis tieši pirmajos nometinājuma gados, mūsu rīcībā nokļuvuši, bieži vien kopā ar viņu fotoportretiem, arī citu Sibīrijas trimdinieku vārdi, kuri "Revolucionāru piemiņas grāmata" nav tikuši pieminēti. Tātad — Lidija Sprosta, Jānis Ruiga, Lidija Celms, Jūlija Ose, F. Šlosberga, E. Dzenis, Osis, Ozoliņa, Freibergs, Pauzers un

vēl daudzi citi. Rezultātā izrādās — pat visai pavisam uzskaitījums liecina, ka Verhoļenskas trimdā nokļuvušie latviešu skaits krietni pārsniedz četrus desmitus un viņi, ja pieņemam padomju enciklopēdijā minētos skaitļus, veidojuši vairāk kā ceturto daļu šejienes nometināto kopskaita.

Kāds gan divdesmitā gadsimta sākumā izskatījās Verhoļenskas apriņķis un, it īpaši, izsūtīto latviešu dzīves vietas? Šeit, ziemeļziemeļrietumos no Baikāla ezera, slejas biezu taigas mežu apaugušas kalnu grēdas, starp kurām lauž ceļu daudzi strauti un upes. Te savu tecējumu sāk arī varenākā Austrumsibīrijas upe Ņena. Tomēr Verhoļenskas apriņķī par Ņenas varenību vēl jārunā diezgan nosacīti. Tiešām — varena un krāsoša palu laikā, tā, kustošā sniega ūdeņiem noskrejot, strauji pazemina līmeni un, akmeņus un sēkļus atsegusi, slinki tek gar krastos izmētātajām sādžām — izsūtīto trimdas vietām — Birjuļku, Kačugu, Žigalovu, Tuturu un citām.

Tikko minēto apdzīvoto vietu nozīmi 19./20. gs. mijā raksturo sekojoši dati. Piemēram, "Kačuga — Ņenas labajā krastā uz Irkutskas—Kirenskas trakta. No šejienes sākas kuģniecība pa Ņenu... tikai pavasara palu laikā. 38 sētas, 192 iedzīvotāji."⁵ "Žigalovo —... 34 saimniecības, ap 200 cilvēku."⁶ Kā redzams, tad visas šīs apdzīvotās vietas Sibīrijas mērogos bijušas tik nozīmīgas, ka atradušas savu vietu tā laika nopietnākās krievu enciklopēdijas lappusēs. Arī pārējās izsūtījuma vietas daudz neatšķīrās no augšminētajiem piemēriem. Vienīgi Verhoļenska, kā jau tas pieklājās apriņķa pilsētai, izcēlās uz šo sādžu fona, jo tajā iedzīvotāju skaits sasniedza tūkstoti.⁷

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas izsūtītajiem radās iespēja doties atpakaļ uz savām dzimtajām vietām. J. Papēdis šo iespēju neizmantoja. Kādi tam bija iemesli, grūti pateikt. Jādomā, ka aizvadīto gadu laikā pulksteņmeistars, kurš bija apprecējies izsūtīto tautieti Lidiju Celmu, jau bija zināmā mērā iedzīvojis jaunajos apstākļos. Atgriešanās Latvijā liktu visu sākt no gala. Pie tam — tieši šajā laikā Latvija bija kļuvusi par Pirmā pasaules kara kauju lauku, bet Piebalga faktiski jau atradās piefrontes joslā. Arī tas nevarēja veicināt vēlmi atgriezties mājās.

Nav zināms kādā ceļā, bet, pēc J. Papēža brāļa dēla Osvalda Papēža (1906.—1991.) astoņdesmito gadu sākumā Vecpiebalgas pagasta "Jaun Augstličos" sniegtajām ziņām, 1920. gadu sākumā J. Papēdis neilgu laiku tomēr pавiesojies Latvijā. Šajā laikā viņš brālīm Antonam un krustdēlam Osvaldam dāvinājis savu Sibīrijas atmiņu albumu, kurš Papēžu ģimenē saglabājies līdz mūsu dienām,

kad to 1981. gadā Cēsu Vēstures muzejam dāvināja Osvalds Papēdis. Piebalgas radi turpināja sarakstīties ar J. Papēdi arī pēc viņa atgriešanās Sibīrijā. Vēstules nav saglabājušās, bet līdz mūsu dienām nonākušas šajos gados sūtītās fotogrāfijas. Tām ir tīri personisks raksturs, vairs nav tieša sakara ar albumu un tā tematiku, tāpēc tās npublicējam. 1937. gadā sarakste pēkšņi pārtrūka. Kopš tā laika nekādu ziņu par J. Papēdi nav un atliek vienīgi secināt, ka arī viņa mūžs traģiski noslēdzies staļiniskā terora laikā.

Daži vārdi par Jāņa Papēža albumu. Mēs uzskatījām par nepieciešamu publicēt šo interesanto laikmeta liecību, jo tā var dot zināmu priekšstatu par izsūtīto dzīvi Sibīrijā pēc 1905. gada revolūcijas. Albumā saglabātais materiāls (ar to pirmām kārtām domātas fotogrāfijas) ir unikāls. Tajā ierakstīto dzejoļu nozīme nav tik liela, jo tie ir vispārzināmi. Tomēr šķiet, ka, iepazīstinot sabiedrību tikai ar fotoattēliem, ievērojami tiktu mazināta materiāla izziņas vērtība, tāpēc albuma saturs publicēts pilnībā.

Liela daļa teksta, tajā skaitā visi pieraksti zem fotogrāfijām, veikti krievu valodā. Sava nozīme varēja būt apstāklim, ka J. Papēža skolas gaitas saistītas ar visniknākās pārkrievošanas gadiem 19. gadsimta pēdējā gadu desmitā. Pieļaujama varbūtība, ka tā laika skolas beidzējam savu domu izteikšanai rakstos krievu valoda varēja būt ērtāka. Tomēr teksts liecina, ka šāds viedoklis diezin vai būs pareizs, jo krievu vārdu rakstībā sastopamās kļūdas liecina par zināmām problēmām krievu valodas pārzināšanā. Drīzāk krievu valodas lietošana bijusi pārkrievošanas laikmeta modes lieta. Iespējams, ka šīs valodas pielietojums skaidrojams arī ar daudz nacionālo izsūtīto vidi, kurā dzīvoja J. Papēdis un viņa albums kalpojis ne tikai pašam, bet arī citu likteņa biedru iepriecināšanai. Pats par sevi saprotams, ka teksti rakstīti tā laika ortogrāfijā. Tos pārveidojām mūsdienās pieņemtajā rakstībā, jo, ja latviešu tekstu publikācija vecajā ortogrāfijā arī neradītu pārāk lielas

problēmas, tad ar krievu valodā veiktajiem ierakstiem tas tā nav. Nevienā mūsdienu rakstāmašīnā vai kompjuterā vairs nav sastopami kādreizējā krievu rakstībā lietotie "ятъ", "фита"; tāpat ļoti grūti iekļaut iespiestajā tekstā toreiz izmantoto burtu "і", kurš mūsdienu krievu valodā vairs netiek lietots.

Vairumā gadījumu albuma fotogrāfijām raksturīga ļoti zema tehniskā kvalitāte. Tagad grūti pateikt, vai tas saistīts ar paša amatierfotogrāfa nepietiekošo kvalifikāciju, vai arī ar apstākļiem, kuros viņš dzīvoja un strādāja. Ticamāks šķiet pēdējais variants, jo ļoti jāšaubās, ka Sibīrijā nepieciešamo ķimikāliju sagāde būtu bijis viegli veicams uzdevums. Sliktās fiksācijas dēļ fotogrāfijas ļoti izbalējušas un to kvalitāte turpina pasliktināties. Tas bija viens no papildus stimuliem šo attēlu pārpublicēšanai, lai šādā ceļā saglabātu tajos ietverto informāciju.

Albuma liktenis nav bijis no vieglajiem. Pēc otrā pasaules kara bijušajam Latvijas brīvvalsts aizsargam Osvaldam Papēdim nācās doties ilggadīgā ceļojumā, lai aplūkotu sava tēvoča brieduma gadu un mūža beigu dienu zemi Sibīriju. Domāju, ka lasītājam lieki paskaidrot — tālo ceļu O. Papēdis sāka ne jau brīvas gribas vadīts, bet to viņam sagādāja PSRS okupācijas vara. Šādos apstākļos viņa tēvoča albumam nebija lemts atrasties grāmatplaukta goda vietā. Tas glabājies gan bēniņos, gan zem grīdas dēļiem. Rezultātā tagad konstatējams vairāku attēlu zudums, bet vietām pazudušas arī pašas lapas. Albuma beigās ielikta trīs fotogrāfijas, uz kurām redzamās līmes pēdas liecina, ka tās kaut kur bijušas ielimētas, tomēr attiecīgās vietas atrast nav iespējams. Kopējais zudušo attēlu un lappušu skaits tomēr nešķiet īpaši liels un, kā liekas, nepārsniedz 10 līdz 12 vienības.

Ceram, ka lasītājam J. Papēža albuma materiāli dos iespēju dziļāk ielūkoties 1905. gada revolūcijas dalībnieku dzīvē Sibīrijā un kaut nedaudz plašākas priekšstatu par viņu likteņgaitām.

D. Vasmanis,
CVM Vēstures nodaļas vadītājs

Norādes un paskaidrojumi

- ¹ Latvijas PSR vēsture. — R., 1967. — 261. lpp.
- ² Cēsu Vēstures un mākslas muzejs. — CM 29666.
- ³ Большая Советская Энциклопедия. — М., 1951. — Т. 7. — С. 540.
- ⁴ Latvijas revolucionāro cīņītāju piemiņas grāmata. I sēj., 2. daļa. — R., 1980.
- ⁵ Энциклопедический словарь. Брокгаузъ и Ефронъ. — СПб., 1894. — Т. 28. — С. 815.
- ⁶ Турпат. — 18 94. — Т. 22. — С. 934.
- ⁷ Турпат. — 1892. — Т. 11. — С. 87.

SIBĪRIJAS PIEMIŅAS ALBUMS

Славное море, священный Байкал!
Славный корабль омулевая бочка!
Эй, Баргузин, пошевеливай вал!
Плыть молодцу недалечко!...

Долго я звонкия цепи носил,
Тяжко мне было в горах Акатуя...
Старый товарищ бежать пособил:
Ожил я, волю почую.

Шилка и Нерчинск не страшны теперь;
Горная стража меня не поймала;
В делях не тронул прожорливый зверь;
Пуля стрелка миновала...

Шел я средь ночи, средь белого дня,
Вкруг городов озираяся зорко.
Хлебом кормили крестьянки меня,
Парни снабжали махоркой.

Славное море, священный Байкал!
Славные снасти кафтан дыроватый!
Эй, Баргузин, пошевеливай вал!
Слышатся грома раскаты...

12го Янв. 1911г.

Ed. Veidenbauma

1)

Nost reiz skumju metīšu tumšo
Beigšu pēc nāves reiz ilgoties,
Iesākšu ticēt, ka mērķis ir dzīvei
Gan tad nāks spēks, gan labāki ies.

2)

Tumšajā zilumā spīguļo zvaigznes
Mūžīgā kārtībā kustas to bars;
Cilvēka likteņa drūmajos viļņos
Valda bez rimšanas dievības gars

3)

Īss gan izrādās dzīvības sprīdis
Tuvu ir kopā - šūpulis, kaps;
Tomēr no svara ir katris brīdis
Dzīve ir laba, kad mērķis ir labs

4)

Tādēļ jo projam, skumjību, bēdas
Strādāšu, centīšos, vēl man ir laiks;
Labošu pagātnes riebigās pēdas,
Laime nāks atpakaļ, priecīgs būs vaigs.

20-I-1911 Ян. Пап.

Качуг 1913 году 15 Февраля

В Этапе

Поезд стремительно мчится
 Горе и ужас. Вдали
 Каркает вечерная птица
 Злобно на старой ели.
 Мчусь я без цели и смысла
 Долог и темен мой путь
 Жуть надо мною нависла
 Давит отчаянье грудь.
 Еду- все горы да степи-
 Мертвый могильный покой
 Лязгают звонкие цепи
 Сердце сжимая тоской.
 Что впереди меня встретит?
 Жутко и больно до слез.
 Знаю- никто не ответит
 Мне на проклятый вопрос.
 Каркает черная птица
 Злобно на старой ели.
 Поезд стремительно мчится
 Вдаль от родимой земли.

П.Н.Второва.

(J.Asara piemiņai) J.Gulbja dzejols

Kam debess tik skumja, tik salta
 Uz ielejām asaras riež- ?
 Kam nopūšas kapsētas egles,
 Kas viņu sirdis gan spiež- ?

 Kam vēji tik sāpīgi gaudo
 Aiz loga, kad diena riet- ?
 Kam, sirds, tu tik smaga, tik smaga,-
 Teic, kādas sāpes tu ciet- ?

Pār dzimtenes pelēkiem laukiem
 Grimst melna migla kā nakts.
 Un tālu skan kapsētas zvani:-
 Jauns upuris smiltīs top rakts.-

Trīs asarās dzimtenes meži.
 Caur kokiem dziest saulrietas kvēls.
 Ak, raudiet Latvijas ciemi
 Miris jūs labākais dēls- !

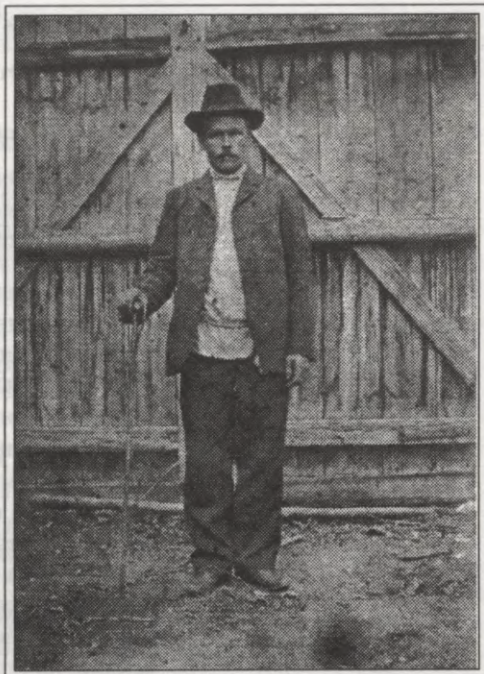
Markovietis

Žigalovā

14/ II 1911. g.

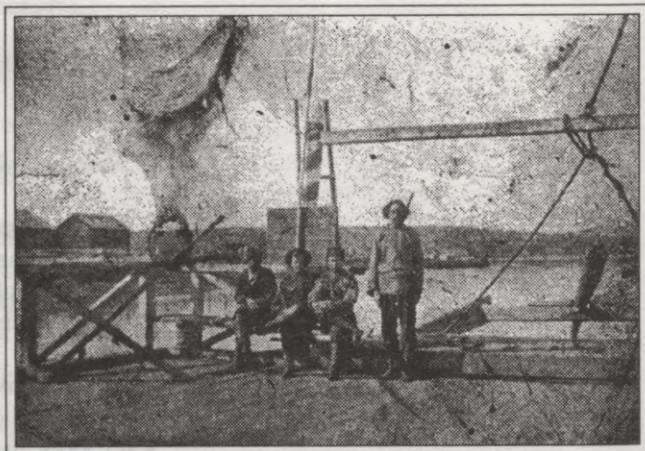
N.Zujevs. Kačuga. 1908. g.
(Faktiski attēlā J. Papēdis un N. Zujevs; iespējams,
ka fotogrāfija no kādas izplēstas lapas un šeit tikai
ielikta.)

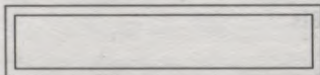
Otto Kunbergs. Kačuga. 1908.g.

N. A. Zujevs. Kačuga. 1908. g.

Udačins un Kļimenko Kačugas pārceltuvē.

Lidija Sprosta. Kačuga 1908. g.
(fotogrāfija pazudusi)

Birjuļkas sopkā 1908. gada aprīlī.
Pirmie izsūtījumā nometinātie
Irk[utskas] guberņ[ā].

Uz sopkas pie klints. Birjuļka 1908. g.
(Albumā atsevišķi ieliktajā analogajā
fotografijā ar numerācijas palīdzību
atšifrēti attēlā redzami cilvēki. Šajā
izdevumā nav izmantota numerācija, bet
katrs no ļaudīm minēts tā, kā tas darīts
analogajā fotoattēlā.)

Stāv no kreisās: [В]иноград, ...Iija Krūmiņ.
Latweete, [Lidi]ja Sprost. latweete, Jūlija
Osis. latweete, Иван Конрадович Парфя-
нов, Emilija Biteneek latweete.

Sēž no kreisās: Отто Кунберг, Василий
Разгозин, Михаил Китаев, Jānis Papēdis,
Яков Лифляндчик, Сергей, Анна Ша-
ховцева. Uzņemts Aprīlī 1908. Irkutskas
guberņa Birjuļkas sādžā ссыльно по-
селенцы

Sirdī rodas sāpīgs žēlums
raugoties us pasauli
tam ko šodien apber puķēm
Rītu met ar akmeņiem
(veltītāja paraksts nesalasāms)

J. Ruiga. Markova. 1909. gadā.

J.Ruiga. Markova. 1909. gadā.

Jaroslavskis un Mišarinu j-kdzes.
Tutura. 1909. gadā.

Anna Šahovceva. 1908.g. Kačuga.

Pašnāvnieka Nagaiņikova (noindējies) bēres. Znamenkā 1909. gadā.

Ko raudi vēja šalka tu
Tik gaudīgi - -
Vai tevīm žēl ka apraku,
Es pagātni ? -

Bij mana pašas griba tā:
Kas citam tur!
Kam to kas ēnu valstībā
Lai dzīvot bur.

Sauss zars zem kājam lūzdams skan
Sirds ne - nekā ...
Viss kas reiz mīļš ir šķities man
Lai atskan tā - - -

Uzrakstījuse Катя
Kačuga 9. I 1909. gadā

Raginska. Žig[alova]. 1910. gadā.

Tik strauja, straujāk joņo
Mans biedri pārdrošais.
Ja mirt,- Tad mirt mums stepē
Pret zvaigznēm dzirkstošām

Augusts Č (?)
19 8/XI 08.

Papēdis 1910. (paraksts ar zīmuli)

Pēc gadiem kad šo pantu reiz tu lasīsi
Tad prātā nāks tev kāda meit'ne nebēdne
Par kauliem pārskries drebuļi tev brr...
Un domāsi, ak tā tik bija negēle
Lūk arī atmiņa...

Līna

L. Sprosta, F. Šlosberga un L. Celma pēc ierašanās
Sibirijā 1908. gadā. (Fotogrāfija pazudusi.)

С.Я.Надсона

Друг мой, брат мой, усталый страдающий брат
 Кто-б ты не был не падай душой:
 Пусть неправда и зло полновластно царят
 Над омытой слезами землей,
 Пусть разбит и поруган святой идеал,
 И струится невинная кровь,
 Верь, настанет пора- и погибнет Вааль,
 И вернется на земле любовь!

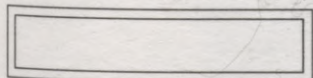
Не в терновом венце, не под гнетом цепей,
 Не с крестом на согбренных плечах, -
 В мир придет она в синь славе своей,
 С ярким светочем счастья в руках,
 И не будет на свете ни слез, ни вражды,
 Ни безкrestных могил, ни рабов,
 Ни нужды, безпросветной мертвящей нужды,
 Ни меча, ни позорных столбов.

О, мой друг! Не меч(т)а этот светлый приход,
 Не пустая надежда она:
 Оглянись, - зло вокруг черезчур уж гнетет
 Ночь вокруг черезчур уже темна!
 Мир устанет от мук, закле(й)мется в крови,
 Утомится безумной борьбой,-
 И поднимет к любви, к беззаветной любви
 Очи полныя скорбной мольбой!...

Жигалово 5 III 1911 г. Карл

Uz priekšu
 Kas bijis, lai paliek, kas ceļā lai sadrūp un irst
 Uz priekšu! kam spēki sniegs mērķi
 Kas glēvi lai beidzas un mirst
 Uz priekšu!
 Spēks nepamet kaunā
 Tik cīņā tas ceļas un briest
 Uz priekšu!

Par piemiņu no Sprāgoņvanckara

(Te, blakus dzejolim "Uz preekšu!",
 bijusi, spriežot pēc paraksta ar zīmuli,
 Papēža fotogrāfija. Tā pazudusi.)

Kuzņecovs, Ļitvinovs, Osis, Zujeva, Zujevs,
 Petrovs, Sprosta, Marusja.

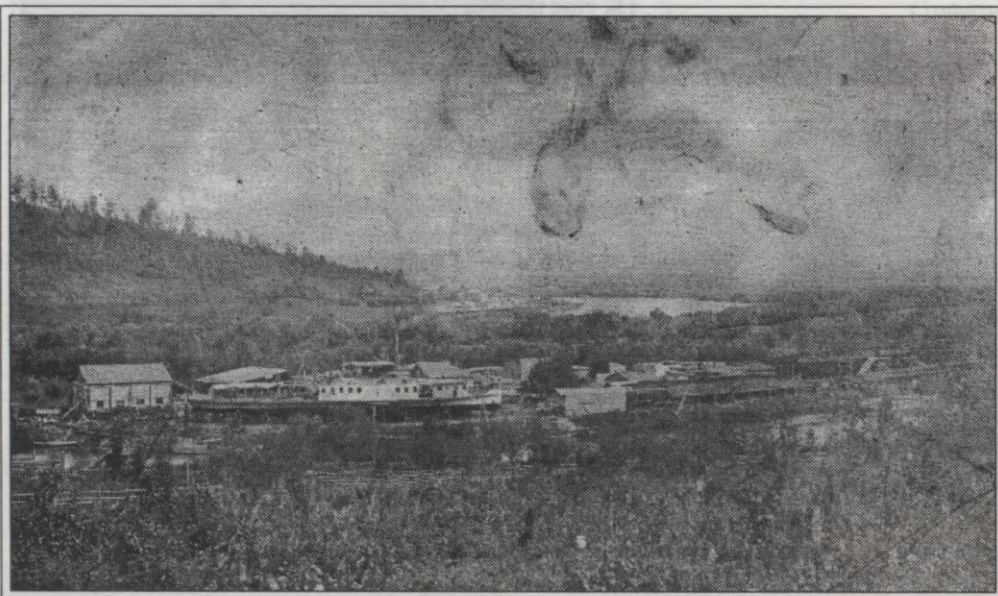
N.Zujevs. Kačuga. 1908.

Šahovceva, Papēdis,
Zujevs, Ozoliņa,
Ļiflandčiks, Sprosta,
Ose Kačugā.
1908. gadā.

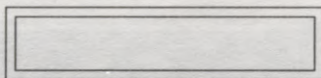
“Sahalīnietis” Griško. Kačuga. 1908.

Klusais upes ielcis.
Žigalova 1911. g.

E. Dzenis.

N. Zujevs. Kačuga, 1908. (Šī fotogrāfija pazudusi.)

Saldā sapņu
Pasaule.

Sadzīst slima
Dvēsele.

Atceries arī kādām reizām
dusmīgo Katiņu, bij tāds
godīgs bērns.

Bet varbūt ar ka
Palaidnieks
9 I 1909. gadā.

Freibergs, Pauzers, Eglītis,
Remiķis, Papēdis, Celma,
Veilands, Dreimanis, Liepiņš.
Tutura. 1910.

Nemācējām kopā dzīvāt
 Klusā laimībā
 Viens no otra tagad šķirti
 Laimi meklēsim!
 Meklēsim līdz atradīsim
 Dzestrā kapiņā...

Aizbraucot uzrakstīta Tava neuzticīgā draudzene
 19 19/XI 10

М.Н.Ковалевский

Из-за дали и разлуки
 После дум наедине
 Всепрощающая руки
 Протяни, родная мне.
 Воротись, забвеньем вечным
 Помянув в тревоге жизнь,-
 С чувством мирным и беспечным
 В сердце лихое мое,
 В сердце, полное печали
 И раскаянья в слезах,
 Что обиды вызывали
 На возлюбленных очах.
 Слез тобой пролито много,
 Жгучих дум изжито - мной
 Нам не подводить итога;
 Жизнь сквитала нас с тобой.

Жигалово
 5 III 1911 г.

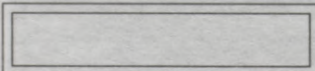
К.К.К.чужой

Šahovceva, Papēdis, Sprosta, Ose, Zujevs, Ozoliņa,
 Peršels, Šimkevičs, Vinokura. Kačuga, 1908.

Lid[ija] Sprosta, F.Šlosberga, N.Zujevs.

(Te bijusi vēl kāda neliela fotogrāfija bez
 paraksta, tā pazudusi.)

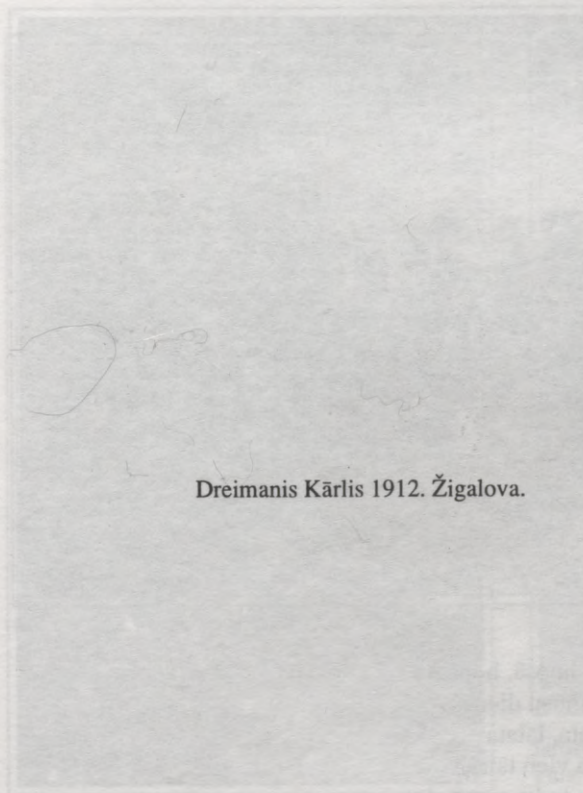
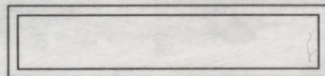
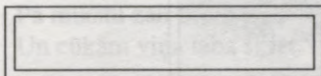
Uz galda lieci smaržojošas rozes!
Sniedz šurpu, pēdējas astres rezedas.
Lai sirdī mostas mīlestības kvēle -
Kā ziedonī! kā ziedonī!

Pie krūts man nāc, lai tevi atkal mīlu!
Nav jābaidas, ja ar kāds redzētu.
Lai mīļus vārdus tevīm atkal stāstu
Kā ziedonī, kā ziedonī

Par piemiņu un mīlestības ķīlu
Uz katra kapa šodien rozes liek
Pie krūts man nāc lai tevi atkal mīlu
Kā ziedonī, kā ziedonī... ..

Atmiņai no Katena
Kačuga 9. Janvārī 1909. gadā

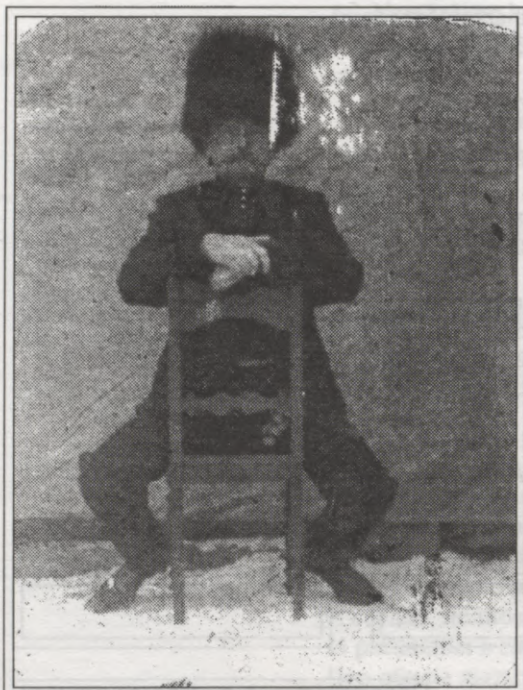
Ozoliņa 1913.
Sprosta 1913.
(Abas fotogrāfijas pazudušas.)

Dreimanis Kārlis 1912. Žigalova.

Papēdis un burjats. 1915. g. Kačuga.
(Fotoattēla oriģināls uz metāla plāksnītes.)

Papēdis 1915.g. Žig[alova].

Nagaiņikova bēres
Znamenā.

Hopsā, hopsā, hopsasā
Aiziet mūsu dienas
Lata, lata, latata
Tikai tā vien tālāk!
Kas par to ka zeme sten
Spiesta asins sloga?
Kas par to ka saule lec
Jauka, skaista, spoža?
Man tik tālāk, tālāk snaust
Un tik dzīvot hopsā.

Par piemiņu no Luļbanovsku sievas

19 12/I 09 g.

Эти песни гирляндю роз
Мне чела не украсят, конечно
Но они создались из слез
И из крови сердечной...
Добрый друг! Если хочешь, возьми
Эту кровь, эти слезы мои...

С.Я.Надсона

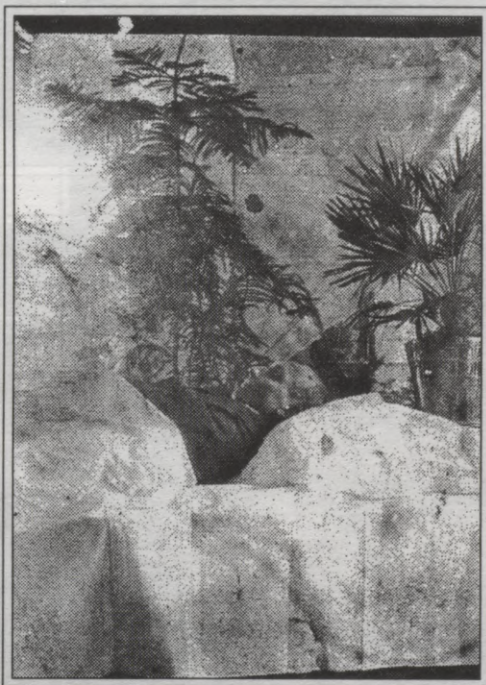
Качуга 13/ VI 1911 г.

Draugs neskumsti kad dzīves ceļi
Caur ērkšu krūmiem tevīm iet
Pa mīkstu zāli brien tik teļi
Un cūkām viņa laba šķiet.

Каčугā, 22/II 1913 г. К.Р.

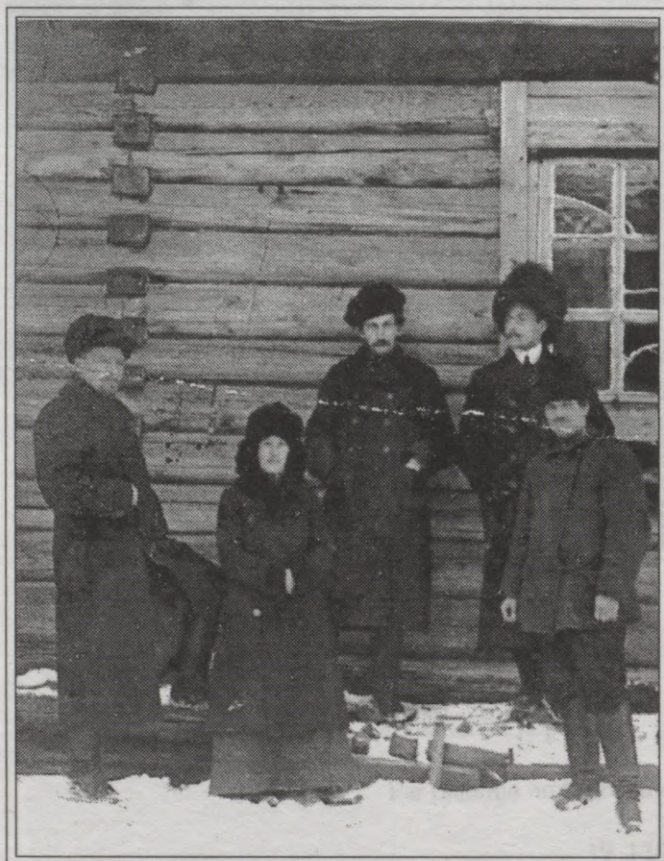
J. Ruiga dienu pirms nāves.

Jaroslavskis zārkā. Nosities krītot no klints.
Tutura 1909. gadā.

Plānprietiņš Antons. Čeremhova - M.P.

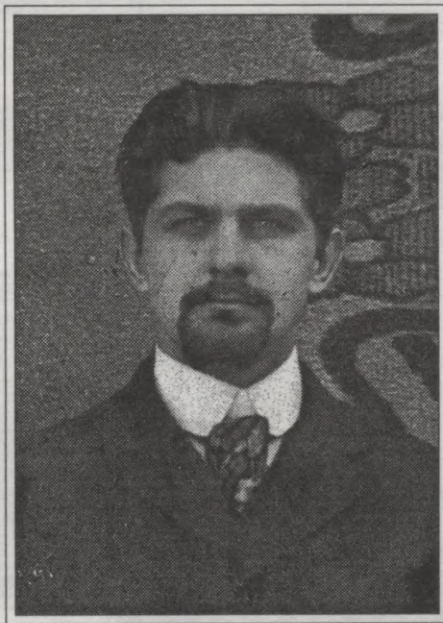
J. Papēdis, Anna Petere, K. Peters,
J. Klepers (Kleperis-?), M. Griško.
Kačuga 1913. g.

Znamenkas
latviešu grupa
1908. gadā.

J.Papēdis 1911. g.

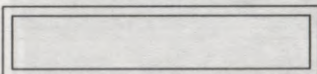
J.Vītols 1911. g.

Kačugas gadatirgus iekšskats
1911. gadā.

?, J. Bērziņš, N. Papēdis.
(Paraksti ar zīmuli.)

J. Papēdis.
(Paraksts ar zīmuli, fotogrāfija pazudusi.)

J. Klepers 1914. gadā.

Uz Kirenskas apriņķi
sūtāmo arestantu
partija. 1912. gadā.

Laika maz, darba daudz
Tamdēļ uz priekšu!
Lai ieroči žvanz.

Klimpiņa

Kačugas ciems.

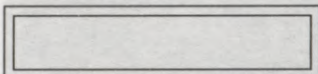
Kačugas pasta un telegrāfa kantoris.

Birjuļkas ciems.

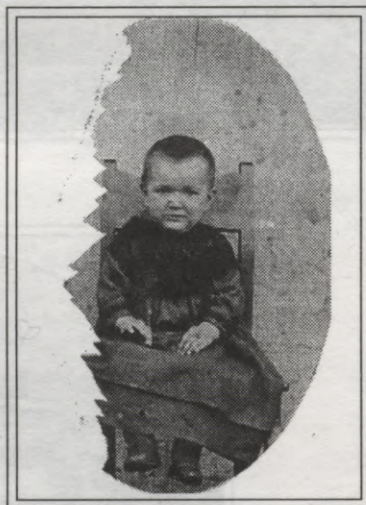
Kačugas ciems.

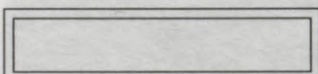
Ludmila. (Fotogrāfijas nav.)

A. Uļerdots.

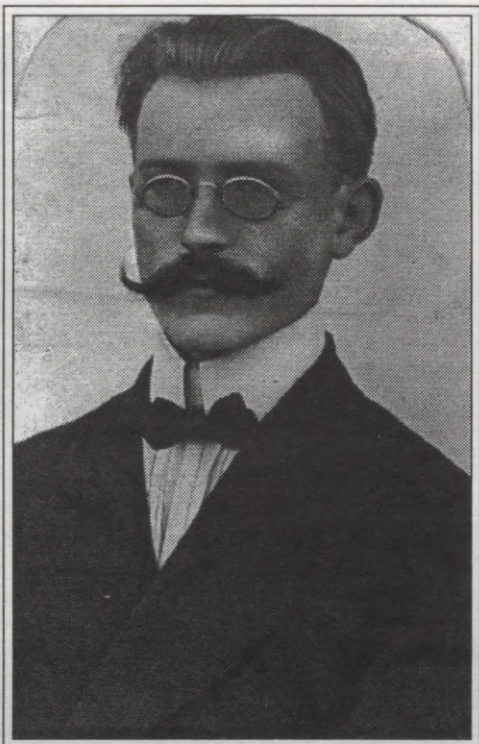
Larisa Solovjova.

J. Rozentāls 1912. gadā. (Fotogrāfija pazudusi).

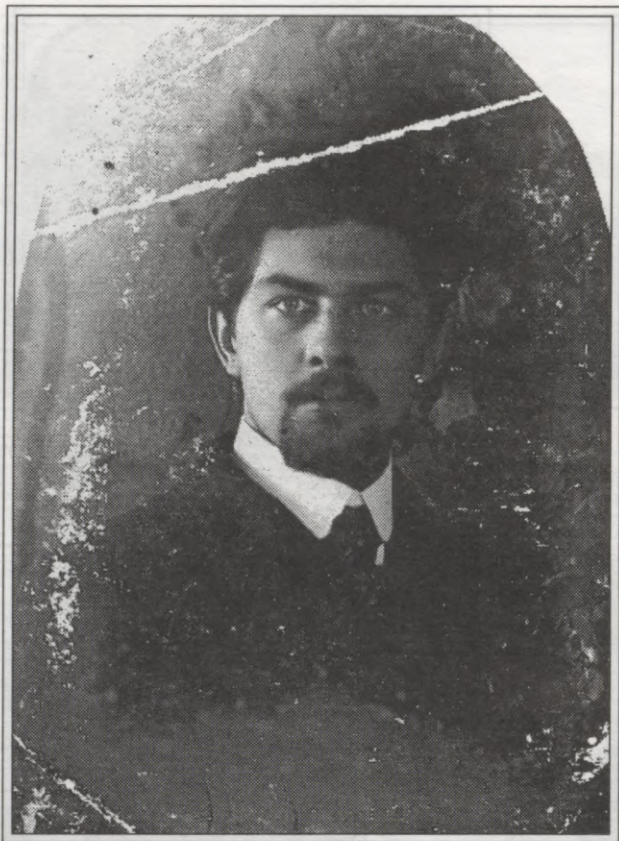
Aizenbergs(?), Vītols,
Papēdis 1911. g. Kačuga.

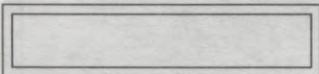
J. Klepers. 1914. g.

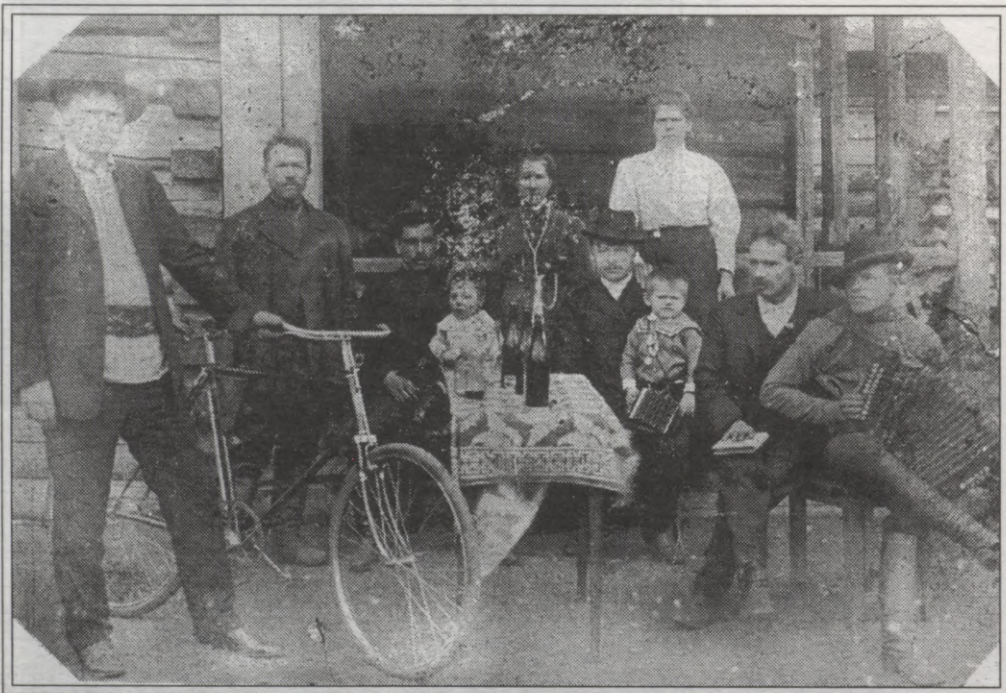
J. Papēdis un L. Celma 1909. gadā. Žigalova.

J. Vītols.

Žigalovas ciems. (Fotogrāfija pazudusi.)

Žigalovas ciemā 1913. gadā.

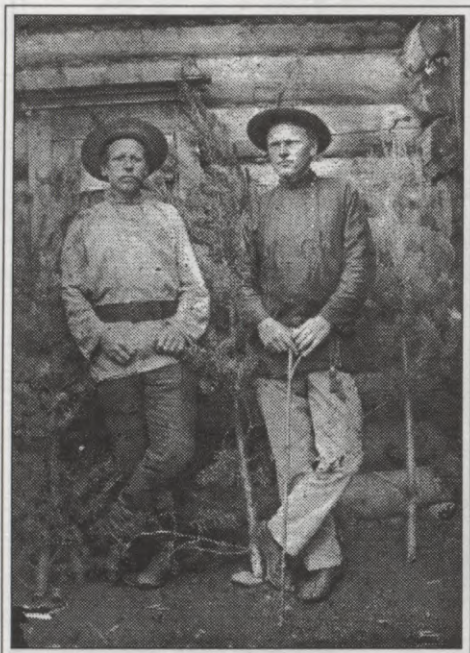

Palācis(?), Arājs, F. Rumucs, Klungsts, Papēdis, Liepiņa, Celma, Strēlnieks, J. Rumucs.

Baširovs, Papēdis, Kavlašvili, Otarašvili,
Uļerdovs, Hašbekirs.

Atsevišķie attēli.

? un Papēdis.

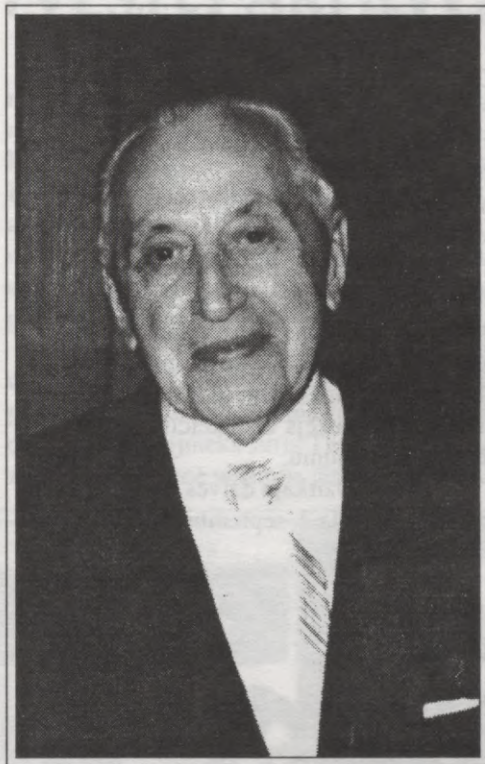
Piestātne uz Ļenas (Žigalova?)

Uz sopkas pie klints. Birjuļka 1908.g.

TĀLIS PUMPURINŠ

PAR KĀRĻA DZIRKAĻA DĀVINĀJUMI CĒSU MUZEJAM

Kārlis Dzirkalis

1995. gadā Cēsu Vēstures muzeja fondi papildinājās ar ASV dzīvojošā bijušā cēsnieka Kārļa Dzirkaļa personīgā arhīva un bibliotēkas daļu par heraldikas un karogu pētniecības — veksilloloģijas jautājumiem. Tā kā tas ir viens no mūsu muzeja pēdēja laika lielākajiem, tematiski viengabalainākajiem jaunieguvumiem, tad interesanti iepazīties tuvāk arī ar šī specifiskā dāvinājuma autoru.

Par K. Dzirkali — kultūrvēsturnieku, arhitektu un sabiedrisko darbinieku plaša informācija atrodama trimdas biogrāfiskajos izdevumos. Pēdējos gados dažas viņa dzīves šķautnes atspoguļotas novada laikrakstā. Kārlis Dzirkalis dzimis 1902. gada 16. aprīlī Cēsīs viesnīcnieka Pētera Dzirkaļa un viņa sievas Matildes (dzim. Bērzens) ģimenē. Pirmizglītību baudījis Cēsīs Pauli kundzes bērnudārzā, vietējā vācu progimnāzijā, L. Goštoftes elementārskolā un L. Ausēja reālskolā. No

1920. līdz 1926. gadam studējis arhitektūru Latvijas universitātē.

Jau no skolas laikiem pievērsies jaunatnes kulturāli sabiedriskajam darbam. 1918. gadā nodibinājis Cēsīs pirmo latviešu skautu pulciņu. Par piedalīšanos skautu kustībā jau 1919. gadā komunisti viņu apcietināja. 1919. gada jūnijā kā brīvprātīgais iestājies Ziemeļlatvijas armijas Cēsu pulka Skolnieku rotā un piedalījies Cēsu kaujās.

Pēc Latvijas brīvības kara viņš darinājis metus piemineklim Skolnieku rotas pirmās kaujas vietā pie bijušā Līvu pagastnama un piemiņas plāksnei pulkvedim Jorģim Zemītānam Rīgas Brāļu kapos. K. Dzirkalis zīmējis metus arī biedrību karogiem un nozīmēm, tai skaitā Cēsu pulka bijušās brīvprātīgo Skolnieku rotas karavīru biedrībai, kurā viņš bija ilggadīgs sekretārs. Bez tam viņš Skolnieku rotas līdzdalību atbrīvošanas cīņā propagandējis periodiskajos izdevumos. K. Dzirkaļa sabiedriskais darbs pirmskara Latvijā bija novērtēts ar Triju Zvaigžņu ordeni.

Dažādiem Latvijas, īpaši Cēsu, kultūrvēstures jautājumiem K. Dzirkalis veltījis ap pusotra simta garākus rakstus periodikā. Dažkārt tos parakstot ar pseidonīmu Kārlis Cēsnieks. 1936. gadā iznāca viņa grāmatas “Cēsis — Vidzemes sirds” un “Latvijas karoga vēsture.” Neskatoties uz to, ka vietums vēstures zinātne ir ienesusi tajos labojumus, tie kopumā paliek respektējami pētījumi un uzziņas materiāla kopojumi.

Divdesmitajos gados viņš aktīvi darbojās Latvijas skautisma kustībā, bijis viens no tās līdzdibinātājiem un vairākkārt pārstāvējis šo organizāciju starptautiskās skautu konferencēs un džamborejās. 1926./27. gadā bijis Latvijas skautu priekšnieks. Par nopelniem saņēmis augustus skautu kustības apbalvojumus — Pelēkā Vilka un Baltās Lilijas ordeņus un citas goda zīmes.

No 1930. līdz 1940. gadam K. Dzirkalis strādāja Sabiedrisko lietu ministrijā. Šajā laikā viņš noorganizēja Cēsu Kūrorta komiteju, kuras inspektors bija līdz 1938. gadam. 1937. gadā sarakstīja scenāriju šīs komitejas propagandas filmai par Cēsīm. Šajā laikā viņam izveidojās cieša sadarbība ar Pieminekļu valdi un Cēsu vēsturisko muzeju, kuru uzdevumā uzmērija un fotografēja Cēsu sv. Jāņa baznīcu, tajā atrodošos kapakmeņus un relikvijas. Sadarbībā ar studentu vienotni “Lidums” viņš sāka veidot Latvijas karogam veltītu nodaļu Cēsu muzejā.

K. Dzirkalis bija savācis bagātu avotu materiālu un iecerējis trīs grāmatas par Cēsu pilsētu, pili un sv. Jāņa baznīcu. 1940. gada

notikumi neļāva šo ieceri, kā arī daudzus citus nodomus realizēt, bet 1944. gadā bija jādodas trimdā uz Vīni. 1950. gadā K. Dzirkalis izceļoja uz ASV un apmetās Čikāgā. 1977. gadā viņš pārcēlās uz Kolumbusu.

Līdztekus savam maizes darbam kā zīmētājam — grafiķim, K. Dzirkalis bija arī daudzu trimdas latviešu organizāciju un sabiedrisko pasākumu dalībnieks un vadītājs. Arī svešumā viņš sekoja savam kultūrvēsturiska aicinājumam, īpaši pievērsdamies heraldikas un veksilloloģijas problēmām. Jau trimdas sākumposmā viņš iestājās par biedru Vācijas heraldiskajā savienībā "Wappen—Herald," bet vēlāk arī Ziemeļamerikas veksilloloģijas biedrībā NAVA.

K. Dzirkļa dāvinājums Cēsu Vēstures muzejam sastāv no vairākiem simtiem vēstuļu un citu dokumentu kopojuma par heraldikas un veksilloloģijas jautājumiem. Ar K. Dzirkļa, kā redzamu autoritāti heraldikas jautājumos sarakstījušies vēsturnieki E. Andersons, A. Spekke, V. Biļķins, B. Ābers un daudzi citi trimdas sabiedriskie darbinieki.

Īpaši interesanti ir materiāli, kas saistīti ar latviešu karoga septiņsimts gadu jubilejas atzīmēšanu trimdā, kuras iniciators bija K. Dzirkalis. No apkopotajiem materiāliem re-

dzams, ar kādu neatlaidību, atrauti no dzimtenes avotu bāzes, trimdas vēsturnieki turpinājuši Latvijas heraldikas un karoga vēstures izpēti darbu.

Daļa dāvināto materiālu dod ieskatu arī starptautisko heraldisko un veksilloloģijas organizāciju darbībā, ļauj spriest par šo vēstures palīgzinātņu attīstības līmeni. Starp vēstuļu rakstītājiem ir tādi pasaulē pazīstami speciālisti kā prof. Hugo E. Pippings, Dr. O. Neibekers un citi. Šo dokumentu kopojumu papildina reti, mazās tirāžās izdoti periodiski izdevumi.

Līdz ar šo dokumentu kopojumu K. Dzirkalis ir dāvinājis daļu no savas bibliotēkas — pāri par simts grāmatām. Starp tām ir gan enciklopēdiski izdevumi, gan speciāli, šaurākai tematikai veltīti darbi. Tostarp grāmatas ne tikai par heraldiku un veksilloloģiju, bet arī par citiem kultūrvēstures jautājumiem.

K. Dzirkalis daudz vērtīgu materiālu Cēsu Vēstures muzejam bija dāvinājis pirms Otrā pasaules kara, diemžēl daļa no tā gājusi bojā kara laikā vai arī pēc okupācijas iestāžu rīkojuma iznīcināta pirmajos pēckara gados. Tādēļ Cēsu muzejs ar pateicību pieņem šo vērtīgo dāvinājumu.

Kārļa Dzirkļa dzīves pavediens pārtrūka 1997. gada 2. septembrī Kolumbusā.

TĀLIS PUMPURINŠ

GIFTS GIVEN TO THE CĒSIS MUSEUM BY KĀRLIS DZIRKALIS

SUMMARY

In 1995 the Depository of the Cēsis History Museum was supplemented with the personal archives and a part of the library on the issues of heraldry and vexillology of the former inhabitant of Cēsis, who is now residing in the USA — Mr. Kārlis Dzirkalis. K. Dzirkalis, a Latvian culture historian, architect and socially active person was born in Cēsis in 1902 and dedicated more than 60 years of his life to investigation of Latvian flag and heraldry. He is residing in the USA since 1950. K. Dzirkalis is the member of both German Heraldry Union "Wappenhetold" and NAVA — Vexillology Association of North America. He is the author of a number of articles on cultural and historical issues. His present to the Cēsis History Museum consists of several hundreds of letters and a set of other documents concerning heraldry and vexillology, as well as related books.

DINĀRA KLEPERE

PAR KĀRĻA SKALBES UN LIZETES SKALBES NO ZVIEDRIJAS ATVESTO ARHĪVU

1992. gada sākumā Kārļa Skalbes memoriālajam muzejam "Saulieti" dzejnieka meita Ilze Skalbe — Legzdiņa nodeva unikālus materiālus — savu vecāku, dzejnieka Kārļa Skalbes un tulkotājas Lizetes Skalbes, arhīvu. Šo materiālu izpēte atklāja līdz šim mums nezināmu pasauli — to laika posmu dzejnieka un viņa kundzes dzīvē, kuru viņi pavadīja tālu no Latvijas — Zviedrijā.

Domājot par dzejnieka Kārļa Skalbes un tulkotājas Lizetes Skalbes pelnu urnu pārpalīdzību dzimtajā zemē, tolaik Zviedrijā dzīvojošais dzejnieks Juris Tārs nāca pie atziņas, ka dzimtenē vispirms jāatgriežas Kārļa

Skalbes bēgļu ceļa mētelim. Juris Tārs apsolījās šo mēteli atvest. Februāra beigās kopā ar gaidīto Kārļa Skalbes mēteli, Latvijā atgriezās vienreizēji, unikāli materiāli. Liela daļa no tiem bija apskatāmi 1992. gada 2. jūnijā atklātajā izstādē Cēsu Vēstures muzejā. No Zviedrijas atvestie materiāli būtiski papildināja Kārļa Skalbes memoriālā muzeja ekspozīciju.

Stāstot par šiem materiāliem, turpmāk citēšu fragmentus no tā laika "Saulietu" vadītājas Dzintras Upmales raksta "Kārlis un Lizete Skalbe atkal Latvijā" laikrakstam "Brīvā Latvija" Nr. 28 (281) 1992. gada 20. jūlijā:

"... Ir jārūnā par diviem arhīviem: dzejnieka Kārļa Skalbes un tulkotājas Lizetes Skalbes arhīvu. Kārļa Skalbes arhīvā vērtīgākie materiāli ir dzejoļu oriģinālraksti un Kārļa Skalbes vēstules, kā arī vēstules Kārlim Skalbem, jo tās ļoti precīzi palīdz dokumentēt un izpētīt K. Skalbes dzīves pēdējo pusgadu Zviedrijā. Ir saglabājušies ne tikvien dzejoļi tirrakstā, bet arī melnrakstu varianti."

Pavisam kopā ir 18 Skalbes rokrakstu vienības. Arī pēdējā Kārļa Skalbes pasaka "Jūnieka Gaigala piedzīvojumi". 1995. gada 19. maijā šis latviešu tautas likteņpasakas

Kārlis Skalbe un Lizete Skalbe draugu vidū vēl Vecpiebalgā (1930. gadi).

miniatūrbibliotēkas izdevumu muzejam uzdāvināja Vecpiebalgas Labdarības biedrība, kura to bija saņēmusi kā dāvinājumu no tautiešiem ASV. Pašreiz tas ir vienīgais šīs pasakas atsevišķais izdevums muzeja īpašumā.

"... Kārlim Skalbem trimdas mēnešus pārdzīvo palīdzēja tuvi cilvēki, paša dzejas un draugu vēstules no Jāņa Kārkliņa, Artura Bērziņa un sevišķi no Kārļa Ieviņa. Kārļa Ieviņa vēstules ir atbildes uz visiem Kārļa Skalbes jautājumiem, šaubām, neziņu. Pašlaik nav zināms, kur glabājas Kārļa Skalbes rakstītās vēstules, bet pati pēdējā dzejnieka vēstule, datēta 1945. gada 2. aprīlī, rakstīta slimnīcā Lizetei Skalbei, ir atgriezusies dzimtenē."

Muzeja fondi pašlaik glabā Zviedrijas laikā Kārlim Skalbem rakstītās šādu personu vēstules:

Marisa Vētras — 2 vēstules,
Artura Bērziņa — 5 vēstules,
Franča Baloža — 4 vēstules,
Jāņa Grīna — 2 vēstules,
Kārļa Ieviņa — 5 vēstules,
Padēļu ģimenes — 2 vēstules,
Vernera Teppera — 2 vēstules,

Latviešu palīdzības komitejas — 2 vēstules, un pa vēstulei saņemts no Jūlija Vecozola, Leonarda Digna, Franča Dziesmas, V.Lejasozola, Valdemāra Salnā, kā arī viena vēstule zviedru valodā no "Festkominiten."

"... Otrs arhīvs — Lizetes Skalbes personas dokumenti, tulkojumu manuskripti, vēstules viņai, sadzīves priekšmeti — aptver nelielu daļu viņas dzīves Zviedrijā 28 gados. Lizetes arhīvu apgūt bija daudz grūtāk — lielā apjoma dēļ, bet šo arhīvu, — sevišķi korespondenci, sistematizēt palīdzēja pati Lizete. Visas vēstules savā dzīves laikā Lizete jau bija sakārtojusi pēc personu vārdiem — alfabēta secībā, kā arī — īpaši izdalot — sarakste par tulkojumiem, sarakste par kopotiem rakstiem u.t.t. Vēstuļu apjoms sākotnēji bija vienāds ar 2 pilnām ceļa somām. Lizetes Skalbes vēstuļu partneru skaits visā Zviedrijas dzīves posmā ir ap 160. Domāju, ka nepārspilēšu, sakot, ka gandrīz visi ar rakstniecību saistītie tautieši Zviedrijā ir rakstījuši vēstules un arī apsveikuma kartes. Ir vēstules no Norvēģijas — Kanaviņu ģimenes, no Dānijas — Danebergu ģimenes, Imanta Rutmaņa (apgāda "Imanta" vadītājs), no Vācijas bēgļu nometnēm - no Mudītes Austrijas, Veltas Dombrovskas, Pētera Ērmaņa, vēlāk — Rietumvācijas — no Skalbes jaunākās māšas Edes dēla Andreja Unduļa, no Beļģijas — grāmatu izdevēja un kartogrāfa Pētera Mantnieka, no Francijas — no Ilonas Leimanes."

Jāatzīmē, ka 3 Ilonas Leimanes rakstītās vēstules Lizetei Skalbei ir kā rakstnieces "dvēseles kļiedziens", un Ilonas Leimanes biogrāfijas un daiļrades pētniekus varētu īpaši interesēt. Tās ir kā pavediens viņas jūtu un pārdzīvojumu dziļākai izpratnei.

"... Visplašākā sarakste ir ar Ameriku — ar grāmatu izdevēju Helmaru Rudziti (savā laikā viņa vadībā "Grāmatu Drauga" apgāda redakcijā izdoti daudzi Lizetes Skalbes tulkojumi, D. K.), Skalbes krustmeitu Muditi Austriņu, un ar Skalbes darbu sūtītājiem kopotajiem rakstiem 50. gadu sākumā."

1949. gadā Lizete Skalbe sāk darbu pie Kārļa Skalbes kopoto rakstu sakārtošanas, kas iznāk 1953. gadā Zviedrijā grāmatu apgādā "Daugava". Darbs pie rakstu sakārtošanas ir grūts un sarežģīts, jo paši Skalbes, bēgļu gaitās dodoties, līdzī paņēmuši tikai divus pēdējos Kārļa Skalbes izdevumus "Garā pupa" (1939. g.) un "Klusuma meldijas" (1942. g.). Dažus izdevumus uzdāvina vai aizdod paziņas un trimdas draugi. Par to vislabāk pastāsta Lizete pati 1951. gada 15. augustā rakstītajā vēstulē mācītājam Edgaram Ķiplokam (šo un vēl citas Lizetes Skalbes rakstītās vēstules Edgaram Ķiplokam un Zigurdam Ritmanim 1994. gada vasarā muzejam atsūtīja Ritmaņa kungs):

"Ļoti godātais mācītāja kungs!

Uz profesora Švābes un Jāņa Grīna pamudinājumu uzdrošinos griezties pie Jums kā pie personas, kurai vislabāk varētu būt

Kārlis Skalbe
Visingsalas bēgļu
nometnē Zviedrijā.
1944.—45. gads.

Māris Kārlis,

Paldies par vēstuli,
 ko saņemmu šodien Broņķu ielā Osterpölkande. Liel,
 ka vēstulē ir atzīts, ka tu atradies,
 kad būtu ierīcājis, ka tu ne pavisam daudz
 būtu varējis atbraukt pie manis un pār
 pār kēti, ja, ka tu rakstīji, pūs dūz
 būtu ne leitu rīta. Tā mūsu fantāzijas
 pamēģinājis del mēs nevaram tagad satikties
 un ērtīgi parunāt. Tikko esi nonācis
 jaunajā vietā, raksti uz, Metropols un
 prasīsi savu jauno adresi. Es tagad pastāstīšu
 esmu atnācis ciemos pie Viktoras māitai,
 kur strādā kā palīdzē mājasdarbinātā
 mūsu fantāzijas būtu rakstīti, arī Lina
 Linde no Viktoras māitai māitai ir
 uzrakstījis sarakstus, un mēs visi
 kopā sīsmīgi šķēķinām. Tavi tava vārda
 rīta un nosūtām tev pateikties par
 jaukajām dzejām, kurās tu pārdēji
 jautā, esi rakstījis. Lai gan tu ne
 varējām mantām nekā vairāk nevarēji
 parunāt arsi, ka tikai pūtenus ko

dzīvēnes lieloļiem, tomēr vesā latvija sūds
 bagātība tev, hā, gribasi.
 esi sīsmīgi šķēķināts un saņemts!

P.S. Es vēstulē rakstīju, ka tu esi
 rakstījis par sava krampis - no agrākās
 būtu rakstījis - un tamīd, par
 rakstījis būtu sīsmīgi šķēķināts

Māris Kārlis
 Anna Lanberģe
 Lina Linde

Skedas mācītājmuižā
 23/I. 1945

Rakstnieka Kārļa Ieviņa vēstule Kārlim Skalbem Visingsalas nometnē no Skedas mācītājmuižas Zviedrijā 1945. gada 23. janvārī.

zināms, vai un kādas latviešu bibliotēkas būtu Savienotās Valstīs atrodamas. Ar diezgan lielām grūtībām cenšos apzināt visu, kas no Kārļa Skalbes rakstiem ārzemēs būtu atrodamas, lai tad to, kas man trūkst, lūkotu likt norakstīt. Izdevējs Juris Šleiers ir uzņēmies Kārļa Skalbes kopoto rakstu izdošanu, cik nu mums izdosies no tiem sadabūt kopā. Vienalga cik - tas tomēr būtu vērtīgs darbs Kārļa Skalbes rakstu saglabāšanai. No Rozes izdoto kopoto rakstu sējumiem mums ir I; II; VII; IX un X, no Kultūras Balss izdotajiem pieciem sējumiem II; IV un V, tāpat Vācijā izdotās atsevišķās pasaku un stāstu izlases, domājams visas. Tomēr pavisam grūti pateikt, kādi darbi trūkst. Tad vēl Ņujorkas publiskajā bibliotēkā ir atrodami kāda daļa no Skalbes darbiem, kas iznākuši atsevišķos izdevumos un par kuru norakstīšanu gādāt apņēmies mana vīra krustmeita Mudīte Austrīņa. Vai tiešām latviešiem Savienotās Valstīs nebūtu bijusi neviena bibliotēka un tur nebūtu atrodamas nekas no Kārļa Skalbes rakstiem? Tādā gadījumā mēs trūkstošo varētu likt norakstīt vai pārfilmēt. Galvenais būtu dabūt zināt, kur kaut kas no Skalbes rakstiem būtu atrodamas, kā arī to personu adreses, pie kurām būtu iespējams griezties. Palieku cerībā, ka sagaidīšu no Jums kādus aizrādījumus.

Jūs augsti cienot — L.Skalbe”

Vēl 1951. gadā Anatols Dinsbergs iesaka Lizetei “griezties ar lūgumu palīdzēt tieši pie tautiešiem ar laikraksta “Laiks” starpniecību”. Un tā, atsaucoties uz ielikto sludinājumu, Lizete Skalbe sāk saraksti ar Lidiju Aisteri, Jāni Puravu, Veltu un Kārli Draviņiem, Meriju Liedskalniņu, kurai 1945. gadā kāda Prāgas hoteļa portjē nodod 1938. gadā izdoto K. Skalbes kopoto rakstu 4. sējumu, kuru viņš atradis kādā no hoteļa istabām. Šo sējumu M. Liedskalniņa nosūta Lizetei Skalbei. P. Priedītis no Londonas kopā ar informāciju par viņa īpašumā esošajiem K. Skalbes darbiem aizsūta arī ziņu, ka viss, kas līdz 1944. gadam Latvijā drukāts, tika nosūtīts uz Ņujorkas un Berlīnes bibliotēkām.

Jānis Rudzītis 1952. gadā nosūta Lizetei Kārļa Skalbes jaunības dienu fotogrāfiju, kuru atradis Eduarda Virzas 1912. gada manuskriptu kladē, bet Antonija Saliņa — dzejnieka pēdējo fotouzņēmumu.

Anna Mucka no Visingso bēgļu nometnes kādā vēstulē atsūta brīnišķīgu tēlojumu, kā Visingso nometne pieminēja Kārli Skalbi 1945. gada 22. aprīlī. Lidijas Baronas vēstulē lasām atmiņas par Kārli Skalbi un dzīvi Burtnieku pilī Vecmīlgrāvī, arī lūgumu Lizetei uzrakstīt par Augustu Dombrovski.

Rakstnieks Jānis Šimanis lūdz Lizeti Skalbi aprakstīt sīkāk “Saulrieti” un “Incēnu” apkārtni, lai tos varētu izmantot savai grāmatai “Tinča ceļojumi,” kuru nu lasa arī bērni Latvijā.

Lizetei ir plaša sarakste ar māsu Emīliju Bankavu un brāli Jāni Knīsu — Erdmani no ASV. Un vēstules no Latvijas — no Irmās Vainovskas, Martas Barbares, Ērikas Rogales, Harija Avena, Mildas Zālītes. No māsas dēla Jura Bankava, no dēla Jāņa Skalbes ģimenes Vecpiebalgā, Kārļa Skalbes māsas Lizas meitas Hertas Mednes. Šajās vēstulēs — dziļa cieņa, mīlestība, gaišums un neizsakāmas sāpes un ilgas pēc tuviem un mīļiem cilvēkiem. Un visu Zviedrijas laiku līdz pat 1971. gadam plaša, interesanta sarakste ar kolēģi, skandināvu literatūras tulkotāju Eliju Klienu.

Muzejam īpašs guvums ir Lizetes tulkojumu manuskripti: Knuta Hamsuna “Pa aizaugušām takām,” baltvācu rakstnieka Teodora Hermaņa Pantēnija romāns “Kelles kungi” (Lizetes Skalbes tulkojumā šis romāns nav izdots).

1996. gadā tulkotājai Lizetei Skalbei apritēja 110 gadi un liela daļa no Lizetes Zviedrijas arhīva ir apskatāma K.Skalbes memoriālā muzeja “Saulrieti” ekspozīcijā.

Lizetes Skalbes Zviedrijas arhīva korespondencē sastopamo personu sarakstu esmu veidojusi līdzīgi kā to savā laikā bija sastādījusi pati Lizete.

1. Sarakste par kopotajiem rakstiem:

Lidija Aistare	9 vēstules,
Dr. H. Alksnis	2 vēstules,
Anatols Dinbergs	2 vēstules,
Velta un Kārlis Draviņi	20 vēstules,
Helmi Ruta Foge	2 vēstules,

Lizete Skalbe
Zviedrijā. 1950. gadi.

Līti god. kundze!

26. Sept. 1951.

Mā jura atkārtoto aicinājumu laika „Laiis”,
atļaujta juma jūrot, ka izpētā turēnās dāmas,
J. Rīgas apg. Rep. Rausta IV sēj. (1928) mīm hielmāta
era pūcāns. Patē par sēi sapatam, vrododu tē
fūn vēstai un iekārtām, turprieisi izhiteiānāi,
sēvī dāigi sēvīf jāmizdānsūm, no es un mām
M. g. tēn mēta Inara (st sēi fārtāi īpān.) hāi pūcēgā
rēģidātiis. Šis grāmāta hārtānāi ir dāvāns —
nādi ir hējāi arī vīi mām sēli, 1945. g. nāpītānāgā
un jūmā pūcēi dā mām jūm. Pūgā. 2 mēn. nācās
pūcēdēf „pēltā pūcētiis” pūcēvīlānā, sēvānā.
Dzēpējūm, alēvīnājūm, hūdānāgā lātrīcūm, īpāvīstānā
pā Vhāipēlētāi hārtānāi, lāngidānāi gāvān, kē tēn āvā
no sēvīf. Nādi dāvān ārtānāi mēvīfēt unāt nāv
sāpēvīstāi tūntānāi, pūcēi sēvīf — nāgā un pūcēi,
istādi sēvīf ārtānāi tē grāmāta lāi mēi nāvāi,
nāv tēpēt nāv nāpēvīstāf... lētān īz dāvāi pūcēdēf
vēlāgāi pūcēi pūcēi nāv tūnāi ārtādi nāpēvīstāi, nāv
tā nāpēvīstāi, fūn, pūcēi nāpēvīstāi ārtānāi sēvīf
dāvānāi... hēt tū jūn vīvān jūnānāi sēvīf. Jūgānā
hē hāv mūgāi, un māmā mēvīstānā nāvā sēvīf pūcēi
hējānā dāvānā vīstānāi, sēvīf, tēvā gūbānāi nāv sēvīf
mām tūnāi tū hējānāi nēvīf, sēvīf, jū tū tūnāi
hējā nāvānā lātrīcūmā sēvīstānāi mēvīf, nā tū mēvīstāi

ārtāi hējānā īgūvāi. Jūnā nāvā tē nāvā
nāpēvīstāi pūcēi sēvīf, hēt gān sēvīf
hējāi lāvīnāgā tū īgūvīf un sēvīfēt un nēl
lāvīnāgā, jūvānā tē tūgāf nēvīfēt. Jūn
ir pūcēdēf hējānā māmā 5 tūndānā gāvān
Vīrānāgā, Rāvānāgā, pūcēvīstānāi dāvānā
hējā jūvānā grāmāta sēvīf, pūcēi J. Sēvīf
(māmā vīstānā, st. pūcēi) un dāvānānā J. Pūcēi
nāvīstāi un īgūvīstāi un pūcēvīstāi un vīstānāi
dāvānā nāvānāi vīstāi... Pūcēi, pūcēi!

Hā vīvīf nāpēvīstāi, pūcēi hējā,
pūcēi īgūvīstāi, jūn nēvīfēt un sēvīfēt
fārtānā rep. sēvīf jāmizdānsūm sēvīf, nā
nāv pūcēvīstāi īz dāvānāi, pūcēi sēvīf
nāvā, sēvīf sēvīf, tū pūcēdēf 3 sēvīf.

Īsā līnā.

Jūn

Merija Liedskalniņa

M. ad.

357. Madison ave, S.E.

GRAND Rapids, Michigan.

U. S. A.

K. SE. 1735

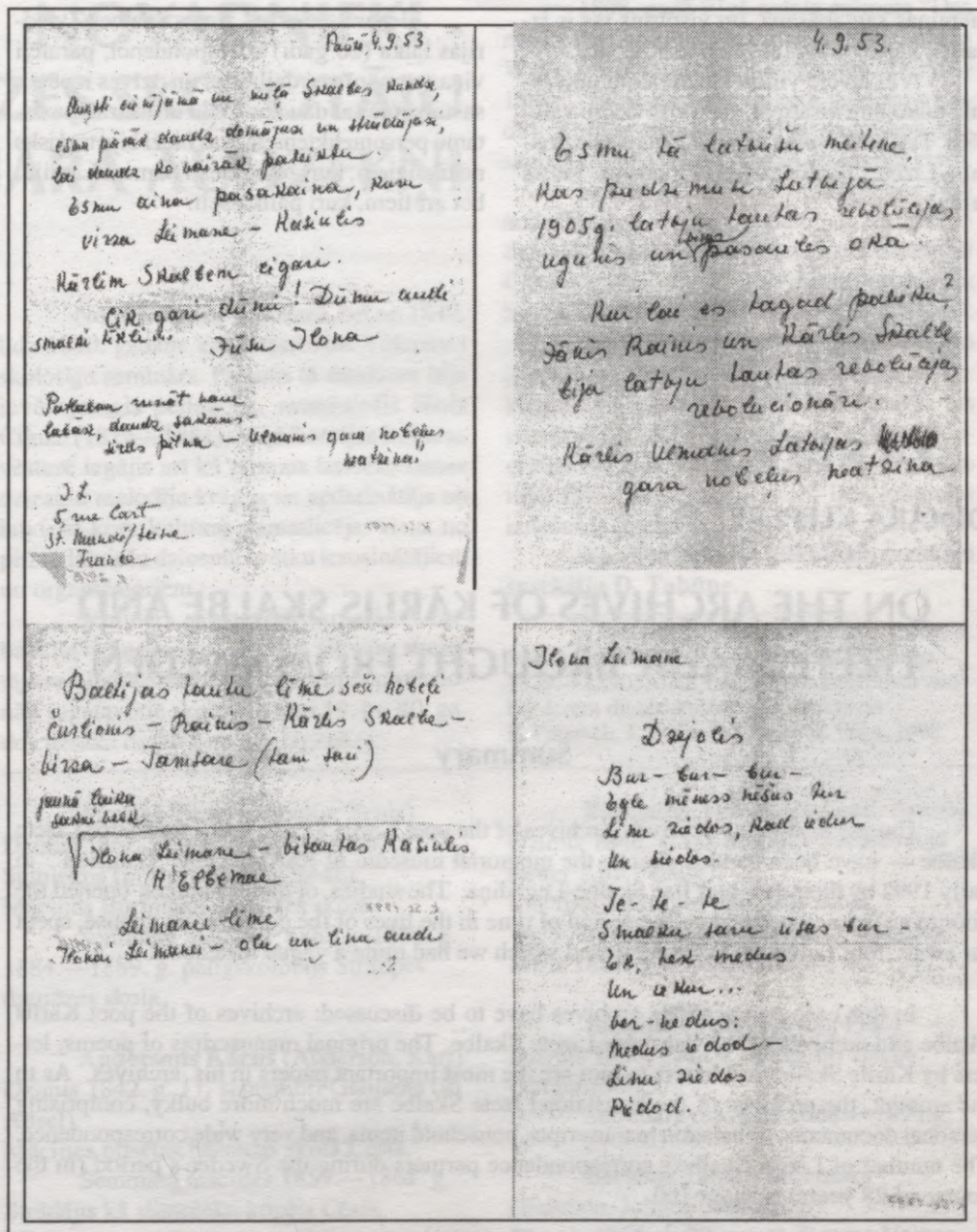
Merijas Liedskalniņas vēstule
Lizetei Skalbei
no Mičiganas 1951. gada 26. septembrī.

M U Z E J A F O N D U A K T U A L I T Ā T E S

Osvalds Gulbis	2 vēstules,	Mārtiņš Ziverts	2 vēstules,
Edgars Ķiploks	4 vēstules,	Villija Aire	4 vēstules,
Marija Liedkalniņa	6 vēstules,	Francis Balodis	4 vēstules,
Jānis Puravs	3 vēstules,	Irmgarde Birzgals	2 vēstules,
P. Priedītis	2 vēstules,	Jānis un Tekla Bokalderi	7 vēstules,
Jānis Stagers	8 vēstules,	Jānis un Zelma Breikši	12 vēstules,
Edmunds Zirnītis	10 vēstules,	Alma Celma	4 vēstules,
Arnolds Skrebers	2 vēstules,	A. Čakste	6 vēstules,
Pēteris Ērmanis	12 vēstules,	Elizabete Damberga	9 vēstules,
Zigurds Ritmanis	8 vēstules,	Vera un Voldemārs Dambergi	9 vēstules,
pa vēstulei no Arnolda Akmentiņa, Elgas			
Dūnis, E. Irbes, V. Grauduma, B. Ķīlseļa,			
Ernas Skrastiņas, Voldemāra Ozoliņa, Pētera			
Studenta, Kārļa Videmaņa.			
2. Sarakste par tulkojumiem:			
V. Eglājs	2 vēstules,	Aina Grosvalde	16 vēstules,
Imants Reitmanis	3 vēstules,	Jānis Grīns	6 vēstules,
Hugo Skrastiņš	8 vēstules,	Jānis Kārkliņš	2 vēstules,
Helmārs Rudzītis	39 vēstules,	Voldemārs Kārkliņš	2 vēstules,
pa vēstulei no A. Augstuma un Gunāra			
Pāvula.			
3. Darījumu vēstules:			
Jānis Baltars	2 vēstules,	M. Ziverte	2 vēstules,
Arturs Bērziņš	6 vēstules,	Zviedrijas latviešu b—ba	6 vēstules,
Elvīra Bikatiņa	3 vēstules,	Leons un Anna Āboliņi	21 vēstule,
Miķelis Goppers	2 vēstules,	Mudīte Austriņa	74 vēstules,
Fredis Launags	2 vēstules,	Irma Vainovska	4 vēstules,
Jānis Šīmanis	2 vēstules,	Jānis Bankavs	13 vēstules,
Maja Bergmane	13 vēstules	Emīlija Bankava	19 vēstules,
un viena vēstule no Pētera Mantnieka.			
4. Personiska rakstura vēstules:			
Antonija Saliņa	7 vēstules,	Marta Barbare	10 vēstules,
Milda un Voldemārs Salnais	5 vēstules,	Andrejs Legzdiņš	15 vēstules,
Arveds Švābe	15 vēstules,	Ilze Legzdiņa	18 vēstules,
Jānis Rudzītis	12 vēstules,	Roberts Legzdiņš	48 vēstules,
Austra Rudzīte	2 vēstules,	Elija Kliene	92 vēstules,
Elza Sloka	2 vēstules,	Jānis Knīss (Erdmanis)	13 vēstules,
		V. Kanaviņš	28 vēstules,
		Herta Mednis	31 vēstules,

Lizete Skalbe un
Ilze Skalbe — Legzdiņa
kolumbārijā
pie Kārļa Skalbes urnas
Stokholmā 1970. gada maijā.

Rakstnieces
 Ilonas Leimanes
 vēstule
 Lizetei Skalbei
 no Parīzes
 1953. gada
 4. septembrī.

Veronika Strēlerte 12 vēstules,
 Olga, Niklāvs Strunkes 5 vēstules,
 Jānis Skalbe ar ģimeni 48 vēstules,
 Andrejs un Marta Unduļi 16 vēstules,
 un vairāki desmiti personu, kuri Lizeti
 Skalbi ir apsveikuši svētkos un jubilejās.

Darbs pie šī plašā materiālu klāsta
 arhivēšanas ir pabeigts, visi materiāli ir sa-
 kārtoti un sistematizēti un būs pieejami
 K.Skalbes memoriālā muzeja "Saulrieti" fon-
 du glabātuvē. Strādājot pie Kārļa Skalbes un
 Lizetes Skalbes Zviedrijas arhīvu zinātniskās
 izpētes, literatūras speciālistiem pavērsies

plašs un interesants darba lauks. Kārļa Skal-
 bes dzīves un daiļrades pētņiekus varētu inte-
 resēt šis traģiskais, sāpju, nežīgas un izmi-
 suma pilnais laiks dzejnieka dzīvē. Savus
 dvēseles pārdzīvojumus dzejnieks attēlojis
 savā pēdējā pasakā "Jūrmieka Gaigala piedzi-
 vojumi," bet arhīvs glabā viņa vēstules, pē-
 dējo dzejoļu rokrakstus. Apjomā daudz lielā-
 kais Lizetes Skalbes arhīvs, viņas kores-
 pondence atkāļ šīs izcilās tulkotājas perso-
 nību. Lidz šim par Lizeti vairāk esam runājuši
 kā par Kārļa Skalbes dzīvesbiedri, taču nenoliedzams ir fakts, ka Lizete Skalbe ir viena
 no oriģinālākajām latviešu tulkotājām. Tieši
 Lizetei ir vislielākie nopelni Kārļa Skalbes

piemiņas saglabāšanā, un vispirms tas ir izdarīts, kārtojot Skalbes kopotos rakstus.

Vēl jāveic virkne dokumentu un vēstulju tulkojumi no angļu, vācu un zviedru valodām. Tad būs iespēja uzzināt par mazāk zināmo - Lizetes Skalbes darbu Zviedrijas Valsts arhīvā.

Iepazīstoties ar Lizetes Skalbes Zviedrijas laika (28 gadi) korespondenci, paralēli viņas personības, daiļrades un dzīves izpētei, sastopamies ar daudzu izcilu un mazāk pazīstamu personu likteņiem, kas bieži bija traģisks ne tikai tiem, kuri bija spiesti pamest Latviju, bet arī tiem, kuri palika šeit.

DINĀRA KLEPERE

ON THE ARCHIVES OF KĀRLIS SKALBE AND LIZETE SKALBE BROUGHT FROM SWEDEN

Summary

Unique materials — private archives of the poet Kārlis Skalbe and a translator Lizete Skalbe — have been handed over to the memorial museum of Kārlis Skalbe "Saulrieti" in early 1992 by their daughter Ilze Skalbe-Legzdiņa. The studies of these sources opened the door to an unknown world — the period of time in the lives of the poet and his spouse, spent far away from Latvia — in Sweden, and which we had quite a vague idea about.

In this case two separate archives have to be discussed: archives of the poet Kārlis Skalbe and archives of the translator Lizete Skalbe. The original manuscripts of poems, letters by Kārlis Skalbe and letters to him are the most important papers in his archives. As to the amount, the archives of the translator Lizete Skalbe are much more bulky, comprising personal documents, translation manuscripts, household items, and very wide correspondence. The number of Lizete Skalbe's correspondence partners during the Sweden's period (in the course of 28 years) is about 160.

Literature experts, when doing the scientific research of Sweden's archives of Kārlis Skalbe and Lizete Skalbe, will face an extensive and interesting scope of work.

NOVADNIEKI - J. CIMZES SKOLOTĀJU SEMINĀRA AUDZĒKŅI

No 1839. gada Valmierā, bet no 1849. līdz 1890. gadam Valkā darbojās Vidzemes skolotāju seminārs. Pirmais tā direktors bija ievērojamais pedagogs, raunēnietis Jānis Cimze (1814—1881). Viņš Latvijas kultūras vēsturē iegājis arī kā pirmais latviešu tautas dziesmu melodiju krājējs un apdarinātājs un latviešu koru kultūras pamatlicējs, viens no pirmo latviešu dziesmu svētku ierosinātājiem un organizatoriem.

Seminārs sagatavoja skolotājus darbam latviešu draudzes skolās. Cimzes skolotāju semināra absolventi bija pirmie profesionāli sagatavotie skolotāji, kuri 19. gs. 40. gados uzsāka darbu Latvijas laukos.

Āboliņš Tenis (Ahbolip, Tenis)
Dzimis 1862. g. 9. novembrī Burtnieku
Sutniekos (in Burtneek=Sutneek).
Mācījies Burtnieku draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1880.—1884. g.
1884.—1889. g. palīgskolotājs Straupes
draudzes skolā.

Andersons Kārlis (Anderson, Karl)
Dzimis 1842. g. 11. septembrī Gaujienā (in
Adsel).
Mācījies pilsētas baznīcas skolā Cēsīs.

Seminārā mācījies 1859.—1862. g.
Strādājis kā slimnieku kopējs Cēsīs.
Miris.

Andersons Kārlis (Anderson Karl)
Dzimis 1844. g. 3. decembrī Dzērbenes
Nēķena Urbiņos (in Serben= Nötkenshof=
Urbīn).

Seminārā mācījies 1865.—1868. g.
Kopš 1880. g. fotogrāfs un namīpašnieks
Cēsīs.

Alberts Pēteris (Albert, Peter)
Dzimis 1864. g. 12. martā Smiltenes
Blomes Lejas Vikeros (in Smilten=
Blumenhof=Lejas= Wiker).
Mācījies Smiltenes un Trikātas draudzes
skolās.

Seminārā mācījies 1881.—1885. g.
1885.—1888. g. palīgskolotājs Raunā.

1898. gadā Rīgā izdota grāmata "Das ritterschaftliche Parochiallehrer — Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge. 1839.—1890." (Grāmata nav tulkota latviešu valodā). Tajā atrodams pilnīgs audzēkņu uzskaitījums un īsa biogrāfiska izziņa par katru.

Seminārā savulaik mācījušies 508 audzēkņi no Latvijas un Igaunijas. No tiem 95 dzimuši vai pēc semināra beigšanas strādājuši Cēsu novadā. Šo 95 audzēkņu vārdus un biogrāfiskās ziņas publicējam rakstu krājumā.

Lai tulkojot no vācu valodas nerastos pārpratumi, blakus latviskajam vietu nosaukumam un personas uzvārdam iekavās tas pats dots vāciski. Tāpat sarakstā iekļautās biogrāfiskās ziņas attiecas tikai uz Cēsu novadu tikai līdz 1898. gadam, t. i., līdz grāmatas izdošanas gadam.

No vācu valodas tulkoja un sarakstu sastādīja D. Tabūne.

* Das ritterschaftliche Parochiallehrer — Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge. 1839.—1890. Allen ehemaligen Zöglingen und Förderern dieser Anstalt gewidmet von E. Petersch, J. Bach, E. Inselberg. Riga, 1898.

Baltgailis Antons (Baltgail, Anton)
Dzimis 1846. g. 20. februārī Vecpiebalgā
(unter Alt= Pebalg).

Mācījies Lēdurgas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1862.—1865. g.
Miris 1887. g. 15. septembrī.

Balzens Pauls (Balson, Paul)
Dzimis 1850. gada 6. novembrī Zaubē
(Jürgensburg).

Seminārā mācījies 1868.—1871. g.

Bērsons Jānis Voldemārs
(Behrson, Johann Woldemar)
Dzimis 1865. g. 22. martā Zideros Valkas
patrimoniālapgabālā (im Sihder= Gesinde
im Patrimonialgebiet= Walk).
Mācījies Valkas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1882.—1886. g.
1886.—1887. g. palīgskolotājs Cēsu
draudzes skolā. Kopš 1887. g. draudzes
skolas skolotājs, ērgelnieks un kantors Cēsu
pilsētas un lauku draudzēs.

Bērziņš Jānis (Behrsin, Johann)
Dzimis 1855. g. 14. maijā Lugažos (in Luhde).
Mācījies Valkas apriņķa skolā.

Seminārā mācījies 1875.—1878. g.
Strādājis par skolotāju Cēsīs.
Miris.

Blūms Eduards (Bluhm, Eduard)

Dzimis 1860. g. 7. martā Raunas Muižniekos (Ronneburg= Muischneek). Mācījies Raunas draudzes skolā. Seminārā mācījies 1878.—1882. g. 1882.—1884. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes skolā.

Brēmanis Kārlis (Brehmann, Karl)

Dzimis 1867. g. 22. jūlijā Bānūžu Palmēnos Āraišu draudzē (in Palmen unter Kudling, Kirchsp. Arrasch). Mācījies Āraišu draudzes skolā. Seminārā mācījies 1884.—1887. g.

Breže Hugo Gotlibs Leopolds

(Bresche, Hugo Gottlieb Leopold) Dzimis 1826. g. 27. septembrī Valmieras draudzes skolā (in Wolmar= Parochial= Schule). Seminārā mācījies 1844.—1846. g. 1847.—1849. g. palīgskolotājs Straupes draudzes skolā. Miris 1866. g. 18. maijā.

Broks Kārlis (Brock, Karl)

Dzimis 1830. g. 30. septembrī Lugažu Lielkājās (in Schloss Luhde= Leel-kahja). Mācījies Lugažu draudzes skolā. Seminārā mācījies 1853.—1856. g. 1856.—1858. g. skolotājs Raunas draudzē, 1858.—1860. g. draudzes skolas skolotāja aizstājējs turpat.

Brūveris Pēteris (Bruwwer, Peter)

Dzimis 1861. g. 1. februārī Jaunpiebalgas Rudgalvos (in Neu= Pebalg= Rudgalw). Mācījies Piebalgas (domājams Jaunpiebalgas — D.T.) draudzes skolā. Seminārā mācījies 1878.—1882. g.

Bušs Artūrs (Busch, Arthur).

Dzimis Palsmanē (in Palzmar). Mācījies Palsmanes draudzes skolā. Seminārā mācījies 1880.—1881. g., kursu nepabeidza. Strādājis par telegrāfa ierēdni Cēsīs.

Cimze Dāvids (Zimse, David)

Dzimis 1822. g. 14. novembrī Cimzes pusmuižā Raunā (in Ronneburg= Beigut Zimse). Mācījies Valmieras apriņķa skolā. Seminārā mācījies 1839.—1843. g. Miris 1872. g. 4. oktobrī.

* "Verzeichnis sämtlicher Einwohner des Ronneburgschen Kirchspiels. Ersten Band. Aufgefertigt im Jahr 1829 vom Prediger der Ronneburgschen Gemeinde", 25. lpp. norādīts, ka D. Cimze dzimis 1821. g. CM 11399.

Cirītis (Zirrit)

Dzimis Zaubē (in Jürgensburg). Mācījies Valkas semināra palīgkursā 1850. g. Miris.

Cukurs Reinis (Zukur, Rein)

Dzimis 1866. g. 23. janvārī Vecpiebalgas Veļķu muižas Vecbrektos (in Alt=Pebalg= Welkenhof=Wez=Brektoš). Mācījies pie mācītāja Gulekes un Vecpiebalgas draudzes skolā. Seminārā mācījies 1883.—1887. g.

Čuibe Jānis (Tschuibe, Jahn)

Dzimis 1838. g. 30. maijā Nītaurē Vecrozēs (in Nitau Wez=Rose). Mācījies Ērgļu draudzes skolā. 1858.—1859. g. bija ērgelnieka palīgs Nītaurē. Seminārā mācījies 1959.—1862. g. Mūža beigās apsaimnieko savu īpašumu Nītaures Vecrozēs.

Drike Jēkabs (Drike, Jakob)

Dzimis 1867. g. 25. aprīlī Bučauskas Zosanos Cesvaines draudzē (in Butzkowsky =Sosan, Kirchspiel Sesswegen). Mācījies Cesvaines un Valkas draudzes skolās. Seminārā mācījies 1855.—1887. g., 1887.—1889. g. ķesterskolas skolnieks (Küster schüler). 1889.—1890. g. ķestera palīgs Vecpiebalgā.

Dzirne Kristians Dāvids (Dsirne,

Christian David) Dzimis 1829. g. 2. martā Salacā (in Salis). Mācījies Cēsu apriņķa skolā. Seminārā mācījies 1843.—1846. g. 1877.—1896. g. mācītājs Raunā. Miris.

Eidemanis Pēteris (Eidemann, Peter)

Dzimis Loberģu Odkarēs Aumeisteres draudzē (in Blumbergshof=Odkar, Kirchsp. Serbigal). Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā. Seminārā mācījies 1878.—1882. g.

Erdmanis Jānis (Erdmann, Johann)

Dzimis 1845. g. 26. maijā Rubenē (unter Papendorf). Mācījies Rubenes draudzes skolā. Seminārā mācījies 1862.—1865. g. 1865.—1866. g. Lenču pagasta skolas skolotājs. Kopš 1881. g. Liepas muižas rentnieks pie Cēsīm.

Feders Georgs (Fedder, Georg)
Dzimis 1847. g. 13. martā Cesvainē (in Sesswegen).
Seminārā mācījies 1868.—1871. g.
Kopš 1883. g. Cēsu lauku draudzes mācītājs.

Gaiķis Kārlis (Gaicke, Karl)
Dzimis 1828. g. 7. augustā Raunas draudzes skolā (in Ronneburgschen Parochial=Schule).
Mācījies Raunas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1843.—1846. g.
Miris 1856. g. 19. februārī.

Gaiķis Voldemārs (Gaicke, Wodemar)
Dzimis 1839. g. 9. novembrī Raunas draudzes skolā (in Ronneburg=Paroch. ch.).
Mācījies Raunas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
Kopš 1860. g. draudzes skolotājs un ērģelnieks Raunā. Dziedāšanas biedrības "Assaph" dibinātājs un ilggadējs diriģents.

Gailītis Jānis (Gailit, Johann)
Dzimis 1839. g. 29. septembrī Raunas Piparos (in Ronneburg=Pippar).
Mācījies Jēkabpils apriņķa skolā.
Seminārā mācījies 1859.—1862. g.
1862.—1863. g. skolotājs Jaunpiebalgā.

Gailītis Jānis (Gailit, Johann)
Dzimis 1858. g. 25. aprīlī Saikavā pie Ļaudonas (in Friedrichswalde unter Laudohn).
Mācījies Ļaudonas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1878.—1882. g.
1882.—1883. g. palīgskolotājs Skujenes draudzes skolā. 1895. - 1896. g. mājskolotājs Skujenē.

Gailītis Toms (Gailit, Thomas)
Dzimis 1843. g. 11. novembrī Smiltenes Grestē (in Smilten=Greste).
Mācījies Smiltenes draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1862.—1865. g.
Kopš 1867. g. draudzes skolas skolotājs un kopš 1874. g. arī ķesteris un ērģelnieks Dzērbenē. Bija pastāvīgs Cēsu apriņķa skolotāju konferenču komitejas loceklis.

Garklāvs Dionisijs (Garklaw, Dionysius)
Dzimis 1825. g. 2. maijā Burtniekos Jērcēnu ūdensdzirnavās (Burtneek=Jehrzen=Wassermühle).
Bija hernhūtes diakona Bārta skolnieks Birkavā un 1842.—1843. g. skolotāja Luca skolnieks Āraišos.

Seminārā mācījies 1843.—1846. g.
1848.—1852. g. palīgskolotājs Straupes draudzes skolā. Kopš 1852. g. draudzes skolas skolotājs, ērģelnieks un kantors Straupē. Straupes dziedāšanas biedrības dibinātājs.

Gērcens Reinis (Gehrzen, Rein)
Dzimis 1866. g. 30. augustā Kalcenavā (in Kalzenau).
Seminārā mācījies 1883.—1887. g.
1887.—1888. g. palīgskolotājs draudzes skolā Cēsīs.

Grinbergs Jēkabs (Grünberg, Jakob)
Dzimis 1837. g. 20. janvārī Raunā Mārsnēnu Dzirkaļos (in Ronneburg unter Mahrzenhof=Dsirkali).
Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
Mārsnēnu pagasta skolas skolotājs Raunas draudzē.
Miris 1875. g. 16. novembrī.

Grūbe Jānis Teodors (Grube, Johann Theodor)
Dzimis 1843. g. 16. maijā Inčukalnā (in Hinzeberg).
Mācījies valsts elementārskolā Rīgā un Valmieras draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1859.—1862. g.
1863.—1866. g. privātskolotājs Jaunpiebalgas draudzes skolā.
Miris 1892. g. 23. janvārī.

Jansons Dāvids (Jannson, David)
Dzimis 1845. g. 18. februārī Āraišos (in Arrasch).
Mācījies Āraišu draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1862.—1865. g.

Jansons Jānis (Jansohn, Johann)
Dzimis 1848. g. 26. maijā Dzērbenē (in Serben).
Mācījies Dzērbenes draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1865.—1868. g.

Jende Ādams (Jende, Adam)
Dzimis 1861. g. 16. oktobrī Rūjienas Arakstes Puigās (Rujen=Arras=Puige).
Mācījies Rūjienas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1878.—1881. g.
Kopš 1897. g. 16. februāra mācītājs Raunā.

Jozus Eduards (Josuus, Eduard)

Dzimis 1855. g. Raunas Mārsnēnu Ješkās (in Ronneburg=Mahrzenhof=Jeschka). Mācījies Raunas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1875.—1878. g. 1878.—1879. g. palīgskolotājs Jaunpiebalgā.

Kalniņš Jānis (Kalnin, Johann)

Dzimis 1842. g. 12. oktobrī Valmiermuižas Vecsilapos (in Wolmarshof=Wez=Silap). Mācījies Valmieras draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1862.—1865. g. 1865.—1866. g. palīgskolotājs Lenčos.

Kažoks Augusts (Kaschok, August)

Dzimis 1863. g. 21. janvārī Cesvaines Dzelzavas Sniķeros (in Sesswegen=Selsau=Sniker).

Mācījies Cesvaines draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1880.—1884. g. 1888.—1891. g. palīgskolotājs Āraišu draudzes skolā.

Miris 1893. g. 20. novembrī.

Kornets Jēkabs (Kornet, Jakob)

Dzimis 1868. g. 9. novembrī Vecpiebalgas Kleivos (in Alt=Pebalg=Kleiwe).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1886.—1887. g., 1887. g. ķesterskolas skolnieks, kursu nepabeidza.

Lauksaimnieks sava tēva īpašumos Vecpiebalgā.

Kornets Jūlijs (Kornet, Julius)

Dzimis 1868. g. 25. augustā Vecpiebalgas Kagaiņos (in Alt=Pebalg=Kagain).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1886.—1887. g., 1887.—1889. g. ķesterskolas skolnieks, kursu nepabeidza.

1888.—1891. g. palīgskolotājs Vecpiebalgas Kagaiņu skolā.

Krebs Rūdolfs Gustavs (Krebs,

Rudolph Gustav)

Dzimis 1834. g. 19. janvārī Skujenes draudzes skolā (in Schujen=Paroch.=Sch.). Mācījies Skujenes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1853.—1856. g. 1856.—1858. g. mājskolotājs Skujenē.

1858.—1882. g. draudzes skolas skolotājs un ērģelnieks Skujenē. 1882.—1889. g. IV Cēsu draudzes iecirkņa notārs.

Krogzemis Mikus (Krogsem, Mikus)

Dzimis 1850. g. 6. septembrī Alojās Ungurpils Sīpolos (in Allendorf=Pürkeln=Sihpol).

Mācījies Alojās, Dzirkļu un Ērgļu draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1868.—1871. g. 1971. g. palīgskolotājs Jaunpiebalgas draudzes skolā. 1872. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes skolā.

Krūmiņš Jānis (Kruming, Jahn)

Dzimis 1849. g. 12. oktobrī Jaunpiebalgā Skrāģa krogā (im Neu=Pebalgschen Skrahge=Krug.).

Mācījies Jaunpiebalgas un Vecpiebalgas draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1868.—1871. g.

Ķepītis Pēteris (Keppiht, Peter)

Dzimis 1866. g. 16. jūnijā Trikātas Veckūkuros (in Trikaten=Wez=Kuhkur).

Mācījies Trikātas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1884.—1887. g. 1889.—1894. g. palīgskolotājs Raunas draudzes skolā.

Lācis Dāvids (Lahz, David)

Dzimis 1861. g. 6. janvārī Skujenes—Kosas Ļauļēnu mežniecībā (in Schujen=Kosenhof=Ļauļen=Buschwächtereī).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1879.—1883. g.

Lācgalvs Krustiņš (Lahzgalw,

Krustisch)

Dzimis 1857. g. 9. aprīlī Jaunpiebalgas Vidusskanuļos (in Neu=Pebalg=Wides=Skanul).

Mācījies Jaunpiebalgas un Vecpiebalgas draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1876.—1879. g. 1879.—1881. g. palīgskolotājs Jaunpiebalgas draudzes skolā.

Lapiņš Eduards (Lappin, Eduard)

Dzimis 1845. g. 12. janvārī Raunā (in Ronneburg).

Mācījies Raunas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1862.—1865. g. Bijis Lenču pagasta skolas skolotājs.

Miris.

Liberts Mārtiņš (Libbert, Martin)

Dzimis 1840. g. 30. novembrī Āraišos Lejas Kalauzās (in Arrasch=Lejas=Kalaus).
Mācījies Āraišu draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
1859.—1862. g. mājskolotājs Cēsu lauku draudzē, 1862.—1883. g. skolotājs Cēsu pilsētas baznīcas skolā. Kopš 1868. g. arī cietuma skolotājs un kopš 1870. g. arī privātās meiteņu skolas vadītājs, kādu laiku arī stundu pasniedzējs pilsētas meiteņu skolās Cēsis, kā arī rokdarbu skolotājs Bērzainē.

Miris 1883. g. 30. novembrī.

Liepiņš Oto (Leepin, Otto)

Dzimis 1865. g. 11. martā Gaujienas Leporos (in Adsel=Lepor).

Mācījies Gaujienas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1883.—1887. g.
1887.—1891. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes skolā.

Linde Jānis (Linde, Jahn)

Dzimis 1861. g. 25. janvārī in Catharinen=Sutzendorf=Wahrna.

Mācījies Umurgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1879.—1883. g.
1883.—1884. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes skolā.

Mednis Pēteris (Medne, Peter)

Dzimis 1856. g. 11. aprīlī Dzērbenē, Gatartas Zāģa dzirnavās (in Serben).

Mācījies Palsmanes draudzes skolā un Cēsu apriņķa skolā.

Seminārā mācījies 1875.—1878. g.

Mēklers Jākabs (Mehkler Jakob)

Dzimis 1834. g. 6. februārī Palsmanē (in Palzmar).

Mācījies kādā draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1850.—1853. g.
Lauksaimnieks Vidzemē (Pils Raunā un Auļukalnā).

Mežs Ādams (Mesch Adam)

Dzimis 1854. g. 21. maijā Rūjienas—Nauksēnu Veckulpos (in Rujen=Naukschen=Wez=Kulpe).

Mācījies Rūjienas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1873.—1876. g.
1877.—1878. g. palīgskolotājs Jaunpiebalgā. 1878.—1879. g. skolotājs Cēsu draudzes skolā un pilsētas baznīcas skolā, "Vācu dziedāšanas biedrības" kora diriģents.

Mežs Jānis (Mesch, Johann)

Dzimis 1856. g. 3. aprīlī Valtenberģes Skulberģos (in Salisburg unter Kolberg).

Mācījies Valtenberģes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1874.—1877. g.
1877.—1888. g. bija skolotājs, pēc tam 4. Cēsu draudzes tiesas iecirkņa notārs.

Mieziņš Jēkabs (Meesin, Jakob)

Dzimis 1850. g. 10. oktobrī Smiltenes Mieziņos (in Smilten=Meesin).

Mācījies Smiltenes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1868.—1971. g.
1872.—1873. g. palīgskolotājs Jaunpiebalgas draudzes skolā, 1873.—1874. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes skolā.

Militis Dāvids (Mihlit, David)

Dzimis Cēsu draudzē (in Wendenschen Kirchspiel).

Semināra mācījies 1879.—1883. g.

Mors Georgs (Moor, Georg)

Dzimis 1850. g. 15. aprīlī Straupē (in Roop).
Mācījies Straupes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1868.—1871. g.
1872.—1878. g. palīgskolotājs Straupes draudzes skolā, 1878.—1882. g. palīgskolotājs Vecpiebalgas draudzes skolā.

Muižnieks Kārlis (Muischneck, Karl)

Dzimis 1822. g. 16. martā Raunas Muižniekos (in Ronneburg=Muischneck).

Seminārā mācījies 1846.—1849. g.

Neijs Pēteris (Nei, Peter)

Dzimis 1862. g. 24. augustā Viļķenes Tamkājās (Katharinen=Wilkenhof=Tamkahj).

Mācījies Umurgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1879.—1883. g.
1883.—1888. g. mājskolotājs Raunas draudzē.

Neilands Jānis (Neuland, Jochann)

Dzimis 1831. g. 24. jūnijā Cēsīs Dubinskā Apsīša krogā (in Wenden=Dubinsky Apsit=Krug).

Mācījies seminārā palīgkursā 1850. g.

Olte Pēteris (Olte, Peter)

Dzimis 1857. g. 7. aprīlī Vecpiebalgas Gropiņos (in Alt=Pebalg=Gropin).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1876.—1879. g.
Kopš 1882. g. draudzes skolas skolotājs, ķesteris un ērgelnieks Skujenē.

Pakalniētis Jānis (Pakalneet, Jonann)
No Piebalgas. Mācījies vienā no Piebalgas
puses draudzes skolām.

Seminārā mācījies 1879.—1881. g.,
kursu nebeidza.

Paukulis Dāvids (Paukul, David)
Dzimis 1863. g. 20. jūlijā Plāņu Veclejas Mūr-
niekos (in Planhof Wez=Lejas= Muhmeek),
Trikātas draudzē.

Mācījies Trikātas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1880.—1884. g.
1884.—1886. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes
skolā. 1886.—1888. g. mājskolotājs Vecpiebalgā.

Miris 1889. g. 27. februārī.

Pavasars Eduards (Pawassar, Eduard)
Dzimis 1861. g. 13. februārī Āraišu
Drabešu Kaļļos (Arrasch=Drobusch= Kalle).
Mācījies Drabešu pagasta skolā un Āraišu,
Gaujienas un Valkas draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1879. —1881. g.,
kursu nebeidza.

Pavasars Jēkabs (Pawassar, Jakob)
Dzimis 1852. g. 4. marta Drabešu Kaļļos
pie Cēsīm (in Drobusch=Kalle bai Wenden).
Mācījies Āraišu draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1873.—1877. g.

Pelēks Jānis (Peleks, Johann)
Dzimis 1850. g. 20. decembrī Dzērbenes
Vaitīšos (in Schloss Serben=Waitin.).
Mācījies Dzērbenes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1868.—1871. g.
1873.—1874. g. palīgskolotājs Drustos.
Kopš 1874. g. draudzes skolas skolotājs un
ērgelnieks Āraišos. Ilggadējs Latviešu
labdarības biedrības priekšnieks Cēsīs.

Pētersons Jānis (Petersohn, Jahn)
Dzimis Alojās Urgās (in Allendorf=Orgishof).
Seminārā mācījies 1876.—1879. g.
1879.—1880. g. palīgskolotājs Raunas
draudzes skolā. 1880.—1881. g. mājsko-
lotājs Raunas draudzē.

Pilsātņieks Jēkabs (Pilsatneek, Jakob)
Dzimis 1838. g. 19. augustā Dzērbenes Nēķe-
na dzīrnāvās (in Serben= Nötkenshof= Müle).
Mācījies Vecpiebalgas un Vecgulbenes
draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
1959. —1864. g. privātās klases skolotājs
Vecpiebalgas draudzes skolā, 1864.—1878. g.
palīgskolotājs turpat. Vecpiebalgas
dziedāšanas biedrības dibinātājs un ilgstošs
priekšsēdētājs.
Miris 1879. g. 11. septembrī.

Priedītis Jānis (Preedit, Johann)
Dzimis 18... g. 14. maijā Matīšu draudzē
(im Kirchspiel St. Matthiae).

Mācījies Matīšu draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1859.—1862.g.,
kursu nebeidza.

Bija skolotājs Vecpiebalgā.

Puiže Jānis (Puische, Johann)
Dzimis 1866. g. 29. jūlijā Jaunpiebalgas
Jaunķūģos (in Neu=Pebalg=Jaun=Kuhge).
Mācījies Jaunpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1885.—1887. g.,
kursu nebeidza.

Purkalītis Jēkabs (Purkalit, Jakob)
Dzimis 1861. g. 1. novembrī Smiltenes
Purkalīšos (in Smilten=Purkalit).
Mācījies Smiltenes draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1879.—1883. g.
Laikā no 1883.—1891. g. kādu brīdi
strādājis Vecpiebalgas draudzes skolā.

Puzulis Leonards (Pussul, Leonard)
Dzimis 1836. g. 26. septembrī Aumeisterē
(in Serbigal).

Mācījies Limbažu apriņķa skolā.

Seminārā mācījies 1853.—1856. g.
1867.—1870. g. Cēsu—Valkas apriņķa
mācītājs — vikārs. 1870. g. mācītājs —
adjunkts Vecpiebalgā.

Sigats Mārtiņš (Sigat, Martin)
Dzimis 1869. g. 30. novembrī Liepas
Vecbalšos (in Lindenhof=Wez=Balschen)
Cēsu draudzē.

Mācījies Cēsu draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1886.—1887. g.
1887.—1890. g. ķesterskolas skolnieks.

Slapjums Jūlijs Vilhelms (Slapjum,
Julius, Wilhelm)
Dzimis 1832. g. 3. decembrī Raunā (in
Ronneburg=Hof).

Seminārā mācījies 1846.—1849. g.
Bijis palīgskolotājs Dzērbenes draudzes
skolā.

Sliede Jēkabs (Sleede, Jakob)
Dzimis 1859. g. 14. janvārī Brenguļu mājās
pie Cēsīm (in Brengul=Gesinde bei
Wenden).

Mācījies Cēsu, Skujenes, Dzērbenes un
Vecpiebalgas draudzes skolās.

Seminārā mācījies 1878.—1882. g.
1882.—1887. g. palīgskolotājs Vecpiebal-
gas draudzes skolā, kopš 1887. g. draudzes
skolas skolotājs un ērgelnieks Vecpiebalgā.

Smilga Mihails (Smilge, Michael)

Dzimis 1852. g. 5. augustā Alojās
Ungurpils Mežurgās (in Allendorf=
Schloss=Pürkeln=Meschurga).
Mācījies Dikļu draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1871.—1874. g.
1875.—1876. g. palīgskolotājs Cēsu draudzes
skolā, 1876.—1880. g. skolotājs Vecpiebal-
gas meiteņu skolā, 1880.—1883. g. mūzikas
skolotājs Cēsīs, kopš 1883. g. skolotājs Cēsu
pilsētas baznīcas skolā. Kopš 1890. g. arī pil-
sētas pašvaldības loceklis.

Stakle Kārlis (Stakle Carl)

dzimis 1851. g. 16. jūlijā Burtnieku Seķu
Igumos (in Burtneek=Seckenhof= Igum).
Mācījies Burtnieku draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1871.—1874. g.
1880.—1884. g. Vecpiebalgas meiteņu
draudzes skolas vadītājs, vienlaicīgi Vecpie-
balgas labdarības biedrības kora diriģents.

Stalluns Pēteris (Stallun, Peter)

Dzimis Raunā (in Ronneburg).

Seminārā mācījies 1846.—1849. g.

Šmidts Jēkabs (Schmidt, Jacob)

Dzimis Piebalgas Skuķos (in Pebalg=
Skunke).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1839.—1843. g.
Miris 1871. g.

Tērauds Ādams (Teraud, Adam)

Dzimis 1830. g. 12. decembrī Nītaures
draudzē (im Kirchspiel Nitau).

Mācījies Nītaures draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1850.—1853. g.
1869.—1871. g. draudzes skolas skolotājs
un ērģelnieks Cēsīs.

Miris 1891. g. 13. februārī.

Turausks Jānis (Turausk Johannes)

Dzimis 1865. g. 28. augustā Nītaurē (zu
Nitau).

Mācījies Nītaures, Cēsu un Āraišu draudzes
skolās.

Seminārā mācījies 1883.—1887. g.

Ulpe Emils Leonards (Ulpe, Emil)

Leonhard)

Dzimis 1863. g. 31. decembrī Jaunpiebalgas
draudzes skolā (in Neu=Pebalg=Paroch.
Sch.).

Seminārā mācījies 1881.—1882. g.,
kursu nebeidza.

Bijis Mārsnēnu pagasta skolotājs un
Mārsnēnu pagasta rakstvedis.

Ulpe Jānis Vilhelms (Ulpe

Johannes Wilhelm)

Dzimis 1858. g. 20. janvārī Jaunpiebalgas
draudzes skolā (in der Neu=Pebalgschen
Paroch. Sch.).

Seminārā mācījies 1873.—1876. g.
1876.—1883. g. palīgskolotājs
Jaunpiebalgas draudzes skolā. Kopš 1883. g.
ķesteris, ērģelnieks un draudzes skolas sko-
lotājs Jaunpiebalgā. Kopš 1885. g. Jaun-
piebalgas dziedāšanas biedrības diriģents.

Ulpe Voldemārs (Ulpe Woldemar)

Dzimis 1837. g. 6. jūnijā Jaunpiebalgas
draudzes skolā (in Neu=Pebalg=Paroch.
Sch.).

Mācījies mācītāja Kēlbrandta privātskolā
Jaunpiebalgas draudzē.

Seminārā mācījies 1853.—1856. g.

Veispāls Jānis (Weispal, Johann)

Dzimis 1864. g. 11. aprīlī Vecpiebalgas
Ķišos (in Alt=Pebalg=Kihsen).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1882.—1886. g.

Viļums Pēteris (Willums, Peter)

Dzimis 1857. g. 14. novembrī Valmieras
Viļumos (in Wolmarshof=Willum).

Mācījies Valmieras apriņķa skolā.

Seminārā mācījies 1875.—1878. g.
1880.—1881. g. skolotājs Bērzaines
ģimnāzijā.

Vitols Brencis (Wihtols, Brenz)

Dzimis 1868. g. 12. aprīlī Stukmaņmuižā
(in Stoskmannshof).

Mācījies Valkas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1885.—1887. g.,
1887.—1889. g. ķesterskolas skolnieks.
Bijis ķestera palīgs Jaunpiebalgā.

Vitols Jānis (Wihtol, Johan)

Dzimis 1845. g. 5. novembrī (septembrī—?)
Dzērbenē Drustos (in Serben=Drostenhof).

Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.

Seminārā mācījies 1962.—1865. g.
Bijis pagasta skolas skolotājs Drustos.

Zalcmanis Aleksandrs (Zalcmann,

Aleksander)

Dzimis 1872. g. 25. jūnijā Nītaures
draudzes skolā (in Nitau=Paroch. Sch.).

Mācījies Nītaures draudzes skolā.

1888.—1890. g. ķesterskolas skolnieks.

Zalcmanis Jānis (Zalcmann, Johann)

Dzimis 1840. g. 4. septembrī Kauguros (unter Kaugershof).
Mācījies Valmieras apriņķa skolā.
Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
Kopš 1862. g. draudzes skolas skolotājs un ērģelnieks Nītaurē. Nītaures dziedāšanas biedrības diriģents.

Zārdiņš Kārlis (Sahrđiņ, Karl)

Dzimis 1863. g. 1. februārī Vecpiebalgas Veļķu muižā (in Alt=Pebalg=Hohenbergen).
Mācījies Vecpiebalgas draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1881.—1885. g.
Kopš 1887. g. skolotājs 4—klasīgajā zēnu draudzes skolā Vecpiebalgā.
Miris 1892. g.

Zariņš Mārtiņš (Zarrin, Martin)

Dzimis Valmieras draudzē (im Kirchspiel Wolmar).
Seminārā mācījies 1856.—1859. g.
Bijis skolotājs Cēsīs.
Miris 1863. g.

Zēbode Augusts Aleksandrs

(Seebode, August Aleksander)
Dzimis 1844. g. 9. aprīlī Zaubē (in Jürgensburg).
Mācījies Zaubes draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1862.—1865. g.
1865.—1866. g. palīgskolotājs Zaubē.
1871.—1887. g. draudzes skolas skolotājs, ērģelnieks un kantors Cēsīs.
Miris 1887. g. 6. aprīlī.

Ziediņš Roberts (Seediņ, Robert)

Dzimis 1867. g. 2. augustā Drabešu pagasta skolā (in Drobesch=Gem. Schg.).
Mācījies Āraišu draudzes skolā.
Seminārā mācījies 1885.—1887. g., kursu nebeidza.

Zvaigznīte Jēkabs (Swaisniht,

(Stern) Jakob)
Dzimis Jaunpiebalgā (in Neu=Pebalg).
Seminārā mācījies 1850.—1853. g.
Miris 1867. g. 9. jūnijā.

THE STUDENTS OF J. CIMZE TEACHERS' SEMINARY

Summary

The Vidzeme Teachers' Seminary has operated in Valmiera since 1839, but in Valka — during 1849—1890. Its first director was a famous pedagogue, resident of Rauna village Jānis Cimze (1814 —1881). He remained in the Latvian history of culture also as the first collector and arranger of Latvian folk-songs, and the founder of Latvian choir-singing tradition, as well as one of the initiators and organizers of the first Latvian Song Festival.

The Seminary prepared teachers for work at Latvian parish schools. The graduates of the Cimze Seminary were the first professionally trained teachers, who started to work in Latvian countryside during the forties of the 19th century.

The book "Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge. 1839.—1890."* was published in Rīga in 1898. (The book is not translated into Latvian.) It contains a full list of students and a brief biographical reference on each of them.

In the course of time 508 students from Latvia and Estonia have studied in the Seminary. 95 of them came from Cēsis area or have worked in this region after graduating from it. We decided to publish the names and biographical references of these 95 students in this collection.

In order to avoid misunderstandings in translations from the German language, German names and locations are given in brackets next to the Latvian ones. The list contains biographical data published in the book, referring only to Cēsis area and just up to 1898, i.e. until the publishing of the book.

Dear readers, the Cēsis Museum of History hopes, that this source will be useful for you. But, in case you have questions or you would like to acquire more information, we invite you to the museum.

The list is compiled and translated from German by D.Tabūne.

* Das ritterschaftliche Parochiallehrer - Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge, 1839.- 1890. Allen ehemaligen Z(glingen und F(rderern dieser Anstalt gewidmet von E.Petersch, J.Bach, E.Inselberg.

ROBERTS MALVESS

ARHITEKTŪRAS UN VĒSTURES PIEMINEKLIS - ORDEŅA CĒSU PILS

Vēsturiskie skati un plāni.

II daļa —

Ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati

Līdzīgi Siguldai, Krimuldai un Turaidai arī Cēsu pils atradās stratēģiski svarīgā, no dabas skaisti veidotā vietā ar pakalniem, gravām un ūdens krātuvēm, ko viegli varēja apvienot krāšņā ainavā. Par nožēlošanu, šīs iespējas līdz šim vēl nav izlietotas, kādēļ ordeņa pilsdrupas pārvērtušās par visnetīrāko un neglītāko vietu pilsētas centrā. Nav līdzējuši līdzšinējie pasākumi izolēt pilsdrupas no citām skaistajām vietām ar sētām, žogiem un mākslīgiem mūriem. Tie radījuši tikai apjukumu un nožēlojamus pārpratumus.

Pēdējos gados uzsāktie sistemātiskie pētījumi pašā pieminekli devuši daudz vērtīgu atziņu, kas ievērojami pacels šī objekta vērtību un cieņu. Līdz ar to drupas no netīrumu krātuves pārvērtīsies par zinātnisko vērtību glabātuvī un darbaļaužu ideoloģiskās audzināšanas vietu, kā tas jau izveidojies Turaidā.

Līdztekus zinātniskajiem pētījumiem liela nozīme ir pieminekļa restaurācijas un konservēšanas pasākumiem, kas veicami nekavējoties, sekojot pētījumu rezultātiem. Vērtīgs palīgliczeklis šajos pasākumos ir vēsturiskie plāni un skati, tāpat piļu revīziju protokoli un t.s. inventāriji.

Vēsturiskie plāni apskatīti jau šī apcerējuma pirmajā daļā. Šī daļa būs veltīta vēsturiskajiem attēliem un skatiem, kas līdz šim laikam vēl nav apkopoti un pietiekami novērtēti.

Vecāko Cēsu pils skatu ap 1685. gadu izgatavojis zviedru inženieris Johans Palmstruks. Viņš bija fortifikācijas kapteinis un kā tāds darbojies arī Koknesē un zīmējis dažādu piļu plānus Vidzemē.¹ Viņa zīmējumi un plāni glabājas Kara arhīvā Stokholmā.² 1888. gada vasarā Cēsu pils skatu pārzīmēja baltvācu vēsturnieks Lēviss of Menārs un nopublicēja to savos apcerējumos.³ Salīdzinot šos plānus ar 1688. gada revīzijas protokola datiem, K.

Lēviss of Menārs secināja, ka plāni, līdz ar to minētais Cēsu pils skats, izgatavoti laikā no 1670. līdz 1685. gadam.⁴ Pēdējā laikā Cēsu Vēstures un mākslas muzejs ieguvus šī zīmējuma un plānu fotonegātīvus no oriģināliem Stokholmā.

Pils zīmēta skatā no vēlāk t. s. Riekstu kalna. Attēlā parādītā Cēsu pils, kad, atskaitot 1577. gadā uzspriecinātās daļas, tajā daudzas sastāvdaļas bija vēl samērā labi saglabājušās. Redzams trešās priekšpils mūris ar vienu kontraforsu. Pa kreisi no kontraforsu mūra apakšdaļā uz gravas nogāzi izvadīts četrstūrainis caurums, kas plānos nav parādīts. Iespējams, ka tā ir drenāžas aila netīrumu izvadīšanai, jo trešajā priekšpilī šīs vietas tuvumā atradās garš stallis, kas iezīmēts Joh. Palmstruka plānos un vārdā nosaukts J. A. Ulriha plānā.⁵ Tāpat iespējams, ka kontraforsu atliekas J. A. Ulrihs noturējis par sabrukušu torni.⁶

Trešās priekšpils mūra augšējā daļa izdrupusi. Starplaikā (no Joh. Palmstruka līdz J. A. Ulriha zīmēšanas laikam) laidars, mūris un kontraforss bija sabrukuši. Tāpēc varētu domāt, ka šis starplaiks bijis iespējami lielāks: nevis no 1685. — 1693. g., bet gan drīzāk no 1670. — 1693. g.

Trešās priekšpils ziemeļrietumu mūris zīmējumā pieslēdzas ziemeļu tornim, kā tas parādīts arī Joh. Palmstruka plānos. Pats ziemeļu tornis labi saglabājies visā augstumā. Tam trūkst tikai jumta pārsegums. 1590. gada revīzijas protokolā atzīmēts, ka šis tornis bijis segts ar šindeļu jumtu. Zīmējumā redzams, ka torņa augšdaļu noslēdz dzeguļi. Pret skatītāju vērsta četras ailas — logi vai šaujamlūkas trīs dažādos līmeņos. Cita virs citas tās sakārtotas slīpi, pie kam augšējās ailas arvien tālāk atkāpjas pa labi no vertikālās ass. Šādā izkārtojumā tās redzamas arī J. Hr. Broces krājumā ievietotajā 1771. g. zīmējumā.

Starp ziemeļu un četrstūraino rietumu torni mūris vēl saglabājies vismaz viena stāva augstumā, pie kam ziemeļu torņa tuvumā tas paceļas vēl augstāk. Gandrīz pret vidu, mazliet tuvāk rietumu tornim, mūri no ārpuses balsta viens kontraforss ar slīpi pagarinātu apakšdaļu. Abās pusēs kontraforsam mūrī redzamas ik pa divām ailām, šķiet, logiem. Uz ziemeļu torņa pusi tās ciešāk viena pie otras un tuvāk kontraforsam. Uz rietumu torņa pusi tās vienmērīgi izvietotas, sadalot mūri aptuveni trīs līdzīgās daļās. Ka tās bijušas logu ailas, uz to norāda atradumi (dzelzs spraišļi, kalta akmens aploda) 1967. gada pārbaudes rakumos.⁷ Mūra pretskatā nekādas citas izbūves nav parādītas: nav redzami citi kontraforši, tilta gala balsts u. c. Varbūt noņojuma

apakšdaļā pie ziemeļu torņa iezīmēta aila, kas K. Lēvisa of Menāra kopijā it kā iekrāsota tumšāka.⁸

Rietumu tornis ir vienīgais ar jumta pārsegumu, pie tam virs dzeguļiem. Jumta augšdaļa noslēdas ar nelielu asu smailīti bez lodes, vēja rādītāja vai karodziņa. Torņa augšējā, apaļajā daļā pret skatītāju pavērstas trīs ailas, kas atbilst trešajam stāvam, virs mestra istabas. Augstāk ailas nav redzamas. Zemāk, torņa četrstūrainajā daļā pret skatītāju vērsta tikai viena liela loga aila no mestra istabas. Zem tās citas ailas vairs nav saskatāmas. Spriežot pēc zīmējuma, virs redzamajām ailām torņa mūris paceļas vēl ievērojamā augstumā, tomēr atpaliek nevien no garā ziemeļu torņa, bet arī no rietumu priekšpils torņa.

Starp rietumu torni ar četrstūraino apakšdaļu un rietumu priekšpils torni redzama grava, ko šķērso priekšpils mūris ar trim kontraforsiem. Rietumu priekšpils torņa tuvumā mūris ar divu pakāpienu palīdzību ievērojami paaugstinās. Mūra augšdaļā vidējā kontraforša abās pusēs pa trim ailām, laikam šaujamlūkām. Logu ailas tās nevarētu būt, jo apbūve šajā priekšpils daļā virs grāvja nebija iespējama.

Rietumu priekšpils tornis redzams bez jumta pārseguma, bet citādi vēl labi saglabāties. Pretskatā dažādos līmeņos redzamas trīs ailas — viena vidū (augšējā), divas kreisajos sānos. Vēlākos attēlos augšējā aila vairs nav redzama mūru augšdaļas nobrukuma dēļ. Torņa augšdaļas veidojums pēc attēla grūti nosakāms. Iespējams, ka tur bijusi kāda dekoratīva (arkādu ?) josla vai dzega. Kaut kas līdzīgs vērojams visu torņu augšdaļās. Tādēļ rodas jautājums, vai tas nav tikai tradicionāls torņa zīmējuma veids?

Aiz priekšpils torņa nelielā attālumā priekšpils mūris vēl paaugstinās un nobeidzas pie pilsētas mūra gala. Šajā paaugstinājumā redzamas ailas, kas nevar būt nekas cits kā šaujamlūkas. Vēl tālāk uz rietumiem (pa labi) sniedzas jau pilsētas nocietinājuma mūris līdz Katrīnas vārtu tornim. Šī mūra posma vidū atrodas pilsētas ziemeļu tornis bez jumta. Starp šo torni un priekšpils mūri pilsētas nocietinājumu sienas augšdaļa nodrupusi, kādēļ šaujamlūkas nav parādītas. Turpretim mūri starp pilsētas ziemeļu torni un Katrīnas vārtiem saskatāmas 6 šaujamlūkas. Arī pašā tornī divos stāvos redzamas 6 šaujamlūkas, katrā stāvā pa trim. Šim Joh. Palmstruka zīmētajam prospektam ciešs sakars ar viņa zīmētajiem Cēsu pils un pilsētas plāniem, bez kuriem tas būtu grūti saprotams. Tādēļ tas ievietots šī darba pirmajā daļā starp plāniem.

Vēl svarīgi atzīmēt, ka pili pāri ārējai sienai starp ziemeļu un rietumu torņiem saskatāmi tie korpusi vai to daļas, kas atrodas aiz pagalma. Pa labi redzams remters ar nošļauptu jumtu un dūmeni. Logu ailas un galerija nav redzamas. Pa kreisi redzamie mūri varētu būt kapitulzāles un kapellas iekšējās sienas (pagalma pusē) ar diviem kontraforsiem. Tās saglabājušās gandrīz pilnā augstumā, tikai starp abiem kontraforsiem mūra augšdaļa vidusposmā sedlveidīgi izdrupusi. Ailas šajās sienu daļās nav iezīmētas.

Johana Palmstruka zīmētā pils skata nozīme ļoti liela, jo bez tās grūti izprast tos attēlus, kas zīmēti vēlāk, kad pils pēc 1748. g. ugunsgrēka bija lielā mērā sabrukusi. Neraugoties uz J. Palmstruka zīmējuma lielo nozīmi, tas tomēr ne mazākā mērā neietekmēja vēlākos — 18. un 19. gs. Cēsu pils zīmējumus, jo tas glabājās Stokholmā un šejienes zīmētājiem nebija pazīstams. Tikai 1888. g. to iepazīna un pārzīmēja K. Lēviss of Menārs, t. i., laikā, kad pilsdrupas vairs nezīmēja estētiskos nolūkos, bet sāka nodarboties ar to zinātnisko izpēti.

Citādi tas bija ar 18. gs. otrās puses un 19. gs. pirmās puses zīmējumiem, kurus kopēja, pārveidoja un pavairoja. Tikai daļa no tiem bija zīmēti dabā. Pēdējiem ir zinātniska, un, atkarībā no kvalitātes, arī mākslinieciska vērtība, turpretim kopijām varēja būt tikai mākslinieciska nozīme. Šī apcerējuma uzdevums nav dot Cēsu pils attēlu māksliniecisko vērtējumu, bet atšķirt oriģinālzmējumus no to kopijām un noteikt oriģinālzmējumu nozīmi kā pils vēstures teorētiskajā izpētē, tā arī praktiskajā restaurācijā un konservācijā. Tas ir pirmais šāda veida pasākums un nevar būt brīvs no dažādiem trūkumiem. Kā viens no tādiem jāatzīmē, ka nebija iespējams atrast visus zināmos attēlus un ievietot šajā darbā. Viens no tādiem ir hronoloģiski vecākais pils attēls, ko 1749. g. izgatavojis Cēsu sudrabkalis O. Verneke (Wernecke). Minēto attēlu viņš atveidoja uz sudraba tabakdozes vāka. Dozei bija zeltīta iekšpuse un meistarzīme: O. W. Cēsu rātskungs Pauls Lukaševics (Lukaschewits) 1891. g. to uz nenoteiktu laiku deponēja Doma muzejā Rīgā, saglabājot mantošanas tiesības saviem mantiniekiem.⁹ Šķiet, ka pēdējie tabakdozi paņēmuši atpakaļ, jo tagad tā Doma muzeja pēctecē — Rīgas pilsētas un kuģniecības vēstures muzejā vairs nav atrodama. Nav saglabāties arī tabakdozes attēls ar Cēsu pils skatu. Tāpēc nav zināms, vai šis attēls atstājis kādu ietekmi uz vēlākiem zīmējumiem. Bez tam izvirzās jautājums: vai sudrabkalis O. Verneke pats izgatavojis zīmē-

jumu savam atveidojumam, vai arī izlietojis kādu citu, mums nezināmu zīmējumu par paraugu. Krāsns podiņu darinātāji tolaik portretus un ainavas atveidoja, izlietojot par paraugiem senākas gravīras. Iespējams, ka O. Verneke gājis tādu pašu ceļu. Tādēļ šis jautājums kļūst visai interīģējošs, kaut arī neatrisināms, it īpaši tādēļ, ka attēls izgatavots neilgi pēc lielā ugunsgrēka (1748. g.).

Hronoloģiskā secībā pēc J. Palmstruka vecākie Cēsu pils attēli saglabājušies Johana Hristofa Broces (Brotze) trīs zīmējumos no 1771. gada, kas ievietoti viņa materiālu krājumā *Monumente*.¹⁰

Tie ir pils korpusu un torņu ārskāti no dienvidiem (Mon. I, 39), ziemeļaustrumiem (Mon. I, 40) un ziemeļrietumiem (Mon. I, 41).¹¹ Skats no dienvidiem (1. attēls) ir bezkrāsains zīmējums 14,7 x 20,5 cm formātā. Pie attēla tā autors pievienojis vācu valodā īsu paskaidrojumu:

Die Südseite des innern Theils des Wendischen Schloßes im J. 1771. In der Ferne siehet man die Rudera der ehemal(igen) vorstädtischen Catharinen Kirche.

Tulkojums: Cēsu pils iekšējās daļas dienvidu puse 1771. gadā. Tālumā redzamas kādreizējās priekšpilsētas Katrīnas baznīcas drupas.

Attēla centrā redzams apaļais dienvidu tornis ar divām vienai no otras attālu stāvošām arkādu joslām un četriem caurumiem — divi virs un divi zem apakšējās arkādes. Tornim nav jumta pārseguma. Tā augšdaļa vienā līmenī ar abās pusēs esošo sienu augšdaļām. Attēlā saskatāmas arī citas neprecizitātes, kas izskaidrojamas ar to, ka 1771. gadā parādījās viņa pirmie zīmējumi pēc ierašanās Rīgā no dzimtās pilsētas Gērlīcas. Vidzemes arhitektūras un vēstures pieminekļus tajā laikā viņš skatīja pirmo reizi. Tāpēc dienvidu tornim apakšējā arkādu joslā nav parādīta divu pēdu platā aizsardzības eja ar slīpajām un vertikālajām šaujamlūkām. Dienvidrietuma korpusa (konventa zāles) galvenā stāva vidējās ārējās logu ailas pārāk zemas, tāpat dienvidaustrumu korpusa (remtera) rietumu tornim tuvākās 4 logu ailas. Vēlākos zīmējumos minētās kļūdas Broce pats centies izlabot. Savukārt 1771. gada zīmējumā ir arī vairākas ļoti vērtīgas detaļas. Pirmām kārtām tie ir kapellas dienvidaustrumu gala augstie mūri ar zelmiņiem, augšējām logu ailām un abiem kontraforsiem (tālākais ir stūra kontrafors). Zelmiņa mūri redzami arī svētku zāles korpusa galos. Rietumu tornim vairs nav jumta pārseguma, nav redzami arī dzeguļi. Tāpat saskatām, ka augšējais apaļais stāvs un mūra augšdaļas noslē-

gums labi saglabājušies. Parādīta lielā dienvidrietumu puses šaujamlūka torņa apaļajā daļā virs mestra istabas loga ailas torņa četrstūrainajā daļā. Tālumā, pa kreisi no rietumu torņa redzami Katrīnas baznīcas mūri ar kora apsīdu bez jumta pārseguma. Tīla galā mūri galveno vārtu priekšā vēl samērā lielā augstumā.

26 gadus vēlāk J. Hr. Broce šo skatu atkārtoja gandrīz no tā paša redzes punkta (2. attēls). Tas ir tušas zīmējums 18,8 x 31 cm, izgatavots 1797. g.¹²

Īss skaidrojums rakstīts virs attēla kreisajā pusē:

Ein Theil des innern Wendenschen Schloßes 1797.

Tulkojums: Daļa no iekšējās Cēsu pils 1797. (gadā).

Salīdzinot ar iepriekšējo attēlu, šis zīmējums jau ir daudz precīzāks: dienvidu torņa augšdaļa jau ievērojami pārsniedz abu piekļaujošo korpusu mūru augstumu, apakšējā arkādu josla izbīdīta uz āru, caurumu vietās iezīmētas šaujamlūkas, remtera un svētku zāles logu ailas zīmētas augstākas. Par nožēlošanu šajā skatā vairs nav parādīti kapellas mūri, bet, pagriežoties vairāk pa kreisi, uzzīmēts rietumu (pirmās) priekšpils torņa drupas un mūra fragmenti starp tām un rietumu torni. Vispār vērojams, ka minēto 26 gadu starplaikā (no 1771. — 1797. g.) visu mūru augšdaļas ievērojamā mērā nodrupušas.

Joh. Hr. Broces zīmējumi atstāja ietekmi uz citiem tā laika un jaunākiem māksliniekiem. Vara grebējs Andrejs Lēviss of Menārs (1777. — 1839.) Broces 1797. gada zīmējumu pārstrādāja vara grebumā, neko neizlaižot un neko nepievienojot (3. attēls). Gravīras formāts 9,5 x 15 cm. Tas publicēts kā 1. pielikums pie A. Lēvisa of Menāra raksta "Das Schloß Wenden. Lettich Zehsz" grāmatā — *Denkmäler aus der Vorzeit Liv — und Ehtlands. Erstes Heft. Riga und Dorpat 1821*.¹³

Zem gravīras iespiests uzraksts:

Schloß Wenden Nr. 1. Löwis fec(it).

Tulkojums: Cēsu pils Nr. 1. Izgatavojis Lēviss.

Uz šo gravīru attiecināms tas pats, kas teikts par J. Hr. Broces 1797. g. tušas zīmējumu (Monum. VII, 72).

Starplaikā (1797. — 1821.) parādījās vēl divi citi Cēsu pils zīmējumi no tā paša redzes punkta (dienvidiem). Vienu no tiem dabā 1810. g. uzzīmējis Johans Kārlis Emanuels Ungerns-Šternbergs (1773.—1830.), pēc izglītības jurists, dzimis un darbojies Igaunijā, glezniecību mācījies Drēzdenē (no 1806. g.). Tieši 1810. g. viņš uzņēmās lielāku

ceļojumu pa Baltijas zemēm, lai sagatavotu izdošanai skatu albūmu. Materiālo apstākļu dēļ nodomu viņam tomēr neizdevās realizēt.¹⁴

Tāpat kā J. Hr. Broce 1771. g., arī Ungerns — Šternbergs savu skatu pavērsis vairāk uz labo pusi (austrumiem), tādēļ attēlā redzami kapellas mūri vēl ievērojamā augstumā (4. attēls). Oriģināls sēpijas tehnikā 13,7 x 20,8 cm formātā glabājas Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā.¹⁵ Attēlā redzams, ka kapellas mūru augšdaļas ar abām logu ailām (salīdzinot ar 1. attēlu) jau nobrukušas, toties ziemeļaustrumu sienā atklājusies aila, kas J. Hr. Broces zīmējumā nav redzama mūru pacēluma dēļ. 1810. g. zīmējumā abi kontraforsī pie kapellas vēl samērā labi saskatāmi.

Remtera korpusa dienvidaustrumu sienā logu ailas saskatāmas abos stāvos, kaut gan kūtiņa pie dienvidu torņa jau bija uzcelta.

Ungerns-Šternbergs dienvidu torņa abās arkādu joslās saskatījis gotisko lūzumu, kaut gan J. Hr. Broces zīmējumos un A. Lēvisa of Menāra gravūrā tās attēlotas ar noapaļotām (romāniskām) augšdaļām.

Ailas un spraugas minētos četros attēlos visumā izvietotas vienādi, kaut gan jaunākos attēlos to lielumi diferencētāki.

Svētku zāles dienvidrietumu sienas galvenajā stāvā Ungerns-Šternbergs parādījis trīs vienāda lieluma ailas, bet trešajā stāvā — tikai divu ailu apakšdaļas, tāpat kā Lēvisa gravūrā. Sienas apakšdaļā rietumu torņa tuvumā saskatāma galveno vārtu augšdaļa.

Rietumu torņa galvenajā stāvā Ungerns-Šternbergs iezīmējis divas ailas — katrā četrstūrīnās daļas sienā pa vienai, bet augšējā apaļajā daļā vienu ailu. Šķiet, ka viņš saskatījis arī apakšējo ieeju rietumu torņa sienā blakus galvenajiem vārtiem.

Pa kreisi no rietumu torņa redzams stabveidīgs mūra fragments, iespējams, kontraforša atliekas.

Katrīnas baznīcas mūri un rietumu priekšpils tornis attēlā nav parādīti.

Ungerna-Šternberga zīmējuma nozīme ir tā, ka tas ir viens no vecākajiem attēliem, kas zīmēti no dabas un parāda dažas vēlāk bojā gājušās celtnes daļas vai arī to oriģinālus bez labojumiem un pirms restaurācijas. Šī skata sēriju var noslēgt ar Augsburgas (Vācijā) mākslas dārznieka Franca Ksavera Manca (Manz, dzimis 1783. vai 1784. g.) zīmēto un franču gravieru Jozefa Pedū (Perdoux, dzimis Orleānā 1759. g.) un Klauda Fortjē (Fortier, 1775. — 1835. g.) izgatavoto reprodukciju apm. no 19. gs. pirmā ceturkšņa. Gravūra nav datēta, bet ir zināms Fortjē dzīves laiks, kā arī viņa sadarbība ar citu franču gravieri

Robertu Dodē (Daudet, 1737. — 1824.). Tāpat attēlā redzamiem vīriešu tērpi raksturīgi 19. gs. sākumam.

Gravūras formāts 17,6 x 27,8 cm. Tā glabājas Maskavā, Vēstures muzejā (5. attēls).¹⁶

Zīmējuma autors drupas, acīm redzot, skatījis dabā, ainavu papildinot ar cilvēku figūrām, kokiem, krūmiem. Pat mūri un torņi apauguši krūmiem.

Kapellas mūros redzamas divas ailas: lielākā apakšā, bet augstāk redzama tikai mazākās ailas apakšējā daļa. Ungerna — Šternberga zīmējumā redzama vēl tās pašas ailas augšdaļa, bet apakšējo daļu aizsedz mūris.

Remtera priekšā izbūvēta kūtiņa, aiz kuras esošie pirmā stāva logi nav redzami. Remtera galvenajā stāvā saskatāmas 5 lielas logu ailas. Sesto aizklāj dienvidu tornis.

Dienvidu torņa abas arkādu joslas nevar saukt par romāniskām, jo tās šauras, augstas un lauztām arkām. Caurumi un ailas tornī iezīmētas palielas un regulāri izvietotas. Svētku zāles ārsienā ailas un to atliekas iezīmētas trijos stāvos. Labi saskatāmi galvenie vārti rietumu torņa tuvumā. Starp vārtiem un dienvidu torni redzami nokrauti akmeņi vai kādas celtnes paliekas. Arī to tuvākā apkārtnē redzami izmētāti akmeņi. Daļēji tādi redzami iepriekš aprakstītajos attēlos. Skaidrība šai jautājumā sagaidāma no 1977. gada vasaras arheoloģisko izrakumu rezultātiem.

Vairākas ailas saskatāmas stipri apdrupušā rietumu torņa stāvos. Pa kreisi no torņa redzama staba veidā saglabājušās priekšpils mūra atliekas, šķiet, viens no kontraforšiem. Starp rietumu un priekšpils torni redzami Katrīnas baznīcas mūri un abi zeltiņi ar ailām. Rietumu priekšpils tornis ļoti apdrupis, īpaši tā augšdaļa. Blakus, pa labi no torņa, vēl saglabājies kāds priekšpils mūra fragments.

Pēc lielākiem bojājumiem pils mūri kopš 16. gs. beigām vairākkārt laboti.¹⁷ Kad 1777. g. pili ieguva grāfs Zīverss, tas daļu pils atjaunoja dzīvošanai. Zīversis arī turpmāk laboja pils mūrus, bet nebija spējīgi tos atjaunot. 20. gs. sākumā palīgā nāca vācu senatnes pētītāju biedrība, 1914. g. uzliekot rietumu tornim jumta pārsegumu un atjaunojot torņa mūru augšdaļas. 1937. — 1938. g. buržuāziskās Latvijas Pieminekļu valde atjaunoja dienvidu torņa augšdaļā esošās aizsardzībai domātās detaļas — šaujamlūkas un novērošanas lūkas, kā arī papildināja un nostiprināja ārējās dzegas — arkādu joslas. Šie darbi tika izpildīti amatnieciski, bez pietiekami pamatotiem zinātniskajiem pētījumiem. Tādēļ šo atjaunošanas darbu rezultāti rūpīgi pārbaudāmi.

Šim nolūkam noder aprakstītie 5 attēli, kā arī daži citi attēli un pirms 1937. g. izdarītie foto uzņēmumi (6. un 7. attēli).

Otrs J. Hr. Broces zīmējums, kas arī datēts ar 1771. g., parāda Cēsu pilsdrupas no ziemeļaustrumu puses (8. attēls). K. Lēviss of Menārs šo zīmējumu atzīst par jaunāku nekā iepriekš aprakstītais — skatā no dienvidiem (Monumente, I, 39), jo kapellas austrumu galā mūri skatāmi tikai līdz pusei no kādreizējā augstuma.¹⁸ Iespējams, ka tieši 1771. gadā noticis lielāks mūru nobrukums, uz ko it kā norāda attēla priekšplānā redzamās akmeņu kaudzes. Attēls ir bezkrāsains, formāts 13,6 x 19,3 cm. Attēlam pievienots īss paskaidrojums, kurā norādījums uz debesu pusēm nav precīzs:

Die Morgenseite des Wendschen Schloszes im Jahr 1771.

Tulkojums: Cēsu pils rīta puse 1771. g. Īstenībā tā ir ziemeļaustrumu puse. Šis skats ir ļoti vērtīgs, jo parāda to sienas daļu ziemeļu torņa tuvumā, kas virs zemes vairs nav saglabājusies. Sienas augšdaļā ziemeļu torņa tuvumā redzamas četras nelielas logu aillas ar apaļiem caurumiem ailu augšdaļu tuvumā. Zem vidējiem logiem zemes līmenī saskatāma kādas platas aillas augšdaļa. Iespējams, ka tas ir pagraba logs. Sienas pretējā galā redzamas divas augstas logu aillas. Zem logu ailām saskatāmas divas četrstūrainas šaujamlūkas. Pašā apakšā vēl redzams apaļš caurums, kas, domājams, izveidots lieko ūdeņu izvadīšanai no pagrabiem vai pagalma. Te atkal atklājas J. Hr. Broces agrīno zīmējumu neprecizitātes, jo vajadzēja būt trim logiem un trim šaujamlūkām — katrā travejā pa vienai ailai.

1590. gada poļu revīzijas protokolā minēts, ka zem baznīcas (kapellas — *R.M.*) atrodas velvēta telpa.

Tai blakus esot mantnīca, kas caur durvīm ar dzelzu virām un stipru atslēgu savienota ar apaļo (ziemeļu — *R.M.*) torni.¹⁹ Kā zināms, tiešs savienojums kapitulzāles apakšējai telpai ir ar ziemeļu torņa otro stāvu, nevis ar torņa pirmo stāvu, kā aplam domāja K. Lēviss of Menārs.²⁰ Kapitulzāles sienu un velvju atliekas līdz mūsu dienām vēl saglabājušās pie ziemeļu torņa. Daļēji tās nosedza 1966. g. rudenī, ceļot apm. 2,40 m augsto žogmūri tieši virs kapitulzāles ārsienas no kapellas līdz ziemeļu tornim, nerēķinoties ar kādreizējām arhitektoniskajām detaļām, kas redzamas minētajā J. Hr. Broces zīmējumā.

Attēlā ziemeļu tornis gan stipri saplaisājis, bet tā sienas vēl saglabājušās visai lielā augstumā. Trešā un ceturtā stāva līmenī

ziemeļu tornī redzamas pa vienai ailai ar noapaļotu pārsedzi. Torņa augšdaļā nekādi dekoratīvie elementi nav saskatāmi.

Pāri ziemeļaustrumu korpusa ārējam mūrim attēlā dibenplānā redzams četrstūrainais rietumu tornis ar apaļu augšdaļu un vienu ailu. Tam blakus, pa kreisi atrodas svētku zāles iekšsiena ar četrām augstām logu ailām. Dienvidu torņa tuvumā augstu paceļas zāles un remtera mūri ar divām ailām. Pretēji citiem torņiem, dienvidu tornim divos līmeņos redzamas dekoratīvas arkādu joslas, starp kurām viens virs otra divi caurumi vai lūkas.

Pa kreisi no pilsdrupām redzama kāda pirmajā priekšpilī uzcelta saimniecības ēka.

Visumā jāatzīst, ka šajā Broces zīmējumā daudz neprecizitātes detaļu samēros, tāpat kā viņa skatā uz pilsdrupām no dienvidiem (1. attēls).

Samēros precīzāks, bet neskaidrāks Cēsu pilsdrupu skats no ziemeļaustrumiem redzams kādā citā J. Hr. Brocem piedēvētā attēlā no 1821. g. Tas ievietots kādā albūmā ar nosaukumu "Baltijas piļu un baznīcu drupas (Pārzīmējumi)" un glabājas Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.²¹ Albūmā iezīmēti attēli arī no laika, kad Broce jau bija miris (1823. g.), piemēram, Cēsu pilsētas skats no 1829. g. Kā zināms, Broces aktīvā darbība izbeidzās 1817. g. Tādēļ jāatzīst, ka Cēsu pils 1821. g. zīmējuma autors vēl nav noskaidrots. Skats, šķiet, zīmēts no dabas un detaļās precīzāks par Broces vecākajiem zīmējumiem. Tā, piemēram, trīs logu aillas ziemeļaustrumu sienā attēlotas daudz reālāk. Vidusposmā mūris jau daudz zemāk nobrucis (9. attēls). Arī ziemeļu torņa augšdaļā plati izbrukumi. Trešā stāva (ieskaitot pagrabu) augstumā pret ziemeļiem pavērsta logu aila vai šaujamlūka. Pa labi no ziemeļu torņa saskatāmi 1842. g. noārdītās Katrīnas baznīcas mūri bez pārseguma.

Ziemeļaustrumu mūra austrumu galā redzama apm. 2,15 m plata aila ar ieapaļu, no ķieģeļiem mūrētu pārsedzi. Tā ir niša ar nobrukušo aizmugures sienas plakni. Niša atradusies altāra labajā pusē un kādreiz izlietota sakramentu uzglabāšanai. Kapellas trīs logu aillas atradās augstāk, bet 1821. g. tās bija jau nobrukušas. Tās vēl redzamas dažos citos vecākajos zīmējumos skatā no ziemeļrietumu puses. Zīmējumā daļēji saskatāmas aizbrukušās apakšējās telpas (pagraba) logu aillas vai šaujamlūkas. 1888. gadā ziemeļu torņa tuvumā bija saglabājušās vairs tikai vienas logu aillas pārsedes nelielas atliekas.

Spriežot pēc attēla, rietumu torņa augšdaļa daudz zaudējusi no sava augstuma.

Svētku zāles iekšējai sienai pie rietumu torņa izceļas velves pieres loks, zem kura saskatāmas divas augstas un platas logu ailas. Daļēji saglabāties remtera austrumu gala mūris ar divām vēl redzamām četrstūrīnām nelielām gaismas lūkām vai spraugām.

Zem attēla latīņu kursīvā uzraksts:

Das Schlose Wenden A(nn)o 1821.

Tulkojums: Cēsu pils 1821. gadā.

Tajā pašā gadā šo zīmējumu pārveidoja gravīrā un nopublicēja rakstu krājumā *Denkmäler aus der Vorzeit Liv — und Ehstlands. Erstes Heft. Riga u. Dorpat, 1821.* Zem attēla vidusdaļas latīņu kursīviem burtiem iespiests:

Schlose Wenden Nr. 2

Zem attēla pa kreisi paraksts:

Lövis fec(it).

Attēla formāts 11,5 x 20 (10.attēls).

A. Lēvisa gravīra, salīdzinot ar pirmparaugu, kā izziņas materiāls mazvērtīgāks. Ne visai skaidrās parauga vietas viņš centies nosegt ar koku galotnēm, paceļot tās augstāk, piemēram, pret kapitulzāles vidusdaļu. Tāpēc apšaubāma ir precizitāte virs dienvidu torņa augšdaļas attēlotajai izbūvei ar samērā lielu četrstūrīnā ailu. Vēlākais komentators un pazīstamais Baltijas piļu pētnieks K. Lēviss of Menārs šai nelielajai virsbūvei pievērsis zināmu uzmanību, atgādinot, ka "tagad" (t. i. 1888. g. — *R.M.*) tādas vairs neesot.²² Tā varētu būt šaujamlūka aizsardzības stāvā (salīdz ar 6. un 7. attēlu). Tādā gadījumā dienvidu tornis bijis bez dzeguļiem. Iespējams, ka līdzīgā veidā bija izbūvētas pārējo torņu augšdaļas. Skats no ziemeļaustrumiem vispār neatstāj glītu iespaidu par pilsdrupām. Tādēļ attēlu no šī redzespunkta ir ļoti maz, kaut gan tie sniedz vērtīgus izziņas avotus. Bez J. Hr. Broces un A. Lēvisa zīmējumiem pazīstams vēl tikai A. Hagenā ar 1842. g. 17. augustu datētais attēls.

Augusts Matiass Hagens (1794.—1878. g.) bija ļoti produktīvs ainavu gleznotājs un vargrebis.

Viņš dzimis Vidzemē, miris Tērbatā (Tartu), kur no 1825. g. strādāja par zīmēšanas skolotāju, bet kopš 1838. g. par pasniedzēju turienes universitātē.

Cēsu pilsdrupu A.Hagenā zīmējuma oriģināls skatā no ziemeļaustrumiem (11. attēls) glabājas Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā.²³ Tā zīmēta sēpijas tehnikā ar formātu 27 x 42 cm. Pa labi redzams augšdaļā stipri izdrupušais ziemeļu tornis ar it kā pielīpušām ziemeļaustrumu mūra atliekām. Pie tām saskatāma loga aila labā pusē, ko pieminējis K. Lēviss of Menārs, atzīmēdams,

ka tā līdz ar pārsedzes arkas pēdu vēl pavisam nesen (t. i. pirms 1888. g. — *R.M.*) bijusi saglabājusies.²⁴

Kapellas austrumu galā redzami abi kontraforsī, pie kuriem mūris kļuvis ievērojami zemāks. Pa labi no stūra kontraforsā no ārpuses redzama apdrupušā platā niša, bet no kapellas logu ailām gandrīz nekas nav identificējams.

No dibenplānā attēlotajām celtņu atliekām ievēribu pelna dienvidu torņa abas arkādu joslas un dažādi caurumi virs četrām dienvidu tornim tuvākajām remtera logu ailām. Vismaz augšējā dienvidu torņa arkādē uzrāda diezgan lielā mērā izteiktu gotisku lūzumu.

Rietumu torņa daļas un dažas citas mūru atliekas nav izteiksmīgas un nesaista īpašu uzmanību. Lai arī visumā A. Hagenā zīmējums ir samērā viens no jaunākajiem, tomēr tas noder kā salīdzināmais izziņu materiāls, jo tas radies skatā no dabas.

J. Hr. Broces trešais, vecākais Cēsu pilsdrupu skats no ziemeļrietumu puses zīmēts aptuveni vienā laikā ar skatu no ziemeļaustrumu puses. Tas datēts ar 1771. g. un novietots abu iepriekš minēto zīmējumu tiešā tuvumā - *Monumente, I, 41. lpp.* Tas ir bezkrāsains zīmējums 11,4 x 20,5 cm formātā (12. attēls).²⁵ Zem attēla uzraksts:

Prospect des Schloszes zu Wenden von der Nordwestseite A(nn)o 1771.

Tulkojums: Cēsu pils prospekts no ziemeļrietumiem 1771. gadā.

Zemāk īss paskaidrojums vietām ļoti izdzisušā rakstā:

Hinter demselben siehet man (die in) der Stadt liegende (St. Johannis Kirche).

Tulkojums: Aiz tās pilsētā redzama Sv. Jāņa baznīca.

Zīmējumā redzama pils no ziemeļu torņa līdz pirmās priekšpils rietumu galam, kur tas saskaras ar pilsētas nocietinājumu mūri. Priekšplānā visur redzamas lielas, no mūriem nodrupušo akmeņu kaudzes. Aiz tām — paši apdrupušie mūri un torņi. Visur te redzama Brocem tajā laikā piemītošā lielā neprecizitāte, sevišķi samēros. Pirmās priekšpils siena ļoti saīsināta, turpretim attālums no priekšpils torņa līdz rietumu tornim nesamērīgi palielināts. No kontraforsiem šajā mūra posmā redzams tikai viens. Pārī šīs sienas vidusdaļas izbrukumam redzams nesamērīgi augsts tilta galvas mūris pils galveno vārtu priekšā. Mestra istabas logs pret ziemeļrietumiem pārāk plats — aizņēma gandrīz trešo daļu no rietumu torņa četrstūrīnās pabuves platums. Starp rietumu un ziemeļu torņiem

saskatāms ziemeļrietumu korpusa ārsienas apdrupušā vidusdaļa ar neizteiksmīgu izceltu kontraforsu un ik pa vienai nelielai loga ailai kontraforsā katrā pusē. Pie ziemeļu torņa rietumu malas lielā augstumā saglabājušās minētās sienas gala mūrējuma masas. Torņa priekšā apdrupis mūra stabs, ko K. Lēviss of Menārs noturējis par tilta balsta pilāru.²⁶ Kādā vēlākā zīmējumā (sk. turpmāk) pats Broce to nosaucis par fragmentu, kas 1577. gada uzspridzināšanās laikā atrauts no ziemeļu torņa, uzņemts augstu gaisā un, lejup krītot, ietriecies ar vienu galu zemē.

Pēc manām domām neviens no minētajiem apgalvojumiem nav pareizs. Ticamāk, ka šeit saglabājies neliels fragments no parhama mūra, kas iežogojis nogāzi starp abiem minētiem torņiem. Galīgā veidā šo jautājumu varēs noskaidrot tikai ar arheoloģisko izrakumu palīdzību. Ja tiešām izrādītos, ka te bijis kāds parhama mūris vai tam līdzīga norobežojoša siena, tad tā būtu vispiemērotākā vieta, pēc kuras jāorientējas žoga mūra celšanai, bet nevis jāceļ žoga mūris uz ziemeļrietumu korpusa ārējās sienas.

Pats ziemeļu tornis vēl samērā labi saglabājies. No augstuma tas zaudējis tikai aizsardzības ejas augšdaļu ar četrām šaujamlūkām, kas vēl redzamas J. Palmstruka zīmējumā apm. pirms 100 gadiem. Šķiet, ka dzeģuļi apaļajiem torņiem, kas celti vienlaicīgi 15. gs. beigās un 16. gs. sākumā, nav bijuši, kā to apliecina šie attēli. Tāpat kā J. Palmstruka zīmējumā, arī šajā attēlā redzamas otrā, trešā un ceturta (aizsardzības) stāva logu aillas, resp. šaujamlūkas spirālveida izkārtojumā - katra augstākā stāva aila pārbidīta uz priekšu pretēji pulksteņa rādītāju virzienam. Virs pagraba esošā pirmā jeb zemes stāva šaujamlūkas nav redzamas. Bojājums — vertikāla plaisa torņa ziemeļu (kreisajā) pusē jau sniedzas līdz trešā stāva aillas apakšdaļai.

Aiz ziemeļu torņa austrumu virzienā turpinās ziemeļaustrumu korpusa ārējā siena ar četrām logu ailām galvenajā stāvā, kas atbilst ziemeļu torņa trešajam stāvam.²⁷ Korpusa iekšsiena un šķērssienas nav saskatāmas. K. Lēviss of Menārs no tā secina, ka, iespējams šeit notikusi 1577. gada spridzināšana.²⁸ Attēla aizmugures daļā zīmējums visai neskaidrs. Te redzami vēl augsti mūri ar robotu augšdaļu bez ailām un citām arhitektoniskām detaļām. To precizēšanai nepieciešami salīdzinājumi ar citiem tā paša laika (1771. g.) un vēlākiem Broces, kā arī citu autoru zīmējumiem. Kapituzāles ārējie mūri vēl 1815. g. bija saglabājušies ievērojamā augstumā, kā tas redzams zemes mērnieka Johana Heinriha Her-

tele (Haertel, Härtel) zīmējumā, ko viņš pievienojis savai kopijai no J. H. Kelča (Keltsch) 1688. g. zīmētā Cēsu patrimonālā apgabala plāna. Minētā kopija ar skatu uz Cēsu pilsdrupām vēl 1880. g. glabājās Cēsu pilsētas rātsnamā, kur ar to iepazinās Baltijas piļu pētnieks K. Lēviss of Menārs.²⁹

Par vienu no labākajiem vecajiem Cēsu pilsdrupu zīmējumiem skatā no Riekstu kalna (ziemeļiem) atzīstams J. Hr. Broces prospekts no 1793. g., kas ievietots viņa attēlu krājumā *Monumente*, V, 119. lpp. (13. attēls). Tas ir tušas zīmējums formātā 18,3 x 30,2 cm.

Virš attēla nosaukums un paskaidrojums vācu valodā, rakstīts ar Broces roku:

Prospect eines Theils der Ruinen des Wendischen Shloszes dach dem Nuszberge zu Anno 1793;

a) Der Spreghurm, bey deszen Sprengung das nebenstehende einzle Stück Mauer bey dem Pall mit einer Spitze in die Erde gefallen und also stehen gablieben seyn soll;

b) soll der Sage nach ein Klosterthurm gewesen seyn.

Tulkojums: Cēsu pilsdrupas kādas daļas prospekts pret Riekstu kalnu 1793. gadā.

a) Spridzināšanas tornis, kura uzspridzināšanas laikā blakus stāvošais mūra gabals krītot esot ar vienu smaili nokritis zemē un tā palicis stāvo.

b) Pēc teikas tam vajadzētu būt kādam klostera tornim.

Burts *a* rakstīts virs ziemeļu torņa, bet burts *b* nav atrodams. Domājams, ka tas būs rietumu tornis. Izteiksmes veids ļauj domāt, ka J. Hr. Broce par torņa uzspridzināšanu, zemē iedūrušos mūra gabalu un klostera torni izlietojis vietējo iedzīvotāju atmiņā saglabājušos nostāstus no uzspridzināšanās (1577. g.) un rekatolizācijas (1582. — 1625. g.) laikiem. Cēsu bīskapa Patrīcija (1583. — 1587. g.) atjaunošanas darbus un iekārtošanas rietumu tornī tautas masas varēja iedomāties kā klostera celtniecību. Ulriha 1693. gada pilsētas plānā blakus pilij uzzīmētais Jāņa diķis arī atrodoties "Klostera laukumā".

Attēlā no ziemeļiem redzama tā pilsdrupu daļa, kas atrodas starp ziemeļu torni un rietumu priekšpils torni. Skats vairāk orientēts pret dienvidrietumiem nekā 1771. g. zīmētais prospekts. Tādēļ kapituzāles un kappellas sienas vairs nav redzamas. Tās aizsedz ziemeļu tornis, kurā plaisas jau sniedzas gandrīz līdz zemei. Augšdaļā plaisa kļuvusi plātāka. Labāk pārskatāma remtera iekšsiena ar ailām divos stāvos. Augstā mūra augšdaļā redzamā četrstūrains caurums rinda, šķiet, ir sastatņu šķērsroku jeb pirkstu ligzdas. Pret

skatītāju pavērstas divas apakšējos stāvos redzamas 5 ailas. Bez tam dažas nosedz priekšplānā stāvošais mūra fragments.

Svētku zāles pret pagalmu vērsta siena stipri noēnota. Tajā saskatāmas četras ailu asis. Tāpat stipri noēnota rietumu torņa četrstūrainās daļas plakne pret ziemeļu torni, tā ka ailu izvietojums precīzi nav nosakāms. Pret Riekstu kalnu vērstajā plaknē galvenajā stāvā redzamas mestra dzīvojamās telpas logs. Pie zemes saskatāma apaļa cauruma augšdaļa. Iespējams, ka tā ir pagraba drenāžas izeja, kura no augšas pa mūra šahām varēja savienot ar tualetēm. Telpai virs mestra istabas (ar kupolveļvi) pret skatītāju pavērsta šaujamlūka (centrā) un divas gaismas vai ventilācijas spraugas, kuru samēru attiecības varēja būt citādas.

Pa labi no rietumu torņa caur nobrukušās sienas radīto spraugu redzams neliels posms no statīnu žoga pirmajā priekšpilī. Vēl tālāk pa labi saglabājies mūra posms, kas taisnā leņķī noliecas no priekšpils nocietinājumu mūra un nelielā attālumā no rietumu torņa dienvidrietumu puses taisnā virzienā senāk turpinājās līdz tilta galvas izbūvei, pārvērsdamies par parhama mūri. Mūra fragmenta centrā izdrupis liels caurums.

Priekšpils torņa virzienā mūris jau daudz zaudējis no sava augstuma, kādēļ pāri tam tālumā redzamas kādas citas precīzi nenosakāmas izbūves vai žoga daļas, kuru vietā 1771. gada skatā bija redzama baznīca.

Rietumu priekšpils tornis vairākās vietās guvis dziļus izbrukumus un plaisas, kādēļ kaut cik saskatāma tikai viena aila galvenajā stāvā, vērsta uz rietumu torņa pusi. Torņa augšdaļas izveidojums pēc šī attēla vairs nav nosakāms.

Torņa apakšdaļā, pie zemes, gandrīz pret vidu redzams neliels četrstūrainis caurums, kas nevar būt nekas cits kā drenāžas gals. Kā zināms, attiecīgās drenāžas ierīces atklātas arī citu pils torņu pagrabus: dienvidu tornī (1888. g.), ziemeļu tornī (1961. g.) un rietumu tornī (1975. g.).³⁰

Šo J. Hr. Broces 1793. g. zīmēto prospektu gandrīz pilnīgi nokopējis viņa draugs, Vendavas (netālu no Tērbatas) mācītājs Ed. Filips Kerbers (Körber, 1700.—1850. g.), ar kuru viņš apmainījās saviem zīmējumiem. Kopiju Kerbers uzņēmis savu zīmējumu un vēsturisko materiālu krājuma *Veterländische Merkwürdigkeiten V* sējumā starp 54. un 55. lpp. pie sava raksta par Cēsu pilsētas un pils topogrāfiju un vēsturi. Kerbera materiālu krājums glabājas Tartū (Tērbatā) Kreicvalda vārdā nosauktajā literatūras vēstures muzejā.

Attēla labā puse saīsināta, jo izlaists rietumu priekšpils tornis un nobrukušā mūra daļa līdz parhama mūra caurumainajam fragmentam (14. attēls).

Kerbers pārzīmēšanas laiku nav minējis, bet zīmējuma augšdaļā uzrakstījis: "z. S. 54. b.", kas lasāms:

zur Seite 54. b.

Tulkojums: Pie 54. b. lapaspuses.

Tātad te dots norādījums, kurā viņa raksta vietā attēls liekams.

Par minēto kopiju visumā sakāms tas pats, kas par Broces zīmējumu. Tā kā Kerbers savu attēlu nav tik lielā mērā noēnojis, tad kopija dažās vietās noder kā salīdzinošais materiāls oriģināla labākai izpratnei.

No tā paša redzespunkta (Riekstu kalna) zīmēts kāds skats uz pilsdrupām, ko Broce uzņēmis savā materiālu krājumā *Monumente, V*, 48. lpp., un kam dots nosaukums: *Ein Theil der Ruinen des Wendenschen Schloßes 1791.*

Tulkojums: Kāda Cēsu pilsdrupu daļa 1791. (gadā).

Tas ir tušas zīmējums formātā 13 x 18,5 cm.

Ja tiešām šis attēls ir zīmēts 1791. g., t. i., pirms 1793. g., kad radās Broces zīmējums, tad jāatzīst, ka pēdējā vērojama anonīma darba ietekme:

1. Analogisks ir attēla nosaukums — Cēsu pilsdrupu daļa.

2. Redzespunkts abiem attēliem tas pats.

3. Analogiska izpildījuma tehnika, cenšoties pat mākoņus iesaistīt ainavā.

Zīmējums daudzās vietās ir aplams, piemēram, nav redzams remtera korpuss, aplamā perspektīvā zīmēta svētku zāles iekšsiena, nereāls mūru attēlojums starp ziemeļu un rietumu torņiem, nepilnīgi uzzīmētas daudzas ailas u. t. t. (15. attēls).

Uzņemot savā materiālu krājumā, Broce paskaidro zem attēla, ka to viņam nodevis kāds draugs, kādēļ to nav noraidījis. Trūkumus Broce kautrīgi nosaucis par "nepilnīgu skaidrību" (nicht ganz deutlich), ko varot papildināt ar viņa 1771. gada zīmējumu (*Monumente, I*, 41. lpp.) un dažiem citiem attēliem. Tādējādi Broce ar savu 1793. gada zīmējumu centies izlabot drauga kļūdas, bet tajā pašā laikā izcēlis savu pārākumu.

Cēsu pilsdrupu attēlu sēriju skatā no ziemeļrietumiem jeb no Riekstu kalna var noslēgt ar diviem jaunāka laika paraugiem. Vienu no tiem 1857. g. jūlijā zīmējis gleznotājs J. Dēringš (Döring) savās ceļojuma piezīmēs (16. attēls).³¹ Attēlā redzams, ka rietumu

tornim nav jumta pārseguma. Aiz tā pa labi vēl saglabājies parhama mūra fragments ar lielo izbrukumu vidū un trim sastatņu ligzdām mūra augšdaļā.

Attēlā ir redzami citi paraugi skatā parādīta arī dienvidu torņa augšdaļa un apaļais kāpņu tornītis pie rietumu torņa — pat ar dzeģuļiem. Nenoliedzami attēlā ir samērā daudz fantāzijas elementu, kas mazina tā zinātniski informatīvo vērtību.

Citādi tas ir ar kādu 19. gs. beigu vai 20. gs. sākuma fotogrāfiju, tāpat skatā no ziemeļrietumiem. Galvenā uzmanība šeit pievērsta rietumu tornim, kam vēl nav jumta pārseguma. Ailu izvietojums un torņa mūrējuma veids labi pārskatāmi. Šķiet, ka apaļā kāpņu tornīša augšdaļa salabota, lai to izlietotu par skatu torni (17. attēls). Fotoattēls izlietots kā pastkarte, bet uzraksts "Cēsis" uzmontēts vēlāk (30. gados 20. gs.).³² Fotoattēlam ir informatīva vērtība attiecībā uz rietumu torni. Turpretim arhitektoniskās detaļas konventa korpusos grūti saskatāmas. To identificēšanai nepieciešamas izlietot Broces labākos attēlus. Vispār jāatzīst, ka J. Hr. Broce savus labākos zīmējumus izpildījis sākot ar 18. gs. 90. gadiem, īpaši kopš 1793. g. Tad arī viņam daudz palīdzēja draugi — K. Grass, J. V. Krauze, E. F. Kerbers, Broces audžudēls E. M. Ulprehts u. c. Tie sūtījuši Brocem savus zīmējumus un ļāvuši izgatavot no tiem kopijas ievietošanai krājumā *Monumente*. Īpaši daudz šādu sūtījumu, pēc paša Broces vārdiem, esot V sējumā, kuram ievadā viņš tiem visiem izsaka savu sirsnīgāko pateicību. Kāpinātā tempā un uzlabotā kvalitātē, zīmēja arī pats Broce. Cēsu pilsdrupas viņš vērojis un zīmējis no visām pusēm.

No dienvidrietumiem viņš pilsdrupas uzzīmēja 1793. gadā. Tas zīmēts akvareļa krāsām 15,5 x 24,7 cm formātā un ievietots krājumā *Monumente*, V, 124. lpp. (18. attēls). Zem attēla dots tā nosaukums vācu valodā:

Prospect eines Theils der Ruinen des Wendenschen Schloßes 1793.

Tulkojums: Cēsu pilsdrupu kādas daļas prospekts 1793.

Blakus zīmējumam, pa labi, plašāks paskaidrojums:

Mein siehet hier einen Theil der Ruinen aus den Schutthaufen hervorragen. Der Thurm a ist der sogenannte Sperrgthurm, wo sich die Belagerten 1577 in die Luft sprengten. Das hinter den Ruinen stehende Gebäude ist das Wohnhaus jetzigen Besitzers des Schlosses Wenden, Herrn Hofrath v. Sievers, welcher diese Ruinen mit einem Lattenzaun umgeben lässt, der ein steinern

Fundament und dergleichen Pfeiler hat, wovon man einen Theil hier siehet.

Tulkojums: Šeit redzama daļa drupu paceļamies no gruvešu kaudzes. Tornis a ir tā saucamais spridzināšanas tornis, kur apsenkie 1577. (gadā) uzspridzinājās gaisā. Aiz drupām stāvošā ēka ir tagadējā pils īpašnieka, hofrāta fon Zīversas dzīvojamā māja, kurš liek šīs drupas apjot ar latīņu žogu, kuriem ir mūra pamats un tādi paši stabi, no kuriem šeit viena daļa redzama.

Attēla kreisajā malā redzama daļa no rietumu torņa, no kura ziemeļaustrumu virzienā aizstiepas nobrukušais priekšpils mūris. Aiz tā tālumā redzama jauna koku rinda, kas liecina, ka par apstādījumu izvietojumu Zīversis sākuši rūpēties jau 18. gs. beigās.

Kreisās puses dibenplānā redzams ziemeļu tornis, apzīmēts ar burtu a un ar šaujamlūku pret rietumiem aizsardzības (augšējā) stāvā. Šajā tornī 1577. g. nenotika uzspridzināšanās, kādēļ spridzināšanas torņa nosaukums tam piedēvēts aplam.

Priekšplānā kreisajā pusē redzama parhama mūra sākuma posms ar izdrupušo caurumu vidū un četriem četrstūrīgiem caurumiem mūra augšdaļā. Tās varētu būt sastatņu šķērskoku galu ligzdas no mūra celšanas laika.

Šķiet, ka rietumu torņa augšdaļā redzami caurumi arī ir sastatņu ligzdas, nevis kādi dekoratīvi elementi. Torņa augšējā stāvā ar kupolveļvi centrā redzama dienvidrietumu šaujamlūka, resp. logs ar gaismas lūkām abos sānos. Zemāk lielais mestra istabas logs, bet zem tā pirmā (zemes) stāva loga aila.

Starp rietumu un dienvidu torņiem sienas augšdaļā virs svētku zāles trīs šaujamlūkas, zemāk trīs lielas loga ailas, bet apakšā galvenie vārti un pāris sienu izbrukumi pie šaurajām šaujamlūkām. Sienas labajā galā, pie dienvidu torņa, divas remtera zāles gala loga ailas galvenajā stāvā un divas šaujamlūkas zemes stāvā. Kopējais mūris visumā labi saglabājis savu augstumu, pie tam dienvidu torņa tuvumā arī zelmini. Tāpat dienvidu tornim mūri vēl samērā augsti, ar abām arkādu joslām. Trešajā stāvā divas lielas ailas, bet visā sienā vairākas šauras gaismas spraugas. Apakšdaļā redzams cokola sabiezinājums.

Kā jau Broces paskaidrojumā minēts, attēla labajā malā redzama daļa no pils īpašnieka (kopš 1777. g.) grāfa Zīversas dzīvojamās mājas un žoga.

Pils izpētei Broces 1793. g. zīmējums skatā no dienvidrietumiem sniedz ļoti vērtīgu izziņas materiālu. Tāpēc to pārzīmēja vispirms viņa draugs Kerbers (19. attēls) un ievietoja savā attēlu un vēsturisko materiālu

krājumā *Vaterländische Merkwürdigkeiten*, V, starp 80. un 81. lpp. Tā kā Kerbers savu zīmējumu mazāk noēnojis, tad viena otra detaļa tajā saskatāma skaidrāk.

Pārzīmējumam Kerbers devis citādu nosaukumu nekā Broce:

Ruinen des Schlosses Wenden von der Abend Seite.

Tulkojums: Cēsu pils drupas no vakara puses.

Broces prospektu skatā no dienvidrietumiem savā albūmā pārzīmējis arī A. Merckels ar nosaukumu:

Ansicht der Ruinen des Schlosses Wenden A(nn)o 1793.

Tulkojums: Cēsu pils drupu skats 1793. gadā.

Attēla formāts stipri samazināts (8,5 x 14,5 cm) un nekādu jaunu informāciju nespēj dot.³³

J. Hr. Broces zīmējumi sniedz visvērtīgāko un vispusīgāko informāciju par Cēsu pilsdrupām. Atšķirībā no J. Palmstruka, kas parāda skatu tikai no vienas puses, Broce zīmējis pilsdrupas no visām iespējamām pusēm, pie tam dažreiz pat divas reizes. Tāpat no blakuspunktiem zīmētie prospekti dod iespēju vienu attēlu salīdzināt ar otru un tā tos savstarpēji papildinot.

Pie tādiem vērtīgiem skatiem piešķaitāms 1800. g. zīmējums, kurā Cēsu pilsdrupas parādītas no dienvidaustrumiem. Tas ir tušas zīmējums 13,9 x 29,6 cm formātā, ievietots *Monumente*, VIII, 216. lpp. (20. attēls).

Virs attēla pa labi dots gadu skaitlis: A(nn)o 1800.

Zem attēla nosaukums un īss paskaidrojums vācu valodā:

Mittagsseite der Ruinen des Wendenschen Schloszes. Der hier dem Anschauenden zur linken befindliche Thurm ist von dem Meister Plettenberg erbaut; die daran stoszenden 4 Fenster sollen zum Rittersaale gehört haben; zwischen den Mauern a un b siehet man von innen Kragsteine, welche anzeigen, das ein Gewölbe übergeschlagen gewesen ist.

Tulkojums: Cēsu pilsdrupu dienvidu puse. Skatītājam pa kreisi atrodošos torni cēlis mestrs Plettenbergs. Tā tuvumā esošiem 4 logiem vajadzēja būt piederošiem pie bruņinieku zāles. Starp mūriem a un b no iekšpuses redzamas konsoles, kas norāda uz to, ka bijusi pārklāta velve.

Īstenībā šeit parādīts attēls skatā no dienvidaustrumiem. Burti a un b nav saskatāmi. Savukārt telpas apzīmējums par "bru-

ņinieku zāli" nav precīzs. Mēs zinām, ka minētajā zālē bijis remters jeb ēdamtelpa, kā to arī vajadzēja nosaukt. Pie šīs zāles ārienes apakšā piebūvēta kūtiņa ar četrstūrainu iežogotu aploku priekšā.

Attēlā redzams, ka 1800. gadā dienvidu tornis un remtera mūri saglabājušies lielā augstumā. Arī kapellas un kapitulzāles ārienes vēl samērā augstas. Kapellas gala siena gan zaudējusi daudz no savas augšdaļas. Samērā labi saglabājušies abi gala sienas kontraforši. Ziemeļaustrumu sienā, neraugoties uz nobrukumiem, redzama viena vesela aila un par platu caurumu pārvērtusies kapellas niša. Daļa no minētās sienas vēl piekļaujas stipri apdrupušajam ziemeļu tornim, kura priekšā redzama akmeņu kaudze.

Šis attēls labi papildina tos zīmējumus, kuros kapella un kapitulzāle kopā ar ziemeļu torni parādīti skatā no ziemeļaustrumiem (8. — 11. attēls).

Broces zīmējums skatā uz Cēsu pilsdrupām no ziemeļaustrumiem ir unikāls. To nevar aizstāt K. Lēvisa of Menāra pat 1922. g. nublicētais viņa zīmējums grāmatā *Burgenlexikon für Alt — Livland*.³⁴ Zem attēla iespiests paskaidrojuma teksts:

Nr. 70. Ordenskomturei Wenden, von der Südseite. Blick auf den Konventsbau (21. attēls).

Tulkojums: Nr. 70. Ordeņa Komtūrija Cēsis, no dienvidu puses. Skats uz Konventa būvi.

Acīmredzot skats zīmēts no Lademahera torņa, pāri jaunās pils jumtam, no kura priekšplānā centrā redzams dūmenis. No pils redzams dienvidu tornis, abu remtera mūru daļas ar 6 logu ailām un rietumu tornis zem jumta. Skatam vairāk mākslinieciska nekā informatīva vērtība. Tāpēc visai dīvaini ir K. Lēvisa of Menāra vārdi, ar kuriem viņš noliedz vērtību skaistajai Štatenhagena gravīrai, tāpat attēliem poētiskajā kabatas grāmatā *Livona* (1812. g.) un T. Šīmaņa *Livonijas vēsturē* (1889. g.) tikai tādēļ vien, ka tie ir mazi.³⁵ Glīto attēlu ir ļoti daudz, un tie palīdz iesaistīt pilsdrupas kopējā ainavā ar parkiem, dīķiem un dažādiem arhitektūras pieminekļiem, kas ir visas pilsētas raksturīga īpatnība. Bet pirms pārejam uz ainaviskajiem skatiem, vēl jāapskata atsevišķas pils sastāvdaļas, kurām veltīti īpaši attēli. Pie tādiem pieder ziemeļu un rietumu torņi.

Ziemeļu torni atsevišķi uzzīmējis ainavu gleznotājs Augusts Matias Hagens (1794. — 1878. g.) 1841. g. Viņš dzimis Vijciemā (Vidzemes ziemeļos), miris Tērbatā. Viņa atraitne Hagens māksliniecisko mantojumu

nodeva Igaņu zinātniskajai biedrībai Tērbatā, to starpā ap 100 Vidzemes un Tērbatas celtniecības pieminekļu zīmējumus. Tagad tie glabājas Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (TAAM).

Ziemeļu torņa zīmējums³⁶ izpildīts sēpijas tehnikā 28,7 x 44,6 cm formātā (22. attēls) skatā no austrumiem. Priekšplānā pa labi redzamās mūra atliekas ar vienu logu ailu, šķiet, pieder kapitulzāles ārsienai. Daļa no šīs sienas saglabājusies arī pie ziemeļu torņa mūriem. Samērā precīzi attēlotas otrā un trešā stāva ailas. Torņa apakšdaļā, kreisā pusē, redzamais caurums ir ieeja uz vītņu kāpnēm, kas ved torņa pirmajā stāvā. Aizsardzības stāva mūri ļoti apdrupuši. Neraugoties uz to, zīmējums ir ļoti vērtīgs izziņas materiāls kā zinātniskajiem pētījumiem, tā arī praktiskajai restaurācijai.

Šiem pašiem nolūkiem noder kāds tušas zīmējums un fotouzņēmums no rietumiem. Tušas zīmējums kolorēts, formāts 25 x 17,3 cm. Attēls izgatavots skatā no augšas, domājams, no rietumu torņa, kādēļ pāri tornim redzama plaša apkārtnē (23. attēls). Autors nav vēl noteikts. Tā iniciāļi WT iezīmēti attēla apakšdaļā pa kreisi. Oriģināls glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā.³⁷ Priekšplānā pa labi redzamais caurums, šķiet ir ieeja uz vītņu kāpnēm pret torņa pirmā stāva augšdaļu. Pa labi pie torņa saglabājušās kapitulzāles ārsienas daļa ar ailas atliekām. Pats tornis vēl vairāk saplaisājis un apdrupis nekā 1841. g. (Hagena zīmējumā, 22. attēls). Pa kreisi atsevišķi stāvošais mūra fragments, varbūt, ir parhama mūra vai pirmatnējā apkārtmēra atlieka.

Aptuveni no tā paša redzespunkta izdarīts minētais fotouzņēmums (24. attēls), kas arī glabājas CVVM.³⁸ Tas uzņemts 1933. gadā. Attēlā redzams saglabājušās arhitektoniskās detaļas — ailas, nišas — tik lielā mērā jau bojātas, ka to rekonstrukcijai nepieciešami arī citi salīdzināmie materiāli. Tas pats redzams, kādā citā tā paša laika fotouzņēmumā skatā no dienvidiem (25. attēls).

A. M. Hagens ap 1840. g. tušā uzzīmējis arī Cēsu pils rietumu torni formātā 30,1 x 40,2 cm (26. attēls), raugoties no rietumiem.

Mestra dzīvojamās telpas gotiskā loga aila aizsista dēļiem. Virs tās ar kupola velvi pārklātā trešā stāva loga aila, kurai abās pusēs gaismas lūkas. Pa labi no torņa parhama mūra gala fragments, bet aiz tā redzama dienvidu torņa daļa ar divām ailām. Pa kreisi no rietumu torņa iezīmējas remtera sienas, ziemeļu torņa un citu mūra fragmentu kontūras. Attēls nav visai izteiksmīgs un zinātniskai informācijai sniedz maz liecību.

Citādi tas ir ar diviem līdzīgiem E. Kupfera fotouzņēmumiem no viena un tā paša redzas punkta — ziemeļiem, bet ar dažu gadu atstarpi, abi no 20. gs. sākuma (27. un 28. attēls). Vecākajā uzņēmumā tornis aplam nosaukts par Lademahera torni, kas apliecina fotogrāfa profānismu. Otrs, jaunākais fotoattēls (28. attēls) no vecākā atšķiras vienīgi ar to, ka tajā koki redzami lielāki izauguši. Bez torņa ar vairākām ailām redzams arī caurumotais parhama mūra fragments un lielā mērā jau apdrupušais rietumu priekšpils tornis. Kā samērā labi izdevies un hronoloģiski visai vecs fotouzņēmums tas var noderēt par izziņas materiālu.³⁹

Tālāk jāpiemin vairākas sērijas ar līdzīgiem attēliem, kuriem necīga nozīme zinātniskajā informācijā, vai pat nekāda, bet kas tomēr ļoti ietekmējuši māksliniecisko jaunradi un drupu iesaistīšanu dabas ainavā 19. gs.

Viskoplāko sēriju ievadīja Broces audzudēls Ernsts Markus Ulprehts un Gustavs Gerhards Kizerickis.

Ernsts Markus Ulprehts (1771. — 1831.) bija mineralogs un Tērbatas universitātes docents un naturāliju kabineta konservators.⁴⁰ Viņa tušas zīmējums 19,3 x 31,2 cm formātā ar skatu starp kokiem no Ziemeļrietumu (Riekstukalna) puses uzņemts Broces attēlu krājumā *Monumente*, VII, 148. lpp. ar īsu paskaidrojumu attēla augšdaļā, kreisajā pusē:

Ruinen des Wendensches Schloszes 1797.

Tulkojums: Cēsu pilsdrupas 1797. (gadā).

Attēla priekšplānā koki un krūmi, bet pati pils visai neskaidra. Labāk redzams ir pārplīsušais ziemeļu tornis. Rietumu tornis paslēpies aiz koka zariem. Pāri konventa mūriem saskatāma dienvidu torņa augšdaļa. Daļēji redzami kapellas vai kapitulzāles mūri ar dažām ailām (29. attēls).

Gleznotājs Gustavs Gerhards Kizerickis (Kieseritzky, 1748. — 1819.) gleznošanu mācījies Rīgā pie meistara A. H. Rolsena, pēc tam 13 gadus nodevās ceļošanai un vēlāk ievēlēts par Mazās ģildes vecāko (1798. g.). Romatisma ietekmēts viņš izraudzījās to pašu E. M. Ulprehta skatu uz Cēsu pils drupām, tikai atsedzis no kokiem rietumu torni un daļēji arī rietumu priekšpils torni.

Priekšplānā iezīmēti staigājoši pāriši un kāds gulošs cilvēks. Tas ir krāsains akvarelis 17 x 22,4 cm formātā, ievietots Broces zīmējumu krājumā *Monumente*, X, 137 (30. attēls). Zem attēla labajā pusē paraksts: G. G. Kieseritzky 1813. Tātad attēls

izgatavots minētajā gadā. Rietumu tornī logu ailas nesamērīgi lielas. Remtera korpusa mūri uzzīmēti tādā izskatā, it kā būtu vesela ēka ar diviem dūmeņiem un 5 lielām logu ailām. Kapellas un kapitulzāles korpusu vietā tikai tumšs ēnojums.

Attēla zinātniskās informācijas vērtība ļoti niecīga, toties ar savām spilgtajām krāsām uz laikabiedriem atstāja ļoti lielu iespaidu, kādēļ to vairākkārt atdarināja un pārstrādāja. Ar lielu rūpību un precizitāti to pārzīmēja Broces draugs Ed.F.Kerbers savā materiālu krājumā *Vaterländische Merkwürdigkeiten*, V, 83. lpp., kas glabājas Tartu, Literatūras vēstures muzejā (31. attēls). Kerbers pievienojis attēlam tos pašus uzrakstus, kas atrodami oriģinālā: *Das Schloss Wenden*. G. G. Kieseritzky 1813.

Kizericka zīmējums reproducēts ar visām krāsām Latviešu Konversācijas Vārdnīcā (II sēj. 1928. — 1929. g.) pie A. Kāpostīņa raksta par Cēsu vēsturi.

Kizericka zīmējums 19. gs. pirmajā pusē bija tik populārs, ka gandrīz vai katrs kaut cik pazīstams zīmētājs vai gravētājs centās to reproducēt un pavairot ar savu vārdu. Radās pat pārpratumi ar attēla datējumiem, jo daži reproducenti centās tos pārbīdīt tālāk pagātnē. Varbūt šādu pasākumu pamatā bija komerciāls aprēķins. Tā, piemēram, Drēzdenes vargrebis Johans Filips Feits (Weith, 1768. — 1837. g.) savu attēlu varēja izgatavot vai nu pēc Broces krājumā ievietotā Kizericka zīmējuma vai arī pēc Kerbera rūpīgās kopijas no tā. Attēla formāts 8,3 x 11,2 cm, t. i., samazināts uz pusi no pirmparauga lieluma. Atšķirībā no pēdējā, izlaistas cilvēku figūras, koka zari pastiepušies pāri rietumu tornim, remtera galā pie kapellas parādījušies siena ar ailām divos stāvos u.t.t. Neraugoties uz dažām atšķirībām, atkarība no pirmparauga ir nenoliedzama. Tā kā Feita gravūrā nav datējuma, tad radušies dažādi minējumi. Kādreizējā Kurzemes provinces muzejā, Jelgavā, glabājas Feita viena gravūra, kas bija datēta aptuveni ar 1810. g. (32. a attēls).⁴¹ Turpretim Latvijas PSR Vēstures muzeja reģistros šī paša attēla negatīvs Nr. 24233 datēts aptuveni ar 1800. gadu (32. b attēls).⁴² Kā redzams, abi datējumi ir aplami, jo gravūra varēja būt izgatavota tikai pēc 1813. gada, vai, labākajā gadījumā, tajā pašā gadā.

Par aplamu jāatzīst tadēļ arī kādas anonīmas Kizericka zīmējuma kopijas datējums ar 1811. gadu (33. attēls). Tas atrodas KMPAP zinātniskajos materiālos ar uzrakstu zem attēla:

Das Schloss Wenden 1811.

Tulkojums: Cēsu pils 1811. (gadā).

Šķiet, ka kopijai par paraugu nodevējusi J. F. Feita gravūra, ar kuru tai vislielākā līdzība, piemēram, koka zari sniedzas pāri rietumu tornim, remtera galā abos stāvos pa ailai u.t.t. Tas pats pirmparaugs būs nodērējis P. Derbekam, Fr. L. Maidelam un vēl vismaz divām gravūrām, kuru autori nav minēti, tāpat kā izgatavošanas laiks nav atzīmēts. Visās šajās kopijās atkārtojas tās pašas īpatnības, kas atzīmētas G. F. Feita gravūrā: cilvēku figūru trūkums, koka zari virs vai pat pāri rietumu tornim, ailas remtera galā u. tt.

Francs Burhards Derbeks (Derbeck, 1799. — 1835. g.) bija Baltijā pazīstams vargrebis un litogrāfs, kādu laiku strādājis arī Pēterburgā par valsts bankas grebēju. Pēterburgā 1816. g. viņš bija sācis mācīties par vargrebi, pēc sievas nāves 1820. g. pārcēlies uz Rīgu. Miris savā dzimtajā pilsētā Vilandē (Igaunijā).⁴³

Viņa attēls 7,9 x 11 cm formātā zīmēts akvatintas tehnikā, oriģināls glabājas Vēstures muzejā Maskavā, kopijas KM zinātniskajos materiālos (34. attēls).

Turpat glabājas barona Frīdriha Ludviga fon Maidela (Maydell, 1795. — 1846. g.) akvarelis 10 x 15,2 cm formātā (35. attēls). Maidels bija kokgriezējs un tēlnieks Tērbatā, kur studēja jurisprudenci. Tur pie K. A. Zenfa mācījās glezniecību. 1893. g. viņš sāka izdot izdomātas ilustrācijas no Baltijas vēstures. No iecerētiem 50 attēliem viņš pabeidza tikai 22 lapas.

Viņa zīmētā Cēsu pils nav datēta. No sava pirmparauga tā atšķiras tikai ar zīmēšanas tehniku. Tāpat kā citi Feita attēla atdarinājumi, arī Meidela akvarelis nesniedz neko jaunu zinātniskajā informācijā.

Tas pats sakāms par divām anonīmām gravūrām ar līdzīgu Cēsu pils attēlu. Vienai no tām dekoratīvas apmales un apakšā uzraksts:

Das Schloss Wenden (36. attēls).

Otrai gravūrai — litogrāfijai trūkst stūru, un tai apakšā uzraksts: Wenden (37. attēls). Tāpat kā Derbeka un Maidela attēli, arī šīs gravūras nav datētas. Katrā ziņā visas aprakstītās kopijas no Kizericka zīmējuma radušās pēc 1813. gada.⁴⁴

Nelielu sēriju — 6 attēlus sastāda skati uz Cēsu pilsdrupām no rietumiem. Vecāko no tiem, datētu ar 1810. g. zīmējis barons Johans Kārlis Emanuels Ungerns — Šternbergs sava Baltijas studiju ceļojuma laikā. Zīmējuma oriģināls 13,7 x 20,8 cm formātā sēpijas tehnikā glabājas Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (38. attēls).⁴⁵ Tajā pat laikā Ungerns — Šternbergs izgatavoja skatu uz pilsdrupām

arī no dienvidiem (skat. 4. attēlu). Skatā no rietumiem priekšplānā izvirzīts kails paugurs ar masīvo, bet jau pāršķēlušos rietumu priekšpils torni virs tā. Atskaitot, iespējams, drenāžas caurumu torņa apakšdaļā, nekādas citas arhitektoniskas detaļas nav parādītas.

Attēla centrālo daļu aizņem rietumu tornis, svētku zāles ārējais mūris un dienvidu tornis ar arkādu joslām. Rietumu torņa priekšā redzams priekšpils mūra apakšdaļas fragments ar caurumoto parhama sākuma posmu. Mūra caurumā statiņu žogs nav iezīmēts, kā šīs sērijas tālākos (Hagena) attēlos. Virs rietumu torņa iezīmēts gājputnu kāsis lidojumā uz dienvidiem, kas liecina, ka zīmējums izgatavots rudenī. Rietumu tornī un svētku zāles ārīnā iezīmētās ailas ir vērtīgs informācijas materiāls kā zinātniskiem pētījumiem, tā praktiskajai restaurācijai.

Pie visai apdrupušā ziemeļu torņa redzamas kapitulzāles sienu atliekas, ārīnā redzama pat vesela loga aila un otras, nodrupušas ailas kreisā pusē (raugoties no skatītāja redzes punkta). Ailu izvietojums ziemeļu tornī tāpat ir vērtīgs informācijas materiāls. Ziemeļu torņa priekšā un starp ziemeļu un rietumu torņiem redzami mūru fragmenti, kas saglabājušies līdz mūsu dienām. Pēdējais nosedz skatu uz kapellas mūriem.

Attēlam šāds uzraksts vācu valodā:

Schloss Wenden von S. W. v. der Nat. gez. v. C. v. U. — St. 1810.⁴⁶

Tulkojums: Cēsu pils no dienvidrietumiem. No dabas zīmējis Kārlis fon Ungerns — Šternbergs 1810. (gadā).

Īstenībā tas ir skats no rietumiem, nevis no dienvidrietumiem.

Gandrīz no tā paša redzes punkta, tikai nedaudz vairāk pavirzoties uz dienvidrietumu pusi, zīmēti 4 A.Hagena skati. Vecākais no tiem datēts ar 1832. g. 29. jūliju, bet trīs jaunākie — aptuveni ar 1840. gadu.

Par skatpunkta pārbīdi uz dienvidrietumiem, salīdzinot ar Ungerna — Šternberga zīmējumu, liecina tas, ka starp dienvidu torni un rietumu priekšpils torni vairs nav spraugas, bet abu torņu mūri jau daļēji nosedz viens otru.

Vecākajā skatā (39. attēls) priekšplānā trijās vietās cilvēku figūras, sagrupētas kopā pa 2 — 3. Attēla centrālo daļu ieņem rietumu tornis ar priekšpils mūra un caurumotā parhama mūra fragmentiem tā priekšā. Tikai divainā kārtā parhama mūra caurums rietumu torņa priekšā redzams skatā no Riekstu kalna starp rietumu torni un caurumoto parhama mūra fragmentu (skat. 13. attēlu). Varbūt tāds žogs tiešām bija uzcelts pašā caurumā, lai no-

žogotu iekļūšanu caur to priekšpils teritorijā.

Rietumu torņa un svētku zāles ārīnās ailas lielā mērā atbilst Ungerna — Šternberga zīmējumā parādītajam ailu izvietojumam. Tikai A.Hagena zīmējumā redzamas arī vairākas dienvidu torņa ailas.

Attēla labo pusi aizņem rietumu priekšpils torņa lielākā daļa ar dziļo šķelumu torņa augšdaļā un jau iepriekš minēto caurumu apakšdaļā.

Ziemeļu tornis noslēdz pils kompleksa kreiso malu, daļēji paslēpies aiz kokiem. Tā ailu izvietojums labāk precizējams pēc Ungerna — Šternberga zīmējuma. Daļēji saskatāmi kapitulzāles mūru atliekas pie ziemeļu torņa un mūru fragmenti starp ziemeļu un rietumu torņiem.

Attēls 30 x 42 cm izpildīts sēpijas tehnikā un glabājas Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (TAAM 13687/70 G 6213).

Uzraksts pie attēla:

Wenden d. 29. Juli 1832.

Tulkojums: Cēsis 1832.(gada) 29. jūlijā.

Hronoloģiski tuvāks šim zīmējumam ir attēls no tā paša redzespunkta, ko zīmējis A. Hagens, bet Tērbatā litografējis Georgs Frīdrihs Šlaters (1804. — 1870.). Šlaters par zīmēšanas skolotāju meiteņu skolā Tērbatā kļuva 1837. gadā, un tajā pat gadā nodibināja savu litogrāfijas uzņēmumu. Minētajā meiteņu skolā par zīmēšanas skolotāju kopš 1825. gada strādāja A. Hagens. Tādējādi abiem māksliniekiem izveidojās sadarbība. Domājams, ka Šlaters savai litogrāfijai izlietoja A. Hagena 1932. g. zīmējumu. To apstiprina abu attēlu ļoti lielā līdzība (40. attēls). Vienīgā atšķirība ir cilvēku izvietojumā. Tie it kā izklīduši un aizgājuši tālāk no savām satikšanās vietām. Pilnīgi neiespējams, ka A. Hagens pēc vairākiem gadiem (piemēram 1840. g.) būtu atkal devies uz to pašu skatu punktu kā 1832. g. un visu to pašu redzējis, ko pirms dažiem gadiem.

Tāpēc uzraksts zem attēla kreisajā pusē attiecināms uz 1832. g., bet uzraksts labajā pusē — uz laiku ne agrāku kā 1837. g., kad Šlaters nodibināja Tērbatā savu litogrāfijas uzņēmumu.⁴⁷

Teksts zem attēla kreisajā pusē:

Nach der Natur gez. v.A.Hagen.

Tulkojums: Dabā zīmējis A.Hagens. Teksts zem attēla labajā pusē:

Auf Stein gez. u. Lith. v. F. Schlater in Dorpat.

Tulkojums: Uz akmeņa zīmējis un litografējis F. Šlaters Tērbatā.

Viens litogrāfijas fotoattēls glabājas Rīgā, Viļa Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.⁴⁸

Kāds cits eksemplārs atrodas KMPAP zinātniskajos materiālos.⁴⁹ Arī Kerbers savu materiālu V sējumā pie raksta par Cēsu pils un pilsētas vēsturi pievienojis kādu šīs litogrāfijas attēlu.⁵⁰ Par šo litogrāfiju sakāms tas pats, kas par A. Hagena 1832. g. zīmējumu sēpijas tehnikā. Jaunāki varēja būt divi citi A. Hagena zīmējumi: viens sēpijas tehnikā, 22 x 29 cm formātā (41. attēls), otrs tušā 30,4 x 40,3 cm formātā (42. attēls). Tos abus mēdz datēt ar aptuveni 1840. gadu. Abi tie glabājas Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (attiecīgi ar apzīmējumiem TAAM 13687/65 G 6218 un 13687/64 G 6219).

Parhama mūra fragmenta caurumā stātiņu žoga vairs nav. Iespējams, ka tas laika gaitā novecojis un noārdīts. Zīmējums sēpijā ir neskaidrāks un būtiski neko jaunu nesniedz. Arī ziemeļu torni daļēji nosedz koki. Tādēļ tas ir mazvērtīgāks par otru zīmējumu tušā, kur ailu izvietojums labāk parādīts. Pie ziemeļu torņa vēl redzamas kapitulzāles mūra fragmenti, bet kapellas mūrus nosedz kontraforsis un mūra atliekas starp ziemeļu un rietumu torņiem. Dienvidu tornim trūkst apakšējās arkādu joslas ar aizsardzības eju izvirzījumu. Abi attēli, par cik tie zīmēti no viena skatu punkta, tāpat kā pārējie A. Hagena attēli, noder viens otra papildināšanai un salīdzināšanai.

Sēriju ar skatiem ar Cēsu pilsdrupām no rietumiem var noslēgt ar A. G. V. Pecolda akvareli no 1848. g. augusta, kura oriģināls 29 x 42,8 cm formātā glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā (43. attēls).⁵¹

Augusts Georgs Vilhelms Pecolds (1794. — 1859. g.) dzimis Igaunijā, Tērbatas universitātē no 1812. — 1814. g. studējis medicīnu un vēsturi, bet no 1814. — 1817. g. Berlīnes un Vīnes akadēmijā mācījies glezniecību, 1820. g. devies studiju ceļojumā uz Parīzi un Londonu, pēc tam darbojies Igaunijā, Vidzemē un Pēterburgā, kur arī miris. Viņš zīmējis Vidzemes un Kurzemes pils. Viņa 1848. g. zīmētā Cēsu pilsdrupu skata priekšplānā novietotie koki nosedz mūru un torņu apakšdaļas, tādējādi mazinot arī šī skata zinātniskās informācijas vērtību.

Salīdzinot to ar A. Hagena 1840. gada zīmējumiem, rodas iespaids, ka tas izgatavots ne no dabas, bet minēto A. Hagena zīmējumu ietekmē. Piemēram, attēlā nav parādīta dienvidu torņa apakšējā arkādu josla, līdzīgā veidā izvietotas torņu un sienu ailes u.t.t. Attēls pētījumiem izlietojams tikai kā salīdzināšanas materiāls ar vecākiem un autentiskākiem zīmējumiem.

Trīs attēli zīmēti skatā no ziemeļiem, ar ziemeļu torni priekšplānā. Vienu no tiem

akvareli 1820. g. no dabas zīmējis K. Reiers (Reyher).⁵² 1883. g. to kāda no autora radniecēm dāvināja Kurzemes provinces muzejam Jelgavā. Tagad tas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā Rīgā (44. attēls).

Zinātniskajai informācijai un salīdzināšanai ar citiem attēliem var izlietot triju torņu (ziemeļu, rietumu un rietumu priekšpils) zīmējumus. Turpretim korpusu mūru izvietojums visai haotisks un neizprotams. Īpaši tas sakāms par remtera mūriem, piemēram, par zelminim līdzīgo smailo mūra pacēlumu. Šķiet, ka daļēji redzami arī kapitulzāles un kapellas mūru fragmenti ar apdrupušām logu ailām, ko daļēji nosedz koki. Priekšplānā uzzīmētās cilvēku figūras ir nesamērīgi mazas.

Nepabeigts ir A. Hagena ap 1840. g. zīmuļa tehnikā izpildītais skicējums 36,5 x 45 cm formātā (45. attēls). Tā oriģināls glabājas Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā.⁵³ Galvenie skicējuma elementi ir iepriekš minētie trīs torņi ar ziemeļu torni priekšplānā. Korpusu mūri, atskaitot niecīgu daļu no svētku zāles iekšsienas, tikai viegli ieskicēti. Attēls zīmēts no dabas, kādēļ noderīgs salīdzināšanai ar pilnīgākiem izpildījumiem.

Trešais zīmējums — krāsains akvarelis 17,5 x 27 cm formātā, ierāmēts biežā kartonā, daļēji atgādina divus iepriekšējos, it kā tas būtu to galīgais izpildījums. Priekšplānā gans ar suni un trim govīm, kas atgādina Reiera zīmēšanas manieri. Oriģināls glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā (46. attēls).⁵⁴ Akvarelis saņemts muzejā kā depozīts 1942. g. 4. februārī. Šķiet, ka tas zīmēts ap 1820. — 1840. g., bet nevis ap 1800. g., kā to datējis muzejs.

No visiem minētiem trim zīmējumiem šis ir vispilnīgākais un labākais. Torņos samērā labi redzami ailu izvietojumi. Cik atļauj izraudzītais redzespunkts ar ziemeļu torni priekšpusē, saskatāmi korpusu mūri ar ailām dažādos līmeņos. Pa kreisi no ziemeļu torņa redzamas kapellas sienas vēl samērā lielā augstumā, daļēji arī kapitulzāles sienas apakšdaļas.

Pirms pāriet pie pēdējās sērijas - ainaviskiem kopskatiem no lielāka attāluma, vēl jāatzīmē daži individuāli skati pils pagalmā, uz jauno pili un saimniecības ēkām.

19. gs. vidū skatu pils pagalmā pret galvenajiem vārtiem zīmējis Vidzemē dzimušais, bet Pēterburgā strādājošais un tur arī mirušais gleznotājs Teodors Konstantīns Švede (Schwede, 1819. — 1863.g.). 1847. g. viņš pabeidza savas studijas Mākslas akadēmijā Pēterburgā, kur turpināja darboties par zīmē-

šanas skolotāju. Viņa zīmējumu par litogrāfiju pārstrādāja krievu litogrāfs Pjotrs Ivanovičs Razumihins (1812. — 1848. g.), bet to iespiedis krievu litogrāfs Možarki formātā 14,5 x 22 cm (47. attēls). Šeit ievietotais attēls izgatavots pēc litogrāfijas Vēstures muzejā, Maskavā.⁵⁵ Lai gan litogrāfijas anotācijā minēts, ka attēls zīmēts no dabas, tas tomēr ir gaužām aplams. Rietumu tornis zīmēts pilnīgi apaļš no augšas līdz apakšai. Arī pārējās mūru daļas un ailas ļoti apšaubāmas. Pa kriesi redzams jaunās pils korpusa gals.

Neraugoties uz attēla trūkumiem, interesantas reminiscences tas tomēr sniedz par kapellas mūru augstumu un dažām visai apšaubāmām ailām un nišām. Katrā ziņā attēls kā zinātniskās informācijas avots izlietojams ļoti piesardzīgi un kritiski.

Citādi tas ir ar grāfa Emanuela Zīversa, Cēsu pils īpašnieka zīmējumiem no dabas ar skatiem uz jauno pili, pagalmā esošām saimniecības ēkām u. c. 19. gs. pirmajā pusē un vidū. Šiem zīmējumiem gan necīga nozīme zinātniskās informācijas iegūšanā, jo attēlos celtnes parādītas vai nu atjaunotā vai pārbūvētā izskatā. Toties šie attēli ir vērtīgāki praktiskajai restaurācijai un remonta darbu projektēšanai.

Šāds attēls Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā esošais Cēsu jaunās pils zīmējums bez datējuma (48. attēls). Blakus Lademahera tornim pilsētā redzama Jāņa baznīcas smaile, bet vecās pils drupas nosedz kokiem. Priekšplānā pa kreisi saskatāma daļa no saimniecības ēkas.

Interesanti šo attēlu salīdzināt ar jaunāku fotouzņēmumu no mūsu gadsimta 30. gadiem, apmēram no tā paša skatu punkta (49. attēls). Redzams, ka apmēram 100 gadu laikā galvenajās celtnēs nav notikušas lielākas izmaiņas.

Kolorētu litogrāfiju 30,5 x 43,2 cm formātā ar Cēsu pils saimniecības ēku skatu jaunās pils pagalmā izgatavojis Kārlis Dieckhofs (Dieckhoff) pēc grāfa Zīversa zīmējuma dabā 1856. g. (50. attēls). Attēlā redzamo saimniecības un citu ēku identificēšanai noder plāni no 19. gs., kuri uzņemti šī apcerējuma pirmajā daļā.

Minētā litogrāfija glabājas Viļa Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā,⁵⁶ kurā atrodami Cēsu jaunās pils un tai piederošie plāni ar paskaidrojumiem oriģināl-rokrakstos.⁵⁷ Tie šeit apzināti izlaisti, lai šo apcerējumu neizvērstu pārāk plaši. Vēl jānorāda uz dažiem mūsu gadsimta sākumā izdarītiem pilsdrupu un pils saimniecības ēku fotouzņēmumiem, ko izgatavojis fotogrāfs L. Borevics

un ap 1913. g. npublicējis Gvido Zēvalds.⁵⁸

Ordeņa Cēsu pils vēsturiskos skatus var noslēgt ar ainaviskiem attēliem, kur pilsdrupas sakļaujas kopā ar pilsētas namiem, baznīcu torņiem, vēju dzirnavu spārniem, diķiem, ezeriem, parkiem, cilvēku vai māju figūrām, labības stabiņiem, mākoņiem u.t.t.⁵⁹ Pilsdrupas zaudē savu patstāvīgo nozīmi, lielā mērā arī vēsturiski zinātnisko nozīmi un tajā pašā laikā kļūst par mākslinieciski ideoloģiskās darbaļaužu audzināšanas līdzekli. Kādas iespējas šajā ziņā līdz šim bijušas Cēsu ainaviskajam kompleksam, to centušies parādīt vietējie mākslinieki jau kopš 18. gs. beigām. Gandrīz 200 gadu ilgā pieredze var noderēt arī mūsdienu arhitektiem un māksliniekiem. Tādēļ, runājot par Cēsīm, šiem jautājumiem nevarēs paiet secen. Citādi daiļākā vieta Cēsīs kļūs par neglītāko un netīrumu un atkritumu izgāztuvi.

Viens no šādiem vecākiem skatiem ir Hr. Broces aprīņķa pilsētas prospekts no 1793. g. (51. attēls), kas ievietots viņa materiālu krājumā *Monumente*, V, 6. lpp.

Attēla augšpusē virsraksts:

Anno. Prospect der Kreisstadt Wenden. 1793.

Tulkojums: Aprīņķa pilsētas Cēsu prospekts.

Zem attēla garāks paskaidrojums vācu valodā:

a. Das Schlosz. b. Das Schloszgebäude. c. Das Gerichtshaus. d. Das Haus der Baronin Wolf auf Johannenhof. e. Die Kirche, hinter welcher das neue Schulhaus stehet, davon man hier blos die 3 Schorsteine mit einem Theil des Daches siehet. f. Das Haus der Klubbe. g. Das Haus des ietzigen Stadthaupts Marnitz. h. Die Mühle des Gutes Rutzky. Hier und da sieht man zwischen den Häusern Reste der alten Stadtmauer, und bei i einen Theil der vormaligen Chaterinen Pferte. Seit kurzem hat diese Stadt, die sonst fast lauter hölzerne Dächer hatte, durch die vielen steinern Dächer ein beszer Ansehen bekommen: allein man darf darf daraus nicht auf den vermehrten Wohlstand der Bürgerschaft schlieszen, denn die steinern Dächer wurden 1792 durch einen Befehl des Statthalters Browne eingeführt.

Tulkojums:

a. Pils. b. Pils ēka. c. Tiesas nams. d. Baroneses Volfas nams Jāņa sētā. e. Baznīca, aiz kuras atrodas jaunais skolas nams, no kura šeit redzami tikai 3 dūmeņi ar jumta daļu. f. Klubu nams. g. Tagadējā pilsētas galvas Marnica nams. h. Ruckas muižas dzimavas. Šur tur namu starpās redzamas vecā pils mūra

atliekas un pie i daļas no kādreizējiem Katrīnas vārtiem. Pirms neilga laika šī pilsēta, kurai citkārt bija gandrīz vienīgi koka jumti, ar daudzajiem dakstiņu jumtiem ir ieguvusi labāku izskatu. Tomēr no tā nedrīkst spriest par namnieku palielinātu labklājību, jo dakstiņu jumtus 1792. gadā ieviesa ar viettura (štathaltera) Brauna pavēli.

Krāsainajā attēlā redzams, ka sarkanie dakstiņu jumti lielāko tiesu koncentrējas pilsētas centrā, turpretim pilsētas nomalēs, ar nedaudziem izņēmumiem, ēkām bija koka jumti, kas iezīmēti zilganpelēkā krāsā. Pils vecajai daļai virs korpusiem un torņiem nemaz nebija jumtu, bet mūri augstu pacēlās pār pilsētu.

Krāsainais attēls iepaticies arī citiem, kas to vai nu kopējuši, vai reproducējuši. Rūpīgi pārzīmēta kopija ar tiem pašiem paskaidrojumiem un uzrakstu glabājas Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (52. attēls)⁶⁰ Domājams, ka kopiju izgatavojis Broces draugs Ed. F. Kerbers. Paša J. Hr. Broces attēlu krāsās oriģināllielumā 1926. g. reproducējis A. Štāls savā monogrāfijā par Broces materiālu krājumu Monumente.⁶¹

Tendence parādīt Cēsu pili plašā pilsētas fonā ar dabas ainavām vai tūrumiem priekšplānā skatā no Broces izraudzītā redzes punkta vērsās plašumā, šajā ziņā atgādinot Kizericka krāsainā akvareļa ietekmi uz tā parauga sekotājiem. Dažreiz pat grūti pateikt, vai attiecīgais autors tiešām uzmeklējis dabā iecienītu redzespunktu, vai pārstrādājis cita paraugu, papildinot to ar savas jaunrades fantāziju.

Viens no tādiem attēliem ir samērā liela izmēra (29 x 44,5 cm) akvarelis, kas bez paraksta un datējuma iestiklots glabājas Viļa Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā (53. un 54. attēls).⁶² Tāpat kā Broces zīmējumā, arī šeit priekšplānā parādītas rudzu stadiņas trīs grupās, sastatītas rindās tādā pat slīpumā. Pils arhitektoniskās sastāvdaļas un to elementi zinātniskai informācijai izlietojami ļoti piesardzīgi.

No tā paša redzes punkta Cēsu pili un pilsētu ar plašāku priekšplānu sēpijas tehnikā 24 x 36,2 cm formātā 1829. g. zīmējis K. Ungerns — Šternbergs (55. attēls).⁶³ Redzes punkts tas pats, kas iepriekš minētiem pēdējiem autoriem, tikai priekšplānā viņš uzzīmējis pastorālu ainu ar govīm un zirgiem.

Samērā skaidrāka un detalizētāka ir kāda litogrāfija ar augsto Jāņa baznīcas torni centrā. Priekšplānu, kas atbrīvots no kokiem un mājlopiem, aizņem kails klajums, kas iedalīts neregulāros četrstūrīgos laukumos (56.

attēls). Formāts 6,5 x 22,5 cm. Uz litogrāfijas, kas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā⁶⁴, nav minēts ne tās autors, ne arī izdošanas gads. Taču attēlu palīdz datēt būvmeistara Mārča Podiņa — Sāruma (1799. - 1859. g.) 1858. g. pēc arhitekta Teodora Alvila Punšela meta celtā augstā Jāņa baznīcas torņa smaile.⁶⁵ Tātad attēls varēja būt izgatavots pēc 1858. g., tātad laikā, kad V. S. Štāfenhagens gatavoja savus skaistos tērauda grebumus.

Minētajā attēlā Cēsu pils ieņem kreiso pusi un uzzīmēta neskaidrāk par dzīvojamajiem namiem attēla labajā pusē. Pils priekšā tomēr saskatāms priekšpils mūris ar apdrupušo augšdaļu. Neveikls un bērnišķīgi naivs ir kāds anonīms akvarelis, kas datēts ar 1829. g. un ievietots kādā albumā ar piļu pārzīmējumiem un aplam pierakstus J. Hr. Brocem (57. attēls).⁶⁶ Attēla priekšplānā tukšs klajums, dibenplānā pa kreisi vēja dzimavas, centrā pilsdrupas, pa labi — daļa no pilsētas ar aplamā perspektīvā zīmētu Jāņa baznīcu, kurai vēl nebija uzcelta torņa augstā smaile. Attēla formāts 7,8 x 12 cm. Pie attēla uzraksts:

Ansicht det Stadt Wenden nebst der Ruino des alten Schlosses 1829.

Tulkojums: Cēsu pilsētas skats līdz ar vecās pils drupām 1829. (gadā).

Diletantiskais zīmējums nespēj apmierināt ne zinātniskās, ne estētiskās prasības. Taču raksturīgi, ka dažādie attēlu autori centušies iesaistīt pildrupas kopējā ainavā ar pilsētu un dabu skatā aptuveni no tās puses, no kuras zviedru karavīri vēroja to 17. gs. sākumā, kad gribēja to iekarot.

A. Hagens un K. Ungerns — Šternbergs mēģinājuši skatīt Cēsis kopainā no vēl lielāka attāluma, pie tam paturot to pašu redzes punktu.

Šķiet, ka attiecīgajam A. Hagenam kolorētajam zīmējumam 29,5 x 40 cm formātā (58. attēls) pieder prioritāte, salīdzinot ar līdzīgo K. Ungerna — Šternberga kolorēto zīmējumu un tušas zīmējumu 29 x 40,5 cm formātā (59. attēls), jo izskatās nepabeigts. Ap 1840. gadu A. Hagenam sēpijas tehnikā attēlotas Cēsis vēl no lielāka attāluma, ka tās, neraugoties uz attēla samērā lielo formātu (26,5 x 45), gandrīz nav saskatāmas (60. attēls).

Mēģinājumiem iesaistīt Cēsu pilsdrupas kopējā ainavā ar visu pilsētu un plašu apkārtni nebija perspektīvas, jo skatu traucēja augošie koki un krūmi. Tādēļ vajadzēja daudz fantazēt, lai no šiem traucējumiem atbrīvotos. Galu galā izrādījās, ka Cēsu pildrupas tomēr veiksmīgāk var iesaistīt dabas ainavā skatā no ziemeļiem, atgriežot to no pilsētas. Toties ainavā varēja labāk iesaistīt tās detaļas, ko

daba sagādāja tuvumā, kā, piemēram, Riekstu kalnu, apstādījumus, diķus, dažas tuvākās celtnes vai to drupas.

Lielākā attālumā skatā no ziemeļiem A. Hagens Cēsu pilsdrupas sēpijas tehnikā 29,2 x 42 cm formātā centās parādīt jau 1832. g. 2. jūlijā (61. attēls), pagaidām vēl necenšoties maksimāli pakalpot estētiskajām prasībām.

Kādā citā attēlā, ko tikai ar jautājuma zīmi var attiecināt uz A. Hagenu, Cēsu pilsdrupas parādītas skatā no ziemeļiem ar Riekstu kalnu priekšplānā. Pa labi redzamas Katrīnas baznīcas drupas, kuras noārdīja 1842. g. Aizmugurē, centrā redzama Jāņa baznīca bez torņa smailes un dažas citas ēkas. Attēls 25,5 x 32 cm formātā, darināts tempera tehnikā (62. attēls).

Mazliet sašaurinātu ainavu ar pilsdrupām, apstādījumiem un Katrīnas baznīcas drupām 19. gs. pirmā ceturkšņa beigās uz zīmējis Augsburgas mākslas dārznieks Francs Ksavers Mancs, bet gravīru no tās izgatavojis franču vargrebis Roberts Dodē (Daudet, miris 1824. g.). Pilsdrupu attēlojumā daudz fantāzijas elementu, taču ainaviski atstāj samērā laba mākslas darba iespaidu (63. attēls).⁶⁷

Pēc Krievijas valdības 1826. g. izdotās pavēles par celtniecības pieminekļu saglabāšanu 1827. g. zemes mērnīks Vilhelms Tušs uzmērīja, bet otrs mērnīks Hristofs Kuncce uzzīmēja, starp citu, arī Cēsu pilsdrupas un vēlāk šo zīmējumu uzņēma triju sējumu attēlu krājumā, ko iedēvēja par Pauluči albumu (64. attēls).⁶⁸ Tas ir krāsains akvarelis 20 x 28,5 cm formātā ar skatu uz jauno pili, pilsdrupām un kokiem apaugušo Riekstu kalnu no ziemeļu puses. Kā jau iepriekš teikts par ainaviskajiem skatiem vispār, arī šim attēlamniecīga zinātniskās informācijas vērtība, jo tas pārāk shematisks. Tas pats sakāms par kādu iespiestu gravīru ar visai līdzīgu pils attēlu. Priekšplānā pastorāla ainava ar ganiņiem un aitiņām (65. attēls).⁶⁹ Autors un datums nav minēti. Formāts 11 x 16,3.

Ainavu veidošana noslēdzas ar ūdeņu, laivu, gulbju, tiltiņu un tamlīdzīgu ar diķiem saistītu atribūtu ieviešana skatā pilsdrupu priekšā. Viens no tādiem skatiem ir A. M. Hagenas tušas zīmējums 11,7 x 25 cm formātā. Priekšplānā redzams diķis ar laivu un cilvēku figūrām tajā, bet aizmugurē kokos daļēji paslēpušās pilsdrupas. Attēls atstāj ne visai pabeigta zīmējuma iespaidu (66. attēls). Oriģināls glabājas Tallinā, TAAM 9601 c 3475. Zem attēla kādreizējās tā īpašnieces - Geneinnütziger Verband — atzīmes ar A. M. Hagenas vārdu, tā dzīves laiku (1794. — 1878.) un attēla nosaukumu.

Vairāk pabeigta un ar līdzīgu pilsdrupu skatu ir litogrāfija 9,3 x 18,5 cm formātā, bet bez datējuma un autora vārda (67. attēls). Iespējams, ka tā ir F. Šlateras litogrāfija pēc iepriekš minētā A. Hagenas tušas zīmējuma. Glītu ainavu ar diķi un laivu priekšplānā noformējis grāfs Em. Zīverss savā litogrāfijā ar šādu iespiestu parakstu:

Schloss Wenden.

Zem attēla pa kreisi iespiests teksts:

Nach d. Nat. gez. V. Graf Em. Sievers.

Tulkojums: No dabas zīmējis grāfs Emanuels Zīverss.

Zem attēla labajā pusē iespiests teksts:

Auf Stein gez. Carl Dieckhoff.

Tulkojums: Uz akmeņa zīmējis Kārlis Dikhofs.

Datējuma nav, bet attēlā redzamā Jāņa baznīcas torņa smaile, kas uzcelta 1858. g., liecina, ka litogrāfija dabā zīmēta pēc minētā gada (68. un 69. attēli).

Labs eksemplārs 51,7 x 84 cm formātā glabājas Viļa Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.⁷⁰

Kāds cits eksemplārs 55,2 x 74,5 cm formātā atrodams Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā, ko aprakstījis vēsturnieks A. Jansons.⁷¹

Ne mazāk glītu ainavu ir izstrādājuši kopīgi V. Štafenhagens, G. G. Lange un Johans Popels formātā 12,5 x 17,4 cm. Tas ievietots t. s. Štafenhagens albūmā, kuram šāds nosaukums: Album Livländischer Ansichten, gezeichnet und herausgegeben von Wilhelm Siegfried Stavenhagen in Mitau, in Stahl gestochen und gedruckt von G. G. Lange in Darmstadt.

Mit erläuterndem Text von verschiedenen Verfassern, Mitau 1886.

Te pavisam 30 dažādi tērauda grebumi apkopoti 3 sējumos. Viens attēls veltīts Cēsu pilij (70. attēls).

Dažas litogrāfijas izdotas atsevišķi vai arī izplēstas no albūma.⁷²

Attēlā pilsdrupu priekšā parādīts diķis ar gulbi, tiltiņiem, soliemi u. tt. Pašas pilsdrupas it kā atkāpjas dabas skaistuma priekšā. Pa kreisi no pilsdrupām aiz kokiem redzams jaunās pils zelmenis.

Ne tik greznā, bet reālākā ainavā Cēsu pili 19. gs. otrā pusē centušies parādīt divi mazāk pazīstami zīmētāji Greims un B. Floids ar nosaukumu krievu valodā, norādot uz pili kā uz Livonijas ordeņa mestru rezidenci. Litogrāfijas formāts 6,5 x 9,5 cm, un tas glabājas Tallinā, ZA Vēstures muzejā (71. attēls).⁷³ Tā kā pāri drupām paceļas 1858. g. uzceltā augstā Jāņa baznīcas torņa smaile, tad jāsecina, ka

arī attēls izgatavots pēc šī gada. Pilsdrupu mūru un ailu attēlus nepieciešams salīdzināt ar citiem attēliem.

Kāda ainava īstenībā atklājās skatā uz pilsdrupām, redzams dažos fotouzņēmumos no 19. gs. beigām. Piemēram, Reinholds Guleke 1896. g. savā albūmā *Mittelaterliche Baudenkmäler Liv—, Est, Kurlands un Cesels. 2. Lieferung* nopublicējis skatu uz pilsdrupām no apakšējā diķa (72. attēls). Te redzami visai nekārtīgi saauguši koki un krūmi. Skats šeit parādīts rudenī vai agrā pavasarī, kad koki kaili, bez lapām.

Nekāds skaistais skats uz šo vietu neatklājās arī vasarā, kad koki salapojuši, kā tas

redzams fotouzņēmumā no gadsimtu mijas (73. attēls).

Ar skaistāko ainavu attēliem sasauca jūsmojošie apraksti skatā no pils torņiem 19. gs. pirmajā pusē. Šeit pieminēšu tikai ārstu Otto Hūnu, kas atklājis plašus materiālus par Vidzemes topogrāfiju un statistiku. Aprakstot Cēsu pili 1822. g., viņš atzīmē skaistos, tālos skatus pa rietumu torņa mestru dzīvojamās telpas trim logiem. Piemēram, pa ieejai pretējo logu varot redzēt Riekstu kalnu, aiz tā Katrīnas baznīcas drupas, vēl tālāk Glūdas muižas sarkanos dakstiņu jumtus. Aiz tiem ainava amfiteatrāli atklājot savus plašumus, ko noslēdzot zilganās augstienes, to starpā arī Zilaiskalns.⁷⁴

Beigu piezīme

Noslēdzot šo otro daļu un līdz ar to visu apcerējumu par ordeņa Cēsu pils vēsturiskajiem plāniem un skatiem, autors apzinās, kas šāds pasākums veikts pirmo reizi nevien attiecībā uz Cēsu pili, bet arī attiecībā uz citiem arhitektūras pieminekļiem Latvijas PSR teritorijā. Daļēji tādi uzdevumi izpildīti par Ikšķiles veco baznīcu un pili, par Kokneses pili un seno pilsētu, par Turaidas pili un par dažiem arhitektūras pieminekļiem Rīgas pilsētā: namu kvartāliem Vecrīgā, bijušo Melngalvju namu un Reformātu baznīcu, Valsts filharmonijas namu u. c. Taču visi šāda veida pasākumi bijuši tikai plašāka apcerējuma ievada sastāvdaļas, bet ne patstāvīgi apcerējumi.

Šādā neparastā pasākumā autoram vajadzēja sastapties ar vairākām grūtībām, ko ne ikreizes izdevās pārvarēt. Vislielākās grūtības sagādāja apstākļi, ka vajadzīgie plāni un vēsturiskie skati izkaisīti dažādās krātuvēs, dažādās pilsētās, republikās un pat ārzemēs. Daži attēli vai plāni arhīvu fondu pārkartojumu laikā grūti atrodami vai pat gājuši zudumā. Nereti attiecīgo fondu glabātuvēs ieviests speciāls režīms, atsaucoties uz materiālu trūkumu, personāla pārslogojumu u. tml. Beidzot, vairāki attēli atrodas dažādu privātpersonu, pat ārzemnieku īpašumā.

Minēšu dažus piemērus: Cēsu pilsētas rātskungs Pauls Lukaševics 1891. g. uz noteiktu laiku deponēja Doma muzejā Cēsu

sudrabkaļa O. Vernekes 1749. g. izgatavotu sudraba tabakdozi ar zeltītu iekšpusi, bet uz vāka bija atveidots Cēsu pils skats, kas būtu otrs vecākais pils attēls pēc J. Palmstruka. Tāpat par šo depozītu nav atrodams nekādas ziņas. Johans Gotlībs Frīdrihs Krestlinks gleznoja Cēsis 1817. un 1818. g., bet gleznas nonāca D. Dībolta īpašumā. Gleznotājs no Berlīnes Vilhelms Borts 1810. g. gleznoja dažādus skatus Vidzemē, to starpā arī Cēsis, bet rezultāti mums nav zināmi. Kārļa Burhevica 1823. g. zīmētos Cēsu pils skatus personīgā īpašumā ieguva arhitekts Pauls Kampe un aizbrauca uz Stokholmu u. t. Daži attēli savu mazo izmēru dēļ, vai kā citu attēlu vairākkārtējas kopijas, vajadzēja izlaist kā nevērtīgas zinātniskai informācijai, piem., Tilemana izdotā poētiskajā kabatas grāmatā *Livona* 1812. g. ievietotā gravīra, pārzīmējums A. Merķeļa albumā (*Alterthümer Liv— und Kurlands* 1829), 14. lpp. ar Cēsu pils 1793. g. skata kopiju no Broces. Netika pārbaudīti visi Cēsu pils un pilsētas skati Kinofotofonda arhīvā (piem. Nr. 7228), Rīgas pilsētas un kuģniecības vēstures muzejā (piem. Hagena litogrāfijas VRVM 35515, 35516). Laika trūkuma dēļ un dažu citu iemeslu dēļ netika pārbaudīti dažos Ļeņingradas arhīvos esošie plāni un skati.

Tādējādi šo darbu varēs vēl turpināt. Līdz šim teiktais, cerams, šos pasākumus tomēr lielā mērā atvieglos.

Norādes un paskaidrojumi

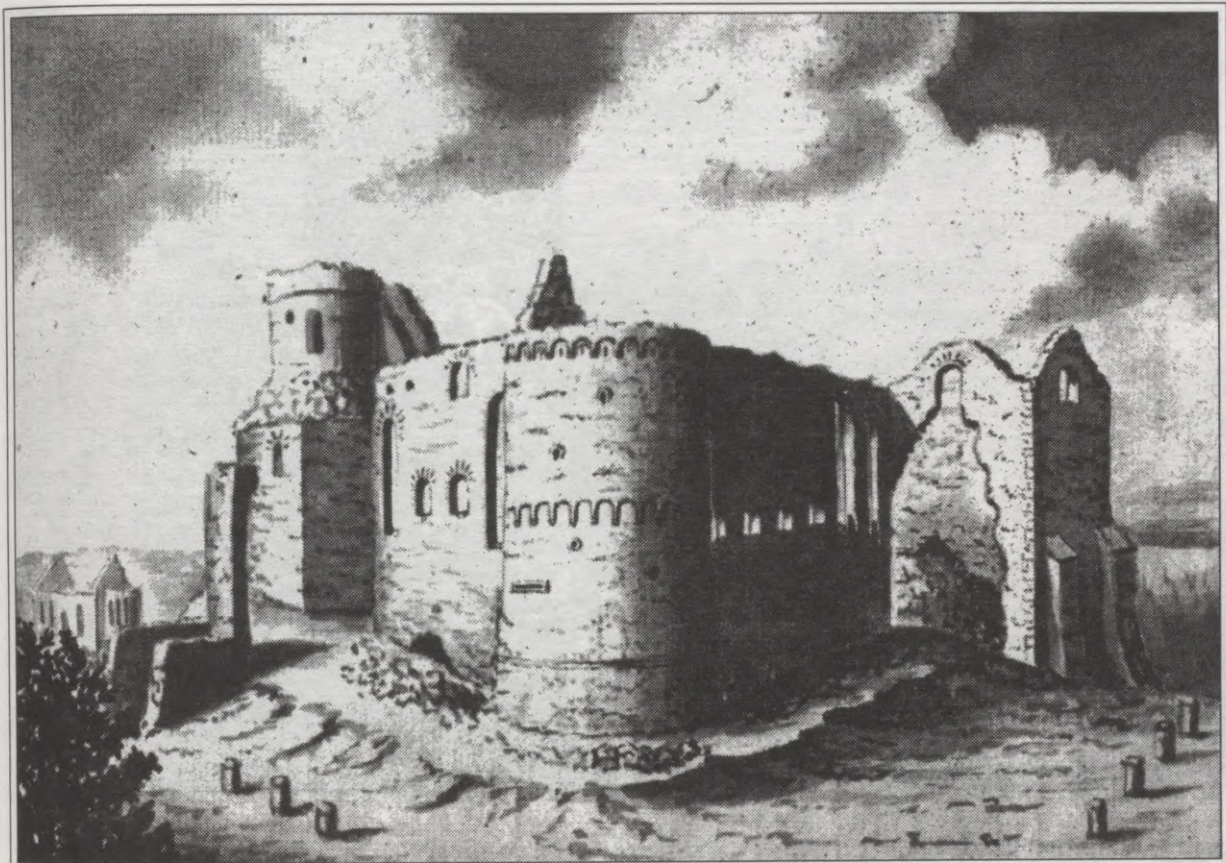
- ¹ Tuvāk par viņu skat. Paul Campe, Lexikon Liv— und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker un Baugestalter. I, Stockholm, 1951, Nr. 554, 104. lpp., II, Stockholm, 1957, Nr. 312, 47. lpp.
- ² Wenden, Nr. 4. Plāni Wenden Nr. 1. — 3. — Skat.fotokopiju no šī darba pirmajā daļā, 4.a un 4.b attēli. (*Red.piezīme* — skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 214. lpp.)
- ³ Skat. šī darba pirmajā daļā 5. un turpmākajās lpp. un 4. c un 32. attēli (*Red.piezīme* - skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 189., 215., 229.lpp.)
- ⁴ Carl Löwis of Menar, Schloss Wenden vor 200 Jahren. Sitzungsberichte der Gesellschaft für Gesichte... der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1889. Riga 1890 (S.B. Riga 1889.), 46. un turpmākajās lpp.
- ⁵ Skat šī darba I daļas 7. attēlu un tekstu 12., uzrakstu 25. lpp. (*Red.piezīme* — skat. R.Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 217.,191., 194.pp.)
- ⁶ Šī darba I daļas 15. uzraksts 25. lpp. (*Red.piezīme* — skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 194. lpp.)
- ⁷ Skat.šī darba I daļā, 59. lpp. (*Red.piezīme* — skat. R.Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni / / Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 203. lpp.)
- ⁸ Skat. turpat 4. c attēlu. (*Red.piezīme* — skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 189., 215., 215. lpp.)
- ⁹ Sitzungsberichte Riga 1891, 79. lpp — P.Campe, Lexikon, II, 114. lpp., Nr. 888.
- ¹⁰ Oriģināls 10 sējumos līdz ar to reģistru glabājas LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu sektorā.
- ¹¹ Par minētajiem trim attēliem skat. arī K.Lēvisa of Menāra aprakstu SB. Riga, 1889, 74. lpp. — Visi trīs attēli apmēram trīskārtīgi samazināti un pie tam ačģārnī (kreisā mala labajā un labā kreisajā pusē) nopublicēti jau 1776. g. Gustava Bergmaņa grāmatā Geschichte von Livland. Leipzig, 1776, 16., 20. un 52. lpp.
- ¹² J. Ch. Brotze, Monummente VII, 72. lpp.
- ¹³ Gravīras eksemplārs arī Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā - TAAM. 13671/234.G 5265.
- ¹⁴ W. Neumann, Leksikon Baltischer Künstler. Riga 1908, 161.- 163.lpp.
- ¹⁵ TAAM 7613. G 1380 — Skat. A. Jansons, Izografiskais materiāls par Latviju Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā. Arheoloģija un etnogrāfija, III, Rīgā, 1961., 170. lpp.
- ¹⁶ Biogrāfiskie dati un literatūra atrodami alfabētiskā kārtībā plašajā leksikonā: Allgemeines Lexion der bilden den Kunstler..., begründet von Ulrich Thieme un Feix Becker.
- ¹⁷ Muzeja negatīvs Nr. 71040. Pēc tā KPRPK neg. Nr. 28718.
- ¹⁸ Tā, piemēram, Cēsu bīskaps Johans Patricijs bija viens no pirmajiem, kas pēc 1577. g. uzspīdzināšanas darbojās ar pils atjaunošanu, pēc tam uz atjaunotās pils uzstādīja savu ģērboni ar uzrakstu latīņu valodā Haersis et Moschi postquam /deuicta posestas/ Liuonidum primus Pastor Ouile rego. Tulojums: Pēc tam kad ķeceru (t. i. luterāņu — *R.M.*) un maskaviešu vara bija pieveikta, es valdu pār avīm (t. i. ticīgo draudzi. — *R. M.*) kā livoniešu pirmais mācītājs. Skat. Gustav Bergmann, Geschichte von Livland, nach Bossuetischer Art entworfen von..., Leipzig, 1776, 60. lpp.
- ¹⁹ SB. Riga, 1889., 74. lpp.
- ²⁰ R.Malvess. Daži ordeņa Cesu pils mūru apsekošanas materiāli. Rīga, 1966.g., 23. un turpm. lpp. — Skat. arī tā paša autora darbu par Cēsu pils vēsturiekajiem plāniem. (*Red.piezīme* — skat. R.Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995.)
- ²¹ SB. Riga, 1889, 66. lpp. — R.Malvess, Arheoloģiskie izrakumi ordeņa Cēsu pils ziemeļu torņa pagrabā 1960. g. novembrī. Rīgā, 1962., 12. un turpmākajās lpp.
- ²² Šifra R IL - 1/69, 57. lpp. — Fotokopija KM PAP negat. Nr. 14254 - Oriģināla attēls tušas zīmējumā, formāts 7,6 x 12 cm.
- ²³ SB. Riga, 1889., 74.—75. lpp.
- ²⁴ TAAM 13687/66 G 6217.
- ²⁵ SB. Riga, 1889.

- ²⁶ Uz zīmējuma lapas saskatāmas no iepriekšējās lapas (Mon. I, 40) attēla ar cietu zīmuli caur kopējamo papīru iespiestās līnijas. Kopējusi M. Celmauga 1946. g. Caur kopējamo papīru iegūtais attēls no Mon. I, 40 atrodas KM PAP albumā par Cēsu pili.
- ²⁷ SB. Rīga, 1889, 74. lpp.
- ²⁸ Stāvi noteikti vizuāli pēc attēla. Atsevišķo korpusu un torņu stāvu savstarpējo attiecību precizēšanai nepieciešama ģeodēziskā nivelēšana.
- ²⁹ SB. Rīga, 1889., 74. lpp.
- ³⁰ SB. Rīga, 1889., 74. lpp. — Minētā kopija šobrīd vēl nav atrasta, bet gan cita Hertleja kopija no Kelča plāna. Skat. R. Malvess, Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa, Rīgā, 1977. Mašīnraksts ar pielikumiem KPRPK arhīvā. (*Red.piezīme* — skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni. // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995.)
- ³¹ Skat. par to SB. Rīga, 1889., 67. lpp., tāpat R. Malvesa atskaiti par 1961.g. izrakumiem ziemeļu tornī un arheologu Apalu atskaiti par 1975. g. pētījumiem rietumu tornī.
- ³² Was ich nicht gern vergeszen mechte oder Erinnerungen aus meinem Leten. LCVVA 5759.fonds, 2. apraksts, lieta Nr. 1110, 223. lpp. — Nākošā lapā (22. att.) uzzīmēts Cēsu pils plāns. Skat šī apcerējuma 1. daļas 25. attēlu. (*Red.piezīme* — skat. R. Malvess. Cēsu pils vēsturiskie plāni. // Cēsu novada vēsture, I. — Cēsis, 1995. — 225. lpp.)
- ³³ Pastkarte glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā: CVVM, VN 8717/4.
- ³⁴ A. Merķeļa attēlu albums glabājas LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas reto grāmatu un rokrakstu sektorā.
- ³⁵ Karl von Lēvis of Menar, Burgenlexikon für Alt — Livland. Rīga, 1922, 51. lpp., 70. attēls.
- ³⁶ SB. Rīga, 1889, 75.lpp un 3.piezīme.
- ³⁷ TAAM, 13687/67 G 6216.
- ³⁸ CVVM/VN 5710.
- ³⁹ CVVM negatīva Nr. 13582.
- ⁴⁰ Salīdz 27. un 28. attēlus ar 17. attēlu, kas aptuveni vienlaicīgi.
- ⁴¹ P. Campe, Lexikon, II, 270. lpp.
- ⁴² Tagad šis eksemplārs glabājas KM PAP zinātnisko materiālu albumā par Cēsu pili.
- ⁴³ LCVVA krājumā VN 10104/ 1 — 27.
- ⁴⁴ Allgemeine Lexikon der bildenden Künstler... begründet von Ulrich Thieme und Felix Becker. Bd. 8 Leizig, 1913, 426. lpp.
- ⁴⁵ Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Bd, 24, Leipzig, 1930.
- ⁴⁶ Pēc aprakstītās sērijas attēliem viens paraugs nopublicēts 1833. g. Hekera izdotajā Vidzemes kalendārā.
- ⁴⁷ Attēls nopublicēts grāmatā: T.Schiemann, Russland, Polen un Livland bis im 17 Jahrhundert. Zweiter Band. Berlin, 1887, 33. lpp.
- ⁴⁸ Skat. A. Jansona rakstu krājumā Arheoloģija un etnogrāfija. III. Rīgā, 1961., 170. lpp.
- ⁴⁹ W.Neumann, Lexikon Baltischer Künstler. Rīga, 1908, 59. un 137.lpp.
- ⁵⁰ Šifrs R IL - 2/59.
- ⁵¹ CVVM.VN. 6899. Peņģerots 1931. g. tam pierakstījis formātu 22,5 x 29 cm.
- ⁵² KM PAP fotonegatīvs Nr. 20007.
- ⁵³ CVVM VN 9580, — otrs, mazāk izteiksmīgs Pecolda akvarelis ar līdzīgu Cēsu pilsdrupu skatu glabājas Rīgas pilsētas un kuģniecības vēstures muzejā akvareļu kolekcijā, inv. Nr. 35873.
- ⁵⁴ P.Campe. Lexikon, I, 398. lpp. Nr. 2429A un II, 292. — 293. lpp. Nr. 2397.
- ⁵⁵ CVVM fotonegatīvs Nr. 24174. Muzeja datējums ar 1800. g. ir aplams — Skat. P.Campe, Lexikon, II, 275. lpp. Nr. 2229.
- ⁵⁶ TAAM, 13687/62 G 622.
- ⁵⁷ CVVM VN 9592.
- ⁵⁸ Fototēkas Nr. 71038. — Skat. Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler... von Ulrich Thieme u. Felix Becker — attiecīgos sējumos — P. Campe, Lexikon, I, 437, Nr. 2600.
- ⁵⁹ R IL - 2/108.
- ⁶⁰ R IL - 1/157.
- ⁶¹ Skat. Wenden. Eine Studie zur Baltischen Architektur und Denkmalpflege von Guido Schwald im Auftrage der Gesellschaft für Heimatkunde in Wenden.
- ⁶² Jahrbuch der Bildenden Kunst in der Ostseeprovinzen. VII Jahrgang. 1913. Herausgegeben vom Architektenverein zu Riga. 5. — 54. lpp. Te daudz attēlu no Cēsu pils un pilsētas, arī interjera: Piem., 6. lpp. 1. attēls: Kopskats uz Cēsīm no Zvirbuļkalna. 7. lpp. 2. attēls:

- Skats caur kailiem kokiem uz pilsdrupām no dienvidiem. 42. lpp. 38. attēls: Pils labības šķūnis un kalte. 42. lpp. 40. attēls: Pils stallis un vāgūzis.
- ⁶³ TAAM 13688/7 G 6195.
- ⁶⁴ Art. Štāls, J. K. Broces "Dažādu Vidzemes pieminekļu skatu krājums Rīgā, 1926., attēls Nr. 22.
- ⁶⁵ R IL - 5/1.
- ⁶⁶ Oriģināls TAAM 6831 G 21.
- ⁶⁷ CVVM/ VN 9534.
- ⁶⁸ P. Campe, Lexikon, I, 426. lpp.
- ⁶⁹ Viļa Lāča Valsts bibliotēkā Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā R IL - 1/69, 71. lpp. KM PAP fotonegatīva Nr. 1427 KPRPK fotonegatīvs Nr. 33376.
- ⁷⁰ Attēls reproducēts pēc parauga Maskavā, Vēstures muzeja fototēkā Nr. 71039. Formāts 15 x 26 cm. KPRPK negatīvu Nr. 28717 un 33357. — Par autoriem informācija atrodama Allgemeines lexikon der bildenden Künstler... von U. Thieme u. F. Becker, attiecīgos sējumos.
- ⁷¹ Oriģināls glabājas LPSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu sektorā. .. Par autoriem sk. P. Campe, Lexikon, II, 304. — 306. lpp.
- ⁷² Paraugs, pēc kura izgatavota šeit ievietotā fotokopija, glabājas CVVM VN 9586. Attēls saucas: Skats uz bruņinieku pili ūdens dziedniecības iestādes dārzā.
- ⁷³ R IL - 2/109.
- ⁷⁴ TAAM 8982 G 1672. KPRPK fotonegatīva Nr. 33354. — Skat. A. Jansona rakstu — Izografiskais materiāls par Latviju Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā. Arheoloģija un etnogrāfija, III, 1961., 170. lpp., pirmais attēla apraksts par Cēsīm.
- ⁷⁵ Uz atsevišķas lapas šāda litogrāfija glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā, CVVM VN 9564. Tās formāts 13 x 17,8 cm.
- ⁷⁶ TAAM 13671/240.
- ⁷⁷ LCVVA, 6810. fonds, 1. apraksts, 16. glabāšanas vienība, 99. lpp. — Salīdz. ar 23. attēlu.

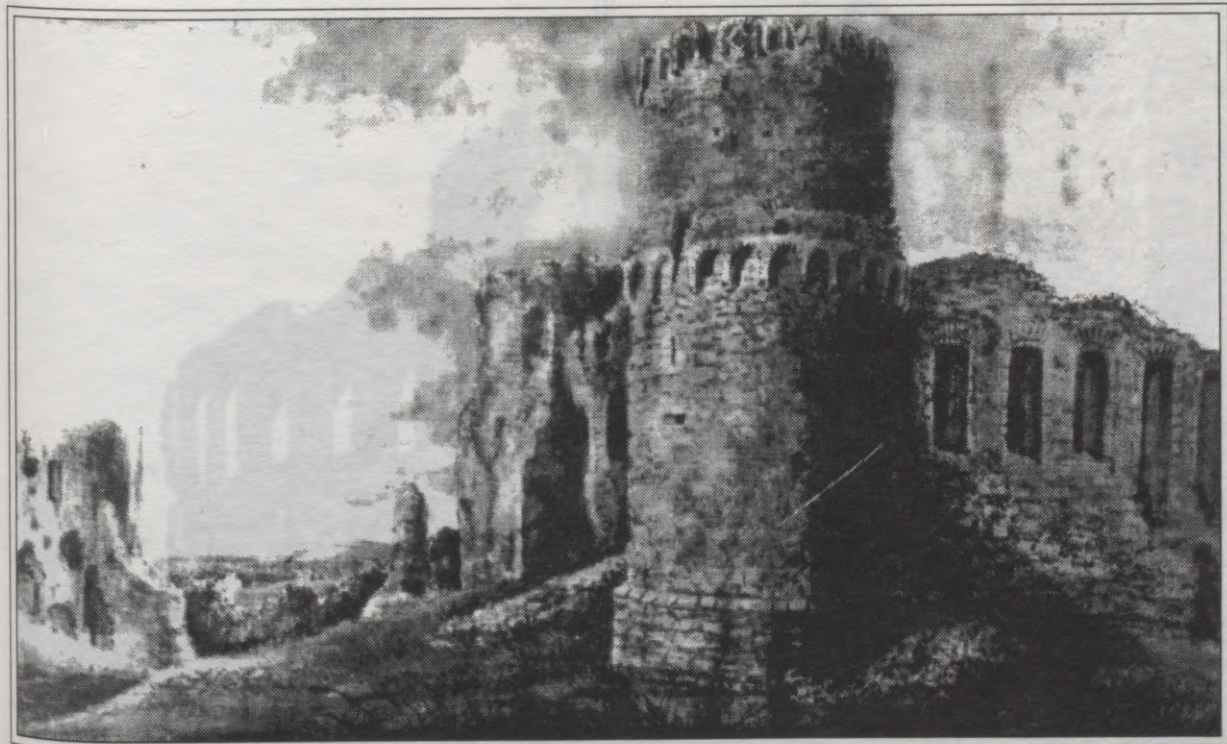
Pārskats par vēsturisko skatu un fotonegativu
glabātuvēm

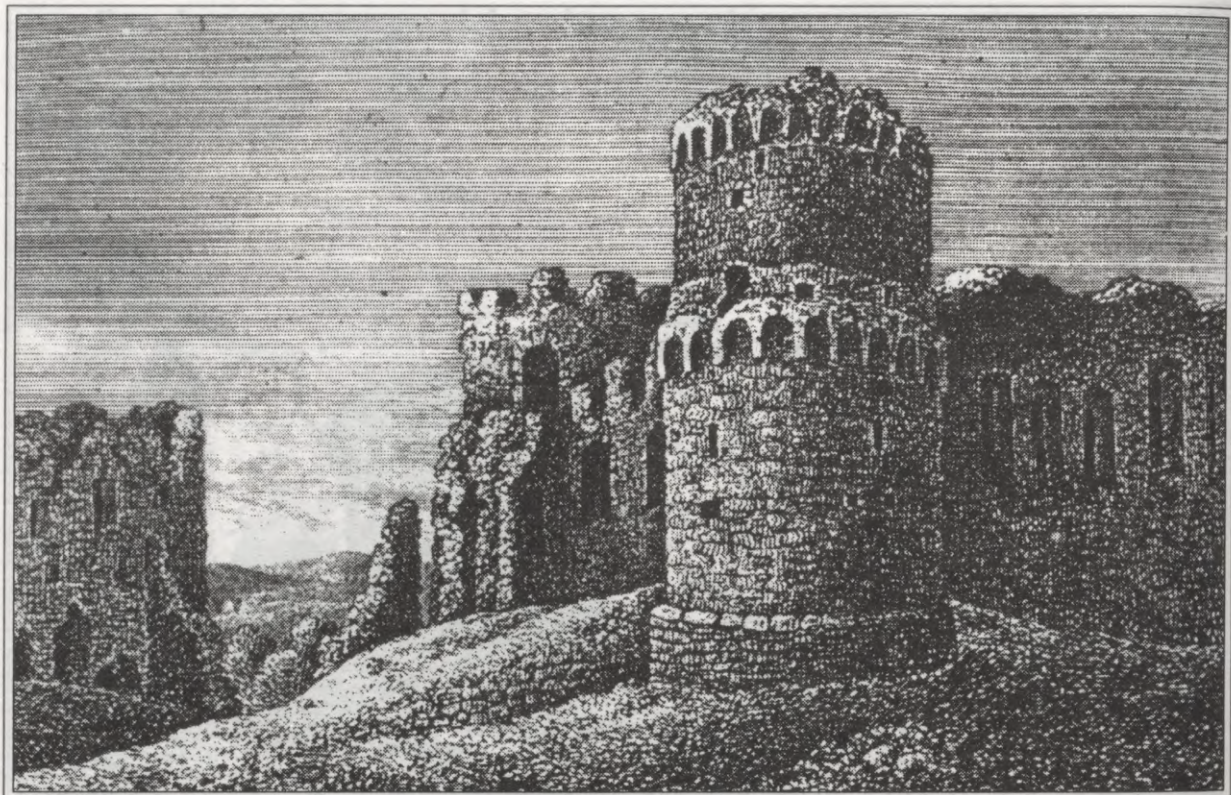
Nr.	Saīsinājums	Glabātuves pilns nosaukums	Attēlu nummuri
1.	KM PĀP	Latvijas PSR Kultūras ministrijas Muzeju, tēlotājas mākslas un pieminekļu aizsardzības pārvaldes zinātniskie materiāli	1,2,8,9,12,13,14,18,19, 20,27,28,29,30,31,32a,33, 36,40,44,57,73
2.	ZA FB	Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas Reto grāmatu rokrakstu sektors	1,2,8,12,13,15,18, 20,29,30,51,64
3.	CVVM VN	Latvijas PSR Vēstures muzeja negatīvu fonds Šī muzeja Vēstures nodaļa	2,6,7,13,15,17,18,23,24,25,31, 32b,40,43,44,46,49,56, 65,67,70 7,17,23,43,46,49,56, 65,67
4.	KPRPK	Latvijas PSR Kultūras ministrijas Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantora zinātniskais arhīvs	3,4,5,9,10,11,15,16,21,22,26,27, 28,31,32a,33,34,35,36,37,38,39, 41,42,44,45,47,48,50,51,52,53, 54,55,57,58,59,60,61,62,63,64, 66,68,69,71,72,73
5.	TAAM	Igaunijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures muzejs Tallinā	4,11,22,26,38,39,41,42,45, 48,52,55,58,59,60, 61,62, 66,71
6.	Maskava, Vēstures muzejs	Maskavas Vēstures muzejs un fototēka	5,34,35,47,63
7.	R 1L - 1/69 u.c.	Viļa Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa	9,37,50,53,54,57,68,69
8.	Tartu	Kreicvalda vārdā nosauktais Literatūras vēstures muzejs Tartū	14,19,31
9.	LCVVA	Latvijas PSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs	16

1. att. Cēsu pils skatā no dienvidiem 1771. g. Joh. Hr. Broces zīmējums (Monumente I, 39). Kultūras ministrijas Muzeju, tēlotājas mākslas un pieminekļu aizsardzības pārvaldes (PAP) fotoneg. Nr. 19826 no oriģināla.

2. att. Cēsu pils skatā no dienvidiem 1797. g. Joh. Hr. Broces zīmējums (Monumente, VII, 72). Latv. PSR Vēstures muzeja (CVVM) fotoneg. Nr. 2961 un KM PAP fotoneg. Nr. 19840.

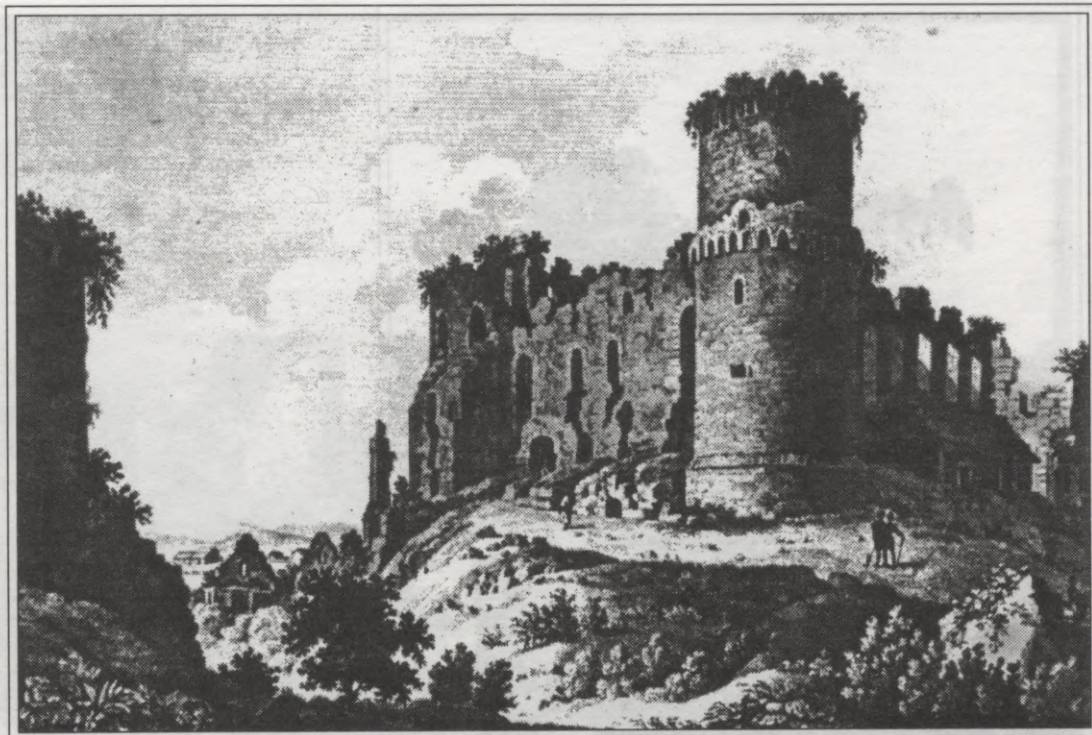

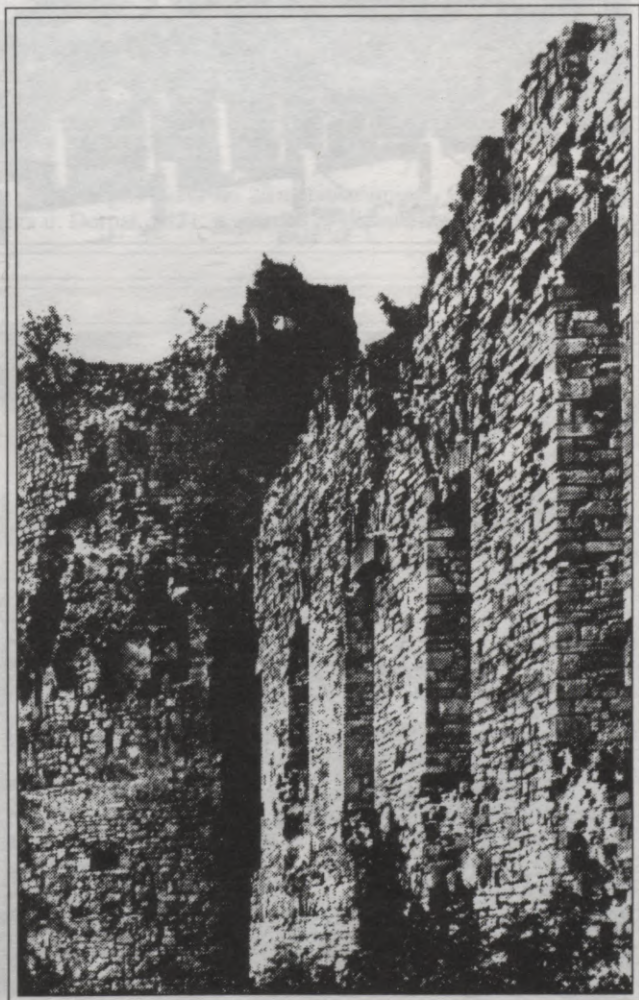
3. attēls. A. Lēvisa of Menāra 1821. g. npublicētā gravīra pēc Joh. Hr. Broces 1797. g. tušas zīmējuma. KPRPK fotoneg. Nr. 4329 un 33563.

4. attēls. J.K. Ungerna-Šternberga 1810. g. dabā zīmētais skats uz Cēsu pili no dienvidiem. Oriģināls Tallinā, TAAM 7613 G 1380. KPRPK fotoneg. Nr. 4278.

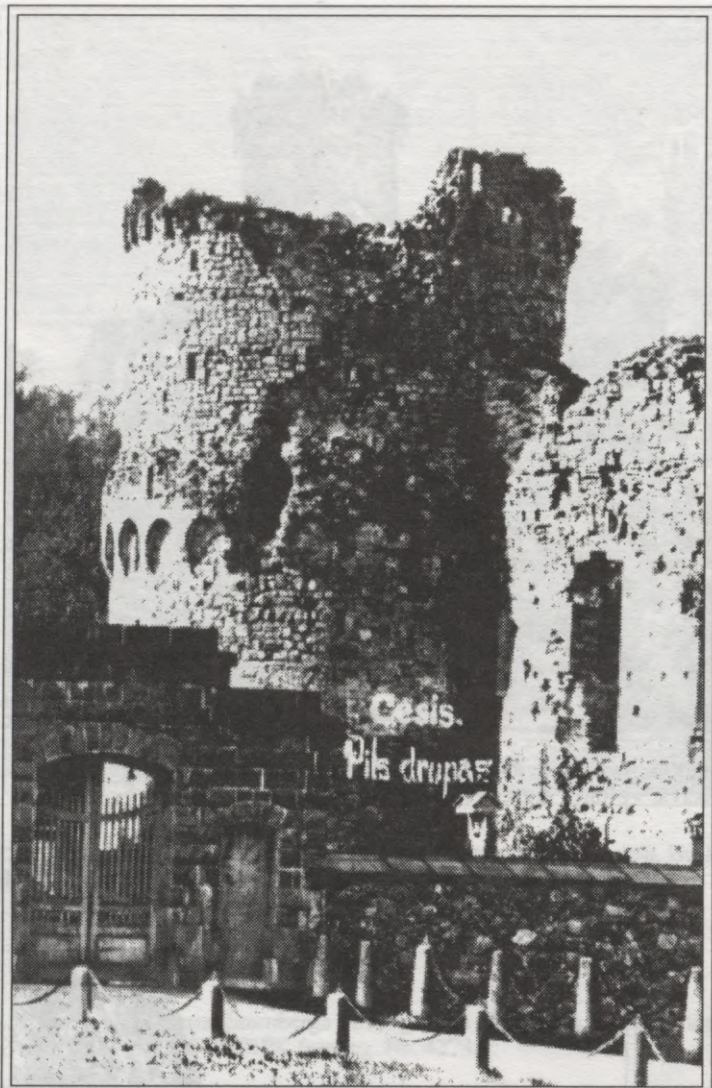

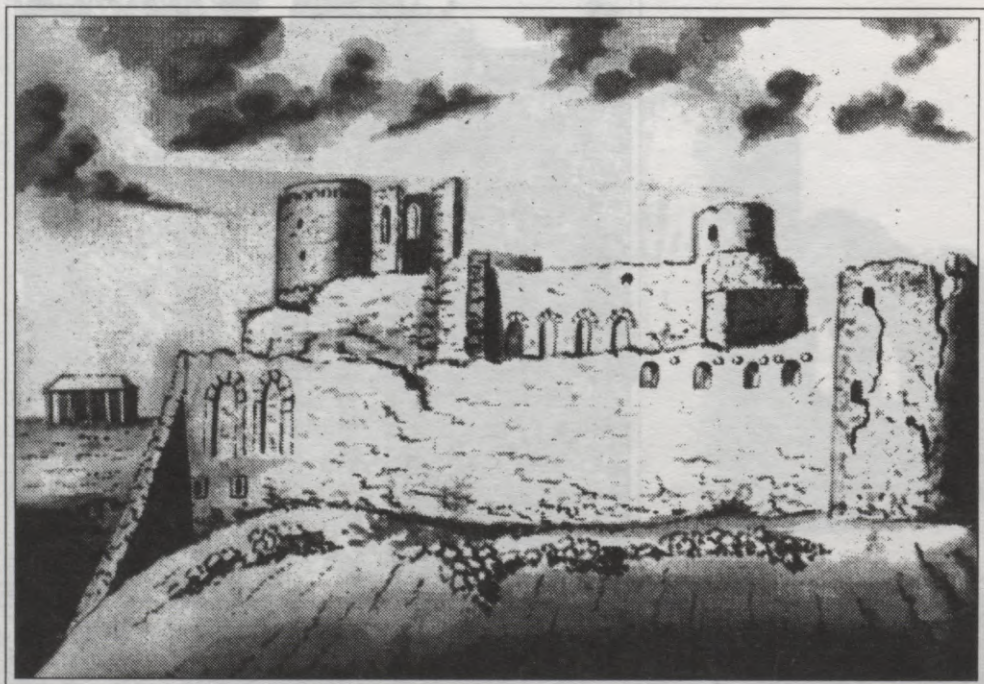
5. attēls. Franka Ksavera Manca zīmētais un franču gravieru Perdū un Fortjē reproducētais Cēsu pils skats no 19. gs. pirmā ceturkšņa. Oriģināls Maskavā, Vēstures muzejā. KPRPK fotoneg. Nr. 28718.

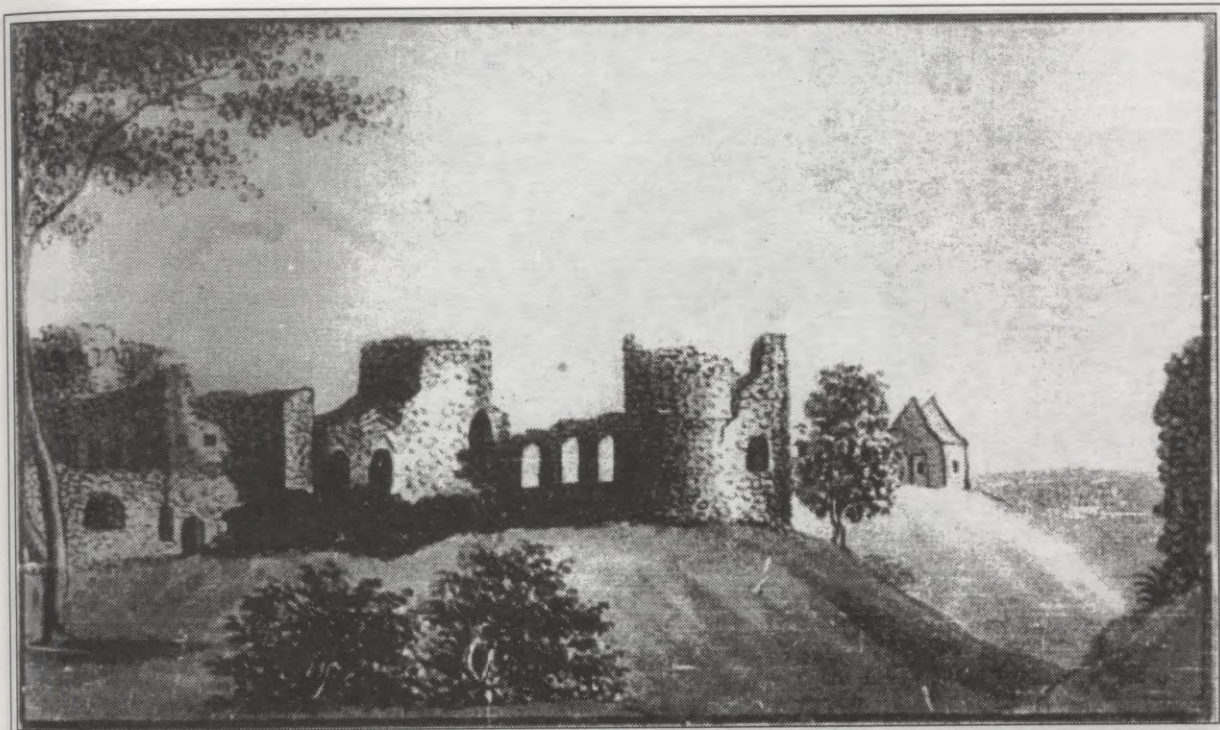
6. attēls.
Skats uz dienvidu torni un remtera sienu 20. gs.
30. gados. CVMM fotoneg. Nr. 14766.

7. attēls. Skats uz dienvidu torni no jaunās pils vārtu puses. Fotouzņēmums CVVM VN 1020816.

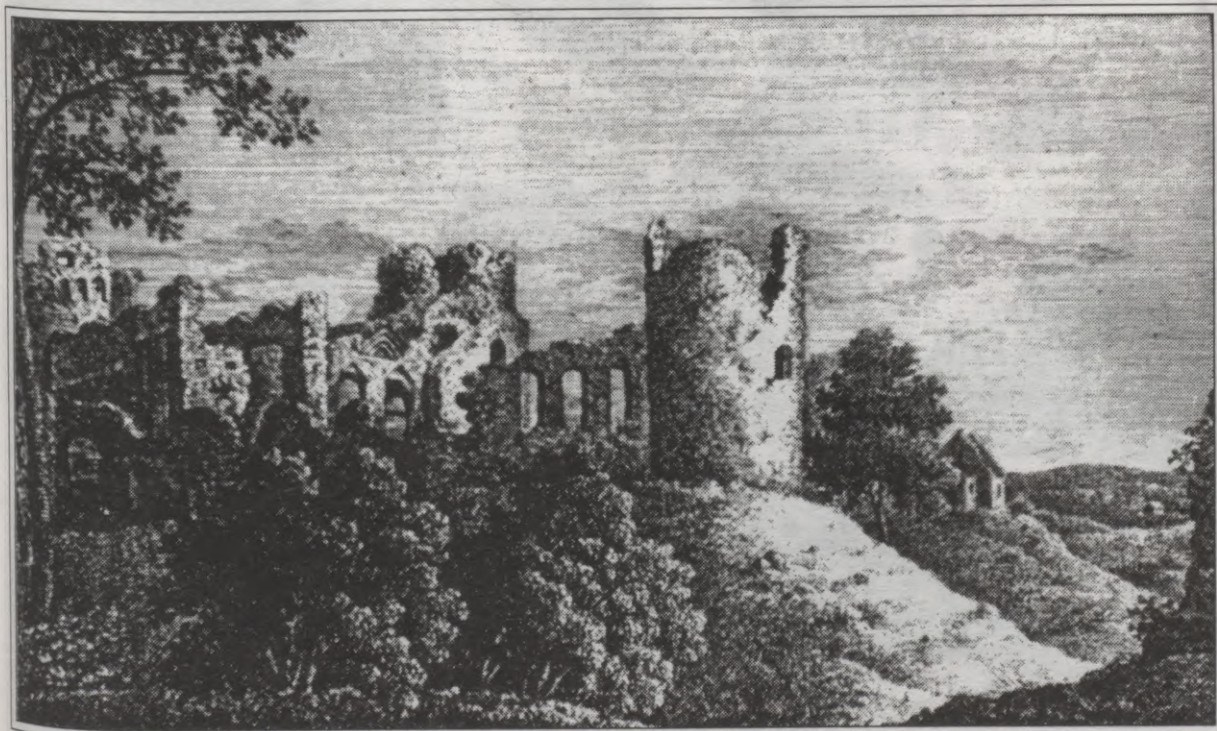

8. attēls.
Cēsu pilsdrupas skatā
no ziemeļaustrumiem.
Joh. Hr. Broces zīmējums
no 1771. g.
(Monumente, I, 40).
KM PĀP fotoneg.
Nr. 19827.

9. attēls. Joh. Hr. Brocem aplam piedēvēts Cēsu pils skats no 1821. g. Oriģināls atrodas Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā kāda albūma R IL - 1/69 57. lpp. Negatīvi KM PAP Nr. 14254 un KPRPK Nr. 33384.

10. attēls. K. Lēvisa of Menāra 1821. g. npublicētā gravīra ar Cēsu pils skatu no ziemeļaustrumiem. Oriģināls grāmatā Denkmäler aus der Vorzeit Liv- und Ehstlands. Erstes Heft. Riga u. Dorpat, 1821. g. gravīra ar nosaukumu Schloss Wenden Nr. 2 KPRPK fotoneg. Nr. 33564.

11. attēls. A. Hāgena 1842. g. 17. augustā zīmētais Cēsu pildrupu attēls skatā no ziemeļaustrumiem. Oriģināls Tallinā, TAAM 13687/66 G 6217. KPRPK fotoneg. Nr. 33345.

12. attēls. Joh. Hr. Broces 1771. g. zīmētais Cēsu pils skats no ziemeļaustrumiem. Oriģināls Monumente, I, 41. lpp. ZA Fundamentālajā bibliotēkā. KM PAP fotonegatīva Nr. 19825.

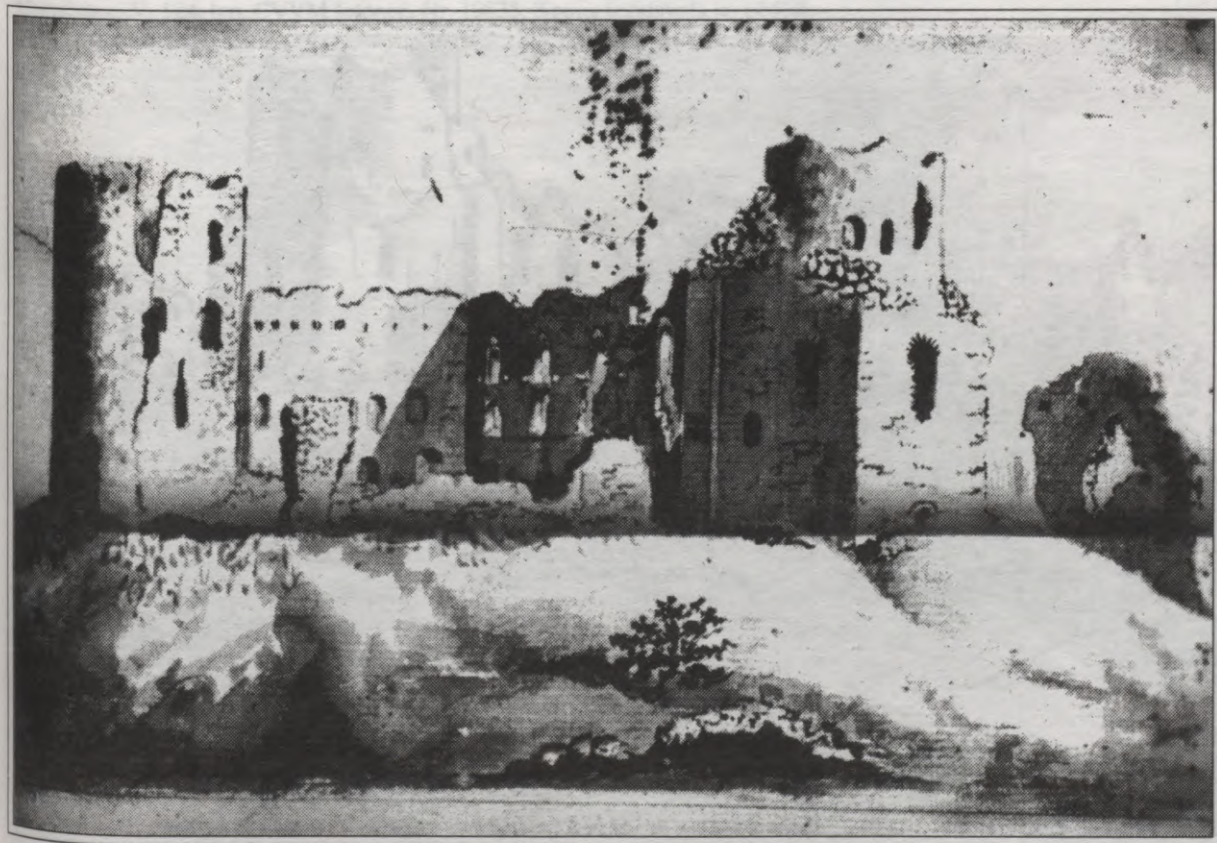

Prospect des Schloßes zu Wenden von der Nordwestseite A^o 1771.

13. attēls. Joh. Hr. Broces 1793. g. zīmētais Cēsu pilsdrupu skats skatā no Riekstu kalna. Pēc oriģināla Monumente, V, 119.lpp. izgatavots. KM PĀP fotonegatīvs Nr. 19834. CVVM negatīvi Nr. 2958 un 28305.

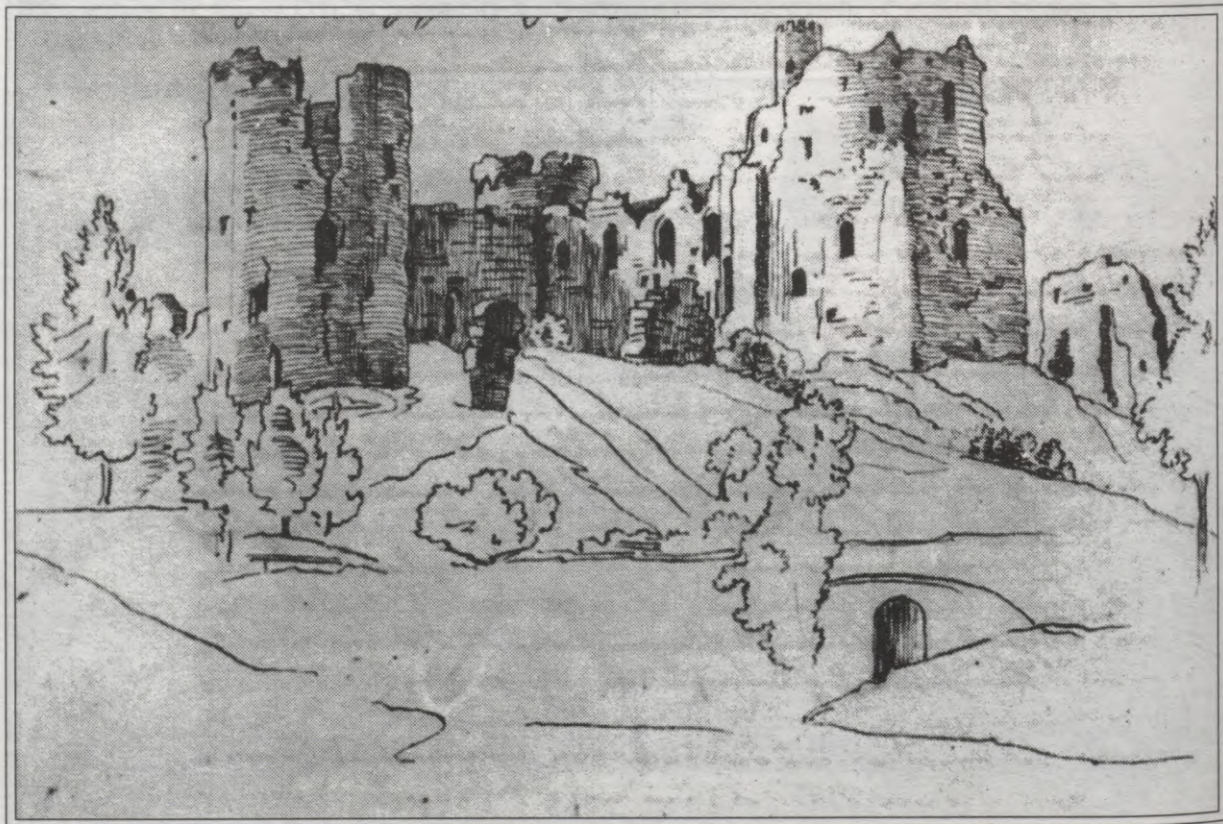
14. attēls. Ed. F. Kerbera nokopētais J. Hr. Broces 1793. g. zīmētais Cēsu pilsdrupu prospekts skatā no Riekstu kalna. Oriģināls Tartū, Literatūras vēstures muzejā. KM PĀP fotoneg. Nr. 20004.

15. attēls. Anonīms zīmējums no 1791. g. ar skatu uz Cēsu pilsdrupām no ziemeļiem (Riekstu kalna). Oriģināls Broces Monumente, V, 48. lpp. CVVM fotoneg. Nr. 2962. KM PAP fotoneg. Nr. 19830.

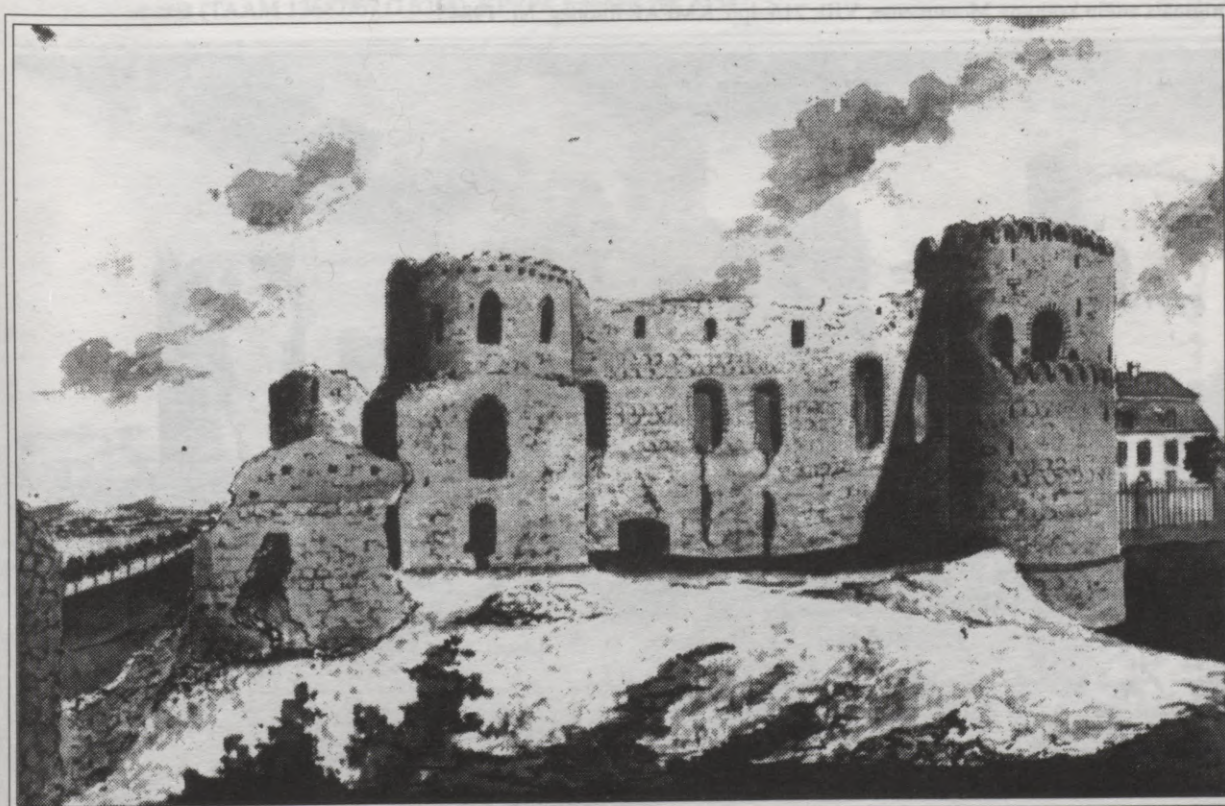
16. attēls. Gleznotāja J. Dēringa 1857. g. jūlijā zīmētās Cēsu pilsdrupas skatā no ziemeļrietumiem. Oriģināls Latvijas PSR Centrālajā Valsts vēstures arhīvā, 5759. fonds, 2. apraksts, lieta Nr. 1110, 223. lpp. KPRPK fotoneg. Nr. 33406.

17. attēls. Fotogrāfija — pastkarte ar Cēsu pilsdrupām skatā no ziemeļrietumiem. Attēls ņemts no CVVM materiāliem VN 8717/4. Fotonegatīvs glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā.

18. attēls. J. Hr. Broces 1793. g. zīmētais Cēsu pilsdrupu attēls skatā no dienvidrietumiem. Oriģināls akvareļa tehnikā Monumēnte, V, 124. lpp. CVVM fotoneg. Nr. 19835. Kopija izgatavota no pēdējā.

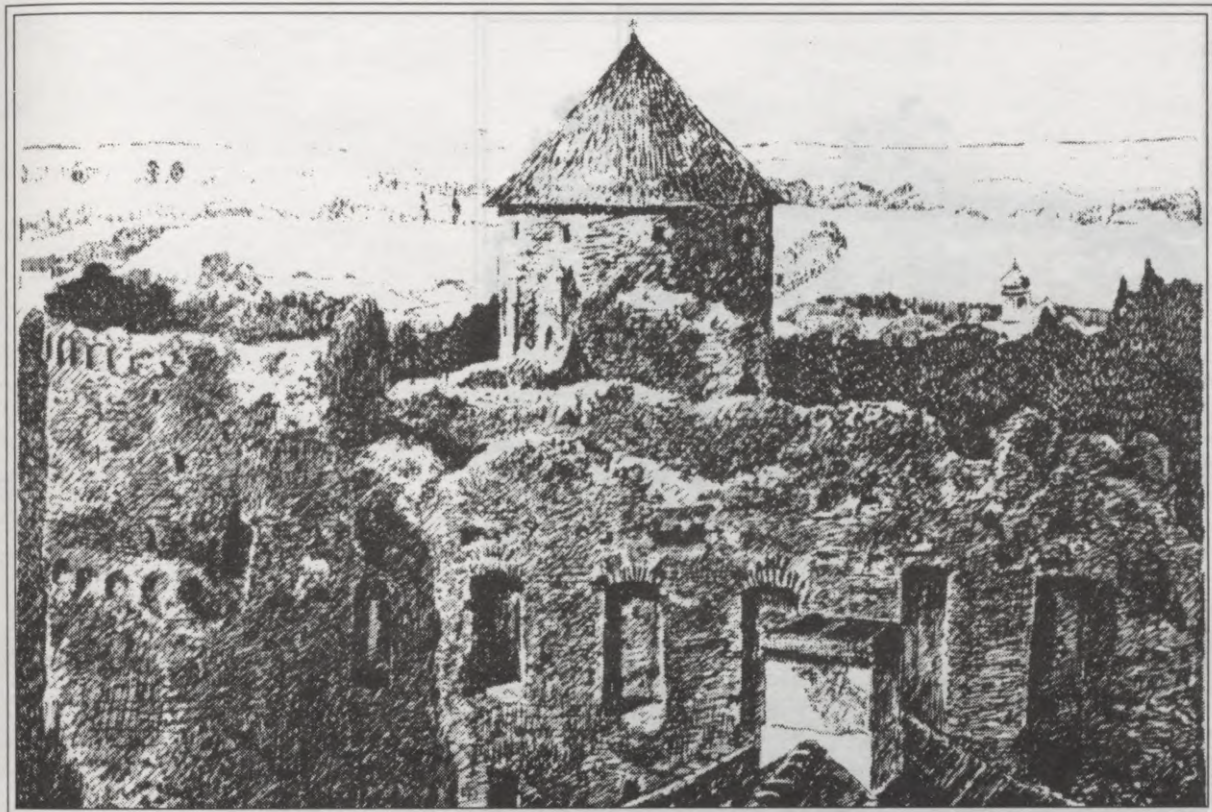

19. attēls. Ed. F. Kerbera pārzīmētais J. Hr. Broces 1793. g. zīmētās Cēsu pils attēls skatā no dienvidrietumiem. Oriģināls Tartū, Literatūras vēstures muzejā Kerbera materiālu apkopojumā — Vaterländische Merkwürdigkeiten, V, starp 80. un 81. lpp. KMPAP fotoneg. Nr. 20006.

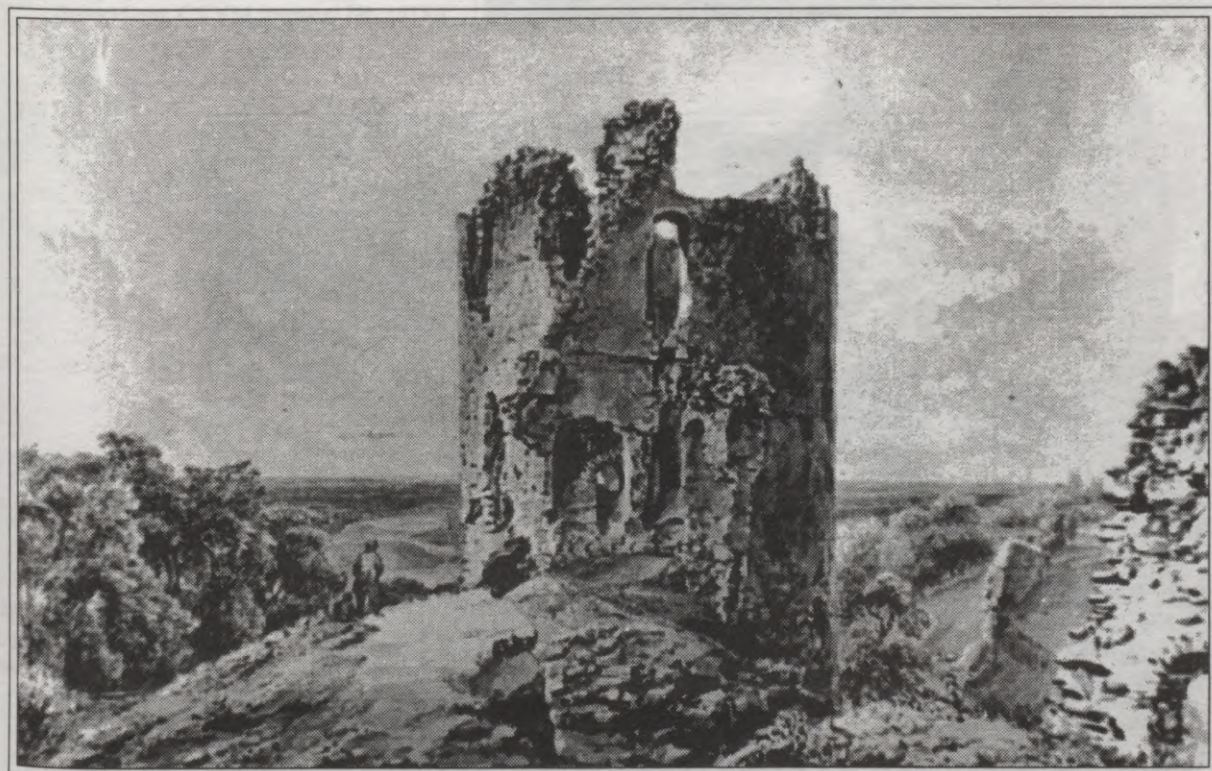
20. attēls. J. Hr. Broces 1800. g. zīmētais Cēsu pilsdrupu skats no dienvidaustrumiem. Oriģināls attēlu krājumā Monumente, VIII, 216. lpp. KMPAP fotoneg. Nr. 19845.

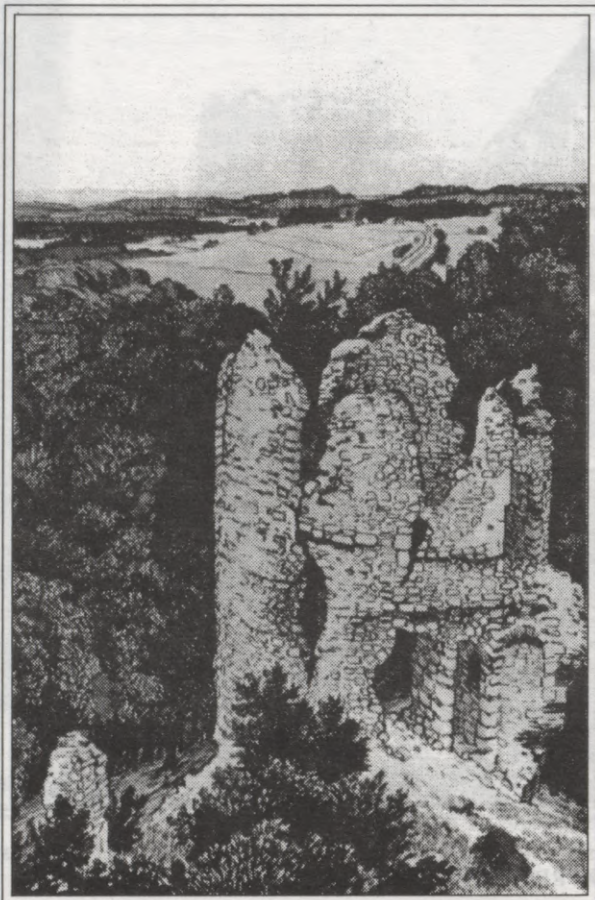

21. attēls. K. Lēvisa of Menāra zīmētais Cēsu pilsdrupu attēls skatā no dienvidaustrumiem. Attēls ņemts no viņa grāmatas "Burgenlexikon für Alt - Livland". Rīga 1922, 51. lpp. Nr. 70. KPRPK fotoneg. Nr. 33565.

22. attēls. A. M. Hagen 1841. g. zīmētais Cēsu pils ziemeļu tornis skatā no austrumiem. Oriģināls Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (TAAM 13687/67 G 6216). KPRPK fotoneg. Nr. 33347.

23. attēls.
Cēsu pils ziemeļu tornis skatā no augšas,
no rietumiem. Kolorēts tušas zīmējums
no 19. gs. otrās puses vai 20. gs. sākuma.
Autora iniciāļi WT.
Oriģināls CVVM/VN 5710.
Minētā muzeja fotouzņēmums.

24. attēls.
Fotouzņēmums no Cēsu pils ziemeļu
torņa 1933. g., skatā no rietumiem.
CVVM fotoneģ. Nr. 13582.

25. attēls.
Cēsu pils ziemeļu tornis 1933. g. skatā no
dienvidiem. CVVM fotoneg. Nr. 15180.

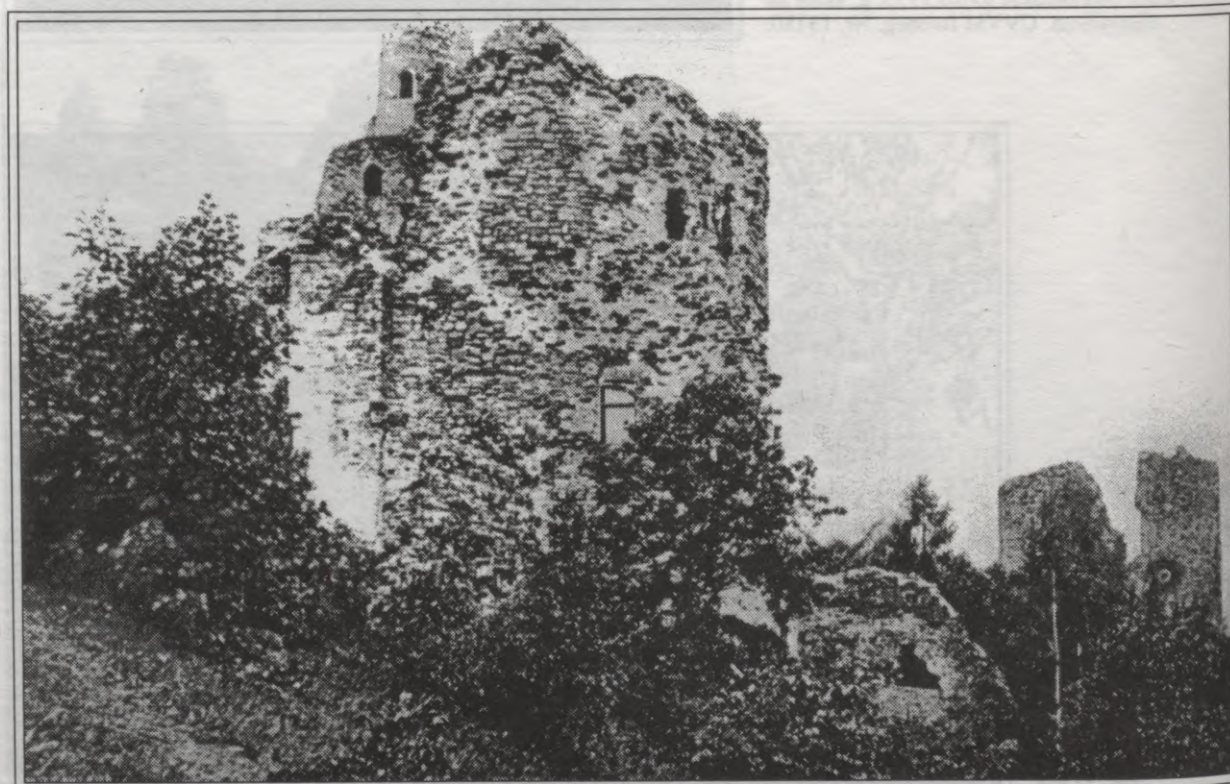

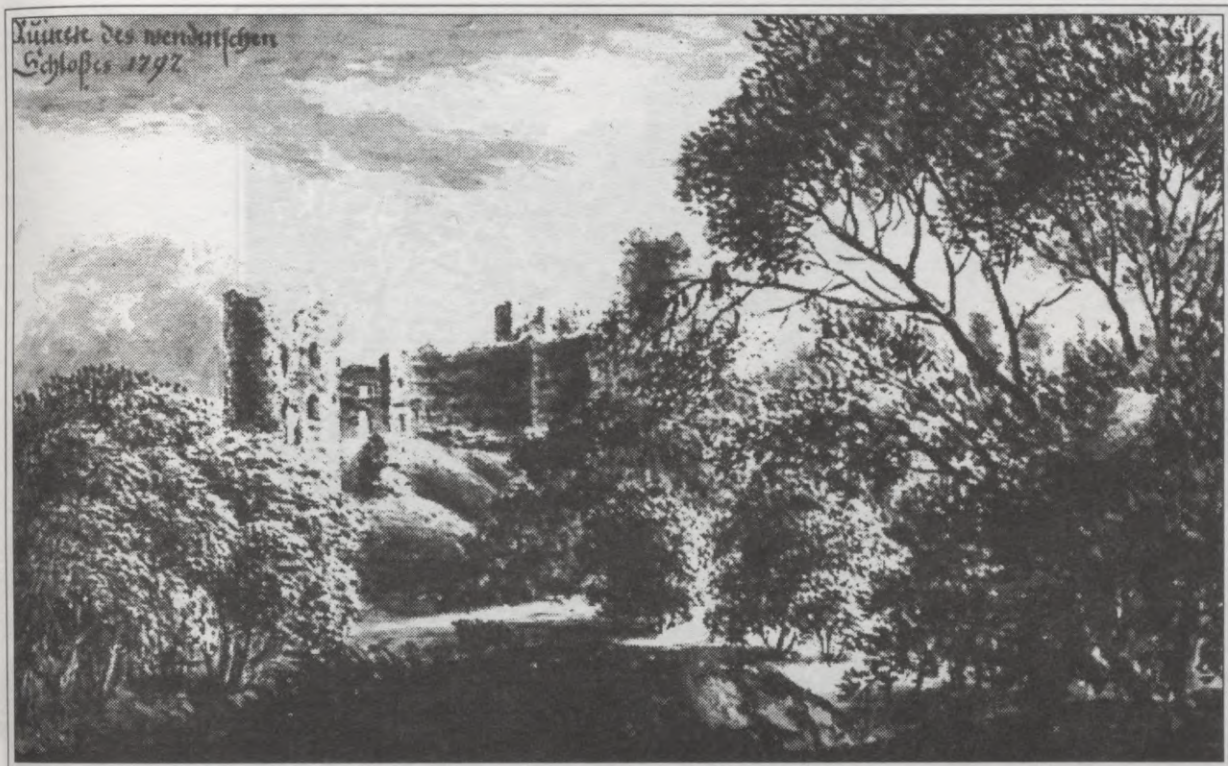
26. attēls.
A. M. Hāgena ap
1840. g. zīmētais Cēsu
pils rietumu tornis
skatā no rietumiem.
Origināls TAAM
13687/63 G 6220.
KPRPK fotoneg.
Nr. 33344.

27. attēls. E. Kupfera izgatavotais Cēsu pils rietumu tornis skatā no ziemeļiem. Pēc fotogrāfijas KM PAP materiālos. KPRPK fotoneg. Nr. 33448.

28. attēls. (E. Kupfera) fotoattēls ar skatu uz Cēsu pils rietumu torni no ziemeļiem. Pēc fotogrāfijas KM PAP materiālos. KPRPK fotoneg. Nr. 33449.

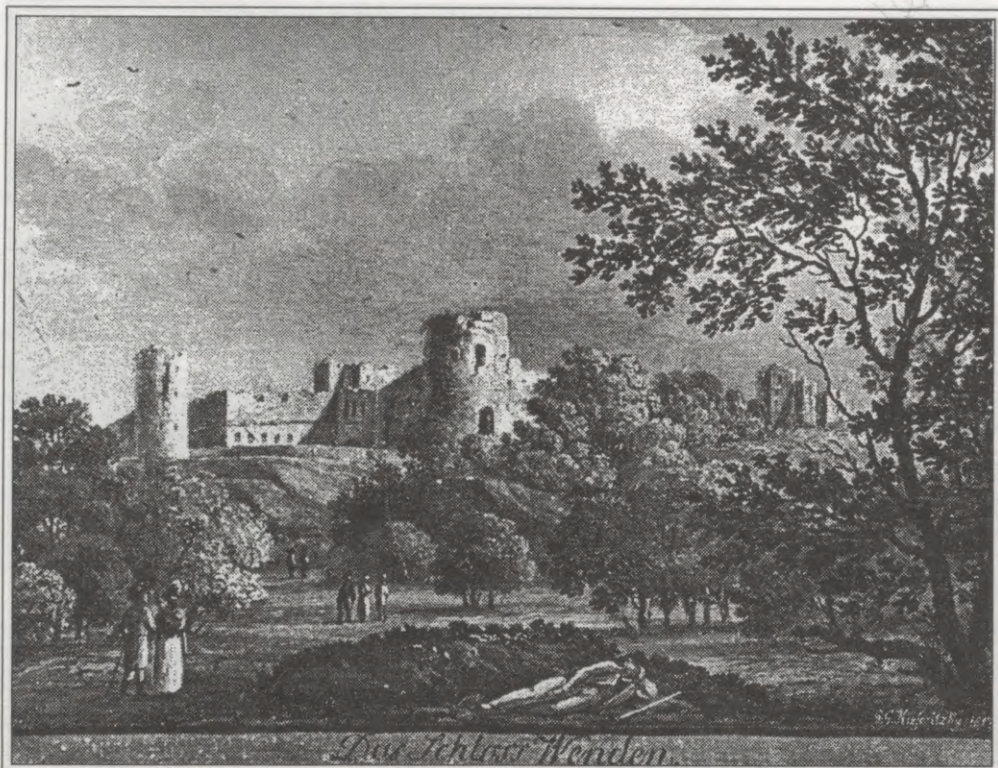

29. attēls. E. M. Ulprehta 1797. g. zīmētās Cēsu pilsdrupas dabas zinavā skatā no ziemeļrietumiem. Tušas zīmējuma oriģināls Broces krājumā Monumente, VII, 148. lpp. KM PĀP fotonegatīva Nr. 19841.

30. attēls. G. G. Kizericka 1813. g. krāsainā akvarelī zīmētais Cēsu pilsdrupu attēls skatā no ziemeļrietumiem. Oriģināls Broces Monumente, X, 137. lpp. KM PĀP fotonegatīva Nr. 19846.

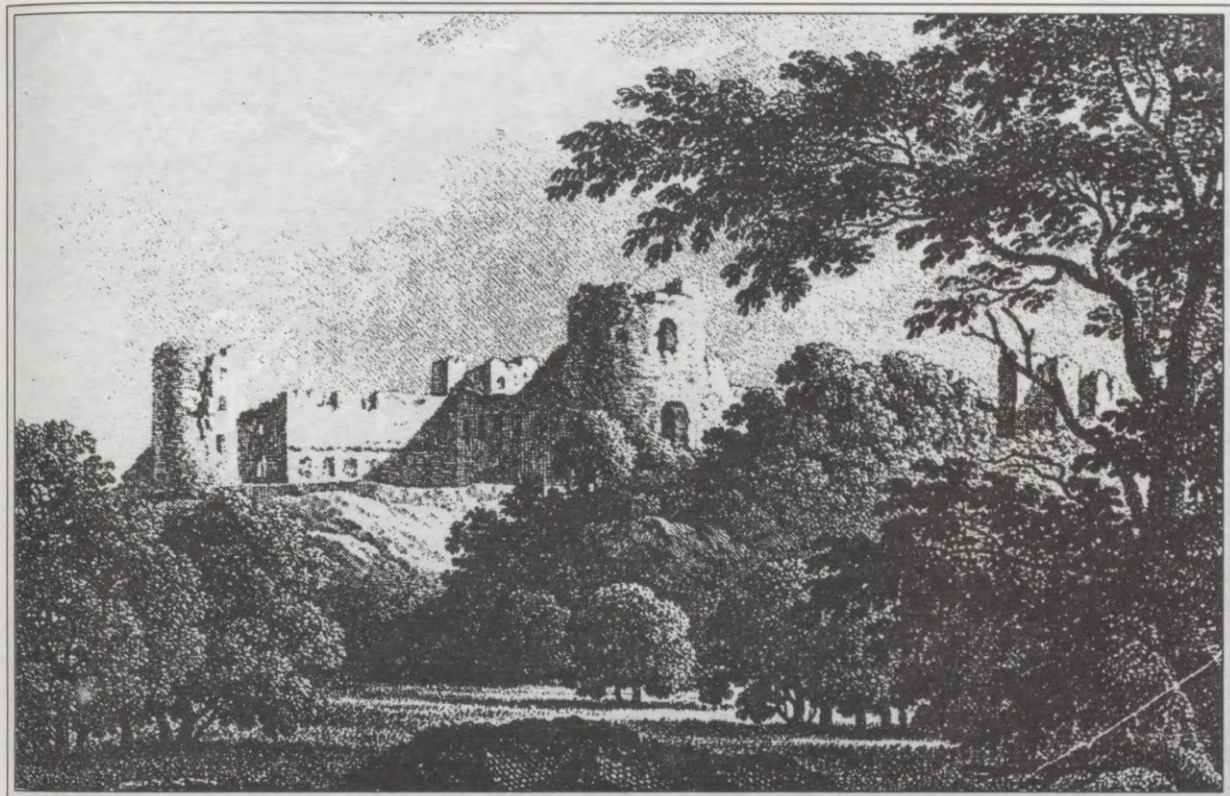

31. attēls. E. F. Kerbera pārzīmētais G. G. Kizericka 1813. g. izgatavotais skats uz Cēsu pili no ziemeļrietumiem. Oriģināls Tartu Literatūras vēstures muzeja materiālu krājumā Vaterländische Merkwürdigkeiten, 83. lpp. CVVM fotoneg. Nr. 2964. KM PAP fotoneg. Nr. 20007. KPRPK fotoneg. 33373.

32. a attēls. J. F. Feita garvīra pēc G. G. Kizericka 1813. g. zīmējuma ar Cēsu pils skatu. KPRPK fotoneg. Nr. 33375 no gravīras KM PAP zinātniskajos materiālos.

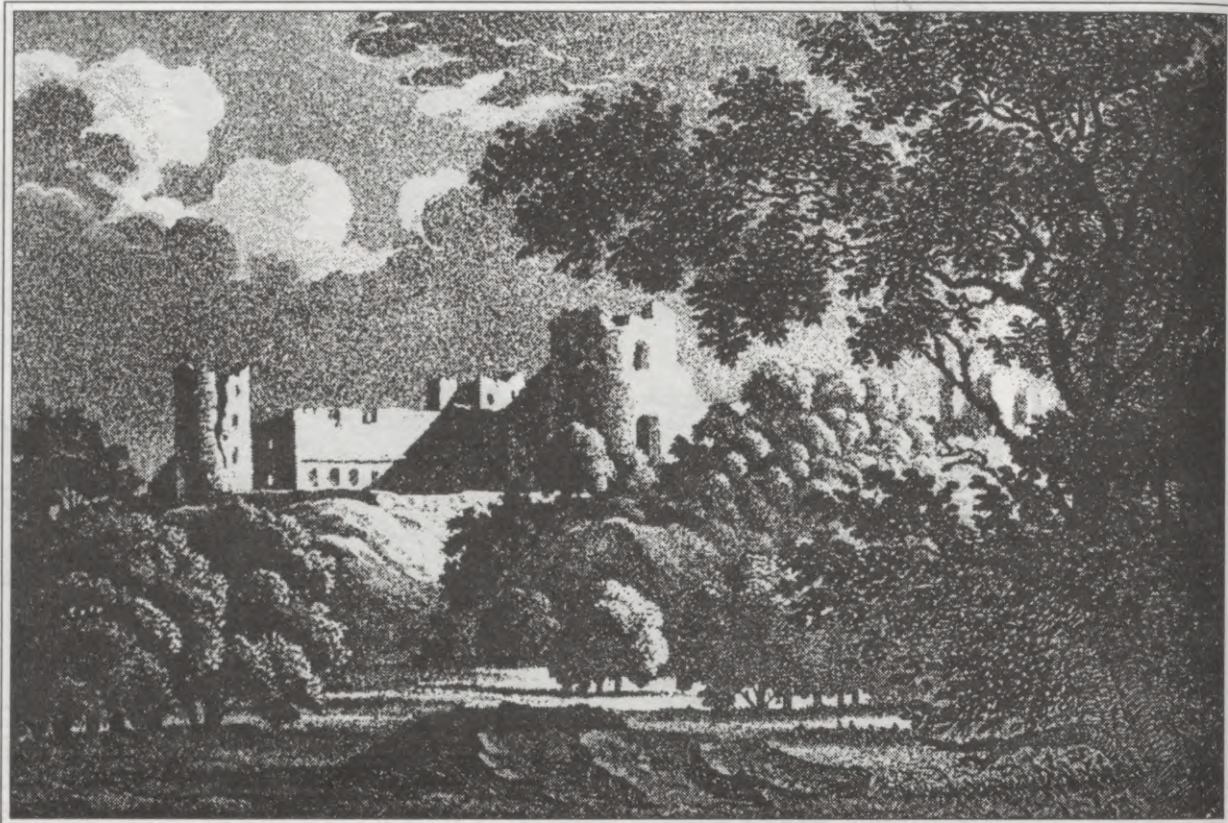

32. b attēls. J. F. Feita gravīra no G. G. Kizericka 1813. g. zīmējuma ar Cēsu pils skatu. Kopēts no CVVM fotonegatīva Nr. 24233.

33. attēls. Cēsu pils attēls — J. F. Feita gravīras kopija ar 1811. gada datējumu. KM PAP fotonegatīva Nr. 14262 un KPRPK fotonegatīva Nr. 33450.

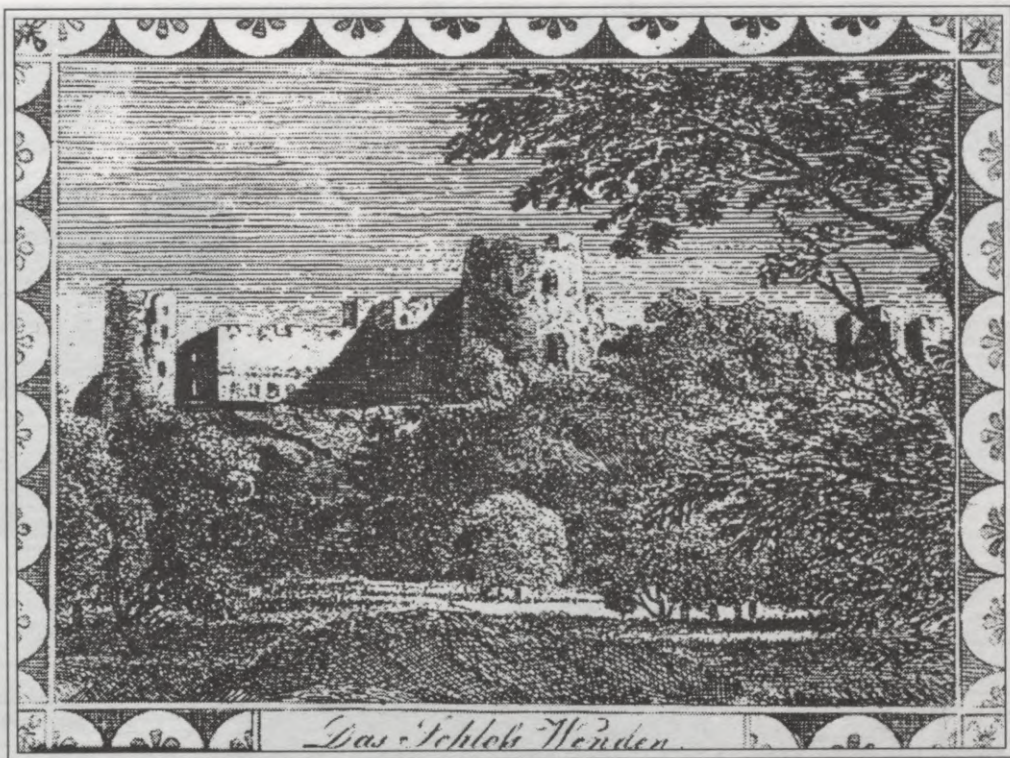

34. attēls. Franca Burharda Derbeka zīmētā kopija no J. F. Feita gravīras ar Cēsu pils skatu. Oriģināls Maskavā, Vēstures muzejā, negatīvs Nr. 59295. Pēc tā KM KPRPK fotoneg. Nr. 33889.

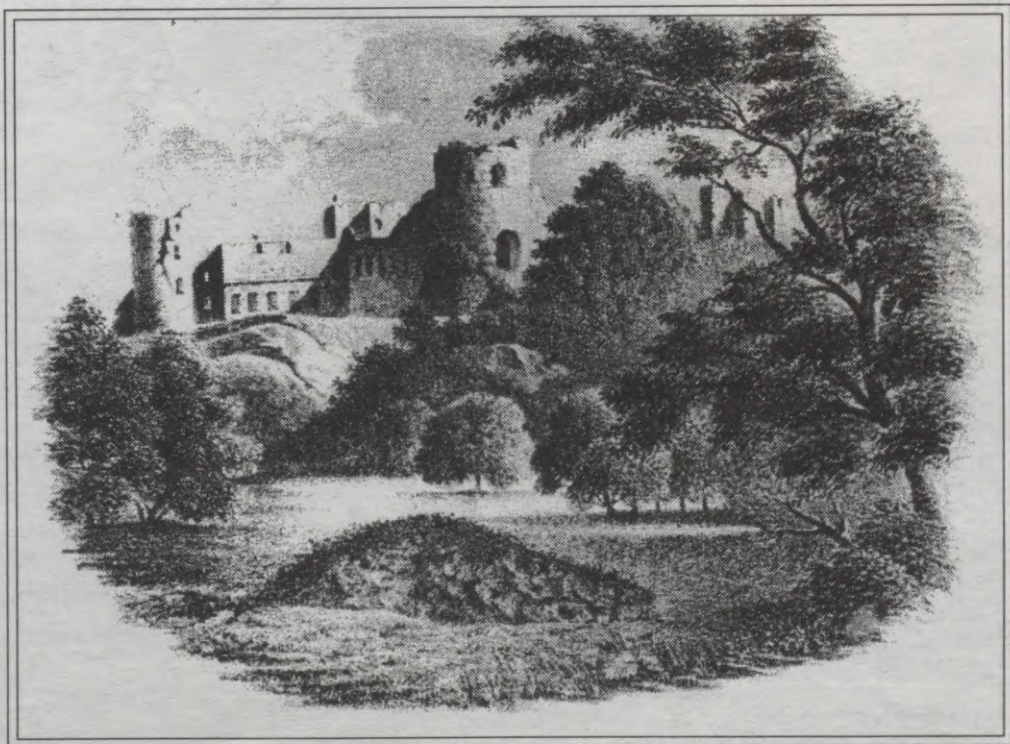
35. attēls. Frīdriha Ludviga Maidela akvarelis pēc J. F. Feita gravīras ar Cēsu pils skatu. Oriģināls Maskavā, Vēstures muzejā, fototēkas negatīva Nr. 59296. KPRPK fotonegatīva Nr. 28716.

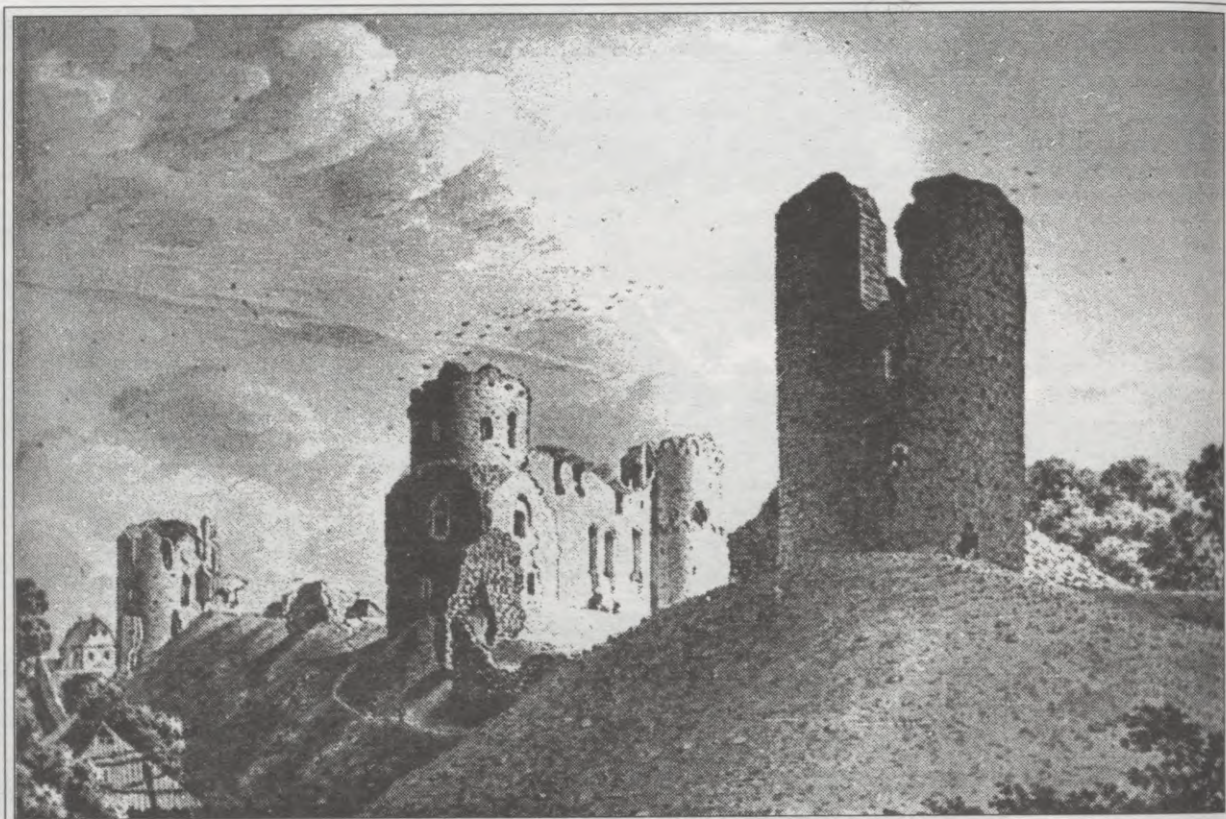

36. attēls. Anonīma gravīra ar kopiju no J. F. Feita gravīras ar Cēsu pils skatu. Attēls ņemts no KM PAP zinātniskajiem materiāliem. KPRPK fotonegatīva Nr. 33372.

37. attēls. Anonīma litogrāfija ar Cēsu pils skatu pēc J. F. Feita gravīras. Paraugs ņemts no V. Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas materiāliem (šifrs R IL-2/57). KPRPK fotoneg. Nr. 33567.

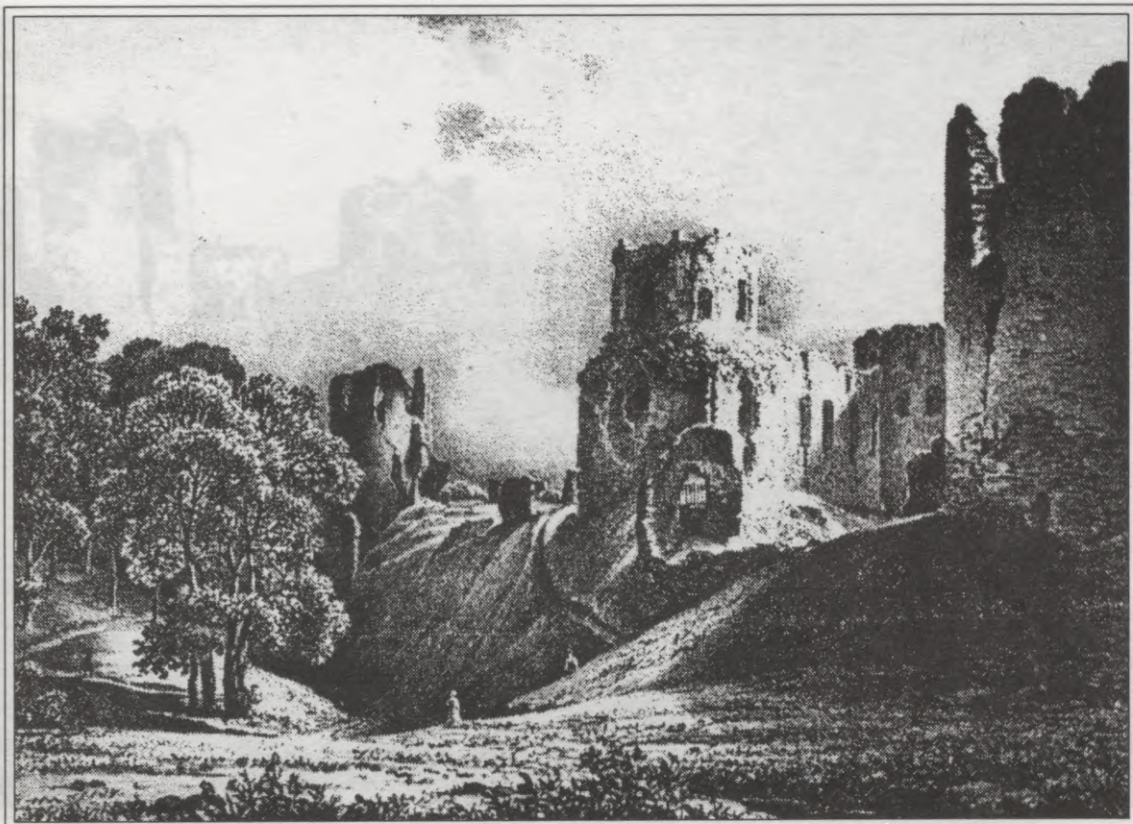

38. attēls. J. K. Ungerna - Šternberga 1810. g. sēpijas tehnikā zīmētais skats uz Cēsu pilsdrupām no rietumiem. Oriģināls Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā Tallinā (TAAM 7614 G 1381). KPRPK fotonegatīva Nr. 33997.

39. attēls. A. Hagenā 1832. g. 29. jūlijā zīmētās Cēsu pilsdrupas skatā no rietumiem. Oriģināls Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā (TAAM 13687/70 G 6213). KPRPK fotonegatīvi Nr. 4249, 4295 un 33995.

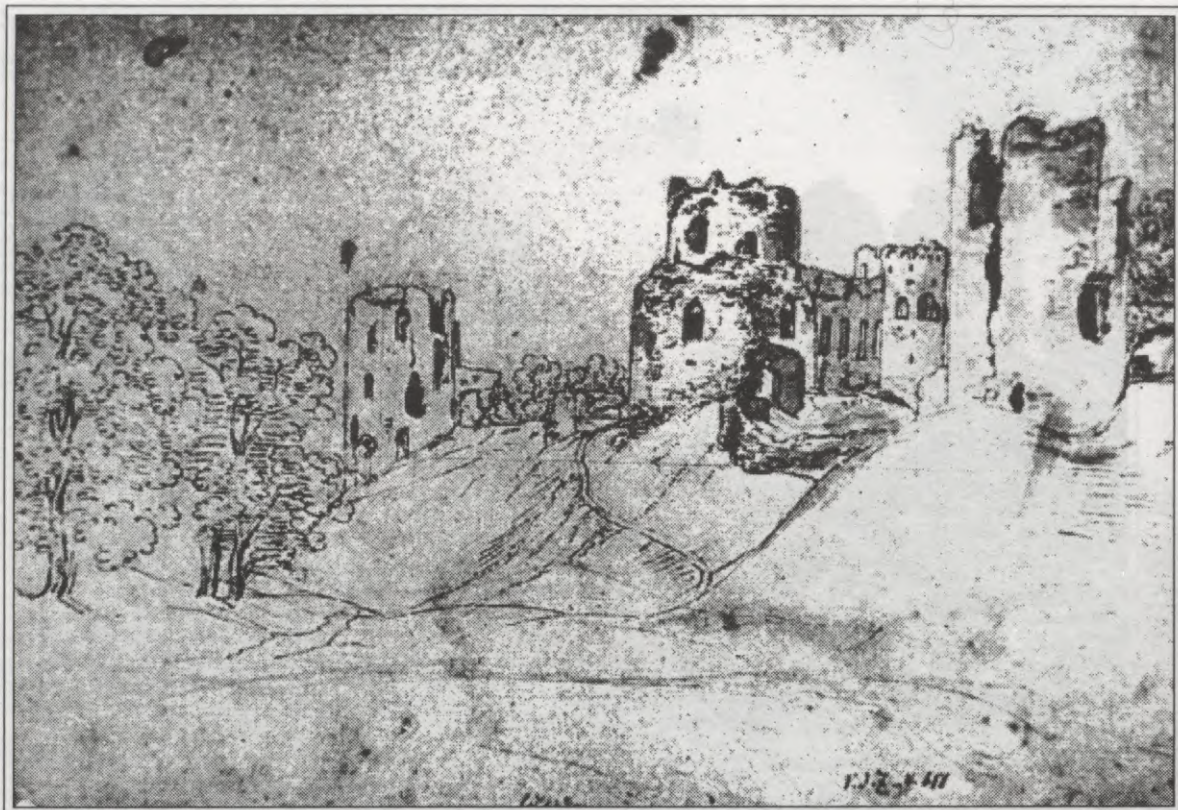

40. attēls. A. Hāgena 1832. g. zīmētais un F. Šlatera ap 1837. g. litografētais Cēsu pilsdrupu skats no rietumiem. Pēc KM fotonegatīva Nr. 20007. CVVM neg. Nr. 24145.

41. attēls. A. Hāgena ap 1840. g. zīmētās Cēsu pilsdrupas skatā no rietumiem sēpijas tehnikā 22 x 29 cm formātā. Oriģināls Tallinā, TAAM 13687/65 G 6218. KPRPK fotoneg. Nr. 4244 un 33996.

42. attēls. A. Hageņa ap 1840. g. zīmētās Cēsu pilsdrupas skatā no rietumiem, tušas tehnika, formātā 30,4 x 40,3 cm. Oriģināls Tallinā, TAAM 13687/64 G 6219. KPRPK fotoneģ. Nr. 4362 un 33998.

43. attēls. A. G. V. Pecolda akvarelis no 1848. g. augusta ar Cēsu pilsdrupu skatu no rietumiem. Oriģināls CVVM VN 9580. Minētā muzejā izgatavota fotokopija.

44. attēls. Akvarelista K. Reitera zīmētās Cēsu pilsdrupas skatā no ziemeļiem. CVVM fotoneg. Nr. 24174. KPRPK fotoneg. Nr. 33374 (pēc KM PĀP albūma par Cēsīm).

45. attēls. A. Hagenā ap 1840. g. zīmēja tehnikā izpildītais Cēsu pilsdrupu zīmējums skatā no ziemeļiem. Oriģināls TAAM, 13687/62 G 6221. KPRPK fotonegatīva Nr. 33348.

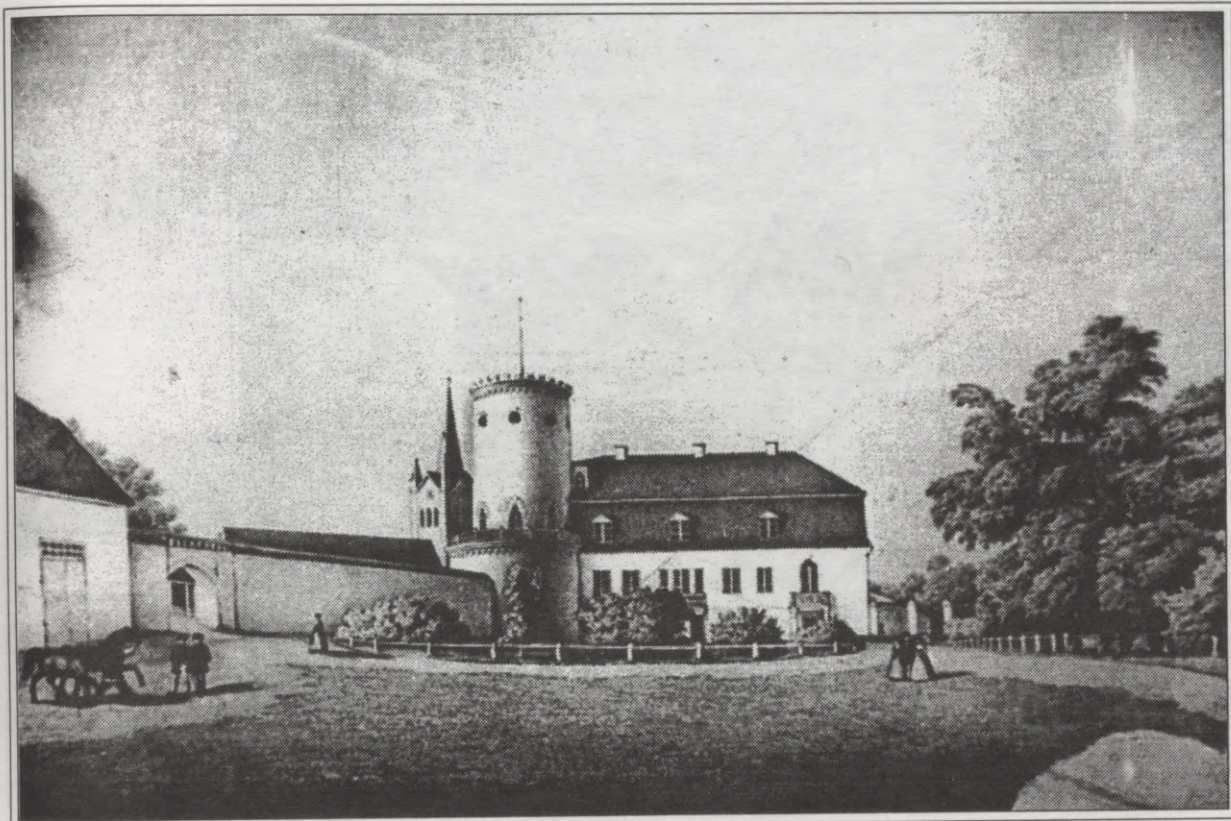

46. attēls. Anonīms akvarelis no 19. gs. pirmās puses. Oriģināls CVVM. Muzeja fotouzņēmums.

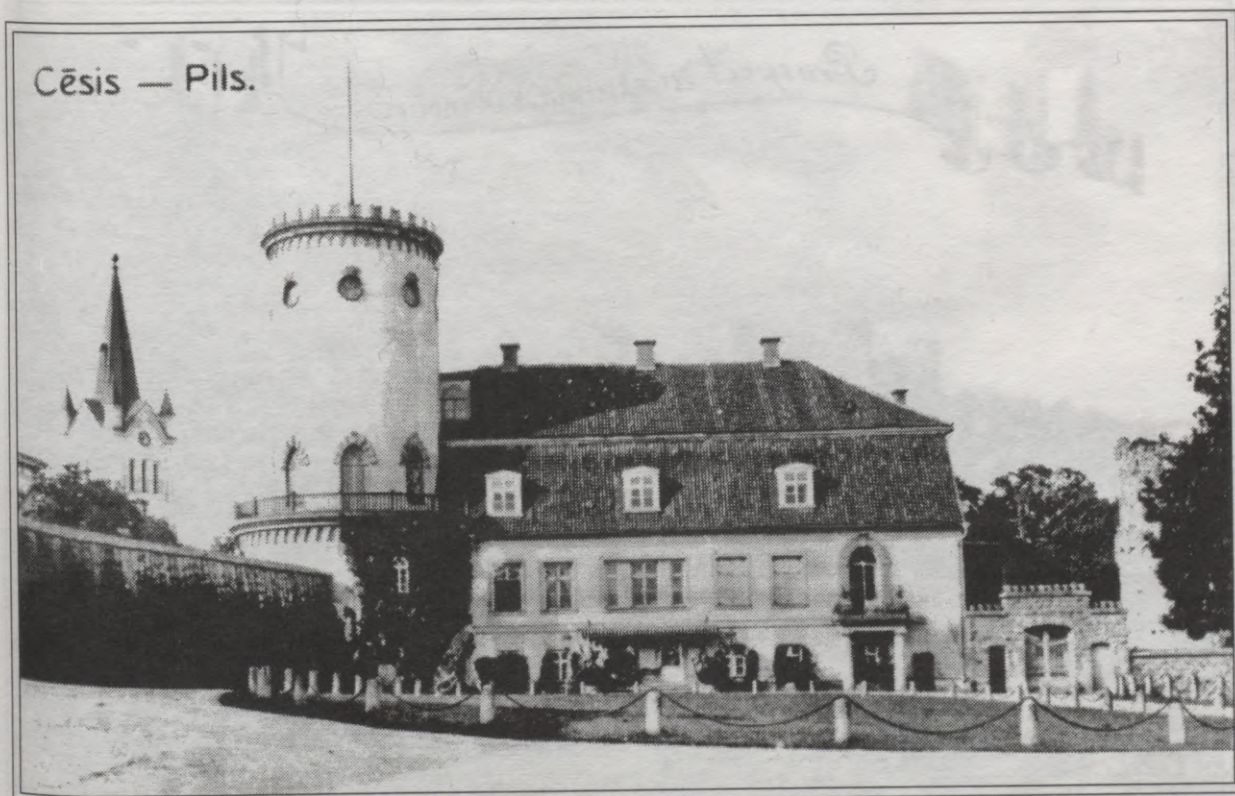
47. attēls. Pēterburgā strādājošā gleznotāja Teodora Konstantīna Švedes 19. gs. vidū vai pirmajā pusē zīmētais attēls Cēsu pilsdrupu pagalmā skatā pret galvenajiem vārtiem. Attēls izgatavots pēc litogrāfijas Vēstures muzejā Maskavā. KPRPK fotonegatīva Nr. 28719 un 33356.

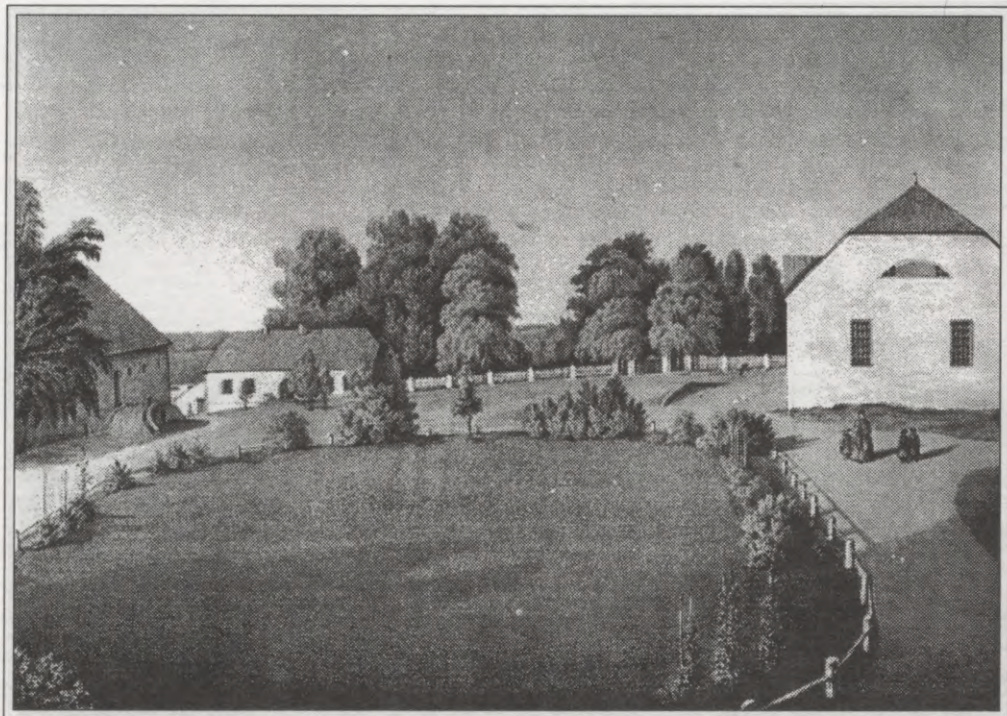

48. attēls. Grāfa Em. Zīversa no dabas zīmētais Cēsu jaunās pils attēls ap 1830. gadu.
(? — Baznīcas tornis celts 1853.—54. g.). Attēls izgatavots no Oriģināla Tallinā, Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā, TAAM 8923 G 1675. KPRPK fotonegatīva Nr. 4310 un 33351.

49. attēls. Skats uz jauno pili ar mūrētajiem vārtiem. Oriģināluzņēmums no Latvijas PSR Vēstures muzeja materiāliem- CVVM VN 3350. Minētā muzeja fotouzņēmums.

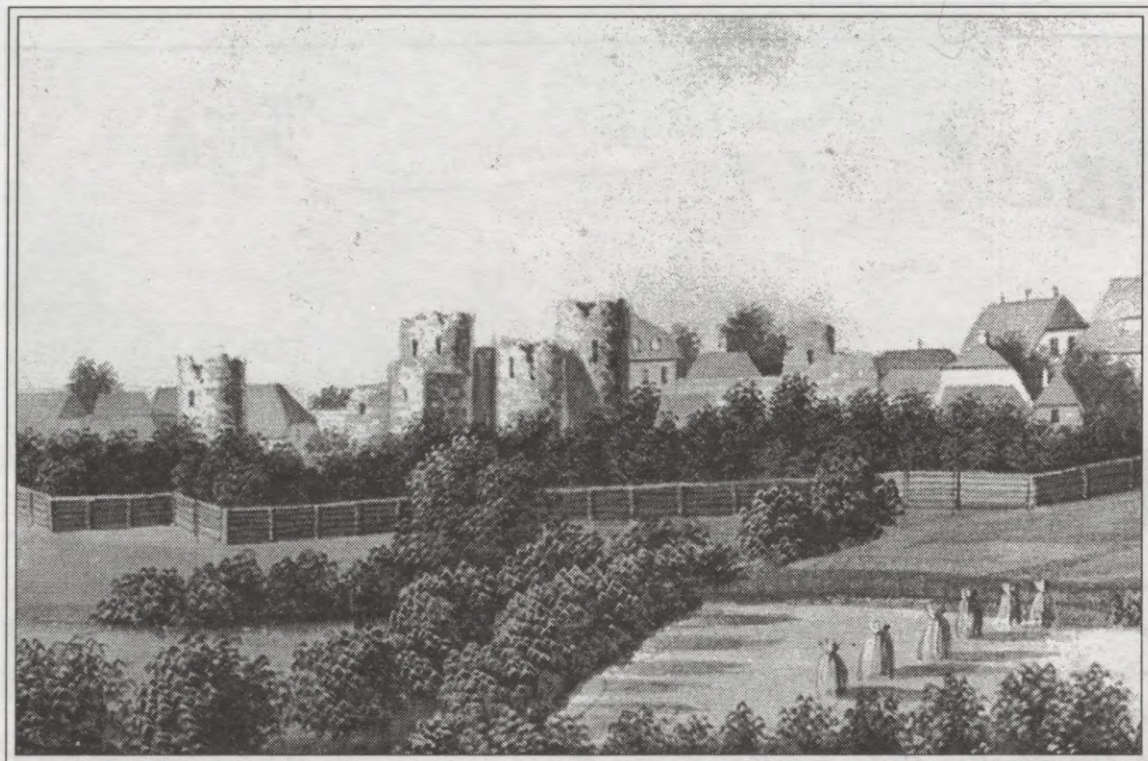

50. attēls. Skats uz Cēsu pils saimniecības ēkām, kuras dabā 1856. g. uzzīmējis grāfs Em. Zīverss, bet litografējis Kārlis Dīkhofs. Attēls izgatavots no eksemplāra V.Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā R IL- 2/108. KPRPK fotonegatīva Nr. 33706.

51. attēls. J. Hr. Broces 1793. gadā zīmētais aprīķa pilsētas Cēsu prospekts ar paskaidrojumu zem tā. Oriģināls ZA Fundamentālajā bibliotēkā Broces materiālu krājumā Monumente, V, 6. lpp. KPRPK fotonegatīva Nr. 33999.

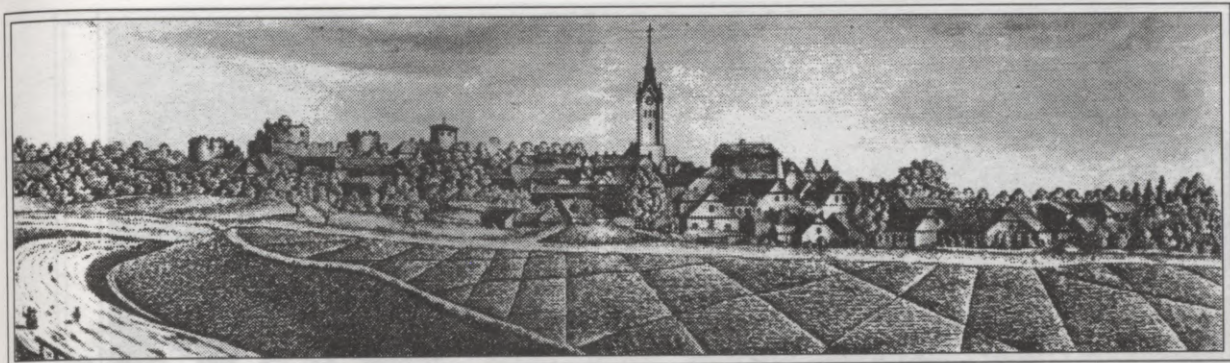

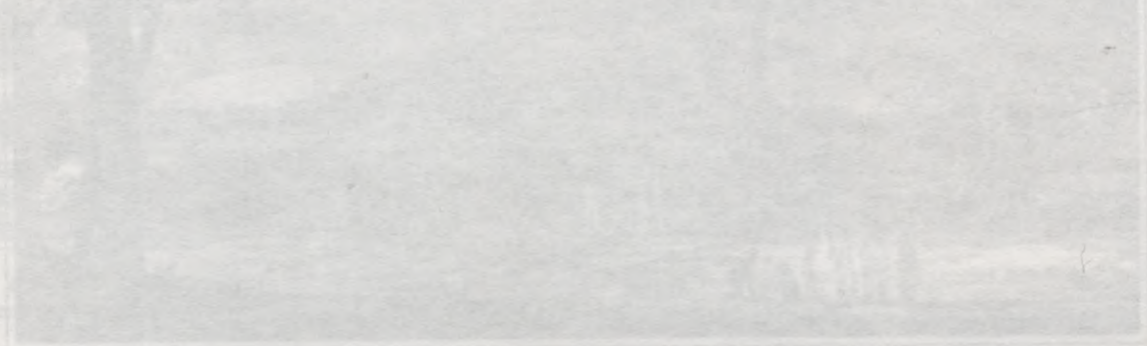
54. attēls. Iepriekšējā (53.) attēla centrālā daļa ar Cēsu pils un tuvākās apkārtnes skatu. KPRPK fotoneg. Nr. 33569.

55. attēls. K. Ungerna - Šternberga 1829. g. sēpijas tehnikā zīmētais Cēsu pils un pilsētas skats. Oriģināls Tallinā, TAAM 6831 G 21. KPRPK fotonegatīva Nr. 4288 un 34001.

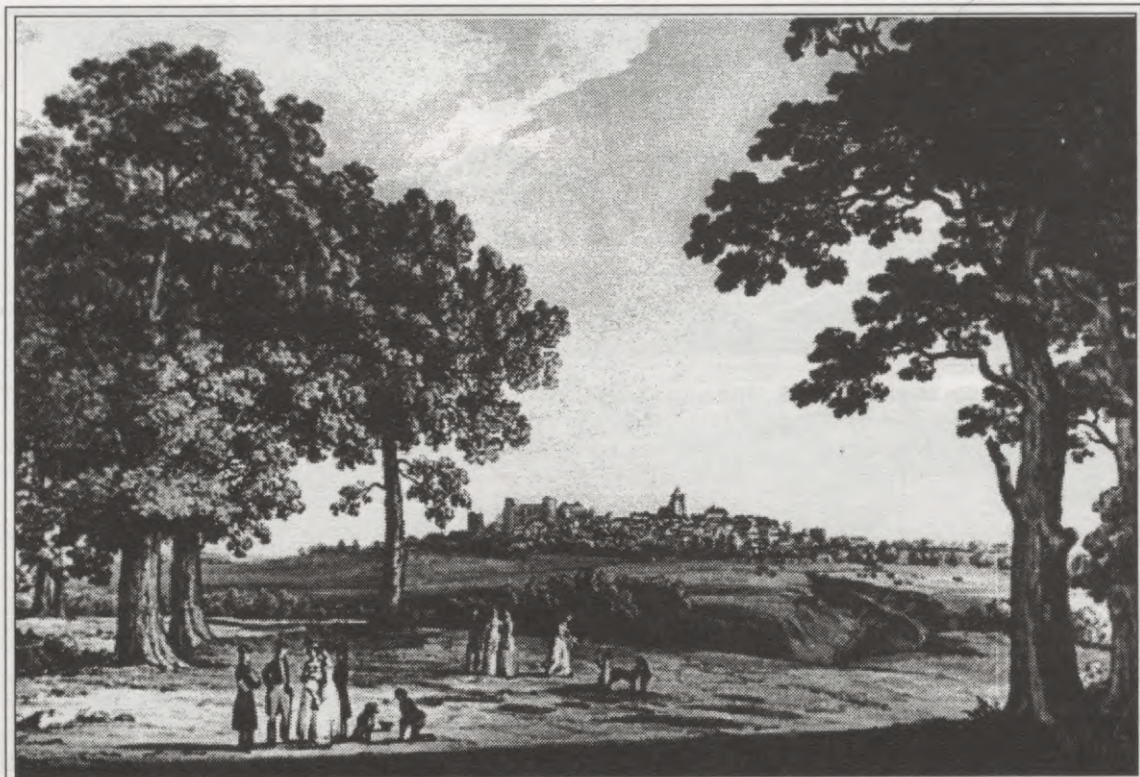

56. attēls. Skats uz Cēsu pilsētu un pili pēc 1858. g. Anonīma litogrāfija 6,5 x 22,5 cm formātā glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā. CVVM VN 9534. Muzeja fotouzņēmums.

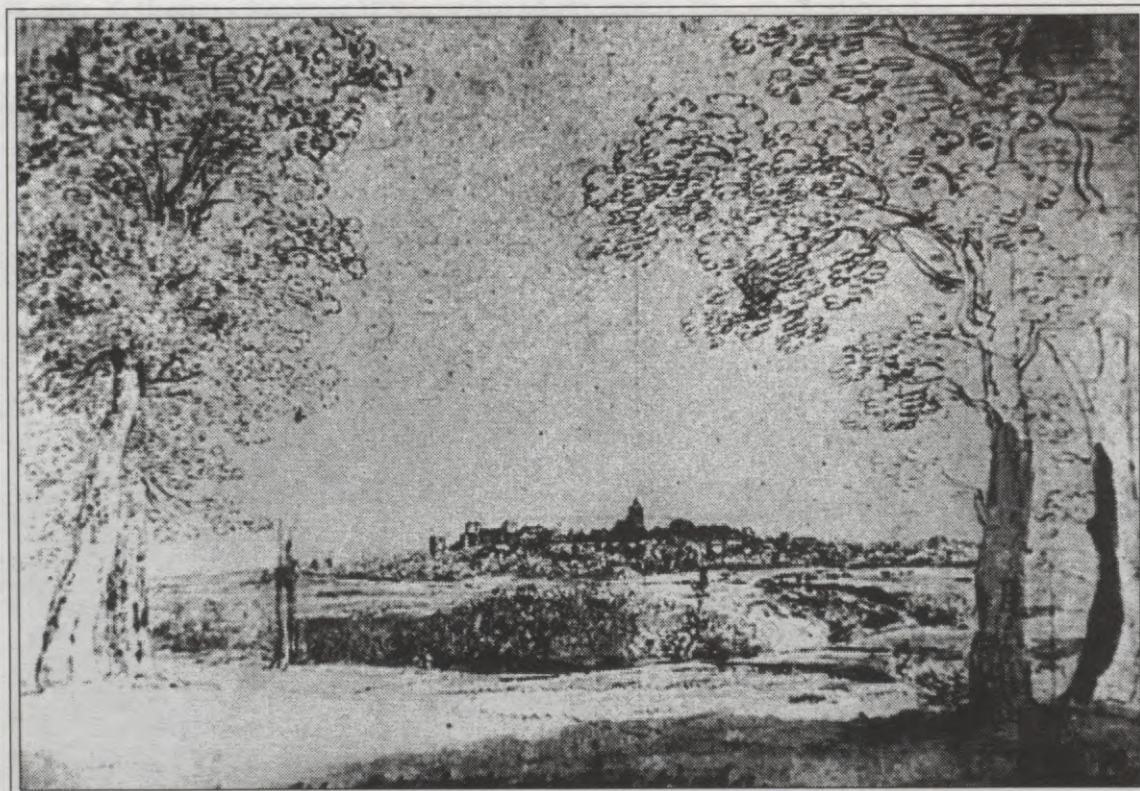
57. attēls. Anonīms akvarelis ar Cēsu pils un pilsētas skatu no 1829. g. Valsts bibliotēkā Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā R 11-1/68, 71. lpp. KP PĀP fotonegatīva Nr. 14273. KPRPK fotonegatīva Nr. 33376.

58. attēls. Nedatēts A. Hagena kolorēts tušas zīmējums ar skatu uz Cēsīm no liela attāluma, raugoties no dienvidu puses. Oriģināls Igaunijas PSR ZA Vēstures muzejā. TAAM 13688/10 G 6187. KPRPK fotonegatīva Nr. 33352.

59. attēls. Nedatēts K. Ungerna - Šternberga kolorēts zīmūļa un tušas zīmējums ar skatu uz Cēsīm no liela attāluma, raugoties no dienvidu, resp., dienvidrietumu puses. Oriģināls TAAM 7601 G 1367. KPRPK fotonegatīva Nr. 33353.

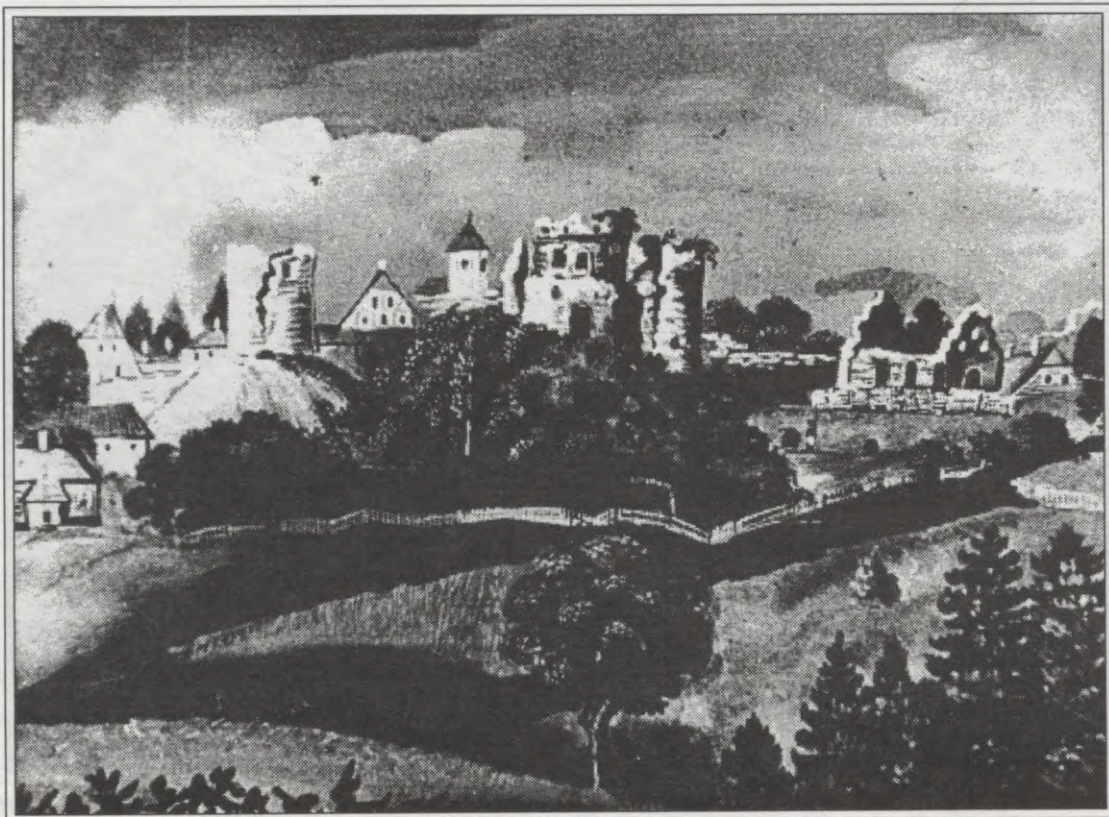

60. attēls. A. Hāgena ap 1840. g. sēpijas tehnikā zīmētais skats uz Cēsīm no liela attāluma, raugoties no dienvidiem (dienvidrietumiem). Oriģināls 26,5 x 45 cm TAAM 13687/69 G 6214. KPRPK fotonegatīva Nr. 33350.

61. attēls. A. Hāgena sēpijas tehnikā 1832. g. 2. jūlijā zīmētās Cēsu pilsdrupas, cenšoties tās parādīt plašākā ainavā skatā no ziemeļiem. Oriģināls 29,2 x 42 cm Tallinā, TAAM 13687/71. KPRPK fotonegatīva Nr. 33342.

62. attēls. Cēsu pilsdrupas kopskatā ar Jāņa baznīcu un 1842. g. noārdītajām Katrīnas baznīcas drupām. Iespējams, ka autors ir A. Hagens. Oriģināls glabājas Tallinā, TAAM 13688/9 G 6188. KPRPK fotonegatīva Nr. 33349.

63. attēls. Fr. Ks. Manca zīmētās Cēsu pilsdrupas. Gravējis R. Dodē. Pēc parauga Maskavā, Vēstures muzeja fototēkā Nr. 71039 esošā eksemplāra izgatavoti KPRPK fotonegatīvi Nr. 28717 un 33357.

64. attēls. Mērnieku V. Tuša un Hr. Kunces zīmētais Cēsu jaunās pils, pilsdrupu un Riekstkalna skats no 1827. g. no ziemeļu puses. Oriģināls Pauluči albūmā ZA Fundamentālajā bibliotēkā, reto grāmatu un rokrakstu sektorā. KPRPK fotoneģatīva Nr. 33371.

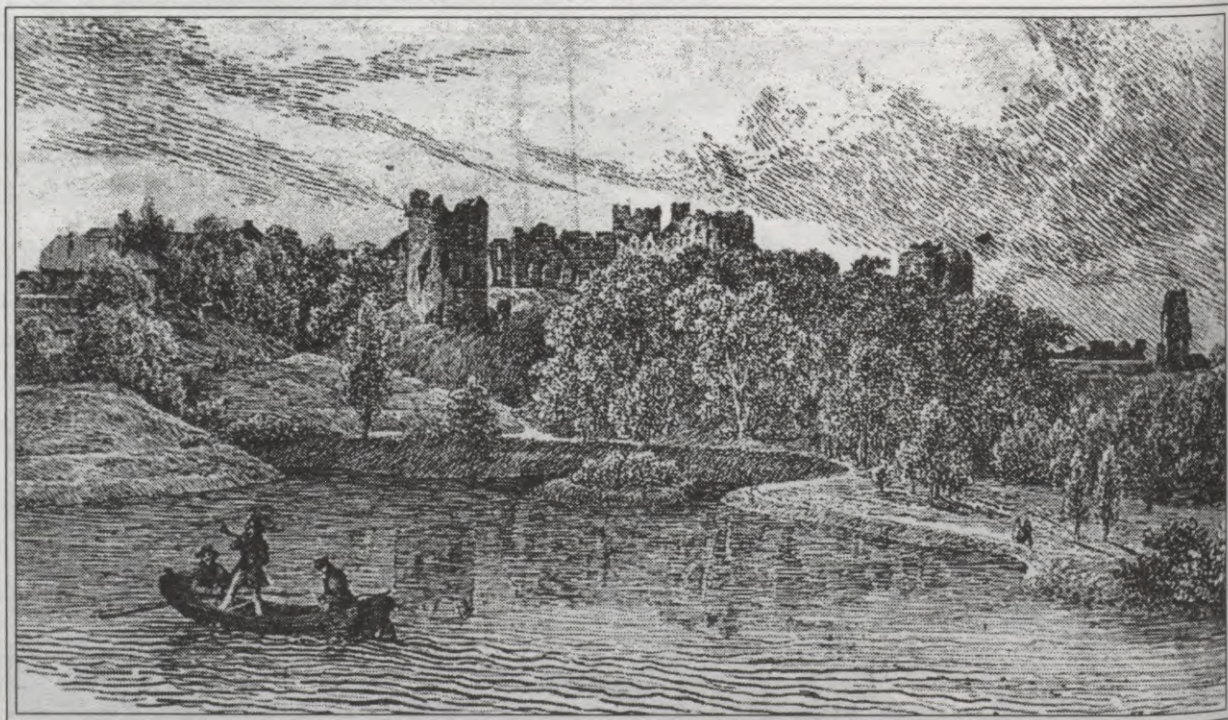
65. attēls. Anonīma gravīra ar skatu uz Cēsu pilsdrupām no ziemeļiem. Paraugs CVVM V Nr. 9586. Muzejā izgatavota fotokopija.

66. attēls. A. M. Hagenā zīmētais Cēsu pilsdrupu skats ar dīķi un laivu priekšplānā. Oriģināls Tallinā, TAAM 9601 G 3475. KPRPK fotoneģatīva Nr. 33343.

67. attēls. Anonīma litogrāfija bez datuma ar dīķi un laivu Cēsu pilsdrupu priekšā. Paraugēksemplārs 9,3 x 18,5 cm formātā Latvijas PSR Vēstures muzejā CVVM VM 9532. Muzejā izgatavota fotokopija.

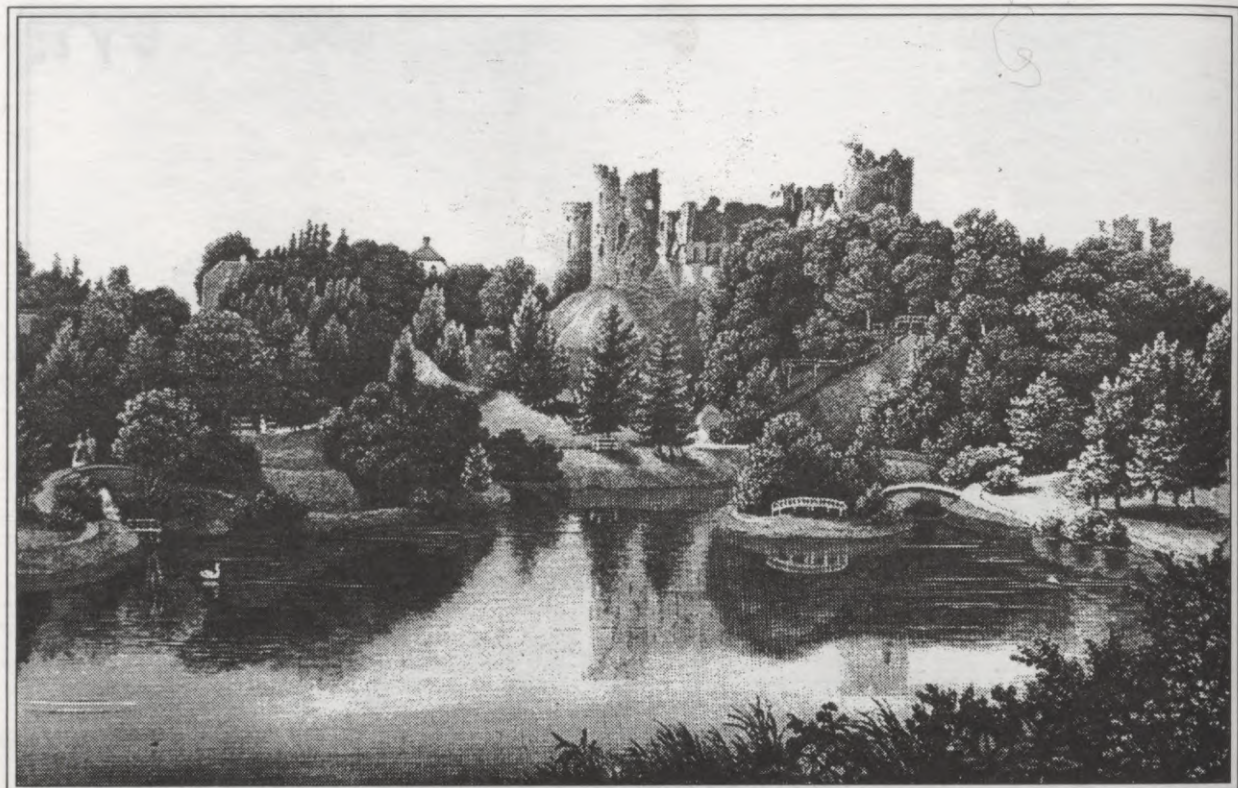

68. attēls. Grāfa Em. Ziversa dabā zīmēto, bet Kārļa Dikhofa uz akmens pārzīmēto Cēsu pilsdrupu kopskats ar diķi un laivu priekšplānā. Paraugs 51,7 x 84 cm formātā V. Lāča Valsts bibliotēkas Retumu nodaļā R 1L - 2/109. KPRPK fotonegatīva Nr. 33571.

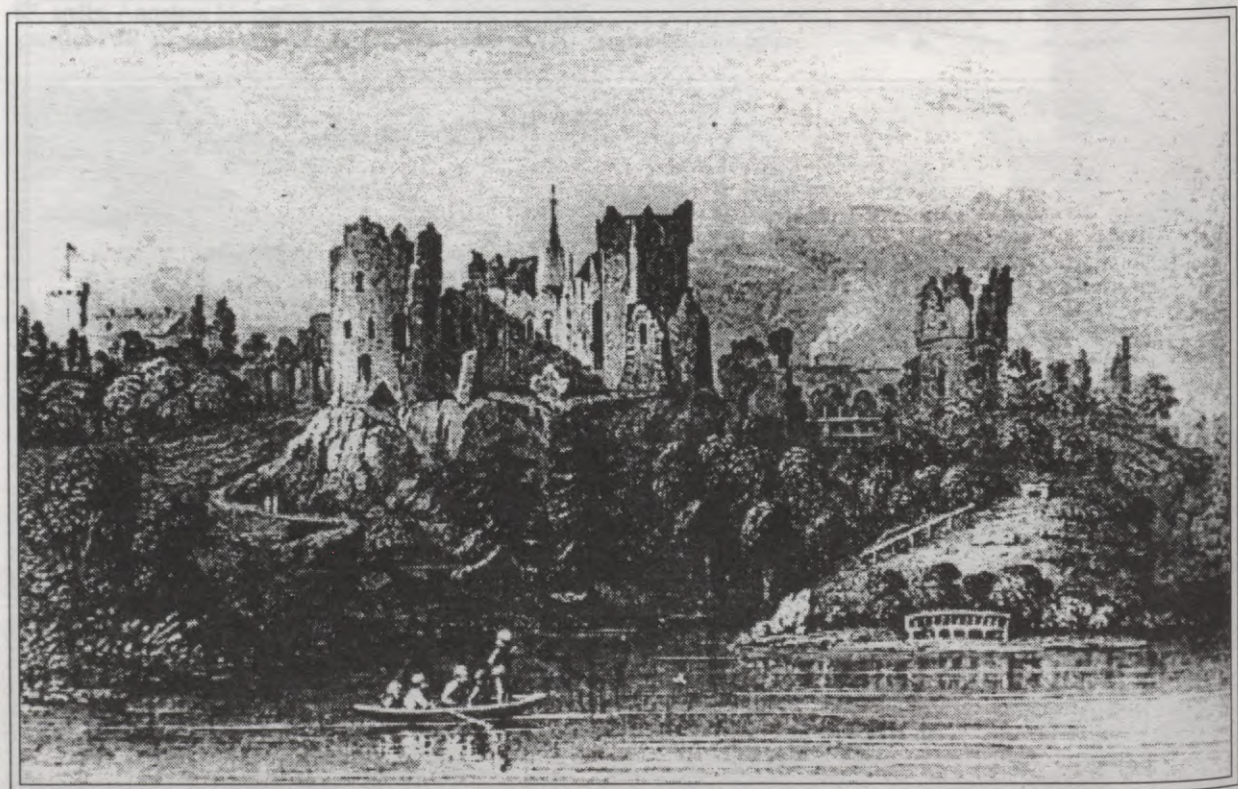
69. attēls. Iepriekšējā (68.) attēla centrālā daļa, izfotografēta tieši no R 1L - 2/109. KPRPK fotoneg. Nr. 33572.

70. attēls. V. Štafenhagena litogrāfija ar Cēsu pils skatu, kura priekšā ir diķis ar gulbi. Šī fotogrāfija izgatavota no atsevišķas lapas CVVM VN 9564. Muzejā izgatavots attēls.

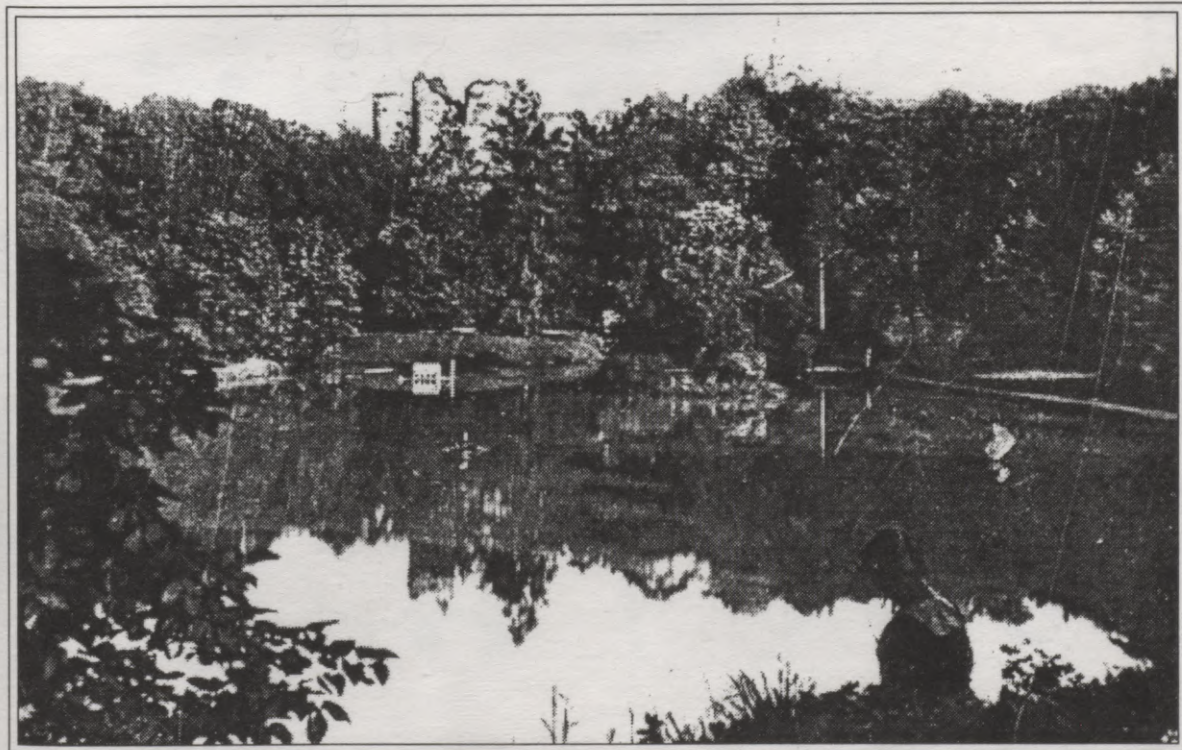
71. attēls. Greima un B. Floida gatavotā litogrāfija, apm. no 19. gs. otrās puses.
Paraugs no eksemplāra Tallinā, TAAM 13671/240. KPRPK fotonegatīva Nr. 28721 un 33341.

72. attēls. R. Gulekes 1896. g. npublicētais skats no apakšējā dīķa uz Cēsu pilsdrupām. Attēls ņemts no viņa grāmatas *Mittelalteliche Baudenkmäler, ...Lieferung*. KPRPK fotonegatīva Nr. 33446.

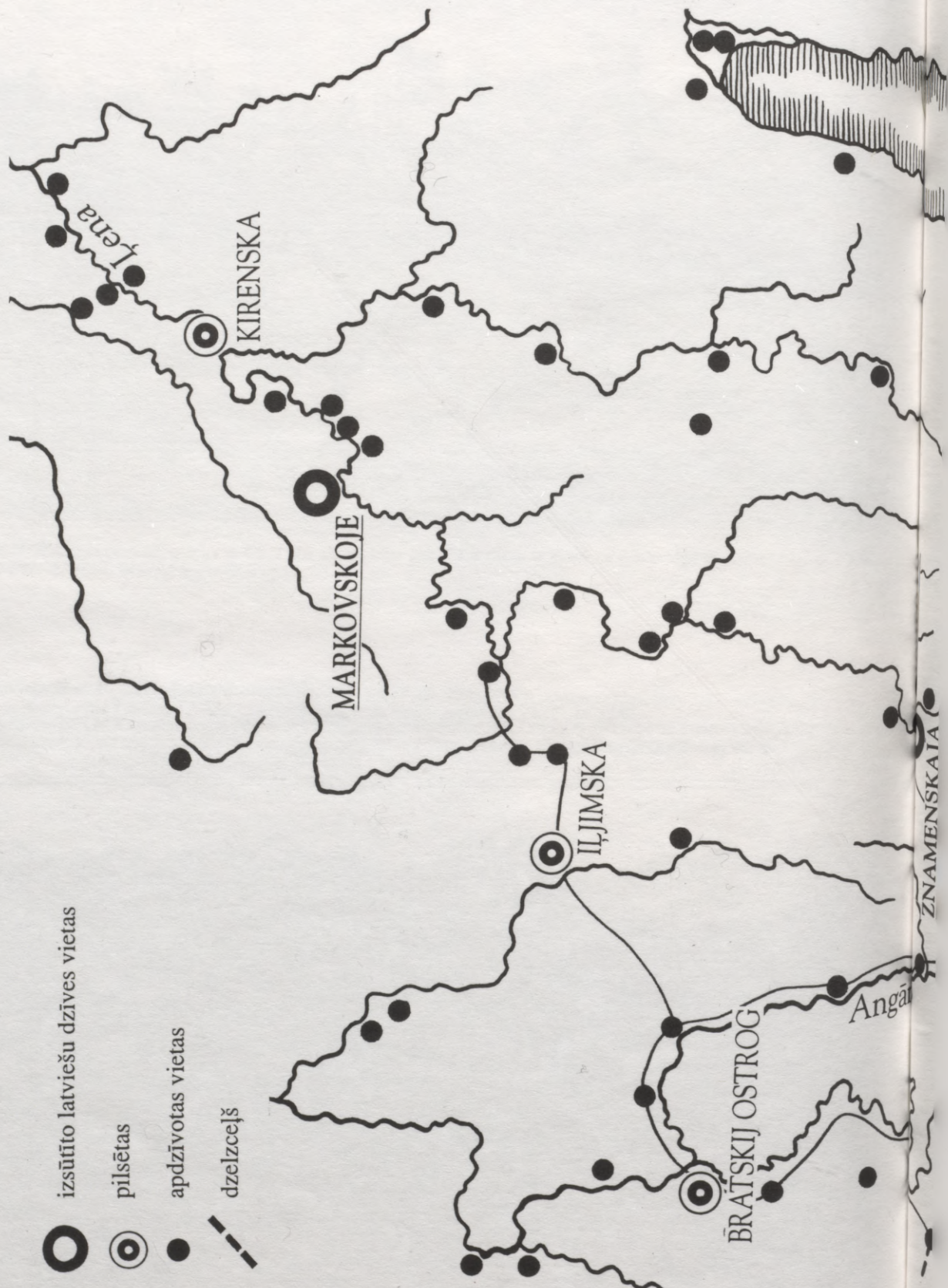
73. attēls. Skats vasarā no apakšējā dīķa uz Cēsu pilsdrupām gadsimtu mijā. Attēls izgatavots no KM PĀP zinātniskajiem materiāliem par pili. KPRPK fotoneg. Nr. 33447.

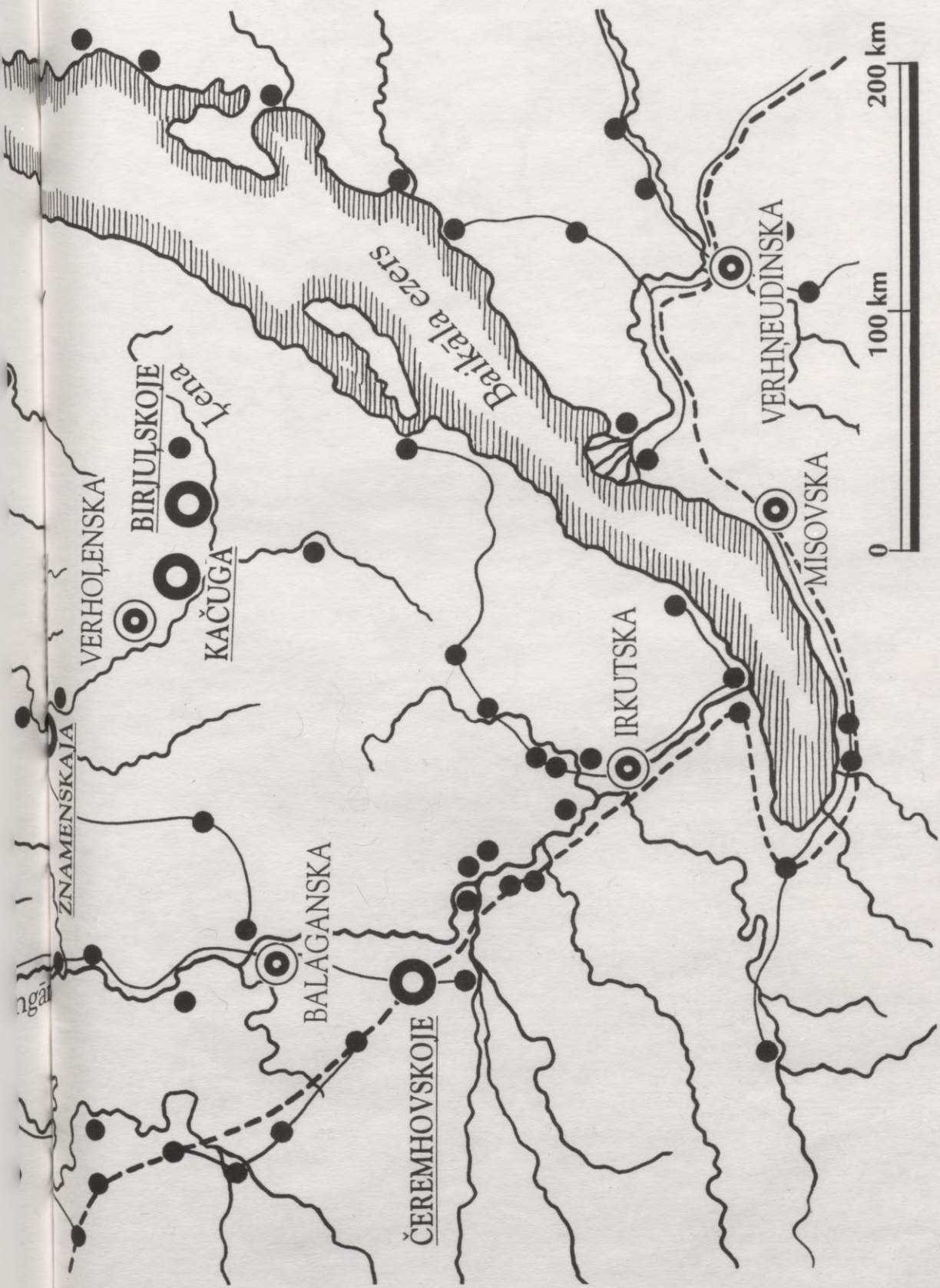

Jāņa Papēža "Sibīrijas dienasgrāmātā" minēto izsūtīto latviešu dzīves vietas 20. gs. sākumā

Ľenas augštecies rajons Sibīrijā; zīmēts pēc:

Карта No 47 "Восточная Сибирь" // Большой всемирный настольный Атлас Маркса.

Выпуск 1. — С.-Петербург: А. Ф. Маркс, начало XX века.

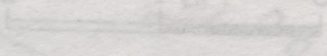

STRAPDES PAG.

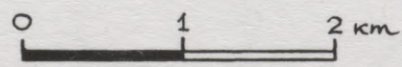
Ligatnes pagasts
Skati

Nemes teritorijas kartes (1990. g.)
Zinātnis pēc L. un P. Prokora
L. un P. Prokora kartes

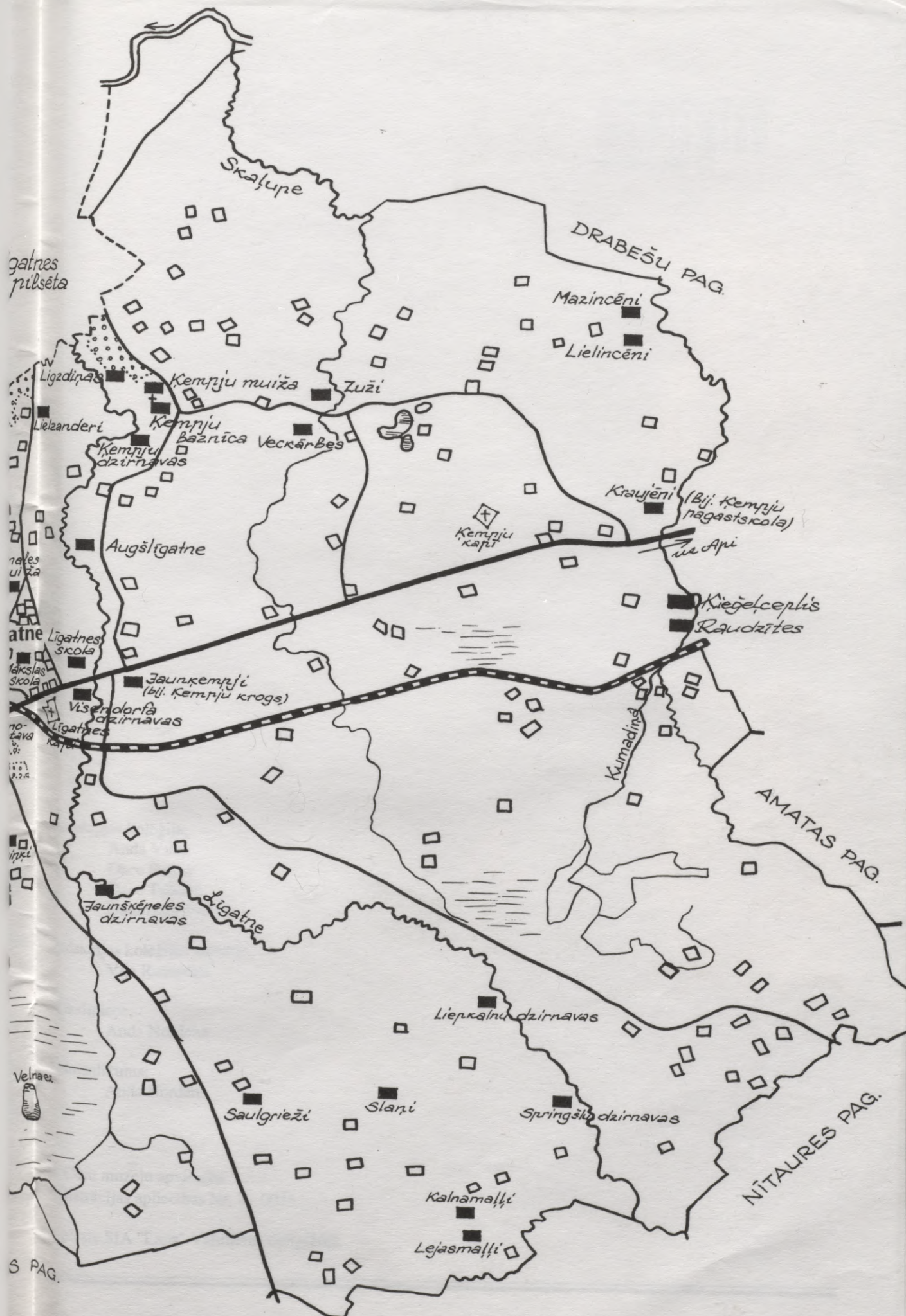

Skati Līgatnes pagasta pagātnē

1. attēls. Līgatnes pagasta karte.
Zīmēta pēc Latgiprozem
Zemes ierīcības kartes (1990. g.).

MORES PAG.

Skaļupe

DRABEŠU PAG.

Mazincēni
Lielincēni

gatnes
nīlsēta

Ligzdiņas
Kempiju muiža
Zuži

Kempiju
Baznīca
Veckārbes
Kempiju
dzirnavas

Kraujēni
(Bij. Kempiju
nagastiskola)

Augšlīgatne

Kempiju
kapit.

u. Apri

Kieģeļceplis
Raudzītes

Līgatnes
skola
Līgatnes
skola

Jaunkempiji
(bij. Kempiju krogs)

atne
Līgatnes
skola
Līgatnes
skola
Līgatnes
kapit.

Visendārfa
dzirnavas

Kūmadīne

AMATAS PAG.

Jaunskāpnes
dzirnavas
Līgatne

Liepkalnu dzirnavas

Velnaez.

Saulgrieži

Slarī

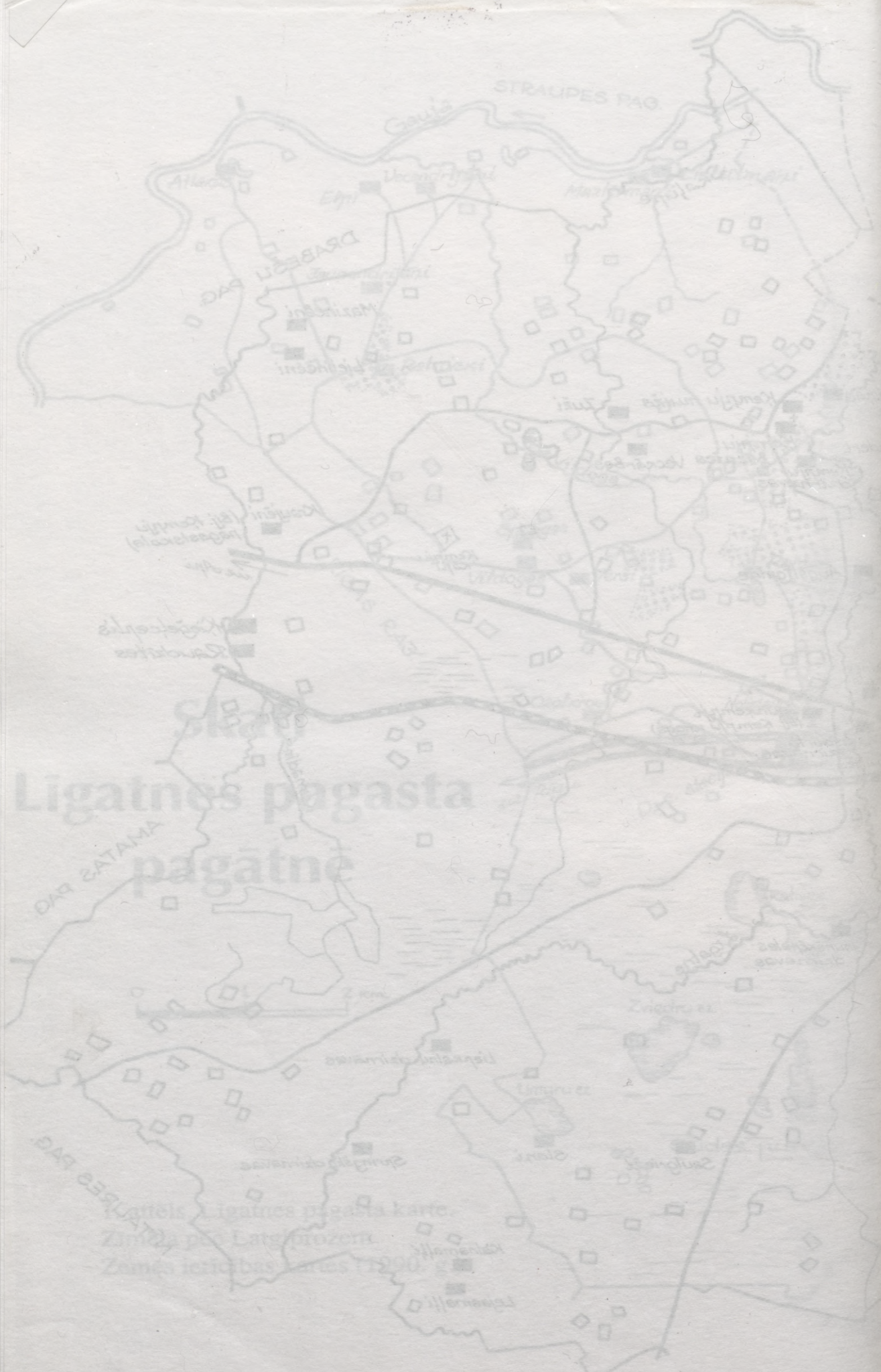
Springšļu dzirnavas

NĪTAURES PAG.

Kalnāmāļi

Lejasmāļi

S PAG.

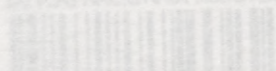

Ligatnes pagasta
pagātne

Ligatnes pagasta karte.
Zīmēta pēc Latvijas
Zemes izpētības karte 1990. g.

34

SEVĀS MĀCĪNĀ REĢISTRĀ

9965030742

Redakcijas kolēģija:

Anda Vilka
Dace Puķīte
Dace Tabūne
Daumants Vasmanis

Redakcijas kolēģijas vadītāja:

Vija Rozentāle

Māksliniece:

Anda Nordena

Datorsalikums:

Anda Nordena

© Cēsu muzeju apvienība

Reģistrācijas apliecības Nr. 2 - 0033

Spēsts SIA "Lapa" Valmieras tipogrāfijā

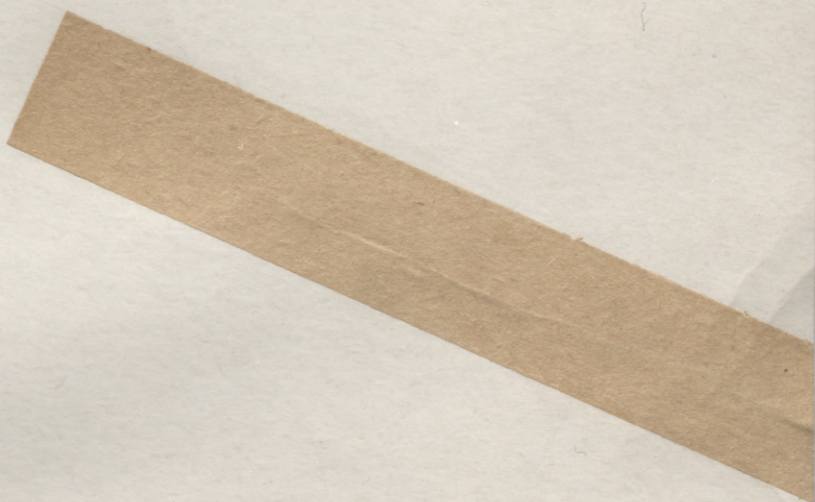
OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

3.—

LATVIJAS NACIŅĀLA BIBLIOTEKA

0305030742

95-6
L 53 II

